

# **Lakunarne jednostki wielowyrzowe w perspektywie międzyjęzykowej**



Joanna Szerszunowicz

**Lakunarne jednostki wielowyrazowe  
w perspektywie międzyjęzykowej**



**Białystok 2016**

Recenzenci:

Adam Głaz

Bogusław Nowowiejski

Redaktor serii:

Bogusław Nowowiejski

Projekt okładki:

Wojciech Siwak

Redakcja i korekta:

Joanna Szerszunowicz

Redakcja techniczna i skład:

Grzegorz Gnerowicz



© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2016

ISBN 978-83-7431-505-0

**Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku**

15-097 Białystok, ul. Marii Skłodowskiej-Curie 14

tel. 857457120, e-mail: [ac-dw@uwb.edu.pl](mailto:ac-dw@uwb.edu.pl)

<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl>

Druk i oprawa: „QUICK-DRUK” s.c., Łódź

## SPIS TREŚCI

<b>Wstęp</b> .....	9
<b>Część I. Lakunarne jednostki wielowyrazowe w ujęciu definicyjno-klasyfikacyjnym i rozwojowym</b> .....	17
1. Lakunarność w badaniach językowo-kulturowych .....	17
2. Lakunarność w perspektywie jednojęzycznej .....	23
3. Poziomy występowania elementów lakunarnych .....	26
4. Intensywność luk międzyjęzycznych .....	36
5. Lakunarne jednostki wielowyrazowe .....	40
5.1. Terminy <i>związek frazeologiczny, frazem</i> i <i>reprodukt</i> : problemy definicyjne .....	40
5.2. Podział lakunarnych jednostek wielowyrazowych .....	46
5.2.1. Klasyfikacja bezekwiwalentnych jednostek wielo- wyrazowych według uwarunkowań międzyjęzycznej lakunarności .....	46
5.2.2. Kategorie międzyjęzycznej lakunarności jednostek wielowyrazowych .....	50
5.2.2.1. Jednostki wielowyrazowe tworzące między- języczne luki semantyczne .....	51
5.2.2.2. Jednostki wielowyrazowe tworzące między- języczne luki stylistyczne .....	55
5.2.2.3. Jednostki wielowyrazowe tworzące między- języczne luki konotacyjne .....	56
5.2.2.4. Jednostki wielowyrazowe tworzące między- języczne luki pragmatyczne .....	57

5.2.2.5. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki aksjologiczne .....	58
5.2.2.6. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki referencyjne .....	61
5.2.2.7. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki złożone .....	68
6. Rozwój zasobu wielowyrazowych jednostek języka a międzyjęzykowa lakunarność .....	69
6.1. Procesy wewnątrzjęzykowe .....	70
6.1.1. Uszczuplanie: jednostki recesywne i archaiczne a lakunarność .....	70
6.1.1.1. Ubywanie jednostek frazeologicznych .....	70
6.1.1.2. Frazeologizmy recesywne i archaiczne .....	71
6.1.2. Wzbogacanie zasobu jednostek wielowyrazowych .....	72
6.1.2.1. Nowo powstałe jednostki wielowyrazowe .....	73
6.1.2.2. Neosemantyzmy .....	75
6.1.2.3. Zapożyczenia zewnętrzne a lakunarność .....	77
6.1.2.3.1. Kalki i półkalki .....	77
6.1.2.3.2. Wyrażenia-cytaty .....	83
Podsumowanie .....	85

<b>Część II. Lakunarne jednostki wielowyrazowe w ujęciu kontrastywnym .....</b>	<b>87</b>
1. Kontrastywne badania jednostek wielowyrazowych .....	87
2. Parametry jednostek wielowyrazowych w analizach kontrastywnych .....	90
3. Ekwiwalencja jednostek wielowyrazowych: ekwiwalencja sytemowa i ekwiwalencja przekładowa .....	94
3.1. Ekwiwalencja systemowa: typologia ekwiwalentów jednostek wielowyrazowych .....	96
3.1.1. Ekwiwalenty absolutne .....	96
3.1.2. Ekwiwalenty częściowe .....	99
3.1.3. Ekwiwalenty paralelne .....	100
3.1.4. Ekwiwalenty zerowe .....	105
3.1.5. Problemy w klasyfikacji ekwiwalentów jednostek wielowyrazowych .....	107
3.2. Ekwiwalencja tłumaczeniowa .....	110

4. Analiza kontrastywna polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrzowych opisujących wiek człowieka ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska lakunarności .....	112
4.1. Analiza kontrastywna jednostek wielowyrzowych .....	112
4.2. Jednostki wielowyrzowe opisujące wiek człowieka .....	116
4.2.1. Dzieciństwo .....	119
4.2.2. Młodość .....	130
4.2.3. Wiek dojrzały .....	139
4.2.4. Starość .....	146
5. Schematy lakunarności ekwiwalencji polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrzowych tworzących pole WIEK ..	159
5.1. Lakunarność zerowa .....	164
5.1.1. Lakunarność zerowa: ekwiwalenty absolutne .....	164
5.1.2. Lakunarność zerowa: ekwiwalenty częściowe .....	167
5.1.3. Lakunarność absolutna: ekwiwalenty paralelne .....	169
5.2. Lakunarność częściowa .....	173
5.3. Lakunarność absolutna .....	174
Podsumowanie .....	186

**Część III. Lakunarne jednostki wielowyrzowe w ujęciu frazeograficznym .....** 187

1. Opis słownikowy stałych połączeń wielowyrzowych jako problem badawczy .....	187
2. Leksykalne i frazeologiczne jednostki bezekwiwalentne w ogólnych i frazeologicznych słownikach dwujęzycznych: techniki opisu leksykograficznego .....	193
3. Propozycja modelu opisu frazeograficznego wielowyrzowych jednostek lakunarnych .....	198
3.1. Makrostruktura .....	203
3.2. Mikrostruktura .....	209
3.2.1. Jednostka hasłowa i jej warianty .....	211
3.2.2. Kwalifikatory .....	216
3.2.3. Znaczenie/ekwiwalent .....	218
3.2.4. Objaśnienie znaczenia: semantyka jednostek wielowyrzowych i jej zmienność .....	226
3.2.5. Nieostrość znaczenia jednostki a opis leksykograficzny	232
3.2.6. Informacja gramatyczna .....	238
3.2.7. Schemat i potencjał modyfikacyjny .....	239

3.2.8. Przykłady użycia .....	245
3.2.9. Informacje kulturowe .....	250
3.2.10. Znaczenie kulturowe .....	253
3.2.11. Intertekstualność i wartościowanie .....	256
3.2.12. Konotacje składników .....	261
Podsumowanie .....	265
<b>Uwagi końcowe</b> .....	267
<b>Bibliografia</b> .....	271
Słowniki, leksykony, encyklopedie i korpusy .....	271
Opracowania .....	283
Strony internetowe .....	320
<b>Nota bibliograficzna</b> .....	322
<b>Wykaz skrótów</b> .....	325
<b>Wykaz tabel i diagramów</b> .....	326
<b>Aneksy</b> .....	330
Aneks 1. Realizacje znaczeń z pola WIEK CZŁOWIEKA za pomocą jednostek wielowyrazowych oraz wyrazów i luźnych konstrukcji wyrazowych w poszczególnych subpolach w języku polskim, angielskim i włoskim ....	330
Aneks 2. Podstawowe typy słowników jednostek wielo- wyrazowych według rodzaju zamieszczonych w nich jednostek .....	343
Aneks 3. Makrostruktura wybranych jedno- i dwujęzycznych opracowań leksykograficznych jednostek wielo- wyrazowych .....	346
Aneks 4. Mikrostruktura wybranych jedno- i dwujęzycznych opracowań leksykograficznych jednostek wielo- wyrazowych .....	352
Aneks 5. Wykaz przytaczanych jednostek wielowyrazowych .....	358
<b>Indeks osób</b> .....	398
<b>Indeks wybranych pojęć i terminów</b> .....	405
<b>Lacunary Multiword Units from a Cross-Linguistic Perspective (Summary)</b> .....	417
<b>Лакунарные составные лексические единицы в межъязыковой перспективе (Резюме)</b> .....	421



# Wstęp

Poznanie innej kultury wiąże się z doświadczeniem właściwego jej oglądu rzeczywistości i można założyć, że na pewnym etapie tego procesu pojawi się wrażenie braku jakiegoś elementu, który jest obecny we własnej kulturze poznającego, lub dojdzie do sytuacji odwrotnej: w obcej kulturze wystąpią zjawiska nieobecne w kulturze poznającego. Te elementy będą należeć do sfery lakunarności – obszaru odbieranego jako niewypełnione, puste miejsca. Lakunarność jest przedmiotem zainteresowań badawczych wielu dziedzin, na przykład takich jak literaturoznawstwo, filmoznawstwo, medioznawstwo czy językoznawstwo<sup>1</sup>. Oglądu językowych elementów lakunarnych<sup>2</sup>, czyli stanowiących luki w innej kulturze, dokonuje się na różnych płaszczyznach i w rozmaitych ujęciach. Do tej pory zagadnienia z zakresu lakunarności występowały w pracach językoznawczych przy okazji omawiania różnych problemów, między innymi z zakresu fonologii czy leksykologii<sup>3</sup>. Zagadnienia te były anali-

---

<sup>1</sup> *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006; C. Wipprecht, *The concept of "field" and "gap"*, Nordstedt 2005; A. Pym, *Lacunae and uncertain limits in Australian culture, with suggestions on their translation into Spanish*, [w:] *Australia in Barcelona*, eds K. Firth, S. Ballyn, Barcelona 1993, s. 27–37.

<sup>2</sup> Termin *lakunarny* ma znaczenie 'tworzący lukę'. Należy podkreślić, że może być on wykorzystywany w badaniach materiału jednojęzycznego (oznacza wówczas 'niezapełniony') oraz dwu- lub wielojęzycznego (ma wtedy znaczenie 'bezekwiwalentny'). Warto dodać, że używany jest on również w innych naukach takich jak między innymi medycyna (*zawał lakunarny, komórki lakunarne*), biologia (*stadium lakunarne*), chemia (*receptory lakunarne, kompleks lakunarny*) czy matematyka (geometria fraktalna: *szereg lakunarny, zbiory lakunarne*).

<sup>3</sup> A. Lehrer, *Notes on lexical gaps*, „Journal of Linguistics”, 6/2 (1970), s. 257–261; teje, *Semantic fields and lexical structure*, Amsterdam 1974; L. Bentivogli, E. Pianta, F. Pianesi, *Coping with lexical gaps when building aligned multilingual wordnets*, [w:] *Second International Conference on Language Resources and Evaluation LREC 2000. Workshop Proceedings European Language Resources Association. Proceedings of LREC – 2000, Athens 29 May 2000*, ed.

zowane przede wszystkim w opracowaniach, które powstały w nurcie prac strukturalistycznych. Mniej uwagi w analizach kontrastywnych poświęcano obecności jednostek bezekwiwalentnych wśród stałych połączeń wyrazowych.

W perspektywie kontrastywnej przymiotnik *lakunarny* jest bliski znaczeniowo określeniu *bezekwiwalentny*<sup>4</sup>, *lakunarność* zaś utożsamiać można z *ekwiwalencją zerową*. Posługiwanie się zaproponowanymi terminami ułatwia również badanie zjawisk w ujęciu interdyscyplinarnym: *lakunarność* i *lakunarny* to terminy, których używają się naukowcy uprawiający różne dziedziny, podczas gdy występowanie pojęcia *ekwiwalencja zerowa* ograniczone jest do analiz językoznawczych o charakterze kontrastywnym.

Przeciwstawiane przez Andrzeja Bogusławskiego produktom językowym połączenia reprodukowane, czyli nie tworzone doraźnie przez użytkowników języka, ale odtwarzane stanowią bardzo ważną i liczną grupą jednostek<sup>5</sup>. Celem niniejszej pracy jest zbadanie zjawiska lakunarności wśród jednostek wielowyrazowych, omówienie jego specyfiki oraz zaproponowanie podziału bezekwiwalentnych stałych połączeń wyrazowych. Kolejny cel to przedstawienie metody badania jednostek należących do tej grupy w ujęciu kontrastywnym, mianowicie analizy gradacji lakunarności międzyjęzykowej jednostek wielowyrazowych oraz rozpatrzenie kwestii związanych z lakunarnością jednostek wielowyrazowych w aspekcie leksykograficznym.

Należy podkreślić, że badania stałych połączeń wyrazowych prowadzone są coraz intensywniej<sup>6</sup>, na różnych płaszczyznach i przy wykorzystaniu w nich rozmaitych metodologii<sup>7</sup>. Wielość ujęć przyczynia się do powstawania licznych problemów: jednym z nich jest kwestia usta-

---

Ch. Draxler, b.m., 2000, s. 993–997; L. Bentivogli, E. Pianta, *Looking for Lexical Gaps*, [w:] *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress*, ed. U. Heid, S. Evert, E. Lehmann, Ch. Rohrer, Stuttgart 2000, s. 663–669.

<sup>4</sup> W tym samym znaczeniu używany jest również przymiotnik *bezekwiwalentowy*.

<sup>5</sup> A. Bogusławski, *Uwagi o pracy nad frazeologią*, [w:] tegoż, *Sprawy słowa. Word Matters*, Warszawa 1994, s. 125.

<sup>6</sup> Należy podkreślić rolę międzynarodowych stowarzyszeń naukowych skupiających frazeologów i paremiologów, przede wszystkim European Association of Phraseology, The Japan Society for Phraseology, Phrasis i The International Association of Paremiology.

<sup>7</sup> Zob. A. Pajdzińska, *Wielonurtowość współczesnych badań frazeologicznych*, [w:] tejże, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 11–22; A. Pawley, *Developments in the study of formulaic language since 1970: A personal view*, [w:] *Phraseology and Culture*, ed. P. Skandera, Berlin–New York 2007, s. 3–45.

lenia, co właściwie powinno stanowić przedmiot analiz, jakie kryteria należy przyjąć dokonując selekcji bardzo obszernego<sup>8</sup> materiału badawczego<sup>9</sup>. Przede wszystkim wielu rozstrzygnięć nadal wymagają kwestie terminologiczne<sup>10</sup>, związane z dużą liczbą terminów i przypisywaniu im rozmaitych znaczeń przez poszczególnych badaczy<sup>11</sup>. Trudności w tym obszarze zwiększają się w przypadku wykorzystywania opracowań zagranicznych, w których korespondujące terminy bywają używane w innych znaczeniach<sup>12</sup>.

Rosamund Moon zwraca uwagę, że w dużym stopniu różnice te uwarunkowane są odmiennymi tradycjami w poszczególnych kręgach językoznawczych, na przykład słowiańskim i anglosaskim<sup>13</sup>. Coraz częściej operuje się szerokimi pojęciami, uzasadnionymi istnieniem opozycji two-

---

<sup>8</sup> Sygnalizował ten fakt Andrzej Bogusławski, pisząc: „Z drugiej strony wyrażenia wielowrazowe zajmują w badaniach nad jednostkami języka tak czy inaczej miejsce wyróżnione. Jest ich na pewno bez porównania więcej niż jednostek jednowyrazowych – idą one jawnie w grube miliony, podczas gdy jednowyrazowce nawet przy rozszczepieniu znaczeniowym tworzą raczej grupę rzędu setek tysięcy”. A. Bogusławski, *Uwagi o pracy...*, dz. cyt., s. 129.

<sup>9</sup> Z jednej strony obecne są ujęcia ograniczające analizowany materiał do idiomów, z drugiej – coraz częściej – przyjmowana jest szeroka perspektywa obejmująca zbiór różnorodnych stałych połączeń wyrazowych, które w terminologii angielskiej określane są za pomocą terminów *multiword units* lub *formulaic language*. Zob. R. Corrigan, E. Moravcsik, H. Ouali, K. Wheatley, *Introduction. Approached to the study of formulae*, [w:] *Formulaic Language*. Vol. 1: *Distribution and historical change*, eds R. Corrigan et al., Amsterdam–Philadelphia 2009, s. XI–XV.

<sup>10</sup> Zob. A. Nowakowska, *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław 2005, s. 19–45; H. Burger, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, 4. Auflage, Berlin 2010, s. 33n.

<sup>11</sup> Zdaniem Alison Wray w językoznawstwie angielskim używanych jest około siedemdziesięciu terminów. Zob. A. Wray, *Formulaic Language and the Lexicon*, Cambridge 2002, s. 9.

<sup>12</sup> Przykładowo, Jean-Pierre Colson definiuje termin *phrasemes* jako „fully idiomatic phrases” w opozycji do „weakly idiomatic phrases”. W terminologii polskiej wyraz *frazem* używany jest w innym znaczeniu, jak podaje Wojciech Chlebda, bliższy jest on terminowi *formuła*. Warto odnotować, że termin *phrase* w funkcji hiperonimu występuje również w pracach zagranicznych, np. w książce Elisabeth Piirainen i Dmitrija Dobrovol’skiego. Zob. J.-P. Colson, *A new statistical classification of set phrases*, [w:] *Phraseology and Discourse: Cross Linguistic and Corpus-based Approaches*, eds A. Pamies, J. M. Pazos Bretaña, L. Luque Nadal, Baltmannsweiler 2012, s. 377; W. Chlebda, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 336; D. Dobrovol’skij, E. Piirainen, *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*, Amsterdam 2005, s. 209.

<sup>13</sup> W tradycji anglosaskiej dominuje termin *idiom*, natomiast w słowiańskiej i niemieckiej – *frazeologizm*. Zob. R. Moon, *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford 1998, s. 5.

rzene – odtworzone<sup>14</sup>, takimi jak w terminologii angielskiej *lexical phrases*<sup>15</sup> czy *formulaic language*<sup>16</sup>, a w badaniach polskich – *wielowyrasowe jednostki języka* i *reprodukty*<sup>17</sup>. Pozwala to na włączenie do analiz różnorodnych konstruktów, które łączą cecha odtwarzalności – od idiomów po skrzydlate słowa.

Powyższe powody skłoniły do podjęcia próby zdefiniowania stałego połączenia wyrazowego o charakterze lakunarnym. Temu problemowi i innym zagadnieniom teoretycznym z zakresu terminologii poświęcona jest pierwsza część monografii. Ponadto zostanie przedstawiona propozycja typologii jednostek lakunarnych oraz luk<sup>18</sup>, które związki wyrazowe wywołują w perspektywie kontrastywnej. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na językowo-kulturowe aspekty omawianych zjawisk<sup>19</sup>. W celu pełniejszego ukazania ich złożoności wywód zezemplifikowano przykładami z różnych języków.

Część druga traktuje o badaniu jednostek lakunarnych w perspektywie kontrastywnej<sup>20</sup>. Porównanie dwóch języków pozwala na ustalenie, które z jednostek wielowyrasowych nie mają odpowiedników w postaci spetryfikowanych kombinacji wyrazowych w języku docelowym. Podjęte zostanie zagadnienie międzyjęzykowej ekwiwalencji ze szczególnym uwzględnieniem relacji ekwiwalencji zerowej. Omówiona zostanie zaproponowana przez autorkę metoda badania jednostek bezekwiwalen-

<sup>14</sup> A. Bogusławski, *Uwagi o pracy...*, dz. cyt., s. 125.

<sup>15</sup> Zob. J. R. Nattinger, J. S. DeCarrico, *Lexical Phrases and Language Teaching*, Oxford 2001.

<sup>16</sup> A. Wray, *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*, Oxford 2008.

<sup>17</sup> Termin *reprodukt* został wprowadzony przez W. Chlebdę w pracy poświęconej skrzydlatym słowom. W. Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach*, Opole 2005, s. 160–163. Zob. również *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrasowych jednostek języka*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2010.

<sup>18</sup> Typologię luk w ujęciu aksjologicznym przedstawia Astrid Ertelt-Vieth. Zob. A. Ertelt-Vieth, *Weiterentwicklung des Lakunen-Modells und der Lakunen-Theorie: axiologische Lakunen, Dreiteilung des Modells, Symbole*, [w:] *Lakunen-Theorie...*, dz. cyt., s. 52.

<sup>19</sup> O frazeologizmach w ujęciu językowo-kulturowym zob. m.in. I. Pietrzyk, *Logoopistem – lingwokulturologiczne spojrzenie na frazeologizmy*, [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 3. Frazeologia*, red. nauk. W. Mokijenko, H. Walter, Opole 2008, s. 413–417.

<sup>20</sup> O badaniach kontrastywnych i konfrontatywnych w zakresie stałych połączeń wyrazowych pisze J.-P. Colson, natomiast stan badań nad frazeologią porównawczą przedstawia G. Szpila. Zob. J.-P. Colson, *Cross-linguistic phraseological studies: An overview*, [w:] *Phraseology. An Interdisciplinary Perspective*, eds S. Granger, F. Meunier, Amsterdam–Philadelphia 2008, s. 191–206; L. Zareba, G. Szpila, *Problemy frazeologii konfrontatywnej w perspektywie leksykograficznej na przykładzie języka francuskiego*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 33–37.

tych – analiza gradacji międzyjęzykowej lakunarności jednostek wielowyrazowych.

Jej zastosowanie będzie zilustrowane przykładem analizy stałych połączeń wyrazowych występujących w polu WIEK CZŁOWIEKA w trzech językach o różnym statusie: polskim (język słowiański, jeden z języków europejskich o dość ograniczonym użyciu terytorialnym, a więc w pewien sposób reprezentatywny dla innych języków zajmujących podobną pozycję), angielskim (współczesna *lingua franca*, język germański) i włoskim (język romański, oparty na łacinie). Języki te poddane były wpływowi kultury śródziemnomorskiej, więc łączy je wspólne dziedzictwo kulturowe. Najpierw zostanie przeprowadzone tradycyjne badanie ekwiwalencji wyekscerpowanych jednostek. Drugim etapem będzie analiza natężenia lakunarności, która pozwoli na stworzenie innego podziału badanych stałych połączeń wyrazowych.

Materiał badawczy pochodzi z różnorodnych słowników jedno- i dwujęzycznych, zarówno frazeologicznych, jak i ogólnych. Do analizy wybrano jednostki rejestrowane w słownikach, ponieważ są to związki ustabilizowane w języku<sup>21</sup>. Do najważniejszych opracowań języka polskiego należą: *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP), *Wielki słownik frazeologiczny* (WSF), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (WSFJP), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* (WSF), *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* (SFWP). Słowniki angielskie stanowiące podstawę ekscerpcji to: *Macmillan Dictionary of English* (MDE), *Oxford Dictionary of English Idioms* (ODEI), *The Penguin Dictionary of English Idioms* (PDEI). Wśród włoskich opracowań szczególnie ważne są następujące słowniki: *Dizionario della lingua italiana* (DLI), *Dizionario dei modi di dire* (DMD), *Capire l'antifona* (CA).

---

<sup>21</sup> Związki o innym statusie również zasługują na uwagę w badaniach językoznawczych i powinny być opracowywane. W. Chlebda postuluje tworzenie osobnych opracowań frazeologicznych, na przykład frazeologicznego słownika etymologiczno-historycznego, frazeologicznego słownika frekwencyjnego, słowników frazeologicznych poszczególnych gatunków mowy, frazeologicznego słownika poprawnościowego, słownika frazeologii prymarnie ustnej (mówionej), słownika transformacji frazeologicznych, frazeologicznego słownika derywacyjnego, słownika wewnątrzsystemowych relacji frazeologicznych, specjalnych słowników frazeologii środowiskowych, cyklicznych zeszytów słownikowych zawierających neologizmy frazeologiczne (pozostające w języku i efemeryczne), jednojęzycznych i przekładowych słowników „branżowych”, np. słownika skrzydlatych słów. Zob. W. Chlebda, *Mały prywatny katalog pilnych zadań frazeologicznych*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 30–31.

Do słowników dwujęzycznych szczególnie przydatnych w pozyskiwaniu materiału wśród opracowań polsko-angielskich i angielsko-polskich należą: *Wielki słownik polsko-angielski PWN–OXFORD* (WSPA) i *Wielki słownik angielsko-polski PWN–OXFORD* (WSAP), *Słownik frazeologiczny angielsko-polski i polsko-angielski* (SFAPPA), z kolei wśród polsko-włoskich i włosko-polskich: *Uniwersalny słownik polsko-włoski* (USPW), *Podręczny słownik polsko-włoski* (SPW), *Wielki słownik włosko-polski* (WSWP), *Uniwersalny słownik włosko-polski* (USWP). W grupie słowników angielsko-włoskich i włosko-angielskich na wymienienie zasługują: *2001 Italian and English Idioms. 2001 Espressioni idiomatiche italiane e inglesi* (IEI).

Przyjęcie kryterium poświadczenia słownikowego jako głównego warunku włączenia jednostek wielowyrazowych do korpusów będących przedmiotem analizy ma następujące uzasadnienie: słowniki zawierają kanon połączeń wyrazowych, związki o ustabilizowanej pozycji w języku. Mimo tego, że w każdym opracowaniu znajdują się jednostki, których status można określić jako dyskusyjny, oraz brak będzie jednostek powszechnie używanych w danym języku, słowniki stanowią wartościowe źródła informacji.

Opis słownikowy jednostek lakunarnych jest przedmiotem rozważań zawartych w części trzeciej. Przeprowadzona w rozdziale drugim analiza skłania do postawienia pytania o specyfikę opisu lakunarnych jednostek wielowyrazowych. Przybliżona zostanie problematyka opisu stałych połączeń wyrazowych w słownikach dwujęzycznych z powodu swojej bezekwiwalentności jednostki te wymagają szczególnej uwagi. Analiza opisów wybranych połączeń bezekwiwalentnych we współczesnych słownikach dwujęzycznych posłuży stworzeniu modelu ich opisu leksykograficznego, który będzie ilustrowany samodzielnie opracowanymi hasłami wybranych jednostek o charakterze lakunarnym.

Zjawisko lakunarności ma charakter złożony i może być analizowane w różnych perspektywach badawczych, poczynając od takich, w których pojęcie *luka* nie wystąpi – mówić się będzie raczej o różnej organizacji w sferze języka – po ujęcia sformalizowane, w których zakłada się istnienie w systemie językowym miejsc pustych. Propozycja przyjęta w niniejszej pracy, bliższa ujęciom formalnym, stanowi jedno z możliwych ujęć analizowanych zagadnień, pozwalające na przeprowadzenie analizy gradacji ekwiwalencji międzyjęzykowej zebranych jednostek.

Rozważania i propozycje rozstrzygnięć problemów badawczych przedstawione w niniejszej monografii to efekt badań prowadzonych

---

przez kilka lat. Wyniki tych prac były przedstawiane na konferencjach naukowych. Na podstawie niektórych wystąpień powstały artykuły, w których podjęto zagadnienia z zakresu lakunarności. Część z nich – wymienionych w nocie bibliograficznej – po uaktualnieniu została włączona do książki.

Na jej ostateczną postać wpływ miały uwagi wielu osób: szczególne podziękowania chciałabym złożyć recenzentom, panu profesorowi Adamowi Głazowi oraz panu profesorowi Bogusławowi Nowowiejskiemu, których opinie zawierały cenne spostrzeżenia dotyczące pierwszej wersji monografii, oraz Koleżankom i Kolegom ze stowarzyszeń naukowych, zwłaszcza z European Association of Phraseology, International Association of Paremiology, Japan Association for Phraseology i Phrasis za dyskusje nad zagadnieniami związanymi z lakunarnością.





# I.

## Lakunarne jednostki wielowyrazowe w ujęciu definicyjno-klasyfikacyjnym i rozwojowym

### 1. Lakunarność w badaniach językowo-kulturowych

Wyniki badań uzyskane przez Elisabeth Piirainen, autorkę projektu *Widespread Idiom in Europe and Beyond*, pokazały, jak wiele elementów idiomatykonów 74 europejskich i 17 nieeuropejskich języków, nawet tych odległych genetycznie i geograficznie, ma bliskie obcojęzyczne ekwiwalenty: badaczka odnotowała aż 380 idiomów należących do tej grupy<sup>1</sup>. Podobne obserwacje można poczynić podczas lektury opracowanego przez węgierskiego badacza Gyulę Paczolaya słownika przysłów europejskich w 55 językach z arabskimi, perskimi, sanskryckimi, chińskimi i japońskimi ekwiwalentami (EP)<sup>2</sup>.

Zapoznanie się z monografią E. Piirainen i opracowaniem leksyko-graficznym G. Paczolaya uświadamia czytelnikowi, że wśród idiomów i przysłów międzyjęzykowych podobieństw jest bardzo dużo. Punktem rozważań na temat rozmaitych języków można uczynić inny aspekt, mianowicie międzykulturową odmienność odzwierciedloną w języku. Przy-

---

<sup>1</sup> E. Piirainen, *Widespread Idioms in Europe and Beyond: Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, New York 2012; Zob. również teje, *Lexicon of Common Figurative Units. Widespread Idioms in Europe and Beyond*, in cooperation with J. A. Balázs, vol. II, New York 2016 (LoCFU).

<sup>2</sup> Na uwagę zasługuje również drugi zbiór przysłów opracowany przez G. Paczolaya, w którym zebrał on 340 przysłów, które występują identycznej lub bardzo podobnej postaci w następujących językach: węgierskim, angielskim, estońskim, francuskim, niemieckim, włoskim, polskim, portugalskim i hiszpańskim. Dla około 90% przysłów podano również ekwiwalenty łacińskie. W słowniku podano również wiele odpowiedników japońskich (TSZ: 9).

jęcie kontrastywnej perspektywy oglądu skutkuje konfrontacją dwóch światów, „różnych koncepcji, schematów i tradycji odbioru oraz postrzegania i definiowania rzeczywistości”<sup>3</sup>.

Te obserwacje skłaniają do refleksji na temat różnic w zasobach szeroko rozumianych stałych połączeń wyrazowych, na przykład do postawienia pytania dotyczącego międzyjęzykowych odpowiedników związków silnie osadzonych w kulturze wyjściowej, takich jak rozmaite skrzydlate słowa, czyli jednostki kojarzone ze źródłem – danym tekstem lub autorem wypowiedzi<sup>4</sup>. Przykładem tego rodzaju skrzydlatych słów są polskie wałęsizmy, czyli słowa i połączenia wyrazowe charakterystyczne dla języka Lecha Wałęsy<sup>5</sup>. Ich nieobecność w kulturze docelowej, na przykład angielskiej, powoduje wrażenie braku, czyli występowania luki, ‘miejsce niezapełnionego’ (USJP, II: 479)<sup>6</sup>.

Termin *lakunarność* pochodzi od łacińskiego rzeczownika *lacuna*, który wyraża znaczenia ‘luka’ lub ‘jezioro’. Jak podaje Tetiana Anokhina, słowo to wywodzi się od greckiego wyrazu *λακ* (<*λακκωμα*), jednak najczęściej podaje się informację o jego łacińskim pochodzeniu. Dziedzina wiedzy, która bada luki w różnych sferach, nosi nazwę *lakunologia* (ang. *lacunology*)<sup>7</sup>. Nauka ta zajmuje się lukami (ang. *lacunae*) w szerokim rozumieniu tego terminu – miejscami w kulturze docelowej odbieranymi przez nosicieli kultury wyjściowej jako niezapełnione na różnych poziomach

<sup>3</sup> M. Pieklarz, *Obcość i perspektywa własna w nauczaniu interkulturowym*, „Neofilolog”, 24 (2004), s. 80.

<sup>4</sup> W pracy Wojciecha Chlebdy znajdujemy następującą definicję terminu *skrzydlate słowa*: „to autorskie (resp. cytatopochodne) twory językowe o cechach jednostek języka (względna autonomiczność, danność, reprodukowalność), o strukturze jedno- lub wieloleksemowej, ograniczonej jednak możliwościami nośnymi pamięci społecznej, i o funkcji samodzielnego nominowania pojęć, ocen i sądów bądź wspomagania (ilustrowania) pojęć, ocen i sądów już w wypowiedzi wyrażonych”. W. Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole 2001, s. 163.

<sup>5</sup> *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* podaje następujące znaczenia terminu *wałęsizm*: ‘sposób uprawiania polityki właściwy Lechowi Wałęsie’; ‘wyraz, wyrażenie, metafora charakterystyczne dla Lecha Wałęsy’ (PSWP, 44: 471). Ponad trzydzieści skrzydlatych słów L. Wałęsy ma poświadczenia leksykograficzne (WSCPiO: 434–435; WSCPiO, II: 140).

<sup>6</sup> Drugie znaczenie wyrazu *luka* podane w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* to ‘brak, niedostatek, niedobór czegoś’ (USJP, II: 479). Jak już wspomniano, wyraz *luka* użyty metaforycznie pojawia się również w odmianie naukowej, na przykład w terminologii medycznej czy matematycznej.

<sup>7</sup> T. Anokhina, *The Linguistic Lacunicon: Cognitive Mapping in Schemes and Terms*, „Journal of Education, Culture and Science”, 1 (2013), s. 168.

i w rozmaitych sferach<sup>8</sup>. Dotychczas analizowano przede wszystkim luki występujące w języku: w fonologii, morfologii, leksyce, składni, semantyce<sup>9</sup>. Warto nadmienić, że powstały również studia poświęcone lukom w komunikacji<sup>10</sup>, reklamie<sup>11</sup> i tłumaczeniach<sup>12</sup>.

W językoznawstwie prowadzono badania nad lakunarnością jednostek leksykalnych właściwych danej kulturze już w XIX wieku. Pierwotnie skupiały się one na lukach w tekście, które powstawały w przekładzie jednostek o silnym osadzeniu kulturowym. W badaniach szkoły francusko-kanadyjskiej, której twórcami byli Jean-Paul Vinay i Jean Darbelnet, dominowały aspekty stylistyczne<sup>13</sup>. Jednak właściwy rozwój koncepcji lakunarności w badaniach nad komunikacją międzykulturową wiązał się z rozwojem etnopsycholingwistyki w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego stulecia.

Nurt ten rozwijał się intensywnie w Rosji, gdzie problematyką lakunarności zajmowali się między innymi Jurij Sorokin, Irina Markovina i Gulchera Bikova<sup>14</sup>. Należy podkreślić, że niezależnie od Rosjan lakunarność analizował również amerykański językoznawca Kenneth L. Hale, który przedstawił podobną teorię dotyczącą luk, opisując brak liczebników i nazw kolorów w językach i kulturach rdzennych mieszkańców Australii jako luki<sup>15</sup>.

W ujęciu formalnym luki językowe (ang. *gaps, voids*) definiowane są jako braki w systemie językowym, precyzyjnie mówiąc, w jego poszczególnych podsystemach, na przykład leksykalnym czy gramatycznym. Termin ten nie jest uwzględniany przez wszystkie leksykony terminologii językoznawczej: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (EJO 1999) nie reje-

---

<sup>8</sup> Bibliografia etnolingwistyki i teorii luk zob. *Lakunen-Theorie*, dz. cyt., s. 328–347.

<sup>9</sup> A. Lehrer, *Notes on...*, dz. cyt., s. 257–261.

<sup>10</sup> I. Sternin, M. Sternina, *Russian and American Communicative Behaviour*, Voronezh 2003.

<sup>11</sup> E. Grodzki, *Using Lacuna Theory to Detect Cultural Differences in American and German Automotive Advertising*, Frankfurt/Main 2003.

<sup>12</sup> Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина, *Национально-культурная специфика художественного текста. Конспект лекции*, Москва 1989; I. Panasiuk, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des ethnopsycholinguistischen Lakunen-Modells*, Münster 2005.

<sup>13</sup> J.-P. Vinay, J. Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*, Paris 1958.

<sup>14</sup> T. Anokhina, *The Linguistic Lacunation...*, dz. cyt., s. 166; G. V. Bikova, *The lacunarity as a category of the lexical systemology*, „Communication Culture and Its Formation”, 6 (1999), s. 60–63.

<sup>15</sup> K. L. Hale, *Gaps in Grammar and Culture*, Lisse 1975.

struje terminu *luka językowa*; nie uwzględniają go również *Mała encyklopedia przekładoznawstwa* (MEP), *Słownik dydaktyczny terminologii translatorskiej* (SDTT) i *Tezaurus terminologii translatorskiej* (TTT). Termin *luka* i jego obcojęzyczne odpowiedniki (ang. *lacuna*, hiszp. *vacío*, niem. *Lücke*) zawiera natomiast słownik zatytułowany *Terminologia tłumaczenia* (TT: 57), który podaje następującą definicję omawianego terminu:

Nieobecność w języku docelowym jakiegoś słowa, pojęcia, wyrażenia czy konstrukcji, istniejącej w języku wyjściowym.

Np. 1. Halloween ⇒ święto charakterystyczne dla krajów anglofonnych. // 2. Can you give me a lift to the university? ⇒ Czy możesz mnie podrzucić na uniwersytet? // 3. She is a name-dropper. ⇒ Lubi chwalić się swymi koneksjami. (lub) W konwersacji ciągle powołuje się na znajomość ze znanymi osobami.

U w a g a 1. Luka może dotyczyć pewnych zjawisk społeczno-kulturowych, nieznanymi społeczeństwu docelowemu.

U w a g a 2. Wobec luki tłumacz może odwołać się do różnych technik przekazu, takich jak: zapożyczenie, kalka, adaptacja, peryfraza, kompensacja, przypis tłumacza.

Podana definicja terminu *luka*, z którym wiążą się pojęcia *nieprzekładalność* i *strata informacji*<sup>16</sup>, pozwala stwierdzić, że zjawisko to ma charakter złożony. W szerokim ujęciu badacze analizują rozmaite zjawiska ze sfery lakunarności, które nie ograniczają się jedynie do braku danego elementu, a również braku jednej z jego cech.

Uogólniając, cechy elementów lakunarnych można ująć w szereg wyznaczników, które skontrastowane z cechami zjawisk niebędących nimi, tworzą między innymi następujące opozycje: niezrozumiałe – zrozumiałe, niezwykle – zwykłe, nieznanne – znane, niedokładne/błędne – poprawne. Niezrozumiałość, niezwykłość (egzotyzm), obcość i niedokładność to główne cechy jednostek lakunarnych<sup>17</sup>, które stanowią grupę obejmującą rozmaite ich typy.

<sup>16</sup> Odesłanie do tych dwóch pojęć podane jest po definicji terminu *luka* (TT: 57). Innym opracowaniem rejestrującym omawiany termin jest *Dictionary of Translation Studies* (DoTS: 196), podający takie nazwy jednostek lakunarnych jak *voids*, *blank space* i *gaps*.

<sup>17</sup> Ju. A. Sorokin, I. Ju. Markovina, *Systematisierungsversuch linguistischer und kultureller Lakunen*, [w:] *Lakunen-Theorie*, dz. cyt., s. 23. Niemieckie tłumaczenie tekstu autorstwa A. Ertelt-Vieth na podstawie: Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина, *Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун. Методологические и методические аспекты*, [w:] *Лексические единицы и организация структуры литературного текста. Сборник научных трудов*, ред. В. П. Вомперский, В. Г. Костомаров, Н. И. Толстой, Калинин 1983, с. 35–52.

Klasyfikując omawiane zjawiska, można dzielić je, przyjmując rozmaite kryteria. Anokhina proponuje zhierarchizowany podział na skupiska, wyróżniając pięć podstawowych grup: luki w języku, luki poznawcze, luki temporalne, luki w mowie oraz niejasne elementy kultury (tabela 1). Podobnie jak badacze niemieccy i rosyjscy posługuje się ona terminem *luka* na oznaczenie zjawiska powodującego w perspektywie międzykulturowej wrażenie braku, wywołanego przez określony element lakunarny.

**Tabela 1. Rodzaje luk i ich skupiska**

Rodzaje luk	Skupiska poszczególnych rodzajów luk
Luki w języku	Luki językowe (fonetyczne, leksykalne, gramatyczne itp.)
Luki poznawcze	Luki w doświadczeniach, luki w teaurusie leksykalnym, luki wiedzy
Luki temporalne	Luki diachroniczne, luki synchroniczne
Luki w mowie	Pauzy (pauzy psychologiczne, pauzy uwarunkowane wahaniem lub lękiem)
Niejasne elementy kultury	Specyfika narodowa (realia, nazwy własne, onomastykon)

Źródło: opracowanie na podstawie artykułu T. Anokhiny<sup>18</sup>.

Nie jest to jedyna propozycja podziału: inna propozycja klasyfikacji luk została opracowana przez Irinę Markovinę i Jurija Sorokina<sup>19</sup>, którzy wyodrębnili dwa ich rodzaje: językowe (leksykalne, gramatyczne, stylistyczne i inne) oraz kulturowe (etnograficzne, psychologiczne, behawioralne i inne). Luki kulturowe badacze dzielą na cztery grupy<sup>20</sup>:

<sup>18</sup> J. Szerszunowicz, *Lacunarity, Lexicography and Beyond: Integration of the Introduction of a Linguo-Cultural Concept and the Development of Language Learners' Dictionary Skills*, "Lexicography", 2 (2015), s. 101–118. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs40607-015-0015-6>. Dostęp: 15.10.2015.

<sup>19</sup> В. А. Антипов, О. А. Донских, И. Марковина, Ю. А. Сорокин, *Текст как явление культуры*, Новосибирск 1989, s. 97n.

<sup>20</sup> Charakterystyka poszczególnych grup na podstawie: A. Ertelt-Vieth, *Kulturvergleichende Analyse von Verhalten, Sprache und Bedeutung im Moskauer Alltag. Beitrag zu einer empirisch, kontrastiv und semiotisch ausgerichteten Landeswissenschaft, Beiträge zur Slavistik*, vol. 11, Frankfurt/Main 1990, s. 117n.

1) luki subiektywne lub „narodowo-psychologiczne” wyrażające poszczególne cechy kulturowe danych wspólnot kulturowych (luki charakterów, czyli luki stereotypów charakterów narodowych innych krajów, które można następnie podzielić na: stereotypowe wyobrażenia cech tworzących charakter narodowy, różne wyobrażenia danych konceptów uwarunkowanych kulturowo<sup>21</sup>, autostereotypy; luki sylogistyczne, które wiążą się z różnymi sposobami rozumowania; luki kulturalno-emotywnie, które charakteryzują temperament narodowy poszczególnych etnosów; luki humoru wynikające z różnic humoru w konkretnych kulturach),

2) luki komunikacyjne wynikające z różnych typów działań charakterystycznych dla danej kultury (luki mentalne związane z różnicami w strategiach rozwiązywania pewnych problemów intelektualnych; luki specyfiki behawioralnej, dotyczące tych aspektów komunikacji niewerbalnej, które są istotne dla przekazania informacji w procesie komunikacji, w szerszym sensie: mimika, gesty itp., rutynowe zachowania uwarunkowane zwyczajami, zachowania regulowane etykietą),

3) luki przestrzeni kulturowej wiążą się z istnieniem różnic w postrzeganiu i ocenianiu obszaru kulturowego (ang. *cultural milieu*), który obejmuje środowisko i to, jak jest ono postrzegane przez nosicieli danej kultury, oraz zwyczaje ludowe i wiedzę kulturową (luki perceptywne związane z różnicami w postrzeganiu przestrzeni; luki etnograficzne dotyczące nazw potraw i napojów właściwych danej kulturze, ubrań, mebli itp.; luki inwentarza kulturowego, charakteryzujące rozbieżności w typowym inwentarzu wiedzy przedstawicieli obcej kultury i przedstawicieli własnej kultury, do których zaliczamy: luki mnesticzne, czyli pamięć poszczególnych wydarzeń historycznych oraz luki symboliki kulturowej i społecznej),

4) luki tekstowe (wynikające ze specyficznych właściwości tekstu jako środka komunikacji, nie zaś z właściwości kulturowych; przejawiają się

<sup>21</sup> Za Niną Gryshkovą przyjmuje się, że termin *koncept* jest językowo i kulturowo uwarunkowany w danym języku, natomiast pojęcie łączące koncepty w poszczególnych językach jest ponadjęzykowe i neutralne. N. Gryshkova, „Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea” – propozycja regulacji terminologicznych, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym świecie Słowian i ich sąsiadów 3*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014, s. 21–50. Na temat konceptu zob. również Д. И. Илиева, *За същността на концепта*, [w:] *70 години българска академична лексикография. Доклади от VI национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология*, Софя 2013, s. 527–535.

zarówno w jego treści, jak i formie, mogą dotyczyć techniki autora, gatunku i typu odbiorcy).

Istnieje również możliwość przeprowadzenie podziału luk według innych kryteriów, mianowicie mogą one mieć charakter interkulturowy lub intrakulturowy. Luki intrakulturowe powstają w procesie komunikacji między różnymi poziomami danej kultury, natomiast luki interkulturowe to luki, które powstają w procesie komunikacji pomiędzy kulturami. Ponadto wyodrębnić można luki eksplicytne, percypowane przez odbiorcę jako dziwne zjawiska wymagające interpretacji, oraz luki implicytne, które są niezauważane przez odbiorcę.

Przyjmując za cytowanymi opracowaniami, że luka to brak jakiegoś elementu odczuwany przez osobę spoza danej wspólnoty kulturowej, pragnę zaproponować, by terminem *jednostka lakunarna* określać ten element języka wyjściowego, który wywołuje u osoby z innego kręgu kulturowego wrażenie pustego miejsca, czyli odczuwalnej luki w danym podsystemie języka docelowego lub w pewnym obszarze kultury docelowej.

## 2. Lakunarność w perspektywie jednojęzycznej

Można założyć, że badanie kontrastywne dwóch języków wykaże istnienie międzyjęzykowej asymetrii na różnych poziomach, która wywoła wrażenie braku określonych elementów języka wyjściowego w języku docelowym. Nasuwa się więc pytanie o istnienie lakunarności w obrębie jednego języka oraz o odczuwanie jej przez jego rodzimych użytkowników.

Przykładem luk leksykalnych zauważanych przez użytkowników polszczyzny jest brak form żeńskich niektórych form tytułów i stanowisk, na przykład zestawienie nazw *fryzjer – fryzjerka, nauczyciel – nauczycielka, kucharz – kucharka i inżynier – X, kapitan – X, generał – X*<sup>22</sup>. Przyczynę powstania tych luk Hanna Jadacka wyjaśnia w sposób następujący:

---

<sup>22</sup> M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska, *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin 2010, s. 32–35. Zob. również M. Łaziński, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006; M. Nowosad-Bakalarczyk, *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2009; M. Wieremiejewicz, *Językowy aspekt feminizacji niektórych zawodów*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 387–398.

Wzrost poziomu wykształcenia kobiet, ich aktywizacja zawodowa i dążenie do uzyskania odpowiedniego prestiżu społecznego przyniosły – jako jeden z rezultatów – obejmowanie przez nie coraz to nowych funkcji, stanowisk, uzyskiwanie tytułów naukowych, dotychczas zastrzeżonych dla mężczyzn. Terminologia tych dziedzin aktywności była dostosowana tylko do płci osób tradycyjnie z nimi związanych; dał się więc odczuć dotkliwy brak form żeńskich. W trakcie prób prowadzących do uzupełnienia tych niedoborów pojawiły się dwojaki przeszkody – ze strony samych zainteresowanych, które uważały, że żeńskie określenie zawodu, tytułu czy stanowiska obniża prestiż kobiet pełniących nowe dla nich role społeczne, oraz ze strony systemu językowego, nie zawsze podatnego na nieskrępowane tworzenie derywatów obsługujących tę sferę pojęciową<sup>23</sup>.

W języku angielskim również występuje duża dysproporcja między nazwami zawodów żeńskich i męskich, uwarunkowana czynnikami społecznymi. Podobnie jak w polszczyźnie obecna jest tendencja do wykorzystywania nazw męskich w znaczeniu generycznym, jednak właściwych luk jest niewiele.

Przykładowo, zaledwie siedem nazw żeńskich zakończonych na *-woman* nie ma paralelnych odpowiedników męskich o końcówce *-man*: *beggarwoman*, *catwoman*, *charwoman*, *ghostwoman*, *needlewoman*, *slavewoman*, *sweeperwoman*, tylko jeden rzeczownik o sufiksie *-ess* bez odpowiednika męskiego, mianowicie *seamstress*; większa jest liczba nazw zawodów męskich niemających żeńskich odpowiedników, na przykład jednostki takie, jak *airman*, *ambulanceman*, *churchman*, *conman* i inne, nie mają odpowiednika zakończonego na *-woman*<sup>24</sup>.

Luki intrajęzykowe mogą również być opracowane leksykograficznie: rezultatem tych prac byłby słownik pojęć, które nie mają nazw w danym języku. Próbę opracowania luk w języku rosyjskim podejmuje profesor Vera K. Kharchenko z Uniwersytetu w Biełgorodzie. Zwieńczeniem prowadzonych prac ma być *Dictionary of the Russian Language Lacunae*, w którym zostaną zebrane luki wewnątrzjęzykowe występujące w języku rosyjskim<sup>25</sup>.

<sup>23</sup> H. Jadacka, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa 2006, s. 127.

<sup>24</sup> D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Harlow 1999, s. 313.

<sup>25</sup> Do 2006 r. zebrano 26 000 luk. Zob. G. V. Bykova, *Phenomenon of Lacunarity: Some Results of Theoretical Apprehension and Prospects of Lexicographic Presentation*, [w:] *Lakunen-Theorie...*, dz. cyt., s. 140.



Analiza zasobu jednostek wielowyrzowych danego języka pozwala stwierdzić, że wiele znaczeń nie ma realizacji w postaci połączeń wielowyrzowych: znaczenia są wyrażane przez jednostki leksykalne lub luźne konstrukcje wyrazowe. Liczne związki frazeologiczne powstają w wyniku wtórnej nominacji. Znacznie rzadsze są przypadki, kiedy wyrażenie frazeologiczne stanowi jedyny nośnik danego znaczenia: przykładem takiego związku jest wyrażenie *kobieta w średnim wieku* lub *wyjść za mąż* – w polszczyźnie brak wyrazów, które byłyby nośnikami dokładnie tej samej treści.

Jednym ze sposobów na wskazanie znaczeń niemających realizacji wielowyrzowych jest analiza antonimów w zasobach danego języka. Na przykład wśród polskich doprzymiotnikowych porównań mających poświadczenie leksykograficzne znajdujemy jednostki o znaczeniu 'bardzo ostry'<sup>26</sup>: *ostrzy jak brzytwa*, *ostrzy jak nóż*, *ostrzy jak igła/igielka*, *ostrzy jak szpilka/szpiliczka*, *ostrzy jak żyłotka* (SP: 101), brak natomiast związków o charakterze porównawczym wyrażających znaczenie 'bardzo tępy'.

Ponadto warto zwrócić uwagę, że analiza odmian substandardowych języka w porównaniu z odmianą ogólną języka pozwala również wskazać związki realizujące znaczenia niewyrażane frazematycznie w standardowej odmianie<sup>27</sup>. Przykład takiej jednostki znajdujemy w słowniku *Ślónska gadka*:

*za troje kómu gadać* – zwracać się do osoby starszej lub stojącej wyżej w hierarchii społecznej używając dla wyrażenia szacunku trzeciej osoby lm (ŚG: 199).

Idiom *za troje kómu gadać*<sup>28</sup>, którego znaczenie wyrażane jest również za pomocą czasowników *trojać* i *trojić*, to nośnik treści nie realizowanej

<sup>26</sup> Jednostki te używane są również w znaczeniu przenośnym (SP: 101).

<sup>27</sup> O różnicowaniu wewnątrz kulturowym i jego znaczeniu dla wykształcania metafor zob. Z. Kövecses, *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*, tłum. A. Kowalcze-Pawlik, M. Buchta, Kraków 2006, s. 241–244.

<sup>28</sup> Liczne są jednostki leksykalne o znaczeniach niewyrażanych za pomocą wyrazów w języku ogólnym, wśród których interesującą grupę stanowią związki odnoszące się do regionu, np. *pnioki*, *krzoki* i *ptoki* 'pnioki to Ślązacy zamieszkali na Śląsku od pokoleń, krzoki to osoby urodzone na Śląsku, których rodzice nie są etnicznymi Ślązakami, ale które zapuściły tu swoje korzenie, a ptoki to napływowi' (ŚG: 17).

ani leksykalnie, ani frazematycznie w języku ogólnym, w którym sens ten przekazuje luźna kombinacja wyrazowa *mówić do kogoś, zwracając się do niego w trzeciej osobie* – w tym przypadku można więc mówić o niepełnym analogu wewnątrzjęzykowym.

Wiele przykładów znajdujemy w odmianach języka angielskiego, na przykład kanadyjskiej, australijskiej czy nowozelandzkiej. W ostatniej z wymienionych odmian, tj. angielszczyźnie używanej w Nowej Zelandii, używane są stałe połączenia wyrazowe z komponentem *kiwi*, na przykład: *Kiwi accent*, *Kiwi ingenuity*, *Kiwi bloke/blokeness*. Wszystkie wymienione jednostki zawierają składnik leksykalny *kiwi* użyty jako komponent adiektywny, określający następujący po nim rzeczownik. W omawianych związkach element ten wykorzystuje swój potencjał konotacyjny, przekazując znaczenie 'typowy, charakterystyczny, właściwy itp. dla Nowozelandczyków' (por. NZW: 213–218). Jednostki te nie są rejestrowane w słownikach brytyjskiej czy amerykańskiej odmiany języka angielskiego.

### 3. Poziomy występowania elementów lakunarnych

Analiza kontrastywna wybranych języków wykazuje brak symetrii między porównywanymi systemami, w których obrębie wyróżnia się podsystemy. Porównując języki, można wskazać elementy wywołujące wrażenie luki na różnych poziomach, mianowicie elementy fonologiczne, morfologiczne, leksykalne, frazeologiczne, składniowe i semantyczne<sup>29</sup>. Repertuar luk będzie zależał od doboru języków: poszczególne pary lub zespoły języków będą wykazywać rozbieżności charakterystyczne właśnie dla nich. Analiza wyrazów i morfemów istniejących w danym języku pozwala stwierdzić, że nie wykorzystują one wszystkich możliwych połączeń, co oznacza, że w perspektywie kontrastywnej występują luki<sup>30</sup>.

Przykładowo, w fonologii wyróżniamy dwa typy luk, mianowicie przypadkowe (ang. *accidental gaps*) oraz systemowe (ang. *systematic gaps*)<sup>31</sup>.

<sup>29</sup> A. Lehrer, *Notes on...*, dz. cyt., s. 257–261.

<sup>30</sup> J. Szypra-Kozłowska, *Fonologia – system dźwiękowy języka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 491.

<sup>31</sup> Słowniczek najważniejszych terminów w opracowaniu zatytułowanym *Wprowadze-*

Pierwsze z nich to kombinacje dozwolone w danym języku, ale nieobecne w nim, innymi słowy, elementy, którym odpowiada puste miejsca w paradymacie. Jako przykład tego rodzaju luk w języku angielskim Włodzimierz Sobkowiak podaje brak /stw-/, kombinacji takiej, jak w polskim wyrazie *stłamsić*<sup>32</sup>. Luki systemowe (ang. *systematic gaps*) odbierane są jako braki w języku całych klas fonologicznych form w wyniku ograniczeń, najczęściej fonotaktycznych. W angielszczyźnie przykładem jest nieobecność grup /tn-/ w pozycji inicjalnej, dozwolonej w języku polskim. Współcześnie uważa się, że wiele ograniczeń ma związek z jednostką sylaby, z jej dopuszczalnym wygłosem i nagłosem. Niektóre luki uwarunkowane są działaniem procesów fonologicznych<sup>33</sup>. Jednostki powstałe jako ciągi naruszające ograniczenia fonotaktyczne w danym języku nie mogą stać się wyrazami. Przykładami polskich ciągów tego rodzaju są na przykład *lkim*, *ntak*, *pokrm*<sup>34</sup>.

Lukę morfemową tworzy możliwa kombinacja elementów, czyli dozwolona, ale niewystępująca w danym języku – w innym zaś może ona być obecna. Przykładowo, w angielszczyźnie lukę taką tworzy kombinacja /pilk/, która mogłaby istnieć, jednak nie jest obecna<sup>35</sup>. Podając dla polszczyzny przykłady *klim*, *bral*, *potel*, Jolanta Szpyra-Kozłowska stwierdza, że „możemy je nazwać wyrazami potencjalnymi, które w przyszłości mogą się stać nazwami, np. nowych produktów lub firm”<sup>36</sup>.

Przyjęcie perspektywy kontrastywnej pozwala wskazać luki wśród morfemów i wyrazów pomocniczych: przykładowo, w języku angielskim obecne są przedimki określone (*the*) i nieokreślone (*a*, *an*), których brak

---

*nie do współczesnej fonologii* zawiera następujące ich definicje: „luka przypadkowa – ciąg segmentów danego języka zbudowany zgodnie z jego ograniczeniami fonotaktycznymi, potencjalny wyraz, np. *plom*, *dak*, *taz*”, „luka systemowa – ciąg segmentów danego języka, który pogwałca jego ograniczenia fonotaktyczne i który nie może stać się wyrazem, np. *mtoknɪʔ*”. J. Szpyra-Kozłowska, *Wprowadzenie do współczesnej fonologii*, Lublin 2002, s. 241.

<sup>32</sup> W. Sobkowiak, *English Phonetics for Poles*, Poznań 2001, s. 220.

<sup>33</sup> Jak podaje J. Szpyra-Kozłowska, „dla przykładu, brak dźwięcznych niesonornych w wygłosie wyrazów jest wynikiem reguły ubezdźwięcznienia końcowego. Brak natomiast grup niesonornych o zróżnicowanej dźwięczności to efekt działania procesów asymilacyjnych”. J. Szpyra-Kozłowska, *Fonologia...*, dz. cyt. s. 491.

<sup>34</sup> Tamże.

<sup>35</sup> A. Lehrer, *Semantic fields...*, dz. cyt., s. 95.

<sup>36</sup> Jak podaje Szpyra-Kozłowska, w taki sposób powstały angielskie wyrazy *kodak*, *nylon* i *orlon*. J. Szpyra-Kozłowska, *Fonologia...*, dz. cyt., s. 491.

w polszczyźnie, a w niemieckim – rodzajniki określone (liczba pojedyncza: rodzaj męski – *der*, rodzaj żeński – *die*, rodzaj nijaki – *das*, liczba mnoga – *die*) i nieokreślone (odpowiednio: *ein*, *eine*, *ein*, –) niewystępujące w języku polskim.

Porównanie różnych języków wykazuje ponadto brak niektórych kategorii gramatycznych: w języku polskim istnieje rodzaj nijaki, podczas gdy we włoskim, hiszpańskim czy francuskim nie ma go, istnieją bowiem tylko dwa rodzaje, tj. męski i żeński. Z kolei język japoński nie ma kategorii rodzaju, która występuje w wielu innych językach, na przykład w polszczyźnie. Jak widać, lakunarność danej kategorii można ustalić wyłącznie dla zestawienia konkretnych języków, które będą przedmiotem badania.

Można ponadto wyróżnić luki paradygmaticzne: w polszczyźnie wyrazy takie jak *drzwi* czy *skrzypce* mają jedynie formę liczby mnogiej, natomiast jednostka *igłowie* – tylko liczbę pojedynczą. W języku angielskim rzeczowniki *door* i *fiddle* występują zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej. Z kolei w słowotwórstwie lukę tworzy brak wyrazu, który mógłby istnieć, utworzony według zasad obowiązujących w danym języku, na przykład: ang. *oppression* – *oppress*, *aggression* – X.

W języku występują także luki leksykalne: przykładowo, w polszczyźnie używany jest termin prawny *usynowić*<sup>37</sup> ‘uznać (uznawać) prawnie czyjegoś syna za własne dziecko, przysposobić (przysposabiać), zaadoptować (adoptować)’ (USJP, IV: 291), który nie ma jednowyrazowego odpowiednika opisującego czynność ‘uznać (uznawać) prawnie czyjąś córkę za własne dziecko, przysposobić (przysposabiać), zaadoptować (adoptować)’.

Porównywanie dwóch języków wykazuje istnienie luk międzyjęzykowych w ich leksykonach, czego jedną z przyczyn jest istnienie różnic w konceptualizacji<sup>38</sup>. Między innymi te właśnie rozbieżności decydują o tym, że niektóre jednostki występujące w jednym języku nie mają jednowyrazowych odpowiedników w drugim języku<sup>39</sup>. Dagut wyróżnia

<sup>37</sup> Omawiany czasownik ma następujące warianty: *usynawiać*, *usynowiać* (USJP, IV: 199).

<sup>38</sup> Według badaczki odpowiedniki mają tylko te jednostki, które należą do naturalnego metajęzyka semantycznego. A. Wierzbicka, *Semantics, Culture and Cognition*, New York–Oxford 1992, s. 20.

<sup>39</sup> M. Dagut, *Hebrew-English translation. A linguistic analysis of some semantic problems*, Haifa 1981, s. 69.

dwa typy luk, tj. luki uwarunkowane czynnikami językowymi i pozajęzykowymi<sup>40</sup>. Pierwszy typ to luki leksykalne: użytkownicy dwóch języków znają dane pojęcie, które ma nazwę w jednym języku, w drugim zaś jej nie posiada.

Interesujące przykłady luk językowych podaje Gak, zestawiając czasowniki utworzone od nazw kolorów, które występują w dwóch językach: rosyjskim i francuskim<sup>41</sup>:

**Tabela 2. Czasowniki utworzone od nazw barw w językach rosyjskim i francuskim**

Черный	Noir	Розовый	Rose	Коричневый	Brun
Черноватый	Noirâtre	Розоватый	Rosâtre	Коричневый	Brunâtre
Чернуший	–	–	–	–	–
Чернеть	Noircir	Розоветь	Rosir	–	Brunir
Чернить	Noircir	–	Rosir	–	Brunir
Чернота	Noirceur	–	Roseur	–	–

Źródło: Гак (1977: 262).

Innym przykładem przytoczonym przez tego badacza jest nieobecność w języku francuskim antonimów przymiotników *profond* i *cher*, których rosyjskimi odpowiednikami są wyrazy *глубокий* i *дорогой*. Relacje te przedstawia poniższe zestawienie.

**Diagram 1. Asymetria antonimów rosyjskich i francuskich przymiotników (na przykładzie wyrazów *глубокий*, *дорогой*, *profond*, *cher*)**

<u>глубокий</u>	<u>дорогой</u>	<u>profond</u>	<u>cher</u>
мелкий	дешевый	?	?

Źródło: Гак (1977: 262).

<sup>40</sup> M. Dagut, *Semantic „Voids” as a Problem in the Translation Process*, „Poetics Today”, 2/4, *Translation Theory and Intercultural Relations* (1981), s. 61–71.

<sup>41</sup> В. Г. Гак, *Сравнительная типология французского и русского языков*, Ленинград 1977, s. 262.

Przyjmując inne kryterium, wyodrębnia się luki referencyjne (absolutne) i językowe (względne). O lukach referencyjnych mówimy, gdy porównanie dwóch systemów językowych wykazuje istnienie pustego miejsca na poziomie denotacyjnym i znaczeniowym<sup>42</sup>. Luki absolutne można sklasyfikować, wyodrębniając kilka grup, z których pierwszą stanowią absolutne luki denotacyjne, czyli jednostki nazywające obiekty nieistniejące w obcej kulturze. Przykładem są nazwy tzw. realiów, naczyń, potraw, ubiorów, mebli itp. charakterystycznych dla danej kultury. W przekładzie bywają one transliterowane (np. z języka rosyjskiego na niemiecki *der Samovar*), transkrybowane (*der Borschtsch*), zastępowane omówieniem lub podawane z eksplikacją znaczenia (*die Okroschka – kalte Kwasssuppe*)<sup>43</sup>.

Można wskazać kilka obszarów, które są szczególnie interesujące w analizie luk w ujęciu kontrastywnym. Wiele nazw należących do omawianej grupy to wyrazy związane z historią, na przykład: *Bechowiec, garibaldino*<sup>44</sup>. Z punktu widzenia leksykologii i frazeologii kontrastywnej w polszczyźnie interesującą grupę stanowi tzw. słownictwo i frazeologia PRL-u, na przykład jednostki *stacz, punkty za pochodzenie, mieszkanie rotacyjne*<sup>45</sup>. Wśród luk leksykalnych liczne są również terminy kulinarne<sup>46</sup>, takie jak: pol. *bigos*<sup>47</sup>, *barszcz polski*; szkoc. *haggis*<sup>48</sup>, wł. *panetone, panzerotto*<sup>49</sup>. Obecne są również słowa związane ze zwyczajami i obrzędami, na przykład *parzenica, maypole*<sup>50</sup>. Charakterystyczne dla danego kręgu kulturo-

<sup>42</sup> M. Dagut, *Semantic "Voids"...*, dz. cyt., s. 69.

<sup>43</sup> I. Panasiuk, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung, Anwendung des ethnopsychologischen Lakunen – Modells auf die Analyse und Übersetzung literarischer Texte*, Münster 2005, s. 234.

<sup>44</sup> Wyraz *garibaldino* jest polisemiczny: 'gwałtowny, śmiały, odważny, chwacki; garybaldzki, dotyczący Garibaldiiego; garybaldczyk; członek ugrupowania partyzanckiego noszącego imię Garibaldiiego' (USWP: 480).

<sup>45</sup> E. Sękowska, *Uwagi o tzw. słownictwie PRL-u*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 10 (2010), s. 262.

<sup>46</sup> Na temat relacji wielowyrazowych nazw potraw do frazeologii zob. M. Witaszek-Samborska, *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 2005, s. 29–34.

<sup>47</sup> Nazwa *bigos* występuje w angielskojęzycznym opracowaniu leksykograficznym *An A-Z of Food and Drink*, w którym zebrane zostało słownictwo kulinarne. Artykuł hasłowy zawiera następujące objaśnienie: „Bigos is the Polish national dish. It is a stew made from alternate layers of sauerkraut and meat” (AZ: 28).

<sup>48</sup> *Haggis* 'potrawa z podróbek baranich' (WSAP: 534).

<sup>49</sup> *Panettone* 'babka mediolańska', *panforte* 'piernik sienieński', *panzerotto, panzarotto* 'pieróg z mozzarellą, szynką lub jajkami' (USWP: 764–765).

wego są niektóre nazwy funkcji, ról społecznych i zawodów, na przykład *bacha*. Osobną kategorię stanowią nazwy instytucji: *BOR* (Biuro Ochrony Rządu), *Cepelia* (Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego).

O lukach językowych mówi się w sytuacji, gdy dane znaczenie, funkcjonujące w obu kulturach, werbalizowane jest w określonej postaci, na przykład wyrazu występującego tylko w jednym z języków. Przykładowo, w zasobie leksykalnym języka włoskiego używa się nazwy *matitatoio*, która wyraża następujące znaczenie: 'skuwka do przedłużania krótkiego ołówka'. Język polski nie ma jednowyrazowego odpowiednika – *Wielki słownik włosko-polski* podaje więc parafrazę znaczenia tego słowa (WSWP, II: 549).

Do jednostek lakunarnych Panasiuk zalicza pseudoekwiwalenty, jednostki, których podobieństwo zewnętrzne jest mylące: podobne wyrazy lub połączenia wyrazowe wyrażają różne znaczenia (OCEL: 366; LDL-TAL: 136)<sup>51</sup>. Niezaprzeczalnie jednostki te są ważne w perspektywie kontrastywnej, co potwierdza fakt, że doczekały się one licznych opracowań. Powstały słowniki polskich słów, które mają fałszywych przyjaciół w takich językach, jak angielski, niemiecki, rosyjski, bułgarski, czeski, chorwacki<sup>52</sup>. Jerzy Pieńkos zwraca uwagę na zróżnicowanie *faux amis*: „wśród fałszywych przyjaciół możemy wyróżnić interferencje semantyczne, stylistyczne i frazeologiczne”<sup>53</sup>. Do tej pory podejmowano głównie zagadnienia związane z pozorną ekwiwalencją frazeologizmów przedstawianą na materiale jednostek czeskich i polskich<sup>54</sup>, rosyjskich i polskich<sup>55</sup>, francuskich i polskich oraz przedstawiano je w ujęciu glottodydaktycz-

<sup>50</sup> *Maypole* 'ozdobny słup, wokół którego odbywają się zabawy ludowe związane ze świętem wiosny' (WSAP: 734).

<sup>51</sup> Bibliografię prac poświęconych zagadnieniu ekwiwalencji pozornej zob. R. Lipczuk, *Bibliografia na temat „faux amis”, [w:] Problemy frazeologii i leksykografii. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej, Olecko, 16–17 czerwca 1999 rok*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 175–200.

<sup>52</sup> Dotychczas powstały następujące słowniki fałszywych przyjaciół: polsko-bułgarski (PLSAPB); polsko-rosyjski (SW), niemiecko-polski (MST), czesko-polski (CZPS), angielsko-polski i polsko-angielski (SAPPAWZ), angielsko-polski (MSAPH; EPD), polsko-chorwacki (PLSA).

<sup>53</sup> J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Zakamycze 2003, s. 188.

<sup>54</sup> *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, red. T. Z. Orłoś, Kraków 2003.

<sup>55</sup> W. Cieślińska, *Problemy ekwiwalencji frazeologii rosyjskiej w przekładzie na język polski*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, „Prace Językoznawcze”, 14 (1988), *Studia ruscystyczne i slawistyczne*, s. 99–101; I. Daszczyńska, *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne*, Słupsk 1987.

nym<sup>56</sup>, co pozwala stwierdzić, że termin *fałszywi przyjaciele* ma ustabilizowaną pozycję w badaniach językoznawczych.

Nasuwa się więc wątpliwość, czy stanowisko I. Panasiuka, klasyfikującego fałszywych przyjaciół jako jeden z rodzajów jednostek lakunarnych, jest w ogóle uzasadnione. Badacz postuluje traktowanie w kategoriach lakunarnych trzech rodzajów jednostek: tradycyjnie rozumianych fałszywych przyjaciół (polski przymiotnik *urodzliwy*, który ma znaczenie zbliżone do słowa *ładny*, oraz rosyjski wyraz *уродливый* przekazujący znaczenie 'okropny'), jednostek, których znaczenia częściowo się pokrywają (polski wyraz *referent* ma rosyjskie odpowiedniki *референт* i *докладчик*) oraz tych, których znaczenia pokrywają się, przy czym jedno z nich jest nadrzędne w stosunku do drugiego, które wyrażane jest przez inną formę (na przykład niemiecki wyraz *der Radiator* ma w języku rosyjskim odpowiednik *радиатор* ('grzejnik'), natomiast rosyjskie słowo *радиатор автомашины* ma w niemieckim ekwiwalent *der Kühler*).

Włączanie tak różnych jednostek do zasobu elementów lakunarnych nie jest właściwym rozwiązaniem klasyfikacyjnym przynajmniej z dwóch powodów: po pierwsze, termin *faux amis*<sup>57</sup>, czyli *fałszywi przyjaciele* ma przypisane określone znaczenie, którego nie powinno się w sposób niezasadniony zmieniać, po drugie I. Panasiuk łączy trzy różne zjawiska, na-

<sup>56</sup> L. Zaręba, „Entre chien et loup” ou quelques réflexions sur compétence d'un traducteur, [w:] *Przekład literacki a przekład użytkowy. Teoria i praktyka. Materiały III Międzynarodowej Konferencji Traduktologicznej*, Częstochowa 3 czerwca 1998 r., red. U. Dąbska-Prokop, Częstochowa 1999, s. 91–103; E. Piirainen, *False friends in conventional figurative units*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung. Akten des Europäischen Gesellschaft für Phraseologie (Europhras) und des Westfälischen Arbeitskreises „Phraseologie/Parömiologie”* (Locum 2002), Hrsg. C. Földes, J. Wirrer, Baltmannsweiler 2004, s. 157–167; M. Laskowski, *Faux amis i rzeczowniki złożone jako wyzwanie dydaktyczno-translacyjne*, „Rocznik Przekładoznawczy”, 2 (2006), s. 141–157.

<sup>57</sup> Pojęcie *faux amis* odnoszone jest z reguły do leksyki. Jerzy Pieńkos, zwracając uwagę na problemy związane ze zdefiniowaniem samego pojęcia, podkreśla, że omawiane zjawisko ma charakter złożony: „wśród fałszywych przyjaciół możemy wyróżnić interferencje semantyczne, stylistyczne i frazeologiczne”. Zob. J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Zakamycze 2003, s. 188. Na temat fałszywych przyjaciół we frazeologii zob. również J. Szerszunowicz, *Pseudo-equivalents in English, Italian and Polish Faunal Phraseology*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino 6–9 settembre 2006*, eds E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, vol. II, Alessandria 2006, s. 1055–1060; tejsze, *On Pseudo-Equivalents in English, Italian and Polish Onymic Phraseology*, [w:] *Valodu apguve: problemas un perspektiva*, vol. VI, Zinatnisko rakstu krajums, Liepaja 2008, s. 26–35; G. Szpila, *False Friends in Phraseology: An English-Polish Contrastive Study*, [w:] *Tradition and Postmodernity. English and American Studies and the Challenge of the Future*, ed. E. Mańczak-Wohlfeld, Kraków 2000, s. 77–82.



zywając je za pomocą jednego terminu. Takie podejście wypacza pojęcie lakunarności, ponieważ badacz traktuje jako jednostki bezekwiwalentne wyrazy, które ekwiwalenty przecież mają. Należy więc to stanowisko odrzucić, a przytoczone przez I. Panasiuka jednostki powinno się traktować jako osobne grupy wyrazów lub połączeń wyrazowych, które w perspektywie międzyjęzykowej wykazują inne cechy niż jednostki lakunarne.

Luki znajdujemy również w zasobach frazeologicznych danego języka, ponieważ można założyć, że brakować w nim będzie frazeologicznych realizacji pewnych znaczeń. We frazeologii języka polskiego znaczenie 'stare, kochające się małżeństwo' nie jest wyrażane za pomocą stałego połączenia wyrazowego, natomiast w angielskim znaczenie to przekazuje idiom *Darby and Joan*.

W aspekcie stylistycznym zjawisko lakunarności międzyjęzykowej może przejawiać się w postaci rozbieżności liczby i jakości synonimów wyrazu języka wyjściowego i jego ekwiwalentu w języku docelowym. Tak jest w przypadku jednostki *Speedos*, potocznie używanej w australijskiej odmianie języka angielskiego w znaczeniu 'kąpielówki'. Nazwa ta ma następujące synonimy: *ballhuggers*, *boasters*, *budgie-huggers*, *budgie-smugglers*, *dick bathers (DBs)*, *dick-pointers*, *dick-pokers (DPs)*, *dick stickers*, *dick togs (DTs)*, *dikdacks*, *dipsticks*, *cluster buster*, *cock chokers*, *cock jocks*, *cod jocks*, *fish frighteners*, *jammers*, *jimmy clingers*, *knobbies*, *lolly-baggers*, *lolly bags*, *meat-hangers*, *nut huggers*, *nylon disgusters*, *racers*, *racing bathers*, *scungies*, *sluggers*, *sluggos*, *slug huggers*, *tights*, *toolies*, *wog togs* (DAFP: 261). Lakunarny charakter będą mieć elementy nacechowane w opozycji do neutralnego elementu języka wyjściowego, mającego bliski odpowiednik w języku docelowym.

Warto dodać, że na poziomie stylistycznym jednostką lakunarną może również być odmiana danego języka lub jej elementy. Przykładowo, w perspektywie kontrastywnej zjawiskiem takim jest polszczyzna Żydów, mająca cechy stanowiące o jej specyfice<sup>58</sup>. W szerokim ujęciu do zjawisk ze sfery lakunarności należy zaliczyć również nowomowę analizowaną w pewnych ujęciach kontrastywnych, tj. w zestawieniu wspólnot językowych, w których była ona używana, z tymi, w których nigdy nie funkcjonowała.

W zbiorze elementów lakunarnych obecne są również luki składniowe. Mówimy o nich, gdy w danym języku nie występuje dana kon-

<sup>58</sup> O polszczyźnie Żydów zob. M. Brzezina, *Polszczyzna Żydów*, Warszawa-Kraków 1986.

strukcja pełniąca określoną funkcję. Przykładowo, związek zgody o strukturze PAN/PANI + IMIĘ nie ma odpowiednika w językach angielskim i rosyjskim<sup>59</sup>. W polszczyźnie brak bezosobowej struktury strony biernej typu *X is said to V*, która obecna jest na przykład w języku angielskim<sup>60</sup>. W perspektywie angielsko-polskiej innymi przykładami są *have sprawcze* i *questions tags*<sup>61</sup>.

Lakunarność może występować na różnych płaszczyznach, na przykład porównanie repertuarów gatunków mowy w poszczególnych językach wykazuje istnienie między nimi znacznych różnic<sup>62</sup>. Omawiając gatunki mowy w ujęciu międzykulturowym, Anna Wierzbicka wskazuje na znaczenie kulturowe takich gatunków jak: hebrajskie mówienie *dugri*, *dozens* w Black English, polski *kawał*<sup>63</sup> i polskie *podanie*. Przykładowo, pierwszy z nich, występujący w izraelskiej kulturze Sabra, rozmowa *dugri*, to rytualny akt konfrontacji, który Tamar Katriel określa mianem „ceremonii niezgody”<sup>64</sup>. Stanowi chwilę szczerego, prawdziwego kontaktu, który motywowany jest wartościami właściwymi kulturze izraelskiej, takimi jak: kult solidarności, prostoty, szczerości, bezpośredniości, asertywności itp. Wierzbicka formułuje następującą charakterystykę omawianego gatunku:

rozmowa *dugri*  
 myślę o tobie coś złego  
 chcę ci to powiedzieć  
 wiem: nie myślisz tego samego  
 wiem: jeżeli ci to powiem, to możesz czuć coś złego z tego powodu  
 wiem: ktoś może pomyśleć: nie powiem ci tego z tego powodu<sup>65</sup>.

<sup>59</sup> H. Lebidziński, *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*, Warszawa 1981, s. 122.

<sup>60</sup> Warto dodać, że w angielszczyźnie strona bierna, zarówno osobowa, jak i nieosobowa, jest częściej używana niż w języku polskim. Arkadiusz Belczyk zwraca uwagę na fakt, że: „strona bierna, która pozwala uniknąć określania wykonawcy jakiejś czynności, jest w języku angielskim nie tylko znacznie chętniej stosowana niż w polskim, ale też dopuszczalna w konstrukcjach dla Polaka egzotycznych, zwłaszcza w zdaniach rozpoczynających się od tego rzeczownika lub zaimka, który w stronie czynnej byłby dopełnieniem dalszym: *She was given a bunch of flowers*”. A. Belczyk, *Poradnik tłumacza. Z angielskiego na nasze*, Kraków 2002, s. 25.

<sup>61</sup> H. Lebidziński, *Elementy przekładoznawstwa...*, dz. cyt., s. 129.

<sup>62</sup> A. Wierzbicka, *Akty i gatunki mowy w różnych językach i kulturach*, [w:] tejże, *Język – umysł – kultura*. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego, Warszawa 1999, s. 228–269.

<sup>63</sup> O lakunarności w sferze humoru zob. również J. Szerszunowicz, *Lacunary Jokes as a Translation Problem*, [w:] *Scala Natura. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*, eds A. Baran, L. Laineste, P. Voolaid, Tartu 2014, s. 305–324.

<sup>64</sup> T. Katriel, *Talking straight: dugri speech in Israeli Sabra culture*, Cambridge 1986.

<sup>65</sup> A. Wierzbicka, *Akty i gatunki...*, dz. cyt., s. 261–262.

Znaczenie kulturowe mówienia *duгри* sprawia, że gatunek ten nie ma właściwego międzykulturowego odpowiednika, mimo że wykazuje on pewne podobieństwa do gatunków funkcjonujących w innych kulturach. Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że ma on charakter lakunarny.

Innym przykładem jest zachęcanie do jedzenia i picia charakterystyczne dla gościnności w kulturze polskiej<sup>66</sup>. Na wschodzie Polski nosi ono nazwę *prynuki*<sup>67</sup>, której definicję podaje Piotr Wróblewski:

*prynuka*//*przynuka* – ‘grzeczna i często ponawiana zachęta do jedzenia i picia’. Zachęta taka należy do obowiązków dobrego gospodarza podejmującego gości. Jeżeli nie ma *prynuki*, to nawet najwykwintniejszego przyjęcia goście nie ocenią dobrze. Ocenę gości zawartą w znanym powiedzeniu: *wszystko było, ale prynuki nie było* cytuje się już tylko żartobliwie, sam jednak wyraz *prynuka* dotychczas funkcjonuje<sup>68</sup>.

Samo słowo *prynuka* nie jest powszechnie używane – to regionalizm znany starszym pokoleniom mieszkańców wschodniej Polski, jednak zachowanie nim nazywane, wiążące się z silnie rozwiniętym poczuciem obowiązku gościnności, jest często postrzegane jako element kultury polskiej<sup>69</sup>.

Warto dodać, że luki wyróżnia się również na poziomie tekstowym: są to luki mowy, które występują w konkretnym użyciu języka, czyli w danym tekście. W celu ustalenia luk na poziomie tekstowym I. Markovina i Ju. Sorokin zalecają analizę tekstu oryginału i jego przekładu. Udoskonalony model, wykorzystywany do analizy tekstów multimedialnych, proponuje Hartmut Schröder<sup>70</sup>. Pierwszym etapem analizy jest porównanie tekstu oryginału z tekstem tłumaczenia, które ma na celu ustalenie ty-

<sup>66</sup> O zrytualizowanych zachowaniach związanych z piciem alkoholu w ujęciu translatorskim zob. E. Skibińska, *Kuchnia tłumacza. Studia o polsko-francuskich relacjach przekładowych*, Kraków 2008, s. 117–134.

<sup>67</sup> Wyraz *prynuka* pochodzi z gwar białoruskich.

<sup>68</sup> P. Wróblewski, *Regionalizmy w języku inteligencji białostockiej*, [w:] *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1986, s. 316.

<sup>69</sup> J. Szerszunowicz, *Routine Formulae and Culture: On Polish Phraseological Units Realizing the Hospitality Scenario*, [w:] *Tendências atuais na pesquisa descritiva e aplicada em fraseologia e paremiologia – Anais*, vol. II, org. M. L. Ortiz Alvarez, Campinas, SP 2012, s. 327–342.

<sup>70</sup> H. Schröder, „*Lacunae*” and the Covert Problems of Understanding Texts from Foreign Culture, [w:] *Lakunen-Theorie...*, dz. cyt., s. 81.

powych wzorów tekstowych w języku i kulturze oryginału oraz wstępne zbadanie i sklasyfikowanie luk w przekładzie. Drugi krok to analiza paralelnych tekstów w kulturze docelowej; ma ona na celu wskazanie typowych modeli w języku docelowym i porównanie tekstualizacji w języku oryginału i języku przekładu, które pozwala na dalsze wskazanie luk. Kolejnym etapem jest recepcja i interpretacja tekstu oryginału (w języku oryginału lub w języku przekładu) przez czytelnika w kulturze docelowej, dokonywane w celu ustalenia luk, które początkowo powstały w wyniku kontaktu tekstu oryginału i czytelnika, którego językiem ojczystym jest język docelowy. Ostatnia faza polega na analizowaniu interpretacji zidentyfikowanych luk zarówno z perspektywy czytelnika w kulturze docelowej, jak i z perspektywy czytelnika lub autora tekstu w kulturze wyjściowej, co ma na celu zrelatywizowanie perspektyw i odkrycie obszarów występowania luk.

#### 4. Intensywność luk międzyjęzykowych

Powyższe podziały można uzupełnić jeszcze innym, przeprowadzonym przy zastosowaniu kryterium intensywności. Tak właśnie różnicuje luki międzyjęzykowe w tekście Igor Panasiuk, wyodrębniając dwa typy jednostek w zależności od stopnia ich intensywności. W tym ujęciu intensywne i głębokie luki nazywane są przez badacza konfrontatywnymi, a luki o mniejszej intensywności – kontrastywnymi<sup>71</sup>.

Luki całkowite lub częściowe obu rodzajów sygnalizują różnice w normie językowej. Luki całkowite odróżniają się od absolutnych luk językowych tym, że mogą być tłumaczone bezpośrednio z języka wyjściowego na docelowy, jednak ich użycie w kulturze docelowej jest komunikatywnie nierelevantne, tzn. tak się nie mówi w języku docelowym. Panasiuk podaje jako przykład luk całkowitych rosyjskie inwektywy w tłumaczeniu na język niemiecki<sup>72</sup>.

Luki częściowe należą zarówno do obszaru znaczeń implikowanych w danym kontekście na poziomie syntagmatycznym, jak i do obszaru semantycznych relacji paradygmatycznych hiperonim–hiponim. W przy-

---

<sup>71</sup> В. А. Антипов, О. А. Донских, И. Марковина, Ю. А. Сорокин, *Текст как...*, dz. cyt., s. 97–98.

<sup>72</sup> I. Panasiuk, *Kulturelle Aspekte...*, dz. cyt., s. 239.

padku omawianej grupy mogą również wystąpić różnice na poziomie konotacyjnym, tak jak w przypadku pary frazeologizmów: rosyjskiego idiomu *сделать что-либо с почти закрытыми глазами* i jego niemieckiego ekwiwalentu *etwas im Schlaf machen*. Różnica między tymi dwoma jednostkami dotyczy płaszczyzny konotacyjnej – idiom niemiecki odwołuje się do metafory snu<sup>73</sup>.

Absolutne luki znaczeniowe występują, gdy brakuje jednostki, ale możliwe jest rekonstrukcja sytuacji denotacyjnej i dobranie ekwiwalentu funkcjonalnego. Jak podają Heinrich Ejger i I. Panasiuk, w języku rosyjskim brak odpowiednika niemieckiego słowa *Termin*, które może być zrekonstruowane kontekstowo. Ekwiwalentami są takie jednostki, jak między innymi: *деловая встреча* ‘spotkanie służbowe’ (*Geschäftstreffen*), *встреча с товарищем* ‘spotkanie z przyjacielem’ (*das Treffen mit einem Freund*), *свидание* ‘umówione spotkanie’ (*die Verabredung*), *посещение врача* ‘wizyta lekarza’ (*der Besuch beim Arzt*)<sup>74</sup>. Przykładowo, zdanie *Ich habe heute einen Termin beim Zahnarzt* może być przetłumaczone na język rosyjski jako *У меня сегодня приём у зубного врача*<sup>75</sup>.

Leonhard Lipka dzieli luki leksykalne na specyfikacyjne (ang. *specification gaps*) oraz generalizacyjne (ang. *generalization gap*)<sup>76</sup>. O luce specyfikacyjnej mówimy, jeżeli brakuje hiponimu. Luka generalizacyjna powstaje w sytuacji, gdy brakuje archileksemu. Luki te w ujęciu I. Panasiuka należą do luk względnych: zachodzi wówczas relacja inkluzji znaczeniowej. Luki te pojawiają się w efekcie różnego konceptualizowania zjawisk rzeczywistości pozajęzykowej. I. Panasiuk podaje jako przykłady omawianego zjawiska rosyjskie wyrazy i ich niemieckie odpowiedniki: *сутки* ‘doba’ – *Tag und Nacht, 24 Stunden, rund um die Uhr*; *verheiratet* ‘żonaty’ – *женатый, замужем*; *конфеты* ‘cukierki’ – *Konfekte, Pralinen, Bonbons*. Należy podkreślić, że Gerd Jäger nie uważa omawianych jednostek za luki, są one bowiem rezultatem odmiennego wyrażania znaczeń<sup>77</sup>.

W pracach językoznawczych znajdujemy wiele interesujących przykładów: Jolanta Maćkiewicz opisuje w następujący sposób różnice w kon-

<sup>73</sup> Tamże, s. 244.

<sup>74</sup> H. Ejger, I. Panasiuk, *Lakunen und Konzepte: Zur Frage der Determinierung interkultureller Unterschiede*, [w:] *Lakunen-Theorie...*, dz. cyt., s. 112–113.

<sup>75</sup> I. Panasiuk, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung...*, dz. cyt., s. 238.

<sup>76</sup> L. Lipka, *English Lexicology: lexical structure, word semantics and word-formation*, Tübingen 2002, s. 168.

<sup>77</sup> G. Jäger, *Translation und Translationslinguistik*, Halle 1975, s. 138.

ceptualizacjach mgły w trzech językach: polskim, angielskim i hiszpańskim:

To co Polak nazwie jednym wyrazem mgła, dla Hiszpana dzielić się będzie na dwie, a dla Anglika na trzy klasy oznaczane odrębnymi słowami. Hiszpan nazywa mgłę w zależności od tego, czy jest to mgła pojawiająca się nad morzem (*bruma*) czy nad lądem (*niebla*). Anglik dzieli mgłę w zależności od jej gęstości na mgłę przeciętnie gęstą (*mist*), gęstszą niż przeciętnie (*fog*) i rzadszą niż przeciętna (*haze*)<sup>78</sup>.

Nie są to luki prototypowe, jednak należy podkreślić, że w polskim systemie leksykalnym znaczenia 'mgła pojawiająca się nad morzem' czy 'przeciętnie gęsta mgła' nie są wyrażane przez żaden wyraz.

Wśród angielskich nazw opisujących stopnie pokrewieństwa występują pary rodzajowe: *brother, sister; uncle, aunt; father, mother*, w przypadku jednej nazwy należącej do omawianego pola, mianowicie słowa *cousin*, brak wskazania płci. Ta różnica znaczeniowa jest nieobecna, podczas gdy widoczna jest w innych miejscach leksykonu. W języku polskim omawiana różnica jest obecna: istnieją dwa wyrazy, mianowicie *kuzyn* i *kuzynka*<sup>79</sup>.

Innym przykładem luk międzyjęzykowych w nazwach stopni pokrewieństwa są różnice wynikające z faktu, że w niektórych językach system nazw opisujących omawiane relacje jest znaczenie bardziej szczegółowy, w innych – znacznie prostszy i mniej złożony. Przykładowo, w języku węgierskim *bátya* to 'brat młodszy', *öcs* – 'brat starszy', *néne* – 'siostra młodsza', a *húg* – 'siostra starsza'. Wszystkim tym nazwom odpowiada jeden termin malajski, mianowicie *sudara*<sup>80</sup>. W języku japońskim występują nazwy wywyższające, na przykład: *oniisan* – 'starszy brat' (*ani*), 'młodszy brat' – *otōto* (SMJPPJ: 129), 'starsza siostra' – *onēsan* (*ane*), 'młodsza siostra' – *imōto* (SMJPPJ: 194). Istotnym elementem wykorzystywanym w kategoryzacji może być określenie, kto jest z kim w poszczególnych relacji. Romuald Huszcza podaje następujące przykłady pochodzące z języka koreańskiego:

*hyōngnim hyōng* 'starszy brat (dla brata)',  
*orabōnim oppa* 'starszy brat (dla siostry)',

<sup>78</sup> J. Maćkiewicz, *Świat widziany poprzez język*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, 30 (1988), s. 132.

<sup>79</sup> Omówienie innego przykładu ilustrującego omawiane zjawisko, niem. *Fohlen/Füllen* – ang. *foal*, zob. C. Wipprecht, *The concept of 'field' and 'gap'*, Norderstedt 2005, s. 14.

<sup>80</sup> T. Milewski, *Językoznawstwo*, dz. cyt., s. 176.

*nunim nuna* ‘starsza siostra (dla brata)’,  
*kyesshi namdongseng* ‘młodszy brat’,  
*shiabōnim shiabōji* ‘teść (dla żony)’,  
*shiōmōnim shiōmōni* ‘teściowa (dla żony)’,  
*changinōrūn changin* ‘teść (dla męża)’,  
*changmonim changmo* ‘teściowa (dla męża)’<sup>81</sup>.

Porównanie koreańskich nazw pokrewieństwa z polskimi ukazuje determinizm kulturowy w zakresie leksyki<sup>82</sup>. Jak pisze Tomasz Lisowski, „paradygmat kulturowy determinuje określoną, właściwą danemu językowi taksonomię świata”<sup>83</sup>, a różnice te są często bardzo duże w przypadku kultur odległych – na przykład koreańskiej zdeterminowanej przez konfucjanizm skonfrontowanej z kulturą polską osadzoną na podstawach wywodzących się z tradycji śródziemnomorskiej.

Różnice często wiążą się z różnymi uwarunkowaniami kulturowymi<sup>84</sup>, wśród których istotną pozycję zajmuje ekoznaczenie poszczególnych gatunków zwierząt<sup>85</sup>, a w konsekwencji ich potencjał konotacyjny<sup>86</sup>. Przykładowo w kulturze polskiej i arabskiej różne jest znaczenie wielbłąda, co znajduje odzwierciedlenie w obu językach. Jak podaje Tadeusz Milewski, w klasycznym języku arabskim „występuje około tysiąca wyrazów odpowiadających naszemu *wielbłąd*, używanych w związku z pewnymi różnicami w wielkości, maści, rasie itd. tych zwierząt”<sup>87</sup>.

Drugi typ omawianych luk to heteronimia: znaczenia porównywalnych jednostek przecinają się, przy czym każde ze znaczeń pokrywa ob-

<sup>81</sup> R. Huszcza, *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*, Warszawa 2006, s. 64.

<sup>82</sup> O determinizmie kulturowym zob. J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1994.

<sup>83</sup> T. Lisowski, *Determinizm kulturowy a leksyka. Pięć powinności konfucjańskich a koreańskie nazwy stopni pokrewieństwa*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, Toruń 2007, s. 401.

<sup>84</sup> W perspektywie polsko-chorwackiej uwarunkowane kulturowym znaczeniem nazywanych desygnatów różnice występują w nazwach ryb i nazwach wiatrów: rodzimy użytkownik języka chorwackiego posługuje się większą liczbą wyrazów z tych grup niż użytkownik polszczyzny. Zob. J. Szerszunowicz, I. Vidović Bolt, *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 14 (2014), s. 197–198.

<sup>85</sup> Zob. Ch. Fernando, *Idioms and Idiomaticity*, Oxford 1996, s. 93.

<sup>86</sup> A. Pamies, *Comparaison inter-linguistique et comparaison interculturelle*, [w:] *Traduction, proverbes & Traductologie*, Paris 2008, s. 143–156.

<sup>87</sup> T. Milewski, *Językoznawstwo...*, dz. cyt., s. 171–172.

szar, nie pokrywający się z innym obszarem znaczeniowym. Jako przykład tego rodzaju luki Ernst Leisi podaje wyrazy o znaczeniu ‘czarownica’ w języku niemieckim i angielskim<sup>88</sup>.

**Tabela 3. Wyrazy o znaczeniu ‘czarownica’ w języku niemieckim i angielskim**

Niemiecki	Hexe		Fee	Elfe	Kobold
Angielski	Hag	Witch	Fairy	Elf	

Źródło: Leisi (1985: 101).

Niemiecki wyraz *Hexe*, jak podaje E. Leisi, wywołuje negatywne konotacje, takie jak między innymi „stara”, „straszna”, „zła”, których nośnikiem jest również angielskie słowo *hag*. Z kolei znaczenie apelatywu *witch* zawiera komponenty ‘piękna’, ‘młoda’, ‘czarująca’, które wchodzi w skład znaczenia niemieckiego *Fee*. Angielska jednostka leksykalna *fairy* nazywa małą istotę, która przypomina elfa; ponadto w liczbie mnogiej wyraz ten używany jest w połączeniach *fairies Sabbath*, *dance of fairies*. Wyraz *fairy* może być w niektórych użyciach bliski niemieckiemu *Elfe*, w innych – *Kobold*.

## 5. Lakunarne jednostki wielowyrazowe

Omówienie lakunarnych jednostek wielowyrazowych wymaga poczynienia ustaleń definicyjnych, przede wszystkim w zakresie terminologicznym. Konieczne jest określenie, co będzie rozumiane pod pojęciem *lakunarna jednostka wielowyrazowa*. Po rozstrzygnięciu kwestii terminologicznych i zdefiniowaniu przytoczonego terminu zostanie omówione zjawisko lakunarności w zakresie jednostek wielowyrazowych w perspektywie kontrastywnej. Zaproponowane zostaną dwa podziały omawianych jednostek wielowyrazowych.

### 5.1. Terminy *związek frazeologiczny*, *frazem* i *reprodukt*: problemy definicyjne

Luki występują nie tylko na poziomie leksykalnym: mogą się one pojawiać na poziomie wyższym, tj. we frazeologii, w szerszym rozumie-

<sup>88</sup> E. Leisi, *Praxis der englischen Semantik*, unter Mitwirkung von D. Weniger und W. Naef, Heidelberg 1985 [1973], s. 101n.



niu wśród jednostek wielowyrazowych<sup>89</sup>. Omawianie luk frazeologicznych wymaga zdefiniowania podstawowej jednostki, tj. frazeologizmu, co mimo istnienia licznych opracowań nie jest zadaniem łatwym, ponieważ – jak podkreśla Alicja Nowakowska – „nieład terminologiczny jest w tej dziedzinie większy niż w innych działach językoznawstwa”<sup>90</sup>. Problemy terminologiczne dotyczą nie tylko frazeologii polskiej, pojawiają się one w różnym nasileniu w badaniach prowadzonych przez językoznawców z zagranicy<sup>91</sup>.

Warto nadmienić, że istnieją różne ujęcia – jak pisze Andrzej M. Lewicki – nie ma „jednej frazeologii, lub, jeśli kto woli, frazeologia jest nauką wieloaspektową. Każda z odmian frazeologii zakłada inny sposób patrzenia na język i inne stawia sobie cele”<sup>92</sup>. W skrajnie wąskim ujęciu frazeologizm utożsamiany jest z idiomem: w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* związek frazeologiczny, czyli idiom, definiowany jest jako: „dwu- lub kilkuwyrazowa ustalona (stała) konstrukcja jęz[ykowa], której znaczenia nie da się wyprowadzić ze znaczeń i reguł łączenia składających się na nią wyrazów” (EJO: 244)<sup>93</sup>. W ujęciu szerokim frazeologia obejmuje oprócz idiomów, prototypowych idiomów – różnorodne połączenia wyrazowe (SIPJ: 40), zarówno metaforyczne, jak i niefiguracywne, między innymi kolokacje, terminy itp.<sup>94</sup>, czyli, innymi słowy „połączenia frazeologiczne o różnym stopniu zespolenia komponentów oraz stałe połączenia typu skrzydlatych słów, fraz etykiety językowej itp., które często wychodzą poza ramy połączeń wyrazowych (...)”<sup>95</sup>.

---

<sup>89</sup> Warto nadmienić, że nazwa ogólna obejmująca zarówno wyrazy, jak i frazeologizmy to *jednostka leksykalna*, termin wprowadzony przez Andrzeja Bogusławskiego, a upowszechniony przez Macieja Grochowskiego, który podaje następującą jego definicję: „ciąg elementów diakrytycznych mających znaczenie globalne, czyli ciąg niepodzielny semantycznie na takie podciągi znaczące, które byłyby elementami klas substytucyjnie niezamkniętych”. Zob. M. Grochowski, *Zarys leksykologii i leksykografii*, Toruń 1982, s. 28.

<sup>90</sup> A. Nowakowska, *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław 2005, s. 22.

<sup>91</sup> Zob. m.in. R. Gläser, *The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A. P. Cowie, Oxford 1998, s. 19.

<sup>92</sup> A. M. Lewicki, *Aparat pojęciowy frazeologii*, [w:] *Z badań nad literaturą i językiem*, red. L. Ludorowski, W. Magnuszewski, Warszawa–Poznań 1974, s. 151.

<sup>93</sup> Przegląd definicji terminu *idiom* zob. P. Zakrzewski, *W sprawie definicji idiomu*, „Folia Linguistica”, 42 (2002), s. 19–23.

<sup>94</sup> Zob. A. Wray, *Formulaic Language...*, dz. cyt., s. 9–12.

<sup>95</sup> Cz. Lachur, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole 2004, s. 222.

Aby zdefiniować jednostkę frazeologiczną, konieczne jest ustalenie, jakie ma ona właściwości. Przy wyróżnianiu jednostek frazeologicznych Rosamund Moon bierze pod uwagę takie cechy, jak: leksykalizacja, stałość leksykalno-gramatyczna, znaczenie asumaryczne. Badaczka wspomina ponadto o trzech kryteriach drugorzędnych: ortograficznym (związek frazeologiczny to co najmniej dwa wyrazy), niepodzielności syntaktycznej, fonologicznym<sup>96</sup>. Podobne stanowisko reprezentuje Rosemeire Selma Monteiro-Plantin<sup>97</sup>. Andrzej Maria Lewicki, uznając związek frazeologiczny za jednostkę języka, wskazuje na jego następujące cechy:

- 1) nieciągłość kształtu jednostki występującej w realizacji tekstu,
- 2) właściwy każdemu frazeologizmowi zakres zmienności składu morfemowego lub składu leksemowego w realizacjach tekstowych,
- 3) wchodzenie w relację kształtowej tożsamości komponentów związku frazeologicznego z wyrazami będącymi samodzielnymi jednostkami tekstowymi,
- 4) brak symetrii między planem treści a planem wyrażania nie dający się opisać za pomocą reguł kategoryalnych,
- 5) przynależność większości związków do systemu tzw. wtórnej nominacji, tzn. uzależnienie ich użycia nie tylko od celów przekazu informacji w określonym kodzie, ale też od innych celów pragmatycznych<sup>98</sup>.

Cechy wymienione przez Lewickiego wyłączają przysłowia z zakresu badań frazeologii<sup>99</sup>. Należy podkreślić, że status przysłów bywa różnie traktowany przez poszczególnych badaczy: w niektórych ujęciach przysłowia są włączane do frazeologii, w innych – podobnie jak u Lewickiego – wyłączone z niej. Przykładowo, Sabine Fiedler uznaje za związek frazeologiczny wielowyrazową jednostkę, którą charakteryzuje stałość semantyczna i składniowa, i w dużym stopniu idiomatyczność. Badaczka zalicza do jednostek frazeologicznych zarówno połączenia pełniące funkcje wyrazów, jak i konstrukty zdaniowe<sup>100</sup>.

<sup>96</sup> R. Moon, *Fixed Expressions...*, dz. cyt., s. 6–9.

<sup>97</sup> R. S. Monteiro-Plantin, *Fraseologia. Volume 1: Era uma vez um Patinho Feio no Ensino da Língua Materna*, Fortaleza 2012, s. 85–92.

<sup>98</sup> A. M. Lewicki, *Problemy opracowania słownika frazeologicznego*, [w:] A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa, *Z zagadnień frazeologii*, Warszawa 1987, s. 6.

<sup>99</sup> Wybrane definicje terminu *przysłowie* zob. P. Zakrzewski, *Definicja przysłów w wybranych opracowaniach francuskich, niemieckich i polskich oraz próba konfrontatywnej analizy problemu*, „Folia Linguistica”, 42 (2002), s. 3–18.

<sup>100</sup> S. Fiedler, *English Phraseology*, Tübingen 2007, s. 28.

Podobne stanowisko reprezentuje Rosemarie Gläser, która wyróżnia centrum systemu frazeologicznego (nominacje), sferę przejściową (zredukowane konstrukty zdaniowe: stereotypowe porównania, wyrażenia binominalne, przysłowiowe powiedzenia, fragmenty przysłów, aluzje i fragmenty cytatów) oraz peryferie (konstrukcje zdaniowe: przysłowia, slogany, idiomy pragmatyczne, przykazania, maksymy, cytaty)<sup>101</sup>.

Obszary peryferyjne frazeologii nie zostały dotychczas definitywnie wyznaczone. Pisząc o zagadnieniach frazeologicznych, które nadal wymagają rozstrzygnięcia, Czesław Lachur zwraca uwagę na fakt, że

w dalszym ciągu dyskusyjnymi problemami we frazeologii pozostają: stosunek frazeologii do onomastyki (czy za frazeologizmy należy uznać nazwy złożone typu *Nowy Targ*, *Zielona Góra* oraz metaforyczne typu *Wiosna Ludów*, *Czarny Łąk*, *Nowy Świat* 'Ameryka'), stosunek frazeologii do terminologii specjalistycznej, metodologia etymologii frazeologizmów, sposoby leksyko-graficznego opisu frazeologizmów i in[ne].<sup>102</sup>

Dwa pierwsze z zasygnalizowanych problemów mają istotne znaczenie dla klasyfikacji jednostek. Wiele słowników języka ogólnego i frazeologicznych uwzględnia wyrażenia o charakterze peryfrastycznym<sup>103</sup> oraz niektóre terminy specjalistyczne (np. PDEI, PSIA).

Nader ważne dla badań nad stałymi połączeniami wyrazowymi jest więc ujęcie frazematyczne: frazematyka, jak podaje Wojciech Chlebda, „operuje tylko jednym kryterium konstytutywnym: odtwarzalnością elementu językowego w danej sytuacji i dla nazwania danej wiązki sensów („tego, co chcę powiedzieć”)<sup>104</sup>. Pod pojęciem *frazem* za W. Chlebdą rozumie się „względnie trwałą formę językową, która w danej sytuacji stała się – niezależnie od swych cech strukturalnych i semantycznych –

<sup>101</sup> R. Gläser, *The Stylistic Potential...*, s. 128.

<sup>102</sup> Cz. Lachur, *Zarys językoznawstwa...*, dz. cyt., s. 223.

<sup>103</sup> Tak na przykład traktuje je Grażyna Majkowska, pisząc, że „odrębną grupę stanowią związki frazeologiczne, będące eufemistycznymi określeniami konkretnych polityków czy celebrytów”, takie jak *bulterier PiS-u* (Jacek Kurski). G. Majkowska, *Źródła nowej polskiej frazeologii*, [w:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji V: Frazeologizmy*, red. I. Kosek, R. Makarewicz, K. Zawilska, Olsztyn 2015, s. 164.

<sup>104</sup> W. Chlebda, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 336. O miejscu odtwarzalnych połączeń wyrazowych w systemie językowych zob. A. Bogusławski, *Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami*, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, red. Z. Saloni, Wrocław 1988, s. 19–65.

przyjętym (nierzadko jedynym) sposobem wyrażania danego potencjału treściowego”<sup>105</sup>.

Do frazemów należą według W. Chlebdy następujące rodzaje połączeń: frazeologizmy klasyczne, przysłowia, hece, aforyzmy rekursywne, formuły, prawa i quasi-prawa, formuły gatunkowe, formuły etykietalne, elementarne formy folkloru, komunikaty, skrzydlate słowa, hasła i slogany, teksty użytkowe, tytuły, terminy złożone i terminologizmy, operatory metajęzykowe i metatekstowe, wyrażenia funkcyjne, wyrażenia pragmatyczne<sup>106</sup>. Warto zauważyć, że termin *frazem* bywa bardzo różnie rozumiany przez językoznawców, którzy proponują własne definicje<sup>107</sup>.

Nawiązując do koncepcji odtwarzalności jako dominującego kryterium w poszukiwaniu związków, Piotr Wierzchoń posługuje się określeniem *wielowyrazowe jednostki języka*<sup>108</sup>. W dyskusji nad referatem W. Chlebdy *Frazeologia polska minionego wieku* Piotr Żmigrodzki również wyraził preferencję dla terminu *frazem*, stwierdzając, że:

w związku z tym, że – jak referent zaznaczył – występuje duża zmienność w rozumieniu terminów *frazeologia*, *frazeologizm*, mam wątpliwości, czy można tu jeszcze mówić o terminie językoznawczym, czy nie są to już tylko elementy języka ogólnego, a w obrębie językoznawstwa należałoby mówić o *frazematyce*, *frazemach*, złożonych jednostkach języka itd.<sup>109</sup>

Zastrzeżenia sygnalizowane przez badaczy są słuszne, niemniej jednak, terminy *frazeologia* i *frazeologizm* są nadal powszechnie używane w pracach językoznawczych, co w dużym stopniu jest związane z tradycją terminologiczną omawianej dziedziny. W swoich nowszych pracach

<sup>105</sup> Tamże, s. 336. Zob. również E. Koziół-Chrzanowska, *Czy i jak definiować frazemy*, [w:] *Język – styl – tekst w teorii i praktyce badawczej*, red. W. Śliwiński, Kraków 2012, s. 23–38; też, *Frazemy, hece i reproduktory – w poszukiwaniu rozstrzygnięć terminologicznych do opisu wybranych konstrukcji wielowyrazowych*, „*Język Polski*”, XCII/4 (2012), s. 249–259.

<sup>106</sup> W. Chlebda, *Szkice o ...*, dz. cyt., Opole 2005, s. 82–83.

<sup>107</sup> Różne rozumienia terminu *frazem* znaleźć można nawet w jednym opracowaniu, na przykład u Wilgi Herman, co skutkuje komplikacjami wprowadzającymi terminologiczny nieład. Por. W. Herman, *Frazem – próba definicji*, „*Poradnik Językowy*”, 7 (2004), s. 21–29.

<sup>108</sup> Badacz podkreśla, że użycie tego określenia pozwala na uniknięcie posługiwania się nazwami obciążonymi ładunkiem terminologicznym (*wielowyrazowiec*, *syntagma*, *idiom*, *frazeologizm*, *frazem*, *kolokacja*). P. Wierzchoń, *Odtwarzalność w granicach pary przekładowej*, „*Przegląd Rusycystyczny*”, 4 (2008), s. 113.

<sup>109</sup> P. Żmigrodzki, *Głos w dyskusji. II. Nad referatem prof. Wojciecha Chlebdy „Frazeologia polska minionego wieku”*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 246.

W. Chlebda posługuje się terminem *reprodukt*<sup>110</sup>, którego użycie uzasadnia w następujący sposób:

wyraz ten nazywa istotną cechę jednostek języka, jaką jest reprodukowalność, jest – jako jednowyrazowiec – bardziej poręczny od dwuwyrazowych terminów „jednostka języka”, „jednostka leksykalna”, wreszcie harmonijnie wchodzi w terminologiczną opozycję z zaproponowanym przez Andrzeja Bogusławskiego terminem „produkt”, pozwalając mówić o zasadniczej opozycji „produktów i reproduktów językowych”<sup>111</sup>.

Jak widać, zastosowanie terminu *reprodukt* pozwala na objęcie analizą bardzo różnych jednostek, które łączy odtwarzalność. Reprodukowalność łączy bowiem kolokacje, idiomy, przysłowia i skrzydlate słowa. Istotne jest, że koncepcja ta pozwala włączyć jednostki, które często znajdowały się poza zainteresowaniami frazeologów<sup>112</sup>, na przykład dwu- i wielowyrazowe pleonazmy i tautologie<sup>113</sup>.

W niniejszej pracy przyjmuje się, że *jednostka wielowyrazowa* (reprodukt) składa się z co najmniej dwóch wyrazów, jest metaforyczna lub nie-metaforyczna<sup>114</sup>, ma ustabilizowaną leksykalno-składniową postać, która dostosowywana jest do aktualnych potrzeb nadawcy konkretnego komu-

<sup>110</sup> Zob. W. Chlebda, *Szkice o...*, dz. cyt., s. 160–163.

<sup>111</sup> W. Chlebda, *Mały prywatny katalog...*, dz. cyt., s. 18.

<sup>112</sup> Przykładem pracy traktującej o tym rodzaju połączeń jest artykuł W. Chlebdy. Zob. W. Chlebda, *Między pleonazmem a oksymoronem*, „*Slavia Orientalis*”, 4 (1979), s. 435–443.

<sup>113</sup> Opracowane zostały one w ujęciu teoretycznym i leksykograficznym. Zob. A. Małocha-Krupa, *Słowa w lustrze. Pleonazm – semantyka – pragmatyka*, Wrocław 2003; też, *Redundancja nie jedno ma imię*, „*Kształcenie Językowe*”, t. II, red. K. Bakuła, J. Miodek, Wrocław 2001, s. 115–129; też, *Pleonazm eksponentem stylu*, [w:] *Współczesne odmiany języka narodowego*, red. K. Michalewski, Łódź 2004, s. 55–62; A. Piotrowicz, *Konstrukcje pleonastyczne w języku radia i telewizji*, [w:] *Wybór tekstów do nauki o języku polskim*, oprac. W. Gruszczynski, G. Majkowska, H. Satkiewicz, Warszawa 1988, s. 109–116; M. Ruszkowski, *Zastosowanie kryterium funkcjonalnego w normatywnym wartościowaniu pleonazmów i tautologii*, „*Poradnik Językowy*”, 9–10 (1995), s. 22–28; tegoż, *Struktura składniowa polskich pleonazmów*, „*Respectus Philologicus*”, 9 (2006), s. 109–116; tegoż, *Tautologie z komponentem obcym we współczesnej polszczyźnie*, „*Poradnik Językowy*”, 8 (2006), s. 19–26; tegoż, *Pleonazmy eksplikujące*, „*Język Polski*”, 87/3 (2007), s. 212–217; tegoż, *Słownik polskich pleonazmów i tautologii*, Kielce 2012 (SPPT); D. Szumska, *Nadmiar czy umiar? Refleksje nad redundancją pleonastyczną*, „*Prace Filologiczne*”, 43 (1998), s. 445–453; L. Polkowska, *Funkcje tautologii i pleonazmów we współczesnych wypowiedziach perswazyjnych*, „*Poradnik Językowy*”, 9 (2007), s. 46–59.

<sup>114</sup> Metaforyczność rozumiana jest w ujęciu przyjętym przez E. Piirainen i D. Dobrowoł'skiego. Zob. E. Piirainen, D. Dobrowoł'skij, *Figurative Language...*, s. 11.

nikatu<sup>115</sup>. Nacechowanie stylistyczne jest częstą cechą stałych połączeń wyrazowych, ale należy podkreślić, że wartość kodowa, podobnie jak obecność pierwiastka aksjologicznego, nie stanowi warunku koniecznego do uznania związku za stałe połączenie wyrazowe. Lakunarna jednostka wielowyrazowa to jednostka języka wyjściowego mająca wymienione cechy, która nie ma odpowiednika w postaci stałego połączenia wyrazowego w języku docelowym.

## 5.2. Podział lakunarnych jednostek wielowyrazowych

Porównanie zasobów połączeń wielowyrazowych różnych języków pozwala wskazać jednostki bezekwiwalentne, tj. takie, które nie mają odpowiedników w postaci związków wyrazowych. Jednostką lakunarną może być każdego rodzaju związek, na przykład idiom czy kolokacja. M. Dagut zaproponował ujęcie dychotomiczne, które – zważywszy na bogactwo stałych połączeń należących do połączeń odtwarzalnych – wydaje się być niewystarczające do przeprowadzenia klasyfikacji jednostek wielowyrazowych. Stanowi natomiast dobry punkt wyjścia do uściślenia i rozbudowania podziału omawianych połączeń wyrazowych.

Fakt, że wielowyrazowa jednostka nie posiada ekwiwalentu w postaci ustabilizowanego połączenia słów w języku docelowym, może mieć rozmaite uwarunkowania. W pierwszej z proponowanych przez mnie klasyfikacji chciałabym przedstawić podział jednostek ze względu na przyczynę ich lakunarności (tabela 4).

Drugi podział, który przeprowadziłam, pozwolił na opracowanie własnej typologii jednostek lakunarnych (diagram 2). Ograniczenie podziału do dwóch kategorii w ujęciu M. Daguta nie odzwierciedla zróżnicowanie omawianego zjawiska: lakunarność jednostek wielowyrazowych może się bowiem przejawiać na rozmaitych płaszczyznach.

### 5.2.1. Klasyfikacja bezekwiwalentnych jednostek wielowyrazowych według uwarunkowań międzyjęzykowej lakunarności

Analiza różnojęzycznych jednostek wielowyrazowych pozwala stwierdzić, że ich lakunarny charakter wynika z wielu uwarunkowań,

---

<sup>115</sup> Zob. W. Chlebda, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Łask 2003, s. 42.

wśród których ważną rolę odgrywają różnice w sposobie wyrażania danego znaczenia. Po pierwsze, w języku wyjściowym jednostka wielowyrazowa może być nośnikiem znaczenia, które jest zwerbalizowane w inny sposób w języku docelowym. Mamy tu do czynienia z dwoma sytuacjami: albo dane znaczenie jest wyrażane przez wyraz, albo przez luźne połączenie słów. Jeśli określony sens przekazywany jest przez wyraz, słowo to może nawiązywać do obrazowania przekazywanego przez tożsamą semantycznie wielowyrazową jednostkę języka wyjściowego lub takich nawiązań brak<sup>116</sup>. Luźna kombinacja wyrazowa przekazuje dane znaczenie w sposób opisowy, stanowi parafrazę semantyki danej jednostki wielowyrazowej języka wyjściowego.

Drugi typ stanowią jednostki lakunarne, których bezekwiwalencja wynika z uwarunkowań kulturowych. Wielowyrazowe jednostki nazywają różnorodne elementy rzeczywistości kultury wyjściowej nieznanie użytkownikom języka docelowego. Takimi jednostkami są między innymi nazwy produktów spożywczych, ubrań, instrumentów muzycznych właściwych danej kulturze czy nazwy instytucji.

Trzeci typ to właściwe dla danej kultury bezekwiwalentne jednostki wielowyrazowe o pochodzeniu tekstowym. Należą do nich takie połączenia wyrazowe, które do języka zostały przejęte z tekstów, na przykład literatury pięknej, artykułów prasowych czy reklamy. Przykładowo wiele lakunarnych jednostek wielowyrazowych to skrzydlate słowa o zasięgu ograniczonym do kultury narodowej, werbalizujące indywidualną treść wyrażoną przez autora w postaci ustalonego połączenia wyrazowego<sup>117</sup>.

Czwarta grupa to stałe połączenia wyrazowe, które funkcjonują w danej wspólnocie językowej jako całości językowe potrzebne do realizacji aktów mowy, czyli behawitywy (*behavitiva*)<sup>118</sup>. Przykładami typowych behawitywów są między innymi powitania i pożegnania<sup>119</sup>. Jednostki te

---

<sup>116</sup> W przypadku niektórych frazeologizmów odpowiedniki wyrazowe są bliskimi odpowiednikami o tożsamym obrazowaniu, na przykład polskie wyrażenie frazeologiczne *koziół ofiarny* przekazuje takie samo znaczenie jak angielskie compositum *scapegoat* czy niemiecki wyraz złożony *Sündebock*. Zob. J. Szerszunowicz, *Jednowyrzowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 8 (2008), s. 175–192.

<sup>117</sup> W. Chlebda, *Szkice o ...*, dz. cyt., s. 301.

<sup>118</sup> Termin ten używany jest w pragmatyce za Johnem Austinem i Johnem Searle’em.

<sup>119</sup> R. Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001, s. 124.

w wielu przypadkach mają silne osadzenie kulturowe, co sprawia, że związki mogą mieć charakter lakunarny w perspektywie międzyjęzykowej. Różnice te widoczne są wyraźnie w porównywaniu odległych kultur, na przykład interesujące przykłady japońskich behawitywów podaje Romuald Huszcza:

wychodząc z domu do pracy czy na lekcje, domownik – niekiedy dotyczy to także gości mieszkających przez krótki czas w danym domu – żegna się z pozostałymi, mówiąc *itte kimasu* dosł. ‘pójdę i przyjdę’, na co słyszy w odpowiedzi *itte irasshai* lub w postaci ściągniętej *itterasshai* dosł. ‘pójdź i przyjdź’<sup>120</sup>.

W perspektywie japońsko-polskiej należy uznać przytoczone przez badacza jednostki za elementy lakunarne. W kulturze polskiej nie wykształciły się jednostki wielowyrazowe, których użycie jest obligatoryjne w opisanej sytuacji komunikacyjnej.

Wymienione cztery rodzaje luk przedstawiono i zezemplifikowano w poniżej tabeli.

**Tabela 4. Klasyfikacja bezekwiwalentnych jednostek wielowyrazowych według uwarunkowań międzyjęzykowej lakunarności**

Typ	Rodzaj jednostki lakunarnej	Opis	Przykład	
			Jednostka wielowyrazowa w języku wyjściowym	Odpowiednik w języku docelowym
1a'	KONCEPTUALNY	Znaczenie znane użytkownikom L1 i L2 wyrażane za pomocą wielowyrazowej jednostki L1 i wyrazu w L2 (brak tożsamości obrazowania)	Ang. <i>a lucky dog</i>	Pol. <i>szczęściarz</i>
1a''	KONCEPTUALNY	Znaczenie znane użytkownikom L1 i L2 wyrażane za pomocą wielowyrazowej jednostki L1 i wyrazu w L2 (tożsamości obrazowania)	Pol. <i>kaczka dziennikarska</i>	Niem. <i>die Zeitungsente</i> ( <i>die Zeitung</i> ‘gazeta’, <i>die Ente</i> ‘kaczka’)

<sup>120</sup> R. Huszcza, *Honoryfikatywność...*, dz. cyt. s. 193.



Typ	Rodzaj jednostki lakunarnej	Opis	Przykład	
			Jednostka wielowyrazowa w języku wyjściowym	Odpowiednik w języku docelowym
1b	KONCEPTUALNY	Znaczenie znane użytkownikom L1 i L2 wyrażane za pomocą wielowyrazowej jednostki L1 i luźnej kombinacji słów w L2	Ang. <i>mousetrap cheese</i> (PDEI: 60)	Pol. <i>najtańszy ser</i>
2	KULTUROWY	Znaczenie kulturowo obce użytkownikom L2 (np. wielowyrazowe nazwy realiów)	Ang. <i>the Barbour brigade/the green welly brigade</i> (PDEI: 231; OGBAC: 234–235) <sup>121</sup>	Pol. <i>nazwa członków bogatej klasy wyższej, zwłaszcza tych, którzy niezależnie od pogody oddają się takim rozrywkom, jak polowanie i spacer po lesie</i>
3	TEKSTOWY	Jednostka wielowyrazowa L1 o pochodzeniu tekstowym niemająca wielowyrazowego odpowiednika w L2	Pol. <i>plusy dodatnie i plusy ujemne</i> (SPP: 197–198)	Ang. <i>positive and negative aspects of something generally considered positive</i>
4	RYTUALNY	Jednostka wielowyrazowa L1 – element realizacji aktów mowy L1 niemająca odpowiednika w postaci jednostki wielowyrazowej w L2	Fr. <i>un ange passe</i> <sup>122</sup>	Pol. <i>powiedzenie używane jest w sytuacji, gdy podczas rozmowy konwersacja zostaje nagle przerwana z powodu niezręczności czy skrępowania i zapada cisza</i>

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe zestawienie pokazuje, że lakunarność jednostek wielowyrazowych wynika z rozmaitych przyczyn i ma różny charakter. Porównanie grupy 1a'' z pozostałymi skłania do refleksji nad jej statusem. W ujęciach tradycyjnych jednostka wielowyrazowa mająca odpowiednik wyrazowy traktowana jest jako bezekwiwalentna, niemniej jednak

<sup>121</sup> Zob. *The green wellie brigade* (OGBAC: 234–235).

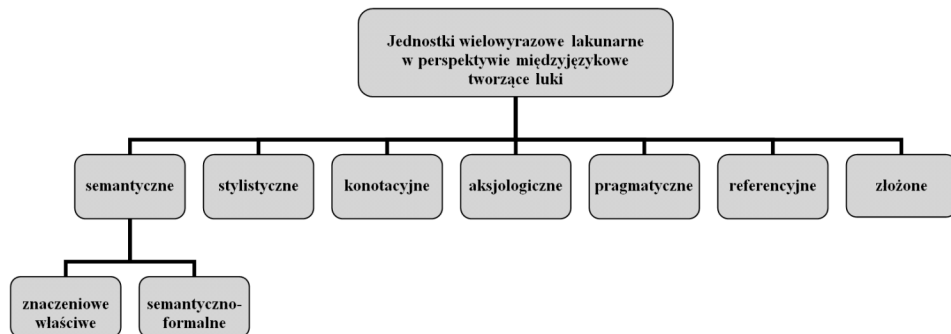
<sup>122</sup> O etymologii V. Bárdosi, „*Une ange passe*”: *contribution a l'étymologie d'une locution*, [w:] *EUROPHRAS 88. Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12–16 mai 1988*, éd. G. Gréciano, Strasbourg 1989, s. 7–16.

porównanie par o podobnej metaforyce (np. pol. *zmęczony jak pies* – ang. *dog-tired*, pol. *czarny rynek* – niem. *der Schwarzmarkt*, pol. *kurzy mózdek* – szw. *hönshjärna*) skłania do nadania tej kategorii specjalnego statusu<sup>123</sup>. W badaniach nad lakunarnością na szczególną uwagę zasługują również luki tekstowe, które mają silne osadzenie kulturowe i duży potencjał konotacyjny<sup>124</sup>, oraz rytualizmy, ważne w perspektywie glotto-dydaktycznej.

### 5.2.2. Kategorie międzyjęzykowej lakunarności jednostek wielowyrzowych

Wielowyrzowe jednostki niemające ekwiwalentów w postaci ustabilizowanych konstrukcji wyrazowych języka docelowego mogą być odbierane jako lakunarne na różnych płaszczyznach: nie tylko semantycznej, ale także innych, mianowicie stylistycznej czy konotacyjnej. Można przyjąć, że w perspektywie międzyjęzykowej lakunarność wielowyrzowych jednostek będzie odczuwana jednocześnie na kilku płaszczyznach. Zaproponowany przez mnie poniżej podział pozwala opisywać jednostki jako lakunarne w pewnych kategoriach, na przykład lakunarności semantyczno-stylistycznej.

Diagram 2. Rodzaje luk tworzonych przez wielowyrzowe jednostki lakunarne



Źródło: opracowanie własne.

<sup>123</sup> Zob. J. Szerszunowicz, *Jednowyrzowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 8 (2008), s. 175–192.

<sup>124</sup> W. Chlebda, *Szkice o...*, dz. cyt.; J. Szerszunowicz, *Konotacje intrakulturowych słów w przekładzie*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, 14 (2014), s. 261–279.

W zaproponowanym podziale wyróżnionych zostanie kilka podtypów wielowyrazowych jednostek lakunarnych, które zostaną zdefiniowane i szczegółowo omówione na przykładzie stałych połączeń wielowyrazowych pochodzących z wybranych języków europejskich.

### 5.2.2.1. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki semantyczne

Lakunarne jednostki znaczeniowe występują, gdy jednostka wielowyrazowa wyraża znaczenie nierealizowane za pomocą korespondującego połączenia w innym języku. W przypadku niektórych jednostek istotnym elementem związku niemającego odpowiednika jest obrazowanie<sup>125</sup>, które zanika w języku docelowym, ponieważ ekwiwalent stanowi definicja. W perspektywie polsko-angielskiej problem ten ilustrują poniższe przykłady jednostek tworzących luki semantyczne właściwe pochodzące z języka angielskiego:

*an elephant race* – na autostradzie, kiedy ciężarówka jedzie pasem szybkiej jazdy i próbuje wyprzedzić inną ciężarówkę, ale jest to bardzo trudne, czasami wręcz niemożliwe. Dwie ciężarówki jadą obok siebie milami, co bardzo irytuje kierowców jadących pasem szybkiego ruchu za ciężarówką,

*blue-rinse brigade* starsze panie (zwykle dobrze sytuowane) (WSAP: 121),

*chalk and talk* ‘tradycyjny sposób nauczania, w którym nauczyciel wykorzystuje tablicę, kontrastujący z mniej oficjalnym sposobem podawania wiedzy i interaktywnymi metodami’ (ODI: 49),

*Hobson’s choice* ‘brak możliwości wyboru’ (ODI: 53)<sup>126</sup>,

*Bronx cheer* ‘wulgarny dźwięk artykułowany za pomocą warg i języka, często skierowany do drużyny rywala w baseballu lub innym sporcie’ (OGBAC: 74).

Niektóre jednostki wyrażające znaczenia, które nie są przekazywane przez idiomy języka docelowego, wykorzystują konotacje składników właściwe tylko językowi wyjściowemu, na przykład w porównaniu z polszczyzną angielskie idiomy z komponentem *blue*: *a blue film* – ‘film porno-

<sup>125</sup> Obrazowanie jest rozumiane jako wyobrażenie mentalne przywoływane przez jednostkę, będące punktem wyjścia i konceptualną podstawą do semantycznej reinterpretacji. D. Dobrovolskij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt., s. 68.

<sup>126</sup> Thomas Hobson był przewoźnikiem, który żył w Cambridge na początku XVII wieku. Nie pozwalał on klientom wybierać koni, oferując je na zasadzie rotacji: każdy klient mógł albo wynająć konia stojącego najbliżej drzwi, albo żadnego. Warto nadmienić, że w brytyjskiej odmianie *rhyming slang* wyrażenie *Hobson’s choice* ma znaczenie ‘głos’ (ODI: 53).

graficzny (przedrewolucyjne chińskie domy publiczne były malowane na niebiesko), a *blue joke* – ‘nieprzyzwoity żart’ (PDEI: 4). W języku polskim przymiotnik *niebieski*, będący odpowiednikiem angielskiego *blue*, nie jest nośnikiem konotacji nieprzyzwoitości.

Drugi podtyp to luka semantyczno-formalna, o której mówimy wtedy, gdy w jednym z języków występuje schemat formalno-semantyczny nieobecny w drugim języku. Tak jest w przypadku angielskiego schematu A(N) NAZWA KOLORU + COLLAR WORKER, który realizują takie jednostki, jak:

*black collar workers* – ‘górnicy/ nafcjarze’, ‘artyści; graficy; projektanci’ (LNSA: 48),

*a blue-collar worker* – ‘pracownik fizyczny’ (PDEI: 4),

*brown collar worker* – ‘pracownik kurierski’ UPS (LNSA: 57),

*a white-collar worker* – ‘urzędnik’ (PDEI: 6),

*pink collar worker* – ‘sekretarka/urzędniczka’ (LNSA: 232),

*grey collar worker* – ‘technik’ (LNSA: 152).

Starsze słowniki rejestrują głównie dwa związki, mianowicie *a blue-collar worker* i *white-collar worker*. *Leksykon nowego słownika angielskiego* zawiera jednostki nierejestrowane w innych źródłach, co wskazuje na przyrost ilościowy połączeń realizujących omawiany schemat.

Ponadto warto zwrócić uwagę na fakt, że komponenty typu *blue collar* obecne są również w innych związkach, na przykład: *blue collar union* ‘związek zawodowy pracowników fizycznych’, *blue collar vote* ‘liczba głosów oddanych przez pracowników fizycznych’ (WSAP: 121), *blue-collar homes* ‘rodziny pracowników fizycznych’, *blue-collar blues* ‘wewnętrzny bunt pracowników fizycznych, przejawiający się zwiększoną absencją w pracy’ (ODEI: 587), mają więc one swoisty potencjał frazeotwórczy, który może być wykorzystywany w zależności od aktualnych potrzeb użytkowników języka.

Innym schematem właściwym językowi angielskiemu, który nie występuje ani w języku polskim, ani włoskim, jest model JOE/JOHN/JANE + NAZWISKO<sup>127</sup>, według którego zbudowane są między innymi następujące idiomy:

<sup>127</sup> O stałych połączeniach wyrazowych mających w swoim składzie imiona zob. J. Szereszunowicz, *Some Remarks on English Idioms Containing First Names and Their Polish Equivalents*, [w:] *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, ed. R. Virbickaitė, Kaunas 2006, s. 241–243.

*Joe Blow/Bloggs* ‘przeciętny człowiek’ (PSIA: 178),  
*John Doe* ‘przeciętny człowiek’ (USA) (PSIA: 178),  
*Jane Doe* ‘przeciętna kobieta’ (USA) (PSIA: 176),  
*Joe Citizen* ‘typowy obywatel’ (LNSA: 179),  
*Joe Lunchbox* ‘typowy robotnik’ (LNSA: 179),  
*Joe Six-Chip* ‘zwyczajny facet korzystający z Int[ernetu]’ (LNSA: 179),  
*John Q.* ‘typowy facet’ (LNSA: 179),  
*John Q. Consumer* ‘typowy klient’ (LNSA: 179),  
*John Q. Local* ‘typowy przedstawiciel społeczności lokalnej’ (LNSA: 179),  
*Johnny Jockstrap* ‘mężczyzna entuzjasta sportu’ (LNSA: 179),  
*Jane Six-Chip* ‘zwyczajna kobieta korzystająca z Int[ernetu]’ (LNSA: 179).

Interesującym przykładem modelu występującego w języku angielskim jest struktura THE THREE + LITERA ALFABETU’S<sup>128</sup>, w którym litera alfabetu jest pierwszą literą trzech wyrazów tworzących sumaryczne znaczenie związku. Przykładem jednostki zbudowanej według tego schematu jest idiom *the three R’s*, który ma znaczenie ‘czytanie, pisanie i arytmetyka trzy przedmioty nauczane w każdej szkole podstawowej, uważane za podstawę edukacji’ (PDEI: 259)<sup>129</sup>. Litera R pochodzi od trzech angielskich wyrazów, mianowicie *Reading, Writing, Arithmetics*: dwa pierwsze wyrazy zaczynają się w wymowie od [r], w ostatnim jest to drugi dźwięk. Dla motywacji omawianej jednostki ważny był również akcent.

Inny przykład, który stanowi realizację omawianego schematu, to związek *the three W’s* o znaczeniu ‘pytania, na które dzieci muszą odpowiedzieć rodzicom, aby nie narażać się na niebezpieczeństwo ze strony obcych: 1) Z kim wychodzą?, 2) Gdzie idą?, 3) Kiedy wrócą?’. W języku angielskim pytania te zaczynają się wyrazami, których pierwsza litera to *w*. Podaje je *Penguin Dictionary of English Idioms*, informując o źródle, z którego pochodzą: „in order to protect themselves from strangers, children must tell their parents the three W’s: (1) Who they are going out with?, (3) Where they are going, (2) When they are going to be home?

<sup>128</sup> W języku angielskim litera *s* po apostrofie jest wykładnikiem dopełniacza rzeczownika w liczbie pojedynczej.

<sup>129</sup> We współczesnym języku angielskim idiom *the three R’s* używany jest również w innych znaczeniach, na przykład jako slogan ekologiczny, który jest skrótem od słów *reduce, reuse, recycle*. Omawiane wyrażenie pochodzi z książki *Green Home* autorstwa Karen Christensen (PDEI: 259). Oprócz tego używa się tego wyrażenia w znaczeniach *rapid, reliable, repeatable* i *reboot, reformat, reinstall*.

(booklet from the National Society for the Prevention of Cruelty to Children)" (PDEI: 259).

Z kolei w języku włoskim występują jednostki wielowyrazowe, które zbudowane są według schematu RZECZOWNIK + REINTERPRETOWANY ETYMOLOGICZNIE TOPONIM<sup>130</sup>. Przykładem realizacji omawianego schematu jest wyrażenie *frutta di Marcialla* 'zepsute jabłko' (L: 58). Jednostka ta ma w swoim składzie toponim *Marcialla*, który został utworzony od przymiotnika *marcio* 'zgniły, zepsuty'. Komponent onomastyczny jest nośnikiem wartościowania, określa nadrzędny rzeczownik, przekazując jego negatywną charakterystykę<sup>131</sup>. Reinterpretowane elementy toponomastyczne występują również w innych idiomach:

*sigarette di Cartagine* 'liche papierosy', *carta* 'papier',  
*un cavallo dell'Asinara* 'marny koń', *asino* 'osioł',  
*oro di Piombino* 'fałszywe złoto', *piombo* 'ołów',  
*diamanti di Vetralla* 'szkiełka', *vetro* 'szkło',  
*acciaio di Ferrara* 'stal niskiej jakości', *ferro* 'żelazo',  
*burro di Segovia* 'zjełczone masło', *sego* 'tój' (DMDL: 58).

Jednostki z onimem wartościującym tworzą zespół związków: możliwe jest tworzenie nowych jednostek i powiększanie go o nowe kombinacje, realizujące potrzeby użytkowników języka.

Kolejny schemat, według którego tworzone są związki w języku włoskim, a który nie występuje ani w polszczyźnie, ani w angielszczyźnie, to model TOPO DI + MIEJSCE, W KTÓRYM DOKONYWANE SĄ KRADZIEŻE. Służy on do tworzenia związków, które nazywają złodzieja kradnącego w miejscu, którego nazwa jest zmiennym komponentem frazeologizmu. Potencjał konotacyjny nazwy *topo* ('mysz') zdecydował o tym, że jest ona figuratywnym określeniem złodzieja. Przykładami związków realizujących omawiany schemat są następujące wyrażenia:

<sup>130</sup> O reinterpretacji komponentów onomastycznych zob. J. Szerszunowicz, *Reinterpretacja komponentów onomastycznych frazeologizmów jako problem translatoryczny (na materiale wybranych języków europejskich)*, [w:] *Wokół polszczyzny dawnej i obecnej*, red. B. Nowowiejski, Białystok 2006, s. 379–386; teźże, *Substytucje i redukcje komponentów toponomastycznych w translacji idiomów (na przykładzie tłumaczenia idiomów włoskich na język polski)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 6 (2006), s. 153–161.

<sup>131</sup> O wartościowaniu we frazeologii toponomastycznej zob. J. Szerszunowicz, *Some remarks on the evaluative connotations of toponymic idioms in a contrastive perspective*, [w:] *Formulaic Language...*, dz. cyt., s. 171–183.

*topo d'albergo* (dosł. mysz hotelowa) 'złodziej hotelowy',  
*topo d'appartamento* (dosł. mysz mieszkaniowa) 'złodziej kradnący w mieszkaniach',  
*topo d'auto* (dosł. mysz samochodowa) 'złodziej kradnący w autach',  
*topo di treno* (dosł. mysz pociągowa) 'złodziej, który kradnie w pociągu',  
*topo d'aereo* (dosł. mysz samolotowa) 'złodziej, który kradnie w samolocie' (DMD: 536–537).

Jednostki te tworzą zespół związków, który nie ma korespondujących kompleksów frazeologicznych w dwóch pozostałych językach, tj. polskim i angielskim.

### 5.2.2.2. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki stylistyczne

Innym rodzajem jednostek lakunarnych są te elementy bezekwiwalentne, które obserwujemy w warstwie stylistycznej języka. Przykładowo, w angielszczyźnie brytyjskiej wielowyrazowe połączenia, które w perspektywie kontrastywnej zakwalifikować można do luk, znajdujemy w gwarze miejskiej *cockney*<sup>132</sup>. Pierwsze wzmianki o tej odmianie języka pochodzą z XVIII w. Ma ona cechy charakterystyczne na płaszczyźnie fonetycznej, leksykalnej i składniowej (OCEL: 206–210). Jedną z najbardziej wyrazistych cech jest tworzenie połączeń wyrazowych opartych na rymie, na przykład *Would you Adam and Eve it?* 'Czy uwierzyłbyś w to?', *a bull and a cow* 'kłótnia', *butcher's hook* 'patrzyć'.

W kulturze polskiej gwara ta to zjawisko obce: w polszczyźnie funkcjonują rozmaite odmiany substandardowe (np. żargon więzienny, żargon prostytutek, socjolekt grup zażywających narkotyki<sup>133</sup>), które nie są jednak odpowiednikiem omawianego slangu. Można jedynie założyć, że w niektórych kontekstach przekładowych elementy niektórych polskich

<sup>132</sup> O wzroście znaczenia gwary *cockney* we współczesnej kulturze brytyjskiej zob. J. Coleman, *The Life of Slang*, Oxford 2012.

<sup>133</sup> Zob. S. Grabias, *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 236–237. O polskich socjolektach zob. m.in. H. Ułaszyn, *Język złodziejski*, Łódź 1951; W. Budziszewska, *Żargon ochwieśnicki*, Łódź 1957; E. Kołodziejek, *Gwara środowiskowa marynarzy na tle subkultury marynarskiej*, Szczecin 1994; też, *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin 2007; M. Lewandowski, *Język subkultury punków*, Poznań 2007.

odmian, na przykład tajnych<sup>134</sup>, mogłyby być wykorzystane jako kontekstowe odpowiedniki angielskich jednostek.

### 5.2.2.3. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki konotacyjne

Niektóre połączenia mogą być traktowane jako jednostki lakunarne ze względu na konotacje, które są wywoływane u rodzimych użytkowników danego języka w momencie użycia danych związków w procesie komunikacji. Konotacje te są właściwe dla kultury określonej wspólnoty językowej, a więc nawet w przypadku istnienia tożsamego elementu w języku docelowym obcojęzyczny ekwiwalent nie jest nośnikiem identycznych asocjacji. Może mieć on inny potencjał konotacyjny, więc nie będzie wywoływać wyrazistych konotacji kulturowych<sup>135</sup>. Wśród jednostek należących do omawianej grupy występują zarówno luki całkowite, jak i częściowe.

W perspektywie polsko-angielskiej czy polsko-włoskiej przykładem jednostki wielowyrazowej tworzącej międzyjęzykową lukę konotacyjną jest wyrażenie *gest Kozakiewicza*, które ma silne osadzenie w kulturze polskiej. Władysław Kozakiewicz, polski tyczkarz, pokazał gest polegający na zgięciu jednej ręki w łokciu i włożeniu drugiej w powstałe zgięcie. Sportowiec wykonał ten gest dwukrotnie na Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Moskwie, pokazując go radzieckiej publiczności, która gwizdała podczas jego skoków.

Mimo nieprzychylnego nastawienia oglądających zawody, W. Kozakiewicz zdobył złoty medal i ustanowił nowy rekord. Zdjęcie pokazujące reakcję tyczkarza pojawiało się w prasie w wielu krajach, a ambasador ZSRR w PRL-u, Borys Aristow, domagał się odebrania medalu. Strona polska najpierw tłumaczyła zachowanie reprezentanta Polski skurczem mięśni, później interpretowała ów gest jako wyraz radości.

Zdecydowana większość Polaków zna pochodzenie tego idiomu: wydarzenie, które motywowało powstanie omawianego związku, funkcjo-

<sup>134</sup> Tamże, s. 244–246.

<sup>135</sup> Tak jest na przykład w przypadku jednostki *Alleluja i do przodu!*, która ma odpowiedniki funkcjonalne w języku angielskim. Zob. J. Szerszunowicz, *Cultural connotations of winged words in a translation perspective. "Alleluja i do przodu": a case study of a phraseological lacuna*, [w:] *Certas palavras o vento não leva. Homenagem ao professor Antonio Pamies Bertrán*, org. R. Monteiro-Platin, Fortaleza 2015, s. 175–196.



nuje w pamięci społecznej Polaków<sup>136</sup>, a sama jednostka jest jego językowym eksponentem<sup>137</sup>. Sam gest znany jest w innych kulturach, przy czym potencjalne odpowiedniki obcojęzyczne nie są nośnikami tożsamyh konotacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że omawiany idiom nie stanowi luki semantycznej: tak jak już wspomniano, sam gest znany bowiem jest w rozmaitych wspólnotach kulturowych i w niektórych językach wykształciły się nazywające go jednostki wielowyrazowe. Przykładowo, w języku chorwackim zaś – *bosnanski grb* (dosł. bośniacki herb). Konotacje przywoływane przez jednostkę *gest Kozakiewicza* sprawiają, że w perspektywie międzyjęzykowej ma ona charakter lakunarny w sferze konotacyjnej<sup>138</sup>.

#### 5.2.2.4. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki pragmatyczne

W ujęciu kontrastywnym wskazać można również jednostki klasyfikowane jako lakunarne z powodu ich właściwości pragmatycznych. W angielszczyźnie istnieje wielowyrazowa jednostka, która jest używana, jeżeli chcemy wiedzieć, o czym dana osoba myśli. Jednostka wielowyrazowa *A penny for your thoughts*, mająca również krótszą postać – *a penny for them*<sup>139</sup>, używana jest w sytuacji, gdy osoba, z którą rozmawiamy lub przebywamy zamyśliła się. We frazematyce polskiej nie występuje idiom realizujący omawianą funkcję. *Wielki słownik angielsko-polski* podaje dwa odpowiedniki definicyjne omawianego związku, mianowicie *O czym tak rozmyślasz?* i *Nad czym się tak zamyśliłeś* (WSAP: 866). Innym przykładem

<sup>136</sup> Pamięć zbiorowa, inaczej społeczna, rozumiana jest jako „podzielane przez członków grupy społecznej wyobrażenia dotyczące jej przeszłości” (MM: 346).

<sup>137</sup> Piszząc o pamięci społecznej, W. Chlebda proponuje, „by przez «ujęzykowanie pamięci» rozumieć w pierwszym przybliżeniu fakt, że konstytuujące naszą pamięć składowe w określonej mierze (a ściślej: w mierze domagającej się określenia) mają swe werbalne wykładniki (eksponenty językowe)”. W. Chlebda, *Pamięć ujęzykowiona*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. VI: *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, red. J. Adamowski, M. Wójcicka, Lublin 2012, s. 110. Zob. również tegoż, *Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość*, „Etnolingwistyka”, 23 (2011), s. 83–98.

<sup>138</sup> Por. s. 253–255.

<sup>139</sup> *Brewer's Dictionary of Phrase & Fable* podaje że jednostka ta występuje w zbiorze *Proverbs* Johna Heywooda z 1546 r. (BDP&F: 896).

jest związek *What's that, Scotch mist?*, używany kiedy ktoś nie widzi czegoś, co znajduje się przed nim (LDI: 234). Związek ten, którego jądrowy komponent *Scotch mist* znaczy 'gęsta mgła' (WSAP: 1040), nie ma frazeologicznego odpowiednika w języku polskim.

Warto również podkreślić, że jednostki wielowyrazowe są bardzo ważnym elementem realizacji wielu aktów mowy, zwłaszcza tych, które wykształciły stereotypową postać w danym języku, bowiem

należy pamiętać o tym, że im bardziej akt illokucyjny jest zrytualizowany, tym bardziej skonwencjonalizowana (tzn. nie dopuszczająca odchyłeń leksykalnych) jest jego werbalizacja, np. pol. *proszę przyjąć wyrazy współczucia z powodu...: ang. I condole with you upon...* (SDJE: 16).

W omawianej grupie również występują spetryfikowane kombinacje wyrazowe, które nie mają obcojęzycznych odpowiedników, co uwarunkowane jest specyfiką danego aktu.

Z pragmalingwistycznego punktu widzenia niemieckie powitanie *Guten Morgen* tworzy częściową lukę międzyjęzykową w perspektywie polsko-niemieckiej, ponieważ w polszczyźnie nie ma powitania, którego używa się wyłącznie do południa. Podobnie jest w przypadku angielskiego *Good morning*.

### 5.2.2.5. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki aksjologiczne

Pisząc o wartościowaniu we frazeologii, Anna Pajdzińska zwraca uwagę na fakt, że „nieodłączną cechą ludzkiego przeżywania świata jest wartościowanie”<sup>140</sup>, człowiek poznając, ocenia, czemu służą różnorodne środki językowe<sup>141</sup>. W językach naturalnych wiele elementów wyraża określone oceny, wśród nich znajdujemy również stałe połączenia wyrazowe: są one nie tylko nośnikami znaczenia, ale też przekazują war-

<sup>140</sup> A. Pajdzińska, *Wartościowanie we frazeologii*, [w:] *Język a Kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, s. 15.

<sup>141</sup> O wartościowaniu w języku zob. m.in. E. Laskowska, *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz 1992; *Wartościowanie w języku i tekście. Sprachliche Bewertung*, red. G. Falkenberg, N. Fries, J. Puzynina, Warszawa 1992; *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003. Wartościowaniu poświęcone są publikacje z serii *Wartości w językowo-kulturowym świecie Słowian i ich sąsiadów* wydawane w Lublinie.

tościowanie. Michał Głowiński podkreśla wszechobecność wartości w języku, stwierdzając, że:

Ustanawianie czy nadawanie wartości, wprowadzanie czynnika aksjologicznego, jest stałym komponentem naszego mówienia, wszelkiego mówienia. Mówię nie tylko o faktach, nie tylko wyrażam swoje przekonania, ujmuję je także w pewne wartościujące schematy – i jakże często – owego współczynnika wartościującego nie muszę bezpośrednio tematyzować, a wielokroć przywołuję go w sposób niezamierzony i nieświadomy. Dzieje się tak dlatego, że materia z której buduję zdania: słowa, utarte zwroty frazeologiczne są już z góry wartościami nasycone, a w każdym razie nie są z tego punktu widzenia neutralne<sup>142</sup>.

Ważnym nośnikiem pierwiastków aksjologicznych są niektóre jednostki wielowyrazowe, zwłaszcza idiomy i przysłowia<sup>143</sup>, wśród których znajdujemy związki niemające obcojęzycznych odpowiedników. Co ważne, część z nich, mianowicie związki izolowane semantycznie, wyrażają wartościowanie właściwe danej kulturze, a obce innym z powodu silnego osadzenia kulturowego. Ich ładunek aksjologiczny może być wyrażony eksplicitnie, za pomocą komponentu wartościującego, lub – znacznie częściej – implikowany.

Wartościowanie przekazywane przez daną jednostkę wielowyrazową może dotyczyć zjawisk danej kultury, co w konsekwencji oznacza, że takie połączenie będzie izolowane semantycznie. Dla przykładu przeanalizujmy wyrażenie *gruba linia*, spopularyzowane przez Tadeusza Mazowieckiego, który posłużył się nim w swoim exposé z dnia 24 sierpnia 1989. Zostało ono użyte w znaczeniu 'rozpoczęcie nowego okresu w historii Polski' nie miało wartościowania negatywnego. Z kolei Lech Wałęsa i jego współpracownicy na początku lat 90. posługiwali się nim, wyrażając ocenę negatywną (SPP: 82). Obecnie omawiane wyrażenie, którego wariantywna postać to *gruba kreska*, używane jest zarówno jako nośnik wartościowania pozytywnego, jak i negatywnego.

---

<sup>142</sup> M. Głowiński, *Wartościowanie w badaniach literackich a język potoczny*, [w:] *O wartościowaniu w badaniach literackich*, red. S. Sawicki, W. Panas, Lublin 1986, s. 180.

<sup>143</sup> Zob. J. Szerszunowicz, *Some remarks...*, dz. cyt., s. 171–183; tejże, *On the evaluative connotations of anthroponymic idioms in a contrastive perspective (based on English and Italian)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 12 (2012), s. 293–314.

W perspektywie polsko-angielskiej innym przykładem lakunarnej jednostki wyrazowej, której wartościowanie determinuje intencja nadawcy komunikatu, jest wyrażenie *skazany na sukces*. Jego znaczenie B. Nowakowska objaśnia następująco: 'osoba, która ze względu na swoje umiejętności, zalety lub znajomości na pewno odniesie sukces'<sup>144</sup>. Związek ten tworzący lukę językową w zestawieniu z angielszczyzną może więc być nośnikiem zarówno wartościowania pozytywnego, jak i negatywnego.

Wśród omawianych związków znajdujemy takie, których międzyjęzykowy status jest jeszcze bardziej złożony, ponieważ na przestrzeni dziejów dana jednostka zmieniała swoje wartościowanie. Tak jest w przypadku jednostki *słoń a sprawa polska*, która pierwotnie nie miała negatywnego nacechowania. Ten związek frazeologiczny, mający znaczenie 'każda rzecz, każdy temat może się wiązać z kwestią polską' (WSFJP: 714), związany jest z historią Polski, z okresami, kiedy kraj był pod rozbiorami i musiał walczyć o niepodległość, a sytuacja polityczna kształtowała stosunek Polaków do kraju, wyrażający się wielką troską o ojczyznę i nawet najdrobniejsze związane z nią sprawy. Po osiągnięciu przez kraj niezależności bycie nadmiernie wrażliwym na sprawy dotyczące Polski zaczęło być wyśmiewane. Z tego powodu omawiana jednostka jest nośnikiem silnie negatywnego wartościowania przesadnego uwrażliwienia na sprawy polskie<sup>145</sup>.

Kulturowe osadzenie omawianej jednostki sprawia, że należy ona do związków wyrazowych, których tłumaczenie jest wyjątkowo trudne<sup>3</sup>. Groteskowe zestawienie słonia, zwierzęcia egzotycznego w odczuciu

---

<sup>144</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków 2005, s. 51.

<sup>145</sup> W polszczyźnie jednostka ta używana jest od XIX w., wykorzystał ją Stefan Żeromski w *Przedwiośnie* (1925): Polak, który miał napisać rozprawę o słoniu, zatytułował ją *Słoń a Polska*. W 1921 r. na zebраниu the International Committee of Intellectual Cooperation Maria Curie-Skłodowska opowiedziała żart o Angliku, Francuzie i Polaku, którym kazano napisać wypracowanie o słoniu. Anglik zatytułował swoje *Moje doświadczenia w polowaniu na słonia w Afryce Południowej*, Francuz – *Seksualne i erotyczne życie słoni*, a Polak – *Polska i słoń*. Stanisław Barańczak opublikował antologię zatytułowaną *Bóg, trąba i ojczyzna. Słoń a sprawa polska oczami poetów od Reja do Rymkiewicza* (1995), zbiór parodii dobrze znanych polskich wierszy, w których bohaterem jest słoń – wielki przyjaciel Polski. Warto nadmienić, że jednostka *sprawa polska a słoń* została wykorzystana jako tytuł programu telewizyjnego, w którym korespondenci zagraniczni przedstawiają swoje opinie na temat wydarzeń w Polsce.

przeciętnego Polaka, z Polską ma wartość obrazową i nadaje temu związkowi charakterystyczne zabarwienie. Do związków o charakterze wartościującym, które mają charakter lakunarny w perspektywie kontrastywnej, należą między innymi takie połączenia jak *Polak potrafi*, *matka Polka* i *moherowe berety*.

#### 5.2.2.6. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki referencyjne

Wśród jednostek lakunarnych ważne miejsce zajmują bezekwiwalentne stałe połączenia wyrazowe o charakterze referencyjnym: zestawienie zasobów dwóch lub większej liczby języków pozwala na wskazanie związków wyrazowych nazywających różnorodne zjawiska właściwe dla danej kultury wyjściowej, a nieznanne w kręgu kultury docelowej. Claire Kramsch trafnie ujmuje istotę zależności między językiem a kulturą: jej zdaniem język wyraża rzeczywistość kulturową, zawiera w sobie tę rzeczywistość i symbolizuje ją<sup>146</sup>.

Logiczną konsekwencją takiej zależności jest fakt, że w analizowanych językach występują stałe połączenia wyrazowe wyrażające znaczenia właściwe wyłącznie danemu etnosowi (ang. *culture-specific concepts*)<sup>147</sup>, nierealizowane przez jednostki wielowyrazowe w innych językach. W perspektywie kontrastywnej omawiane związki tworzą luki referencyjne, czyli kulturowe – pewne jednostki wielowyrazowe opisują desygnaty, zjawiska itp. występujące w danym kręgu kulturowym, a więc ich znaczenia przypisane są do danej kultury. Jak słusznie stwierdza Małgorzata Marcjanik, frazeologia kontrastywna „w większym stopniu niż inne dziedziny językoznawstwa odzwierciedla wpływ czynników pozajęzykowych na kształtowanie się języka<sup>148</sup>.

Stwierdzenie to nie ogranicza się jedynie do klasycznych frazeologizmów – jest ono prawdziwe również w odniesieniu do innych jednostek wielowyrazowych. Luki referencyjne mają rozmaite pochodzenie: wiele stałych połączeń wyrazowych to związki o nacechowaniu kulturowym, stanowiące swoisty zapis – jak to trafnie ujęła Anna Pajdzińska – „naszej

<sup>146</sup> C. Kramsch, *Language and Culture*, Oxford 2000, s. 3.

<sup>147</sup> M. Baker, *In Other Words*, London 1992, s. 21.

<sup>148</sup> M. Marcjanik, *Idiomatyczne związki frazeologiczne w języku rosyjskim i polskim*, „Filologia Polska”, *Studia i Materiały*, XIII/4 (1984), s. 191.

zbiorowej autobiografii<sup>149</sup>, której ważną składową są skrzydlate słowa, na co zwraca uwagę W. Chlebda<sup>150</sup>.

Warto podkreślić, że jednostki, które mają nacechowanie kulturowe, nie zawsze są związkami bezekwiwalentnymi<sup>151</sup>. Motywacja kulturowa nie wyklucza bowiem występowania ekwiwalentu międzyjęzykowego: przykładowo, angielski idiom *to be born with a silver spoon in one's mouth* ma polski ekwiwalent frazeologiczny *być w czepku urodzonym*. Podobnie jest w przypadku obecności komponentów, które można określić mianem elementów kulturowych<sup>152</sup> – angielski idiom *like painting the Forth bridge* ma włoski odpowiednik *come il catedrale di Pietro*.

Jednak wiele należących do omawianego obszaru pojęć werbalizowanych jest w postaci jednostek wielowyrazowych, które w perspektywie kontrastywnej są związkami bezekwiwalentnymi. Przykłady znajdujemy wśród różnorodnych związków, na przykład wśród przysłów. Grzegorz Szpila pisze o tym zjawisku w następujący sposób:

Niektóre przysłowia można natomiast uznać za reprezentatywne jedynie dla danego języka; nie posiadają one swych odpowiedników strukturalnych i semantycznych w innych językach. Są to paremie izolowane semantycznie, np.:

ros. *В Москве толсто звонят, да тонка едят*

dosł. W Moskwie głośno dzwonią, ale biednie jedzą,

głuź. *Hdyž Budyšin zapiska, Židow tež zarezjwa*

dosł. Gdy w Budziszynie zagrają, zatańczą też w Żidowie,

ang. *Cheshire born and Cheshire bred, strong i' th'arm and weak i' th'head*

dosł. Urodzony i wychowany w Cheshire, silne ramiona i słaba głowa<sup>153</sup>.

<sup>149</sup> A. Pajdzińska, *Frazeologia – szkic do naszej zbiorowej autobiografii*, [w:] *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, red. A. Dunin-Dudkowska, A. Małyska, Lublin 2013, s. 145–164.

<sup>150</sup> W cytowanej już monografii W. Chlebdy poświęconej skrzydlatym słowom znajdujemy wykaz 100 jednostek, które można traktować jako elementy autoportretu Polaków. W. Chlebda, *Szkice o...*, dz. cyt., s. 435–436.

<sup>151</sup> I. Negro Alousque, *La traducción de las expresiones idiomáticas marcadas culturalmente*, „Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas”, 5 (2010), s. 137–138.

<sup>152</sup> P. Newmark, *About Translation*, Clevedon 1991, s. 8; M. Edwards, *Text analysis and translation methodology*, [w:] *XIV Congreso de AEDEAN*, eds F. Eguíluz, J.M. Santamaría, Bilbao 1992, s. 357.

<sup>153</sup> G. Szpila, *Krótko o przysłowiu*, Kraków 2003, s. 53.

Należy podkreślić, że lista jednostek izolowanych semantycznie w poszczególnych językach jest długa i znajdują się na niej rozmaite rodzaje stałych połączeń wyrazowych. Obok przysłów<sup>154</sup> obecne są na niej również związki frazeologiczne, takie jak *polskie piekło/piekielko* czy *British bulldog*.

Na uwagę zasługuje również fakt, że omawiane zagadnienie dotyczy zarówno języków niemających genetycznych powinowactw, jak i języków pokrewnych. Halina Pietrak-Meiser podaje liczne przykłady idiomów czeskich, które „nie mają ekwiwalentów frazeologicznych w drugim języku, choćby i najbardziej pokrewnym, gdyż dotyczą zjawisk i sytuacji znanych tylko członkom danej społeczności etnicznej”<sup>155</sup>, na przykład *dítě křtěné Vltavou* ‘dziecko urodzone w Pradze; praski rodak’, *být křtěn Vltavou* ‘być rodowitym prażaninem’<sup>156</sup>. Z kolei w języku chorwackim występują wyrażenia binominalne złożone z dwóch imion połączonych spójnikiem *i*, takie jak: *Mujo i Haso*, *Lala i Sosa*, *Mate i Ante*, *Dane i Mane*<sup>157</sup>. W zasadzie można przyjąć, że odpowiednikami systemowymi omawianych jednostek będą niefrazeologicznie wyrażone w języku polskim znaczenia, tj. *Mujo i Haso* – *głupi Bośniacy*, analogicznie: *Lala i Sosa* – *mieszkańcy Wojwodiny*, *Mate i Ante* – *zaradni Dalmatyńscy*, *Dane i Mane* – *mieszkańcy Liki*.

<sup>154</sup> Warto zwrócić uwagę na fakt, że przysłowia opisujące miasta i regiony oraz ich mieszkańców, stanowiące luki w perspektywie kontrastywnej, są bardzo liczne w języku włoskim (np. *Meglio cimici che calabresi*, *Se Genova non prende Genova, nessuno al mondo può prendere Genova*, *Prato é la città dello sconforto: o piove, o tira vento, o suona a morto*, *Pane di Prato, vino di Pomino, cosa di Lucca e coso fiorentino*, *Se Roma avesse un porto, Napoli sarebbe un orto*, *A Napoli si mangia maccheroni e a Roma si prega*, *Il bianco e il nero hanno fatto ricca Venezia*, *Non sono in Arnotanti pesciolini quant’ in Venezia zazzere e camini*). Liczne jednostki należące do omawianej grupy występują również w języku hiszpańskim (*Lo que es de España, es de los españoles*, *Quien dice España, dice todos*, *Cuando el español canta, sus males espanta*, *Cuando el español canta, o rabia o no tiene blanca*, *Adios Madrid, que te quedas sin gente*, *De Madrid al cielo, y en el cielo un agujerito para verlo*, *Madrid, Madrilejo, aquí me lo gano y aquí me lo dejo*, *Vente a Madrid y te harás oír*, *Barcelona es bona si la bolsa sona, pero si no tens diners*, *Barcelona no val res*, *Para carne, pan y vino* – *Carballino*, *En Jerez como en Sanlúcar, quien no trabaja, no manduca*, *Quien no has visto Granada, no ha visto nada*, *Es como el río de Málaga, que se va donde le da la gana*). Zob. M. Koszla-Szymańska, *La paremiología en la enseñanza de la lengua española*, Warszawa 2006, s. 202–206.

<sup>155</sup> H. Pietrak-Meiser, *Czeskie wyrażenia i zwroty frazeologiczne na tle porównawczym polskim*, Lublin 1985, s. 216.

<sup>156</sup> Tamże, s. 217.

<sup>157</sup> N. Pintarić, *Pragmaticne osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom jeziku*, „Croatica”, XXVII, 45–46 (1998), s. 159.

Jednostki tego rodzaju występują również w zasobach frazeologii polskiej. Do związków wyrażających pojęcia właściwe kulturze polskiej należą następujące jednostki:

*Polak potrafi* 'ironiczne hasło pochodzące z epoki Edwarda Gierka, mówiące, że Polacy są zdolni do każdej działalności zakończonej sukcesem' (PSWP, 30: 169),

*sprawa polska a słoń żart. a. iron.* 'każda rzecz, każdy temat może się wiązać z kwestią polską' (WSFJP: 714),

*poliska gościnność* 'gościnność właściwa kulturze polskiej',

*Mrozek by tego nie wymyślił* 'o czymś, co jest sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem, tylko z pozorów groteskowe i śmieszne, a w istocie – smutne i zatrważające' (SFWP: 403)

Analogicznie w angielszczyźnie również obecne są związki, które wyrażają pojęcia przynależne kulturze brytyjskiej. Przykładowo, jedną z istotnych grup stanowią związki odwołujące się do realiów anglosaskich, na przykład te opisujące sporty akademickie. Należy to niej między innymi jednostka *to be a blue / get one's blue* przekazująca znaczenie 'reprezentować Uniwersytet w Oxfordzie lub Uniwersytet w Cambridge w grach lub sporcie. Ciemnoniebieski oznacza Oxford, a jasnoniebieski – Cambridge' (PDEI: 34)<sup>158</sup>. Przykładami związków, które tworzą luki referencyjne w perspektywie kontrastywnej, są podane poniżej stałe połączenia wyrazowe:

*the British Lion* 'symbol Wielkiej Brytanii' (PDEI: 64),

*to twist the lion's tail* 'sprowokować lub upokorzyć Wielką Brytanię' (PDEI: 64),

*John Bull* 'Anglia, typowy Anglik' (PSIA: 178),

*Mondeo man* 'typowy mieszkaniec Middle England' (PDEI: 141),

*the Union Jack* 'flaga brytyjska' (WSAP: 1285),

*off to Gretna Green* 'uciec do miasteczka Gretna Green na angielsko-szkockiej granicy, aby potajemnie wziąć ślub' (PDEI: 210)<sup>159</sup>,

<sup>158</sup> Zob. *to be/get an Oxford/Cambridge blue* 'być/zostać członkiem reprezentacji sportowej Oxfordu/Cambridge' (WSAP: 120).

<sup>159</sup> Do Gretna Green udawały się pary, których rodzice nie wyrazili zgody na ich małżeństwo. Szkockie prawo było mniej restrykcyjne niż angielskie i umożliwiało im zawarcie związku małżeńskiego (PDEI: 210).



*blue books* ‘oficjalne wydania dokumentów parlamentarnych’ (PSIA: 38),  
*a redbrick university* ‘wszystkie uniwersytety założone w Anglii pod koniec  
dziewiętnastego wieku, zazwyczaj przeciwstawiane najstarszym uczelniom  
w Oxfordzie i Cambridge’ (SIAZ: 380),  
*faceless wonders* ‘doradcy brytyjskiego premiera, cześć jego osobistego oto-  
czenia’ (PDEI: 86),  
“U” and “Non-U” ‘o elementach języka: charakterystyczne dla klasy wyż-  
szej lub nie’ (określane na podstawie systemu odróżniania klas społecz-  
nych na podstawie używanych słów opracowanego przez Nancy Mitford)<sup>160</sup>  
(PDEI: 236),  
*the corridors of power* ‘część ulicy Whitehall, gdzie jest Civil Service Establi-  
shment’ (PDEI: 161)<sup>161</sup>,  
*the old school tie* ‘snobistyczne maniery związane z ukończeniem jednej z eli-  
tarnych szkół prywatnych’ (PSIA: 365), ‘poczucie lojalności grupowej i trady-  
cjonalizm związane z noszeniem krawata danej szkoły prywatnej’ (ODI: 207),  
‘stare szkolne koneksje’ (WSAP: 818)<sup>162</sup>,  
*to drown the shamrock* ‘pić lub pójść, aby wypić z okazji św. Patryka’ (ODI:  
257)<sup>163</sup>,  
*the West Lothian Question* ‘dlaczego szkoccy posłowie mogą ingerować  
w sprawy angielskie, jeżeli angielskim nie wolno ingerować w szkockie kwe-  
stie’ (PDEI: 210)<sup>164</sup>.

Można również wskazać jednostki wielowyrazowe, które są osadzone  
w kulturze amerykańskiej. Przykładowo, *the Fifth Amendment*, piąta po-  
prawka do konstytucji Stanów Zjednoczonych, głosi, że można odmówić  
składania zeznań w sądzie (OGBAC: 196)<sup>165</sup>.

<sup>160</sup> Przykładowo, wyrazy właściwe warstwie wyższej “U” to: *lavatory, napkin, to have a bath*,  
ich odpowiednikami używanymi przez klasę niższą są odpowiednio: *toilet, serviette, to take  
a bath* (PDEI: 236).

<sup>161</sup> Jednostka ta była pierwotnie tytułem powieści C. P. Snowa (PDEI: 161). Whitehall to  
ulica w centrum Londynu, położona między Trafalgar Square a gmachami Parlamentu.  
Większość budynków, które się tam znajdują to biura rządowe, więc nazwa *Whitehall*  
używana jest jako określenie rządu (OGBAC: 581).

<sup>162</sup> *Wielki słownik angielsko-polski PWN-Oxford* podaje również inne znaczenie jednostki *old  
school tie*, mianowicie ‘krawat w barwach szkoły’ (WSAP: 818).

<sup>163</sup> *Shamrock* to koniczynka (bot. koniczynka drobnogłówkowa; WSAP: 1067), która miała  
posłużyć św. Patrykowi, patronowi Irlandii, do objaśnienia istoty Trójcy Świętej. Obecnie  
jest symbolem Irlandii (ODI: 257).

<sup>164</sup> Pytanie określane mianem *The West Lothian Question* zostało po raz pierwszy zdane  
przez posła Partii Pracy z Linlithgow, Tama Dalyella, w latach siedemdziesiątych ubie-  
głego stulecia. West Lothian położone jest w południowej Szkocji (PDEI: 210).

<sup>165</sup> Tekst omawianej poprawki brzmi następująco: „No person shall be held to answer

*Uncle Tom* ‘obraźliwy termin używany przez czarnych nacjonalistów w odniesieniu do czarnych ludzi, którzy współpracowali z białymi władzami’ (PDEI: 144),

*Old Glory* ‘flaga narodowa Stanów Zjednoczonych’ (WSAP: 818),

*Stars and Stripes* ‘flaga Stanów Zjednoczonych’ (WSAP: 1141),

*Stars and Bars* hist. ‘flaga Konfederacji (podczas wojny secesyjnej)’ (WSAP: 1141),

*Aunt Jemima* ‘Murzynka znosząca bez sprzeciwu przejawy rasizmu’ (PSIA: 23),

*to take / invoke the Fifth Amendment* ‘odmówić składania zeznań, powołując się na piątą poprawkę’ (WSAP: 439),

*the Oprah effect* ‘wpływ Opry Winfrey na zwykłą osobę i zainspirowanie jej do polubienia czytania’ (PDEI: 231),

*off-off Broadway production* ‘niskobudżetowe przedstawienie w teatrze nowojorskim spoza Broadwayu’ (WSAP: 815).

Pewne analogie w zakresie jednostek o charakterze lakunarnym obserwujemy również w języku włoskim, w którym także występują jednostki niemające ekwiwalentów międzyjęzykowych. Przykładowo, zwrot frazeologiczny *lavare i panni in Arno / nell’Arno* przekazuje takie znaczenia, jak: ‘nadać dziełu cechy charakterystyczne dialektu florentyńskiego, uważanego za prawdziwy włoski’, ‘mieszkać w Toskanii, aby wyćwiczyć włoski’, ‘być florentyńczykiem, a przynajmniej Toskańczykiem’ (DMD: 366)<sup>166</sup>. Innym przykładem związku będącego luką referencyjną jest idiom *aver bevuto l’acqua del Porcellino* ‘być rodowitym florentyńczykiem’, być prawdziwym florentyńczykiem’ (DMDL: 338). Komponent onomastyczny występujący w związku, *Porcellino*, to nazwa dzika z brązu autorstwa Afredo Tacco przy Logge del Mercato Vecchio we Florencji. Innym przykładem jest związek *amico degli amici*, który używany jest do nazwania zaufanej osoby w kręgach mafijnych (DIS: 8).

---

for a capital, or otherwise infamous crime, unless on a presentment or indictment of a grand jury, except in cases arising in the land or naval forces, or in the militia, when in actual service in time of war or public danger; nor shall any person be subject for the same offense to be twice put in jeopardy of life or limb; nor shall be compelled in any criminal case to be a witness against himself, nor be deprived of life, liberty, or property, without due process of law; nor shall private property be taken for public use, without just compensation” (DUS: 358).

<sup>166</sup> Związek ten ma wariant *sciaquare i panni in Arno*.

Warto przy tym zwrócić uwagę na jednostki, których znaczenie zawiera element precyzujący o charakterze kulturowym. Wprowadza on komponenty odwołujące się do realiów, na przykład *an InterCity prostitute* to 'kobieta, która podróżuje pociągiem InterCity do Londonu, aby zarabiać pieniądze w zamożniejszych dzielnicach, takich jak: Mayfair, South Kensington i Chelsea' (PDEI: 282). W perspektywie kontrastywnej jednostka ta nie ma pełnego odpowiednika – znaczenie podstawowe ' prostytutka' wyrażane jest przez obcojęzyczne frazeologizmy, jednak dodatkowy element znaczenia osadzony w kulturze brytyjskiej sprawia, że ma ono charakter lakunarny.

Innym problemem związanym z omawianym zagadnieniem jest polisemia bezekwiwalentnych połączeń wyrazowych: w przypadku związków wieloznacznych lukę międzyjęzykową może tworzyć jedno ze znaczeń. Na przykład angielska jednostka *la-la land* jako komponent połączenia *to be living in la-la land* może ona oznaczać świat marzeń<sup>167</sup>, użyta samodzielnie ma znaczenie 'amerykański przemysł filmowy' (WSAP: 657). Drugie znaczenie nie jest zwerbalizowane w postaci korespondującego idiomu w języku polskim.

Osobną grupę stanowią wyrażenia o charakterze peryfrastycznym, sytuujące się na obrzeżach frazeologii, które nazywają miejsca znajdujące się na obszarach zajmowanych przez dane grupy etniczne. Przykładami jednostek należących do wskazanej grupy są między innymi połączenia wyrazowe będące omownymi nazwami miast, na przykład *the Crescent City* – Nowy Orlean (PSIA: 90), *the Windy City* – Chicago (OGBAC: 586)<sup>168</sup>, czy obiektów w przestrzeni miejskiej: *Матросская тишина* – nazwa więzienia w Moskwie<sup>169</sup>. Wśród omawianych jednostek interesującą grupę stanowią nazwy poszczególnych stanów w USA, na przykład *the Apache State* – Arizona, *the Badger State* – Wisconsin, *the Beaver State* – Oregon (PSIA: 413)<sup>170</sup>.

<sup>167</sup> Polskim odpowiednikiem związku *to be living in la-la land* jest jednostka *bując w obłokach* (WSAP: 657).

<sup>168</sup> Chicago jest tak nazywane z powodu silnych wiatrów, które wieją nad jeziora Michigan (OGBAC: 586).

<sup>169</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt., s. 249.

<sup>170</sup> Nazwy innych stanów: *the Blue Grass State* – Kentucky, *the Buckeye State* – Ohio, *the Centennial State* – Kolorado, *the Cotton State* – Alabama, *the Desert State* – Utah, *the Diamond State* – Delaware, *the Empire State* – Nowy Jork, *the Empire State of the South* – Georgia, *the Equality State* – Wyoming, *the Evergreen State* – Waszyngton, *the Flickertail State* – Dakota

Powyższe zestawienie nazw poszczególnych stanów pokazuje, jak bogaty materiał stanowią omawiane jednostki językowe. Mają one bardzo różnorodną motywację i są silnie osadzone w kulturze danego obszaru etnicznego. Przykładowo, od wielu stuleci borsuk, mający duże ekoznaczenie na terytorium stanu Wisconsin, jest zwierzęciem kojarzonym z tym obszarem. W 1957 r. został on oficjalnym zwierzęciem tego stanu, ponadto uwieczniony został w pieśni *On, Wisconsin! (Grand Old Badger State!)* jego wizerunek znajduje się na herbie, pieczęci i fladze stanowej. Warto dodać, że jego wyobrażenie zostało wykorzystane w architekturze stolicy stanu<sup>171</sup>, a mieszkańcy tego stanu określani są metaforycznie mianem *badgers*, czyli borsuków.

### 5.2.2.7. Jednostki wielowyrazowe tworzące międzyjęzykowe luki złożone

Jak już wcześniej wspomniano, klasyfikacja M. Daguta obejmowała dwa typy elementów lakunarnych, mianowicie językowe i kulturowe. Analiza jednostek wielowyrazowych pokazuje, że w przypadku niektórych idiomów można mówić o typie łączącym cechy luk językowych i kulturowych. Przykładem tego zjawiska jest wyrażenie *Vegemite moment*, używane w australijskiej odmianie języka angielskiego, w znaczeniu 'moment, w którym w wyniku osobistego doświadczenia albo coś polubimy, albo znienawidzimy' (DPF: 289).

*Vegemite* to mało znana Polakom<sup>172</sup>, a bardzo popularna w Australii nazwa pasty do smarowania na chlebie. Ma ona poświadczenie w *Wielkim*

---

Północna, *the Garden State* – New Jersey, *the Gem State* – Idaho, *the Golden State* – Kalifornia, *the Granite State* – New Hampshire, *the Green Mountain* – State Vermont, *the Hawkeye State* – Iowa, *the Hosier State* – Indiana, *the Keystone State* – Pensylwania, *the Little Rhody* – Rhode Island, *the Lone Star State* – Teksas, *the Magnolia State* – Missisipi, *the North Star State* – Minnesota, *the Nutmeg State* – Connecticut, *the Old Dominion* – Wirginia, *the Old Line State* – Maryland, *the Palmetto State* – Karolina Południowa, *the Panhandle State* – Wirginia Zachodnia, *the Pelican State* – Luizjana, *the Peninsular State* – Floryda, *the Pine Tree State* – Maine, *the Prairie State* – Illinois, *the Sagebrush State* – Nevada, *the Show Me State* – Missouri, *the Sooner State* – Oklahoma, *the Sunflower State* – Kansas, *the Sunshine State* – Nowy Meksyk, Dakota Południowa, *the Tar Heel State* – Karolina Północna, *the Treasure State* – Montana, *the Tree Planters' State* – Nebraska, *the Volunteer State* – Tennessee, *the Wolverine State* – Michigan, *the Wonder State* – Arkansas (PSIA: 413).

<sup>171</sup> Zob. <http://www.legis.state.wi.us/lrb/bb/ch11.pdf>. Dostęp: 28.12.2011.

<sup>172</sup> Nie została ona uwzględniona w opracowaniu poświęconemu polskiej terminologii kulinarnej. Zob. M. Witaszek-Samborska, *Studia nad...*, dz. cyt.

słownik angielsko-polskim PWN-Oxford, w którym zamieszczono następujący artykuł hasłowy:

**Vegemite®** /'vedʒimait/ *n* Culin *pasta do chleba na bazie drożdzy* (WSAP: 1307).

Należy dodać, że pasta ta jest słona, a do jej produkcji wykorzystywany jest ekstrakt z warzyw (ASD: 162; DD: 253–254; NB: 68). Po jej spróbowaniu większość osób pochodzących z innego kręgu niż angloamerykański ma silnie negatywne odczucia.

Oddanie omawianego idiomu za pomocą luźnej werbalizacji wprowadza daleko idące redukcje zarówno na płaszczyźnie językowej, jak i kulturowej<sup>173</sup>. Onim będący składnikiem związku to kulturom nazywający substancję o intensywnym smaku i zapachu. Motywacja jednostki jest żywa, odwołuje się do doświadczeń z życia codziennego. Jak widać, w australijskiej odmianie języka angielskiego status omawianego związku można określić nader złożony, co skłania do zakwalifikowania go do luk językowo-kulturowych.

## 6. Rozwój zasóbu wielowyrzowych jednostek języka a międzyjęzykowa lakunarność

Zbiór wielowyrzowych jednostek danego języka stanowi bogaty zasób obejmujący różnorodne połączenia wyrazowe, których dokładną liczbę trudno jest precyzyjnie ustalić. Po pierwsze, uwarunkowane jest to problemami związanymi z wyodrębnianiem frazemów<sup>174</sup>. Po drugie, obserwuje się dynamikę zbioru jednostek wielowyrzowych: niektóre jednostki wychodzą z użycia, inne pojawiają się w nim.

Szeroko rozumiana frazeologia jest więc zarówno uszczuplana, jak i uzupełniana jest w różny sposób, na przykład poprzez tworzenie no-

<sup>173</sup> Zob. J. Szerszunowicz, *Redukcja konotacji kulturowych w przekładzie idiomów (na przykładzie polskich, angielskich i włoskich związków z komponentem onomastycznym)*, [w:] *Edukacja dla przyszłości*, t. VI, red. J. Zaniewski, J. Gorbacz, Białystok 2008, s. 135–146.

<sup>174</sup> O wyodrębnianiu kombinacji wyrazowych, które noszą znamiona frazematyczności zob. W. Chlebda, *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reproduktów wielowyrzowych*, [w:] *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, red. nauk. tegoż, Opole 2012, s. 15–35; P. Wierzchoń, *Pięć bardzo skutecznych (sprawdzonych) sposobów na masowe wyodrębnianie wielowyrzowych segmentów podejrzanych o frazematyczność (czyli reproduktów)*, [w:] *Na tropach reproduktów...*, dz. cyt., s. 87–125.

wych jednostek czy też przez zapożyczanie stałych połączeń wyrazowych z innych języków<sup>175</sup>. Warto spojrzeć na dynamikę zasobu z punktu widzenia lakunarności międzyjęzykowej i zasygnalizować związki tych dwóch zjawisk.

## 6.1. Procesy wewnątrzjęzykowe

### 6.1.1. Uszczuplanie: jednostki recesywne i archaiczne a lakunarność

Stale połączenia wyrazowe funkcjonują w określonej rzeczywistości, w danym czasie i miejscu. Rzeczywistość ta zmienia się, a wraz z nią podlega przemianom zasób jednostek wielowyrazowych. Wiele spośród jej elementów zanika lub traci na ważności, w wyniku czego konstrukcje opisujące je lub motywowane nimi nabierają charakteru recesywnego, a później stają się archaizmami.

#### 6.1.1.1. Ubywanie jednostek frazeologicznych

Jak już wspomniano, zmiany kulturowe mają duży wpływ na stan zasobu frazeologicznego w danym okresie. Mogą skutkować wycofaniem niektórych jednostek z użycia: związki takie są coraz rzadziej używane, a po jakimś czasie przestają w ogóle być znane rodzimym użytkownikom języka. Dotyczy to między innymi związków wyrazowych z komponentami faunicznymi i florystycznymi. Alicja Nowakowska, która dokonała anlizy ponad tysiąca jednostek frazeologicznych mających w swoim składzie nazwy roślin, stwierdza, że „większość z nich jest nieznaną współczesnym Polakom”<sup>176</sup>.

Nieznajomość związków frazeologicznych należących do tej grupy ma wielorakie uwarunkowania, przede wszystkim pozajęzykowe. Wiąże się z postępującą technicyzacją życia, migracjami ze wsi do miast, z czym wiązało się rozluźnienie kontaktu człowieka z naturą, zmniejszenie znaczenia rolnictwa i rzemiosła<sup>177</sup> oraz innymi zmianami, które zaszły w stylu życia.

Uszczuplanie zasobów frazeologicznych danego języka może prowadzić do powstania luki międzyjęzykowej. Jeśli z języka docelowego wyj-

---

<sup>175</sup> A. Lehrer, *Semantic fields...*, dz. cyt., s. 105.

<sup>176</sup> A. Nowakowska, *Świat roślin...*, dz. cyt., s. 145.

<sup>177</sup> E. Młynarczyk, *„Nie święci garnki lepią”*. Obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii, Kraków 2013.

dzie z użycia odpowiednik danego stałego połączenia języka wyjściowego, wówczas pojawi się luka. Z kolei, jeśli jednostka bezekwiwalentna języka wyjściowego przestanie być używana, luka w języku docelowym zniknie.

Inna sytuacja ma miejsce w przypadku, gdy frazeologizm języka wyjściowego, który wyszedł z użycia, jest jednym z kilku połączeń o tożsamym znaczeniu. W języku wyjściowym pozostaje więc synonimiczna jednostka wielowyrzowa, która ma ekwiwalent frazeologiczny w języku docelowym. Przy zmianie kierunku procesu, tj. przy zaniku jednego ze związków w języku docelowym, sytuacja jest analogiczna: stałe połączenie języka wyjściowego ma odpowiednik frazeologiczny w języku docelowym.

### 6.1.1.2. Frazeologizmy recesywne i archaiczne

W zasobach stałych połączeń wielowyrzowych obecne są związki wychodzące z użycia, czyli recesywne, oraz nacechowane archaicznością. Przykładowo, zanik niektórych obyczajów doprowadził do wycofania z czynnego idiomatykonu współcześnie żyjących Polaków między innymi takich jednostek jak *czarna polewka*. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* podaje następującą definicję tego wyrażenia: *dawn. 'zupa z krwi zwierzęcej, czernina, podawana starającemu się o pannę na znak odmowy'* (WSFJP: 554)<sup>178</sup>. Zwyczaj ten nie był kultywowany, więc motywacja tego związku zatarła się. Innym przykładem jest zwrot *siac rutę/rutkę* o znaczeniu 'być starą panną' (WSFJP: 678)<sup>179</sup>. To stałe połączenie wyrazowe motywowane było dawnym zwyczajem noszenia przez dziewczęta wianków z ruty (USJP 3: 1193). Sianie ruty, rośliny o drobnych białych kwiatach, oznaczało, że panna jest w odpowiednim wieku, aby wyjść za mąż<sup>180</sup>.

Jak widać, związki frazeologiczne mogą zmieniać swoje nacechowanie: z czasem niektóre jednostki odbierane są jako archaiczne. Jeśli fra-

<sup>178</sup> W artykule hasłowym podano następujący przykład użycia omawianego wyrażenia: *Kto by się spodziewał, że ten bogacz dostanie czarną polewkę* (WSFJP: 554).

<sup>179</sup> *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* podaje przytoczony związek z kwalifikatorem *przest. żart.* (WSFJP: 678).

<sup>180</sup> S. Skuza, *Stereotypowy obraz kobiety w paremiach oraz frazeologii polskiej i włoskiej*, Poznań 2012, s. 78.

zeologizm języka wyjściowego o zabarwieniu archaicznym jest jedynym nosicielem danego znaczenia, w języku docelowym może powstać luka stylistyczna. Jako ekwiwalent wyrażenia *czarna polewka* *Wielki słownik polsko-angielski PWN-Oxford* podaje odpowiednik *Polish black soup*, natomiast jako ekwiwalent frazeologizmu *podać komuś czarną polewkę – to reject sb as a suitor* (WSPA: 789). Cytowany dwujęzyczny słownik podaje polski zwrot z kwalifikatorem *daw.*, sygnalizuje więc asymetrię tej jednostki i jej odpowiednika w planie stylistycznym. Podobnie jest w przypadku drugiej jednostki, tj. *siać rutę/rutkę*, opatrzonej w *Wielkim słownik polsko-angielski PWN-Oxford* kwalifikatorem *przest.* – jej odpowiednikiem jest stałe połączenie wyrazowe *to be left on the shelf* (WSPA: 990). W omawianych przykładach powstają luki stylistyczne.

Podsumowując rozważania na temat wpływu uszczuplenia zasobu stałych połączeń wyrazowych języka wyjściowego i docelowego, należy stwierdzić, że może mieć ono wpływ na obecność i rodzaj luk międzyjęzycznych. Oddziaływanie to uwarunkowane jest w dużym stopniu tym, czy frazeologizm zmieniający swój status jest jedynym frazeologizmem werbalizującym daną treść.

### 6.1.2. Wzbogacanie zasobu jednostek wielowyrazowych

Zasób jednostek wielowyrazowych podlega zmianom ilościowym oraz jakościowym: obserwuje się w nim nie tylko uszczuplenia, ale również przyrosty. Mogą być one wynikiem tworzenia nowych jednostek oraz zapożyczeń wewnętrznych lub zewnętrznych. Ponadto związki wchodzące w skład tego zbioru mogą zmieniać znaczenie. Zmiana znaczenia może wynikać z wykształcenia się nowych znaczeń, zaniku któregoś znaczenia lub zmiany znaczenia danej jednostki na inne.

Podobnie jak uszczuplenie powiększenie zbioru stałych połączeń wielowyrazowych może wpływać na obraz lakunarności międzyjęzycznej porównywanych języków. Mogą one tworzyć luki lub odwrotnie – wypełniać je. Pierwsza sytuacja ma miejsce, kiedy, jeśli są nośnikami treści właściwych kulturze języka wyjściowego lub werbalizują znaczenie za pomocą związku frazeologicznego niemającego odpowiednika wielowyrazowego w języku docelowym. Luki zostają zaś wypełnione, jeśli wyrażają znaczenie przekazywane przez język docelowy za pomocą stałej konstrukcji wyrazowej, które do tej pory było nieujmowane frazeologicznie w języku wyjściowym.



### 6.1.2.1. Nowo powstałe jednostki wielowyrzawowe

Zasób jednostek wielowyrzawowych jest stale uzupełniany<sup>181</sup>, co w dużym stopniu wynika z potrzeby nominacyjnej – niektóre z nich realizowane są właśnie za pomocą nowo powstałych jednostek wielowyrzawowych<sup>182</sup>. Proces ten Wojciech Chlebda nazywa „przyrostem abstrakcyjnym”. Pisząc o frazeologii, badacz zwraca uwagę na rozróżnienie między dwoma rodzajami jej wzbogacania, mianowicie „przyrostem stałym (ciągłym)” i „przyrostem okresowym”, z których pierwszy jest wynikiem nieustannej potrzeby nazywania codziennych nowości występujących w rozmaitych obszarach działalności ludzkiej, takich jak: technika, kultura, aktywność społeczno-polityczne itp.

„Przyrosty okresowe” wiążą się z okresami przesilen polskiej historii, które pozostawiały jednostki należące do „frazologii odgórznej” (oficjalnej) i „frazologii oddolnej” (stanowiącej reakcję na frazeologię rządową)<sup>183</sup>. Jednym z przykładów „przyrostu okresowego” jest zasób stałych połączeń powstałych w czasach PRL-u, następnym – okres przemian ustrojowych<sup>184</sup>. W perspektywie międzyjęzykowej można założyć, że jednostki należące do tej grupy będą mieć wysoką lakunarność.

Nowe połączenia wyrazowe, które mogą wypełniać luki językowe lub nazywać nowe zjawiska, mają rozmaite źródła. Listę dziedzin,

<sup>181</sup> O identyfikacji i ocenie neologizmów we frazeologii zob. D. Schreiber, C. Mahlow, B. Juska-Bacher, *Phraseologische Neologismen: Identifikation und Validierung*, „Yearbook of Phraseology”, 3 (2012), s. 3–29.

<sup>182</sup> Opisując sposoby pomnażania zasobów frazeologii współczesnego języka polskiego, Stanisław Bąba i Jarosław Liberek zwracają uwagę na trudności związane z odróżnieniem neologizmów strukturalnych od zapożyczeń wewnętrznych, pisząc, że „jedynym kryterium rozgraniczenia obu kategorii jest wykrycie miejsca „narodzin” danego frazeologizmu. Jeśli tym miejscem jest polszczyzna ogólna, to mamy podstawę zaliczenia go do kategorii neologizmów strukturalnych, jeśli zaś któraś z jego odmian, to mamy pewność zaliczenia go do kategorii zapożyczeń wewnętrznych”. S. Bąba, J. Liberek, *O sposobach pomnażania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas*, t. VI, *Nowa frazeologia w nowej Europie*, red. M. Aleksiejenko, W. Mokijenko, H. Walter, Szczecin–Greifswald 2002, s. 350.

<sup>183</sup> W. Chlebda, *Frazeologia polska minionego wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku...*, dz. cyt., s. 159

<sup>184</sup> Wiele jednostek z tego okresu omawia Beata Nowakowska. Zob. B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków 2005, s. 104. Zob. również: J. Szerszunowicz, *Periodic growth of phrasemes from a linguo-cultural perspective: Polish phraseology after the political transformation of 1989*, „Yearbook of Phraseology”, 6 (2015), s. 103–124.

z których pochodzą i/lub których dotyczą nowe frazeologizmy zestawiał W. Chlebda. Znalazły się na niej: integracja i dezintegracja europejska i światowa, polityka wewnętrzna, biznes, wolny rynek, gospodarka, przestępczość, sądownictwo, media<sup>185</sup>, komputery, reklama<sup>186</sup>, kampanie propagandowe, ekologia, medycyna, kościół, religia, film, życie codzienne<sup>187</sup>.

Idiomatyzują się rozmaite indywidualizmy, skrzydlate słowa i miniteksty kultury<sup>188</sup>. Liczne jednostki to ideonimy<sup>189</sup>, czyli tytuły książek i filmów (np. *młode wilki*)<sup>190</sup>, oraz cytaty z książek (*krewni i znajomi królika, to, co tygrysy lubią najbardziej, pora na małe co nieco*)<sup>191</sup>, filmów (*no jak nie, jak tak*)<sup>192</sup> czy piosenek (*szybki Bill*)<sup>193</sup>. Na uwagę zasługują również jednostki z kręgu polszczyzny konsumpcyjnej<sup>194</sup>, na przykład slogany po-

<sup>185</sup> D. Połowniak-Wawrzonek, *Wpływ mediów na współczesną polską frazeologię*, Kielce 2010; O. Федосов, *Крылатые слова чешского кино*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, red. W. Chlebda, Opole 2007, s. 331–341; B. Skowronek, *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*, Kraków 2013, s. 195–200.

<sup>186</sup> Zob. m.in. D. Połowniak-Wawrzonek, *Wpływ reklamy na współczesną polską frazeologię*, [w:] *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych. Od gramatyki do języka w komunikacji*, red. P. Zbróg, Kielce 2010, s. 211–222; tejże, *Wpływ mediów...*, dz. cyt., s. 311–338. Należy podkreślić, że reklama korzysta z zasobów jednostek wielowyrazowych, wykorzystując je zarówno w postaci kanonicznej, jak i w formie modyfikacji. O użyciu frazeologizmów w reklamie zob. A. M. Lewicki, *Frazeologizmy w sloganach reklamowych (reklama prasowa)*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski, Lublin 1995, s. 215–228; tegoż, *Wszystko na sprzedaż. Frazeologizmy jako tworzywo sloganów reklamowych*, [w:] *„Problemy Frazeologii Europejskiej”*, t. I, red. tegoż, Warszawa 1996, s. 69–79.

<sup>187</sup> W. Chlebda, *Frazeologia polska okresu „przemiany i przelomu”*, [w:] *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa. Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, red. S. Gajda, A. Vidovič Muha, Opole 2003, s. 171–173.

<sup>188</sup> Por. P. Fliciński, *Sposoby pomnażania współczesnego zasobu frazeologicznego polszczyzny*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 21–32.

<sup>189</sup> Pisząc o skrzydlatych słowach, Wojciech Chlebda, wymienia jako jeden z ich typów tytuły i frazemy tytułopochodne. W. Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach*, Opole 2005, s. 111–129.

<sup>190</sup> Pierwotnie był to tytuł filmu Jarosława Żamojdy z 1997 r.

<sup>191</sup> Przytoczone związki pochodzące z książki *Kubuś Puchatek* A. A. Milne’a.

<sup>192</sup> Bogusław Skowronek nazywa je frazemami filmopochodnymi. B. Skowronek, *Mediolingwistyka...*, dz. cyt. s. 196.

<sup>193</sup> Jedna z piosenek śpiewanych przez Katarzynę Sobczyk nosiła tytuł *Nie bądź taki szybki Bill*.

<sup>194</sup> Zob. A. Piotrowicz, *O pewnym frazeologizmie z kręgu kultury konsumpcyjnej*, [w:] *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 67–69.

chodzące z reklam (*dwa w jednym*<sup>195</sup>). Innym źródłem są wypowiedzi znanych osób, na przykład sformułowanie Leszka Millera *Mężczyznę poznaje się po tym, jak kończy*. Ważne źródło jednostek wielowyrzawowych stanowią również teksty publicystyczne: przykładowo, w jednym ze swoich tekstów Ewa Milewicz użyła wyrażenia *falandyzacja prawa*, które weszło później do języka<sup>196</sup>. Jednostki te są interesujące w perspektywie kontrastywnej, ponieważ z jednej strony można założyć, że będzie w tej grupie duża liczba jednostek lakunarnych, z drugiej zaś – że wystąpią w niej związki mające odpowiedniki frazeologiczne zarówno absolutne, jak i paralelne.

Język czerpie z rozmaitych obszarów działalności ludzkiej, wykorzystując te kombinacje wyrazów, które pozwalają na sprawniejszą komunikację, często również na jej uatrakcyjnienie, zwłaszcza dzięki walorom stylistycznym nowych jednostek. Nowe jednostki, zwłaszcza te o silnym osadzeniu kulturowym, są jednostkami o wysokim stopniu lakunarności potencjalnej.

### 6.1.2.2. Neosemantyzmy

Pierwszym rodzajem zapożyczeń wewnętrznych w zasobach jednostek wielowyrzawowych są neologizmy semantyczne, czyli odtwarzalne związki istniejące w języku, które używane są w nowym znaczeniu. Przykładowo, wyrażenie *ściana wschodnia* pierwotnie używane było w znaczeniu 'Domy Towarowe Centrum przy ul. Marszałkowskiej w Warszawie', później – 'wschodnie, najsłabsze ekonomicznie regiony Polski' i 'państwa wschodnioeuropejskie, odbiegające rozwojem cywilizacyjnym od zachodnich standardów'<sup>197</sup>. Z kolei, jak podaje A. Pajdzińska, stałe połączenie wyrazowe *koncert życzeń*:

<sup>195</sup> Wyrażenie to pochodzi z reklamy szamponu i odżywki do włosów połączonych w jednym preparacie: Vidal Sasoon Wash & Go salon szampon dwa w jednym. Małgorzata Nowak zwraca uwagę na popularność tej jednostki w polszczyźnie i jej duży potencjał modyfikacyjny, który pozwala na wyrażenie wielokrotności, np. w sformułowaniu *osiem w jednym*, użytym w reklamie baterii „Energizer”. Zob. M. Nowak, *Zawrotna kariera połączenia „dwa w jednym”*, „Poradnik Językowy”, 6 (2001), s. 83–85.

<sup>196</sup> W. Chlebda, *Frazeologia polska...*, dz. cyt., s. 65.

<sup>197</sup> A. Pajdzińska, *Wielonurtowość współczesnych badań frazeologicznych*, [w:] *też*, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 17.

przestało być tylko nazwą audycji radiowej lub telewizyjnej, na którą się składają utwory zamawiane przez kogoś, wraz z życzeniami dla określonej osoby, bywa też odnoszone do sytuacji, w której ludzie formułują żądania, zwłaszcza płacowe, i zgłaszają pretensje pod adresem władz, poza tym tak się określa nierealistyczny program partii, rządu itp., składający się z obietnic bez pokrycia<sup>198</sup>.

Innym przykładem neosemantyzacji związku frazeologicznego jest wyrażenie *koń trojański*, które zyskało nowe znaczenie kwalifikowane jako informatyczne, mające poświadczenie w *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego*, który podaje je za pierwotnym:

**koń trojański** *mit.* zdobycz przynosząca zgubę; też: niebezpieczny podarunek: *Nasz nowy system ochrony przed kradzieżą samochodów to koń trojański, złodziej kradnie, wsiada i jadąc nie zdaje sobie sprawy z tego, że śledzi go nasza aparatura.*

*infmt.* program komputerowy, który ukradkiem wprowadzony do czyjegoś systemu potrafi niewidocznie dokonywać w nim zmian: *Rozpanoszyły się konie trojańskie doczepiane do poczty elektronicznej, wystarczy tylko kliknąć na załącznik do listu i sam się usadowi na twoim dysku.* (WSFJP: 319)

Wojciech Chlebda zwraca uwagę na zjawisko wewnętrznej migracji jednostek z języków środowiskowych do polszczyzny ogólnej, nazywając je „przyrostem względnym”<sup>199</sup>. Badacz sygnalizuje, że znaczenia frazeologizmów, pochodzących głównie z języków technicznych, gwar miejskich i żargonów środowiskowych, poddanych „despecjalizacji” mogą ulegać generalizacji. Jeżeli chodzi o produktywność, liczne stałe połączenia wyrazowe z języka sportu używane są w nowych znaczeniach w języku ogólnym<sup>200</sup>.

<sup>198</sup> Tamże, s. 17.

<sup>199</sup> W. Chlebda, *Frazeologia polska...*, dz. cyt., s. 158.

<sup>200</sup> W. Chlebda, *Pozaśrodowiskowe funkcje frazeologii środowiskowej (język sportu a polszczyzna ogólna)*, [w:] *Polskie języki. O językach zawodowych i środowiskowych. Materiały VII Forum Kultury Słowa*, red. M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2010, s. 243–255; P. Fliciński, *Wybrane frazeologizmy „sportowe” w normie użytkowej współczesnej polszczyzny*, „Poznańskie Studia Językoznawcze”, XIII (XXXIII) (2006), s. 31–49; B. Nowowiejski, *Współczesna polska frazeologia „sportowa” z perspektywy leksykograficznej*, [w:] *Intercontinental Dialogue on Phraseology 1: Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, K. Yagi, T. Kanzaki, Białystok 2011, s. 129–152.

Przykładami takich jednostek są w języku polskim są następujące frazeologizmy: *ktoś gra w czyjejs drużynie, cios poniżej pasa, ktoś wygrał rzutem na taśmę, pierwsza liga, ktoś strzelił gola do własnej bramki, wolna amerykanka*. Z kolei do angielszczyzny ogólnej przeszły między innymi związki *to throw in the towel, to have someone in one's corner, to hit below the belt, catch as catch can*. Potoczny język włoski wzbogacił się o takie połączenia o proveniencji sportowej jak *gettare la spugna, mostrare il cartellino rosso* czy *salvarsi in corner*. Inne z ważniejszych źródeł migracji wewnątrzjęzykowych to polityka, ekonomia i media.

Z punktu widzenia lakunarności istotne są dwa czynniki: po pierwsze, czy neosemantyzm ma silne osadzenie kulturowe, po drugie, czy związek ulegający neosemantyzacji istnieje w tożsamej postaci w języku docelowym. Związki z kulturą wyjściową będą prawdopodobnie oznaczać, że jednostka ma charakter lakunarny. Obecność wykazującego duże podobieństwo leksykalno-formalne związku w języku docelowym nie oznacza, że również musiało dojść do jego neosemantyzacji. Konieczna jest analiza jego użyc, która umożliwi stwierdzenie, czy nowe znaczenie ma charakter lakunarny.

### 6.1.2.3. Zapożyczenia zewnętrzne a lakunarność

Zapożyczanie słów i wyrażeń stanowi jeden ze sposobów wprowadzania do języka nowych jednostek. W przypadku wypełniania luk międzyjęzykowych częstym sposobem jest kalkowanie obcojęzycznych jednostek. Ponadto związki obcojęzyczne mogą być przenoszone do języka w postaci wyrażeń-cytatów, aby zapełnić istniejące w nim luki.

#### 6.1.2.3.1. Kalki i półkalki

Podstawową techniką jest zapożyczanie: istniejąca luka zostaje wypełniona za pomocą kalki, czyli wyrażenia utworzonego za pomocą rodzimych elementów językowych w wyniku odwzorowania struktury wyrażenia obcego (EJO: 286). Współcześnie liczne jednostki przejmowane przez różne języki pochodzą przede wszystkim z angielszczyzny<sup>201</sup>. Jako

<sup>201</sup> Na temat zapożyczeń z języka angielskiego zob. m.in. J. Szerszunowicz, *Obszary tematyczne nowszych zapożyczeń z języka angielskiego*, „Białostocki Przegląd Kresowy”, VIII (2000), s. 141–147; B. Nowakowska, *Nowe połączenia...*, dz. cyt., s. 61.

przykłady nowszych zapożyczeń z angielskiego w języku niemieckim Sabine Fiedler wymienia następujące jednostki wielowyrazowe:

*goldener Handschlag (golden handshake), Solange die dicke Frau noch singt, ist die Oper nicht zu Ende (It isn't over until the fat lady sings), jemandem den Tag/jemandes Tag retten (save sb's day), Man kann ein Pferd zum Wasser führen, aber trinken muss es allein (You can lead a horse to water but you can't make him drink), Man kann kein Omelett machen, ohne Eier zu zerschlagen (You can't make an omelette without breaking eggs), Schweine können fliegen (Pigs might fly), Die Milch ist verschüttet/Es lohnt nicht, über verschüttete Milch zu weinen (It's no use crying over spilled milk), Das Ding ist... (The thing is...), jmdm den Stecker ziehen (pull the plug on sth/sb), (nicht) jemandes Tasse Tee sein (not to be sb's cup of tea), die gläserne Decke (glass ceiling), am Ende des Tages (at the end of the day), in anderen Worten (in other words)*<sup>202</sup>.

W polszczyźnie również obecne są kalki z angielskiego, na przykład *szklany sufit* (ang. *glass ceiling*) czy *łowca głów* (ang. *head hunter*)<sup>203</sup>. Niektóre, między innymi *wyglądać jak milion dolarów* (ang. *to look like a million dollars*), nie mają jeszcze w pełni ustabilizowanego charakteru<sup>204</sup>,

<sup>202</sup> S. Fiedler, „Am Ende des Tages zählt die Performance” – Der Einfluss des Englischen auf die Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 165. Na temat zapożyczeń frazeologizmów z angielszczyzny do języka niemieckiego zob. m.in. tejże, „Gläserne Decke” und „Elefant im Raum”. *Phraseologische Anglizismen im Deutschen*, Berlin 2014; tejże, „Willkommen zurück!” – Der Einfluss des Englischen auf die Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache, [w:] *Phraseology in Motion I. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel 2004)*, eds A. Häcki-Buhofer, H. Burger, Baltmannsweiler 2006, s. 451–465; U. Busse, *The Impact of Lexical Borrowing from English on German: Facts, Figures, and Attitudes*, [w:] *The Globalisation of English and the English Classroom*, eds C. Gnutzmann, F. Intemann. Tübingen 2005, s. 57–70; B. Carstensen, H. Galinsky, *Amerikanismen der deutschen Gegenwartssprache: Entlehnungsvorgänge und ihre stilistischen Aspekte*, Heidelberg 1963; R. Glahn, *Der Einfluss des Englischen auf gesprochene deutsche Gegenwartssprache*, Frankfurt/Main 2002; W. Mieder, *Der frühe Vogel und die goldene Morgenstunde. Zu einer deutschen Sprichwortentlehnung aus dem Angloamerikanischen*, [w:] *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*, Hrsg. I. Hyvärinen, P. Kallio, J. Korhonen, Helsinki 2004, s. 193–206; tegoż, „Ein Apfel pro Tag halt den Arzt fern”: Zu einigen amerikanischen lehnwörtern im Deutschen, „Revista de Filologia Alemana”, 12 (2004), s. 135–149.

<sup>203</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia...*, dz. cyt., s. 60.

<sup>204</sup> Należy jednak podkreślić, że jednostka ta występuje w języku mediów zarówno w postaci kanonicznej, jak i zmodyfikowanej, np. *Wyglądać jak letni milion dolarów: urodowe sposoby na superseksowny „look”*, co może być interpretowane jako przejaw umacniania jej pozycji w języku. <http://kobieta.dziennik.pl/piekna-i-zdrowa/galeria/465832,1,modny-makijaz-lato-2014.html>. Dostęp: 31.07.2014.

a co za tym idzie nie mają one poświadczeń w opracowaniach leksykograficznych.

Oddziaływanie języka dominującego, jakim jest angielszczyzna – współczesna *lingua franca* – obserwujemy również we frazeologii włoskiej: przykładowo, włoski frazeologizm *anatra zoppa* jest kalką angielskiej jednostki *a lame duck*, która ma następujące poświadczone znaczenia:

‘osoba niekompetentna, która potrzebuje pomocy finansowej; osoba niewypłacalna, bankrut’,

‘nieudacznik, ofiara losu’,

‘firma lub przemysł, które przynoszą straty i potrzebują pieniędzy od państwa, aby przetrwać’,

‘odchodzący prezydent USA, pełniący obowiązki do czasu objęcia ich przez następcę’ (WSAP: 657; PDEI: 69)<sup>205</sup>.

Ostatnie z wymienionych znaczeń, opisujące prezydenta Stanów Zjednoczonych, ma charakter luki referencyjnej w perspektywie międzyjęzykowej. W języku włoskim lukę tę wypełnia wyrażenie *anatra zoppa*, która ma dwa poświadczone znaczenia, mianowicie:

‘nieporadna i niezdecydowana osoba’,

‘języku publicystycznym zjawisko charakterystyczne dla świata polityki Stanów Zjednoczonych, które ma miejsce, kiedy prezydent ma ograniczoną swobodę działania, ponieważ większość w Kongresie jest mu niechętna’ (DeM: 112).

Warto dodać, że język niemiecki przejął angielskie wyrażenie, które ma postać *lahme Ente*, przy czym należy zauważyć, że znaczenie związane kulturowo nie jest podawane w opracowaniach leksykograficznych:

‘powolna i nieruchawa osoba’,

‘wolny pojazd ze słabym motorem’ (DU: 465; RWDI: 459).

<sup>205</sup> *Wielki słownik angielsko-polski PWN-Oxford* podaje wyrażenie *lame duck president* (WSAP: 657). Oprócz omawianej jednostki opracowanie to wymienia również dwa inne związki z wyrazami *lame duck*, mianowicie *lame duck company* ‘firma, której przyszłość jest zagrożona’, *lame duck official* ‘nieudolny urzędnik’ (WSAP: 657). Dwudziesta poprawka do konstytucji (*The 20th „lame duck” amendment*) ograniczyła czas sprawowania funkcji prezydenta określanego mianem *lame duck* z czterech do dwóch miesięcy (DUS: 158).

Z kolei polskie opracowania leksykograficzne nie zawierają kalki angielskiego idiomu *lame duck*, nie odnotowują go takie słowniki jak między innymi: *Wielki słownik frazeologicznym języka polskiego* (WSFJP)<sup>206</sup> czy *Wielkim słowniku frazeologicznym PWN z przysłowiami* (WSFPWN)<sup>207</sup>.

Znaczenia kalk mogą ulegać modyfikacjom w stosunku do znaczenia, jakie ma zapożyczony związek w języku wyjściowym. Jako przykład omawianego zjawiska B. Nowakowska podaje wyrażenie *biały kołnierzyk*<sup>208</sup>, które w angielskim ma znaczenie 'urzędnik', natomiast:

w polszczyźnie znaczenie uległo modyfikacji, bowiem nie każdego urzędnika będziemy określać mianem *białego kołnierzyka*. Wpływ na tę zmianę miała niewątpliwie rzeczywistość pozajęzykowa, zmiana ustroju i stosunków społecznych, pojawienie się w wielu miejscach pracy ludzi młodych, ambitnych, energicznych i nastawionych na szybkie zrobienie kariery zawodowej. To przede wszystkim o takich osobach powie się *białe kołnierzyki*<sup>209</sup>.

Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że we współczesnej polszczyźnie dość liczne występują również jednostki z pogranicza leksyki i frazeologii, takie jak na przykład *talk show*, *fast food*, *hot dog*<sup>210</sup>.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że niektóre zmiany kulturowe mogą wiązać się z zapożyczeniem jednostek wielowyrazowych<sup>211</sup>. Przykładem jest idiom pragmatyczny *Miłego dnia!*, będący kalką angielskiego *Have a nice day!* Małgorzata Marcjanik wymienia takie warianty tej formuły, jak: *Życzę miłego/dobrego dnia*, *Życzę pani miłego/dobrego dnia*, *Miłego wieczoru/popołudnia*. Badaczka charakteryzuje omawiane jednostki w następujący sposób:

<sup>206</sup> Artykuł hasłowy KACZKA zawiera następujące połączenia wyrazowe: *brzydkie kaczątko*, *coś sphywa po kimś jak (woda) po kacze/gęsi*, *kaczka dziennikarska*, *kaczka dziwaczka*, *niech kogoś kaczkę zdepczą/zadepczą*, *puszczać kaczkę* (WSFJP: 287).

<sup>207</sup> *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* podaje tylko idiomy *niech to kaczkę zdepczą*, *bodaj by cię kaczkę zdeptały* (WSFPWN: 155).

<sup>208</sup> W języku angielskim obecne są również inne wyrażenia realizujące schemat PRZYMIOTNIK + COLLAR, np. *blue collar*, *grey collar* itp., które nie zostały przejęte do języka polskiego.

<sup>209</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe...*, s. 92.

<sup>210</sup> A. Pajdzińska, *Wielonurtowość...*, dz. cyt., s. 17.

<sup>211</sup> Jak podaje Małgorzata Marcjanik, ma to związek z przejmowaniem z kultury amerykańskiej rozmaitych aktów, które do tej pory nie były obecne w polskiej kulturze, na przykład omawianych tutaj życzeń dobrego dnia czy też deklarowania pomocy (*W czym mogę pomóc?*). M. Marcjanik, *Etykieta językowa*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 291.



Służą one ociepleniu stosunków między partnerami nie tylko pozostającymi w relacji na pan, pani, ale osobami najczęściej zupełnie sobie obcymi.

Akt grzecznościowy w tej formie przeniesiony został z obcego nam obszaru kulturowego, nie nawiązuje więc do polskiej tradycji (choć – jak wcześniej wspominałam – akty życzeń wchodzi w skład polskich formuł pożegnań).

Po wprowadzeniu go do języka polskiego – drogą szkolenia personelu firm opartych na obcych (głównie amerykańskich) wzorach – wielu Polaków, w tym językoznawców, miało wątpliwości, czy w ogóle wypada obcej osobie ingerować niejako w nasze życie prywatne, projektując je zgodnie z formułą życzeń<sup>212</sup>.

Jednostka ta, określona przez Antoninę Grybosiową mianem *formuły wygaszającej kontakt*, funkcjonuje we współczesnej polszczyźnie, jest ona dość atrakcyjna z komunikacyjnego punktu widzenia, ponieważ – jak podaje badaczka – pozwala na stworzenie atmosfery grzecznościowej<sup>213</sup>. W perspektywie kontrastywnej grzeczność językowa wykazuje różnice w poszczególnych kulturach<sup>214</sup>.

Wśród przejęć występują również półkalki, czyli połączenia wyrazowe zaczerpnięte z innych języków, które zostały przetłumaczone na język polski częściowo<sup>215</sup>. Do takich jednostek należy na przykład *być cool i być fit*. Przymiotniki *cool* i *fit* mają duży potencjał konotacyjny, co różni omawiane kombinacje wyrazowe od jej bliskoznaczników. B. Nowakowska charakteryzuje te półkalki następująco:

Oba połączenia używane są przede wszystkim w języku młodzieżowym, oba są symbolem pewnej filozofii życiowej. Pierwsze wiąże się z negocjowaniem uznawanych wartości, z lekceważeniem tradycyjnych hierarchii społecznych, z konsumpcyjnym stylem życia, z szukaniem w życiu jedynie przyjemności i wysuwaniem na plan pierwszy własnego, niczym nieograniczonego ego.

<sup>212</sup> M. Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007, s. 53. O grzeczności językowej zob. teźże, *W kręgu grzeczności językowej. Wybór prac z zakresu polskiej etykiety językowej*, Kielce 2001; teźże, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 2002.

<sup>213</sup> A. Grybosiowa, *Obce kulturowo formuły nawiązywania kontaktu we współczesnej polszczyźnie. Geneza, recepcja, wartościowanie*, [w:] teźże, *Język utopiony w rzeczywistość*, Katowice 2003, s. 181–182.

<sup>214</sup> O grzeczności w ujęciu międzyjęzykowym i międzykulturowym zob. E. Jakubowska, *Cross-cultural Dimensions of Politeness in the Case of Polish and English*, Katowice 1999; *Grzeczność nasza i obca*, red. M. Marcjanik, Warszawa 2005.

<sup>215</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia...*, dz. cyt., s. 61.

Drugie również wiąże się z konsumpcyjnym stylem życia i z podstawowym celem, jakim jest osiągnięcie sukcesu i powodzenia w życiu. Warunkiem tych ostatnich jest atrakcyjny wygląd i sprawność fizyczna zdobywana w klubach fitness<sup>216</sup>.

Półkalki stanowią zdecydowanie mniejszą grupę jednostek, niemniej jednak zasługują na uwagę również z powodu swojej wartości stylistycznej. Są też nośnikami obcości konkretnej: przywołują określone skojarzenia u użytkowników języka, do którego zostały przejęte. Interesującym przykładem półkalki wykazującej takie cechy jest włoska jednostka *zio Sam* (DMD: 574), pochodząca z częściowego tłumaczenia angielskiej jednostki *Uncle Sam* (PDEI: 144). Komponentem, który pozostał w formie oryginalnej, jest antroponim *Sam*, akronim nazwy *the United States of America* (DMD: 574).

W wielu przypadkach trudno jest jednoznacznie rozstrzygnąć, czy dana jednostka to pożyczka, czy związek powstały na gruncie rodzimym, którego forma wykazuje zbieżność z obcojęzycznym odpowiednikiem w wyniku oddziaływania mechanizmu wspólnych skojarzeń<sup>217</sup>. Przykładowo, zwrot frazeologiczny *łzesz jak pies* potraktowany został przez Tatianę Hołyńską jako zapożyczenie z języka ukraińskiego. Przeprowadzona przez nią analiza materiału słownikowego „w pełni potwierdza, że polskie wyrażenie *łzesz jak pies* jest kalką semantyczną ukraińskiego *brzeszesz jak sobaka*”<sup>218</sup>. Właściwie trudno jednoznacznie stwierdzić, czy jest to ukrainizm, zwłaszcza biorąc pod uwagę potencjał konotacyjny nazwy *pies* w polszczyźnie<sup>219</sup>. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, jaka była proveniencja tego związku<sup>220</sup>.

<sup>216</sup> Tamże, s. 61.

<sup>217</sup> Przykładowo, pisząc o frazeologizmach z komponentem *półka*, Mirosława Mycawka, podaje następującą informację: „Ich rodowód jest prawdopodobnie angielski” [podkr. J. Sz.]. M. Mycawka, *Nowe frazeologizmy – struktury z wyrazem „półka”*, [w:] *Język żyje...*, dz. cyt., s. 50.

<sup>218</sup> T. Hołyńska, *Dlaczego kłamca łże jak pies?*, [w:] *Język – człowiek – kultura. Księga pamiątkowa poświęcona Marianowi Jurkowskiemu*, red. B. Czopek-Kopciuch, Piotrków Trybunalski 2000, s. 128.

<sup>219</sup> Por. K. Mosiołek, *Stereotypy psa zawarte w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, 4 (1992), s. 301–304.

<sup>220</sup> Wątpliwości nastrocza pochodzenie wielu związków. Odnosząc się do problemu rekonstrukcji motywacji wyjściowej danej jednostki frazeologicznej, Anna Pajdzińska słusznie stwierdza, że: „współcześnie nie zawsze da się odtworzyć motywację wyjściową frazeologizmu, nawet wieloaspektowe badania diachroniczne pozwalają najwyżej postawić

Jeśli kalki lub półkalki są nośnikami znaczenia wyrażanego za pomocą frazeologizmów w języku przyjmującym je, mogą wypełniać lukę językową. Bywa również, że przekazują znaczenie obce wspólnocie kulturowej przyjmującej dane wyrażenia, wypełniają wówczas lukę kulturową, która pojawia się w konfrontacji dwóch kultur. Może również zaistnieć sytuacja, w której pożyczka nie wypełnia luki, a jest jedynie nowym sposobem ujmowania danego znaczenia: dochodzi wtedy albo do dywersyfikacji semantycznej, często subtelnej, niewpływającej na podstawowe znaczenie związku, lub stylistycznej, albo do funkcjonowania dwóch form, spośród których jedna zaczyna dominować. Na szczególną uwagę zasługują półkalki, w perspektywie kontrastywnej tworzące luki stylistyczne: w języku, z którego pochodzą są wyrażeniami o określonej wartości kodowej, przy czym nie są nacechowane obcością, zaś jako zapożyczenia takie nacechowanie mają. Hybrydyczny charakter tych zapożyczeń wskazuje na ich obce pochodzenie.

#### 6.1.2.3.2. Wyrażenia-cytaty

Niektóre luki w zasobach jednostek wielowyrzawowych wypełniane są wyrażeniami-cytatami<sup>221</sup>, czyli jednostkami obcojęzycznymi przejętymi w oryginalnej postaci, zachowujące swoje obce brzmienie i pisownię, na przykład:

---

mniej lub bardziej prawdopodobną hipotezę. Kontrowersje budzi np. *pochodzenie zwrotu ktoś wiesz na kimś a. czymś psy*. S. B. Linde, A. Krasnowolski, J. Krzyżanowski wiążą ten frazeologizm ze średniowiecznym zwyczajem prawnym – przestępcę skazywano na obnoszenie po mieście lub okolicy psa (specjalna kara hańbiąca), poza tym w XV–XVII w. w Niemczech i Holandii pewnych zbrodniarzy wieszano razem z psem (było to gorsze od zwykłego powieszenia). Jednak niemieckie *Will ich lieber Hunde tragen bis Bauzen* jest dalekie i strukturalnie, i semantycznie nie tylko od polskiego związku, lecz także od rosyjskiego i ukraińskiego, a nie ma dowodów, by podobną karę stosowało polskie sądownictwo (tylko wówczas zwrot mógłby powstać niezależnie od niemieckiego)”. Badaczka omawia również interpretację paremiologów rosyjskich, którzy uważają, że komponent *sobaka* w związku *vešať sobak* występuje w znaczeniu ‘rzep przyczepiany do ubrania wroga w celu rzucenia uroku’. Podsumowując, stwierdza, że „dopóki nie znajdą się argumenty przemawiające za zapożyczeniem z języka niemieckiego lub rosyjskiego, nie można wykluczyć niezależnego powstania frazeologizmu na gruncie języka polskiego”. A. Pajdzińska, *Frazeologia a zmiany kulturowe*, „Poradnik Językowy”, 7 (1988), s. 481–482.

<sup>221</sup> O cytatach leksykalnych zob. S. Kania, *Przegląd podstawowych zagadnień leksykologii*, [w:] S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 145.

*american (sic!) dream* ‘popularny slogan wyrażający ideały demokracji, równości i wolności oraz przekonanie o dostępnej dla wszystkich szansie zrobienia kariery i majątku, do których odwoływano się przy tworzeniu Stanów Zjednoczonych’ ‘ang. dosł. amerykańskie marzenie senne’ (WSFPWN: 745)<sup>222</sup>,

*last, but not least* ‘ostatni co do kolejności, ale nie co do znaczenia’ (WSF PWN: 792),

*last minute* ‘o ofercie turystycznej lub bilecie lotniczym: sprzedawany na krótko przed terminem realizacji po obniżonej cenie’ (ang. ostatnia chwila) (WSF PWN: 792),

*self-made man* ‘człowiek torujący sam sobie drogę w życiu, wszystko zawdzięczający tylko sobie, swoim zdolnościom i własnej pracowitości, a nie np. pochodzeniu społecznemu’ (ang. człowiek zrobiony przez siebie) (WSFPWN: 823)<sup>223</sup>,

*jet lag* ‘zmęczenie, ból głowy itp., pojawiające się u osoby, która podróżując samolotem, szybko przekroczyła kilka stref czasowych’ (SZA: 107).

Przytoczone jednostki to wyrażenia przejęte z języka angielskiego do polszczyzny na prawach cytatów. W polszczyźnie występują również zapożyczenia z francuszczyzny, na przykład:

*déjà vu(e)* (z fr. *psych.* ‘złudzenie pamięciowe, polegające na przekonaniu, że osoby, przedmioty lub sytuacje obserwowane po raz pierwszy już były widziane we wcześniejszych okresach życia’ *wym.* deża wii (USJP, I: 570),

*chargé d'affaires* (z fr. *upełnomocniony do spraw*) *urz.* ‘przedstawiciel dyplomatyczny stojący na czele placówki, akredytowany nie przy głowie państwa, lecz przy ministrze spraw zagranicznych’ *wym.* szarże dafer • *m ndm.* (USJP, I: 399)

<sup>222</sup> Poprawnie *American dream* (SZA: 22). Jak podaje *Krótką encyklopedia USA*, „w swym symbolicznym znaczeniu jest to wizja wspaniałych możliwości, jakie Ameryka – kraj wielkich i równych szans, kraina wielkich i równych szans, kraina mlekiem i miodem, płynąca – stwarza wszystkim obywatelom, pod warunkiem, że sami postarają się, by zdobyć to, co znajduje się w zasięgu ręki. Sen, który powinien ziścić się na jawie w postaci dostatniego życia w wolności i powodzenia, jest potocznym wyobrażeniem o idealizowanej, lecz osiągalnej kondycji osobistej i społecznej. Amerykańskie Marzenie (sic!) to metafora dążeń narodu amerykańskiego, wciąż przywoływana dosłownie i w przenośni” (KEUSA: 11).

<sup>223</sup> Przytoczone wyrażenia znajdują się w wykazie sentencji, zwrotów i wyrażen obcojęzycznych, który znajduje się na końcu *Wielkiego słownika frazeologicznego PWN z przysłowiami*. Został on opracowany na podstawie *Wielkiego słownika wyrazów obcych PWN* (WSFPWN: 739–839).

Poświadczenie leksykograficzne ma również wyrażenie *polnische Wirtschaft*<sup>224</sup>, które zostało przejęte z języka niemieckiego i funkcjonuje jako cytat:

*polnische Wirtschaft* ‘pogardliwe określenie odnoszone do polskich realiów, polskiej sytuacji, szczególnie gospodarczej, którą ktoś ocenia bardzo negatywnie, uważa za zdominowana przez bałagan, zacofanie, nieporządek’ (SFWP: 604).

Warto podkreślić, że zapożyczenia te są mniej liczne niż pożyczki z języka angielskiego, z którego – jak już zasygnalizowano wcześniej – polszczyzna, podobnie jak i inne języki, przejmuje w ostatnich latach wiele różnorodnych jednostek.

Można założyć, że w przypadku wyrażen funkcjonujących w języku na prawach cytatu mamy do czynienia z bliskimi ekwiwalentami, często-kroć wypełniającymi luki międzyjęzykowe – tak jak w przypadku wyrażen *jet lag* czy *déjà vu(e)*. Należy zaznaczyć, że tożsamość omawianych jednostek nie jest pełna: poszczególne parametry często wykazują różnice, ponadto w języku przyjmującym dane połączenie wyrazowe będzie ono nacechowane obcością. Nie można więc wykluczyć, że w perspektywie kontrastywnej pojawi się luka stylistyczna.

## Podsumowanie

Występowanie jednostek o charakterze lakunarnym to zjawisko językowo-kulturowe, które może być analizowane w różnych perspektywach. Z lingwistycznego punktu widzenia badane powinny być wszystkie rodzaje elementów lakunarnych występujących w ujęciu kontrastywnym, w którym porównuje się dwa języki lub ich większą liczbę. Wśród lakunarnych jednostek językowych ważną grupę stanowią te, które występują w zasobie połączeń wielowyrazowych. Należą do nich różnego rodzaju stałe połączenia wyrazowe, charakterystyczne dla danego języka, co ma uwarunkowania w specyfice języka i kultury danej wspólnoty

<sup>224</sup> Pierwsze udokumentowane użycie jednostki *polnische Wirtschaft* miało miejsce w *Briefwechsel* Georga Forstera (1754–1794) z lat 1784–1785. Po opublikowaniu listów Forstera w 1829 r. jednostka ta weszła do powszechnego użycia w języku niemieckim (SSWSCP:O: 514).

etnicznej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że połączenia lakunarne nie stanowią zbioru jednorodnych związków – są grupą obejmująca kilka typów jednostek. Z punktu widzenia badań nad lakunarnością jednostek wielowyrzowych ważna jest dynamika zasobu jednostek wielowyrzowych.

## II.

# Lakunarne jednostki wielowyrazowe w ujęciu kontrastywnym

### 1. Kontrastywne badania jednostek wielowyrazowych

Ostatnie lata przyniosły wzrost zainteresowania badaniami stałych połączeń wielowyrazowych<sup>1</sup>, wśród których ważne miejsce zajmują studia międzyjęzykowe o charakterze porównawczym<sup>2</sup>. Przymiotnik *kontrastywny*, za pomocą którego są one określane, bywa różnie rozumiany: na przykład może on być utożsamiany z określeniem *międzyjęzykowy*. Jean-Pierre Colson zwraca jednak uwagę na fakt, że użycie terminu *kontrastywny* zakłada analizę wszystkich podobieństw i różnic między dwoma językami; możliwe jest jednak ograniczenie tego określenia jedynie do badania różnic<sup>3</sup>, co oznacza, że analizy te nie mają charakteru kompleksowego.

D. Dobrovol'skij i E. Piirainen charakteryzują porównawcze badania idiomów, wskazując jako przedmiot badań dwa języki. Zdaniem badaczy analiza kontrastywna ma charakter synchroniczny, a jej celem jest zbadanie zarówno podobieństw, jak i różnic między jednostkami porównywanych języków. Czynniki takie, jak między innymi powiązania genetyczne, paralele typologiczne i kontakty geograficzne, nie odgrywają znaczącej

---

<sup>1</sup> A. Pawley, *Developments in the study of formulaic language since 1970: A personal view*, [w:] *Phraseology and Culture in English*, ed. P. Skandera, Berlin–New York 2007, s. 3–4; A. Pajdzińska, *Wielonurtowość współczesnych badań frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, 2 (2004), s. 27–38.

<sup>2</sup> L. Zaręba, G. Szpila, *Problemy frazeologii konfrontatywnej...*, dz. cyt., s. 33–37.

<sup>3</sup> J.-P. Colson, *Cross-linguistic phraseological studies*, [w:] *Phraseology...*, dz. cyt., s. 191–206.

roli w badaniach. Ponadto należy podkreślić, że cele analiz mają przede wszystkim charakter praktyczny<sup>4</sup>.

Według cytowanych frazeologów tradycyjne podejścia do kontrastywnych badań idiomów obejmują trzy domeny: opis i porównanie strukturalnych typów idiomów (np. zwroty czasownikowe, wyrażenia nominalne, idiomy o charakterze zdaniowym); opis grup tematycznych stałych połączeń wyrazowych, czyli jednostek mających w swoim składzie komponenty należące do jednego pola semantycznego (np. idiomy z nazwami części ciała, związki z nazwami barw, połączenia z nazwami zwierząt itp.); typologię międzyjęzykowych odpowiedników frazeologizmów<sup>5</sup>.

Mimo nasilenia się zainteresowania wielowyrazowymi jednostkami języka, które obserwuje się od lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia<sup>6</sup>, podbudowa metodologiczna badań była niewystarczająca: z tego powodu badania prowadziły się przede wszystkim do porównania i opisu przykładów stałych połączeń wyrazowych, co sygnalizował František Čermák<sup>7</sup>. Współczesne badania z tej dziedziny korzystają z osiągnięć semantyki kognitywnej<sup>8</sup> i językoznawstwa korpusowego, przy czym nadal odczuwany jest brak ogólnej teorii, można raczej mówić o wielu odmianach teorii. Wśród osiągnięć na polu badań teoretycznych na wymienienie zasługuje propozycja ujęcia o nazwie *the Conventional Figurative Language Theory*, opracowana przez D. Dobrovol'skiego i E. Piirainen<sup>9</sup>. Nie jest ona ogólną teorią frazeologii, jednak stanowi przełom w rozumieniu kognitywnej podstawy metafor i idiomów oraz ich wzajemnych relacji.

---

<sup>4</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt.; s. 58, J. Szerszunowicz, *Linguo-Cultural Analyses...*, dz. cyt., 116–118.

<sup>5</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt. s. 59.

<sup>6</sup> Zob. J. Korhonen, *Probleme der kontrastiven Phraseologie...*, dz. cyt., s. 574.

<sup>7</sup> F. Čermák, *Substance of idioms: Perennial problems, lack of data or theory?*, "International Journal of Lexicography", 14/1 (2001), s. 1–20.

<sup>8</sup> Wiele prac, które powstały w tym nurcie, to z racji jego założeń opracowania, w których analiza frazeologizmów występuje w połączeniu z analizą innych zjawisk językowo-kulturowych. Wśród nich wiele to obrazy wybranych elementów rzeczywistości, części ciała czy zwierząt. Zob. np. D. Filar, A. Głaz, *Obraz ręki w języku angielskim i polskim*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 199–220.

<sup>9</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt.



Ważny jest również etnolingwistyczny nurt badań kontrastywnych<sup>10</sup>. Silne osadzenie omawianych związków w kulturze sprawia, że analizy jednostek na tle porównawczym stanowią cenny wkład do badań językowo-kulturowych<sup>11</sup>. Dotychczasowe studia koncentrowały się głównie na idiomach, które odzwierciedlają konceptualizację i ewaluację zjawisk, procesów itp. w danej wspólnocie etnicznej<sup>12</sup>. Anette Sabban podkreśla, że współcześnie coraz częściej zauważa się kulturowy charakter frazeologizmów pragmatycznych, które potrzebne są do realizacji aktów mowy<sup>13</sup>.

Językoznawstwo korpusowe jest przydane w badaniach stałych połączeń wyrazowych<sup>14</sup>, przede wszystkim pozwala dokonać analizy częstotliwości użycia poszczególnych jednostek wielowyrazowych<sup>15</sup>. Badania zawartości dużych korpusów wykazały, że połączenia o charakterze idiomatycznym – tradycyjnie uznawane za centrum systemu wie-

---

<sup>10</sup> O nurcie etnolingwistycznym w badaniach porównawczych zob. W. Chlebda, *O źródłach, celach i drogach postępowania etnolingwistycznego w badaniach porównawczych*, „Studia Slavica. Slovanské Studie”, XIV (2010), s. 121–134.

<sup>11</sup> V. Teliya, N. Bragina, E. Oparina, I. Sandomirskaya, *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Cultural Mentality*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 55–75; J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*, Białystok 2011, s. 73–85.

<sup>12</sup> Przykładem takich analiz są prace poświęcone porównaniom frazeologicznych. W. Wysoczański, *Comparative Phrasemes X as Y in Polish and Other European Languages*, [w:] *Topics in Phraseology: Theory and Practice*, ed. P. Kakietek, vol. 1, Katowice 1998, s. 120–136; tegoż, *Językowa kategoryzacja rzeczywistości we frazematyzacji i przysłowiach porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, XXIII (1997), s. 23–39; tegoż, *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*, Wrocław 2005; tegoż, *Językowy obraz człowieka w porównaniach frazeologicznych języka rosyjskiego i polskiego*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas. IX. Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu*, red. M. Aleksiejenko, M. Hordy, Szczecin 2008, s. 279–288; tegoż, *Sposoby postrzegania świata pozajęzykowego we frazeologizmach i przysłowiach porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, XXIV (1998), s. 49–59.

<sup>13</sup> A. Sabban, *Critical Observations on the culture-boundness of phraseology*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective...*, dz. cyt., s. 232.

<sup>14</sup> M. Guławska-Gawkowska, *Zastosowanie komputerowych korpusów tekstowych w kontrastywnych badaniach frazeologicznych*, [w:] *50 lat polskiej translatoryki. Materiały z konferencji zorganizowanej przez ILS UW w Warszawie w dn. 23–25.11.2007*, red. K. Hejwowski, A. Szczygłówny, U. Topczewska, Warszawa 2009, s. 291–301.

<sup>15</sup> Zob. m. in. A. Inoue, *Present-Day Spoken English: A Phraseological Approach*, Tokyo 2007.

lowyrazowych jednostek – mają stosunkowo niską frekwencję<sup>16</sup>, podczas gdy połączenia niefiguratywne, na przykład frazeologizmy pragmatyczne, występują ze znacznie większą częstotliwością<sup>17</sup>. Innym aspektem badań korpusowych jest skupienie się na operatorach towarzyszących ustabilizowanym w języku związkom wyrazowych, zwłaszcza idiomom i przysłowiom<sup>18</sup>.

Nawet pobieżne przedstawienie nurtów współczesnych badań z omawianego zakresu pokazuje rozległość ich zakresu i różnorodność celów badawczych. Analizy kontrastywne prowadzone są z wykorzystaniem rozmaitych metodologii, co sprawia, że ich rezultaty dają wieloaspektowy obraz stałych połączeń wyrazowych w perspektywie międzyjęzykowej.

## 2. Parametry jednostek wielowyrazowych w analizach kontrastywnych

D. Dobrovol'skij i E. Piirainen<sup>19</sup> (2005: 67n) podkreślają, że analiza parametrów uwzględnianych w badaniach kontrastywnych jest ważna z kilku powodów. Przede wszystkim jej rezultaty poprawiają jakość słowników dwujęzycznych. Wyniki analiz pozwalają wskazać fałszywych przyjaciół tłumacza i quasi-ekwiwalenty, co jest istotne z punktu widzenia leksykografii i glottodydaktyki. Badania parametrów jednostek wielowyrazowych mają również duże znaczenie teoretyczne, ponieważ umożli-

<sup>16</sup> Należy podkreślić, że niska frekwencja nie musi oznaczać słabej znajomości danej jednostki wśród rodzimych użytkowników danego języka. Mała liczba wystąpień może mieć różnorodne uwarunkowania: wpływ na nią ma między innymi dobór tekstów w korpusie, zwłaszcza ich zróżnicowanie.

<sup>17</sup> Na temat wyników frazeologicznych badań korpusowych zob. R. Moon, *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford 1998; J.-P. Colson, *Corpus linguistics and phraseological statistics: a few hypotheses and examples*, [w:] *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen: Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*, Hrsg. H. Burger, A. Häcki Buhofer, G. Gréciano, Baltmannsweiler 2003, s. 47–59; tegoż, *Phraseology and computational corpus linguistics: From theory to practical example*, [w:] *Langues à niveaux multiples. Hommage au Professor Jacques Lerot à l'occasion de son éméritat*, éd. H. Bo-uillon, Louvain-la-Neuve 2004, s. 35–45; tegoż, *The World Wide Web as a corpus for set phrases*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 1071–1077.

<sup>18</sup> F. Čermák, *Text introducers of proverbs and other idioms*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung*, Hrsg. C. Földes, J. Wirrer, Baltmannsweiler 2002, s. 27–26.

<sup>19</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt., s. 67n.

wiają objaśnienie ich natury w ujęciu kontrastywnym. Omawiane parametry można podzielić na trzy grupy: parametry związane z semantyką, składnią i pragmatyką analizowanych jednostek.

Następny parametr semantyczny, który powinien być uwzględniany w analizach kontrastywnych, to obrazowość. Dwie jednostki wielowyrazowe, tj. jednostka języka wyjściowego i korespondujące połączenie w języku docelowym, wyrażające dane znaczenie mogą mieć tożsamą warstwę obrazową (pol. *chytry jak lis*; ang. *as sly as a fox*), ale mogą też przekazywać zupełnie różne obrazy (pol. *za żadne skarby świata*; ang. *not for all the tea in China*). Mimo tej rozbieżności mają one tożsame znaczenie oraz zbieżne cechy syntaktyczne i pragmatyczne. Należy pamiętać, że w niektórych kontekstach komponent obrazowy odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu danej jednostki w tekście.

W perspektywie kontrastywnej wskazać można jednostki, które mają podobną obrazowość, jednak różnią się znaczeniem. D. Dobrovol'skij i E. Piirainen wyróżniają trzy typy jednostek należących do omawianej grupy: idiomatycznych fałszywych przyjaciół, międzyjęzykowe bliskie synonimy, asymetryczną polisemię. Zjawisko fałszywych przyjaciół wśród jednostek wielowyrazowych, które zostało omówione w rozdziale pierwszym, ma charakter bardziej złożony niż w przypadku wyrazów, ponieważ pozorne podobieństwo występuje na poziomie formy wewnętrznej jednostki.

Następna grupa to bliskie synonimy, które odwołują się do identycznych lub bardzo podobnych wyobrażeń, ale nieznacznie różnią się znaczeniowo. Przykładowo, niemiecki idiom *den Bock zum Gärtner machen* (dosł. wpuścić kozła do ogrodu) przekazujący znaczenia 'pozwolić komuś na dokonanie zniszczeń, wprowadzenie bałaganu itp. w danym obszarze działalności' i 'pozwolić komuś na dokonanie zniszczeń, wprowadzenie bałaganu itp. w danym obszarze działalności' ma języku rosyjskim odpowiednik *пускать козла в огород*, który w stosunku do niemieckiej jednostki ma semantykę poszerzoną o element 'dla własnej korzyści'<sup>20</sup>. Mimo że w wielu ujęciach jednostki, między którymi zachodzi omówiona relacja, były zaliczane do ekwiwalentów absolutnych, powinny być one traktowane jako osobna grupa quasi-synonimów<sup>21</sup>.

<sup>20</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt., s. 69.

<sup>21</sup> D. Dobrovol'skij, *Cognitive approaches to idiom analysis*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, vol. II, dz. cyt., s. 800–802.

Zjawisko asymetrycznej polisemii zachodzi w sytuacji, kiedy stałe połączenie wyrazowe ma więcej niż jedno znaczenie, podczas gdy korespondujący związek w języku docelowym ma tylko jedno. Porównanie polskiej jednostki *mieć anioła stróża*, mającej dwa znaczenia ('mieć opiekuna, doradcę; mieć w kimś oparcie', 'być śledzonym'<sup>22</sup>), z angielskim ekwiwalentem *to have a guardian angel* (dosł. mieć anioła stróża) wykazuje, że korespondencja ogranicza się jedynie do pierwszego znaczenia<sup>23</sup>.

Cechy składniowe stanowią kolejny parametr analizowany w badaniach stałych połączeń wyrazowych. Ich syntaktyka ma duże znaczenie, ponieważ wiąże się z ich kolokatywnością. Analiza cech składniowych stałych połączeń wyrazowych pozwala na ustalenie modeli syntaktycznych, w których dana jednostka może wystąpić. Ponadto na podstawie tychże badań opisywane są poszczególne rodzaje transformacji, na przykład: przekształcenia w zakresie strony (*X is armed to the teeth – X arms Xself to the teeth; X pays lips service to sth – sth is paid lip service, lip service is paid to sth*); nominalizacja (*a new broom sweeps clean – a new broom; to have a bee in one's bonnet – a bee in one's bonnet*), adiektywizacja (*on the spur of the moment – spur-of-the-moment; with tongue in cheek – tongue-in-cheek*)<sup>24</sup>.

Ważnym parametrem jest również charakterystyka pragmatyczna omawianych związków. Cechy, które są analizowane w badaniach, to przede wszystkim: zabarwienie stylistyczne porównywanych jednostek, stopień ich znajomości wśród użytkowników danych języków, ich frekwencja tekstowa, komponent kulturowy w planie treści oraz funkcja illokucyjna.

Paradygmat ten warto uzupełnić o jeszcze inne parametry. Pierwszym z nich jest potencjał modyfikacyjny jednostki. Można założyć, że każde połączenie wyrazowe znane użytkownikom danego języka może ulec modyfikacji. Niemniej jednak niektóre związki wyrazowe bywają bardzo często modyfikowane, co skłania do uznania ich potencjału modyfikacyjnego za ich cechę. Do omawianych jednostek należy między innymi fraza *Don't shoot the pianist, he's doing his best* (ODEI: 153). *Oxford Dictionary of English Idioms* wskazuje na potencjał modyfikacyjny w zapisie jednostki hasło-

<sup>22</sup> W *Wielkim słowniku języka polskiego* drugie z podanych znaczeń opatrzone jest kwalifikatorem *żartobliwie* (WSFJP: 43).

<sup>23</sup> J. Szerszunowicz, *Stylistyczna polisemia frazeologizmów w ujęciu konfrontatywnym*, [w:] *Styl a semantyka*, red. I. Szczepankowska, Białystok 2008, s. 372–372.

<sup>24</sup> Inne transformacje to między innymi negatywizacja, pronominalizacja, transformacja jednostki do postaci predykatu. R. Moon, *Fixed Expressions...*, dz. cyt., s. 104–119.

wej: *don't shot the pianist etc (he is doing his best)*. W podanych przykładach użycia omawianego połączenia wyrazowego znajdujemy przykłady z kilkoma różnymi nazwami zawodów: *So don't shoot the translator she's doing her best, participation can take many forms, from mental communion to shooting the artist*<sup>25</sup>.

Kolejnym elementem zasługującym na uwzględnienie jest intertekstualność porównywanych jednostek. Stałe połączenia wyrazowe często funkcjonują w sieci powiązań tekstowych. Do takich jednostek można zaliczyć jednostkę *moherowe berety*, występującą w dyskursie publicystycznym i języku potocznym, obecną w piosenkach, tekstach kabaretowych i grze on-line. Przykładowo, kabaret Neo-Nówka stworzył skecze, które w warstwie tekstowej i obrazowej ugruntowują obraz osób określanych za pomocą omawianego wyrażenia. Użycie go w wypowiedzi przywołuje określone konotacje, w tym również kulturowe, uwarunkowane wystąpieniami danej jednostki w określonych tekstach znanych użytkownikom języka.

W przypadku niektórych stałych połączeń wyrazowych istotnym elementem badań porównawczych jest intonacja. Ponadto użycie określonych jednostek wielowyrazowych może być powiązane z gestami. W. Chlebda zwraca uwagę na charakterystyczny kontur melodyczny oraz akcentuację takich frazemów, jak: *Żeby mi to było ostatni raz!, Ani mi się śni!, Chwała Bogu!, Tego jeszcze brakowało!*<sup>26</sup>. Badacz zauważa również, że artykulacji niektórych frazemów towarzyszą charakterystyczne gesty: przykładowo, „artykulacji zapewnienia *Jak Boga Kocham!* – przyłożenie zwinętej prawej dłoni do piersi, artykulacji frazemu *Na śmierć zapomniałem!* – energiczne przyłożenie prawej dłoni do czoła itp.”<sup>27</sup>. Wykonywanie tych gestów przy wymawianiu przytoczonych jednostek nie ma charakteru obligatoryjnego, niemniej jednak można przyjąć, że warto uwzględnić te parametry w analizie kontrastywnej ustabilizowanych w języku konstrukcji wielowyrazowych.

---

<sup>25</sup> Podane zdanie pochodzi z dłuższego wypowiedzenia, które brzmi: *It is as well to recall that: (a) participation need not necessarily be a virtue (I should not add much to a pas-de-deux in 'Swan Lake'), (b) participation can take many forms, from mental communion to shooting the artist* (ODEI: 153). W podanym przykładzie oprócz modyfikacji wykorzystano grę słów – *shooting the artist* może znaczyć zarówno ‘sfilmować artystę’, jak ‘zastrzelić artystę’.

<sup>26</sup> W. Chlebda, *Frazeologia w międzyludzkiej przestrzeni komunikacyjnej*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VI, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2004, s. 15.

<sup>27</sup> Tamże, s. 16.

### 3. Ekwiwalencja jednostek wielowyrazowych: ekwiwalencja systemowa i ekwiwalencja przekładowa

Pojęcie ekwiwalencji, istotne zarówno w badaniach językoznawczych, jak i literaturoznawczych, ma kluczowe znaczenie dla badań kontrastywnych jednostek wielowyrazowych<sup>28</sup>. Jest ono wieloznaczne, nieostre i dyskusyjne – świadectwem tego są rozmaite stanowiska wobec ekwiwalencji, nierzadko krańcowo odmienne: obok badań skupiających się na jej analizach występują inne podejścia, na przykład w nowszych teoriach tłumaczenia pojęcie to bywa odrzucane jako mało istotne (MEP: 74). Można ją rozpatrywać w różnych wymiarach, ponieważ ekwiwalencja może być rozumiana w sposób praktyczny i konkretny, w innym ujęciu ma ona charakter idealnego wzorca, który jest nieosiągalny.

Na potrzeby prowadzonych badań przyjmuje się, że ekwiwalencja traktowana jest jako korespondencja między jednostkami – w niniejszej pracy wielowyrazowymi – dwóch języków lub większej ich liczby, która może mieć różny stopień intensywności. Należy podkreślić, że międzyjęzykowa ekwiwalencja stałych połączeń wyrazowych może być analizowana w różnych aspektach. Pisząc o międzyjęzykowej ekwiwalencji idiomów, D. Dobrovol'skij podkreśla, że pytanie „Czy idiom X występujący w języku wyjściowym ma ekwiwalent w języku docelowym?” można rozumieć dwojako: po pierwsze, jako odnoszące się do ekwiwalencji systemowej, a więc: „Czy w języku docelowym istnieje idiom, którego znaczenie i struktura leksykalna są podobne go semantyki i składu idiomu X w języku wyjściowym?”; po drugie, jako pytanie o ekwiwalencję tłumaczeniową, które mogłoby przybrać następującą postać: „Czy jest możliwe przetłumaczenie wypowiedzi zawierającej idiom X z języka wyjściowego na język docelowy?”<sup>29</sup>. Pytania te można odnieść do ogółu jednostek wielowyrazowych, analizując ich odpowiedniki systemowe i translatoryczne<sup>30</sup>.

<sup>28</sup> Różne koncepcje ekwiwalencji przedstawione są w *Małej encyklopedii przekładoznawstwa* (MEP: 68–75).

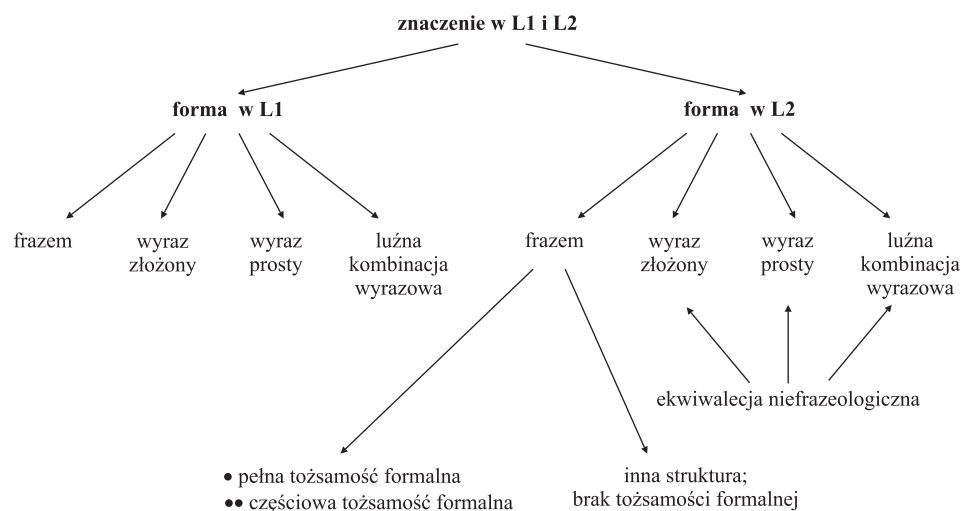
<sup>29</sup> D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence of idioms: Does it really exist?*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler 2011, s. 11.

<sup>30</sup> Współcześnie przymuje się, że stałe połączenia wyrazowe są przekładalne. Należy natomiast podkreślić, że z powodu swojej językowo-kulturowej specyfiki w wielu kontekstach stałe połączenia wyrazowe przysparzają problemów w przekładzie. Tłumacz musi

Warto zwrócić uwagę na fakt, że inni badacze wymieniają cztery aspekty ekwiwalencji: leksykologiczny, leksykograficzny, przekładowy i akwizycyjny<sup>31</sup>. Przyjmując perspektywę D. Dobrovol'skiego, te cztery aspekty można jednak sprowadzić do dwóch podstawowych, tj. ekwiwalencji systemowej i tłumaczeniowej, jeśli wyłączy się z rozważań aspekt akwizycyjny i niektóre cechy typowe dla opisu frazeograficznego, na przykład ocenę łatwości korzystania ze słownika<sup>32</sup>. Wydaje się, że ujęcie badacza odpowiada w pełni celom stawianym analizom ekwiwalencji jednostek wielowyrazowych.

Jarmo Korhonen i Barbara Wotjak przedstawiają ekwiwalenty stałych połączeń wyrazowych w postaci wykresu, który jest przedstawiony poniżej<sup>33</sup>.

**Diagram 3. Międzyjęzykowe ekwiwalenty stałych połączeń wyrazowych**



Źródło: Korhonen, Wotjak (2001: 227).

podjąć decyzję, w jaki sposób dokonać translacji danej jednostki, którą technikę wykorzystać i jaką formę wybrać spośród potencjalnych ekwiwalentów.

<sup>31</sup> Zob. m. in. E. Hallsteinsdóttir, K. Farø, *Interlinguale Phraseologie: Theorie, Praxis und Perspektiven*, "Yearbook of Phraseology", 1 (2010), s. 125–158.

<sup>32</sup> D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt., s. 11.

<sup>33</sup> J. Korhonen, B. Wotjak, *Kontrastivität in der Phraseologie*, [w:] *Deutsch als Fremdsprache: ein internationales Handbuch*, Hrsg. G. Helbig, L. Götze, G. Henrici, H.-J. Krumm, Berlin 2001, s. 227.

Jak pokazuje powyższej przedstawiony schemat, badacze przyjmują holistyczne podejście do ekwiwalencji stałych połączeń wyrazowych, ukazując pełen obraz odpowiedników spetryfikowanych i niespetryfikowanych. Uwzględniają też kryterium tożsamości formalnej, różnicując między pełną i częściową tożsamością formalną i jej brakiem. Takie ujęcie pozwala w przejrzysty sposób pokazać, jakie ekwiwalenty może mieć jednostka wielowyrazowa w języku obcym.

### 3.1. Ekwiwalencja systemowa: typologia ekwiwalentów jednostek wielowyrazowych

*Ekwiwalencja* jest to pojęcie kluczowe zarówno w badaniach literaturoznawczych, jak i językoznawczych, w ujęciu ogólnym definiowane jako międzyjęzykowy odpowiednik synonimii wewnątrzjęzykowej (MEP: 68), czyli korespondencja zachodząca między określonymi jednostkami dwóch języków, tj. języka wyjściowego i docelowego<sup>34</sup>. Analiza ekwiwalencji ustabilizowanych połączeń wielowyrazowych obejmuje rozmaite parametry: semantykę, strukturę leksykalno-składniową<sup>35</sup>, komponent obrazowy<sup>36</sup>, zabarwienie stylistyczne, frekwencję i wiele innych.

Badania kontrastywne pozwalają na opracowanie typologii systemowych odpowiedników stałych połączeń wyrazowych. Większość współczesnych podziałów obejmuje cztery typy jednostek, mianowicie ekwiwalenty absolutne, częściowe, paralelne i zerowe<sup>37</sup>.

#### 3.1.1. Ekwiwalenty absolutne

Pierwszy typ to odpowiedniki absolutne, czyli jednostki języka wyjściowego i docelowego, które mają identyczne znaczenia (należy założyć, że w praktyce będzie to raczej duża bliskość, a nie identyczność),

<sup>34</sup> Analiza ekwiwalencji może obejmować również większą liczbę języków.

<sup>35</sup> M. Sułkowska, *Séquences figées. Étude lexicographique et contrastive. Question d'équivalence*, Katowice 2033, s. 78–88.

<sup>36</sup> J. Szerszunowicz, *Kongruencja obrazowania związków frazeologicznych a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Prace Językoznawcze”, XII (2010), s. 207–223.

<sup>37</sup> W terminologii angielskiej używane są następujące terminy: *full equivalents*, *partial equivalents*, *phraseological equivalents* i *non-equivalents*. Zob. D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt., s. 7–8.



zgodną strukturę leksykalno-składniową i – zakładając, że jest to połączenie figuratywne – tożsamy komponent obrazowy. Precyzyjniejszym terminem używanym w nowszych pracach jest wyrażenie ekwiwalenty quasi-absolutne<sup>38</sup>, które trafnie oddaje istotę zjawiska omawianego rodzaju ekwiwalencji: dwa związki mają identyczne cechy podstawowe, jednak należy przyjąć, że wieloaspektowa analiza, obejmująca różnorodne parametry, wykaże pewne różnice. Mogą one występować na przykład w zabarwieniu stylistycznym porównywanych jednostek czy w częstotliwości ich użycia.

Związki należące do omawianej grupy to stałe połączenia wyrazowe o różnej proveniencji, które mają ponadnarodowy zakres występowania<sup>39</sup>, wiele z nich to frazeologiczne internacjonalizmy<sup>40</sup>. Są wśród nich biblizmy (np. *czcić złotego cielca*)<sup>41</sup>, mitologizmy (np. *syzyfowa praca*)<sup>42</sup>, jed-

<sup>38</sup> D. Dobrovol'skij, *Cognitive approaches to idiom analysis*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovol'skij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 802; J. Szerszunowicz, *Quasi-ekwiwalenty związków frazeologicznych w teorii, frazeografii i translatoryce*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 9 (2009), s. 323–346.

<sup>39</sup> Występują one nie tylko w językach naturalnych, ale i sztucznych. Przykładowo, w języku esperanto obecne są takie związki, jak: *Ariadna fadeno, ĉevalajo de Aŭgio, troja ĉevalo/Troja ĉevalo*. Zob. S. Fiedler, *Plansprache und Phraseologie: empirische Untersuchungen zu reproduziertem Sprachmaterial im Esperanto*, Frankfurt/Main 1999, s. 148.

<sup>40</sup> Zob. J. Paszenda, *Kryteria wyróżniania internacjonalizmów frazeologicznych. Zarys problematyki*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 109–125.

<sup>41</sup> Wiele publikacji poświęcono frazeologizmom biblijnym zob. m.in. S. Koziara, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Łask 2009; tegoż, *Losy frazeologizmów biblijnych z nazwami ptaków w języku polskim*, [w:] *Z problemów przekładu i stosunków międzyjęzykowych II*, red. T. Żeberek, T. Borucki, Kraków 2002, s. 191–203; tegoż, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego z nazwaniami zwierząt w języku polskim*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” I (2002), s. 155–164; W. Chlebda, *Losy frazemów biblijnych w języku polskim i rosyjskim*, VIII *Musica Antiqua Europae Orientalis*, vol. 2: *Acta Slavica*, Bydgoszcz 1988, s. 345–360; tegoż, *Rosyjska frazeologia biblijna dziś*, [w:] *Musica Antiqua Europae Orientalis*, vol. 2: *Acta Slavica*, Bydgoszcz 1991, s. 125–135; P. Fliciński, *Z życia wybranych frazeologizmów biblijnych we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. ks. P. Bortkiewicz, M. Mikołajczak, M. Rybka, t. III, Poznań 2007, s. 214–228; tegoż, *Frazeologia biblijna w przestrzeni telematycznej*. Część pierwsza: Zwroty, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. ks. P. Bortkiewicz, M. Mikołajczak, M. Rybka, t. IV, Poznań 2009, s. 165–178; L. Pinnavaia, *Yesterday's idioms today: a corpus linguistic analysis of Bible idioms*, [w:] *Proceedings of the 15<sup>th</sup> EURALEX International Congress*, eds R. V. Fjeld, J. M. Torjusen, Oslo 2012, s. 701–714; S. Ribarova, I. Vidović Bolt, *Biblijski frazemi sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskom, češkom i polskom jeziku*, [w:] *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, ur. J. Granić, Zagreb–Split 2005, s. 643–654; I. Vidović Bolt, *Prinos proučavanju biblijskih frazema u polskom i hrvatskom jeziku*

nostki pochodzące z arcydzieł literatury światowej (np. *walczyć z wiatrakami*<sup>43</sup>) oraz historii powszechnej (np. *udać się do Kanossy*)<sup>44</sup>. Niektóre frazeologizmy o charakterze internacjonalnym odzwierciedlają zbieżne obserwacje człowieka na temat świata<sup>45</sup>, inne stanowią językowy zapis wspólnych praktyk, wierzeń czy przesądów<sup>46</sup>.

Należy podkreślić, że występowanie bardzo bliskich pod względem formalnym i semantycznym ekwiwalentów nie ogranicza się do języków bliskich genetycznie. Przemysław Wiatrowski podaje przykłady jednostek indonezyjskich o tożsamych odpowiednikach w języku polskim, wśród których znajdujemy między innymi *berjalan lambat seperti keong* (dosł. wlec się jak ślimak) z ekwiwalentem *wlec się/iść jak ślimak* czy *serigala berbulu domba* (dosł. wilk mający sierść owcy) o odpowiedniku *wilk w owczej skórze* – druga para frazeologizmów mimo drobnych różnic formalnych również wykazuje bardzo dużą zbieżność<sup>47</sup>.

---

(*ekoivalencija zoonimskih biblijskih frazema*), [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, t. V, red. M. Sarnowski, W. Wysoczański, Wrocław 2005, s. 385–394.

<sup>42</sup> O biblizmach i mitologizmach w ujęciu kontrastywnym zob. A. Oleśkiewicz, *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków 2007, M. Puda-Blokesz, *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim*, Kraków 2014; tejsze, *Frazeologizmy pochodzenia mitologicznego w języku polskim (zasób, stan i perspektywy opisu)*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 121–141; A. Krzyżanowska, „Nić Ariadny / le fil d’Ariane” – czyli o międzyjęzykowej ekwiwalencji mitologizmów frazeologicznych, „Rocznik Przekładoznawczy”, 8 (2013), s. 35–47.

<sup>43</sup> Zob. W. Mieder, „*Tilting at Windmills*”. *History and Meaning of a Proverbial Allusion to Cervantes’ Don Quixote*, Burlington 2006.

<sup>44</sup> J. Szerszunowicz, *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol’skij, Baltmannsweiler 2011, s. 81–90.

<sup>45</sup> Liczne przykłady znajdujemy we frazeologii animalistycznej. Zob. I. Vidović Bolt, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb 2011; J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*, Białystok 2011.

<sup>46</sup> Zob. m.in. A. Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb 2007, s. 109–133.

<sup>47</sup> Warto dodać, że jednostka ta sytuuje się na pograniczu ekwiwalentów absolutnych i częściowych: klasyfikacja zależy od tego, który parametr analizy korespondencji przyjmuje się za dominujący: formalny czy obrazowy. P. Wiatrowski, *Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, 29 (2015), s. 137–158. O indonezyjskiej frazeologii zob. również tegoż, *Realia Nusanatry w świetle indonezyjskiej frazeologii*, [w:] *Intercontinental Dialogue on Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, P. Ishida, K. Yagi, Białystok 2015, s. 577–599.

Przykładami stałych połączeń wielowyrzowych należących do omawianej grupy są następujące wyrażenia i zwroty:

ang. *cold war*, chorw. *hladni rat*, fr. *la guerre froide*, pol. *zimna wojna*, niem. *kalter Krieg*, ros. *холодная война*, wł. *guerra fredda*,

ang. *black market*, chorw. *crna burza*, fr. *marché noir*, niem. *der schwarze Markt*, pol. *czarny rynek*, ros. *черный рынок*, wł. *mercato nero*,

ang. *(be) in good hands*, chorw. *(biti) u dobrim rukama*, fr. *(être) en bonnes mains*, niem. *in guten Händen (sein)*, pol. *być w dobrych rękach*, ros. *(быть) в хороших руках*, wł. *(essere) in buone mani*,

chorw. *između Scile i Haribde*, fr. *entre Charybde et Scylla*, lat. *Scylla et Charibdis*, niem. *zwischen Scylla und Charybdis*, pol. *między Scyllą a Charybdą*, ros. *Сциллой и Харибдой*, wł. *fra Scilla e Cariddi*.

Frazeologizmy te wymagają wnikliwej analizy, która pozwala na ustalenie stopnia ekwiwalencji dla poszczególnych parametrów. Tożsamość leksykalno-formalna skłania do traktowania ich jako pełnych odpowiedników, jednak dokładne przebadanie rozmaitych cech danych związków zazwyczaj wykazuje różnice<sup>48</sup>. Przykładowo, Anastazja Oleśkiewicz, omawiając wyrażenie *koń trojański* w wybranych językach europejskich, zwraca uwagę na fakt, że niemieckie wyrażenie *troianisches Pferd* opatrzone w opracowaniu leksykograficznym kwalifikatorem *intelligencki*<sup>49</sup>, ma więc ono nieco inną wartość stylistyczną niż na przykład w języku włoskim.

### 3.1.2. Ekwiwalenty częściowe

Kolejny rodzaj międzyjęzykowych odpowiedników jednostek wielowyrzowych to ekwiwalenty częściowe, czyli jednostki, które mają identyczne lub niemalże identyczne znaczenia, natomiast różnią się nieznacznie strukturą lub obrazowaniem. Relacja ekwiwalencji częściowej zachodzi na przykład między polską jednostką *robić z muchy słonia* a jej niemieckim odpowiednikiem *aus einer Mücke einen Elefanten machen* (dosł. robić z komara słonia). Jednostki te mają tożsame znaczenie i cechy składniowe. W przytoczonym zestawieniu w obu związkach obecne są składniki animalistyczne, tworzące opozycję w aspekcie wielkości: duże zwie-

<sup>48</sup> S. Fiedler, *English Phraseology...*, dz. cyt., s. 118..

<sup>49</sup> A. Oleśkiewicz, *Europa języków...*, dz. cyt., s. 172.

rzę – słoń skontrastowane jest w małym owadem. Polski frazeologizm ma w swoim składzie nazwę mucha, natomiast niemiecki – *die Mücke* ‘komar’. W porównywanych jednostkach występuje jedynie drobna rozbieżność w zakresie składu leksykalnego.

Inny przykład ekwiwalentów częściowych stanowi para złożona z polskiego frazeologizmu *wstać lewą nogą z łóżka* i jego angielskiego odpowiednika *to get out of bed on the wrong side*. Znaczenia obu związków są takie same, zdecydowana większość parametrów (funkcja składniowa, nacechowanie stylistyczne itp.) pokrywają się lub mają podobne wartości.

Ekwiwalenty absolutne i częściowe badane są przez Elisabeth Piirainen w ramach prowadzonego przez nią projektu *Widespread Idioms in Europe and Beyond*<sup>50</sup>. Wiele z idiomów, które należą do omawianej grupy, tj. odpowiedników częściowych, ma wspólne źródło, na przykład tekstowe. Tak jest w przypadku polskiej jednostki *coś spada jak manna z nieba* i jej rosyjskiego odpowiednika *на кого-л. свалилась манна небесная*. W jednostce polskiej manna określona jest za pomocą wyrażenia przymkowego *z nieba*, natomiast w rosyjskim idiomie w tej funkcji występuje przymiotnik *небесная* (‘niebiańska’). Przytoczone przykłady pokazują, że ekwiwalenty należące do odpowiedników częściowych wykazują wysoki stopień korespondencji w perspektywie międzyjęzykowej.

### 3.1.3. Ekwiwalenty paralelne

Trzecią grupę międzyjęzykowych odpowiedników stanowią ekwiwalenty paralelne, czyli jednostki, które mają tożsame znaczenie, ale różnią się komponentem obrazowym<sup>51</sup>. Różnice w obrazowaniu mogą być wynikiem substytucji jednego z komponentów, tak jak w przypadku polskiego idiomu *kupić kota w worku* i jego angielskiego odpowiednika *to buy a pig in a poke* (dosł. kupić świnie w worku)<sup>52</sup> czy polskiego porównania *podobny*

<sup>50</sup> Jednostki należące do omawianej grupy badane są w ramach projektu *Widespread Idioms in Europe and Beyond* realizowanego przez Elisabeth Piirainen. Zob. E. Piirainen, *Phraseology in a European framework. A cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms*, [w:] *Phraseology...*, dz. cyt., s. 243–258; <http://www.widespread-idioms.uni-trier.de/> Dostęp: 17.01.2012.

<sup>51</sup> J. Szerszunowicz, *Paralelizmy frazeologiczne w analizie komparatywnej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 4 (2004), s. 207–220.

<sup>52</sup> W *Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN–OXFORD* wyraz *poke* opatrzony został kwalifikatorem *dialektalne* (WSAP: 900).

*jak dwie krople wody* i jego angielskiego odpowiednika *to be like two peas in a pod* (dosł. jak dwa ziarenka grochu w strąku). Znaczenie 'robić coś bezsensownego' wyrażane jest za pomocą związków frazeologicznych, w których występują różne komponenty fauniczne, na przykład: ang. *to milk the ram* (dosł. doić barana), pol. *doić kozła*, wł. *cavare il latte dal toro* (dosł. wyciągać mleko z byka) według jednego schematu.

W zasobach jednostek wielowyrazowych różnych języków obecne są połączenia zbudowane według jednego modelu, które tworzą szeregi synonimiczne w danym języku i kompleksy odpowiedników w perspektywie kontrastywnej. Wiele związków należących do omawianej grupy to kontynuanty jednostek łacińskich, na przykład w wielu współczesnych językach znajdujemy związki strukturalnie i semantycznie podobne do łacińskiego związku *asinus ad lyram*<sup>53</sup>. Przykładem jest konstrukcja ZNAĆ SIĘ JAK + KOMPONENT ANIMALISTYCZNY + NA + RZECZOWNIK OZNACZAJĄCY WYSZUKANY PRODUKT/ TRUDNĄ UMIEJĘTNOŚĆ, której realizacji występują między innymi w następujących językach:

pol. *znać się na czymś tyle, co koza na pieprzu, znać się na czymś tyle, co kura na pieprzu,*

niem. *verstehen davon so viel wie die Henne vom Pfeffer* (dosł. znać się na czymś jak kura na pieprzu),

ros. *как свинья в апельсинах разбираться* (dosł. znać się jak świnia na pomarańczach), *как козел в апельсинах разбираться* (dosł. znać się jak kozioł na pomarańczach),

wł. *intendersene quanto un bove di musica* (dosł. znać się jak wół na muzyce), *intendersene quanto una vacca del lunario* (dosł. znać się jak krowa na kalendarzu), *intendersene quanto una capra d'algebra* (dosł. znać się jak koza na algebrze).

Innym przykładem jest schemat ZABIĆ/ZŁAPAC DWOJE ZWIERZĄT PRZY JEDNORAZOWYM WYKONANIU CZYNNOŚCI o znaczeniu 'mieć dwie korzyści za jednym razem, załatwić dwie sprawy za jednym razem', według którego utworzonych zostało wiele jednostek, na przykład:

ang. *to kill two birds with one stone* (dosł. zabić dwa ptaki jednym kamieniem),  
duń. *twee vliegen in één klap slaan* (dosł. zabić dwie muchy jednym uderzeniem),

<sup>53</sup> O modelach frazeologii animalistycznej zob. J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka...*, dz. cyt., s. 57–61.

fr. *fair d'une pierre deux coup* (dosł. zadać dwa uderzenia jednym kamieniem).  
 niem. *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* (dosł. zabić dwie muchy jednym uderzeniem), pol. *upiec dwie pieczenie przy/na jednym ogniu*,  
 szw. *slå två flugor i en smäll* (dosł. zabić dwie muchy za jednym uderzeniem),  
 wł. *prendere due piccioni con una fava* (dosł. wziąć dwa gołębie na jeden bób)<sup>54</sup>,  
*prendere due rigogoli a un fico* (dosł. wziąć dwie wilgi na jedną figę).

Jak pokazują powyższe przykłady, realizacje poszczególnych modeli mogą tworzyć mniej lub bardziej liczne grupy jednostek, wśród których występują związki o podobnym lub różnym obrazowaniu. Stopień zbieżności przekazywanego obrazu jest zależny od doboru komponentów w poszczególnych związkach.

Osobną podgrupę stanowią jednostki silnie osadzone w kulturze wyjściowej, które mają odpowiedniki odwołujące się do wyobrażeń korespondujących desygnatów znanych w kulturze docelowej. Przykładem są nazwy rozmaitych obiektów kulturowych<sup>55</sup>, na przykład wyrażenia, za pomocą których nazywane są samochody policyjne<sup>56</sup>. W języku angielskim określeniem takiego samochodu jest frazeologizm *Black Maria*, w niemiecki – *die grüne Minna*, zaś w rosyjskim – *черный ворон*. W języku rosyjskim nazwa *ворон* ('kruk') ma wartość symboliczną – ptak ten jest pośrednikiem między światem żywych i światem zmarłych<sup>57</sup>.

Niemiecki idiom ma w swoim składzie komponent onomastyczny, którym jest antroponim *Mina*. Jak podają Dobrovol'skij i Piirainen, imię to było popularne w Niemczech w XIX w., często nazywano tak pokojówki lub służące. Składnik kolorystyczny *grün* ('zielony') odnosi się do koloru samochodu policyjnego; należy jednak podkreślić, że w slangu złodziejskim (Rotwelsch) wyraz ten ma znaczenie 'niemiły'. W wyrażeniu angielskim również wykorzystano konotacje przymiotnika *black*, użytego w połączeniu ze składnikiem antroponimicznym *Maria*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że związek ten kwalifikowany jest w słownikach jako przestarzały (MED: 130). Zestawienie tych trzech nazw pokazuje, w jak

<sup>54</sup> *Uniwersalny słownik włosko-polski* podaje następującą informację dotyczącą pochodzenia omawianego związku: „dawniej do pułapek na gołębie wkładano bób” (USWP: 1307).

<sup>55</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language...*, dz. cyt., s. 249.

<sup>56</sup> K. Kukowicz-Żarska, *Prägung der kulturellen, sozialen, und historischen Merkmale auf die Sprache als Phänomen ihrer lexikalischen Vielfalt*, „Linguistics Applied”, 2/3 (2010), s. 127–129.

<sup>57</sup> Symbolika kruka jest różna w poszczególnych kulturach, dominuje jednak przypisywanie mu negatywnych cech (LS: 168–170; SS: 207).

różny sposób realizowane jest znaczenie 'samochód policyjny' w poszczególnych językach. Semantycznie są one bliskimi odpowiednikami, różnią się jednak znacznie cechami pozasemantycznymi, tj. konotacjami kulturowymi, co sprawia, że w wielu kontekstach nie jest możliwe użycie ich jako ekwiwalentów.

Przykładów ilustrujących omawiane zjawisko można przytoczyć wiele: kolejnym jest używany w Peru idiom *el chino de la esquina* i jego niemiecki odpowiednik *Tante-Emma-Laden*. Obie te jednostki mają znaczenie 'mały, tradycyjny sklepik', jednak odwołują się do innego, kulturowo specyficznego wyobrażenia opisywanego sklepu<sup>58</sup>. Podobnie jest w przypadku idiomatycznej jednostki angielskiej *John Hancock* i jej niemieckiego odpowiednika *Friedrich Wilhelm* (GI: 68).

Warto zwrócić uwagę na ekwiwalenty paralelne, w których dochodzi do redukcji komponentu kulturowego. W jednostce języka wyjściowego jest on obecny, natomiast w obcojęzycznym ekwiwalencie brak korespondującego elementu o silnym nacechowaniu kulturowym. Przykładem omawianego zjawiska jest idiom angielski *the man on the Clapham omnibus* (OGBAC: 112), którego polskim odpowiednikiem jest połączenie *przeciętny zjadacz chleba* (WSAP: 818). Clapham to dzielnica położona w południowo-zachodnim Londynie, niewyróżniająca się niczym, więc autobus z Clapham to typowy autobus z przeciętnego miejsca<sup>59</sup>.

W perspektywie kontrastywnej interesująca relacja zachodzi między polskim przysłowiem *Mądry Polak po szkodzie* a jego obcojęzycznymi odpowiednikami, tj. angielskim przysłowiem *It is easy to be wise after the event*, niemieckim – *Durch Schaden wird man klug* oraz francuskim – *Domage rend sage*. Na płaszczyźnie semantycznej występuje zjawisko inkluzji znaczeniowej: przytoczone jednostki mają znaczenia szersze niż polskie przysłowie<sup>60</sup>. Każde z przytoczonych przysłów przekazuje negatywną ocenę: używająca je osoba krytykuje czyjeś zachowanie, przy czym polska jednostka, która ma w swoim składzie etnonim, ocenia je jako typowe dla Polaka.

W przypadku niektórych jednostek dochodzi do substytucji elementu kulturowego z substytucją elementu kulturowego. Przykładem są bazu-

<sup>58</sup> D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative language...*, dz. cyt., s. 76.

<sup>59</sup> Wyrażenie *the man on the Clapham omnibus* jest w użyciu od lat dziewięćdziesiątych XIX w., może być ono używane w odniesieniu do przedstawicieli obu płci (OGBAC: 112).

<sup>60</sup> G. Szpila, *Krótko o...*, dz. cyt., s. 53.

jące na łacińskich frazeologizmach *aqua mari addere* i *in sylvam ligna ferre* realizacji modelu WOZIĆ X DO Y, gdzie Y to nazwa miejsca, w którym występuje dużo obiektów oznaczonych symbolem X, na przykład. W niektórych realizacjach omawianego schematu występują komponenty onomastyczne, na przykład hydronimy<sup>61</sup>: ang. *to carry water to the Thames*, pol. *do Wisły wodę wozić*, rum. *cara apa-n Dunare*, niem. *Wasser in den Rhein tragen*, wł. *portar acqua ad Arno*, lub toponimy: ros. *exать в Тулу со своим самоваром*, ang. *carry coal to Newcastle*, hiszp. *ir con naranjas a Valencia*, wł. *portare cocodrilli a Egitto*, *portar frasconi a Vallombrosa*<sup>62</sup>. Kontynuancją omawianego szeregu połączeń wyrazowych jest zwrot używany we współczesnym języku amerykańskim w postaci *to sell refrigerators to Eskimos* (CWO: 45–46). W tej jednostce pojawia się komponent *refrigerator*, nazywający przedmiot, który jest niepotrzebny, a nie obiekt występujący w nadmiarze.

Inne przykłady jednostek, w których zachodzi wymiana komponentów kulturowych to związki, o znaczeniu ‘trwać wiecznie, nigdy się nie kończyć’. W języku angielskim wyrażane jest ono przez jednostkę *like painting the Forth bridge*: komponent onomastyczny to nazwa mostu kolejowego nad the Firth of Forth w pobliżu Edynburga, zbudowanego w 1890 roku, uważanego za jedno z największych osiągnięć tamtego okresu. Mówi się, że most ten jest zawsze malowany, ponieważ gdy robotnicy kończą, muszą już rozpocząć odnawianie jego początkowej części (OGBAC: 206). Z kolei we frazeologii włoskiej nośnikiem omawianego znaczenia jest stałe połączenie wyrazowe *come la fabbrica del Duomo*. Jednostka ta powstała na podstawie obserwacji budowy katedry w Mediolanie: prace rozpoczęto w 1386 r., jednak były one przerywane, tak że dopiero w 1911 r. ukończono fasadę (PPR: 141).

Warto zwrócić uwagę na fakt występowania w jednym języku jednostek, które wykazują różnicowanie regionalne. Przykładowo dwie odmiany języka angielskiego, brytyjska i amerykańska, mają różne okre-

<sup>61</sup> Inny przykład modelu z komponentem hydronimicznym to DUŻO WODY UPLYNIE W + NAZWA RZEKI (, ZANIM)... Według tego schematu zostały utworzone m.in. jednostki niemieckie *da/bis dahin fließt noch viel Wasser den Berg/den Rhein/die Elbe/die Spree/den Neckar* (DR: 843) oraz polski związek *upłynie dużo/sporo wody w Wiśle (zanim)* (WSFJP: 885).

<sup>62</sup> Na temat różnojęzycznych realizacji omawianego schematu zob. m.in. F. Williams, *Eulen nach Athen tragen: Versions from Ireland*, “Proverbium”, 3 (1986), s. 253–256; C. Tabarcea, *Romanian Parallels to the Proverbial Expression “to carry owls to Athens”*, “Proverbium”, 3 (1986), s. 243–252.



ślenia gwarneho, zatłoczonego miejsca, mianowicie Brytyjczycy używają wyrażenia *like Piccadilly Circus*, natomiast Amerykanie – *like Grand Central Station*<sup>63</sup>. W przytoczonych jednostkach wykorzystano różne urbanonimy, które mają podobne konotacje.

### 3.1.4. Ekwiwalenty zerowe

Jeżeli jednostka języka wyjściowego nie posiada wielowyrazowego odpowiednika w języku docelowym, ma ona ekwiwalent zerowy, którym może być jednostka leksykalna lub luźne połączenie wyrazów. Przykładowo, angielski idiom *the real McCoy* (PDEI: 231) ma w polszczyźnie odpowiedniki wyrazowe: ‘autentyk’, ‘oryginał’, z kolei włoski idiom *il color can che fugge*<sup>64</sup> ma w języku polskim ekwiwalent w postaci połączenia wyrazowego *nieokreślonej barwy*.

Liczne jednostki niemające odpowiedników frazeologicznych to związki wyrażające znaczenia znane w kulturze docelowej, które nie są werbalizowane w postaci stałych połączeń frazeologicznych. Występują więc istotne różnice na poziomie stylistycznym: idiom to jednostka o nadwyżce semantycznej, a więc połączenie, które charakteryzuje określona wartość kodowa, bogate w konotacje, natomiast luźne połączenie wyrazowe ma charakter neutralny. Ilustrację omawianego zjawiska stanowi poniższy przykład, w którym ekwiwalentem dwuwyrazowego wyrażenia jest długa, złożona z kilku zdań definicja:

*pester power* ‘firmy, które chcą sprzedawać produkty dla dzieci i produkują szczególnie atrakcyjne dla nich produkty, co powoduje, że dzieci nękają rodziców, aby je im kupowali zamiast podobnych tańszych produktów’ (PDEI: 233).

Z kolei wyrazy, które występują w roli ekwiwalentów związków frazeologicznych mogą – ale nie muszą – wykazywać korespondencję na poziomie stylistycznym, pozbawione są jednak obrazowości, której nośnikiem jest wiele frazeologizmów.

Stale połączenia wyrazowe, które mają opisowe obcojęzyczne odpowiedniki, mogą mieć motywację kulturową, co nie znaczy, że przekazują

<sup>63</sup> J. Szerszunowicz, *Some remarks on cultural connotations of urbanonyms and idiomacity in a contrastive perspective*, „Acta Onomastica”, LI 2 (2010), s. 547–555.

<sup>64</sup> Por. *farsi di color il can che fugge* ‘uciekać’, ‘unikać odpowiedzialności’ (CA: 252).

one znaczenia niezrozumiałe w kulturze docelowej. Niektóre z idiomów mają w swoim składzie komponenty onomastyczne, na przykład:

*to do a Thatcher* 'być premierem przez trzy kolejne kadencje' (PDEI: 230),  
*the Patsy problem* 'problem kobiet na wysokich stanowiskach, które mogą mieć zawał, ponieważ siedzą zbyt dużo w biurach, narażone są na duży stres i piją zbyt dużo, kiedy są w towarzystwie' (PDEI: 232).

Przytoczone jednostki to frazeologizmy wykazujące związek z kulturą angielską, zawierają nazwy własne o konotacjach kulturowych, przy czym wyrażają znaczenia, które można przekazać w innych językach za pomocą luźnych konstrukcji wyrazowych.

Należy podkreślić, że wśród związków mających ekwiwalenty zerowe występują także połączenia, które nazywają zjawiska specyficzne dla danej kultury. Przykładem jednostki należącej do omawianej grupy jest angielski idiom *the Oprah effect* o znaczeniu 'silny wpływ Oprah Winfrey na zwykłych ludzi, którzy dzięki niej zaczęli lubić czytanie książek' (PDEI: 231).

Ponadto do omawianej grupy należą również rozmaite behawiory, wśród których liczne jednostki to kulturomy<sup>65</sup>, badane również na gruncie polskim<sup>66</sup>. Na szczególną uwagę zasługują bezekwiwalentne idiomy pragmatyczne. Przykładowo, w australijskiej odmianie języka angielskiego występuje jednostka *wig-wam/wing-wong for a goose bridle* (ASD: 169), której używa się jako odpowiedzi, kiedy dzieci uporczywie pytają *Co to jest?*<sup>67</sup>. Nie ma ona polskiego odpowiednika mającego po-

<sup>65</sup> Pojęcia *kulturom* jako pierwsze użył hiszpański językoznawca Fernando Poyatos w 1976 r. Do lingwistyki niemieckiej wprowadził go Els Oksaar, który kontynuował badania nad kulturomami. Omawiany termin rozumiany był przez niego jako behawioremy werbalne (np. słowa), parajęzykowe (np. płęć), niewerbalne (np. mimika) i pozawerbalne (np. proksemika) w określonych sytuacjach. Zob. F. Poyatos, *Man beyond Words: Theory and Methodology of Nonverbal Communication*, New York 1976; E. Oksaar, *Kulturomtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*, Göttingen 1988.

<sup>66</sup> Termin ten wykorzystują również polskie badaczki: Alicja Nagórko, która koncentruje się na kulturowych słowach kluczach, skryptach kulturowych, stereotypach i ksenizmach, oraz Hanna Burkhardt, analizująca kulturomy w ujęciu translatorycznym. Zob. A. Nagórko, *Metody konfrontatywne a etnolingwistyka (lingwistyka kulturowa)*, [w:] *Wielokulturowość, tożsamość, mniejszości na Węgrzech i w Polsce. Język – literatura – kultura*, red. É. Flórián, Debreczyn 2004, s. 25–33; H. Burkhardt, *Kulturomy i ich miejsce w teorii przekładu*, [w:] *Język a Kultura*, t. 20: *Tom jubileuszowy*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2008, s. 197–209.

<sup>67</sup> W opracowaniu *Aussie Slang Dictionary* podany jest następujący przykład użycia omawianej jednostki: *And what's that, Daddy? It's a wig-wan for a goose's bridle* (ASD: 169).

świadczenie leksykograficzne i odpowiedź udzielana w opisanej sytuacji komunikacyjnej jest uwarunkowana indywidualnym wyborem rodzimego użytkownika języka polskiego.

W perspektywie międzyjęzykowej z ekwiwalencją zerową wiążą się liczne problemy: jeżeli jednostka ma ekwiwalent niefrazologiczny, dochodzi do strat na różnych poziomach korespondencji. Jednostki wielowyrzowe bardzo często mają przypisaną wartość kodową, wywołują u rodzimych użytkowników języka określone konotacje, odwołują się do konkretnych elementów wiedzy kulturowej. Ponadto w wielu przypadkach są nośnikami nie tylko znaczenia, ale i ewaluacji. Te wszystkie cechy sprawiają, że ekwiwalencja zerowa jest dużym problemem zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym, na przykład w translatoryce czy frazeografii.

### **3.1.5. Problemy w klasyfikacji ekwiwalentów jednostek wielowyrzowych**

W przypadku niektórych jednostek występują problemy klasyfikacyjne: zaliczenie ich do danej grupy ekwiwalentów bywa trudne i w dużej mierze subiektywne. Kwestią dyskusyjną jest na przykład traktowanie połączeń wyrazowych, które mają zdecydowaną większość cech tożsamyh w planie semantyczno-formalnym, a różnią się znacznie frekwencją lub nacechowaniem. Tradycyjnie w analizach kontrastywnych traktowano je jako odpowiedniki absolutne, z czym trudno się zgodzić: jednostki te powinny być wyszczególnione w klasyfikacji jako osobna podgrupa.

Szczególnej uwagi wymaga klasyfikacja jednostek polisemicznych: relacje między jednostką języka wyjściowego i odpowiednikiem w języku docelowym mogą przybrać różną postać. Z powodu międzyjęzykowej asymetrii dana jednostka może być w pełni ekwiwalenta, jeśli analizuje się pierwsze znaczenie, i lakunarna, gdy bada się drugie. Może być więc przypisana do dwóch grup (jednostka wielowyrzowa X 1 'pierwsze znaczenie' – ekwiwalenty absolutne/quasi-absolutne; jednostka wielowyrzowa X 2 'drugie znaczenie' – ekwiwalenty zerowe), lub umieszczona w osobnej grupie połączeń wykazujących asymetrię semantyczną.

Problemy klasyfikacyjne dotyczą często zaliczenia odpowiednika do absolutnych lub częściowych. Tak właśnie jest w przypadku niemiec-

kiego idiomu *ganz Ohr sein* i jego angielskiego odpowiednika *to be all ears*. Innym przykładem pary z pogranicza kategorii ekwiwalencji są jednostki *The customer is always right* i *Klient ma zawsze rację*. Jak widać, bywa, że trudno jednoznacznie wskazać granicę między tymi dwoma grupami ekwiwalentów.

Analizowanie jednostek wielowyrazowych w perspektywie międzyjęzykowej może być również skomplikowane w przypadku połączeń o tożsamej semantyce, które przynależą do różnych typów jednostek. Przykładowo, porównanie polskiego wyrażenia *stary(,) ale jary* i angielskiej frazy *There's life in the old dog yet* wykazuje duże podobieństwo treściowe, przy czym jednostki te reprezentują dwie klasy połączeń i mają różne właściwości składniowe.

W przypadku zestawiania jednostek polskich i włoskich z angielskimi trudności klasyfikacyjne mogą się również wiązać z wariantywnością graficzną jednostek. Analiza materiały słownikowej pokazuje, że niektóre angielskie połączenia wyrazowe mają dwie postaci: pierwszą, zapisywaną jako jedno słowo (z dywizem lub bez), tradycyjnie traktowaną jako odpowiednik zerowy, oraz jako dwa wyrazy, które mogą być traktowane jako korespondująca jednostka wielowyrazowa. Taki ekwiwalent może należeć do jednej z trzech grup, tj. odpowiedników absolutnych/quasi-absolutnych, częściowych i paralelnych.

Klasyfikacja obcojęzycznych odpowiedników jest również skomplikowana w przypadku ekwiwalentów jednowyrazowych<sup>68</sup>, mających cechy ekwiwalentów absolutnych, co uwarunkowane jest zgodnością zdecydowanej większości parametrów obu jednostek. Przykładowo, ekwiwalentami funkcjonalnymi polskiego frazeologizmu *koziół ofiarny* są angielska jednostka *scapegoat* i niemieckie compositum *Sündenbock*<sup>69</sup>. Oba odpowiedniki to wyrazy złożone, mające dwie podstawy słowotwórcze, w ich strukturze obecna jest więc dwuelementowość.

Warto zwrócić uwagę, że wśród ustabilizowanych połączeń wielowyrazowych występują również połączenia, których ekwiwalent stanowi jednostka leksykalna, która jest nośnikiem tożsamego obrazu. Omawiana relacja zachodzi między polskim wyrażeniem *stary cap* a włoską jednostką

<sup>68</sup> J. Szerszunowicz, *Jednowyrazowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 8 (2008), s. 175–192.

<sup>69</sup> D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt., s. 12.

leksykalną *caprone*. Wyraz utworzony za pomocą formant *-one*<sup>70</sup>, wykorzystywany w języku włoskim do tworzenia form augmentatywnych, jest bliskim odpowiednikiem polskiego frazeologizmu.

Z formalnego punktu widzenia jednostki te klasyfikować należy jako odpowiedniki zerowe, niemniej jednak wykazują one duże podobieństwo, co skłania do traktowania ich jako odpowiedników tworzących osobną grupę. Przytoczone przykłady pokazują, że tworzenie klasyfikacji wymaga wnikliwej analizy parametrów i wydzielenia węższych klas ekwiwalentów, na przykład klasy odpowiedników jednowyrazowych o cechach ekwiwalentów absolutnych.

Problemy klasyfikacyjne mogą wynikać z wariantywności zapisu analizowanych jednostek: w przypadku niektórych języków, na przykład angielskiego, spotkać można leksykograficznie poświadczone zapisy dwóch elementów leksykalnych bez spacji i jako dwa wyrazy. Przykładowo, *Wielki słownik angielsko-polski PWN–Oxford* podaje zapis *underage* ‘niepełnoletni’ (WSAP: 1277), natomiast *Podręczny słownik idiomów angielskich* i *Tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażeń z dodatkiem przysłów – under age* (PSIA: 383; TSIZiW: 419). Wyrażenie *under age* jest klasyfikowane jako sfrazeologizowane połączenie wyrazowe i włączane do leksykograficznych opracowań idiomów, z kolei wariant *underage* to jednostka leksykalna. W przypadku jednostek o dwojakiej grafii zachodzi konieczność uwzględniania w analizie kontrastywnej obu wariantów, ponieważ może mieć to istotny wpływ na relację ekwiwalencji międzyjęzykowej.

W perspektywie metodologicznej problemem jest selektywność uwzględniania stałych połączeń wyrazowych w opracowaniach leksykograficznych. O ile jednostki wchodzące do kanonu, zwłaszcza sfrazeologizowane konstrukcje językowe, powtarzane są w wielu opracowaniach jednostki o niższym stopniu zleksykalizowania oraz te nowsze mogą nie występować w słownikach. Ścisłe przestrzeganie zasady włączania do materiału badawczego tylko jednostek poświadczonych leksykograficznie – co należy wyraźnie zaznaczyć – wykazuje istnienie jednostek lakunarnych w perspektywie opisu frazeograficznego, nie zaś w perspektywie uzusu. W perspektywie badań nad lakunarnością konsulto-

---

<sup>70</sup> Funkcja przyrostek *-one*, mającego formę żeńską *-ona*, omówiona została na przykładzie rzeczownika *palazzone*: „to pałac, który w zasadzie powinien być ładnym budynkiem, ale jest właśnie zaniedbany, nie-proporcjonalny, zbyt wielki itp.”. M. Kaczyński, *Gramatyka języka włoskiego*, Warszawa 1996, s. 311.

wanie braku jednostek z rodzimymi użytkownikami danego języka oraz zestawianie materiału słownikowego z danymi korpusowymi pozwoli na wskazanie jednostek, które lakunarne nie są, a brak ich poświadczenia językowego.

### 3.2. Ekwiwalencja tłumaczeniowa

Tłumaczenie jednostek wielowyrazowych, zwłaszcza idiomów, stanowi trudne zadanie z wielu powodów: jednostki te mają nadwyżkę znaczeniową, wiele z nich to związki o przypisanej wartości kodowej, silnie osadzone w kulturze wyjściowej. Ponadto cechą licznych stałych połączeń wyrazowych jest obrazowość.

Można wskazać przypadki tłumaczenia jednostki wielowyrazowej języka wyjściowego jednostką wielowyrazową języka docelowego o identycznym lub podobnym statusie, na przykład idiom jest zastąpiony korespondującym idiomem języka docelowego. Dobrovol'skij podkreśla, że o tym, jak często taki sposób tłumaczenia jest możliwy w dużym stopniu decyduje wybór języków<sup>71</sup>. Należy jednak zauważyć, że nawet języki bliskie genetycznie wykazują znaczne rozbieżności w zakresie frazeologii.

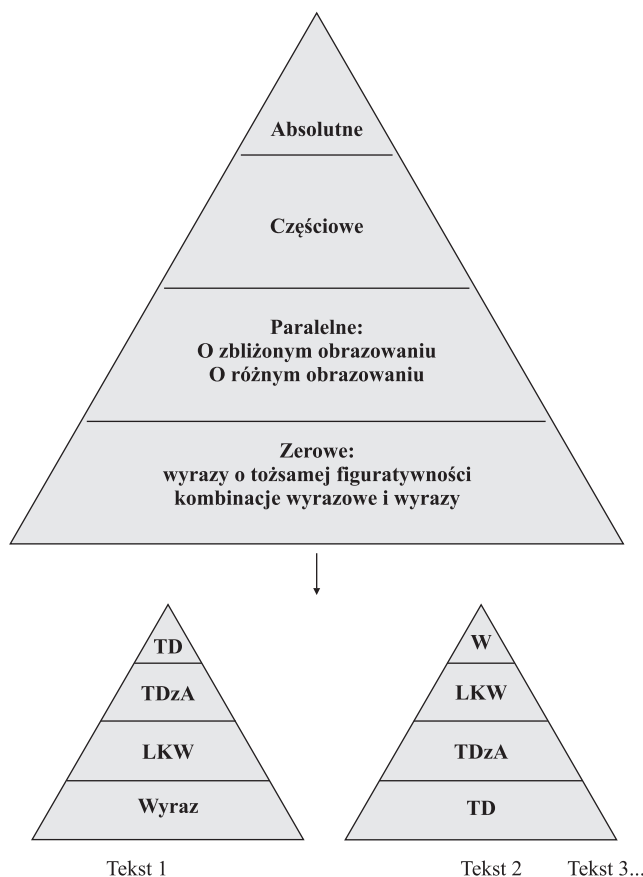
Znacznie częściej idiomy tłumaczone są niefrazologicznie, co wynika w wielu przypadkach z braku w pełni tożsamej jednostki w języku docelowym. Różnice w semantyce, zabarwieniu stylistycznym czy frekwencji mogą również wykluczać użycie odpowiedników w postaci stałych połączeń wielowyrazowych w wielu kontekstach przekładowych.

Ekwiwalentem przekładowym jest więc reprezentacja jednostki wielowyrazowej użytej w tekście oryginału, wybrana po analizie odpowiedników konkurencyjnych, spośród których tłumacz decyduje się na jego zdaniem najwłaściwszy. Może być to zarówno odpowiednik frazeologiczny, jak i niefrazologiczny, jedno- lub wielowyrazowy. Ekwiwalencja tłumaczeniowa różni się więc od ekwiwalencji systemowej tym, że jest dynamiczna. W różnych tekstach uszeregowanie odpowiedników przekładowych pod względem kryterium natężenia ekwiwalencji będzie zróżnicowane. Relację między ekwiwalencją systemową i tłumaczeniową oraz przykładową dystrybucję jednostki X w dwóch tekstach ilustruje poniższy diagram.

---

<sup>71</sup> D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt., s. 11.

**Diagram 4. Ekwiwalencja systemowa i tłumaczeniowa jednostki wielowyrzowej**



**LKW** – luźna kombinacja wyrazów; **TD** – tłumaczenie dosłowne; **TDzA** – tłumaczenie dosłowne z amplifikacją; **W** – wyraz

Źródło: opracowanie własne.

Stacyjny charakter ekwiwalencji systemowej symbolizuje jeden trójkąt<sup>72</sup>, zmienność układu dystrybucji odpowiedników tłumaczeniowych – przykładowe dwie ilustracje możliwych uszeregowania ekwiwalentów. Dla każdego tłumaczonego tekstu można opracować repertuar środków przekładowych i określić ich miejsce na skali korespondencji międzytekstowej.

<sup>72</sup> Należy zaznaczyć, że ekwiwalencja systemowa ma charakter względnie stały, tzn. stacyjny w danym okresie: w perspektywie chronologicznej jest ona zmienna i ma różnorodne uwarunkowania językowo-kulturowe.

Przykładowo, w pierwszym tekście najbardziej adekwatnym odpowiednikiem jest tłumaczenie dosłowne z amplifikacją objaśniającą, kolejnym – tłumaczenie dosłowne oraz w następnej kolejności luźna konstrukcja wielowyrazowa i ekwiwalent wyrazowy. W drugim przykładzie układ jest następujący: wyraz, luźna konstrukcja wielowyrazowa, tłumaczenie dosłowne z amplifikacją i bez niej.

#### **4. Analiza kontrastywna polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrazowych opisujących wiek człowieka ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska lakunarności**

Analizy kontrastywne jednostek wielowyrazowych prowadzone są w różnych perspektywach i mają rozmaite dominanty badawcze. Wiele z nich skupia się na określeniu stopnia ekwiwalencji poszczególnych jednostek porównywanych języków. Poniżej zostanie przedstawiona analiza polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrazowych opisujących wiek człowieka, którą poprzedzi krótkie omówienie dwóch etapów analizy kontrastywnej stałych połączeń wyrazowych. W analizie szczególna uwaga zostanie zwrócona na zjawisko lakunarności międzyjęzykowej.

##### **4.1. Analiza kontrastywna jednostek wielowyrazowych**

Analizy kontrastywne jednostek wielowyrazowych mogą być przeprowadzane na dwóch poziomach, mianowicie na poziomie mikro i poziomie makro<sup>73</sup>. Na poziomie mikro ustala się relacje między jednostkami na podstawie konceptualno-językowej bliskości jednostek, które tworzą szeregi typu: pol. *pies ogrodnika*, ang. *dog in the manger*, ros. *собака на сене*. Wyniki omawianych badań wykorzystywane są przede wszystkim w przekładzie.

Z kolei na poziomie makro analizowane są kompleksy jednostek wyrażających dane pojęcie. Stałe połączenia wyrazowe wchodzące do poszczególnych kompleksów mogą być albo charakterystyczne wyłącznie dla danego kręgu kulturowego, albo obecne w więcej niż jednym kręgu

---

<sup>73</sup> I. V. Zyкова, *Contrastive studies: levels and stages of research on phraseologisms of different languages*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler 2011, s. 147–156.



językowo-kulturowym, przy czym w którymś z nich mogą – i częstokroć mają – większe znaczenie ekstralingwistyczne niż w pozostałych<sup>74</sup>.

Przykłady analiz na poziomie makro to badanie kompleksów jednostek wielowyrazowych odnoszących się do uniwersalnych conceptów, takich, jak na przykład RODZINA, BIEDA, KOMUNIKACJA WERBALNA, JEDZENIE<sup>75</sup>, MEŹCZYZNA/KOBIETA<sup>76</sup>, INTELEKT<sup>77</sup>. Analizy takie pozwalają na wskazanie pewnych regularności i różnic uwarunkowanych specyfiką kulturową<sup>78</sup>, które występują w badanym materiale.

Irina Zykova wyodrębnia trzy etapy analizy kontrastywnej stałych połączeń wyrazowych: etap interlingwalny, etap interkonceptualny, etap interkulturowy. Badaczka podkreśla, że etapy te stanowią całość – są one w logiczny sposób powiązane ze sobą, każdy kolejny etap wynika z poprzedniego, a jego realizacja pozwala na rozbudowanie uprzednio pozyskanych wiadomości.

Pierwszy etap polega na poddaniu analizie cech językowych badanych związków, wśród których najważniejszą jest ich znaczenie. Zbadanie semantyki poszczególnych jednostek umożliwi podzielenie ich na grupy. Konieczne jest szczegółowe badanie ich właściwości, obejmujące takie cechy, jak na przykład zabarwienie stylistyczne, restrykcje uzualne, częstotliwość występowania.

Zestawienie grup jednostek w porównywanych językach pozwala na ustalenie relacji, które zachodzą między nimi, tj. wskazanie korespondencji bądź jej braku. Różnice mogą dotyczyć aspektu ilościowego – w poszczególnych językach zasoby danej grupy mogą być mniejsze lub większe w porównaniu do odpowiedniej grupy w innym języku. Ponadto nie-

<sup>74</sup> I. Zykova, *Contrastive studies...*, dz. cyt., s. 148.

<sup>75</sup> Zob. L. Pinnavaia, *Sugar and Spice... Exploring Food and Drink Idioms in English*, Monza 2010.

<sup>76</sup> O kobiecie w języku francuskim i polskim zob. J. Sypnicki, J. Dyoniziak, *Sur la représentation linguistique de la femme en français et en polonais*, „Neophilologica”, 17 (2005), s. 162–176.

<sup>77</sup> O analizie intelektu we frazeologii zob. A. Spagińska-Pruszk, *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Gdańsk 2003.

<sup>78</sup> Na ten temat zob. m.in. Д. Н. Илиева, *Вербализация на концепта „лъжа” в българските пословици и поговорки, построени върху бинарната опозиция „истина – лъжа”*, [w:] *Културни концепти на политическото*, София 2013, s. 193–208; Ядро концепта „власть” и его ядерная зона со смысловым концептом „господство” сквозь призму болгарских паремий, [w:] *Слово. Текст. Czas” XII: W 200. rocznicę urodzin Tarasa Szewczenki*, t. I, red. M. Aleksiejenko, H. Biłowus, M. Hordy i in., Szczecin–Greifswald 2014, s. 74–81; С. Калдиева-Захаријева, *Българска фразеология*, София 2013, s. 266–321.

które frazeosemantyczne kompleksy nie będą miały międzyjęzykowych odpowiedników. Analiza językowa, będąca pierwszym etapem badania, pozwala na wskazanie semantycznych dominant w mentalności nosicieli danego języka i ujawnienia specyfiki wypracowanej przez nich organizacji taksonomicznej.

Etap drugi, interkonceptualny, polega na zbadaniu struktur konceptualnych, powstałych w wyniku działania metafory, metonimii i metaftonimii. W poszczególnych kompleksach frazeologizmów struktury te tworzą zhierarchizowany zespół.

Ostatni etap, interkulturowy, stanowi interpretacja informacji kulturowych zebranych na podstawie poprzedniego etapu, tj. analizy konceptów występujących w obrębie danego kompleksu. I. Zykowa wymienia pięć typów informacji kulturowej: archetypiczną, mitologiczną, religijną, filozoficzną i naukową<sup>79</sup>.

Należy odnotować fakt, że materiałem badawczym analiz prowadzonych przez I. Zykową są głównie połączenia idiomatyczne. Niemniej jednak możliwe jest wykorzystanie ich również do badania niektórych rodzajów kolokacji<sup>80</sup> (np. bliskie idiomom kolokacje motywowane konotacjami kulturowymi komponentów) oraz innych jednostek wielowyrazowych.

W niniejszej pracy zostaną wykorzystane pewne elementy metodologii badań I. Zykowej, które posłużą do analizy kompleksu pojęciowego WIEK CZŁOWIEKA, precyzyjnie ujmując, jego werbalizacji w zasobach połączeń wielowyrazowych badanych języków, tj. polskiego, angielskiego i włoskiego. Należy zaznaczyć, że o ile leksyka każdego języka to jednostki, które tworzą uporządkowany zbiór, i pola pokryte są leksyką w miarę równomiernie<sup>81</sup>, o tyle inaczej jest w przypadku jednostek wielowyrazowych, które tworzą znacznie bardziej nieregularną siatkę.

Aby zanalizować ilościową dystrybucję jednostek w poszczególnych subpolach, stałe połączenia wyrazowe tworzące pole WIEK CZŁOWIEKA

---

<sup>79</sup> И. В. Зыкова, *Культура как информационная система: Духовное, ментальное, материально-знаковое*, Гнозис, Москва 2010.

<sup>80</sup> V. Telija, N. Bragina, E. Oparina, I. Sandomirskaja, *Phraseology as...*, dz. cyt., s. 58n.

<sup>81</sup> R. Tokarski stwierdza, że „przyjmuje się, że słownictwo danego języka stanowi zwarty system wzajemnie powiązanych ze sobą leksemów. Ten całościowy system rozpada się na mniejsze zespoły słowne, zwane polami znaczeniowymi, które z kolei są zbiorami słów wzajemnie wyznaczających swoje granice znaczeniowe”. R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 361.

wyekscerpowane z opracowań leksykograficznych zostaną podzielone na mniejsze grupy i poddane analizie kontrastywnej w celu ustalenia relacji ekwiwalencji międzyjęzykowej, w której pojawią się również rozważania dotyczące struktur konceptualnych niektórych związków oraz zawartości informacji kulturowych. Materiał badawczy pochodzi przede wszystkim z różnorodnych słowników, w niektórych przypadkach uzupełnionych innymi źródłami<sup>82</sup>. Jednostki mające poświadczenie leksykograficzne to w zdecydowanej większości związki o dobrze ustalonej pozycji w danym języku<sup>83</sup>.

Na wybór języków do analizy decydujący wpływ miał ich status: język angielski to współczesna *lingua franca*, należy do języków germańskich; język włoski z rodziny języków romańskich, oparty na łacinie, natomiast język polski jest językiem słowiańskim, jednym z języków europejskich o dość ograniczonym użyciu terytorialnym, a więc w pewien sposób reprezentatywnym dla swojej grupy. Z kulturowego punktu widzenia języki te wykształciły się i funkcjonują w obszarze oddziaływania kultury śródziemnomorskiej.

Badanie pozwoli wskazać, jak te czynniki wpływają na podobieństwa i różnice w zasobach stałych połączeń wyrazowych. Jak podkreśla Jadwiga Linde-Usiekiewicz:

W badaniach kontrastywnych celem nie jest samo odtworzenie obrazu tego samego fragmentu rzeczywistości w badanych językach lub obrazów odpowiadających sobie leksemów czy pojęć, lecz porównanie uzyskanych dla różnych języków wyników. Porównanie takie polega na stwierdzaniu z jednej strony podobieństw, z drugiej zaś różnic i ewentualnym dalszym wnioskowaniu z jednych i drugich<sup>84</sup>.

Analiza zebranych jednostek pozwoli na ustalenie w jakim stopniu zasoby połączeń wielowyrazowych opisujących wiek człowieka pokrywają

<sup>82</sup> Należą do nich przede wszystkim leksykony i słowniki kultury, informacje pochodzące z korpusów poszczególnych języków.

<sup>83</sup> Słowniki zawierają pewną liczbę jednostek, których użycie ma ograniczony zakres terytorialny, związki o charakterze recesywnym itp., jednak mimo to kryterium poświadczenia leksykograficznego ma zastosowanie przy doborze materiału badawczego, ponieważ pozwala na analizę kanonu połączeń wyrazowych używanych w danym języku.

<sup>84</sup> J. Linde-Usiekiewicz, *Uwagi o pewnych niebezpieczeństwach związanych z kontrastywnym badaniem językowego obrazu świata*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. II, red. nauk. R. Grzegorzczkowska, K. Waszakowa, Warszawa 2003, s. 364.

się w badanych językach, a w jakim – różnią. Umożliwi zatem stworzenie zestawów jednostek lakunarnych w perspektywie międzyjęzykowej, a więc zarazem pozwoli na wskazanie tych znaczeń, które są nierealizowane za pomocą jednostek wielowyrazowych w każdym z omawianych tu języku.

#### 4.2. Jednostki wielowyrazowe opisujące wiek człowieka

Język, zwłaszcza jego odmiana potoczna, przekazuje egzystencjalne doświadczenia człowieka połączone z wartościowaniem otaczającej go rzeczywistości<sup>85</sup>. Perspektywa antropocentryczna skupia się na istocie ludzkiej, jej działaniach i zjawiskach, rzeczach itp. ważnych z jej punktu widzenia. Do nich zaliczymy upływ czasu, a zwłaszcza jego działanie na przedstawicieli gatunku *homo sapiens*. Wiek człowieka opisywany jest przez Williama Szekspira w jednej z jego sztuk jako złożony z siedmiu okresów. Podział życia człowieka ma rozliczne uwarunkowania kulturowe, jednak niezależnie od nich wyodrębnić można podstawowe etapy, przez które przechodzi człowiek: dzieciństwo, młodość, wiek dojrzały, starość. Wszystkie są opisywane przez liczne jednostki leksykalne i związki frazeologiczne występujące w badanych językach, czyli polskim, angielskim i włoskim<sup>86</sup>, tworzące pole semantyczne WIEK CZŁOWIEKA<sup>87</sup>.

W jedno- i dwujęzycznych słownikach tematycznych, zarówno ogólnych, jak i frazeologicznych, zazwyczaj obecna jest kategoria odnosząca się do podziału życia na okresy, na przykład: *Etapy życia człowieka* (STANPA; PFST; PHST; PNST; PWST), *Wiek* (STJA; STJN; SF), *Dorastanie*, *Wiek dorosły*, *Życie*, *Śmierć* (EST; DST), *Narodziny*, *dojrzewanie*, *śmierć* (APST), *Narodziny*, *wiek i śmierć* (USTJA; USTJN)<sup>88</sup>. Zazwyczaj jednostki opisu-

<sup>85</sup> Zob. R. Lebda, *POTOCZNOŚĆ – czyli mowa bytu*, „Biuletyn PTJ”, LIX (2003), s. 113–124.

<sup>86</sup> Na temat frazeologizmów określających wiek w słownikach tematycznych zob. G. Dziamska-Lenart, *Frazeologizmy określające wiek człowieka w tematycznych słownikach frazeologicznych języka polskiego*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas*, t. IX, *Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu*, red. M. Aleksiejenko, M. Hordy, Szczecin 2008, s. 121–128.

<sup>87</sup> O teorii pól semantycznych zob. R. Tokarski, *Struktura pola semantycznego. Studium językoznawcze*, Warszawa 1984; W. Pisarek, *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki”, LVIII/2 (1967), s. 493–516; D. Buttler, *Koncepcja pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny”, 2 (1967), s. 41–59.

<sup>88</sup> W niektórych słownikach, na przykład w *Uniwersalnym słowniku tematycznym języka angielskiego*, wydzielono frazeologizmy, które podane są pod nagłówkiem *Wyrażenia. Expressions* (USTJA: 131) i *Wyrażenia idiomatyczne. Idiomatic Expressions* (USTJA: 133).

jące wiek zebrane są w osobnym bloku tematycznym. Wyjątkiem jest ujęcie zaproponowane przez Dariusza Radziejewskiego, który kategorię *Wiek, stary, młody* potraktował jako podkategorię w dziale tematycznym *Pojęcia ogólne – czas prędkość miejsce itp.* (TSIZiW: 418–419)<sup>89</sup>. Wielowyrazowe jednostki z pola WIEK bywają porządkowane według znaczeń, tak by tworzyły subpola. Na przykład w przywołanym opracowaniu słownikowym D. Radziejewskiego w obrębie nadrzędnej kategorii *Wiek, stary, młody* wyodrębniono następujące węższe obszary tematyczne: *Wiek, starszy, młodszy; Młody w kwiecie wieku, w średnim wieku; Niemłody, stary* (TSIZiW: 418–419).

Zaznaczyć trzeba, że dystrybucja stałych połączeń wyrazowych nie jest równomierna: niektóre okresy nazywane i charakteryzowane są przez liczne jednostki wielowyrazowe, inne zaś stanowią zasób znacznie skromniejszy. Największa liczba związków odnosi się do starości, najmniejsza – do wieku dojrzałego. Jednostki te różnią się również zabarwieniem stylistycznym: od neutralnych, przez kolokwialne aż do wulgarnych. Należą one do różnych rejestrów – w badanym materiale obecne są przede wszystkim związki z poziomu komunikacji potocznej, ale znajdujemy również takie, które przeszły do języka ogólnego z odmiany naukowej.

Należałoby również zwrócić uwagę na fakt, że niektóre z jednostek trudno jest jednoznacznie zaklasyfikować jako odnoszące się do danego okresu. Przykładowo, połączenie wyrazowe z *tytu liceum, z przodu muzeum* definiowane jest w następujący sposób 'starsza kobieta, która dobrze wygląda z tytu' (WSFJP: 827). Trudno wykluczyć użycie go w odniesieniu do kobiety dojrzałej, zwłaszcza jeśli jednostki tej użyje osoba znacznie młodsza od opisywanej<sup>90</sup>. Takie połączenia zostały oznaczone rombem (◇) poprzedzającym daną jednostkę, na przykład ◇ z *tytu li-*

<sup>89</sup> Dział *Pojęcia ogólne – czas, prędkość, miejsce itp.* obejmuje następujące kategorie: *Wczesnie, bez zwłoki, punktualnie, szybko, błyskawicznie; Wolno, ze zwłoką, późno, w ostatniej chwili; Długo, dużo czasu, zawsze, na zawsze, krótko, mało czasu, nigdy; Dawno, w nieokreślonej przeszłości, od dawna, niedawno; Wkrótce, w niedalekiej przyszłości, w dalekiej, nieokreślonej przyszłości, Czas dowolny, nieokreślony, bieżący; Pora roku, dzień tygodnia, miesiąca, okres, trwanie, upływ czasu, Częstotliwość, Początek, pierwszeństwo, koniec, czas dobry i zły; Wiek, stary, młody* (TSIZiW: 399–419). Jednostki w obrębie każdej z wymienionych kategorii zostały podzielone na podgrupy związków o zbliżonej semantyce.

<sup>90</sup> O różnicowaniu jednostek opisujących starość zob. K. Nikolańczuk, *Starość człowieka w polskiej frazeologii*, [w:] *Polonistyka wobec wyzwań współczesności. V Kongres Polonistyk Zagranicznych Brzeg–Opole 10–13.07.2012 r.*, red. nauk. S. Gajda, I. Jokieli, t. II, Opole 2014, s. 346–353.

ceum, z przodu muzeum. Takie jednostki są słabiej tematycznie związane z danym polem i sytuują się w jego obszarze peryferyjnym<sup>91</sup>.

W każdej z wyszczególnionych grup, tj. związkach odnoszących się do dzieciństwa, młodości, wieku dojrzałego oraz starości, występują określenia poszczególnych okresów życia człowieka. Wiele z nich wyraża ich stereotypowe postrzeganie, odzwierciedlają one bowiem obraz każdego z nich skonwencjonalizowany w świadomości społecznej, realizując ramę metatekstową „taki, jak być powinien”<sup>92</sup>. W badanym materiale występują również jednostki będące nośnikami znaczeń niezgodnych z ustabilizowanym w świadomości ludzkiej wyobrażeniem danego okresu życia człowieka.

Wśród analizowanych jednostek liczne są związki wyrażające znaczenie poszerzone o dodatkowe komponenty. Ponadto w badanym materiale znajdujemy połączenia o charakterze temporalnym, sytuujące czynność lub stan w danym okresie życia. Dość dużą grupę stanowią także frazeologizmy, które nazywają osoby będące na poszczególnych etapach: wiele połączeń to związki, które jednocześnie charakteryzują opisywanych przez nie ludzi. Oprócz wymienionych rodzajów znajdujemy również jednostki nazywające czynności i stany związane z poszczególnymi okresami.

W wyniku kwerendy słownikowej dla każdego z badanych języków opracowano po cztery korpusy tematyczne odpowiadające wydzielonym subpolom (DZIECIŃSTWO, MŁODOŚĆ, DOJRZAŁOŚĆ, STAROŚĆ). Korpus polski jest najobszerniejszy i zawiera 224 jednostki (z uwzględnieniem wariantów liczba jednostek wzrasta do 275), angielski – 201 (po włączeniu wariantów – 228), a włoski, najmniej liczny – 189 (z wariantami 201).

Wyescerpowane z opracowań leksykograficznych jednostki przeanalizowano pod kątem ich semantyki, co umożliwiło sporządzenie wykazu znaczeń wyrażanych przez stałe wielowyrazowe połączenia w przynaj-

---

<sup>91</sup> Zebrany materiał z danego pola zawiera jednostki o różnym nasileniu przynależności tematycznej. Przykładowo, analizując obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii, Ewa Młynarczyk podzieliła wyekscerpowany materiał (w poszczególnych kategoriach) na następujące korpusy: I stopnia (korpus tematycznie najmocniejszy), II stopnia (tematycznie słabszy), III stopnia (tematycznie najslabszy). Zob. E. Młynarczyk, „*Nie święci garnki lepią*” ..., dz. cyt.

<sup>92</sup> J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 380.

mniej jednym z badanych języków. Znaczenia te tworzą model, do którego wpisywane są poszczególne jednostki. Taki sposób analizy umożliwia wskazanie luk w perspektywie trójjęzycznej, czyli wskazanie znaczeń niewerbalizowanych za pomocą stałych połączeń wyrazowych w poszczególnych językach, bez konieczności opracowywania trzech zestawień o różnej kierunkowości, tj. polski – angielski – włoski, angielski – polski – włoski, włoski – polski – angielski<sup>93</sup>.

Zestawienia tradycyjnych ekwiwalentów międzyjęzycznych zostały opracowane dla poszczególnych par języków, co pozwala na zanalizowanie dystrybucji odpowiedników w określonej konfiguracji. Umożliwia to porównanie, jak układają się relacje korespondencji w różnych parach językowych.

Opracowane na podstawie zebranego materiału znaczenia uszeregowane zostały alfabetycznie o w obrębie poszczególnych kategorii: okres, kiedy człowiek jest dzieckiem/młody/dojrzały/stary; określenia temporalne związane z dzieciństwem/młodością/dojrzałością/starością; określenia ludzi, którzy są dziećmi/młodzi/dojrzałi/starzy; nazwy ludzi, którzy są dziećmi/młodzi/dojrzałi/starzy; miejsca związane z dziećmi/ludźmi młodymi/dojrzałymi/starymi; inne pojęcia związane z dzieciństwem/młodością/dojrzałością/starością.

W przypadku braku korespondującego związku w danym języku po znaku X w nawiasach kwadratowych podano ekwiwalent wyrazowy. Jeśli nie znaleziono odpowiednika w postaci słowa, w nawiasach klamrowych zaproponowano odpowiednik w postaci parafrazy znaczenia danej jednostki wielowyrazowej.

#### 4.2.1. Dzieciństwo

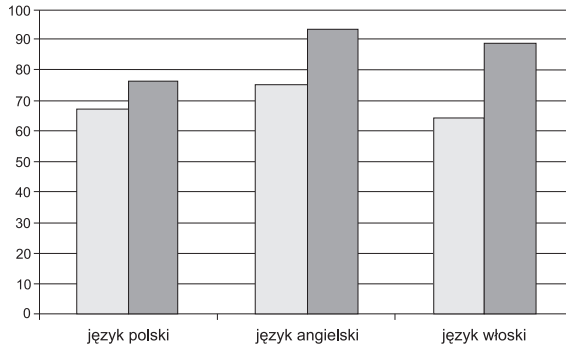
W perspektywie chronologicznej najwcześniejszym okresem życia opisywanym za pomocą frazeologizmów jest dzieciństwo, definiowane w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* jako 'pierwszy okres życia człowieka; lata dziecięce' (USJP, III: 760). Można w nim wyróżnić dwa podokresy: wczesnodziecięcy i późnodziecięcy.

Największa liczba jednostek opisuje dzieciństwo w języku angielskim – w wyniku ekscerpacji zgromadzono 75 połączeń wyrazowych (po uwzględnieniu wariantów – 94). Polski podkorpus jednostek odnoszą-

<sup>93</sup> Wyniki zostały przedstawione w tabeli (Aneks 1).

cych się do tego okresu tworzy 69 jednostek wielowyrazowych (z wariantami – 7), natomiast włoski obejmuje 65 ustabilizowanych związków (po dodaniu wariantów – 91).

**Diagram 5. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola DZIECIŃSTWO**



□ – jednostki wielowyrazowe w danym języku (bez uwzględnienia wariantów)

■ – jednostki wielowyrazowe w danym języku po uwzględnieniu wariantów

Źródło: opracowanie własne.

Związki należące do omawianego pola tworzą w każdym z języków grupę jednostek o dużym udziale procentowym w wyekscerpowanych korpusach: w polskim stanowią one około 30%, w angielskim – 33%, a we włoskim – 34%.

Analiza polskiego, angielskiego i włoskiego materiału słownikowego pozwoliła na wyodrębnienie w polu DZIECIŃSTWO 79 znaczeń, spośród których w polszczyźnie zwerbalizowanych zostało 62, w języku angielskim – 68, a we włoskim – 60, co przedstawia diagram 6.

Prezentacja graficzna w diagramie 5 pokazuje, że zdecydowana większość znaczeń z tego pola wyrażana jest przez stałe połączenia wyrazowe w każdym z badanych języków, a znacznie mniej sensów zwerbalizowano za pomocą słów i/lub luźnych konstrukcji wyrazowych.

Stale połączenia wyrazowe odnoszą się do rozmaitych aspektów dzieciństwa, przede wszystkim elementów wchodzących w skład jego stereotypowego obrazu. Okres ten kojarzony jest z beztrząsą, spokojem i radością. To czas przeznaczony na zabawę z rówieśnikami i poznawanie świata, w którym pomagają dzieciom rodzice i nauczyciele.



**Diagram 6. Realizacje znaczeń z pola DZIECIŃSTWO w języku polskim, angielskim i włoskim**

□ – znaczenia wyrażane w polszczyźnie za pomocą stałych połączeń wyrazowych  
 ■ – znaczenia wyrażane w polszczyźnie za pomocą wyrazów i/lub luźnych konstrukcji wyrazowych

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz jednostek motywowanych stereotypowym obrazem dzieciństwa we frazeologii znajdujemy związki, które opisują dzieciństwo zupełnie różne od prototypowego. We wszystkich badanych przez nas językach znajdujemy połączenia nazywające dzieciństwo nieszczęśliwe, smutne, spędzone bez opieki.

#### Okres życia, kiedy jest się dzieckiem

'beztroska młodość, dzieciństwo': pol. *cielęce lata* (SF: 69–70), *cielęcy wiek* (SF: 70); ang. *happy childhood* (OCD: 115); wł. *anni verdi* (Q: 24)

'dzieciństwo pozbawione beztroski i radości': pol. *smutne dzieciństwo* (STJP: 24); ang. *unhappy childhood* (OCD: 115); wł. *infanzia triste* (I)<sup>94</sup>

'dzieciństwo smutne, bez opieki, wśród trosk i kłopotów': pol. *trudne dzieciństwo* (WSFJP: 201)<sup>95</sup>; ang. *difficult childhood* (OCD: 115), ang. *tough childhood* (WSPA: 1141); wł. X {*infanzia difficile*}

'lata, kiedy dziecko chodzi do przedszkola': pol. *wiek przedszkolny*, ang. *nursery school age* (WSPA: 1226); wł. *età prescolastica* (PSPW, II: 233)

'lata, kiedy dziecko chodzi do szkoły': pol. *wiek szkolny*, ang. *school age* (OCD: 683); wł. *età scolastica* (PSPW, II: 555), *età scolare* (PWST: 119)

<sup>94</sup> Litera *I* oznacza leksykograficzne źródło internetowe. Źródła internetowe wykorzystywane były w sytuacji, gdy rodzimi użytkownicy danego języka sugerowali, że dane połączenie jest w nim ustabilizowane.

<sup>95</sup> *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* podaje również drugie znaczenie jednostki *trudne dzieciństwo*, mianowicie iron. 'wada psychiki' (WSFJP: 201).

‘okres bycia dzieckiem’: pol. X [*dzieciństwo*]; ang. X [*childhood*]; wł. *età infantile* (DO: 1036)

‘okres bycia niemowlęciem’: pol. *wiek niemowlęcy* (USJP, III: 875); ang. X [*babyhood, infancy*] (WSPA: 576); wł. *prima infanzia* (USPW: 696)

‘okres wczesnodziecięcy’: pol. X {*okres wczesnodziecięcy*}; ang. X {*early childhood*}; wł. *seconda infanzia* (WSWP, II: 309)

‘okres życia, w którym nie uzyskało się jeszcze pełni praw obywatelskich i nie ponosi się odpowiedzialności za swoje czyny’: pol. X [*niepełnoletność, niepełnoletność*] (USJP, II: 941); ang. X [*minority, nonage*]; wł. *età minore/minorile* (PSPW, I: 729)

‘początkowy okres dzieciństwa, pierwsze lata życia’: pol. *wczesne dzieciństwo* (I); ang. *early childhood*; wł. *prima età* (PWST: 119)

### Określenia temporalne odnoszące się do dzieciństwa

‘od najmłodszych lat’: pol. *od dziecka* (WSFJP: 203); ang. *from childhood* (CID: 101), *from a child* (WSPA: 205), *since childhood* (WSPA: 204); wł. *dall’infanzia, fin da piccolo/a* (CID: 101), *da ragazzo/ragazza* (DO: 1682), *da bambino* (DeM: 249)

‘w czasie bycia dzieckiem’: pol. *w dzieciństwie* (I); ang. *during / in / throughout childhood* (OCD: 115); wł. *in infanzia* (I)

### Nazwy osób

‘adoptowane dziecko’: pol. *przybrane dziecko* (WSFJP: 203); ang. *adopted child* (WSPA: 5); wł. *figlio adottato/adottivo/figlia adottata/adottiva* (PSPW, I: 29)

‘bardzo ładne dziecko, które czasami zachowuje się niezdolnie’ (WSF: 10): pol. *aniotek z różkami*; ang. X {*a beautiful child who is sometimes very naughty*}; wł. X {*un bel bambino che a volte e insopportabile*}

‘dzieci, które nie ukończyły ... roku życia’: pol. *dzieci do lat ...* (I); ang. *children under ...* (WSPA: 205); wł. *i bambini sotto i ... anni* (I)

‘dzieci, które oglądają telewizję cały dzień i wykazują bardzo małą aktywność ruchową’: pol. X {*dzieci, które oglądają telewizję cały dzień i wykazują bardzo małą aktywność ruchową*}; ang. *couch-potato children* (PDEI: 185); wł. {*i bambini che guardano la televisione tutto il giorno*}

‘dziecko karmione piersią’: pol. *dziecko jeszcze przy cycku* (USJP, I: 761); *breast-fed/nursing child* (WSPA: 120), *baby at the/her breast*; wł. {*un bambino che poppa ancora*} (PSPW, I: 181)

‘dziecko, które było traktowane zbyt pobłaźliwie przez rodziców’: pol. *rozpuszczone/zepsute/rozkapryszone dziecko* (SDS: 38); ang. *spoilt child* (LTP: 45); wł. *bambino viziato* (PSPW, I: 281)

‘dziecko, które jest w wieku, kiedy chodzi się do przedszkola’: pol. {*dziecko w wieku przedszkolnym*}; ang. *a pre-school child* (WSPA: 205), wł. {*bambino in età prescolare*} (I)

'dziecko, które jest w wieku, kiedy chodzi się do szkoły': pol. X {*dziecko w wieku szkolnym*}; ang. *a school-age child* (WSPA: 205); wł. *bambino in età scolare* (I)

'dziecko, które urodziło się na skutek zapłodnienia komórki jajowej poza organizmem matki': *dziecko z probówki* (USJP, I: 761); ang. *test-tube baby* (CID: 671); wł. *bambino/a in provetta* (CID: 671)

'dziecko, które urodziło się w czasie trwania drugiego małżeństwa': X {*dziecko z drugiego małżeństwa*}; ang. *child from a second marriage* (I); wł. *figlio di secondo letto* (PWST: 123)

'dziecko, które urodziło się w czasie trwania pierwszego małżeństwa': pol. {*dziecko z pierwszego małżeństwa*}; ang. {*child from a first marriage*}; wł. *figlio di primo letto* (PWST: 123)

'dziecko, którego rodzice pracują zawodowo i które spędza czas samo': pol. {*dziecko z kluczem na szyi*}; ang. *latchkey kid / latch-key child* (PDEI: 159); wł. X {*bambino i cui genitori lavorano e che perciò ha le chiavi per rientrare a casa*<sup>96</sup>}

'dziecko, nad którym ktoś znęca się psychicznie i/lub fizycznie': pol. *dziecko maltretowane* (I); ang. *abused child* (WSPA: 205); wł. *bambino maltrattato* (I)

'dziecko, nad którym trudno panować': pol. *dziecko niesforne / nieznośne* (I); ang. *naughty / unruly child* (WSPA: 589); wł. *bambino insopportabile* (PSPW, I: 755)

'dziecko narażone na atak osoby dorosłej; małe dziecko': pol. *bezbronne dziecko* (WSFJP: 201); ang. *defenceless child* (WSPA: 45); wł. *bambino indifeso* (USPW: 65)

'dziecko niemające rodziców': pol. *dziecko bez ojca i matki* (WSFJP: 202); ang. X [*orphan*]; wł. X [*orfano*] (USPW: 1206)

'dziecko, o które się nie dba': pol. *dziecko zaniedbane* (I); ang. *neglected child* (WSPA: 205); wł. *bambino / ragazzo di strada* (I)

'dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej, pozostawione sobie samemu, opuszczone': pol. *dziecko ulicy* (USJP, I: 761); ang. *street child* (OCD: 115), *a child of the streets, a street urchin* (WSPA: 205); wł. *ragazzo di vita / strada* (USWP: 889)

'dziecko przysparzające problemów wychowawczych': pol. *trudne dziecko* (I); ang. *difficult child* (WSPA: 1141); wł. *ragazzo difficile* (DE: 1682)

'dziecko rodziców niebędących małżeństwem': pol. *dziecko pozamałżeńskie / z nieprawego łóża / nieślubne* (WSFJP: 202); ang. *illegitimate child* (OCD: 115), ang. (*a child*) *born on the wrong side of the blanket, born out of wedlock* (USTJA: 133); wł. *figlio / a illegittimo / a* [książk. *spurio*] (PSPW, I: 744), *figlio / figlia naturale* (USPW: 237, DeM: 927), *figlio d'amore* (DeM: 977)

'dziecko spłodzone przypadkowo, na skutek gwałtu, nieoczekiwane przez rodziców': pol. *dziecko niechciane* (WSFJP: 202); ang. *unwanted child* (LTP: 45); wł. *bambino non voluto* (I)

'dziecko średnie': pol. *dziecko średnie*; ang. *a sandwich child* (PDEI); wł. *figlio mezzano / figlia mezzano, figlio / figlia di mezzo* (I)

<sup>96</sup> <http://dictionary.reverso.net/english-italian/latchkey%20child>. Dostęp: 1.07.2012.

‘dziecko ubierane jak dorosły; nieudolnie albo demonstracyjnie zachowujące się jak dorosły’: *stary maleńki/malutki* (WSFJP: 745); ang. X {*a child dressed like an adult; a child behaving like an adult in an awkward or demonstrative way*}; wł. *un bambino nato vecchio* (USPW: 1264)

‘dziecko upośledzone’: pol. *dziecko specjalnej troski* (USJP, I: 760); ang. *child with special needs* (WSPA: 1047); *bambino deficiente/bambina deficiente* (PSPW, II: 681)

‘dziecko urodzone przedwcześnie, między 28 a 37 tygodniem ciąży’: pol. X [*wczesniak*] (USJP, IV: 370); ang. *premature baby* (WSPA: 1215); wł. [*prematuro/prematura*] (USPW: 1425)

‘dziecko wychowane w czasie wojny’: pol. *dziecko wojny* (I); ang. *a war baby, {a child brought up in wartime}* (WSPA: 205); wł. *bambino di guerra* (I)

‘dziecko żyjące w najuboższych dzielnicach’: pol. *dziecko slumsów* (I); *a slum child* (WSPA: 205); *bambino/ragazzo degli slums* (I)

‘jedyne dziecko w rodzinie’: pol. *jedyne dziecko* (SDS: 38); ang. *only child* (OCD: 115); wł. *figlio unico/figlia unica* (PWST: 122)

‘nieprzeciętnie zdolne, nad wiek rozwinięte umysłowo’: pol. *cudowne dziecko* (STJP: 22), *dziecko nad wiek rozwinięte* (WSFJP: 202); ang. *prodigy infant/child* (MED: 235); wł. *bambino prodigio/bambina prodigia* (CID: 500)

‘posłuszne, niesprawiające kłopotu; dobre, dbające o rodziców dziecko’: pol. *dobre dziecko* (WSFJP: 202), *złote dziecko* (WSFJP: 203); ang. *good child* (OCD: 115)<sup>97</sup>; *buon bambino/buona bambina* (PSPW, I: 233)

‘ruchliwe, inteligentne dziecko’: pol. *żywe dziecko* (WSFJP: 203); ang. *a lively child* (I); wł. *bambino vispo/bambina vispa* (PSWP, II: 1042)

‘uczennica-matka’: pol. X {*uczennica, która została matką*}; ang. *a gymslip mum* (PDEI: 192); wł. X/*ragazza madre* (USWP: 888)<sup>98</sup>

‘uczniowie gimnazjów i szkół średnich, nastolatki’: pol. *młodzież szkolna oficj.* (WSFJP: 404); ang. [*schoolchildren*]; wł. [*scolari*]

‘urocza szesnastolatka/siedemnastolatka’: pol. X {*atrakcyjna szesnastoletnia/siedemnastoletnia dziewczyna*}; ang. *sweet sixteen/seventeen*; wł. X {*una sedicenne/diciassettenne attraente*}

### Określenia dzieci

‘nieślubny’: pol. (*dziecko/syn/córka*) z *nieprawego łoża* (USJP, II: 510); ang. *born on the wrong side of the blanket, born out of wedlock* (USTJA: 133); wł. [*naturale, adulterino, illegittimo*<sup>99</sup>] (USPW: 732)

<sup>97</sup> Por. idiom *to be as good as gold* używany w odniesieniu do dzieci w znaczeniu ‘zachowywać się grzecznie’ (CID: 165).

<sup>98</sup> *Uniwersalny słownik włosko-polski* podaje następujące znaczenia: ‘panna z dzieckiem’, ‘młodociana matka’ (USWP: 888).

<sup>99</sup> Ekwiwalentem znaczeniowym jest również wyraz *bastardo*, przy czym cytowane słowniki nie podają go jako odpowiednika przytoczonych związków.

'w wieku, w którym nie posiada się pełni praw obywatelskich i nie ponosi się odpowiedzialności': pol. X [*niepełnoletni*] (USJP, II: 941); ang. *under age* (PSIA: 383) / *underage* (WSAP: 581); wł. X [*minorenne*] (USPW: 706)

'poczęte w małżeństwie': pol. (*dziecko/syn/córka*) z *prawego łoża* (USJP, II: 510); ang. *born in wedlock* (USTJA: 133); wł. [*legittimo*] (USPW: 1321)

### Czynności i stany związane z dzieciństwem

'adoptować dziecko': pol. *wziąć dziecko na wychowanie* (USJP, IV: 562); ang. *to take in a foster child* (WSPA: 205); wł. *addottare il figlio* (I)

'być nad wiek rozwinięty': pol. *być nad wiek rozwinięty* (STJP: 25); wł. *essere precocemente sviluppato* (PWST: 120); *to be very mature for one's age* (WSPA: 983)

'być smarkaczem, dzieckiem': pol. posp. pogard. 'puszyć się, wynosić, bezpodstawnie uważać się za kogoś ważnego' *bańki nosem puszczać* posp. lekc. (WSFJP: 59); ang. [*to be a child, to consider oneself to be important without any reason*]; wł. [*essere un bambino/a, pensare di essere importante senza nessuna ragione*]

chodzić do przedszkola: pol. *chodzić do przedszkola*; ang. *to go to the kindergarten*; wł. *andare all'asilo* (WSWP, I: 238)

'ktoś rośnie i staje się coraz wyższy': pol. *ktoś odrasta od ziemi* (WSFJP: 941); ang. *to grow/be like Topsy* (LIA: 185)<sup>100</sup>; wł. *crescere a vista d'occhio* (USPW: 217)

'kształtować dziecko poprzez przekazywanie zasad i wartości': pol. *wychowywać dzieci* (I); ang. *to raise/bring up children* (WSPA: 205); wł. *allevare/educare un bambino* (DO: 209), *crescere i bambini / i figli* (PSPW, I: 807)

'nie mieć ukończonych osiemnastu lat': pol. X {*być niepełnoletnim*}; ang. *to be minor/under age* (STAPPA: 120); wł. X {*essere minorenne*}

'okres dorastania': pol. *głupi wiek* (WSFJP: 874); ang. *awkward age* (OI 13; PED 33; WSAP: 69); wł. [*adolescenza*]

'wychowywać dziecko chroniąc je przed jakimikolwiek trudnościami': pol. (*chować*) *pod kłosem* (WSFJP: 303); ang. *to keep sb wrapped in cotton wool* (WSPA: 360); wł. *allevare/stare/tenere/vivere nella bambagia/tenere nella bambagia/tenere nel cotone* (DMD: 43; USWP: 131)

'zapewniać środki finansowe potrzebne do wychowywania dzieci': pol. *utrzymywać dzieci* (I); ang. *to support/maintain children* (WSPA: 205); wł. *mantenere figli* (I)

'zlecić komuś opiekę nad dzieckiem do czasu osiągnięcia przez nie pełnoletności': pol. *oddać dziecko na wychowanie* (USJP, IV: 562); ang. *to place a child in foster care* (I); wł. *dare un bambino in affidamento* (I)

<sup>100</sup> Opracowania leksykograficzne poświadczają również wariant tego idiomu *It just grew/It just grewed like Topsy* (LIA: 185). We współczesnej angielszczyźnie dopuszczalna jest również forma *has grown*.

‘powierzyć komuś dziecko na mocy decyzji sądu’: pol. *przysiąc dziecko komuś* (I); ang. *to give/grant sb the custody of the child* (WSPA: 205); *affidare il bambino alla madre/al padre* (PWST: 134)

‘pozwalać dziecku na zbyt wiele’: pol. *rozpuścić dziecko* (I); ang. *to indulge/pamper/spoil a child* (OCD: 115); wł. *viziare/sfrenare il bambino* (I)

### Miejsca związane z dzieciństwem

‘instytucja zajmująca się wychowaniem sierot i dzieci, którym rodzice nie zapewniają należytej opieki’: pol. *dom dziecka* (USJP, I: 653); ang. *a children’s home* (WSPA: 169); wł. X [*orfanotrofio*] (USPW: 198)

‘placówka zajmująca się opieką nad dziećmi od trzech do sześciu lat’: pol. X [*przedszkole*] (USJP, III: 654); ang. *nursery school* [*playgroup*] bryt. ang., *playschool* bryt. ang., *pre-school* amer. ang. *kindergarten*] (WSPA: 870); wł. *scuola dell’infanzia* (DO: 1036), *asilo d’infanzia*, *asilo infantile* (WSWP, I: 238)

‘szpital, w którym leczone są dzieci’: pol. *szpital dziecięcy* (USJP, III: 1538); ang. *children’s hospital* (WSPA: 1098); wł. *ospedale per i bambini* (PSPW, I: 281)

‘teren z zielenią, na którym znajdują się urządzenia sportowe, przeznaczony dla dzieci’: pol. *ogród/ogródek jordanowski* (USJP, II: 1217); ang. *children’s playground* (WSPA: 665); wł. *giardino d’infanzia* (WSWP, II: 309)

‘zakład opiekuńczo-wychowawczy dla dzieci poniżej trzeciego roku życia’: pol. X [*żłobek*] (USJP, IV: 1125); ang. *day care centre* (amer. ang.), *crèche* (bryt. ang.) (WSPA: 1422); wł. *nido d’infanzia*, *asilo nido* (WSWP, I: 238)

### Inne pojęcia związane z dzieciństwem

‘ból odczuwane przez dzieci, które rosną’: pol. *ból dorastania* (I); ang. *growing pains* (ODEI: 247)<sup>101</sup>; wł. *dolori di/della crescita* (I)

‘choroby typowe dla wieku dziecięcego’: pol. *choroby wieku dziecięcego* (STJP: 21); ang. *childhood disease* (PSM: 647), *childhood illness* (OCD: 115), *diseases of childhood* (I); wł. *malattie dell’infanzia*, *malattie infantili* (WSWP, II: 309)

‘ciąża u uczennicy’: pol. X {ciąża u uczennicy}; ang. *a gymslip pregnancy*; wł. X {*gravidanza della studentessa*}

‘dziecięca pulchność’: pol. X {pulchność charakterystyczna dla małych dzieci}; ang. *puppy fat* (PDEI: 54); wł. X {*rotondità tipica per i bambini piccoli*}

‘książki, filmy, gry itp., które są przeznaczone dla dzieci’: pol. *książki, filmy, gry itp. dla dzieci* (I); ang. *children’s books, films, games* (WSPA: 204); wł. *letture per l’infanzia*, *letteratura infantile* (WSWP, II: 309), *libri, giochi, film per bambini* (USPW: 237)

<sup>101</sup> Związek *growing pains* ma również drugie znaczenie poświadczane leksykograficznie, mianowicie ‘błędy i kłopoty, które towarzyszą początkowej działalności jakiegoś przedsięwzięcia itp.’ (ODEI: 247).

'osoba, którą się zna od dzieciństwa; z którą się wychowywało': pol. *towarzysz dzieciństwa/lat dziecińczych/lat dziecięcych* (WSFJP: 201); ang. *childhood friend* (WSPA: 205); wł. *amico d'infanzia* (PSPW, I: 285)

'sympatia z dzieciństwa': pol. X {*sympatia z dzieciństwa*}; ang. *childhood sweetheart* (OCD: 115); wł. *amico/amica d'infanzia* (I)

'uraz, którego ktoś doznał będąc dzieckiem': pol. *uraz z dzieciństwa*; ang. *childhood trauma*; wł. *trauma infantile, trauma dell'infanzia* (I)

'w czasie obrządku chrztu być ojcem chrzestnym lub matką chrzestną': pol. *podawać, trzymać dziecko do chrztu* (USJP, I: 441); ang. *to present an infant for baptism* (WSPA: 99); wł. *tenere qu a battesimo* (USPW: 123)

'wspomnienia, które pochodzą z okresu, kiedy się było dzieckiem': pol. *wspomnienia z dzieciństwa* (I); ang. *childhood memories* (OCD: 115); wł. *i ricordi dell'infanzia* (I)

'wszystkie dzieci powinny być traktowane jednakowo': pol. *wszystkie dzieci są nasze* (WSFJP: 203); ang. X {*all children should be treated equally*}; wł. X {*tutti i bambini devono essere trattati ugualmente*}

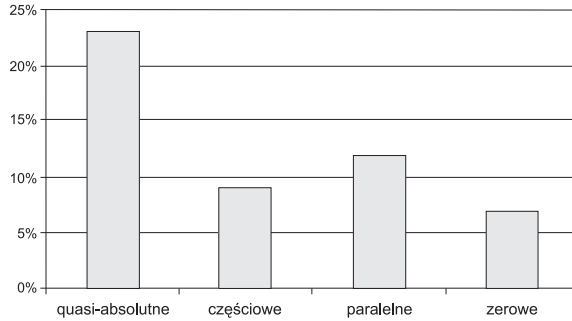
'znać kogoś/coś/przywyknąć do czegoś/robić coś od czasu, gdy się było dzieckiem': pol. *znać itp. kogoś/coś od dziecka* (USJP, I: 761); ang. *know sb/sth since sb was a child* (WSPA: 205); wł. *conoscere qu/sapere qc da bambino* (PSPW, I: 281)

Analiza zebranych jednostek wykazała, że aż 23% całego korpusu stanowią połączenia wyrazowe, które mają odpowiedniki absolutne we wszystkich porównywanych językach, tj. polskim, angielskim i włoskim. Drugie pod względem liczebności są związki mające odpowiedniki paralelne w pozostałych językach – ich liczba wynosi 12%, na trzecim zaś – ekwiwalenty częściowe, których jest 9%, a na czwartym – zerowe – około 7% (diagram 7).

Zestawienia ekwiwalentów dla poszczególnych par językowych osiągnęły porównywalne wartości. Zdecydowana większość jednostek polskich ma odpowiedniki quasi-absolutne w angielszczyźnie (około 73%), pozostałe rodzaje ekwiwalentów stanowią mniejsze grupy (częściowe – 15%, paralelne – 21%, zerowe – 13%). W przypadku omawianej pary języków zmiana kierunkowości daje przybliżone wartości: dominują jednostki mające ekwiwalenty quasi-absolutne (67%, przy mniejszym udziale połączeń o innych odpowiednikach: ekwiwalenty częściowe miało 19% związków, paralelne – 19%, zerowe – 14%) (diagram 8).

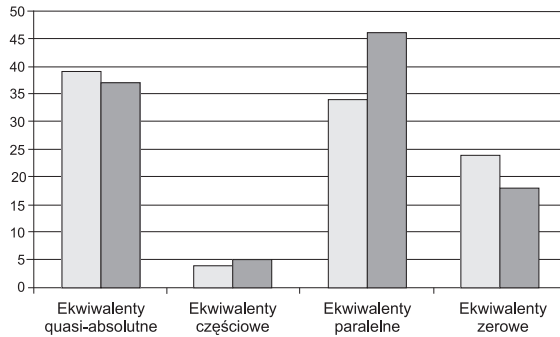
Porównanie jednostek polskich z ich włoskimi odpowiednikami pozwala stwierdzić, że najliczniej reprezentowane są związki mające ekwiwalenty quasi-absolutne (66%). Podobnie jak w zestawieniu z połączeniami angielskimi pozostałe grupy są mniejsze: odpowiedniki paralelne miało 14% polskich związków wyrazowych, tyle samo – zerowe. Naj-

**Diagram 7. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrazowych z subpola DZIECIŃSTWO w języku polskim, angielskim i włoskim**



Źródło: opracowanie własne.

**Diagram 8. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej**



□ – perspektywa polsko-angielska

■ – perspektywa angielsko-polska

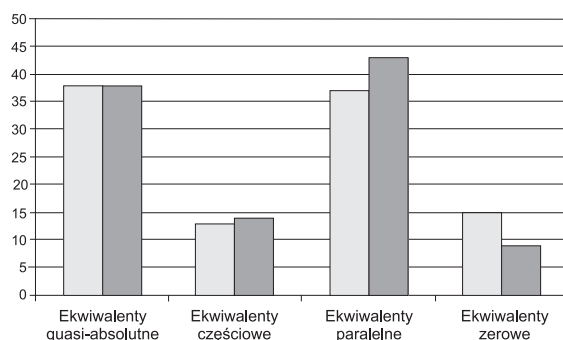
Źródło: opracowanie własne.

mniejszą grupę stanowią polskie połączenia, którym można przyporządkować włoskie odpowiedniki częściowe (około 8%). Zmiana kierunku porównania przynosi stosunkowo niewielkie zmiany wartości: włoskie jednostki o polskich ekwiwalentach quasi-absolutnych stanowią 66% połączeń opisujących dzieciństwo, mające częściowe i paralelne korespondencje – po 19%, a zerowe – 9% (diagram 9).

W trzecim zestawieniu porównywane są związki angielskie i włoskie. Ponad połowa jednostek angielskich ma odpowiedniki quasi-abso-



**Diagram 9. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej**

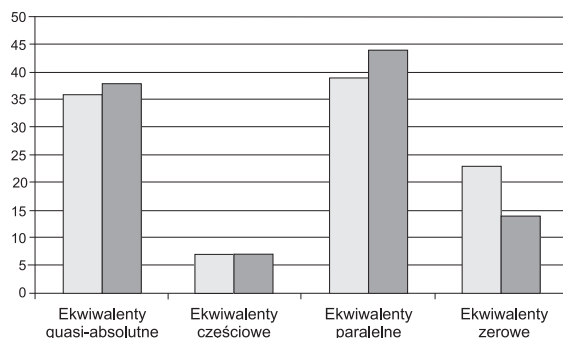


□ – perspektywa polsko-włoska

■ – perspektywa włosko-polska

Źródło: opracowanie własne.

**Diagram 10. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej**



□ – perspektywa angielsko-włoska

■ – perspektywa włosko-angielska

Źródło: opracowanie własne.

lutne w języku włoskim (53%), drugie pod względem liczności są połączenia mające odpowiedniki zerowe (28%), trzecie – te o ekwiwalentach paralelnych (19%), czwartą – posiadające odpowiedniki częściowe (11%). Odwrócenie kierunku porównania daje inny obraz dystrybucji międzyjęzykowych ekwiwalentów. O ile ponad połowa związków włoskich (60%) ma s frazeologizowane odpowiedniki w angielsz-

czyźnie, o tyle drugie miejsce zajmują jednostki o ekwiwalentach paralelnych (21%). Należy jednak zaznaczyć, że w stosunku do liczby związków w poszczególnych językach paralelizmy mają podobną wartość, oscylującą w granicach jednej piątej całego zbioru związków odnoszących się do dzieciństwa. Włoskie połączenia o odpowiednikach częściowych stanowią 13%, a te niemające s frazeologizowanych odpowiedników to około 9% (diagram 10).

Podsumowując przeprowadzone badanie, można stwierdzić, że we wszystkich konfiguracjach języków wśród jednostek z pola DZIECIŃSTWO najliczniej reprezentowane są związki o tożsamych odpowiednikach w obu pozostałych językach, a więc te mające ekwiwalenty quasi-absolutne. Dla wszystkich kombinacji języków osiągnęły one wartość powyżej 50%. Znacznie mniejsze grupy tworzą jednostki mające ekwiwalenty częściowe i paralelne oraz nieposiadające ekwiwalentów w postaci obcojęzycznych korespondujących połączeń wielowyrazowych. Są one porównywalne pod względem liczebności w każdym z analizowanych zestawień.

#### 4.2.2. Młodość

W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* młodość definiowana jest jako 'okres życia zawarty między dzieciństwem a wiekiem dojrzałym, okres, kiedy się jest młodym; młode lata, młody wiek' (USJP, II: 685). Według cytowanego opracowania wyraz ten nazywa również 'zespół cech i zachowań właściwych temu okresowi (USJP, II: 685)<sup>102</sup>.

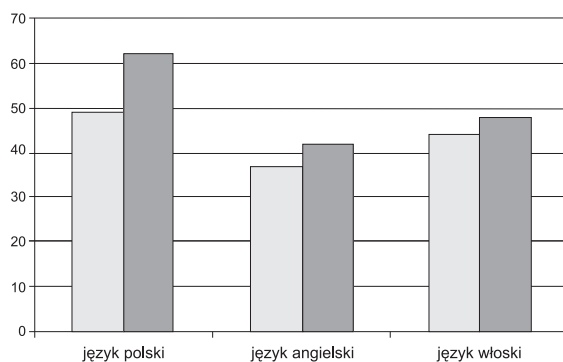
Wyraz *młodość* ma liczne konotacje pozytywne: przywołuje takie skojarzenia jak: zdrowie, pełnia sił witalnych, atrakcyjny wygląd, energia i zapał. Z młodością kojarzony jest jednak również brak doświadczenia i rozwagi. Językowe odzwierciedlenie takiego postrzegania omawianego okresu życia znajdujemy w przysłowiu *Gdyby młodość wiedziała, gdyby starość mogła*<sup>103</sup>, motywowane postrzeganiem obu okresów: ludzie młodzi nie posiadli jeszcze wiedzy życiowej, a starym brakuje sił, by pozyskaną w wyniku doświadczenia mądrość życiową wykorzystać.

<sup>102</sup> *Uniwersalny słownik języka polskiego* podaje również trzecie znaczenie wyrazu *młodość*: 'wczesna faza rozwoju czegoś, początkowo okres istnienia czegoś' (USJP, III: 685).

<sup>103</sup> Jest to polskie tłumaczenie francuskiego epigramu 191 *Si jeunesse savait, si vieillesse pouvait!* pochodzącego z *Les Prémices* Henri Estienne'a (1594).

Wyekscerpowane jednostki wielowyrazowe odnoszące się do młodości osiągnęły przybliżone wartości liczbowe dla poszczególnych języków. W polskich opracowaniach wystąpiło najwięcej, tj. 49 jednostek (z wariantami – 62), we włoskim niewiele mniej – 44 (po uwzględnieniu postaci wariantywnych – 48), nieco uboższy jest zaś podkorpus angielski, który liczy 37 połączeń wyrazowych (po doliczeniu wariantów – 42).

**Diagram 11. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola MŁODOŚĆ**



- – jednostki wielowyrazowe w danym języku (bez uwzględnienia wariantów)
- – jednostki wielowyrazowe w danym języku po uwzględnieniu wariantów

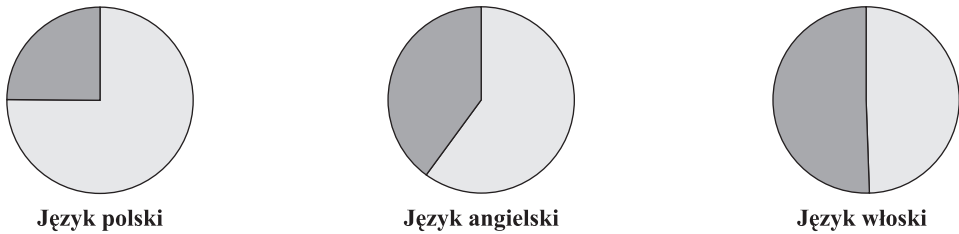
Źródło: opracowanie własne.

Związki opisujące młodość są mniej liczne niż te, które odnoszą się do dzieciństwa i starości, ale znacznie lepiej reprezentowane liczebnie od połączeń odnoszących się do wieku dojrzałego. Stanowią one około 22% korpusu polskiego, 18% – angielskiego i 23% – włoskiego.

Znaczenia wyodrębnione w wyniku analizy zebranego materiału realizowane w różnym stopniu w poszczególnych językach. Spośród 59 znaczeń aż 49 realizowanych jest przez stałe połączenia wyrazowe występujące w polszczyźnie. Nieco mniej, bo 44 znaczenia, wyrażane są przez włoskie stałe konstrukcje słowne. Angielszczyzna ma w swoim zasobie jednostki przekazujące 37 znaczeń z analizowanego subpola (diagram 12).

Powyższe zestawienie pokazuje, że w każdym z analizowanych języków ponad połowa znaczeń wyodrębnionych na podstawie badania materiału trójjęzycznego jest wyrażana za pomocą stałych połączeń wyrazowych.

**Diagram 12. Realizacje znaczeń z pola MŁODOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim**



- – znaczenia wyrażane za pomocą stałych połączeń wyrazowych  
 ■ – znaczenia wyrażane za pomocą wyrazów i/lub luźnych konstrukcji wyrazowych

Źródło: opracowanie własne.

### Okres życia, kiedy jest się młodym

'beztroska młodość, dzieciństwo': pol. *cielęce lata* (SF: 69–70), *cielęcy wiek* (SF: 70); ang. X {*happy youth*}; wł. *anni verdi/verde età* (USPW: 130)

'lata młodości': pol. *wiosna życia* (SF: 70), *zielone lata* (WSFJP: 659); ang. *the spring-time of life* (WSPA: 1232); wł. *anni della giovinezza, gli anni verdi* (PSPW, I: 557), *l'aurora della vita* (DMD: 37)

'młodość pełna przygód, mocnych wrażeń': pol. *burzliwa młodość* książk. (WSFJP: 403); ang. *stormy youth* (WSPA: 75); wł. *giovinezza tempestosa* (I)

'młody wiek': pol. *młody/wczesny wiek* (SDS: 341); ang. {*young age*}; wł. *età giovanile* (PWST: 119)

'nieszczśliwa młodość': pol. {*nieszczęśliwa młodość*}; ang. *unhappy youth* (OCD: 891); wł. X {*giovinezza infelice*}

'początkowe lata młodości': pol. *szczenięcy wiek* (WSFJP 875); ang. *early youth* (OCD: 891); wł. *la prima giovinezza*

'ponura młodość': pol. *chmurna młodość* (STJP: 25); ang. *unhappy youth* (I); wł. *giovinezza triste* (I)

'stracona młodość': pol. *stracona młodość* (I); ang. *lost youth* (OCD: 891); wł. *giovinezza perduta* (I)

'młodość pełna ideałów': pol. *młodość chmurna i durna* (STJP: 26); ang. X {*youth full of ideals*}; wł. X {*giovinezza piena di ideali*}

### Określenia temporalne odnoszące się do młodości

'od czasu, kiedy ktoś był młody a. bardzo młody': pol. *od (wczesnej) młodości* (WSFJP: 403); ang. *from youth, since your youth* (OCD: 891); wł. *fin dalla gioventù,*

*fin da giovane* (PSPW, I: 638), *sin dalla prima gioventù, sin dalla più tenere età, sin dall' età più giovane* (USPW: 583)

'w młodości': pol. za *młodu* przest. (WSFJP: 403), *w wieku młodzieńczym/nastoletnim* (I); *during your youth, throughout your youth* (OCD: 891), *in sb's youth/teens* (USTJA: 132); wł. *da giovane, in gioventù* (PSPW: 638)

'(być) w najlepszym okresie życia': pol. (*być*) *w kwiecie wieku, (być) w sile wieku* (USJP, IV: 621); ang. (*to be*) *in one's prime* (WSPA: 1226); wł. (*essere*) *nel verde degli anni* (Q: 24)

'w początkowym okresie bycia młodym': pol. *we wczesnej młodości*; ang. X *{in early youth}*; wł. *nella prima gioventù* (WSWP, II: 149)

### Nazwy osób

'arogancki lub zarozumiały młody człowiek': pol. [*szczeniak*]; ang. *a (young) puppy* (PDEI: 54); wł. [*cucciolo, moccioso*]

'bogaty, młody snob, który obraca się w modnym towarzystwie, upija się i popisuje się': pol. {*bogaty, młody snob, który obraca się w modnym towarzystwie, upija się i popisuje się*}; ang. *Hooray Henry* (PDEI: 222); wł. {*giovane di classe sociale elevata che frequenta ambienti in voga, beve troppo e si vanta dei propri successi*}

'dorosły człowiek, który zachowuje się dziecinnie' (o mężczyźnie lub dorastającym chłopcu): pol. *stary koń/byk* (SF: 70); ang. *{a man who behaves childishly}*; wł. *{un uomo adulto che si comporta fanciullescamente}*

'już nie dziecko, ale wciąż chłopiec; jeszcze zbyt młody, aby można go było traktować poważnie': pol. *dorastający młodzieniec lekcew.* (WSFJP: 403); ang. X *{adolescent boy}*; wł. X [*ragazzotto*]

'wizerunek młodej, ładnej kobiety z dużymi brązowymi oczami, która jest wrażliwa i potrzebuje opieki': pol. X *{wizerunek młodej, ładnej kobiety z dużymi brązowymi oczami, która jest wrażliwa i potrzebuje opieki}*; ang. *doe-eyed image* (PDEI: 61); wł. X *{image di cerbiatta}*

'młoda kobieta w wieku odpowiednim do zamążpójścia': pol. *panna na wydaniu* (WSFJP: 512); ang. *a marriageable girl* (WSPA: 707), wł. *ragazza da/in età da marito* (USWP: 662)

'młody, arogancki człowiek', 'bardzo energiczny młody specjalista': pol. X *{młody arogancki człowiek; bardzo energiczny młody specjalista}*; ang. *a Hooray Harry*, X *{a young energetic specialist}*; wł. *{esperto giovane e energico}, giovane leone* (DeM: 1053)

'młodzi, bogaci ludzie, którzy w latach pięćdziesiątych prowadzili wystawny, ekscentryczny tryb życia': pol. X *{młodzi, bogaci ludzie, którzy w latach pięćdziesiątych prowadzili wystawny, ekscentryczny tryb życia}*; ang. X *{young, rich people who led an excentric life in the fifties}*; wł. *giovani leoni* (DMD: 258)

‘młody człowiek, który krytykuje mocno instytucje polityczne i społeczne’: pol. *młody gniewny* (STJP: 26); ang. *an angry young man* (WSPA: 270); wł. *un giovane arrabbiato* (I)

‘młodzi mężczyźni, chłopcy’: pol. *młodzież męska* oficj. (WSFJP: 404); ang. X {*male youth*}; wł. X {*giovani uomini*}

‘młode kobiety, dziewczęta’: pol. *młodzież żeńska* oficj. (WSFJP: 404); ang. X {*female youth*}; wł. X {*giovani donne*}

‘młodzi ludzie, których rodzicami są wpływowi działacze partyjni lub państwowi’: pol. *bananowa młodzież* komun. przest. (WSFJP: 404); ang. X {*young people whose parents are members of influential party or government officials*}; wł. X {*figli dei influenti membri del partito ed impiegati statali*}

‘młodzi ludzie, którzy nie ukończyli nauki, zaz. przed maturą’: pol. *dorastająca młodzież* dzien. (WSFJP: 404); ang. [*teenagers*]; wł. [*adolescenti*]

‘młodzi ludzie, którzy są robotnikami’: pol. *młodzież robotnicza*; ang. X {*working class youth*}; wł. *la gioventù operaia* (WSWP, II: 149)

‘niedoświadczeni młodzi ludzie opierający swoją wartość na brawurze, braku kompleksów itp.’: pol. *młode wilki/wilczki* (WSF: 136); ang. X {*inexperienced young people who base their value on bravery, lack of complexes etc.*}; wł. X {*giovani inesperti che basno il loro valore sulla bravura e la mancanza di complessi*}

‘obecnie żyjąca młodzież’: pol. *dzisiejsza/współczesna młodzież* (SDS: 123); ang. *the youth of today* (ODC: 891); wł. *i giovani di oggi* (USPW: 584)

‘studenci’: *młodzież akademicka* oficj. (WSFJP: 404); ang. [*students*] (WSPA: 8); wł. *la gioventù studiosa* (WSWP, II: 149)

‘zachowujący się głośno, rozwydrzeni ludzie’: pol. *rozhlukana młodzież* przest. (WSFJP: 404); ang. *unruly youth* (WSPA: 966); wł. X {*giovani sfrenati*}

‘zamożni ludzie, którzy nie pracują, spędzają czas na zabawie’: pol. *złota młodzież* dzien. pogard. (WSFJP: 404); ang. ≈ ZP *gilded youth* (WSPA: 501); wł. *gioventù dorata* [*moscardini*] (DMDL: 385–386)

### Stany/czynności związane z młodością

‘być niedojrzałym, niedoświadczonym, zbyt młodym’: pol. *mieć (jeszcze) mleko pod brodą/wąsem* przest. lekcew. (chłopiec, mężczyzna) (WSFJP: 403), *mieć (jeszcze) mleko pod nosem* lekcew. (WSFJP: 403); ang. *to be (still) wet behind ears* (WSPA: 500); wł. *avere il latte alla bocca* (PSPW, I: 761)

‘dojrzewać’: pol. X {*być w wieku dojrzewania*}; ang. X {*to be in the age of puberty*}; wł. *essere nell’età della pubertà* (PWST: 119)

‘mieć młodzieńczą urodę’: pol. X {*mieć młodzieńczą urodę*}; ang. {*to have good looks typical of young age*}; wł. *avere la bellezza dell’asino* (DMDL: 37–38)<sup>104</sup>

<sup>104</sup> Wyrażenie to pochodzi prawdopodobnie od francuskiego wyrażenia *la beauté de l’âge* (DMDL: 38).

‘osiągnąć dojrzałość’: pol. X [dojrzeć]; ang. *to reach adulthood* (STAPPA: 120); wł. X [maturare]

‘ponosić konsekwencję błędów popełnionych w młodym wieku’: pol. *płacić za (błędy, grzechy) młodości* książk. (WSFJP: 403); ang. X {*pay for the mistakes of youth*}; wł. *pagare per i peccati di gioventù* (USPW: 349)

‘ukończyć osiemnasty rok życia’: pol. *osiągnąć pełnoletniość* (STJP: 27); ang. *to come of age* (USTJA: 132), *to be major (of age)* (STAPPA: 120); wł. *raggiungere la maturità* (WSWP, II: 551)

‘umrzeć w młodym wieku’: pol. *umrzeć młodo* (USJP, IV: 242); ang. *to die young* (WSPA: 1177); wł. *morire giovane* (WSWP, II: 149)

‘wyszaleć się w młodości’: pol. X [wyszumieć się] / *Młodość się musi wyszumieć* (SMTK: 781); ang. *to sow one’s wild oats* (PDEI: 47); wł. *correre la cavallina* (USPW: 1295)

‘być w pełni sił witalnych’: pol. *być w kwiecie wieku* (I); ang. *to be in the prime of life* (WSAP: 924); wł. *essere nel fiore della gioventù* (WSWP, II: 149)

### Miejsca związane z młodością

‘dom z niedrogimi noclegami’: *schronisko młodzieżowe* (USJP, III: 1160); ang. *youth hostel* (WSPA: 1007); wł. *ostello della gioventù* (WSWP, II: 149)

‘placówka resocjalizacyjna dla osób w wieku od 13 do 21 lat’: pol. *zakład/dom poprawczy*; ang. *young offenders’ institution, community home* bryt. ang. (WSPA: 802); wł. X [riformatorio] (USPW: 198)

### Inne pojęcia związane z młodością

‘charakterystyczne dla młodości postępowanie wykraczające poza normy’: *sza-leństwo młodości* (STJP: 27); ang. *madness of youth* (WSPA: 500); wł. *folle di gioventù* (USPW: 1294)

◇ ‘Czy masz 18 lat?’: pol. X {Czy jesteś pełnoletni?}; ang. *RU 18?*; wł. X {*Sei maggiorenne?*}

‘dążenia, pragnienia, cele życiowe młodego człowieka; poglądy, jakimi kieruje się młody człowiek, uważając, że są doskonałe’: pol. *ideaty młodości* książk. (WSFJP: 403); ang. *the ideals of sb’s youth* (WSPA: 302); wł. *gli ideali giovanili* (I)

‘chorobliwe dążenie młodych mężczyzn do perfekcyjnego wyglądu’: pol. *kompleks Adonisa*; ang. *an Adonis complex* (PDEI: 225); wł. *la sindrome di Adone*

‘egzamin przeprowadzany na zakończenie szkoły średniej, uprawniający do ubiegania się o przyjęcie na studia’: pol. *egzamin dojrzałości* (STJP: 26); ang. {*Polish school leaving examination*} (WSPA: 215); wł. (*esame di*) *maturità* (WSWP, II: 551)

‘gwałtowne uczucia charakterystyczne dla wieku młodzieńczego’: pol. *burza młodości* książk. poet.; ang. {*violent emotions typical of youth*}; wł. {*emozioni violenti caratteristici per gioventù*}

‘książki, filmy itp. przeznaczone dla młodych ludzi’: pol. *książki, filmy młodzieżowe* (I); ang. *children’s books, books for young readers* (I); wł. *libri, film per gioventù* (WSWP, II: 149), *letteratura, film per ragazzi* (USPW: 584)

‘młodzieńcza miłość’: pol. *szczęścięca miłość*; ang. *puppy / calf love*; wł. X {*infatuazione giovanile*} (I)

‘marzenia, które ma się w młodości’: *młodzieńcze marzenia* (STJP: 26); ang. {*youth dreams*}; wł. *sogni di gioventù* (WSWP, II: 149)

◇ ‘niewłaściwe postępowanie w młodości; błędy taktyczne przypisywane ludziom mało doświadczonym’: pol. *błędy młodości* (WSFJ: 403); ang. *the mistakes of youth* (WSPA: 500); wł. *errori/peccati do gioventù, errori giovanili* (WSWP, II: 149)

‘okres, w którym człowiek zdolny jest do rozrodu’: pol. *dojrzałość płciowa* (I); ang. *sexual maturity* (WSPA: 164); wł. *maturità sessuale* (PWST: 119)

‘młodzi, nieszanujący autorytetów, konsumpcyjnie nastawieni do życia ludzie’: pol. *pokolenie Frugo* (STJP: 27); ang. {*young people not respecting the authorities and having a consumerist attitude to life*}; wł. {*i giovani che non rispettano le autorità e hanno il modo consumistico di affrontare la vita*}

‘pokolenie ludzi urodzonych między 1961 a 1981, którzy nie mają określonego celu w życiu’: *pokolenie X* (STJP: 27), ang. *generation X* (I), wł. *generazione X* (I)

‘przestępczość wśród młodych ludzi’: pol. *przestępczość wśród dzieci i młodzieży* (USJP, III: 734); ang. *youth crime* (ODC: 891); wł. *delinquenza giovanile* (I)

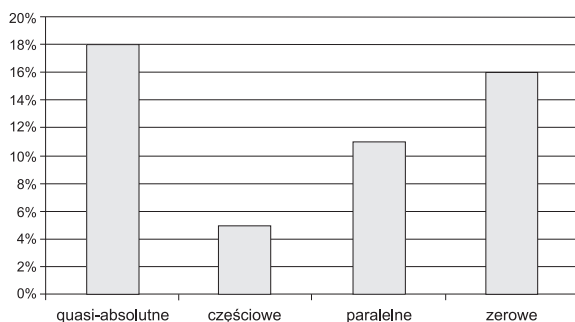
‘urok, powab, związany z młodym wiekiem, ze świeżością ciała’: *wdzięk młodości* (WSFJP: 403); ang. X {*youth charm*}; wł. *grazia giovanile* (I)

◇ ‘uwielbienie młodości’: pol. *kult młodości* (STJP: 26); ang. *the cult of youth* (I); wł. *culto della giovinezza* (I)

Analiza jednostek odnoszących się do młodości wykazała, że bardzo liczną grupę stanowią połączenia niemające ekwiwalentów wielowyrazowych w dwóch pozostałych językach. Ich wartości procentowe wynoszą odpowiednio: dla polskich jednostek o zerowych ekwiwalentach w angielskim i włoskim – 16%, dla angielskich – 11%, a dla włoskich – 7%. Jednocześnie stosunkowo dużą grupę tworzą ekwiwalenty absolutne w trzech językach, których w badanym materiale jest 18%. Mniejsze wartości dla trzech języków osiągnęły dwa pozostałe typy odpowiedników, tj. ekwiwalenty paralelne – 11% oraz częściowe – 5% (diagram 13).

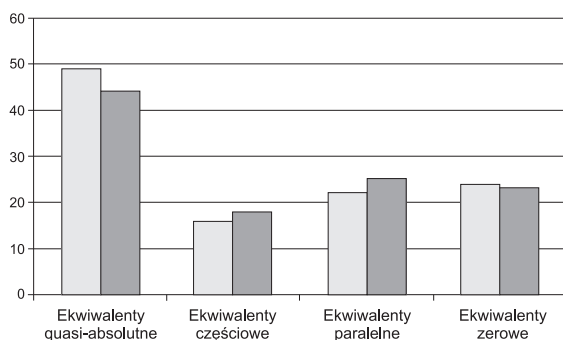
Zestawienia ekwiwalentów dla par języków osiągnęły przybliżone wartości przy drobnych różnicach dla mniej licznych podgrup. Analiza angielskich ekwiwalentów polskich połączeń z pola MŁODOŚĆ wykazała, że dwie grupy mają taką samą liczebność, mianowicie jednostki



**Diagram 13. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrazowych z pola MŁODOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim**

Źródło: opracowanie własne.

o odpowiednikach quasi-absolutnych oraz zerowych (po 39%). Dwie pozostałe grupy są znacznie mniejsze: polskie związki mające odpowiedniki paralelne stanowią 18%, a częściowe – 14%. Zmiana kierunkowości przynosi pewne zmiany: angielskich związków o tożsamych leksykalnie i formalnie korespondujących połączeniach polskich jest ponad połowa (51%), natomiast tych z ekwiwalentami paralelnymi – niemal jedna trzecia (27%). Niższe wartości uzyskano dla jednostek mających pozostałe rodzaje odpowiedników (zerowe – 19%, częściowe – 14%).

**Diagram 14. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej**

□ – perspektywa polsko-angielska

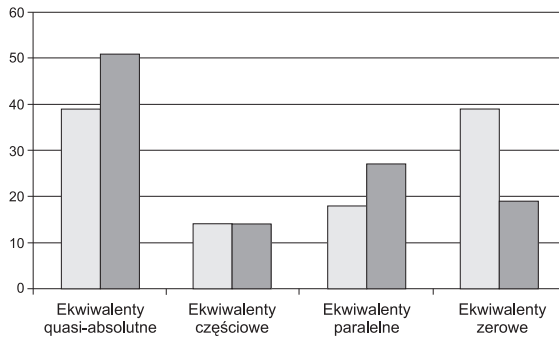
■ – perspektywa angielsko-polska

Źródło: opracowanie własne.

Zestawienie polskich połączeń z analizowanego pola z włoskimi wyrażeniami i zwrotami daje inny układ dystrybucji ekwiwalentów. O ile dominującą grupę stanowią połączenia o włoskich ekwiwalentach quasi-absolutnych (57%), to drugą pod względem liczebności – te, które mają odpowiedniki zerowe, ponieważ stanowią one ponad jedną trzecią polskich połączeń (35%). Niewiele mniej jest jednostek o odpowiednikach paralelnych (24%). Najmniej liczną podgrupę tworzą połączenia, których ekwiwalenty należą do częściowych (11%).

W przypadku porównania włoskich jednostek z polskimi odpowiednikami okazuje się, że również ponad połowa z nich posiada ekwiwalenty quasi-absolutne (59%), niecała jedna piąta – częściowe i paralelne (po 16%). Najmniej liczną podgrupę tworzą połączenia włoskie niemające sfrazeologizowanych odpowiedników w polszczyźnie (11%).

**Diagram 15. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej**



□ – perspektywa polsko-włoska

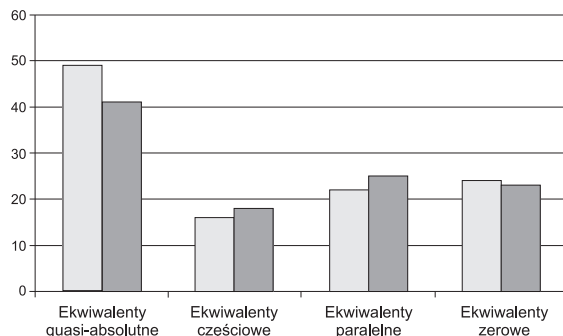
■ – perspektywa włosko-polska

Źródło: opracowanie własne.

Układ poszczególnych podgrup w ostatnim zestawieniu nie wykazuje dużych rozbieżności. Porównanie angielskich jednostek z ich włoskimi odpowiednikami pozwala stwierdzić, że najliczniejsze są połączenia o odpowiednikach quasi-absolutnych (49%), zbliżone wartości osiągnęły jednostki mające ekwiwalenty zerowe (24%) i paralelne (22%). Angielskie związki wyrazowe mające włoskie odpowiedniki częściowe są najmniej liczne (16%). Zmiana wektora porównania daje podobny układ przy nieznacznych rozbieżnościach liczbowych: najliczniejsze są połą-

czenia o odpowiednikach quasi-absolutnych (41%), na drugim miejscu plasują się związki o ekwiwalentach paralelnych (25%), na trzecim bezekwiwalentne (23%), a na ostatnim – jednostki o odpowiednikach częściowych (18%).

**Diagram 16. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej**



□ – perspektywa angielsko-włoska

■ – perspektywa włosko-angielska

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane w wyniku analizy dane pokazują, że niezależnie od kierunku badania wśród jednostek odnoszących się do młodości najliczniejsze są związki quasi-absolutne oraz paralelne i te niemające odpowiedników wielowyrazowych w pozostałych językach. Różnice pozycji podgrup dotyczą głównie kolejności tych, które zajęły miejsce drugie i trzecie w danym zestawieniu. Należy podkreślić, że są one nieznaczne i – biorąc pod uwagę małe rozbieżności w wartościach dla poszczególnych podgrup – nie mają one dużego znaczenia dla obrazu ekwiwalencji jednostek z pola MŁODOŚĆ.

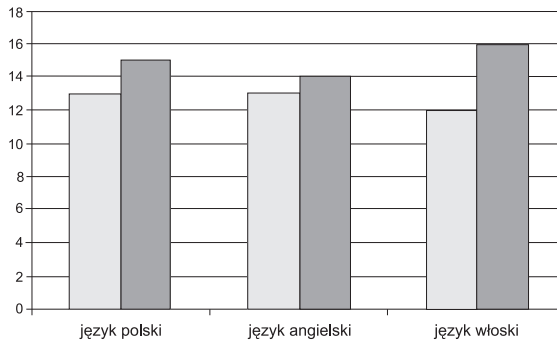
### 4.2.3. Wiek dojrzały

Przymiotnika *dojrzały* używa się do opisywania człowieka oraz jego umysłowości i psychiki: *dojrzały* to znaczy 'gotowy do określonych zadań, odpowiednio ukształtowany, osiągnący wysoki stopień swoich możliwości' (USJP, I: 641). Według *Uniwersalnego słownika języka polskiego* dojrzałość to okres życia człowieka między wczesną młodością a starością

(USJP, I: 640). Wyrazu tego używa się dość intuicyjnie: połączenia takie jak *dojrzała kobieta* czy *dojrzały mężczyzna* mogą być użyte do osób w różnym wieku, takich, których mówiący nie określiłby jako stare, ale też nie opisałby jako młode.

Jak już wcześniej wspomniano, największa liczba stałych połączeń wyrazowych odnosi się do początku i kresu życia człowieka. Taki stan rzeczy może być w pewnym stopniu uwarunkowany mniej emocjonalnym odbieraniem tego okresu przez użytkowników języka niż dzieciństwa i starości<sup>105</sup>. Okres, w którym człowiek jest dojrzały, opisuje stosunkowo niewiele związków frazeologicznych. W wyniku ekscerpacji zgromadzono 13 jednostek polskich (po dodaniu wariantów – 15), taką samą liczbę związków odnotowano dla angielszczyzny (13, z wariantami 14), a dla języka włoskiego tylko o jedno połączenie mniej, a więc 12, przy czym po uwzględnieniu postaci wariantywnych liczba ta wzrasta do 16.

**Diagram 17. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola DOJRZAŁOŚĆ**



□ – jednostki wielowyrazowe w danym języku (bez uwzględnienia wariantów)

■ – jednostki wielowyrazowe w danym języku po uwzględnieniu wariantów

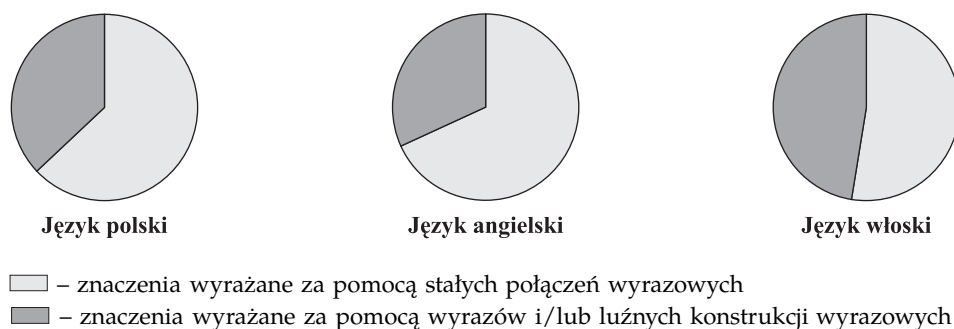
Źródło: opracowanie własne.

Procentowo związki te mają mały udział w zbiorze jednostek odnoszących się do wieku człowieka: w przypadku wszystkich badanych języków to około 6% wyekscerpowanego korpusu.

<sup>105</sup> Por. M. Potent, „*Lęk i drżenie*” – emocje wywołane przez skojarzenia ze starością (na podstawie wypowiedzi licealistów), [w:] *Rejestr emocjonalny języka*, red. K. Wojtczuk, V. Machnicka, Siedlce 2009, s. 157–164.

W zasobie stałych połączeń wyrazowych polszczyzny występują jednostki realizujące ponad połowę znaczeń wyodrębnionych w analizowanym subpolu: mianowicie 12. Zaledwie o jedno mniej znaczenie wyrażają jednostki angielskie. Związki włoskie werbalizują 10 spośród 19 znaczeń.

**Diagram 18. Realizacje znaczeń z pola DOJRZAŁOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim**



Źródło: opracowanie własne.

Można więc stwierdzić, że dla wszystkich analizowanych języków uzyskano zbliżone wyniki ilościowe.

Analiza zebranego materiału potwierdza, że trudno precyzyjnie wskazać granice wieku dojrzałego: że niektóre idiomy należące do omawianej grupy mogą być używane zarówno w stosunku do ludzi młodych, jak i w średnim wieku, co świadczy o tym, że mamy do czynienia z kategoryzacją rozmytą: młodość, wiek dojrzały i okres wkraczania w fazę schyłkową nie mają wyraźnych granic, są płynne<sup>106</sup>, a przez to mniej wyraziste<sup>107</sup>. Wydaje się, że przy ocenie tych okresów, tj. przyporządkowaniu danego wieku do danego okresu, ważne są odczucia subiektywne, inaczej niż ma to miejsce w percepcji dzieciństwa i późnej starości.

Badany materiał zawiera jednostki wielowyrazowe, których znaczenie jest szerokie, na przykład związki o semantyce 'być w wieku dojrza-

<sup>106</sup> A. Szczekocka-Augustyn, B. Wereszyńska, T. Zagrodzka, *O kategoriach rozmytych (na przykładzie rozumienia nazwy fauny, flory i artefaktów)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 255–272.

<sup>107</sup> Por. R. Tokarski, *Tendencje badawcze w leksykologii a semantyka rozumienia*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 368.

łym'. Wśród jednostek z subpola WIEK DOJRZAŁY znajdujemy również związki o wąskim znaczeniu, odnoszące się wyłącznie do mężczyzn lub kobiet.

### Okres, kiedy człowiek jest dojrzały

'najlepsze lata życia': pol. {najlepsze lata życia}<sup>108</sup>; ang. *the prime of life* (PDEI: 35); wł. *fiore delle giovinezza/della gioventù* (USPW: 583)

'wiek, kiedy człowiek jest dojrzały': pol. *dojrzały wiek, dojrzałe lata* (USJP, I: 640), ang. *middle age* (MCD: 14); wł. *età adulta* (PWST: 119)

'wiek męski': pol. *wiek męski* (USJP, II: 621); ang. X [*manhood*]; wł. *età virile* (PWST: 119)

'wiek, kiedy się pracuje': pol. *wiek produkcyjny* (USJP, IV: 421); ang. *working age* (WSPA: 1226); wł. *età produttiva* (USPW: 1040)

### Określenia temporalne odnoszące się do dojrzałości

'po pięćdziesiątym roku życia': pol. *w wieku trolejbusowym* (WSFJP: 875); ang. (*on*) *the wrong side of fifty*; wł. {*dopo aver compiuto cinquant'anni*}

'w połowie życia, około pięćdziesiątki': pol. X {*w połowie życia, około pięćdziesiątki*}; ang. *in middle life* (WSAP: 747); wł. *a mezza età* (I)

### Nazwy ludzi dojrzałych

'dojrzała kobieta między 30 a 40 rokiem życia'<sup>109</sup>: pol. *kobieta w wieku balzakowskim* (USJP, IV: 421); ang. X {*a mature age (used of women in their thirties)*} (WSPA: 37); wł. X {*una signora matura tra i trenta e i quarant'anni*}

'atrakcyjna kobieta o pełnych kształtach w wieku lat czterdziestu': pol. {*atrakcyjna kobieta o pełnych kształtach w wieku lat czterdziestu*}; ang. *fair, fat and forty* (PDEI); wł. {*una signora rotonda che ha quarant'anni*}

'kobieta dojrzała, ale niezamężna': pol. *stara panna* (WSFJP: 513); ang. *an old maid* (WSPA: 707); wł. *zitella/zitellone* (PSWP, II: 13)

'mężczyzna dojrzały, ale niezona': pol. *stary kawaler* (WSFJP: 295); ang. *a confirmed bachelor* (WSAP: 71); wł. *scapolone/zitellone* (PSPW: 418)

'osoba dorosła': pol. {*osoba dorosła*}; ang. *a grown man/woman* (ODEI: 247); wł. *persona matura, persona di età matura* (WSWP, II: 551)

<sup>108</sup> Por. *być w kwiecie wieku*.

<sup>109</sup> Takie znaczenie podaje większość opracowań (np. USJP, IV: 421). Warto odnotować, że opracowanie frazeologizmów eponimicznych zatytułowane *Ludzie i miejsca w języku* podaje wyrażenie *wiek balzakowski*, objaśniając je w następujący sposób: 'współcześnie: kobieta wyglądająca na 40–50 lat; dawniej: kobieta na podstawie wyglądu oceniana na 30–40 lat' (LiM: 297).

### Czynności i stany związane z byciem dojrzałym

'być dorosłym': pol. *mieć swoje lata* (SF: 70); ang. *to be no spring chicken* (WSAP: 957); wł. *non essere più giovanissimo* (USPW: 583)

'nie być już młodym, ale też nie być jeszcze starym': pol. *być w średnim wieku* (USJP, IV: 421); ang. X {*to be middle-aged*}; wł. *essere di mezza età* (PWST: 119)

'mieć ukończone czterdzieści lat': pol. X {*mieć ukończone czterdzieści lat*}; ang. *to be in one's forties* (X); wł. *entrare negli „anta”/aver passato gli „anta”* (DMD: 24)

◇ 'udawać, że się jest młodszym': pol. *ująć/odjąć sobie lat* (USJP, III: 403); ang. {*sb is older than sb says*}; wł. *levarsi/togliersi gli anni* (PSPW, I: 557)

### Inne pojęcia związane z wiekiem dojrzałym

'początek wieku średniego': pol. {początek wieku średniego}; ang. *the onset of middle age* (WSAP: 747); wł. *l'inizio della mezza età* (CID: 396)

'trzydzieści trzy lata' (o mężczyźnie): pol. *Chrystusowe lata* (MSBJP: 52); ang. {*the age of 33 (when Christ died on the cross)*} (WSPA: 99); wł. *anni di Cristo/età di Cristo* (USPW: 122)

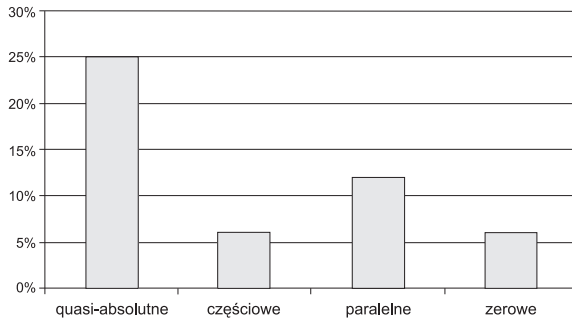
'tusza związana z wiekiem średnim': pol. X {tusza związana z wiekiem średnim}; ang. *middle-age spread* (WSAP: 747); wł. X {*sovrappeso di a mezza età*}

◇ 'tylko dla dorosłych': pol. *nie dla dzieci*, ang. {*only for adults*}, wł. {*solamente per gli adulti*}

Analizowana grupa jest zdecydowanie najmniej liczna w porównaniu do pozostałych. Wśród jednostek mających odpowiedniki tego samego rodzaju w dwóch pozostałych językach najliczniejsze są ekwiwalenty częściowe, których jest 25%. Drugą pod względem liczebności grupę tworzą jednostki mające odpowiedniki paralelne – 12%. Identyczną wartość, mianowicie 6%, osiągnęły odpowiedniki absolutne i zerowe (diagram 19).

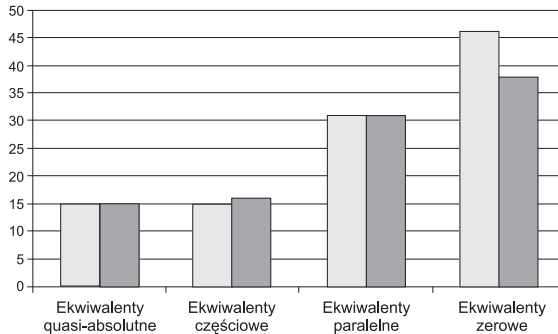
Porównanie ekwiwalentów dla poszczególnych par pozwala stwierdzić, że w przypadku połączeń polskich najliczniej reprezentowane są wyrażenia i zwroty niemające s frazeologizowanych ekwiwalentów w języku angielskim (46%). Drugą pod względem liczebności podgrupą są jednostki posiadające angielskie ekwiwalenty paralelne (31%). Identyczne wartości uzyskano dla połączeń mających odpowiedniki quasi-absolutne i częściowe (po 15%). Zmiana kierunkowości porównania daje identyczny układ podgrup: dominują jednostki bezekwiwalentne (38%), po nich plasują się te mające ekwiwalenty paralelne (31%), następnie dwie mniej licznie reprezentowane podgrupy, mianowicie tworzona przez jednostki o odpowiednikach częściowych (16%) i quasi-absolutnych (15%) (diagram 20).

**Diagram 19. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrazowych z pola DOJRZAŁOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim**



Źródło: opracowanie własne.

**Diagram 20. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej**



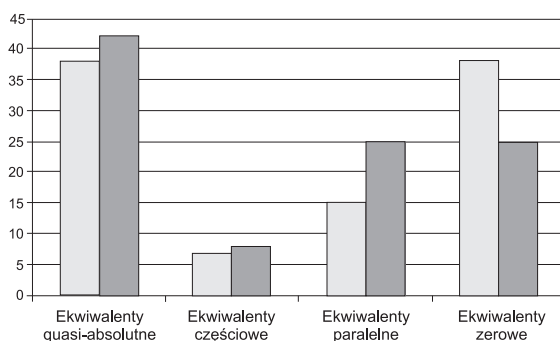
□ – perspektywa polsko-angielska

■ – perspektywa angielsko-polska

Źródło: opracowanie własne.

Istotne różnice obserwujemy w porównaniu tych wyników z danymi uzyskanymi w wyniku analizy polskich jednostek i ich włoskich ekwiwalentów. Aż 38% polskich połączeń ma odpowiedniki quasi-absolutne i tyle samo – zerowe. Połączeń o ekwiwalentach paralelnych jest mniej – 15%, a tych o odpowiednikach częściowych – 7%. Badanie związków włoskich pod kątem ich ekwiwalentów w polszczyźnie wykazało, że również i w tej konfiguracji dominują związki mające odpowiedniki quasi-absolutne (42%). Tak samo liczne są włoskie związki o ekwiwalentach

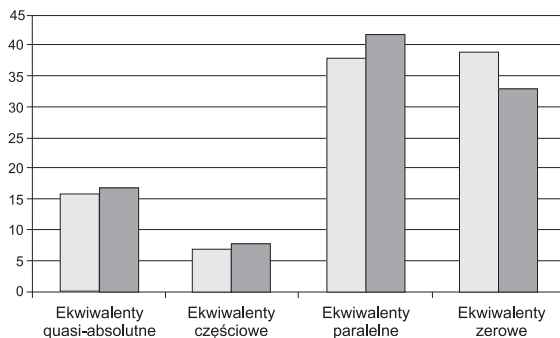


**Diagram 21. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej**

□ – perspektywa polsko-włoska

■ – perspektywa włosko-polska

Źródło: opracowanie własne.

**Diagram 22. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z pola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej**

□ – perspektywa angielsko-włoska

■ – perspektywa włosko-angielska

Źródło: opracowanie własne.

paralelnych i zerowych (po 25%). Podobnie jak poprzednio, najmniejszą podgrupę tworzą związki o odpowiednikach częściowych (8%) (diagram 21).

W perspektywie angielsko-włoskiej zbliżone wartości osiągnęły dwie podgrupy, mianowicie angielskie połączenia wyrazowe mające odpo-

wiedniki zerowe i paralelne (odpowiednio 39% i 38%). Związki o odpowiednikach quasi-absolutnych stanowią 16%, a częściowych – 7%. Największa liczba włoskich połączeń ma w angielszczyźnie odpowiedniki paralelne (42%). Na drugim miejscu sytuują się te jednostki, które posiadają ekwiwalenty zerowe (33%). Kolejna grupa to związki z odpowiednikami quasi-absolutnymi (17%) oraz częściowymi (8%) (diagram 22).

Porównanie stałych połączeń wyrazowych z pola DOJRZAŁOŚĆ pozwala na wysnucie wniosku, że dystrybucja ilościowa poszczególnych ekwiwalentów jest różna dla badanych par języków. Można stwierdzić, że większe zbieżności występują w językach polskim i włoskim niż w dwóch pozostałych zestawieniach, tj. porównaniu języka polskiego z angielskim i angielskiego z włoskim.

#### 4.2.4. Starość

Starość to 'okres życia następujący po wieku dojrzałym, okres, kiedy jest się starym; stare lata, sędziwy wiek' (USJP, IV: 1379). Jest jednym z wielu naturalnych doświadczeń człowieka<sup>110</sup>, zjawiskiem badanym z różnych perspektyw: biologicznej, psychologicznej, poznawczej, społecznej czy też edukacyjnej<sup>111</sup>. Należy jednak wspomnieć, że niewiele uwagi poświęcano temu problemowi w analizach językoznawczych<sup>112</sup>, których autorzy koncentrowali się raczej na zjawisku w naturalny sposób

<sup>110</sup> Inne doświadczenia to na przykład miłość i szczęście. Zob. G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago 1980, s. 118.

<sup>111</sup> Zob. m.in. K. Wiśniewska-Roszkowska, *Stary człowiek w rodzinie*, Warszawa 1975; J. Rembowski, *Psychologiczne aspekty starzenia się człowieka*, Warszawa 1984; M. Susułowska, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989; *Spoleczne aspekty starzenia się i starości*, red. J. Staręga-Piasek, B. Synak, Warszawa 1990; *Spoleczne kwestie starości*, wybór i oprac. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa 1991; L. Dyczewski OFM Conv, *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*, Lublin 1994; A. A. Zych, *Człowiek wobec starości: szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999; J. E. Karney, *Pedagogiczne aspekty kresu życia człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2 (1999), s. 103–116; B. Szatur-Jaworska, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa 2000; *Demograficzne i indywidualne starzenie się: wyzwania edukacyjne*, red. A. A. Zych, Kielce 2001; *Starość i osobowość*, red. K. Obuchowski, Bydgoszcz 2002.

<sup>112</sup> Zob. m.in. A. Niewiara, *Starość starości, czyli wstęp filologiczny*, [w:] *Starość. Wybór materiałów z VII Konferencji pracowników naukowych i studentów Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej UŚ*, red. A. Nawarecki, A. Dziadek, Katowice 1995, s. 10–14; M. Wolny, *Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, [w:] *Język a Kultura*, t. 15, *Opozycja homo – animal w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2003, s. 189–199.

kojarzonym ze starością, mianowicie śmierci<sup>113</sup>. Warto przywołać słowa franciszkanina Leona Dyczewskiego, który słusznie zauważa, że:

proces starzenia ludzkości stopniowo obejmuje cały świat i na życiu społecznym drugiej połowy XX wieku wyciska swoje znamię, niemal tak silnie, jak czyniła to wiek temu tak zwana eksplozja demograficzna. Biorąc pod uwagę dynamikę demograficzną społeczeństw europejskich oraz rozwój świadomości i usług społecznych, można powiedzieć, że tak jak wiek dziewiętnasty był wiekiem dziecka, a pierwsza połowa obecnego stulecia wiekiem młodzieży, tak jego końcówka należy do osób starszych<sup>114</sup>.

Można więc założyć, że ludzie starsi, żyjący dłużej, będą pełniej obecni w różnych sferach życia, przejawiając nowe rodzaje aktywności.

We współczesnym świecie, w którym pożądana jest wieczna młodość<sup>115</sup>, starość wywołuje u ludzi silne emocje<sup>116</sup>, zarówno pozytywne, jak i negatywne. Liczne przejawy starzenia się, obserwowane w różnych sferach, nierzadko stanowią obszar objęty tabuizacją, a więc podlegający procesom eufemizacji, co sprzyja powstawaniu sfrageologizowanych określeń o charakterze figuratywnym. Z drugiej strony, należy odnotować, że starość to również okres opisywany w sposób pozytywny przez

<sup>113</sup> H. Anders, *NEVER SAY DIE – Englische Idiome um den Tod und das Sterben*, Frankfurt/Main 1995; A. Engelking, *Istota, ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*, „Przegląd Humanistyczny”, IV (1984), s. 115–129; A. Krzyżanowska, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim (analiza porównawcza)*, „Poradnik Językowy”, 6 (1993), s. 317–326; tejsze, *Eufemistyczne wyrażanie śmierci w języku polskim i francuskim*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, red. A. M. Lewicki, t. I, Warszawa 1996, s. 29–44; tejsze, *Ostatnia podróż – czyli polska i francuska metaforyka śmierci*, „Etnolingwistyka”, 9–10 (1998), s. 93–100; tejsze, *Francuska i polska frazeologia śmierci*, Lublin 1999; A. Tambor, *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć (na przykładzie francuskim)*, „Poradnik Językowy”, 1 (1987), s. 40–46; J. Szerszunowicz, *Stale połączenia wyrazowe oznaczające proces umierania w języku polskim i włoskim*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 5 (2005), s. 103–118. Na szczególną uwagę załuguje obszerna, blisko dziewięćsetstronicowa monografia Włodzimierza Wysoczańskiego poświęcona umieraniu i śmierci. W. Wysoczański, *Umieranie i śmierć. Wielowymiarowość języka*, Wrocław 2012.

<sup>114</sup> L. Dyczewski OFM Conv, *Ludzie starzy...*, dz. cyt., s. 22.

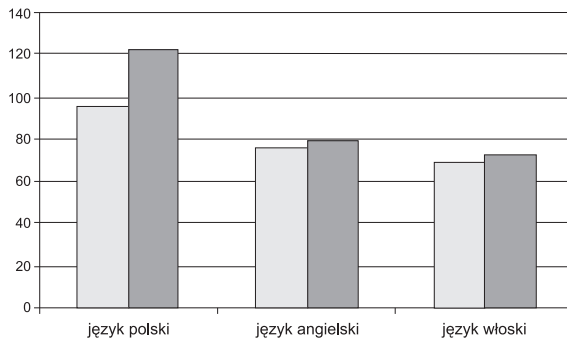
<sup>115</sup> Pozytywne wartościowanie młodości doskonale widoczne jest w reklamach. Zob. m.in. P. Lewiński, *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999, s. 96–99. O starości w mediach zob. U. Jarecka, *Starość w mediach – konteksty, tendencje i przemilczenia*, „Kultura Współczesna”, 1/2 (2001), s. 98–113.

<sup>116</sup> Emocje wywołane asocjacjami związanymi ze starością omawia Małgorzata Potent w przywołanym już wcześniej artykule „*Lęk i drżenie*” – *emocje wywołane przez skojarzenia ze starością (na podstawie wypowiedzi licealistów)*. Zob. M. Potent, „*Lęk i drżenie*”..., dz. cyt.

znaczną liczbę stałych połączeń wyrazowych, co stwierdziła Krystyna Ni-kołajczuk na podstawie badań przeprowadzonych na materiale polskich frazeologizmów<sup>117</sup>.

Społeczne odbieranie starości ma niewątpliwie wpływ na sposób mówienia o tym okresie życia, tj. na opisywanie tego okresu życia za pomocą połączeń wyrazowych o charakterze metaforycznym. Tendencja ta znajduje odzwierciedlenie w obecności dużej liczby połączeń wyrazowych z omawianego subpola w badanych językach. W polskich opracowaniach leksykograficznych poświadczenie znalazła największa liczba jednostek – 95 stałych połączeń wyrazowych (po dodaniu wariantów wzrasta ona do 122), we angielskich – 76 (z wariantami 79), a we włoskich zaś – nieco mniej, bo 69 (uwzględniając warianty – 73).

**Diagram 23. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola STAROŚĆ**



□ – jednostki wielowyrazowe w danym języku (bez uwzględnienia wariantów)

■ – jednostki wielowyrazowe w danym języku po uwzględnieniu wariantów

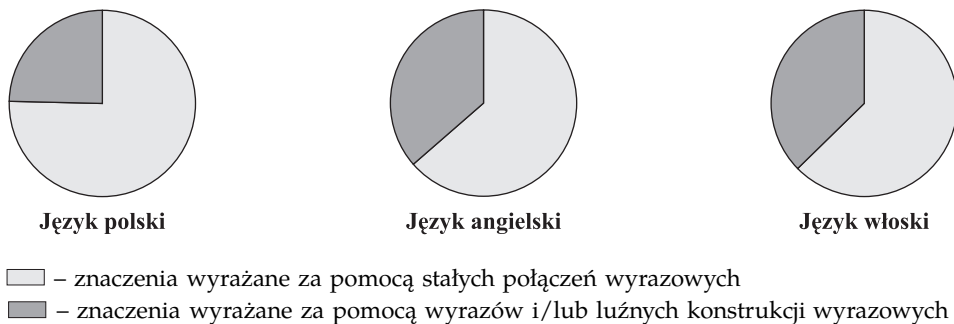
Źródło: opracowanie własne.

We wszystkich badanych językach związki wielowyrazowe odnoszące się do starości stanowią znaczną część całego korpusu jednostek z pola WIEK CZŁOWIEKA: w przypadku polskiego zbioru jednostki z subpola STAROŚĆ stanowią 42% wszystkich s frazeologizowanych kombinacji wyrazowych odnoszących się do wieku człowieka, związki angielskie stanowią około 33%, natomiast połączenia włoskie – 37%.

<sup>117</sup> K. Ni-kołajczuk, „Starość nie radość”? Polska frazeologia oznaczająca starość przez pryzmat teorii pól, „Język Polski”, 3 (2013), s. 162–173.

W omawianym subpolu wyodrębniono 72 znaczenia, spośród których polskie połączenia wyrazowe realizują 54. W obu pozostałych językach liczba s frazeologizowanych konstrukcji jest niemal identyczna: w angielszczyźnie jednostki wielowyrazowe przekazują 46 znaczeń, natomiast w języku włoskim – 45.

**Diagram 24. Realizacje znaczeń z pola STAROŚĆ w języku polski, angielskim i włoskim**



Źródło: opracowanie własne.

Oznacza to, że w każdym z badanych języków większość znaczeń z pola STAROŚĆ wyrażana jest za pomocą stałych połączeń wyrazowych.

### Okres, kiedy człowiek jest stary

‘bycie starym i samotnym’: pol. *samotna starość* (STJP 29), *opuszczona starość* (SFJP, II: 207), *sieroca starość* (SFJP, II 207); ang. {*lonely old age*}; wł. {*vecchiaia solitaria*}

‘dobra starość’: pol. *czerstwa starość* (SFJP, II 207); ang. *a ripe old age* (BBI 8), *a green old age* (PDEI 4); wł. *vechiezza sana/fiorenta* (WSWP, IV 353), *vecchiaia d’aquila* (DMD: 26)

◇ ‘odzyskanie młodzieńczej formy, poczucie świeżości, sprawności, uczuć właściwych młodym ludziom’, dzien. ‘odzyskanie atrakcyjności, stanie się na nowo czymś modnym’: pol. *druga młodość*<sup>118</sup> (człowiek starszy) (WSFJP: 403); ang. *second youth* (WSPA: 500); wł. *seconda giovinezza* (PWST: 119)

‘okres, kiedy człowiek jest stary’: pol. *trzeci wiek*, *jesień życia*, *wiek matuzale-mowy/Matuzalema*, *Matuzalowe/matuzalemowe lata* (SF: 70, USJP, II: 588), *schyłek*

<sup>118</sup> *Druga młodość* dzien. ‘odzyskanie atrakcyjności, stanie się na nowo czymś modnym’ (WSFJP: 403).

życia (STJP: 29), *starszy/piękny/podeszły/poważny/późny/sędziwy/zaawansowany wiek* (SDS: 341), *mocno starszy średni wiek* (SEP 31), *sędziwy wiek* (USJP, IV: 421); ang. *an advanced age, the autumn of one's life, sunset/twilight years, golden years, third age, a certain age*<sup>119</sup> (DE: 230), *venerable/old age* (USTJA: 132), *one's second childhood* (ODEI: 491)<sup>120</sup>; wł. *età avanzata, l'autunno della vita, la terza età* (WSFWP, IV: 260), *crepuscolo della vita* (PWST: 119).

'późny okres bycia starym': pol. *późna/podeszła starość* (SFJP, II: 207); ang. X {*late old age*}, wł. *la tarda vecchiaia* (PSWP, II: 634)

'smutna starość': pol. *smutna starość* (SDS: 280), *posępna starość* (SFJP, II: 207)<sup>121</sup>; ang. X {*sad old age*}; wł. X {*vecchiaia triste*}

'spokojna starość': pol. *spokojna starość* (SDS: 280), *cicha starość* (SFJP, II: 207); ang. X {*peaceful old age*}, wł. *una vecchiaia tranquilla* (DLI: 2865),

'starość pozbawiona problemów materialnych, bytowych itp.': pol. *zabezpieczona starość* (STJP: 28); ang. X {*secured old age*}; wł. X {*vecchiaia assicurata*}

'wiek, w którym kończy się pracę zawodową i rozpoczyna pobieranie emerytury': pol. *wiek emerytalny* (STJP: 30); ang. *retirement age* (WSPA: 223); wł. *età pensionabile* (PSPW: 302).

'zbyt wczesne zezarzenie się': pol. *przedwczesna starość* (SDS: 280); ang. X {*premature ageing*}; wł. *vecchiaia precoce* (WSWP, IV: 353)<sup>122</sup>.

'zła starość': pol. *zgrzybiata starość* (SFJP, II: 207), *skołatana starość* (SFJP, II: 207), *spracowana starość* (SFJP, II: 207); ang. X {*senile old age*}; wł. X {*vecchiaia decrepita*}

### Określenia temporalne związane ze starością

'w okresie starości': pol. *na stare lata, na starość* (SFJP, II: 207)<sup>123</sup>; ang. *in one's old age* (MED 985), *late in life* (APST: 50), *at sb's senile age* (USTJA: 132), *in one's second childhood* (ODEI: 491); wł. *nella vecchiaia* (NDI: 438), *da vecchio* (USPW: 1263), *in età avanzata* (CID: 213).

'w okresie starzenia się': pol. *pod starość* (SFJP, II: 207); ang. {*toward(s)/approaching/getting on for old age*}; wł. {*verso la vecchiaia*}

<sup>119</sup> Por. fr. *un certain âge*.

<sup>120</sup> Angielski związek wyrazowy *a/one's second childhood* ma dwa znaczenia: pierwsze, wymienione powyżej, to 'starość', drugie – 'okres życia, w którym człowiek czuje się tak, jak w dzieciństwie' (ODEI: 491).

<sup>121</sup> Por. użycie frazeologizmu wartościującego w tytule artykułu Henryka Szabały *Gdy nadejdzie czarna godzina, czyli refleksje o starości*, „Pieniądze i Więź”, 4 (1999), s. 25–30.

<sup>122</sup> *Uniwersalny słownik polsko-włoski* podaje odpowiednik wyrazowy *senilismo* (USPW: 1263).

<sup>123</sup> Połączenie wyrazowe *w starości*, poświadczone leksykograficznie, kwalifikowane jest jako rzadkie (SFJP, II: 207).

### Określenia ludzi, którzy są starzy

‘bardzo stary’: pol. *stary jak grzyb/jak mumia egipska* (SFJP, II: 209); ang. *(as) old as Methuselah* (ODEI: 26); wł. *vecchio come il cucco/Matusalemme/Noè* (DMD: 550)<sup>124</sup>

‘mający dużo lat, ale zachowujący dobrą formę’: pol. *stary wiekiem, ale młody duchem*; ang. *there’s life in the old dog yet*; wł. *vecchio di età ma giovane di spirito* (WSWP, IV: 353)

‘stary’: pol. *nie pierwszej młodości* (STJP: 31), *w podeszłym wieku* (STJP: 31), *mocno starszy* (SEP: 31); ang. *not as young as sb was the longer lived, the longer living, not in one’s first youth* (DE: 230), *not in the first flush of youth* (OCD: 891); wł. *non più giovanissimo, un po’ stagionato* (USPW: 582)

‘źle znoszący starość’: pol. *skołatany/złamany starością* (SFJP, II: 207), *ktos trzęsący się ze starości* (WSFJP: 744); ang. *{very old and senile}*; wł. *{molto anziano e senile}*

◇ ‘zupełnie siwy’: pol. *biały/siwy jak gołąb/gołąbek* (WSFJP: 248); ang. *[grey-haired]*; wł. *{con i capelli grigi/bianchi}*

### Nazwy ludzi, którzy są starzy

‘bogaty, stary mężczyzna, który utrzymuje kobietę, która mogłaby być jego córką’: pol. X *{bogaty, stary mężczyzna, który utrzymuje kobietę, która mogłaby być jego córką}*; ang. *sugar daddy* (PDEI: 141); wł. *{un vecchio ricco che mantiene un’amante giovane che potrebbe essere sua figlia}*

‘człowiek, który osiągnął zaawansowany wiek’: pol. *człowiek stary, człowiek starszy, człowiek w podeszłym wieku, człowiek w latach* (WSFJP: 149)<sup>125</sup>; ang. *senior citizen, an elderly/older person* (DE: 228–229), *third ager* (LNSA: 294)<sup>126</sup>; wł. *una persona anziana/vecchia* (USJP: 1264)

‘emeryt-podróznik’: pol. X *{emeryt-podróznik}*; ang. *grey nomad* (LNSA: 152); wł. X *{pensionato viaggiatore}*

‘leciwi snowbordziści’: pol. X *{leciwi snowbordziści}*; ang. *greys on trays* (LNSA 152); wł. X *{vecchi snowboarders}*

‘kobieta, która ma dużo lat (negatywnie)’: pol. *zgrzybiała staruszka/babcia* (WSFJP: 745) *stara baba* (STJP: 30); ang. *old jade* (WSAP: 633); wł. *cornacchia vecchia* (PSWP, I: 376)

‘kobieta, która ma dużo lat (pozytywnie)’: pol. *starsza pani/kobieta* (STJP: 30); ang. X *{old lady}*; wł. X *{signora anziana}*

<sup>124</sup> Warianty: *più vecchio di Matusalemme, più vecchio di Noè* (DeM: 2865).

<sup>125</sup> Wyrażenie frazeologiczne *człowiek starszy* ma również poświadczone drugie znaczenie: *młodz. iron. ‘taki, który nie rozumie młodzieży’* (WSFJP: 149). W liczbie mnogiej używane jest określenie *osoby starsze* (STJP: 30).

<sup>126</sup> Por. ang. *teenager ‘nastolatek, nastolatka’* (WSAP: 1205).

◇ 'kobieta, która późno zostaje matką': pol. X {*kobieta, która późno zostaje matką*}, ang. *Metuselah mum*, wł. X {*una donna che ha bambino tardi*}

'mężczyzna, który ma dużo lat (pozytywnie)': pol. *starszy pan* (STJP: 30), *sędziwy starzec* (SDS: 280), *czcigodny/dostojny starzec* (I); ang. {*respected old man*}, wł. {*uomo anziano rispettato da tutti*}

'mężczyzna, który ma dużo lat i jest niedołężny': pol. *schorowany/zniedołęzniały/zdzieciniały/zgrzybiały starzec* (USJP, III: 1382); ang. X {*senile man*}; wł. *un vecchio decrepito* (WSWP, IV: 354)

'przywiązane do siebie i kochające się starsze małżeństwo': pol. X {*przywiązane do siebie i kochające się starsze małżeństwo*}; ang. *a Darby and Joan*; wł. X {*coppia felicemente sposata*}

'szcuplej staruszek o łagodnym usposobieniu': pol. {*szcuplej staruszek o łagodnym usposobieniu*}; ang. {*a thin old man of meek character*}; wł. *un arzilo vecchietto* (DLI: 2865)<sup>127</sup>

'starszy lubieżny, obleśny mężczyzna; niestosownie do swego wieku wykazujący zainteresowanie młodymi kobietami': pol. *stary cap* (WSFJP: 102); ang. *(old) goat* (WSAP: 81); wł. X [*caprone*]

'starsi ludzie, którzy lubią korzystać z Internetu': pol. X {*starsi ludzie, którzy lubią korzystać z Internetu*}; ang. *silver surfers* (PDEI: 10); wł. X {*le persone anziani che amano usare Internet*}

'stary, ale mający dobrą kondycję, wykazujący dużo żywotności': pol. *stary, ale jary* (SF: 70)<sup>128</sup>, *czerstwy staruszek* (STJP: 30); ang. *There's life in the old dog yet*; wł. *un vecchietto rubizzo* (USPW: 1264), *un bel vecchietto tutto pepe* (WSWP, IV: 354)

'stary, chudy mężczyzna': pol. *kościany dziadek* (WSFJP: 200); ang. {*old, thin man*}; wł. {*un uomo vecchio e magro*}

'stary człowiek oceniany negatywnie': pol. *stary piernik*<sup>129</sup>/*grzyb/ramol, stare pudło/próchno* (WSF: 512), *stary gruchot* (SFJP, II: 208); *stary pierdoła* (SFJP, II: 208); ang. *an old fogey* WDC: 180; wł. *vecchio bacucco*<sup>130</sup> (DMD: 550)

### Czynności i stany związane ze starzeniem się człowieka

'być bardzo starym': pol. X {*być bardzo starym*}; ang. *over the hill* (OI: 169); wł. *aver gli anni del primo topo, aver gli anni di Matusalemme, avere l'arme dei cinque*

<sup>127</sup> Tożsame znaczenie przekazuje włoska jednostka leksykalna *un vecchietto* (PSWP, II: 634).

<sup>128</sup> W opracowaniach leksykograficznych występują dwie postaci zapisu omawianego związku, tj. z przecinkiem (*stary, ale jary* (SFJP, II: 209; NSF: 173; WSPWN: 512; USJP, III: 1381)) i bez (*stary ale jary* (PSF: 584; WSFJP: 745)).

<sup>129</sup> W znaczeniu tym używany jest również sam komponent substancywny związku – *piernik* (USJP, III: 121).

<sup>130</sup> Wyrażenie to może być wykorzystywana również do nazwania starych rzeczy, przy czym ma wówczas nacechowanie archaicznością (DMD: 550).



*topi* (DMDL: 248–249), *avere molte primavere*<sup>131</sup>, *essere in età, essere in là con gli anni, essere più vecchio del prezzemolo, essere un Matusalemme* (DMD: 711–712).

‘być na granicy starości’: pol. *stać u progu starości* (I); ang. *to be on the threshold of old age* (I); wł. *essere dalla soglie della vecchiaia* (WSWP, IV: 353).

‘być starym’: pol. *nie być młodym, być nie pierwszej młodości* (WSFJP: 403); ang. *to be not as young as one used to, to be not in one’s first youth, to be not in the first flush of youth* (DE: 231); wł. *essere in età avanzata* (PWST: 120)

‘być w wieku krytycznym’: pol. *być w krytycznym wieku* (I); ang.; wł. *essere nell’età critica* (PWST: 120); wł. *to be in the critical age* (I)

‘cieszyć się szacunkiem z racji wieku’: pol. {*cieszyć się szacunkiem z racji wieku*}; ang. {*to be respected because of old age*}; wł. *avere rispetto della vecchiaia* (DLI: 2865), *onorare/rispettare la vecchiaia* (WSWP, IV: 353)

◇ ‘ładnie się zestarzeć’: pol. *ładnie się zestarzeć* (I); ang. *to age well* (WSAP: 23), *to grow old gracefully* (ODEI: 247); wł. *invecchiare con grazia* (I)

‘mieć gdzie mieszkać na starość’: pol. *mieć na starość zapewniony kąt* (STJP: 29); ang. X {*to have accommodation provided for old age*}; wł. X {*aver l’abitazione garantito per la vecchiaia*}

‘mieć obniżoną sprawność intelektualną z powodu zaawansowanego wieku; zdziecinnieć’: pol. *zdziecinnieć na starość* (STJP: 28); ang. *to go gaga in one’s old age* (WSPA: 1378); wł. *essere (un po’) rimbambito con l’età/con la vecchiaia, un vecchio rimbambito* (DeM: 2178)

◇ ‘mieć pochyloną sylwetkę’: pol. *starość pochylila kogoś ku ziemi/przygarbiła kogoś* (SFJP, II: 207); ang. {*sb is bent with age*}; wł. {*qu è ingobbato dalla vecchiaia*}

◇ ‘mieć wygląd człowieka młodszego’: pol. *nie wyglądać na swój wiek* (NSF: 171)<sup>132</sup>; ang. ‘mieć spokojną starość’: pol. {*cieszyć się spokojną starością*}; ang. X {*to enjoy peaceful old age*}; wł. *trascorrere una vecchiaia tranquilla* (DeM: 2865)

◇ ‘obawiać się starości’: pol. *bać się starości* (SDS: 280); ang. X {*to be afraid of old age*}; wł. *pensare alla vecchiaia* (DLI: 2865)

‘odczuwać starość fizycznie’: pol. *czuć starość w rękach/nogach/kościach* (SFJP, II: 207); ang. *to feel sb’s age*; wł. *i malanni/gli acciacchi della vecchiaia* (DLI: 2865)<sup>133</sup>.

<sup>131</sup> Por. pol. *wiosna przest. dziś książk. żart. ‘rok życia’: skończyć którąś wiosnę, ileś wiosen* (USJP, IV: 450).

<sup>132</sup> Zwrot *nie wyglądać na swój wiek* ma znaczenie ‘mieć wygląd człowieka młodszego’ i może być używany w odniesieniu do osób w różnym wieku.

<sup>133</sup> Frazeologiczny zwrot porównawczy *leżć, jakby miał sto lat*, mający znaczenie ‘leżć, powłóczęgając nogami’ motywowany jest stereotypowym wyobrażeniem chodu starego człowieka. Por. W. Wysoczański, *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych (na materiale wybranych języków)*, Wrocław 2005, s. 245.

◇ ‘o wyglądzie kobiety, która nie jest młoda<sup>134</sup>, a chce wyglądać jak licealistka’: pol. *z tyłu liceum, z przodu muzeum* (USJP, III: 434); ang. *mutton dressed as lamb* (LDEI: 228)<sup>135</sup>; wł. *dietro liceo, davanti museo*<sup>136</sup>

‘przestać pracować zawodowo i rozpocząć pobieranie emerytury’: pol. *przechodzić na emeryturę* (STJP: 29); ang. *to head for retirement*; wł. *andare in pensione* (PSPW, I: 302)

‘rozwiązać z kimś umowę o pracę po osiągnięciu przez daną osobę wieku emerytalnego’: pol. *przenieść na emeryturę* (USJP, III: 703); ang. *to be pensioned off* (WSPA: 223); wł. *collocare/mettere in pensione* (PSPW, I: 302)<sup>137</sup>

‘starość komuś dokucza’: pol. *starość doskwiera komuś/dokucza komuś/gnębi kogoś/gniecie kogoś* (SFJP, II: 2070); ang. X {*old age bothers/troubles somebody*}; wł. X {*la vecchiaia dà fastidio/fa male a qu*}

◇ ‘starzeć się’: pol. *chylić się/pochylać się ku starości* (SFJP, II: 207); ang. *to be getting on (in) years* (CIDPV: 115), *to be getting on in life* (DE: 230); wł. *andare per i (...) anni* (NDI: 29)

◇ ‘starzeć się w widoczny sposób’: pol. *posunąć się w latach*; ang. *to grow old*; wł. *essere un po’ vecchiotto* (WSWP, IV: 354)

◇ ‘ubierać się w sposób powszechnie uznawany za odpowiedni dla młodszych’ *nosić się młodo* (NSF: 171); ang. {*to wear clothes considered to be proper for younger persons*}; wł. {*portare gli abiti adatti per i più giovani*}

‘umrzeć z przyczyn naturalnych’: pol. *umrzeć ze starości, umrzeć swoją/własną śmiercią* (USJP, IV: 243); ang. *to die of old age, to die natural death* (APST: 49); wł. *morire di vecchiaia* (DeM)

‘wejść w okres starości’ pol. *przekroczyć próg starości, mieć z górki* (USJP, I: 1059); ang. *to be over the hill*, (WSAP: 562); wł. *essere sul viale/sulla via del tramonto* (CID: 621)

‘zestarzeć się’: pol. *przekroczyć smugę cienia* (WSPA: 1041); ang. *to be past one’s prime* (WSPA: 1041); wł. *non essere quello/a di una volta* (I)

‘(ze)starzeć się przedwcześnie’: pol. *postarzeć się przedwcześnie*; ang. *to grow prematurely old* (STAPPA: 120); wł. *invecchiare precocemente* (PWST: 120)

<sup>134</sup> Trudno jednoznacznie określić granicę wieku osoby, w odniesieniu do której ta jednostka może zostać użyta. Niemniej jednak należy założyć, że nadawca subiektywnie będzie uważał osobę charakteryzowaną za starą.

<sup>135</sup> Związek angielski ma identyczne ograniczenie genderowe, tzn. jest używany wyłącznie w odniesieniu do kobiet.

<sup>136</sup> Związek ten nie ma poświadczenia leksykograficznego, używany jest w potocznej odmianie języka mówionego.

<sup>137</sup> W języku włoskim w znaczeniu ‘przenieść na emeryturę’ używany jest również czasownik *pensionare* (PSPW, I: 302).

'żyć długo' (pol. *doczekać/dożyć późnej starości* (STJP: 28), *doczekać szczęśliwej starości* (STJP: 28), *osiągnąć podeszły wiek* (STJP 29), *być w słusznym wieku* (NSF: 168); ang. *to live to a ripe old age*, *to live to a green old age* (PDEI: 4); wł. *vivere fino all'estrema vecchiezza* (USPW: 1263), *vivere gli anni di Nestore* (DMD: 24), *è giunto ad una bella età* (NDI: 213).

### Miejsca, do których przychodzą lub w których przebywają ludzie w podeszłym wieku

'miejsce, w którym mieszkają osoby w podeszłym wieku, potrzebujące opieki' (pol. *dom spokojnej starości*, *dom pogodnej jesieni*, *dom starców* (STJP: 28); ang. *old-people's home*, *eventide home*, *sunset home*, *twilight home* (DE: 231), *nursing home*, *rest home*, *God's waiting room* (DE: 231)<sup>138</sup>, *convalescent home*; wł. *ospizio dei vecchi*, *ricovero gerocomio* (USPW: 1264)<sup>139</sup>)

'organizacja, zrzeszenie emerytów, ludzi w podeszłym; także: lokal, w którym się oni spotykają' (PSWP, 38: 181) pol. *klub seniora*, ang. *a Darby and Joan club* (PSIA: 97) *seniors' club*; wł. *il centro anziani*<sup>140</sup>

'uczelnia organizująca zajęcia edukacyjne dla osób w podeszłym wieku': pol. *uniwersytet trzeciego wieku* (WSFJP: 875); ang. *University of the Third Age*<sup>141</sup>; wł. *università della terza età* (I)<sup>142</sup>

### Inne pojęcia związane ze starością

'granica wieku, po przekroczeniu której człowiek uważany jest za starego': pol. *próg starości* (SDS: 280); ang. *the threshold of old age*<sup>143</sup>; wł. *la soglia della vecchiaia* (WSWP, IV: 78)

'klimakterium': pol. X [*przekwitanie*, *klimakterium*]; ang. *change of life* (WSPA: 879); wł. *età critica* (PWST: 119)

'lista osób dyskryminująca osoby starsze': pol. X {*lista osób dyskryminująca osoby starsze*}; ang. *grey list* (LNSA: 152)<sup>144</sup>; wł. X {*la lista che discrimina le persone anziani*}

<sup>138</sup> *Dictionary of Euphemisms* rejestruje użycie słowa *home* w znaczeniu 'dom spokojnej starości' (DE: 232).

<sup>139</sup> Włoskie opracowania frazeologiczne podają również odpowiedniki wyrazowe, np. *ri-covero*, *gerocomio* (USPW: 1264).

<sup>140</sup> Nazwa nie ma poświadczenia leksykograficznego w analizowanych opracowaniach.

<sup>141</sup> W angielszczyźnie dla nazwania tego rodzaju uczelni używany jest również skrótowiec *U3A*. Brak poświadczeń w analizowanych opracowaniach leksykograficznych, mimo że nazwa funkcjonuje w języku angielskim. Zob. np. [www.u3a.org.uk](http://www.u3a.org.uk). Dostęp: 20.07.2011.

<sup>142</sup> Jednostka *uniwersytet trzeciego wieku* jest wielowyrazową nazwą – tego typu połączenia tworzą pogranicze frazeologii i leksyki.

<sup>143</sup> Jednostka ta nie ma poświadczenia w opracowaniach leksykograficznych, obecna jest w korpusach języka angielskiego, np. BNC.

<sup>144</sup> Por. *to greylist* 'dyskryminować ze względu na wiek', *greylisted* 'dyskryminowany ze względu na wiek' (LNSA: 152).

‘mądrość życiowa starych ludzi’: pol. X {*mądrość życiowa starych ludzi*}; ang. {*the wisdom of the old*}; wł. *la sapienza dei vecchi* (USPW: 1264), *la saggezza dei vecchi* (WSWP, IV: 354)

◇ ‘moment uświadomienia sobie, że nie jest się już młodym’: pol. *smuga cienia* (SF: 70); ang. X {*a moment of realization that you are not longer young*}; wł. X {*momento di realizzazione che non sei più giovane*}

‘opieka nad starszymi ludźmi, pojmowana jako sektor usług’: pol. {*usługi związane z opieką nad starszymi ludźmi*}; ang. *sunset industry* (DE: 231); wł. X {*servizi di assistenza anziani*}

◇ ‘osoba, która pomaga starszemu’: pol. *podpora starości, być podporą czyjejs starości* (WSFJP: 744); ang. X {*a person who helps an elderly person*}; wł. *bastone della vecchiaia* (USWP: 1230)

◇ ‘pokryta zmarszczkami twarz’: pol. *pokryta/poorana/usiana zmarszczkami twarz* (SFJP, II: 408); ang. *lined/wrinkled/craggy/rugged face* (OCD: 287); wł. *viso vecchio e rugoso* (WSWP, IV: 354)

◇ ‘siwe włosy’<sup>145</sup>: pol. *siwe włosy, siwizna komuś przyprósza skroń* (STJP: 29), *srebrne włosy* (WSFJP: 883); ang. *grey hair, grizzled hair* (OCD: 362); wł. *capelli d’argento* (DMD: 93)<sup>146</sup>

‘siła nabywczą emerytów’: pol. X {*siła nabywczą emerytów*}; ang. *grey pound* (LNSA: 152)<sup>147</sup>; wł. X. {*potere d’aquisto dei pensionati*}

‘starzec z siwą brodą’: pol. *brodaty starzec* (SDS: 280), *siwobrody starzec* (SDS: 280); ang. X [a *grey-beard*] (PDEI: 8); wł. X {*un uomo con la barba grigia*}

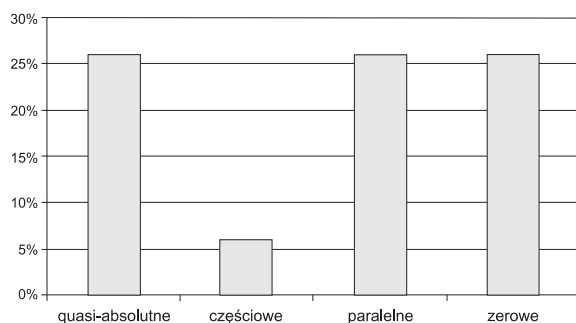
‘wpływy starszych ludzi wydających pieniądze na swoje potrzeby’: pol. {*wpływy starszych ludzi wydających swoje pieniądze*}; ang. *grey power* (LNSA: 152); wł. {*potere delle persone anziane che spendono i loro soldi*}

W analizowanej grupie związków opisujących starość wśród jednostek mających odpowiedniki należące do jednego rodzaju w obu zestawianych językach trzy grupy są liczne: ekwiwalenty paralelne stanowią około 26% przebadanych jednostek, identyczną wartość osiągnęły odpowiedniki zerowe, natomiast absolutne – 15%.

<sup>145</sup> W analizowanych językach występują również frazeologizmy opisujące siwiejące włosy (pol. *szpakowate włosy* (WSFJP: 883); ang. *salt-and-pepper hair* (PDEI: 182); wł. *capelli sale e pepe* (DMD: 93)) i siwiejącą brodę (pol. *szpakowata broda*; ang. *a beard peppered with grey* (PDEI: 182)). Ponadto obecne są s frazeologizowane wyrażenia o znaczeniu ‘zupełnie łysy’: pol. *łysy jak kolano* (WSFJP: 307); ang. *as bald as a coot* (ODEI 16); wł. *pelato come il cullo delle scimmie* (DMDLI: 325).

<sup>146</sup> W języku włoskim wyrażenie *capelli d’argento* używane jest również ironicznie (DMD: 93).

<sup>147</sup> Por. *pink dollar/pound* ‘siła nabywczą środowisk homoseksualnych’ (LNSA: 232).

**Diagram 25. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrazowych z pola STAROŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim**

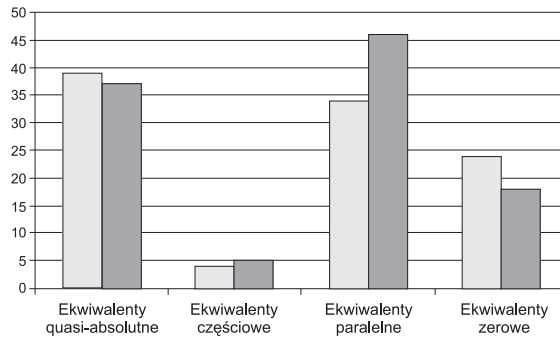
Źródło: opracowanie własne.

W perspektywie polsko-angielskiej najliczniejszą grupę stanowią polskie jednostki mające angielskie odpowiedniki quasi-absolutne (39%), na drugim miejscu pod względem liczebności plasują się związki o odpowiednikach paralelnych, stanowiące ponad jedną trzecią całego zbioru stałych połączeń opisujących starość (34%), a nieco mniej, bo niemal jedną czwartą – bezekwiwalentne (24%). Ostatnia grupa to połączenia mające odpowiedniki częściowe (4%). W przypadku jednostek angielskich największą podgrupę tworzą połączenia o odpowiednikach paralelnych (46%), drugą pod względem liczebności – te mające ekwiwalenty quasi-absolutne (37%), trzecią zaś – zerowe (18%). Najmniej liczne są połączenia o odpowiednikach częściowych (5%) (diagram 26).

Dla relacji polsko-włoskiej układ jest identyczny jak w przypadku zestawienia polsko-angielskiego: polskie związki mające włoskie odpowiedniki quasi-absolutne stanowią 38%, paralelne – 37%, zerowe – 15%, a częściowe – 13%. Zmiana kierunku, tj. analiza polsko-włoskich korespondencji, daje prymat połączeniom o ekwiwalentach paralelnych (43%). Kolejne miejsca zajmują jednostki mające odpowiedniki quasi-absolutne (38%), częściowe (14%) i zerowe (9%) (diagram 27).

Zestawienie związków angielskich i włoskich daje podobne dystrybucje podgrup: najwięcej związków angielskich ma odpowiedniki paralelne i quasi-absolutne (odpowiednio 39% i 36%). W badanym materiale stosunkowo dużo angielskich jednostek ma ekwiwalenty zerowe (23%), natomiast najmniej wystąpiło połączeń mających odpowiedniki częściowe (7%). W przypadku włoskich związków również najlicz-

**Diagram 26. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej**

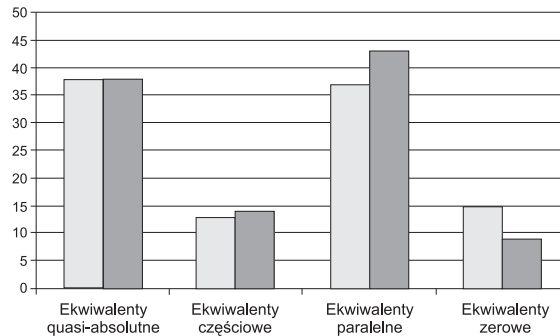


□ – perspektywa polsko-angielska

■ – perspektywa angielsko-polska

Źródło: opracowanie własne.

**Diagram 27. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej**



□ – perspektywa polsko-włoska

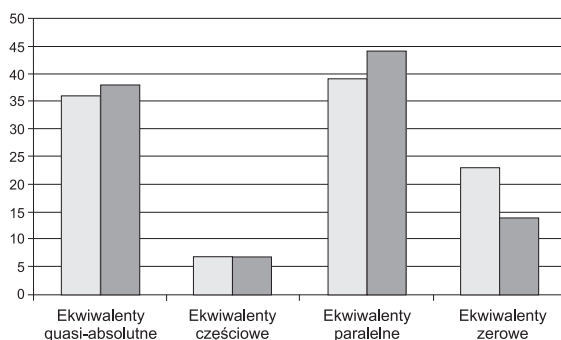
■ – perspektywa włosko-polska

Źródło: opracowanie własne.

niejsze są te, którym można przyporządkować ekwiwalenty paralelne i quasi-absolutne (odpowiednio 44% i 38%). Znacznie mniej połączeń ma w języku angielskim odpowiedniki zerowe (14%), a jeszcze mniej – częściowe (7%) (diagram 28).

Powyższe zestawienia pokazują, że niezależnie od kombinacji porównywanych języków wyniki są w dużym stopniu zbliżone dla grup domi-

**Diagram 28. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej**



□ – perspektywa angielsko-włoska

■ – perspektywa włosko-angielska

Źródło: opracowanie własne.

nujących w klasyfikacji. W każdym zestawieniu dwie najliczniejsze grupy to odpowiedniki paralelne i quasi-absolutne. Różnice obserwujemy w zakresie pozycji ekwiwalentów częściowych i zerowych.

## 5. Schematy lakunarności ekwiwalencji polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrazowych tworzących pole WIEK

Międzyjęzykowa ekwiwalencja jednostek wielowyrazowych ma charakter skalarny, a więc ich odpowiedniki wykazują różny stopień korespondencji. W tradycyjnych ujęciach gradacja ekwiwalencji przedstawiana jest począwszy od związków, których odpowiedniki wykazują najwięcej podobieństw, skończywszy na tych, które nie mają korespondujących ustabilizowanych połączeń w języku docelowym. Punktem wyjścia analiz kontrastywnych można również uczynić lakunarność.

Proponowana przez mnie analiza obejmuje kilka etapów, z których pierwszy to zweryfikowanie, czy dana jednostka wielowyrazowa ma charakter lakunarny. Przyjmuje się założenie, że potencjalnie każda jednostka wielowyrazowa może mieć charakter lakunarny: tożsamość leksykalno-formalna lub różna postać związku wpływa na ocenę lakunarności potencjalnej, ale dopiero etap weryfikacji pozwala na ustalenie, czy taka

jednostka ma międzyjęzykowy ekwiwalent wielowyrazowy czy też go nie posiada.

Weryfikacja pozwala stwierdzić, czy rzeczywiście dana jednostka należy do połączeń lakunarnych. Jeśli dany związek wyrazowy wykazuje cechę lakunarności, dalsze badanie pozwala na określenie charakteru lakunarności i jej natężenia. Potwierdzenie braku ekwiwalentu oznacza zidentyfikowanie lakunarności rzeczywistej, co w konsekwencji oznacza korespondencję niewłaściwą danej jednostki wielowyrazowej języka wyjściowego. Jej sens w języku docelowym może przekazywać albo ekwiwalent wyrazowy, albo luźne połączenie wyrazowe. W analizowanym materiale występują luki językowe i luki referencyjne, które mają zarówno odpowiedniki wyrazowe, jak i ekwiwalenty w postaci luźnych połączeń wyrazowych. Wielowyrazowa jednostka języka wyjściowego może mieć odpowiednik wyrazowy i/ lub wielowyrazowy, co ilustruje diagram 29.

**Diagram 29. Schemat międzyjęzykowych ekwiwalentów jednostek wielowyrazowych według kryterium liczby elementów**



Źródło: opracowanie własne.

W języku docelowym może występować więcej niż jeden odpowiednik danego połączenia wyrazowego: istnieją więc rozmaite kombinacje, na przykład jeden odpowiednik wyrazowy i kilka odpowiedników wielowyrazowych.

Jeśli w języku docelowym istnieje korespondujące stałe połączenie wyrazowe, mamy do czynienia z lakunarnością nierzeczywistą i korespondencją właściwą. Dana jednostka wielowyrazowa języka wyjściowego ma odpowiednik w postaci ustabilizowanej konstrukcji złożonej z co najmniej dwóch słów w języku docelowym. Ekwiwalenty te są zróżnicowane pod względem stopnia zgodności parametrów jednostki języka



wyjściowego i odpowiednika w języku docelowym. Obejmują one trzy klasy ekwiwalentów: absolutne/quasi-absolutne, częściowe i paralelne.

Szczególny rodzaj lakunarności, tj. quasi-rzeczywistą, występującą z korespondencją quasi-niewłaściwą, obserwuje się w przypadku odpowiedników wyrazowych o obrazowości tożsamej z obrazowością jednostki wielowyrazowej języka wyjściowego. Od strony formalnej występuje lakunarność rzeczywista, natomiast analiza aspektu figuratywnego skłania do uznania korespondencji za właściwą. W weryfikacji lakunarności wykorzystywać należy rozmaite źródła, przede wszystkim opracowania leksykograficzne i korpusy językowe, do których badania można wykorzystać metodę paradygmatu konsultacyjnego. Pomocne mogą być również wyniki badań ankietowych i wywiady pogłębione z rodzimymi użytkownikami danego języka.

**Diagram 30. Schemat oceny i analizy lakunarności jednostek wielowyrazowych**



Źródło: opracowanie własne.

Jak już wspomniano wcześniej, w perspektywie międzyjęzykowej wszystkie jednostki wielowyrazowe traktowane są jako potencjalnie bezekwiwalentne i podlegają weryfikacji. W analizach lakunarność może być zarówno prognozowana, jak i nieprognozowana: bezekwiwalentny charakter jednostek może być z góry zakładany (lakunarność właściwa prognozowana) lub nie (lakunarność właściwa nieprognozowana).

Prześledzenie wyekscerpowanych stałych połączeń wyrazowych pozwala wyróżnić trzy podstawowe rodzaje lakunarności: zerową, częściową i absolutną. Lakunarność zerowa występuje, gdy dany związek ma odpowiednik w postaci jednostki wielowyrazowej w innym języku – porównywalne systemy nie mają luk w określonym miejscu. Może mieć ona różne natężenie, którego wartość zależy od stopnia tożsamości porównywanych jednostek. Lakunarność częściowa zachodzi w sytuacji, kiedy w systemie drugiego języka funkcjonuje jednostka wielowyrazowa częściowo wypełniająca dane miejsce. Trzeci rodzaj relacji, lakunarność absolutna, ma miejsce, gdy związek frazeologiczny danego języka nie ma odpowiednika będącego stałym połączeniem wyrazowym w porównywanym języku. Wypełnienie może być ono wyrazem lub kombinacją słów, która nie należy do jednostek o charakterze odtwarzalnym. Zależność między intensywnością ekwiwalencji i lakunarności przedstawia poniższy diagram.

**Diagram 31. Relacja międzyjęzykowej ekwiwalencji i lakunarności jednostek wielowyrazowych**

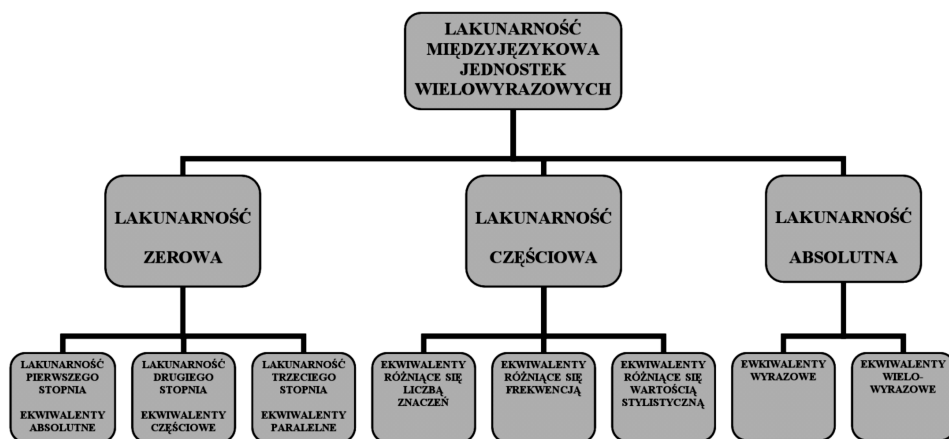
Ekwiwalencja absolutna	Lakunarność zerowa
----- ↓ -----	-----
Ekwiwalencja częściowa	Lakunarność zerowa
----- ↓ -----	
Ekwiwalencja paralelna	Lakunarność częściowa
-----	-----
Ekwiwalencja zerowa	Lakunarność absolutna

Źródło: opracowanie własne.

Granica między ekwiwalencją absolutną a częściową w wielu przypadkach jest płynna, podobnie kształtuje się relacja między korespondencją częściową a paralelną, co na diagramie oznaczone zostało strzałkami. Ekwiwalencja absolutna odpowiada lakunarności zerowej, a w przypadku ekwiwalencji częściowej i paralelnej może wystąpić lakunarność zerowa lub częściowa. Ekwiwalencja zerowa jest natomiast tożsama z lakunarnością absolutną.

W klasyfikacji badanych jednostek pokazującej obecność i natężenie lakunarności w perspektywie międzyjęzykowej dominantę stanowi ustalenie luk wśród zestawianych połączeń oraz scharakteryzowanie ich. Rodzaje lakunarności jednostek wielowyrazowych ilustruje diagram 32.

**Diagram 32. Schemat lakunarności międzyjęzykowej jednostek wielowyrazowych**



Źródło: opracowanie własne.

Aby pokazać możliwości wykorzystania zaproponowanej analizy gradacji lakunarności w badaniach kontrastywnych jednostek wielowyrazowych, zostanie ona przeprowadzona dla polskich, angielskich i włoskich jednostek z pola WIEK, wyekscerpowanych z frazeologicznych i ogólnych opracowań leksykograficznych.

## 5.1. Lakunarność zerowa

W perspektywie kontrastywnej, w przypadku omawianego materiału – trójjęzycznej, niektóre jednostki wielowyrazowe o tożsamej lub różnej postaci formalno-leksykalnej wyrażające dane pojęcie są obecne we wszystkich badanych językach. Można wówczas mówić o braku luk w systemach jednostek wielowyrazowych analizowanych języków dla danego znaczenia, czyli – innymi słowy – o lakunarności zerowej w skali mikro, tj. dla poszczególnych jednostek.

Różnojęzyczne realizacje poszczególnych znaczeń, które mają postać wielowyrazowych połączeń mających charakter reproduktów, należą do trzech tradycyjnie wyodrębnianych grup odpowiedników. Są nimi ekwiwalenty absolutne, częściowe i paralelne.

### 5.1.1. Lakunarność zerowa: ekwiwalenty absolutne

Pierwszą z wymienionych grup, tj. ekwiwalenty absolutne, tworzą jednostki wielowyrazowe o tożsamym składzie leksykalnym i identycznej strukturze, mające to samo znaczenie w językach polskim, angielskim i włoskim. Parametry charakteryzujące omawiane związki wykazują bardzo wysoki stopień podobieństwa.

Zachodzi tu lakunarność zerowa – w perspektywie kontrastywnej nie występują luki, w porównywanych językach obecne są jednostki wielowyrazowe przekazujące dane znaczenie, które w ujęciu międzyjęzycznym należy uznać za najbliższe odpowiedniki systemowe.

## DZIECIŃSTWO

Analiza zebranych połączeń wyrazowych opisujących najwcześniejszy okres życia człowieka – dzieciństwo – pozwala stwierdzić, że większość badanych połączeń to związki, które mają bliskie odpowiedniki w porównywanych językach. Opisują one aspekty dzieciństwa, które można określić mianem uniwersalnych: z okresem tym kojarzone są między innymi wychowanie, nauka czy zabawa oraz związane z nimi ocenianie dzieci. Stąd liczne są polskie jednostki, które mają ekwiwalenty absolutne zarówno w języku angielskim, jak i włoskim, na przykład: pol. *trudne dziecko* – ang. *difficult child* – wł. *ragazzo difficile*; pol. *dobre dziecko* – ang. *good child* – wł. *buon bambino/buona bambina*. Wśród wielowyrazo-

wych połączeń należących do ekwiwalentów quasi-absolutnych znajdujemy jednostki motywowane stereotypowym postrzeganiem dziecka jako żywego, ruchliwego, pełnego energii: pol. *żywe dziecko*; ang. *a lively child*; wł. *bambino vispo/bambina vispa*.

We wszystkich badanych językach występują jednostki wyrażające znaczenie 'jedyne dziecko': pol. *jedyne dziecko* – ang. *only child* – wł. *figlio unico/figlia unica*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że polska jednostka i jej angielski odpowiednik nie przekazują informacji o płci dziecka, natomiast włoskie ekwiwalenty zawierają komponent znaczeniowy określający płeć: *figlio unico* – 'jedyny syn', *figlia unica* – 'jedyna córka'. Do tej grupy należą również jednostki opisujące nad wiek rozwinięte dzieci: pol. *cudowne dziecko*; ang. *prodigy infant/child*; wł. *bambino prodigio/bambina prodigia*. Podobnie jak w poprzednim przypadku frazeologizmy włoskie mają dwie formy rodzajowe, natomiast jednostka angielska jest wspólnorodzajowa.

Niektóre jednostki mają odpowiedniki częściowe tylko w jednym z porównywanych języków, w drugim zaś – odpowiednik absolutny lub niefrazeologiczny. Przykładowo, polski zwrot *trzymać dziecko do chrztu* posiada angielski odpowiednik częściowy *to present an infant for baptism* i włoski ekwiwalent absolutny *tenere qu a battesimo*. Wszystkie jednostki mają zbliżoną wartość stylistyczną.

Drugą z wymienionych relacji tworzą z kolei trzy następujące związki: polska jednostka *dziecko jeszcze przy piersi/cycku*, angielskie frazeologizmy *breastfed/nursing child* i *baby at the/her breast* oraz włoski odpowiednik niefrazeologiczny *un bambino che poppa ancora*. Między przytoczonymi wyrażeniami zachodzą złożone relacje. Polski frazeologizm ma dwa warianty, które mają różną wartość stylistyczną: połączenie ze składnikiem *piersi* to jednostka o charakterze neutralnym, natomiast związek, w którym występuje komponent *cycku*, należy do zasobu frazeologii kolokwialnej odmiany polszczyzny. Angielskie połączenia wyrazowe mają charakter neutralny, natomiast włoski odpowiednik zawiera czasownik *poppare* ('ssać'), który jest leksykalnym wykładnikiem przynależności do stylu potocznego.

Na pograniczu między ekwiwalentami częściowymi a paralelizmami należy sytuować szereg złożony z następujących wyrażen: pol. *plac zabaw*; ang. *children's playground*; wł. *giardino d'infanzia*. Szczególną relację obserwujemy między polską jednostką *ogródek jordanowski* a przytoczonymi obcojęzycznymi ekwiwalentami. Polska jednostka o znaczeniu 'teren zie-

lony z urządzeniami sportowymi, przeznaczony dla dzieci na miejsce gier, zabaw i ćwiczeń fizycznych' (USJP, II: 1217) podana jest w cytowanym słowniku z kwalifikatorem *pedagogiczny*, nie jest więc jednostką należąca do języka potocznego tak jak pozostałe wyrażenia.

Przykładem związków w dwóch językach, między którymi zachodzi ekwiwalencja quasi-absolutna, są dwie jednostki wyrażające znaczenie 'wczesna młodość': angielski frazeologizm *early youth* i jego włoski odpowiednik *la prima giovinezza*. W obu połączeniach wyrazowych występuje rzeczownik o znaczeniu 'młodość' (ang. *youth*; wł. *giovinezza*), różnią się one natomiast komponentem określającym go: w jednostce angielskiej składnikiem adiektywnym jest słowo *early* ('wczesny'), natomiast wyrażenie włoskie zawiera liczebnik *primo* ('pierwszy', 'wczesny'). Wymienione połączenia mają polski odpowiednik paralelny (*szczenięca młodość*).

## MŁODOŚĆ

Podobnie jak w przypadku jednostek wielowyrazowych odnoszących się do dzieciństwa wśród wielowyrazowych połączeń opisujących młodość występują związki mające różnorodne ekwiwalenty. Niektóre tożsame znaczeniowo stałe połączenia wyrazowe pozostają względem siebie w relacji ekwiwalencji absolutnej, na przykład: pol. *szaleństwa młodości* – ang. *madness of youth* – wł. *folle di gioventù*; pol. *kult młodości* – ang. *the cult of youth* – wł. *culto della giovinezza*; pol. *dzisiejsza młodzież* – ang. *the youth of today* – wł. *i giovani di oggi*; pol. *pokolenie X* – ang. *generation X* – wł. *generazione X*.

Wśród wielowyrazowych połączeń z pola MŁODOŚĆ znajdujemy połączenie wyrazowe, które sytuuje się na pograniczu frazeologii i terminologii. Jest nim wyrażenie *kompleks Adonisa*, mające angielski odpowiednik *an Adonis complex* oraz włoski ekwiwalent *il complesso di Adone*.

## DOJRZAŁOŚĆ

W porównaniu z jednostkami opisującymi dzieciństwo i starość stałe połączenia wyrazowe opisujące dojrzałość nie są liczne w badanych językach. W badanym materiale do jednostek o wysokim stopniu korespondencji należą te z pogranicza terminologii, na przykład: 'wiek, kiedy się pracuje': pol. *wiek produkcyjny* – ang. *working age* – wł. *età produttiva*.

Wśród analizowanych wyrażen wystąpiły takie, które mają ekwiwalent o wysokim stopniu tożsamości formalno-leksykalnej w jednym z po-

równywanych języków. Polska jednostka *wiek męski* ma dwuwyrazowy odpowiednik włoski *età virile*, natomiast w języku angielskim odpowiednikiem obu związków jest słowo *manhood*.

## STAROŚĆ

Związki frazeologiczne opisujące różne aspekty starości tworzą grupę złożoną z różnorodnych jednostek. W perspektywie kontrastywnej zebrane w niej związki mają odpowiedniki należące do wszystkich typów. Wiele stałych połączeń wyrazowych występuje w identycznej postaci w każdym z porównywanych języków. W relacji ekwiwalencji absolutnej pozostają względem siebie między innymi następujące jednostki: pol. *jesień życia* – ang. *the autumn of one's life* – wł. *l'autunno della vita*; pol. *trzeci wiek* – ang. *third age* – wł. *la terza età*; pol. *zaawansowany wiek* – ang. *an advanced age* – wł. *età avanzata*; pol. *druga młodość* – ang. *second youth* – wł. *seconda giovinezza*; pol. *uniwersytet trzeciego wieku* – ang. *University of the Third Age* – wł. *università della terza età*.

### 5.1.2. Lakunarność zerowa: ekwiwalenty częściowe

Drugi rodzaj relacji to lakunarność zerowa drugiego stopnia. Zachodzi ona w przypadku grupy jednostek wielowyrazowych mających obcojęzyczne ekwiwalenty, które wykazują jedynie drobne różnice występujące w składzie leksykalnym danych jednostek lub ich strukturze. W przypadku połączeń o charakterze obrazowym nie wpływają one na obrazowanie.

## DZIECIŃSTWO

Wśród analizowanych związków znajdujemy również przykłady jednostek, które mają ekwiwalenty częściowe w pozostałych językach. Jedną z nich jest polskie wyrażenie *uraz z dzieciństwa*, które w języku angielskim ma odpowiednik *childhood trauma*, natomiast we włoskim – dwa ekwiwalenty: *trauma infantile* i *trauma dell'infanzia*. Innym przykładem są jednostki, które sytuują się między frazeologizmami a terminami, przekazujące znaczenie 'dziecko, które urodziło się na skutek zapłodnienia komórki jajowej poza organizmem matki': pol. *dziecko z probówki*, ang. *test-tube baby*, wł. *bambino/a in provetta*.

W relacji ekwiwalencji częściowej pozostaje polska jednostka *dziecko nad wiek rozwinięte* oraz angielskie wyrażenie *prodigy infant / child* i włoskie frazeologizmy *bambino prodigio / bambina prodigio*.

## MŁODOŚĆ

W badanym materiale występują również ekwiwalenty częściowe. Jedną z jednostek polskich mającą odpowiedniki częściowe jest frazeologizm *być w kwiecie wieku*. Jego angielski odpowiednik to *to be in one's prime of life*, natomiast włoski – *essere nel fiore della gioventù*. Innym przykładem związku w relacji ekwiwalencji częściowej z obcojęzycznymi ekwiwalentami jest polska jednostka *złota młodzież*, z którą w badanych językach korespondują idiomy z komponentem o znaczeniu 'pozlącany' (ang. *gilded youth*; wł. *gioventù dorata [moscardini]*).

Znaczenie 'młoda kobieta w wieku odpowiednim do zamążpójścia' jest wyrażane za pomocą wielowyrazowych połączeń w każdym w porównywanych języków: pol. *panna na wydaniu*; ang. *a marriageable girl*, wł. *ragazza da/in età da marito*. Przytoczone jednostki są ekwiwalentami częściowymi – występują w nich drobne rozbieżności w zakresie składu komponentów.

## DOJRZAŁOŚĆ

Jednostki wielowyrazowe opisujące wiek dojrzały stanowią stosunkowo małą grupę, w której występują jedynie niektóre typy ekwiwalentów. Znajdujemy wśród nich odpowiedniki częściowe, na przykład jednostki realizujące znaczenie 'wiek, kiedy człowiek jest dojrzały': pol. *dojrzały wiek, dojrzałe lata* – ang. *middle age* – wł. *età adulta* (PWST: 119).

Niektóre jednostki mają ekwiwalenty częściowe tylko w jednym z zestawianych języków. Przykładowo, znaczenie 'nie być już młodym, ale też nie być jeszcze starym' ma następujące realizacje: pol. *być w średnim wieku* – wł. *essere di mezza età*. W języku angielskim odpowiada im luźne połączenie czasownika kopulatywnego i przymiotnika złożonego *to be middle-aged*.

## STAROŚĆ

Wśród badanych jednostek wielowyrazowych znajdujemy takie, które mają ekwiwalenty częściowe. Przykładem związku wchodzącego w relację ekwiwalencji częściowej z obcojęzycznymi odpowiednikami jest polski



frazeologizm *stać u progu starości*, mający w języku angielskim ekwiwalent *to be on the threshold of old age*, a we włoskim – *essere dalla soglie della vecchiaia*. Elementem różniącym omawiane połączenia wyrazowe jest wchodzący w ich skład przyimek.

Inny przykład stanowią jednostki wyrażające znaczenie ‘odczuwać starość fizycznie’: polski związek *czuć starość w rękach/nogach/kościach*, angielski zwrot *to feel sb’s age* i włoski – *i malanni/gli acciacchi della vecchiaia*. W dwóch jednostkach, polskiej i włoskiej występuje rzeczownikowy komponent o znaczeniu ‘podeszły wiek’ (pol. *starość*, wł. *vecchiaia*), brak go natomiast w składzie ich angielskiego ekwiwalentu, który zawiera element o znaczeniu ‘wiek’ (ang. *age*). Można więc założyć, że ma on szersze zastosowanie i może się odnosić nie tylko do starości, ale i do wieku dojrzałego.

### 5.1.3. Lakunarność absolutna: ekwiwalenty paralelne

O trzecim typie relacji mówimy, gdy w perspektywie kontrastywnej jednostki wielowyzrazowe mają obcojęzyczne odpowiedniki paralelne, przekazujące dane znacznie za pomocą innych obrazów, do których tworzenia wykorzystują nietożsame środki leksykalne i strukturalne. Mogą one znacznie różnić się, na przykład wykorzystywać zupełnie odmienne obrazowanie, a w konsekwencji mieć różne zabarwienie stylistyczne.

## DZIECIŃSTWO

W wyekscerpowanym materiale znajdujemy również przykłady paralelizmów. Do nich zaliczymy związki o znaczeniu ‘bardzo szybko rosnać’: pol. *ktoś rośnie jak na drożdżach*, ang. *to grow like Topsy*, wł. *crescere a vista d’occhio*. Angielski doczasownikowy zwrot porównawczy ma proveniencję literacką: Topsy to jedna z bohaterek powieści *Chata Wuja Toma*<sup>148</sup>, czarna dziewczynka, która nie miała ojca ani matki, a na pytanie o rodziców odpowiadała *I spect I growed* (OGBAC: 541). Z kolei włoski idiom ma w swoim składzie komponent somatyczny *occhio* ‘oko’.

<sup>148</sup> *Uncle Tom’s Cabin* (1851) to powieść Harriera Beechera Stowe, poświęcona życiu czarnych niewolników na południu USA. Powieść ta wzbudziła polemikę, która skłoniła pisarkę do opublikowania w 1853 r. materiałów dokumentacyjnych *A Key to „Uncle Tom’s Cabin”* (SLDM: 373).

Relacja ekwiwalencji paralelnej może zachodzić między polską jednostką a jej angielskim ekwiwalentem i włoskim odpowiednikiem, które z kolei wykazują dużą bliskość strukturalną i leksykalną, co pozwala je zaliczyć do odpowiedników częściowych. Przykładowo, z polskim zwrotem (*chować*) *pod kloszem* korespondują angielski frazeologizm *to keep sb wrapped in cotton wool* i włoski *allevare/stare/tenere/vivere nella bambagia/tenere nel cotone*. Idiom polski odwołuje się do wyobrażenia osoby pozostającej pod kloszem, podczas gdy związki w porównywanych językach wyrażają tożsame znaczenie poprzez wyzyskanie konotacji wyrazów *cotton wool* i *bambogia* ‘wata’ takich, jak miękkość, delikatność i komfort.

## MŁODOŚĆ

Między niektórymi z analizowanych jednostek wielowyrazowych zachodzi relacja ekwiwalencji paralelnej. Przykładowo, może ona występować między dwoma (względem siebie ekwiwalentnymi częściowo) z trzech zestawianych jednostek, tak jak w następującym przypadku: polski frazeologizm *mieć [jeszcze] mleko pod (brodą, wąsem) / mieć [jeszcze] mleko pod nosem* ma angielski odpowiednik *to be (still) wet behind ears* oraz włoski ekwiwalent *avere il latte alla bocca* i jego warianty *avere ancora il latte sulla labbra, avere la bocca che sa ancora di latte, avere la bocca che puzza ancora di latte*.

Wszystkie wymienione tu związki wyrazowe mają w swoim składzie komponent somatyczny (pol. *nos*, ang. *ears* ‘uszy’, wł. *bocca* ‘usta’, *labbra* ‘wargi’), przy czym związek angielski ma inną motywację niż jego odpowiedniki i jest ich odpowiednikiem paralelnym<sup>149</sup>. Jednostka polska i włoska to natomiast odpowiedniki częściowe: ich analiza wykazuje jedynie drobne różnice, zwłaszcza w zakresie składu leksykalnego.

Inny układ tworzą dwa połączenia będące względem siebie ekwiwalentami częściowymi, które nie mają odpowiednika w postaci jednostki wielowyrazowej. Przykładem omawianych zależności są realizacje znaczenia ‘młodzieńcza miłość’, w których występują komponenty fauniczne będące nazwami młodych zwierząt lub derywatami utworzonymi od nich: polska jednostka *szczenięca miłość* ma w angielszczyźnie *puppy/calf love*. Przytoczone związki nazywają niedojrzałą miłość, przejawiającą się wyłącznie w sferze emocjonalnej, a więc taką, którą w ujęciu

<sup>149</sup> Po narodzinach młodych zwierząt miejscami, na ich ciałach, które najdłużej pozostają wilgotne są zagłębienia pod uszami (BDP&F: 1258).

kognitywnym określa się jako nieprototypową, przeciwstawiając ją miłości prototypowej, czyli miłości erotycznej<sup>150</sup>. W języku włoskim brak jest korespondującego wyrażenia i omawiany sens można oddać za pomocą kombinacji wyrazowej *infatuazione giovanile*.

Znaczenie 'wyszaleć się w młodości' w języku angielskim i włoskim wyrażane jest w postaci idiomów (ang. *to sow one's wild oats*; wł. *correre la cavallina*), natomiast we frazeologii polskiej brak jest korespondującego połączenia, w języku potocznym jego funkcję pełni użyty czasownik *wyszumieć się* (USJP, IV: 693)<sup>151</sup>. W pewnych kontekstach ekwiwalentem omawianych idiomów może być przysłowie *Młodość się musi wyszumieć*.

Podobnie jest w przypadku angielskiej jednostki *early youth* i jej absolutnego włoskiego odpowiednika *la prima giovinezza*, które przekazują znaczenie 'początkowe lata młodości'. Mają one w polszczyźnie paraleny odpowiednik, którym jest wyrażenie *szczenięcy wiek*, różniący się w planie konotacyjnym. Składnik adiektywny *szczenięcy*, derywat od wyrazu *szczenię* – używanego w dwóch znaczeniach: pierwotnym 'młody, niedorośły pies lub wilk, lis, borsuk itd. (...)' oraz wtórnym 'młody chłopak zachowujący się niepoważnie; smarkacz' (USJP, III: 1500), konotuje niedojrzałość, a per extensum nieodpowiedzialność oraz brak rozwagi i doświadczenia<sup>152</sup>.

Do ekwiwalentów paralenych zaliczyć należy wyrażenie *panna/kobieta w wieku poborowym* i jej obcojęzyczne odpowiedniki: angielski *a marriageable girl* i włoski *ragazza da/in età da marito*. Różnią się one znacznie pod względem formalno-leksykalnym oraz stylistycznym: polska jednostka ma nacechowanie żartobliwe, natomiast angielska i włoska są neutralne.

<sup>150</sup> B. Bierwiazzonek, *A Cognitive Study of the Concept LOVE in English*, Katowice 2002, s. 90; J. Szerszunowicz, *Obraz człowieka...*, dz. cyt., s. 248.

<sup>151</sup> Por. *wyszumieć się pot.* 'prowadząc bardzo aktywne życie, znać ujęcie dla swojej energii': Uważał, że młodzię się musi wyszumieć. Wyszumiał się w młodości. (USJP, IV: 693).

<sup>152</sup> Por. *szczenięctwo* 'okres życia szczenięcia', pot. żart. 'dzieciństwo, wczesna młodość'; *szczenięcy* 'właściwy szczenięciu, charakterystyczny dla szczenięcia', pot. 'właściwy młodemu chłopcu zachowującemu się lub wyglądającemu niepoważnie, odnoszący się do młodego, niedojrzałego człowieka', *szczeniacko* pot. lekc. 'w sposób właściwy szczeniakowi – młodemu chłopakowi zachowującemu się niepoważnie; szczenięco, dziecinnie', *szczeniackość/szczeniactwo* 'dzieciństwo, wczesna młodość', lekc. 'cecha lub zachowanie charakteryzujące kogoś niedorośłego, niepoważnego, szczeniaka; szczeniackość' (USJO, III: 1500); *szczeniacki* pot. lekc. 'właściwy szczeniakowi – chłopakowi zachowującemu się niepoważnie', *po szczeniacku* pot. lekc. 'niepoważnie, nieodpowiedzialnie' (USJP, III: 1499).

## DOJRZAŁOŚĆ

Opisujące dojrzałość polskie, angielski i włoskie stałe połączenia wyrazowe werbalizują trzy znaczenia w postaci tożsamyh znaczeniowo jednostek o różnym obrazowaniu. Pierwsze znaczenie to 'być dorosłym', które w poszczególnych językach wyrażane jest przez następujące zwroty: pol. *mieć swoje lata* – ang. *to be no spring chicken* – wł. *non essere più giovanissimo*.

Drugie z tych znaczeń to 'być w najlepszym okresie życia'. W języku polskim wyrażają je związki *być w kwiecie wieku* i *być w sile wieku*, których bliskim odpowiednikiem jest angielski idiom *to be in one's prime*. Ich ekwiwalentem paralelnym jest włoski związek wyrazowy *essere nel verde degli anni*, który odwołuje się do symboliki zieleni.

Zarówno w języku polskim, jak i angielskim znaczenie 'powyżej pięćdziesiątego roku życia' przekazywane jest za pomocą frazeologizmów. Wyrażenia te różnią się znacznie: polskie połączenie wyrazowe *wiek trolejbusowy* w opracowaniach leksykograficznych opatrzone jest kwalifikatorai *przestarzałe* i *żartobliwe*, natomiast *the wrong side of fifty* nie ma poświadczanego słownikowo nacechowania chronologicznego.

Polska jednostka motywowana była oznaczeniami warszawskich linii trolejbusowych, które miały numery od pięćdziesięciu wzwyż. Angielskie połączenie wyrazowe *the wrong side of fifty* to z kolei nośnik wartościowania: elementem o silnym ładunku aksjologicznym jest przymiotnik *wrong* ('niewłaściwy', 'zły'). Jak widać, zestawiane jednostki znacznie różnią się pod względem nacechowania stylistycznego.

## STAROŚĆ

Analizowane związki to także paralelizmy, co ilustruje następujące zestawienie frazeologicznych realizacji wybranych znaczeń z pola STAROŚĆ: pol. *doczekać szczęśliwej starości* – ang. *to live to a ripe old age*, *to live to a green old age* – wł. *essere giunto ad una bella età*; pol. *czuć starość w rękach/ nogach/ kościach* – ang. *to feel sb's age* – wł. *sentire i malanni/gli acciacchi della vecchiaia*; pol. *dom spokojnej starości, dom pogodnej jesieni, dom starców* – ang. *old-people's home, eventide home, sunset home, twilight home, nursing home, rest home, God's waiting room, convalescent home* – wł. *ospizio dei vecchi, ricovero geroconio*. Na szczególną uwagę zasługują liczne synonimy<sup>153</sup> o znaczeniu 'dom starców', wymagające dalszych badań, pozwa-

lających na skonfrontowanie zawartości opracowań leksykograficznych z danymi korpusowymi.

Istnienie synonimów skutkuje wytworzeniem złożonych relacji między poszczególnymi jednostkami wielowyrazowymi. Przykładowo, zachodzą one między poszczególnymi realizacjami znaczenia 'wejść w okres starości': pierwszy polski związek, *przekroczyć próg starości*, ma w języku włoskim bliskie odpowiednik *essere arrivato/giungere alla soglia della vecchiaia*; natomiast drugi, *mieć z górki*, w angielszczyźnie – *to be over the hill*. Ponadto w języku włoskim występuje idiom *essere sul viale/sulla via del tramonto*, który jest ekwiwalentem paralelnym omawianych związków.

## 5.2. Lakunarność częściowa

Z inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku jednostek wielowyrazowych, które jedynie w pewnych kontekstach mogą być zastąpione wyrażeniami obcojęzycznymi, wykazującymi częściową korespondencję. W badanym materiale lakunarność częściowa dotyczy różnych parametrów jednostek należących do omawianej grupy, na przykład ich semantyki lub stylistyki.

Na płaszczyźnie semantycznej między ekwiwalentami paralelnymi mogą zachodzić złożone relacje. Tak właśnie jest w przypadku angielskiego wyrażenia *a gymslip mum* i włoskiego połączenia *ragazza madre*. Angielski wyraz *gymslip*, objaśniany w *Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN-Oxford* jako 'tunika do ćwiczeń gimnastycznych' (WSAP: 532), jest używany w omawianym związku metonimicznie w znaczeniu 'uczennica'.

---

<sup>153</sup> Potrzeba takich badań sygnalizowana jest przez W. Chlebde, który pisze o niej następująco: „istnieje też jednak u nas tradycja postrzegania frazeologii jako zbioru jednostek mającego charakter systemowy, zbioru, którego elementy połączone są różnorodnymi więziami o naturze regulacji regularnych; tworzą one m.in. pole wzajemnych powiązań paradygmatacznych i skojarzoną z nim sieć powiązań derywacyjnych. Pole frazeologicznych relacji paradygmatacznych nie zostało u nas poddane analizie kompleksowej (...), nie dysponujemy też więc i całościowym opisem takich zależności w postaci np. słownika synonimów frazeologicznych; w słownikach frazeologicznych informacje o istnieniu synonimów (rzadziej antonimów) opisywanych jednostek hasłowych podawane są zazwyczaj okazjonalnie”. W. Chlebda, *O pokrewieństwach i powinowactwach frazeologicznych*, [w:] *Ogród nauk filologicznych. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Kochmanowi*, red. M. Balowski, Opole 2005, s. 87.

Włoskie słowniki rejestrują frazeologizm *ragazza madre*, który jest definiowany w różny sposób. Przykładowo, *Il dizionario della lingua italiana* definiuje go w następujący sposób: 'młoda kobieta, która ma jedno lub więcej dzieci, które wychowuje sama' (DeM: 2069), *Uniwersalny słownik włosko-polski* podaje następujące znaczenia: 'panna z dzieckiem', 'młodociana matka' (USWP: 888), z kolei *Wielki słownik włosko-polski* – 'panna z dzieckiem' (WSWP, III: 288), 'matka niezamężna' (PSWP, II: 7).

O ile idiom angielski konotuje wiek szkolny, o tyle włoski przywołuje konotacje młodego wieku i samotnego macierzyństwa. Podobnie jest w przypadku polskiego połączenia *panna z dzieckiem* – związek ten może być użyty do opisywania kobiety mającej dziecko, ale niebędącej mężatką, bez względu na jej wiek. W perspektywie międzyjęzykowej związku te wykazują bliskość znaczeniową, jednak nie są ekwiwalentne w każdym kontekście.

### 5.3. Lakunarność absolutna

Lakunarność absolutna jest trzecim rodzajem omawianych relacji międzywyrażeniowych. W każdym z badanych języków wystąpiły jednostki wielowyrzowe, które nie mają odpowiedników o charakterze połączeń reprodukowanych w pozostałych dwóch językach. Brak korespondencji oznacza, że wystąpiło zjawisko lakunarności absolutnej na poziomie systemowym. Analizując trzy języki, można założyć, że na poziomie mikro mogą zachodzić określone kombinacje ekwiwalentów i luk, które przedstawione są w tabeli 5.

Analizując określoną grupę jednostek wielowyrzowych można stwierdzić, czy realizowane są wszystkie schematy lakunarności.

Jak już wcześniej wspomniano, wyróżnia się dwa rodzaje luk: językowe i referencjalne. Jednostka lakunarna o charakterze językowym to jednostka wielowyrzowa, której znaczenie jest zrozumiałe dla użytkowników języka docelowego, natomiast obserwuje się brak werbalizacji jej znaczenia w postaci stałego połączenia wyrazowego w tym języku. Z kolei połączenia lakunarne o charakterze kulturowym to jednostki, których znaczenie nie jest znane rodzimym użytkownikom języka docelowego, ale można je objaśnić za pomocą luźnej konstrukcji wyrazowej.

Jednostki lakunarne o charakterze absolutnym można podzielić na podgrupy, przyjmując również inne kryterium, mianowicie liczbę ele-

**Tabela 5. Schematy lakunarności absolutnej jednostek wielowyrazowych w trzech językach**

Język 1	Język 2	Język 3
Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	Luka
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Jednostka wielowyrazowa
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Luka
Luka	Luka	Jednostka wielowyrazowa
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Luka

Źródło: opracowanie własne.

mentów tworzących odpowiednik. Międzyjęzykowymi odpowiednikami omawianych połączeń wyrazowych są zarówno jednostki leksykalne, jak i luźne połączenia wyrazowe, złożone z dwóch lub większej liczby słów. Uwzględnienie tego kryterium prowadzi do wyodrębnienia 18 schematów, które przedstawione są w tabeli 6.

**Tabela 6. Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych w trzech językach z uwzględnieniem liczby jednostek leksykalnych użytych do wypełnienia luki**

Język 1	Język 2	Język 3
Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)
Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)
Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa
Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa
Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa
Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa

Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)	Luka (wyraz)
Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)	Luka (kombinacja wyrazów)
Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)	Luka (wyraz)
Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)	Luka (kombinacja wyrazów)
Luka (wyraz)	Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa
Luka (kombinacja wyrazów)	Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa
Luka (wyraz)	Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa
Luka (kombinacja wyrazów)	Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa
Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)
Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)
Luka (wyraz)	Jednostka wielowyrazowa	Luka (kombinacja wyrazów)
Luka (kombinacja wyrazów)	Jednostka wielowyrazowa	Luka (wyraz)

Źródło: opracowanie własne.

Ponadto niektóre jednostki leksykalne zasługują na szczególną uwagę z powodu podobieństw obrazowania. Warto zwrócić również uwagę na różne rodzaje możliwości wypełniania tych luk: w przypadku niektórych jednostek lakunarnych możliwe jest przeniesienie związku, ponieważ jeden z jego komponentów ma podobne konotacje.

## DZIECIŃSTWO

Liczba bezekwiwalentnych wielowyrazowych jednostek w badanym materiale jest stosunkowo nieduża. Są to luki językowe: związki w jednym z języków wyrażające znaczenia niezwerbalizowane w postaci ustabilizowanych połączeń wyrazowych w dwóch pozostałych językach lub przynajmniej w jednym z nich. Znaczenia wyrażane przez te jednostki znane są przedstawicielom trzech kultur, tj. polskiej, angielskiej i włoskiej.



Obcojęzycznymi odpowiednikami wielowyrzawowych połączeń bezekwiwalentnych mogą być zarówno jednostki leksykalne, jak i luźne kombinacje wyrazowe. Pierwszy typ reprezentuje wyrażenie *dom dziecka* i jego włoski odpowiednik *orfanotrofio*<sup>154</sup>.

W perspektywie kontrastywnej niektóre związki posiadają ekwiwalenty: na przykład polska jednostka *wszystkie dzieci są nasze* ma niefrazologiczne odpowiedniki (ang. *all children should be treated equally*; wł. *tutti i bambini devono essere trattati ugualmente*).

W perspektywie stylistycznej interesujące relacje zachodzą między polską jednostką wielowyrzawową *dziecko bez ojca i matki* (WSFJP: 202), która ma odpowiedniki wyrazowe w obu zestawianych językach: korespondujący leksem angielski to *orphan*, a włoski – *orfano* (USPW: 1206). W *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego* jednostkę tę opatrzone kwalifikatorem *użalający się*, jest więc ona nacechowana stylistycznie. Jej obcojęzyczne odpowiedniki mają zaś charakter neutralny, nie są więc ekwiwalentne w planie stylistycznym.

Polskie jednostki (*dziecko / syn / córka*) z *nieprawego łoża* i angielskie jednostki *born on the wrong side of the blanket* i *born out of wedlock* (USTJA: 133) mają włoskie odpowiedniki wyrazowe, które różnią się stylistycznie po pierwsze jako wyrazowe ekwiwalenty połączeń wielowyrzawowych, po drugie – abstrahując od wymienionej różnicy – z powodu zróżnicowania stylistycznego ich samych (wł. *naturale, adulterino, illegittimo, bastardo*). Porównanie polskiej jednostki *głupi wiek* i angielskiego wyrażenia *awkward age* z ich włoskim odpowiednikiem wyrazowym *adolescenza* wykazuje brak korespondencji w sferze konotacji aksjologicznych, widocznych zwłaszcza w zestawieniu polskiego frazeologizmu *głupi wiek* z włoskim leksemem: przytoczone połączenie wyrazowe ma w swoim składzie wykładnik bezpośredniego wartościowania, którym jest przymiotnik *głupi*; włoskie słowo *adolescenza* ma charakter neutralny.

Osobny problem klasyfikacji jednostek bezekwiwalentnych stanowi ich notacja leksykograficzna. Angielski związek *latchkey kid / latch-key child*, rejestrowany w słownikach idiomów i ogólnych, jest nośnikiem znaczenia 'dziecko, którego rodzice pracują zawodowo i które spędza czas samo'. Korespondujące z nim polskie połączenie wyrazowe *dziecko z kluczem na szyi* nie jest rejestrowane w analizowanych słownikach, ma poświadczenie w jednym z opracowań dostępnych w Internecie, przy czym wy-

<sup>154</sup> Angielskim ekwiwalentem jest wyrażenie *a children's home*.

rażenie z *kluczem na szyi* wzięte zostało w cudzysłów<sup>155</sup>. Omawiana jednostka używana jest w potocznej polszczyźnie i tekstach prasowych<sup>156</sup>. Z kolei w języku włoskim brak jakiegokolwiek ekwiwalentu o znamionach stałego połączenia. Odpowiednikiem jest kombinacja wyrazowa przekazująca znaczenie angielskiego idiomu, mianowicie *bambino i cui genitori lavorano e che perciò ha le chiavi per rientrare a casa*.

Do tej samej grupy należy angielski idiom a *gymslip pregnancy*, który ma w języku polskim ekwiwalent *ciąża u bardzo młodej uczennicy*, a we włoskim – *gravidanza della studentessa molto giovane*. Innym przykładem jest angielskie wyrażenie *puppy fat*, które pozostaje w relacji ekwiwalencji z luźnymi kombinacjami wyrazowymi, polską *pulchność charakterystyczna dla małych dzieci* i włoską *rotondità tipica per i bambini piccoli*.

Analizując jednostki wielowyrazowe nieposiadające ekwiwalentów frazeologicznych, warto zwrócić uwagę na ekwiwalenty jednowyrazowe o podobnym obrazowaniu. Przykładowo, w języku angielskim znaczenie ‘arogancki lub zarozumiały młody człowiek’ wyrażane jest przez związek *a young puppy*, natomiast w językach polskim i włoskim jego nośnikami są jednostki leksykalne o zbieżnym obrazowaniu (pol. *szczeniak*, wł. *cucciolo*): zarówno idiom, jak i wyrazy wykorzystane jako skonwencjonalizowane metafory odwołują się do stereotypu psa<sup>157</sup>. Należy podkreślić, że w angielskim związku przymiotnik *young* może ulec redukcji, co nie wpływa znacząco na jego semantykę. Z drugiej strony, w celu zwiększenia ekspresji odpowiedników wyrazowych możliwe jest użycie ich z korespondującymi przymiotnikami. Zabieg taki upodabnia je pod względem leksykalno-strukturalnym do angielskiego idiomu. Jak widać, różnice między angielskim idiomem a odpowiednikami wyrazowymi w języku polskim i włoskim są niewielkie.

Kolejna jednostka, której odpowiednikami są niespetryfikowane kombinacje słów, to angielski idiom *couch-potato children* wyrażający znaczenie ‘dzieci, które oglądają telewizję cały dzień i wykazują bardzo małą ak-

<sup>155</sup> Hasło w słowniku internetowym *DIKI polsko-angielskim: dziecko „z kluczem na szyi”* (pozostawione bez opieki) – *latchkey child* bryt. ang. [http://www.diki.pl/slownik-angielskiego/?q=dziecko+%22z+kluczem+na+szyi%22+\(pozostawione+po+szkole+bez+opieki\)](http://www.diki.pl/slownik-angielskiego/?q=dziecko+%22z+kluczem+na+szyi%22+(pozostawione+po+szkole+bez+opieki)). Dostęp: 22.09. 2012.

<sup>156</sup> Wyszukiwarka Google podała 221,000 wystąpień wyrażenia *dziecko z kluczem na szyi*. Dostęp: 22.09.2012.

<sup>157</sup> W języku polskim stereotyp psa ma złożony charakter. Zob. K. Mosiołek, *Stereotypy psa...*, dz. cyt., s. 301–302.

tywność ruchową' i nie posiada frazeologicznych odpowiedników w żadnym z porównywanych języków. W polszczyźnie znaczenie przekazywane przez angielski związek można wyrazić za pomocą konstrukcji o charakterze opisowym: *dzieci, które oglądają telewizję cały dzień i wykazują bardzo małą aktywność ruchową*, podobnie w języku włoskim: *i bambini che guardano la televisione tutto il giorno*. Istotnymi cechami angielskiego idiomu są obrazowość i zabarwienie stylistyczne<sup>158</sup>, które giną przy zastąpieniu związku ekwiwalentami niefrazeologicznymi.

Na uwagę zasługuje fakt, że w badanym materiale w zasadzie nie występują luki referencyjne. Brak w nim wielowyrazowych jednostek, które realizowałyby znaczenia nieznanne w kulturze docelowej. Schematy lakunarności analizowanych połączeń wyrazowych przedstawione są w tabeli 7, która ilustruje relacje zachodzące w perspektywie trójjęzycznej.

**Tabela 7. Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących dzieciństwo w trzech językach**

Schematy lakunarności: dzieciństwo			
Język polski	Język angielski	Język włoski	Liczba realizacji schematu
Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	Luka	5
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	1
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Luka	11
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Luka	3
Luka	Luka	Jednostka wielowyrazowa	4
			24

Przeprowadzone badanie wykazało, że język angielski ma w swoich zasobach największą liczbę jednostek wielowyrazowych odnoszących się do

<sup>158</sup> Przymiotnik złożony *couch-potato*, derywat od idiomu *a couch potato* wyrażającego znaczenie 'osoba o niskiej aktywności ruchowej, która spędza dużo czasu oglądając telewizję', jest również komponentem innych związków frazeologicznych, między innymi: *a couch-potato culture*, *a couch-potato lifestyle*, *couch-potato syndrom*. Warto nadmienić, że na zasadzie analogii powstała nowa jednostka – *a mouse potato* 'osoba, która spędza dużo czasu samotnie grając w gry komputerowe, programując itp.' (PDEI: 185).

dzieciństwa, które nie mają odpowiedników w postaci stałych połączeń wyrazowych w językach polskim i włoskim. Liczba realizacji omawianego schematu znacznie przewyższa wartości uzyskane dla pozostałych typów relacji.

## MŁODOŚĆ

*Słownik tematyczny języka polskiego* zawiera jednostkę *młodość chmurna i durna*. Podaje go również Władysław Kopaliński w *Słowniku mitów i tradycji kultury* (SMTK: 781) w postaci *młodość górna i durna / chmurna*, kwalifikując jako wyrażenie przysłowiowe, pochodzące z wiersza *Polaty się łyzy* Adama Mickiewicza:

Polaty się łyzy me czyste, rzęsiste  
 Na me dzieciństwo sielskie, anielskie,  
 Na moją młodość chmurną i durną,  
 Na mój wiek męski, wiek kłęski,  
 Polaty się łyzy me czyste, rzęsiste.

(*Polaty się łyzy me czyste...* (1838–1839, wyd. 1861))  
 (SSWSCPO: 281)

Omawiane połączenie wyrazowe należy do związków silnie osadzonych polskiej kulturze, mających duży potencjał konotacyjny.

W ujęciu kontrastywnym polskie wyrażenie *bananowa młodzież* można traktować jako jednostkę lakunarną o charakterze referencyjnym. Związek ten, kwalifikowany w *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego* jako *komunistyczny i przestarzały* (WSFJP: 404), powstał na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Używany był przez komunistów jako deprecjonujące określenie przywódców młodzieży akademickiej, którzy byli odpowiedzialni za protesty przeciw nagonce antysemitkiej. Komponent *bananowy* miał wartość symboliczną: w tym okresie banany były towarem deficytowym, kojarzyły się z luksusem<sup>159</sup>. Wykorzystanie go jako składnika związku implikowało, że młodzież wychowana w bogatych rodzinach nie rozumie środowiska studenckiego, a więc nie powinna go reprezentować.

<sup>159</sup> Por. *bananowiec* 'w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych: z niechęcią o młodym człowieku prowadzącym beztroski tryb życia, korzystającym z pozycji społecznej i materialnej rodziców', *bananówka* 'w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych: z niechęcią o dziewczynie prowadzącej beztroski styl życia, korzystającej z pozycji społecznej i materialnej swoich rodziców', *bananowy pot. pogard. bananowy styl życia* (USJP, I: 189).

Tabela 8. Schematy lakunarności jednostek wielowyrzowych opisujących młodość w trzech językach

Schematy lakunarności: młodość			
Język polski	Język angielski	Język włoski	Liczba realizacji schematu
Luka	Jednostka wielowyrzowa	Jednostka wielowyrzowa	1
Jednostka wielowyrzowa	Luka	Jednostka wielowyrzowa	4
Luka	Jednostka wielowyrzowa	Luka	3
Jednostka wielowyrzowa	Luka	Luka	5
			13

Źródło: opracowanie własne.

Odnotować należy również wystąpienie innej jednostki bezekwiwalentnej – wyrażenia *pokolenie frugo/Frugo*. Przytoczone połączenie wyrazowe używane jest jako określenie młodych, nastawionych konsumpcyjnie do życia ludzi. Pochodzi ono z reklamy soków marki Frugo i – jak zauważa B. Nowakowska – „znaczenie nazwy ma związek nie tyle z samym produktem, co z interpretacją zachowań osób przedstawionych w filmach reklamowych”<sup>160</sup>. Marcin Jędrzejewski definiuje je jako ‘pokolenie 2000 (2000 plus) to ludzie wychowani na reklamach’<sup>161</sup>. Generacja ta – zdaniem Marcina Mellera<sup>162</sup> – jest pokoleniem, które w dużej mierze ukształtowały komputery i narkotyki. Za symbol pokolenia dziennikarz uznał właśnie reklamowany w agresywny sposób kolorowy sok. Związek ten tworzy więc lukę konotacyjną: w kulturach docelowych, tj. angielskiej i włoskiej, za pomocą niefrazologicznego odpowiednika nie można przekazać konotacji, których nośnikiem jest polski związek.

Interesujący przykład stałego połączenia wyrazowego o charakterze lakunarnym stanowi polskie wyrażenie *młode wilki*, używane również w postaci z deminutywnym komponentem faunicznym – *młode wilczki*. *Wielki słownik frazeologiczny* objaśnia je w następujący sposób: niedoświad-

<sup>160</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia...*, dz. cyt., s. 63.

<sup>161</sup> M. Jędrzejewski, *Wpływ reklamy na pokolenie*, [w:] *Estetyka reklamy*, red. M. Ostrowicki, Kraków 2002, s. 269.

<sup>162</sup> M. Meller, *Pokolenie Frugo*, „Polityka”, nr 14 (1998).

czeni młodzi ludzie, którzy opierają swoją wartość na brawurze, żywiołowości, sile przebicia, braku kompleksów itp.’ (WSF: 136). Jednostka ta pierwotnie była tytułem filmu Jarosława Żamojdy (*Młode wilki*, 1997) opowiadającego o przygodach młodych ludzi przejawiających wymienione zachowania i osiągających dzięki temu sukcesy<sup>163</sup>. Z powodu proveniencji ma ona duży potencjał konotacyjny – jest swoistym hasłem odnoszącym się do całokształtu przekonań, poglądów i działań bohaterów filmu.

Zestawienie przedstawione w tabeli 8 pokazuje, że dla analizowanych schematów uzyskano zbliżone wartości liczbowe. Pod uwagę należy wziąć fakt, że badana grupa jednostek była znacznie mniej liczna od innych, na przykład od połączeń opisujących dzieciństwo czy też tych, które odnoszą się do starości.

## DOJRZAŁOŚĆ

W badanym materiale występują również luki językowe. Przykładowo, znaczenie ‘dojrzała kobieta między 30 a 40 rokiem życia’ w języku polskim wyrażane jest za pomocą idiomu *kobieta w wieku balzakowskim*. W pozostałych językach brak poświadczonych leksykograficznie tożsamyh semantycznie związków, więc odpowiedniki polskiej jednostki nie mają charakteru odtwarzalnego: są nimi luźne połączenia wyrazowe (ang. *a mature woman in her thirties*; wł. *una signora matura negli trenta*).

Idiomy o znaczeniu ‘trzydzieści trzy lata’, opisujące wiek męski, występują w dwóch językach, mianowicie w polskim i włoskim (pol. *Chrystusowe lata*, wł. *anni di Cristo / età di Cristo*). W zasobie stałych połączeń wyrazowych języka angielskiego brak jest ustabilizowanego odpowiednika wielowyrazowego: związki te mogą być tłumaczone opisowo, na przykład za pomocą wyrażenia *the age of 33*.

Przykładem innej lakunarnej jednostki wielowyrazowej opisującej wiek dojrzały jest włoski idiom *entrare negli „anta” / aver passato gli „anta”* o znaczeniu ‘mieć ukończone czterdzieści lat’. W języku włoskim liczebnik *quaranta* to pierwsza nazwa określająca liczbę dziesiątek utworzoną za pomocą formantu *-anta*<sup>164</sup>. W języku polskim brak korespondującego

<sup>163</sup> B. Nowakowska, *Nowe połączenia...*, dz. cyt., s. 62.

<sup>164</sup> W języku włoskim używane są następujące liczebniki główne oznaczające rząd dziesiątek: *dieci* ‘dziesięć’, *venti* ‘dwadzieścia’, *trenta* ‘trzydzieści’, *quaranta* ‘czterdzieści’, *cinquanta* ‘pięćdziesiąt’, *sessanta* ‘sześćdziesiąt’, *settanta* ‘siedemdziesiąt’, *ottanta* ‘osiemdziesiąt’, *novanta* ‘dziewięćdziesiąt’.

połączenia, możliwe jest użycie konstrukcji o charakterze omownym *mieć ukończone czterdzieści lat* lub wykorzystanie konstrukcji *dźwigać czwarty krzyżyk*<sup>165</sup>. Warto dodać, że za częściowy ekwiwalent angielski włoskiej jednostki można uznać połączenie wyrazowe *to be in one's forties*. Frazeologizm angielski jest jedną z możliwych realizacji modelu TO BE IN ONE'S + LICZEBNIK GŁÓWNY OZNACZAJĄCY LICZBĘ LAT W L MN<sup>166</sup>, włoski nie jest zbudowany według schematu pozwalającego na tworzenie jednostek dotyczących poszczególnych lat życia.

Polska jednostka *wiek trolejbusowy* i angielskie wyrażenie *the wrong side of the fifty* nie mają odpowiednika w postaci ustabilizowanego połączenia wyrazowego w języku angielskim. Pięćdziesiąty rok życia nie został wyróżniony frazeologicznie w angielszczyźnie.

Z kolei w języku włoskim nie występują ustabilizowane połączenia wyrazowe określające dojrzałą i niezamężną kobietę oraz dojrzałego i niezamężnego mężczyznę. Jednostki takie znajdujemy w polszczyźnie (*stara panna, stary kawaler*) i angielszczyźnie (*an old maid, a confirmed bachelor*). Włoskie odpowiedniki wyrazowe przytoczonych wyrażen to odpowiednio *zitella* i *scapolone/zitello/zitellone*.

**Tabela 9. Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących dojrzałość w trzech językach**

Schematy lakunarności: dojrzałość			
Język polski	Język angielski	Język włoski	Liczba realizacji schematu
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	3
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Luka	1
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Luka	3
Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	Luka	3
			10

Źródło: opracowanie własne.

<sup>165</sup> Możliwe jest wykorzystanie modelu DŹWIGAĆ + LICZEBNIK PORZĄDKOWY + KRZYŻYK, przy czym w języku polskim używa się w niej zazwyczaj liczebników *szósty, siódmy, ósmy, dziewiąty*.

<sup>166</sup> Przykładowe realizacje omawianego modelu to: *to be in one's thirties, to be in one's fifties, to be in one's sixties, to be in one's seventies*.

Podobnie jak w przypadku jednostek wielowyrazowych opisujących młodość wartości uzyskane dla realizacji poszczególnych schematów nie są duże, co uwarunkowane jest stosunkowo małą liczebnością połączeń tworzących badaną grupę. Raczej trudno w tym przypadku mówić o dominacji określonych typów, mimo tego że dwa z nich osiągnęły nieco wyższą wartość (3 realizacje) od pozostałych (1 realizacja).

## STAROŚĆ

Omawiana grupa zawiera również jednostki wielowyrazowe, które nie posiadają odpowiedników o charakterze odtwarzalnym w porównywanych językach. W ujęciu kontrastywnym ich ekwiwalentami są werbalizacje w postaci wyrazu lub frazy opisowej. Znacznie bogatszy jest zasób jednostek lakunarnych występujących w języku angielskim. Jedną z nich przekazuje znaczenie 'kobieta, która późno zostaje matką' przekazywane jest przez idiom *Metuselah mum*, które w pozostałych językach, tj. polskim i włoskim, wyrażane jest za pomocą luźnych połączeń wyrazowych. Innym przykładem jest idiom *Darby and Joan* o proveniencji literackiej, pochodzący z napisanego przez Henry'ego Woodfalla wiersza, który zamieszczony został w 1735 roku w *Gentleman's Magazine*<sup>167</sup>.

Wśród luk językowych znajdujemy również jednostki, które mają złożoną semantykę. Należy do nich włoskie wyrażenie *un arzilo vecchietto*, które przekazuje znaczenie 'szczupły staruszek o łagodnym usposobieniu'. Ani w zasobie polskich, ani w repertuarze angielskich jednostek wielowyrazowych nie występują ekwiwalenty, których znaczenia zawierałyby wszystkie cechy przypisywane osobie opisywanej za pomocą włoskiego związku, tj. starość, męskość, szczupłość i łagodność. W perspektywie kontrastywnej odpowiednikami są wyrażenia o charakterze opisowym (pol. *szczupły staruszek o łagodnym usposobieniu*; ang. *a thin old man of meek character*).

<sup>167</sup> Ponadto we frazeologii angielskiej występuje drugi literacki idiom opisujący parę, mianowicie wyrażenie *May and January*, nazywające małżeństwo młodej kobiety i starego mężczyzny. Z kolei ten związek frazeologiczny użyty był pierwotnie w utworze *Opowieści kanterberyjskie* G. Chaucera napisanym około 1387 r. Przekład polski w wyborze Haliny Pręczkowskiej ukazał się w 1963 r.. W *Opowieści kupca* May była niespełna dwudziestolletnią dziewczyną, a January – baronem po sześćdziesiątce (BDP&F: 755).



Inne angielskie jednostki lakunarne to: *sunset industry* ('opieka nad starszymi ludźmi, pojmowana jako sektor usług'), *grey pound* ('siła nabywczą emerytów'), *grey power* ('wpływy starszych ludzi wydających pieniądze na swoje potrzeby'), *grey nomad* ('emeryt-podróżnik'), *greys on trays* ('leciwi snowbordziści'), *silver surfers* ('starsi ludzie, którzy lubią korzystać z Internetu'). Warto zwrócić uwagę na fakt, że ich semantyka uwarunkowana jest w dużym stopniu czynnikami pozajęzykowymi<sup>168</sup>. Można założyć, że istnienie ustabilizowanych w języku połączeń wielowyrazowych, które wyrażają te znaczenia, odzwierciedla fakt, że w kręgu kultury anglosaskiej ludzie starsi prowadzą aktywny tryb życia i mają większe możliwości finansowe niż na przykład osoby w tym samym wieku żyjące w Polsce.

Wśród badanych jednostek wielowyrazowych, które odnoszą się do starości, występuje również luka kulturowa. Polski związek *moherowe berety* jest nośnikiem znaczenia nieznanego w kulturach anglosaskiej i włoskiej.

**Tabela 10. Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących starość w trzech językach**

Schematy lakunarności: starość			
Język polski	Język angielski	Język włoski	Liczba realizacji schematu
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Jednostka wielowyrazowa	1
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Luka	10
Jednostka wielowyrazowa	Luka	Jednostka wielowyrazowa	4
Luka	Jednostka wielowyrazowa	Luka	10
Luka	Luka	Jednostka wielowyrazowa	3
			28

Źródło: opracowanie własne.

<sup>168</sup> Por. R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 350.

Wśród analizowanych schematów widoczna jest dominacja dwóch, z których każdy z nich miał dziesięć poświadczeń w badanym materiale. Pierwszy z nich realizowany był przez polskie połączenia wielowyrazowe niemające odpowiedników w postaci połączeń wyrazowych w językach angielskim i włoskim, drugi zaś – przez angielskie wielowyrazowe kombinacje bez ekwiwalentów w postaci związków wyrazowych w językach polskim i włoskim.

## **Podsumowanie**

W zaproponowanym sposobie analizowania bezekwiwalentnych jednostek wielowyrazowych kluczowym pojęciem jest lakunarność. Przyjęcie takiego ujęcia umożliwia wskazanie najbardziej problemowych obszarów w perspektywie kontrastywnej. Analiza gradacji lakunarności obejmująca jednostki tworzące pole WIEK CZŁOWIEKA ilustruje sposób, w jaki można ustalić luki dla danego wycinka zasobów jednostek wielowyrazowych. W badanym materiale wystąpiło stosunkowo niewiele związków bezekwiwalentnych, co uwarunkowane jest podobnym oglądem i zbliżonym wartościowaniem typów osób, zachowań, działań charakterystycznych dla danego okresu życia człowieka. Liczne są międzyjęzykowe odpowiedniki należące do tradycyjnie wydzielanych grup, tzn. odpowiedników absolutnych, częściowych i paralelnych. Jednostki lakunarne, o których mowa, mają charakter zarówno językowy, jak i kulturowy.

### III.

## Lakunarne jednostki wielowyrazowe w ujęciu frazeograficznym

### 1. Opis słownikowy stałych połączeń wielowyrazowych jako problem badawczy

Opis słownikowy stałych połączeń wyrazowych, na którego znaczenie zwracał uwagę w swoich pracach Andrzej Bogusławski<sup>1</sup>, jest ważnym tematem z punktu widzenia leksykografii, zarówno teoretycznej, jak i praktycznej<sup>2</sup>. Wojciech Chlebda podkreśla, że „w dzisiejszej polskiej metaleksykograficznej refleksji ogólnej problemy frazeologii i frazeografii ogólnej wciąż jeszcze zajmują miejsce stosunkowo skromne”<sup>3</sup>,

---

<sup>1</sup> A. Bogusławski, *Uwagi o pracy nad frazeologią*, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. III, red. Z. Saloni, Białystok 1989, s. 18. Zob. również tegoż, *O zasadach rejestrowania jednostek języka*, „Poradnik Językowy”, 8 (1976), s. 356–364.

<sup>2</sup> Ważnymi publikacjami są tomy stanowiące pokłosie konferencji European Association of Lexicography, które zawierają rozdział poświęcony leksykografii frazeologii. Prace dotyczące opisu stałych połączeń wyrazowych można znaleźć również w opracowaniach publikowanych przez inne stowarzyszenia naukowe o profilu leksykograficznym (Asian Association for Lexicography – symposium frazeologiczne w 2011 r., African Association of Lexicography, Northern American Association of Dictionaries). Leksykograficznemu opisowi frazeologii poświęcono specjalne wydanie czasopisma „International Journal of Lexicography”, 28/3 (2015): *Phraseology and Dictionaries*, a odpowiednikiem przekładowym – pracę *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole 2011. Warto również wspomnieć o zbiorze prac opublikowanych po konferencji EUROPHRAS-u w Mariborze: *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora*, Hrsg. V. Jesenšek, P. Grzybek, Maribor–Bielsko-Biała–Budapest–Kansas–Praha 2014.

<sup>3</sup> W. Chlebda, *Mały prywatny katalog pilnych zadań frazeologicznych*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 21.

co znajduje odzwierciedlenie w liczbie publikacji poświęconych szeroko rozumianej frazeografii<sup>4</sup>, obejmującej opracowania dotyczące różnorodnych jednostek wielowyrazowych i ilości miejsca przeznaczonego na opis słownikowy stałych połączeń wyrazowych w pracach ogólnoleksykograficznych<sup>5</sup>.

Badania połączeń wyrazowych mają bogatą tradycję, podejmują je reprezentujący różne szkoły językoznawcy, którzy skupiają się na zagadnieniach związanych z prezentacją leksykograficzną w jednojęzycznych słownikach ogólnych<sup>6</sup> i opracowaniach leksykograficznych jednostek wielowyrazowych, zwłaszcza w słownikach frazeologicznych<sup>7</sup>, opisie jednostek frazeologicznych w słownikach dwu- i wielojęzycznych<sup>8</sup> oraz na szczegółowych problemach dotyczących opisu słownikowego idiomów. W poszczególnych artykułach omawiane bywają również określone grupy jednostek, takie jak, przykładowo, rosyjskie skrzydlate słowa w słownikach polskich<sup>9</sup>.

<sup>4</sup> Wśród polskich opracowań z zakresu leksykografii związków frazeologicznych należy wymienić: A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa, *Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne*, Warszawa 1987; *Frazeografia słowiańska*, red. M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001; P. Müldner-Nieckowski, *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*, Warszawa 2007; M. Guławska-Gawkowska, *Somatische und emotionale Konzepte in der deutschen und polnischen Phraseologie. Ein lexikographischer Ansatz zum phraseologischen Wörterbuch*, Frankfurt/Main 2013; *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2014. Stan badań nad frazeologią i frazeografią polską po roku 1989 r. omawia Iwona Kosek. Zob. I. Kosek, *Frazeologia i frazeografia polska w badaniach po 1989 roku*, „Język Polski”, XCV/1–2 (2015), s. 43–54.

<sup>5</sup> Omówienie słowników frazeologicznych zob. P. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice 2003, s. 187–192; M. Bańko, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*, Warszawa 2001, s. 149–187; P. Müldner-Nieckowski, *Frazeologia poszerzona...*, dz. cyt., s. 18–38.

<sup>6</sup> R. Moon, *Phraseology in general monolingual dictionary*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 909–918.

<sup>7</sup> *Frazeografia słowiańska...*, dz. cyt.; E. Kubicka, *Frazeologizmy w słowniku*, „Linguistica Bidgostiana”, III (2006), s. 116–126.

<sup>8</sup> J. Pleciński, *Le trésor idiomatique du portugais. Problèmes de présentation et d'équivalence dictionnaires*, Poznań 1996; S. Lubensky, M. McShane, *Bilingual phraseological dictionaries*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 919–928; L. Giacomina, *Fraseologia e fraseografia. Riflessioni teoriche e applicazioni pratiche nel confronto tedesco-italiano*, Frankfurt/Main 2012.

<sup>9</sup> J. Tarsa, „A Maciek słucha i źre...” *Rosyjskie skrzydlate słowa w słownikach polskich*, [w:] *Tekst i słownik w nauczaniu języka i literatury rosyjskiej*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 1995, s. 193–196.

Badacze zajmują się również problemy opisu spetryfikowanych kombinacji wyrazowych z danym składnikiem, na przykład jednostek z komponentami onomastycznymi<sup>10</sup>, składnikami fitonimicznymi<sup>11</sup> oraz innymi, na przykład czasownikami przyjmowania pokarmu<sup>12</sup>. Uwaga językoznawców skupia się także na sposobie traktowania komponentu kulturowego jednostek wielowyrazowych w opisie leksykograficznym<sup>13</sup>. Ponadto powstają prace o wpływie odmiennych perspektyw percepcyjnych nosicieli dwóch kultur – wyjściowej i docelowej na specyfikę opisu leksykograficznego<sup>14</sup>. Analizuje się również rozmaite aspekty frazeografii w ujęciu historycznym: opisywane są opracowania słownikowe powstałe w różnych epokach<sup>15</sup>. Kolejne zagadnienie podejmowane w rozważaniach naukowych to leksykograficzny opis frazeologii dialektalnej<sup>16</sup>.

<sup>10</sup> J. Szerszunowicz, *On the Presentation of Onomastic Idioms in Bilingual English-Polish Dictionaries of Idioms*, [w:] *Proceedings of the XIII Euralex Congress*, eds E. Bernal, J. DeCesaris, Barcelona 2008, s. 909–914.

<sup>11</sup> A. Nowakowska, *Frazeologizmy z nazwami roślin w „Słowniku języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. V, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2002, s. 35–42.

<sup>12</sup> A. Łyp, *Frazeologizmy z czasownikami przyjmowania pokarmu i ich opis leksykograficzny*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 135–146.

<sup>13</sup> J. Tomaszczyk, *The Culture-Bound Element in Bilingual Dictionaries*, [w:] *LEXeter’83. Papers from the International Conference on Lexicography in Exter, 9–12 September 1983*, ed. R. R. K. Hartmann, Tübingen 1984, s. 289–297.

<sup>14</sup> W. Chlebda, *Słownik a „dwiuczne postrzeganie świata”*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, Lublin 1993, s. 195–205.

<sup>15</sup> S. Bąba, K. Żmuda-Trzebiatowski, *Z dziejów polskiej frazeografii. O dziele Antoniego Krasnowolskiego. Słowniczek frazeologiczny. Poradnik dla piszących z 1899 roku*, [w:] *Silva rerum. Księga poświęcona Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Poznań 1999, s. 102–112; S. Prędotą, *Nieznany zbiór przysłów z 1601 roku w Bibliotece Jagiellońskiej*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. V, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2002, s. 89–96; tegoż, *O przysłowach polskich w Compendium S. J. Malczowskiego*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, s. 107–120; D. Adamiec, *Frazeologia w Słowniku języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VI, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2004, s. 59–71; M. Podhajecka, *A history of Polish-English/English-Polish bilingual lexicography (1788–1947)*, Opole 2016. Frazeografii historycznej poświęcony jest rozdział zatytułowany *Вопросы истории фразеологии и исторической фразеологии* monografii zbiorowej *Литературная и диалектная фразеология: история и развитие (Пятое Жуковские чтения): материалы Международного научного симпозиума к 90-летию со дня рождения Власа Платоновича Жукова*, том I, сост., отв. ред. В. И. Макаров, Великий Новгород 2011, s. 161–206.

<sup>16</sup> Zob. rozdz. 4 *Актуальные вопросы региональной и диалектной фразеологии и фразеологии*, [w:] *Литературная и ...*, dz. cyt., s. 312–371.

Z perspektywy leksykograficznej analizowane są aspekty językoznawcze różnorodnych połączeń wyrazowych. Przykładowo, Andrzej M. Lewicki omawia aspekty składniowe w opisie słownikowym stałych połączeń wyrazowych<sup>17</sup>. Podejmuje je w swoich pracach również Ewa Jędrzejko<sup>18</sup> oraz Iwona Kosek<sup>19</sup>. Z kolei Jolanta Ignatowicz-Skowrońska i Anna Szyntor-Bykowska omawiają polisemię frazeologizmów we współczesnych słownikach języka polskiego<sup>20</sup>.

Wśród prac poświęconych leksykografii jednostek wielowyrazowych ważną pozycję zajmują omówienia koncepcji różnorodnych słowników frazeologicznych jedno- i dwujęzycznych i zasad ich opracowania<sup>21</sup>. Warto nadmienić, że niektóre artykuły traktują o propozycjach deskrypcji róż-

<sup>17</sup> A. M. Lewicki, *Słownik a gramatyka w leksykograficznym opisie związków frazeologicznych*, [w:] tegoż, *Studia z teorii frazeologii*, Łask 2003, s. 168–183.

<sup>18</sup> E. Jędrzejko, *Z problemów składni frazeologizmów w ujęciu generatywnego słownika czasowników polskich*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. I, red. A. M. Lewicki, Warszawa 1996, s. 113–124; też, *Verbo-nominal phraseology in the lexicographic description*, [w:] *Topics in...*, dz. cyt., s. 33–51.

<sup>19</sup> I. Kosek, *Gramatyczna charakterystyka związków frazeologicznych we współczesnych słownikach a najnowsze prace z zakresu frazeologii*, „Prace Filologiczne”, LVIII (2010), s. 195–206; też, *Paradygmaty zwrotów frazeologicznych – problemy opisu leksykograficznego*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią...*, dz. cyt., s. 51–61.

<sup>20</sup> J. Ignatowicz-Skowrońska, A. Szyntor-Bykowska, *Polisemia frazeologizmów w świetle współczesnej praktyki leksykograficznej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 9 (2009), s. 77–98.

<sup>21</sup> W. Chlebda, *O założeniach polsko-rosyjskiego słownika frazemów biblijnych*, [w:] *Studia i Materiały WSP w Zielonej Górze, Filologia Rosyjska*, t. 6, Zielona Góra 1987, s. 165–173; tegoż, *Nad projektem dwujęzycznego słownika frazemów biblijnych*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL”, XXXVII–XXXVIII (1989–1990), s. 117–128; A. Aksamitov, M. Czurak, *Białorusko-polski słownik frazeologiczny. Zasady opracowania*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, red. M. Basaj, D. Rytel, Warszawa 1994, s. 181–186; K. Mosiołek-Kłosińska, A. Ciesielska, *Słownik frazeologiczny dla młodzieży – koncepcja leksykograficzna*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. IV, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2001, s. 35–57; J. Ignatowicz-Skowrońska, V. M. Mokijenko, *Koncepcja leksykograficzna „Rosyjsko-polskiego słownika frazeologii rosyjskiej”*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 121–131; V. Durante, *Para la elaboración de un diccionario fraseológico español-italiano: base metodológica*, Napoli 2006; I. Vidović Bolt, *Frazeologia w chorwacko-polskich leksykograficznych badaniach kontrastywnych. Przykład opracowania nowego chorwacko-polskiego słownika frazeologicznego na wybranym materiale*, [w:] *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych*, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciniński, Poznań 2007, s. 825–836; M. Ruszkowski, *O projekcie „Słownika tautologii i pleonazmów”*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria A – Nauki Humanistyczne”, 28 (2004), s. 147–159; E. Berthemet, *Colidioms: An Online Software for Phrasography and Paremiography*, [w:] *Proceedings of the 15th...*, dz. cyt., s. 883–889, [http://www.euralex.org/elx\\_proceedings/Euralex2012/pp883-888%20Berthemet.pdf](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2012/pp883-888%20Berthemet.pdf) Dostęp: 10.03.2014.

norodnych połączeń wielowyrazowych w słownikach ogólnych języka polskiego<sup>22</sup>. Przedstawione zostały również uwagi dotyczące opisu leksykograficznego wybranych typów jednostek, na przykład konstrukcji porównawczych<sup>23</sup>, frazemów<sup>24</sup> czy skrzydlatych słów<sup>25</sup>, a zwłaszcza bibliozmów<sup>26</sup>, oraz konstrukcji pleonastycznych i tautologicznych. Przeprowadzane są również analizy funkcjonowania określonych jednostek w słownikach i tekstach<sup>27</sup>.

Na uwagę zasługują także prace, w których podjęto zagadnienie opisu frazeologizmów w dawnych opracowaniach leksykograficz-

<sup>22</sup> K. Węgrzynek, *Związki frazeologiczne w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, red. nauk. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2007, s. 87–100; *taż*, R. Przybylska, P. Żmigrodzki, *Opis jednostek nieciągłych w „Wielkim słowniku języka polskiego PAN”*, „*Język Polski*”, XCII/5, s. 353–367; R. Przybylska, P. Żmigrodzki, K. Węgrzynek, *Zasady opisu związków frazeologicznych w „Wielkim słowniku języka polskiego PAN”*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeografii...*, dz. cyt., s. 17–28; M. Węgiel, *Gdy przysłowia umierają, ludy mądrość zatracają czyli zarys propozycji opisu przysłów w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, [w:] *Nowe studia...*, dz. cyt., s. 101–110; J. Kurkiewicz, *Frazemy w „Wielkim słowniku języka polskiego” – zasady doboru, źródła i schemat opisu*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, t. II, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2008, s. 61–73.

<sup>23</sup> A. Nowakowska, *Sfrazeologizowane konstrukcje porównawcze w polskiej frazeologii*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią...*, dz. cyt., s. 39–50.

<sup>24</sup> A. Awdziejew, *Organizacja słownika frazemów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2007, s. 309–315.

<sup>25</sup> W. Chlebda, *O specyficzności ustalania ekwiwalentów przekładowych w dwujęzycznym słowniku skrzydlatych słów*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz*, red. nauk. M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001, s. 295–302; *tegoż*, *Siatka hasłowa przekładowego słownika skrzydlatych słów jako swoisty tekst kultury*, [w:] *Przekład – język – kultura*, red. R. Lewicki, Lublin 2002, s. 87–95; *tegoż*, *Definiowanie skrzydlatych słów jako problem leksykograficzny*, [w:] *Język polski w perspektywie diachronicznej i synchronicznej*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, współpr. D. Szagun, Zielona Góra 2004, s. 57–69; *tegoż*, *Typy odpowiedniości przekładowych w dwujęzycznym słowniku skrzydlatych słów*, [w:] *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*, red. H. Wróbel, Kraków 2000, s. 69–75.

<sup>26</sup> W. Chlebda, *Frazeologia biblijna w „Wielkim słowniku polsko-rosyjskim”*, *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Filologia Rosyjska*, XXVIII (1991), s. 23–29; *tegoż*, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*. Praca zbiorowa pod red. A. Bogusławskiego i J. Mędelskiej, Warszawa 1997, s. 23–66; K. Kudlik, *Frazeologia biblijna w „Wielkim słowniku rosyjsko-polskim”*, „*Folia Linguistica*”, 39 (1999), s. 33–39.

<sup>27</sup> *Zob.* m.in. J. Ignatowicz-Skowrońska, *Związki frazeologiczne z komponentem „kapelusz” w słownikach i w tekstach*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią...*, dz. cyt., s. 81–89. O frazeologizmach z komponentem *kapelusz* w języku polskim pisze R. Przybylska w jednym ze swoich artykułów. *Zob.* R. Przybylska, *Dwie rodziny frazeologiczne z komponentem „kapelusz”*, „*LingVaria*”, IV/2 (7) (2009), s. 59–70.

nych<sup>28</sup>. Ponadto analizowane jest stosowanie kwalifikatorów stylistycznych w rozmaitych słownikach zawierających połączenia wielowyrazowe<sup>29</sup>. Przedstawiane bywają również kryteria oceny leksykograficznego opisu frazeologizmów<sup>30</sup>. Ważnym zagadnieniem podejmowanym przez badaczy jest również wykorzystanie korpusów językowych w pracy frazeografa<sup>31</sup>.

Powstają również opracowania poświęcone frazeografii poszczególnych języków. Warto dodać, że opracowanie *Phraseologie. Phraseology* zawiera kilka rozdziałów poświęconych słownikowemu opracowaniu stałych połączeń wyrazowych wybranych języków, mianowicie angielskiego<sup>32</sup>, niemieckiego<sup>33</sup>, duńskiego<sup>34</sup>, francuskiego<sup>35</sup>, włoskiego<sup>36</sup>, hiszpańskiego<sup>37</sup>, rosyjskiego<sup>38</sup>, fińskiego<sup>39</sup> i węgierskiego<sup>40</sup>. Z kolei stan frazeografii

<sup>28</sup> M. Murano, *Le traitement des Séquences Figées dans les dictionnaires bilingues français-italien, italien-français*, Monza 2010; tejsze, *Des "phrases" aux séquences figées: la phraséologie dans les dictionnaires bilingues français-italien (1584–1900)*, Bologna 2013; B. Nowowiejski, *Polskie frazeologizmy w niemiecko-polskim słowniku Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńskiej, Toruń 2007, s. 59–66; D. Janus, *Polsko-niemiecka frazeologia somatyczna w słownikach Abrahama Troca i Samuela Bogumiła Lindego*, Gdańsk 2012.

<sup>29</sup> J. Miller, "It's not cricket": *Lack of consistency and accuracy in labels applied to phrasemes in five English dictionaries for advanced learners*, [w:] *ASIALEX2011 Proceedings: LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers Submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference, Kyoto Terra, Kyoto, Japan, August 22–24, 2011*, eds K. Akasu, S. Uchida, Tokyo 2011, s. 358–367.

<sup>30</sup> M. Bielińska, *Propozycje kryteriów ewaluacji opisu leksykograficznego frazeologizmów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy...*, dz. cyt., s. 317–324.

<sup>31</sup> P. Fliciński, *Narodowy Korpus Języka Polskiego w warsztacie frazeografa i frazeologa tradycyjnalisty*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstu*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 31–44.

<sup>32</sup> A. P. Cowie, *English phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 929–939.

<sup>33</sup> P. O. Müller, K. Kunkel-Razum, *Phraseographie des Deutschen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 939–949.

<sup>34</sup> K. Farø, *Danish Phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 949–958.

<sup>35</sup> J. Lengert, *Phraseographie des Französischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 958–975.

<sup>36</sup> M. Fanfani, *Phraseographie des Italienischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 975–986.

<sup>37</sup> A. Pamies, *Spanish Phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 986–997.

<sup>38</sup> T. Filipenko, V. Mokijenko, *Phraseographie des Russischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 998–1007.



polskiej i perspektywy jej rozwoju omawiają w swoich pracach Piotr Żmigrodzki<sup>41</sup>, Gabriela Dziamska-Lenart<sup>42</sup> i Jolanta Skowrońska-Ignatowicz<sup>43</sup>.

Jak widać, tematyka prac z zakresu leksykografii jest mocno zróżnicowana, co odzwierciedla złożoność tego obszaru badawczego. Stosunkowo niewiele prac poświęcono opisowi bezekwiwalentnych jednostek wielowyrazowych w słownikach dwujęzycznych. W dotychczasowych badaniach koncentrowano się raczej na słownikowym opisie słownictwa o charakterze lakunarnym<sup>44</sup>. Z tego powodu warto skupić się nad leksykograficznym opracowaniem wielowyrazowych połączeń, które nie mają s frazeologizowanych odpowiedników w języku docelowym.

## 2. Leksykalne i frazeologiczne jednostki bezekwiwalentne w ogólnych i frazeologicznych słownikach dwujęzycznych: techniki opisu leksykograficznego

Aleksandra Pronińska wymienia dwa sposoby traktowania jednostek leksykalnych i frazeologicznych mających ekwiwalenty zerowe, z których pierwszym jest kalkowanie. Badaczka zaznacza, że zabieg ten związany jest ze znacznym ryzykiem<sup>45</sup>. Zarówno kalkowanie, pozostawienie wyrazu w wersji oryginalnej, jak i tworzenie neologizmów wymagają wprowadzenia dodatkowych informacji, zwłaszcza tych o charakterze

<sup>39</sup> J. Korhonen, *Phraseographie des Finnischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 1007–1017.

<sup>40</sup> V. Bárdosi, R. Hessky, *Phraseographie des Ungarischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 1017–1026.

<sup>41</sup> P. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii...*, dz. cyt.; tegoż, *Ciągłość i przemiany w polskiej leksykografii współczesnej*, „*Polonica*”, XXI (2001), s. 305–327; tegoż, *Teraźniejszość i przyszłość polskiej leksykografii językoznawczej*, „*Poradnik Językowy*”, 1 (2003), s. 20–33.

<sup>42</sup> G. Dziamska-Lenart, *Rozwój frazeologii polskiej po 1989 roku*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, Toruń 2007, s. 395–400.

<sup>43</sup> J. Ignatowicz-Skowrońska, *Współczesna frazeografia polska*, [w:] *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną: prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Poznań 2004, s. 109–120.

<sup>44</sup> M. Jankovičová, *Ruská bezekvivalentná frazeológia: frazeologická teória a frazeografická prax*, „*Philologica*”, LXXI (2013), s. 187–195; M. P. Jaskot, Ju. Ganoshenko, *Cultureme and non-equivalent lexis in dictionaries*, „*Cognitive Studies. Études cognitives*”, 15 (2015), s. 115–124.

<sup>45</sup> A. Pronińska, *Principi teoretici della compilazione del dizionario fraseologico italiano-polaco*, Kraków 2005, s. 116–126.

encyklopedycznym. Drugi ze sposobów, o których pisze A. Pronińska, to podanie opisowego odpowiednika, czyli objaśnianie znaczenia danej jednostki. Przykładowo, bezekwiwalentna jednostka leksykalna *il palio* (*di Siena*) zdefiniowana jest w następujący sposób: 'wyściagi w historycznych strojach'<sup>46</sup>.

Opracowanie słownika wymaga ustalenia odpowiednika słownikowego dla każdego wyrazu czy kombinacji leksemów, czyli jednostki języka docelowego występującej w słownikach dwu- lub wielojęzycznych jako odpowiednik danego stałego połączenia języka wyjściowego<sup>47</sup>. W przypadku jednostek bezekwiwalentnych zadanie należy do wyjątkowo trudnych: brak gotowych odpowiedników oznacza konieczność przyporządkowania ekwiwalentu słownikowego w taki sposób, aby jak najwierniej przekazać znaczenie, którego nośnikiem jest dana jednostka języka wyjściowego.

Wymaga to od leksykografów ustalenia, jak jednostki lakunarne będą traktowane w danym opracowaniu. Zdecydowana większość słowników zawiera wprowadzenie, w którym przedstawione są zasady ich opracowania i charakterystyka makro- i mikrostruktury. Analiza wybranych opracowań prowadzi do wniosku, że w stosunkowo niewielu słownikach wyszczególnione są zasady przedstawiania wyrazów i związków niemających ekwiwalentów w języku docelowym.

Prosty system występuje w opracowaniach *Hrvatsko-slovenski rječnik poredbnih frazema* (HSRPF) i *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbnih frazema* (HRGRPF), w których zebrano s frazeologizowane porównania. Brak ekwiwalentu jednostki w innym języku sygnalizowany jest za pomocą poziomej kreski, tak jak w poniżej podanym artykule:

**žao je kao psu komu**

*I žao mi je kažem, ko psu mi je žao što Čegec nije došao...*

(Popović 2)

SLOVENSKI —

MAKEDONSKI —

<sup>46</sup> Opis ten jest lakoniczny, co w dużym stopniu uwarunkowane jest specyfiką opracowania leksykograficznego, z którego pochodzi. O problemach ekwiwalencji słownikowej i przekładu leksyki związanej z *Palio* zob. J. Szerszunowicz, *Przekład leksyki związanej ze świętami lokalnymi (na przykładzie sieneńskiego Palio)*, „Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich”, IX (2003), s. 181–187.

<sup>47</sup> *Tezaurus terminologii translatorycznej*, red. nauk. J. Lukszyn, Warszawa 1993, s. 80.

BUGARSKI	мъчно е някому като на куче
UKRAJINSKI	жаль як чайци чаєнят кому
RUSKI	—
ČEŠKI	—
SLOVAČKI	—

(HSRPF: 264).

W przypadku braku ustabilizowanego w danym języku porównania słownik ten nie podaje w ogóle odpowiedników opisowych.

Innym opracowaniem, w którym podano zasady opisu luk w zasobach jednostek wielowyrazowych, jest *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski* pod redakcją W. Chlebdy (PIPR, IV)<sup>48</sup>. Brak s frazeologizowanego ekwiwalentu oznaczono symbolem  $\emptyset$ , który poprzedza obcojęzyczny odpowiednik. Informację o sposobie sygnalizowania tego faktu podano we wstępie, w którym czytamy, że:

$\emptyset$  znaku zera używamy tylko po stronie rosyjskiej (po numerze porządkowym) i tylko wówczas, gdy zaproponowany odpowiednik rosyjski nie funkcjonuje jako jednostka systemu języka rosyjskiego, tzn. wtedy, gdy proponujemy dosłowną kalkę frazeologiczną z języka polskiego, zapożyczenie lub skonstruowany przez autora działu odpowiednik funkcjonalny. Takie zastępcze odpowiedniki podawane są po znaku  $\emptyset$  w nawiasach kwadratowych, po nich natomiast podajemy najbliższy znaczeniowo odpowiednik rosyjski (jeśli takowy w ogóle istnieje), np.:

**hiobowa wieść**                     $\emptyset$  [Иовово известе] X **страшная весть** (PIPR, V: 12)

Ważny jest komentarz dotyczący sposobu wprowadzania zaproponowanych w nawiasach ekwiwalentów do tekstu, który brzmi następująco:

Pojawienie się po stronie ekwiwalentów rosyjskich znaku  $\emptyset$  powinno być dla użytkownika sygnałem, że podany w nawiasach kwadratowych ekwiwalent zastępczy może być co prawda w tekście rosyjskim użyty, ale najlepiej z takim czy innym operatorem obcości (sygnałem zapożyczenia) (PIPR, V: 12).

Komentarz ten ma zastosowanie praktyczne, ponieważ wskazuje na sposób, w jaki należy posługiwać się zaproponowanymi przez autorów opracowania potencjalnymi ekwiwalentami poszczególnych związków frazeologicznych.

<sup>48</sup> Do chwili obecnej ukazało się sześć tomów *Podręcznego idiomatykonu polsko-rosyjskiego* (PIPR, I; PIPR, II; PIPR, III; PIPR, IV; PIPR, V; PIPR). Dostępny jest również tom zbiorczy obejmujący zawartość pierwszych pięciu zeszytów (PRSP). Autorem koncepcji i redaktorem naukowych wszystkich opracowań jest W. Chlebda, kierujący zespołem opracowującym poszczególne zeszyty.

Inne opracowanie, które zawiera informację dotyczącą opisu jednostek bezekwiwalentnych, to *Wielki słownik angielsko-polski*<sup>49</sup>, w którym znajduje się następujący zapis:

„Jeżeli w polskim nie ma dokładnego odpowiednika, stosuje się odpowiedniki przybliżone [17], definicje [18] lub dodatkowe wyjaśnienia [19]”  
[17]

**Znak przybliżenia** – oznacza przybliżony odpowiednik wyrazu hasłowego.  
**OM** *n* = **Order of Merit** (znak przybliżenia) order *m* zasługi  
[18]

**Wyjaśnienie** niebędące odpowiednikiem w przypadku, kiedy odpowiednik nie istnieje.

**ordinary degree** *n* GB *stopień naukowy niższej rangi, bez wyróżnienia*  
[19]

Dodatkowe wyjaśnienia precyzujące znaczenie odpowiednika

**Ouija**® /'wi: dʒə/ *n* tabliczka *f* ouijsa (*do seansów spirytystycznych*) (WSAP: XIV)

Analogiczną informację z poniższymi przykładami znajdujemy w wersji polsko-angielskiej tego słownika:

**grylaż** *m* sgt (G ~u) ≈ praline

**ga/zda** *m* (Npl **gazdowie**) dial. a farmer in the Polish Carpathians

**galicyjski** *adi.* Hist. Galician (in East-Central Europe) (WSPA: XI)

Zastosowanie znaku przybliżenia i użycie kursywy zwracają uwagę użytkownika na specyfikę definiowanych jednostek.

Kolejnym słownikiem, który wyróżnia bezekwiwalentną leksykę i frazeologię jako szczególną grupę jednostek w opisie leksykograficznym, jest *Collins Italian Dictionary*, angielsko-włoski i włosko-angielski słownik ogólny. We wstępie znajduje się ustęp zatytułowany *Explanatory glosses and cultural equivalents*, w którym zaznaczono, że nie zawsze możliwe podanie bezpośredniego odpowiednika słów lub wyrażeń, ponieważ pewne pojęcia są właściwe tylko kulturze brytyjskiej lub włoskiej. Konieczne jest wówczas zamieszczenie objaśnienia, które podawane jest kursywą; w niektórych przypadkach podawane są ekwiwalenty przybliżone, poprzedzone znakiem przybliżenia (CID: xiii). Ilustracją powyższych założeń są następujące przykłady:

<sup>49</sup> O opisie frazeologizmów w *Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN* zob. G. Szpila, *Frazeologia angielsko-polska w „Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN”*, „Poradnik Językowy”, 3 (2004), s. 8–23.

**angel dust** N sedativo usato a scopo allucinogeno (CID: 21),  
**girl Friday** N impiegata *f* *tuttofare inv.* (CID: 264),  
**panda car** N (Brit) auto *f* della polizia, (znak przybliżenia) pantera (CID: 455),  
**puttanesco, a schi, sche** [putta'nesko] AGG (Culin): **spaghetti alla putanesca** spaghetti in a sauce made from anchovies, black olives, capers and tomatoes. (CID: 463).

W wielu słownikach nie podano informacji o zasadach opisu jednostek bezekwiwalentnych. Do takich opracowań należą między innymi *Wielki słownik włosko-polski* (WSWP), *Uniwersalny słownik włosko-polski* (USWP) i *Uniwersalny słownik polsko-włoski* (USPW), *Podręczny słownik polsko-włoski* (PSPW) i *Podręczny słownik włosko-polski* (PSPW), *Wielki słownik polsko-angielski* i *Wielki słownik angielsko-polski* J. Stanisławskiego (WSPA, WSAP) oraz *Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej polsko-angielski* (NSFKPA) i *Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej angielsko-polski* (NSFKAP). Słowniki te rejestrują liczne jednostki bezekwiwalentne bez sprecyzowania zasad ich podawania.

Jednostki te są w nim różnie traktowane, co można prześledzić analizując opis danej jednostki w różnych opracowaniach leksykograficznych. Poniżej zestawione zostały artykuły hasłowe wyrazu *lajkonik* wyekscerpowane z różnych słowników dwujęzycznych, mianowicie z opracowań polsko-angielskich, polsko-francuskich, polsko-hiszpańskich polsko-niemieckich, polsko-szwedzkich, i polsko-włoskich. Słowo to jest nominacją o charakterze kulturowym, tj. nazywa zjawisko nieznane w kulturze docelowej. Przytoczone hasła pokazują, w jaki sposób została potraktowana w słownikach ogólnych ta bezekwiwalentna jednostka o charakterze referencyjnym:

– słowniki polsko-angielskie:

JS, I: 447: *lajkonik* sm 1. (uroczystość) Cracovian festivity commemorating the repulse of the invading Tartars in the 13th century 2. (główny uczestnik tej uroczystości) hero of the festivity riding a hobby-horse in Tartar disguise through the streets of the city,

WSPA 427: *lajkonik* (a person dressed as a Tartar riding a wooden horse during a Cracow Corpus Christi festival) / *lajkonikowy* adi. ~y koń a wooden horse (ridden during a Cracow Corpus Christi Day festival),

NSFKPA 391: *lajkonik* hero on a hobbyhorse (associated with mumming plays held after Corpus Christi in Kraków),

– słownik polsko-francuskie:

WSF, II: 7: *lajkonik* m. 1. (uroczystość) le „lajkonik” (fête organisée à Cracovie) 2. (jeździec) le „lajkonik” (le cavalier sur un cheval-jupon),

- słowniki polsko-hiszańskie:

WSPH, SHPPH: brak,

- słowniki polsko-niemieckie:

WSPN: 284: lajkonik m 1. (uroczystość) Krakauer fest zum Andenken an die Abwehr eines Tatarenüberfalls im 13. Jahrhundert 2. (główny uczestnik tej uroczystości) Steckenpferdreiter in Tatarentracht der als Held dieses Festes die Straßen der Stadt durchläuft (PI, I: 592); lajkonik m (jeździec) als Tartar verkleideter Steckenpferdreiter in Krakau,

- słownik polsko-szwedzki:

SPSZ: brak,

- słowniki polsko-włoskie:

PSPW, I: 553: lajkonik 1. (uroczystość) tradizionale festa popolare di Cracovia nell'ottava del Corpus Domini 2. (bohater uroczystości) protagonista di tale festa travestito da Tartaro su un cavallo di legno 3. (laleczka) pupazzo travestito da Tartaro su un cavallo di legno,  
USPW: brak.

Jak widać z powyższego zestawienia, wykorzystywane są różne techniki, najczęściej podawana jest definicja, znacznie rzadziej wyraz-cytat z objaśnieniem (WSPF). Niektóre z analizowanych opracowań leksykograficznych, na przykład słowniki polsko-hiszańskie i jedno opracowanie polsko-włoskie, w ogóle nie zawierają wyrazu *lajkonik*.

Konkludując, można stwierdzić, że mimo wyraźnej specyfiki jednostek o charakterze lakunarnym opracowania słownikowe stosunkowo rzadko precyzują sposób ich podawania. Najczęściej wykorzystywanym sposobem opisywania tych wyrazów i połączeń słownych jest parafrazowanie ich znaczenia.

### 3. Propozycja modelu opisu frazeograficznego wielowyrzowych jednostek lakunarnych

Punktem wyjścia do opracowania modelu opisu wielowyrzowych jednostek lakunarnych w opracowaniach frazeograficznych była analiza opisów tych związków w rozmaitych słownikach dwujęzycznych oraz ich przedstawienia w opracowaniach jednojęzycznych<sup>50</sup>. Słowniki te różnią się

<sup>50</sup> Zob. Aneks 2, 3 i 4.

wielkością, sposobem organizacji oraz materiałem<sup>51</sup>. Wśród wykorzystanych opracowań dominują słowniki frazeologiczne, wśród których na wymienienie zasługują: słownik porównań, słownik peryfraz oraz słownik kolokacji<sup>52</sup>.

Słowniki angielsko-polskich jednostek wielowyzrazowych różnią się znacznie objętością: zawierają od 4 000 haseł do ponad 14 000. Słowniki połączeń wyrazowych występujących w języku włoskim są skromniejsze pod względem objętościowym od opracowań leksykograficznych frazeologizmów angielskich, zebrano w nich bowiem od 1 000 do około 10 000. Podobnie jak w przypadku słowników frazeologizmów polskich i angielskich wykorzystano różne typy makrostruktur.

Jak wcześniej wspomniano, w dwujęzycznych opracowaniach frazeologicznych znacznie rzadziej językiem wyjściowym jest polszczyzna. Słowniki angielsko-polskie są znacznie liczniejsze niż opracowania polsko-angielskie<sup>53</sup>. Różnią się one znacznie pod względem liczby zebranych jednostek (od 1 000 do 10 000).

Mniej licznie reprezentowana jest frazeografia polsko-włoska i włosko-polska: łącznie przeanalizowano pięć opracowań leksykograficznych (jeden słownik polsko-włoski i cztery słowniki włosko-polskie)<sup>54</sup>, które zawierają do 3 000 jednostek. W badaniu uwzględniono dwa włosko-angielskie słowniki, z których większy zawiera ponad 2 000 jednostek. W kategorii angielsko-włoskich opracowań przeanalizowano jeden słownik.

<sup>51</sup> Niektóre słowniki podają znaczną ilość informacji o jednostce, inne – z założenia – ograniczają opis do jednostek wielowyzrazowych języka wyjściowego i ich ekwiwalentów w języku docelowym. Przykładowo, we wstępie do *Tematycznego słownika idiomów, zwrotów i wyrażzeń z dodatkiem przysłów i sentencji* (TSIZiW) autor zaznacza, że „słownik ma uproszczoną budowę” (TWIZiW: 19), brak w nim kwalifikatorów i przykładów.

<sup>52</sup> O frazeografii polskiej zob. G. Dziamska-Lenart, *110 lat polskiej frazeologii*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 163–193.

<sup>53</sup> O angielsko-polskich słownikach frazeologicznych wydanych pod koniec XX wieku i początku XXI zob. G. Szpila, *Angielsko-polskie słowniki frazeologiczne przełomu wieków*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia 2: Polszczyzna a języki obce: przekład a dydaktyka*, red. W. Chłopcicki, Kraków 2002, s. 349–357. Omówienie makro- i mikrostruktur definicyjnych słowników języka polskiego oraz słowników angielsko-polskich i polsko-angielskich zob. T. Piotrowski, *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa 2001.

<sup>54</sup> O włosko-polskiej leksykografii frazeologicznej zob. G. Szpila, *Włosko-polska leksykografia frazeologiczna. Opis i próba oceny*, „*Studia Linguistica*” Universitatis Iagellonicae Cracoviensis, 123 (2006), s. 159–168.

Do analizy nie włączono słowników, w których zebrano skrzydlate słowa oraz opracowań zawierających przysłowia. Pierwszą grupą stanowią jednostki o ustalonym autorstwie, tworzące bardzo liczny zbiór<sup>55</sup>. Opracowania skrzydlatych słów są obszerne i zawierają hasła o bardzo zróżnicowanym stopniu upowszechnienia. Przeprowadzenie miarodajnej analizy utrudnia dodatkowo fakt, że niewiele jest słowników dwujęzycznych<sup>56</sup>: brak opracowań polsko-angielskich czy polsko-włoskich<sup>57</sup>. Z kolei przysłowia są samodzielnyimi jednostkami, co różni je od idiomów i frazemów. Słowniki przysłów stanowią bogaty zbiór i zasługują na osobne opracowanie. Przeprowadzone badanie wykazało, że oba typy jednostek, zarówno skrzydlate słowa<sup>58</sup>, jak i – znacznie częściej – przysłowia pojawiają się w słownikach ogólnych i szczegółowych<sup>59</sup>.

Oceniając opisy leksykograficzne, w tym te, które są zawarte w słownikach stałych połączeń wyrazowych<sup>60</sup>, przyjmuje się rozmaite wyznaczniki ich jakości. Jednym z nich jest adekwatność opisu przedstawianej w słowniku jednostki<sup>61</sup>. Z powodu braku odpowiedników w języku do-

<sup>55</sup> Opracowanie *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych* (SSWSCPiO) zawiera ponad 16 000 haseł, a drugi tom – około 5 000 (SSWSCPiO, II).

<sup>56</sup> O zasadach opracowania przekładowego słownika pisze W. Chlebda w rozdziale pt. *O specyficzności pracy nad przekładowym słownikiem skrzydlatych słów*, poświęcając uwagę aspektom kulturowym tegoż opisu (rozdz. pt. *Siatka hasłowa dwujęzycznego słownika skrzydlatych słów jako swoisty tekst kultury*). W. Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach...*, dz. cyt., s. 383–446.

<sup>57</sup> Przykładami takich słowników są: *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów* (CPSSS), *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów* (RPSSS), *Deutsch-polnisches Wörterbuch der geflügelten Worte. In 80 geflügelten Worten um die Welt. Niemiecko-polski słownik skrzydlatych słów, czyli W 80 skrzydlatych słów dookoła świata* (DPWGW). Warto nadmienić, że ostatni z wymienionych słowników zawiera na końcu artykułów hasłowych ekwiwalenty w językach europejskich, wśród których pojawiają się również odpowiedniki angielskie i włoskie.

<sup>58</sup> Przykładowo, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* podaje jednostkę *nie chcę, ale muszę* (WSFJP: 110), *Popularny słownik frazeologiczny* rejestruje wyrażenie *szybki Bill*, wskazując źródło: z *piosenki* (PSF: 607–608).

<sup>59</sup> Te jednostki, które wystąpiły w badanych słownikach ogólnych lub frazeologicznych, zostały włączone do analizy, przy czym należy podkreślić, że stanowią one stosunkowo nieliczną grupę.

<sup>60</sup> O kryteriach oceny połączeń wyrazowych zob. m.in. G. Dziamska-Lenart, *Kryteria oceny szkolnych słowników frazeologicznych*, [w:] *Istnieć w kulturze. Między teorią z praktyką edukacyjną*, red. M. Święcicka, D. Jastrzębska-Golonka, A Rypel, Bydgoszcz 2010, s. 284–294; M. Bielińska, *Propozycje kryteriów...*, dz. cyt., s. 317–324.

<sup>61</sup> Wymienia je Piotr Żmigrodzki obok takich kryteriów jak przyjazność w stosunku do użytkownika opracowania leksykograficznego, zgodność ze sztuką leksykograficzną i zgodność z postulatami teorii językoznawczych. P. Żmigrodzki, *Kryteria ewaluacji opisów leksykograficznych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LXI (2005), s. 14.



celowym jednostki te stanowią szczególną grupę stałych połączeń wyrazowych w ujęciu międzyjęzykowym.

Analiza źródeł leksykograficznych i opracowań teoretycznych dotyczących rozmaitych aspektów opisu frazeograficznego oraz wyniki badań własnych, które dotyczyły wybranych jednostek lakunarnych, pozwalają na wskazanie problemów związanych z przedstawieniem związków lakunarnych w słownikach. Poszczególne kwestie będą sygnalizowane w kolejnych podrozdziałach. W przypadku opisów wielu stałych połączeń wyrazowych o charakterze lakunarnym ocena pod kątem tego kryterium skłania do zasygnalizowania potrzeby poszerzenia artykułów hasłowych o dodatkowe elementy. Rozbudowanie opisu jest możliwe w przypadku opracowania słownika wielowyrzowych jednostek lakunarnych dla par lub większej liczby poszczególnych języków.

W dwu lub wielojęzycznych słownikach luk znalazłyby się te jednostki, które nie mają odpowiedników w postaci jednostek wielowyrzowych w języku docelowym, zarówno luki językowe, jak i referencyjne. Z powodu silnego osadzenia kulturowego – zwłaszcza tych drugich – słownik powinien zawierać informacje kulturowe. Należy zauważyć, że opis języka wiąże się nierozdzielnie z opisem kultury. Omawiając relację słownika i kultury, Tadeusz Piotrowski stwierdza, że:

Opis słownictwa od strony znaczeniowej jest niejako też opisem kultury, ponieważ słownictwo można traktować jako zbiór znaków odnoszących się do tych aspektów kultury, które dana społeczność traktuje jako stabilne i ważne dla funkcjonowania. Słownictwo jako całość zawsze wykracza poza doświadczenie pojedynczego człowieka, ponieważ nikt nie pełni wszystkich społecznych funkcji na raz, nikt też nie zna wszystkich kulturowych faktów. Słownictwo dlatego jest w pewnym sensie opisem świata danej społeczności, a słownik można nazwać swoistym przewodnikiem po tym świecie<sup>62</sup>.

Słowa te można odnieść nie tylko do wyrazów, ale i do połączeń wyrazowych, wśród których jednostki lakunarne zajmują pozycję szczególną.

Warto zaakcentować potrzebę opracowania słownika lakunarnych jednostek wielowyrzowych danego języka, który spełniałby tę funkcję, przy czym trzeba dodać, że konieczne byłoby ciągłe uaktualnianie

---

<sup>62</sup> T. Piotrowski, *Słowniki ogólne język polskiego*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 602.

jego zawartości. Zasób omawianych połączeń wyrazowych zmienia się: niektóre związki wychodzą z użycia<sup>63</sup>, a inne wchodzą do obiegu<sup>64</sup>. Duży potencjał ma opracowywanie słowników stałych połączeń wielowyrazowych w wersji elektronicznej<sup>65</sup>, które tworzone są z wykorzystaniem różnych programów<sup>66</sup>. Mogą one zawierać obszerniejsze artykuły hasłowe, wzbogacone o dużą liczbę przykładów oraz rozmaitych informacji kulturowych, ilustracji, fragmentów filmów itp. Wersja on-line stwarzałaby możliwość zamieszczenia linków do stron, które pozwolą korzystającemu na pozyskanie wiedzy dotyczącej poszczególnych lakunarnych jednostek wielowyrazowych.

W perspektywie dwujęzycznej opis jednostek, które nie mają ekwiwalentów w języku docelowym, jest zadaniem wyjątkowo trudnym. Związki należące do omawianej grup wymagają szczegółowej charakterystyki leksykograficznej, obejmującej rozmaite parametry. Jednostki lakunarne mają różny status w poszczególnych językach: są wśród nich połączenia mające pozycję ustabilizowaną, które z reguły uwzględniane są w opracowaniach jednojęzycznych, a w konsekwencji również dwujęzycznych, ale znajdujemy również związki o niższym stopniu sfrazeologizowania, nieobecne w opracowaniach leksykograficznych, zarówno jedno-, jak i dwujęzycznych.

Stale połączenia wyrazowe, które wyrażają znaczenie nierealizowane przez jednostki wielowyrazowe języka docelowego, są elementami charakterystycznymi dla języka wyjściowego. Przykładowo, związek *dear John* nie ma wielowyrazowego odpowiednika w polszczyźnie<sup>67</sup>, ale jego

---

<sup>63</sup> Zob. m.in. A. Jawór, *Gasnące frazeologizmy*, „Poradnik Językowy”, 8 (2011), s. 88–100. Warto dodać, że frazeologizmy często zawierają elementy archaiczne, np. leksykalne czy gramatyczne, które również warto uwzględnić w opisie słownikowym. Zob. J. Szerszunowicz, *Phraseological units containing archaic elements in bilingual lexicography*, [w:] *Endangered Words, Signs of Revival*, eds G. Zuckermann, J. Miller, J. Morely, Adelaide 2014, s. 1–17. <http://www.adelaide.edu.au/australex/conferences/2013/szerszunowicz.pdf>. Dostęp: 15.10.2015.

<sup>64</sup> Zob. B. Nowakowska, *Nowe połączenia wyrazowe...*, dz. cyt.; J. Szerszunowicz, *On selected source domains...*, dz. cyt., s. 84–87.

<sup>65</sup> Słowniki połączeń idiomatycznych on-line tworzą między innymi Elena Berthemet (Brest) i Ivana Vidović-Bolt (Zagrzeb).

<sup>66</sup> Przykładem jest TLex, wykorzystany w *The Australian Cultural Dictionary* <http://www.culturaldictionary.org/>.

<sup>67</sup> *Wielki słownik angielsko-polski PWN-OXFORD* podaje jedynie formę z imieniem męskim: *Dear John* ‘list od narzeczonej oznajmiający zerwanie zaręczyn’ (WSAP: 293). Wariant związku z imieniem żeńskim rejestruje jeden ze słowników dwujęzycznych (PDEI: 223).

znaczenie może być oddane w sposób opisowy: *Dear John/Dear Jane* ma ekwiwalent systemowy *list od narzeczonego/narzeczonej oznajmiający zerwanie zaręczyn*<sup>68</sup>. Opis lakunarnych związków frazeologicznych jest problematyczny z powodu ich specyfiki<sup>69</sup>. Opracowanie dwujęzycznego słownika stałych połączeń wyrazowych nierozzerwalnie wiąże się z decyzjami dotyczącymi traktowania związków bezekwiwalentnych. Artykuły hasłowe powinny zawierać możliwie pełną językowo-kulturową charakterystykę jednostek wielowyrazowych, której opracowanie umożliwia wieloaspektowa analiza ich funkcjonowania w danym języku.

### 3.1. Makrostruktura

W dwujęzycznych opracowaniach frazeologii lakunarnej można wykorzystać różne rozwiązania na poziomie makrostruktury. Pierwszym z nich jest uporządkowanie alfabetyczne związków frazeologicznych według początkowych liter pierwszego komponentu, drugim – uszeregowanie alfabetyczne według wyrazów hasłowych, którymi będą komponenty jądrowe, trzecim zaś – układ tematyczny.

Układ alfabetyczny w słowniku jednostek lakunarnych – tak jak w przypadku innych słowników alfabetycznych<sup>70</sup> – zakłada uporządkowanie zebranych jednostek frazeologicznych według kolejności pierwszych liter wyrazów rozpoczynających poszczególne jednostki. W licznych słownikach przyjmuje się układ alfabetyczny głównych komponentów związków, tzn. że opis związku jest rejestrowany w artykule hasłowym wyrazu, który najsilniej motywuje konkretny związek<sup>71</sup>. Problemem może być ustalenie wyrazów hasłowych dla danego frazeologizmu<sup>72</sup>.

W słownikach, których autorzy lub redaktorzy przyjęli pierwszą z wymienionych makrostruktur, wszystkie połączenia wyrazowe zebrane w opracowaniu frazeograficznym są uszeregowane alfabetycznie, o ich pozycji decyduje pierwszy wyraz, niezależnie od tego, czy jest on jego naj-

<sup>68</sup> Warianty: *a dear John/a dear Jane letter*.

<sup>69</sup> M. Jankovičová, *Ruská bezekvivalentná...*, dz. cyt., s. 187–195.

<sup>70</sup> Por. I. Burkhanov, *Lexicography...*, dz. cyt., s. 20.

<sup>71</sup> Por. uwagi o hasłowaniu frazeologizmów w słownikach ogólnych: P. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice 2003, s. 103–108.

<sup>72</sup> Dotyczy to m.in. komponentów izolowanych.

ważniejszym komponentem. Taką organizację haseł znajdujemy na przykład w *Polsko-angielskim słowniku frazeologicznym. Polish-English Phraseological Dictionary*:

**bać się kogoś/czegoś jak ognia** ogromnie bezgranicznie

*fear/dread sb/sth like fire*

Dzieci **bały się** nowego nauczyciela **jak** ognia. The children **feared** the new teacher **like fire**.

**bać się/lękać się własnego cienia** być lęklwym, przesadnie ostrożnym

*be afraid of one's own shadow*

Po tym jak go obrabowano, Tom **bał się** nawet **własnego cienia**. After he was robbed, Tom was even **afraid of his own shadow** (EAI).

**bardziej papieski niż sam papież** bardziej gorliwy w jakiejś sprawie, w jakimś działaniu, niż jest to wymagane, potrzebne

*more papist than the Pope // more royalist than the king*

On jest **nawróconym katolikiem** i, co raczej dokuczliwe dla otoczenia, bardziej papieski niż sam papież. He's a **Catholic convert**, and, rather oppressively more **papist than the Pope** (ODCIE). (PASF: 9)

W licznych dwujęzycznych słownikach frazeologicznych przyjęto układ gniazdowy: jednostki szeregowane według wyrazu nadrzędnego w związku: z reguły jest nim rzeczownik lub przymiotnik. Układ gniazdowy realizuje również *Podręczny słownik idiomów angielskich. The Compact Dictionary of Idiomatic English* (PSIA). Podano w nim wymowę wyrazów hasłowych, jeżeli wyraz jest wieloznaczny, jego znaczenia zdefiniowane są po angielsku, następnie po polsku. Przykład wykorzystania omawianej makrostruktury znajdujemy również w słowniku *2001 Italian and English Idioms. 2001 espressioni idiomatiche italiane e inglesi* (IEI):

**dito** – *finger*.

**alzare (muovere) un dito** – *to lift a finger*.

Cosa si aspetta da noi? Non ha mai alzato un dito per aiutarci quandone avevamo bisogno.

*What does he expect from us? He never lifted a finger to help us when we needed it.* (IEI: 104)

Jednostki frazeologiczne w słowniku związków lakunarnych mogą być również uszeregowane tematycznie. Układ tematyczny to trzeci wariant organizacji materiału leksykograficznego. Polega on na przyporządk-

kowaniu poszczególnych jednostek do kategorii ustalonych przez autora lub redaktora słownika<sup>73</sup>. Wśród analizowanych opracowań frazeologicznych jedynym, w którym zastosowano układ tematyczny, jest słownik Dariusza Radziejewskiego zatytułowany *Tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażeń z dodatkiem przysłów i sentencji*. We wstępie autor określa zasady konstrukcji swojego słownika, objaśniając, że:

cały materiał podzielony został na grupy tematyczne o dużej szczegółowości, przez co niniejsza praca miejscami nabiera charakteru tematycznego słownika idiomów, zwrotów i wyrażeń bliskoznaczných. Tam, gdzie to możliwe i uzasadnione, występuje układ alfabetyczny, a tam gdzie układ alfabetyczny był niemożliwy lub bezsensowny, dominuje porządek synonimiczno-skojarzeniowy.

W obrębie wielu grup tematycznych sporadycznie mogą się znaleźć idiomy, zwroty i wyrażenia nie pasujące do tematu, a umieszczone tam ze względu na narzucające się skojarzenia z innymi formami występującymi w tej grupie (TSIZiW: 19).

<sup>73</sup> Przykładowo, Renarda Lebda w *Nowym słowniku frazeologicznym* (NSF) wprowadziła następujące kategorie, w których obrębie pogrupowane zostały związki: Natura – człowiek – skłonności (Przyroda, Człowiek jako istota biologiczna, Człowiek i jego usposobienie), Rozwój – człowiek – wartości (Człowiek jako istota myśląca, Świat kultury i nauki, Spojrzenie na świat), Panowanie nad światem – człowiek – ujarzmianie przyrody (Wszelchświat – Człowiek w środowisku – Rozwój cywilizacyjny), Związki frazeologiczne zawierające elementarne (uniwersalne) czasowniki, Wybór frazeologizmów polsko-angielskich. W opracowaniu tym uwzględniono alfabetyczny indeks frazeologizmów występujących w słowniku. Wśród badanych słowników jest również opracowanie leksykograficzne składające się z dwóch części, mianowicie *Słownik frazeologiczny* (SF). Pierwsza część ma charakter tematyczny i zawiera hasła zebrane w następujących kategoriach: Człowiek (Określenia człowieka, Charakter, Umysł, Stany psychiczne – emocje – uczucia, Cechy fizyczne, Czynności i stany fizyczne), Kontakty między ludźmi (Mowa, Dobre stosunki międzyludzkie, Stosunki nieprzyjazne, Życie w grupie), Aktywność człowieka (Działania, Sposób wykonywania czynności), Człowiek i sytuacje (Sytuacje pomyślne, Sytuacje niesprzyjające, Zachowania w różnych sytuacjach, Rozwój w różnych sytuacjach, Rozwój sytuacji, Sytuacje rozmaite), Człowiek w społeczeństwie (Rodzina, Szkoła, Praca, Urzędy, Polityka, Gospodarka, Sztuka – rozrywka, Normy obyczajowe i moralne), Człowiek i otoczenie (Przyroda, Dom – mieszkanie, Technika, Zamieszanie – hałas – cisza, Bałagan, Przestrzeń – odległość, Pustka, Ciemno – ciepło – zimno – duszno, Cechy rzeczy, Inne), Ocena (Dobrze – jak należy, Średnio – obojętnie, Źle – miernie), Miara (Ilość, Intensywność), Czas (Doba, Przeszłość, Przyszłość, Zawsze – bez końca – nigdy). Druga część to słownik w układzie alfabetycznym, w którym związki – te same, co w części tematycznej – uszeregowane są według pierwszych liter rozpoczynających pierwszy wyraz danej jednostki wielowyrazowej.

Słownik ten obejmuje następujące kategorie tematyczne:

1. Człowiek – ciało, 2. Człowiek – umysł, 3. Stosunki międzyludzkie,
4. Prawo, policja, 5. Wojna, wojsko, 6. Religia, wiara, 7. Administracja, 8. Aktywność życiowa i społeczna, 9. Praca, ekonomia, 10. Ruchy, czynności,
11. Środowisko, 12. Komunikacja, transport, technika, 13. Czas wolny, 14. Nauka i edukacja, 15. Rozmowa, dyskusja, mówienie, 16. Rozmowa – zwroty i wyrażenia pomocnicze, 17. Zwroty i wyrażenia wykrzyknikowe, 18. Korespondencja, 19. Pojęcia ogólne – czas, prędkość, miejsce itp., 20. Przysłowia i powiedzenia, 21. Sentencja (TSIZiW).

Zawiera on bogaty materiał, przy czym wątpliwości budzą rozmaite aspekty związane z podziałem na kategorie, na przykład: formułowanie haseł nadrzędnych, logiczność układu podgrup, łączenie haseł niemających powiązań semantycznych w obrębie jednej grupy<sup>74</sup>.

Niektóre słowniki jednojęzyczne opracowane są z myślą o uczących się danego języka. Pojawiają się w nich nierzadko komponenty dydaktyczne<sup>75</sup>. Z tego powodu omawiając podziały jednostek w słownikach dwujęzycznych, warto przyrzeć się strukturze tych słowników. Pojawiają się w nich układy operujące podziałem na kategorie opracowane według komponentów jednostek wielowyrazowych. Przykładowo, autorzy słownika idiomów angielskich (PDEI), Daphne Gulland i David Hinds-Howell, wprowadzili 34 działy, w których obrębie jednostki podawane są w ramach następujących kategorii:

Colours, Elements, Weather, Time, Life and Death, Trees and Plants, Animals, Birds, Fish, Insects, Body, Mind, Illnesses and Ailments, Relations, Town and Around, The House, Furniture and Household Articles, Food,

<sup>74</sup> G. Szpila, *Angielsko-polskie słowniki...*, dz. cyt., s. 353.

<sup>75</sup> Zawierają je te słowniki jednojęzyczne, które przeznaczone dla osób uczących się danego języka jako obcego na poziomie zaawansowanym. Przykładem są *Study pages w Oxford Idioms. Dictionary for learners of English* (OI), obejmujące część teoretyczną, trzy podrozdziały poświęcone pochodzeniu idiomów (*Origins: Work and Technology, Origins: Sport and Entertainment, Origins: Literature and Quotations*), kolejny – językowi i strukturze idiomów (*Language and Structure of Idioms*), następne zaś – somatyzmom i frazeologii opisującej uczucia i emocje (*Feelings and Emotions*), ćwiczenia, test wielokrotnego wyboru sprawdzający znajomość wybranych jednostek. *Longman American Idioms Dictionary* (LAID: 380–387) zawiera ćwiczenia polegające na dopasowaniu znaczenia do zdań, uzupełnianiu podanymi idiomami, wstawianiu wyrazów: komponentów, wybieraniu znaczenia idiomu użytego w zdaniu spośród dwóch podanych znaczeń, poprawny – niepoprawny, łączeniu części zdań.

Clothes, Ships, The World and Its Places, Languages and Nationalities, Names, Monarchy and Parliament, War and Peace, Weapons, Tools, Numbers, School and Education, Work and Occupations, Money and Valuables, Games and Sports, Music and the Theatre, Word and Words (PDEI).

W grupowaniu jednostek decydującą rolę odgrywa wyraz klucz, należący do jednej z powyższych kategorii. Oznacza to, że w poszczególnych częściach zebrane zostały jednostki o zupełnie różnej semantyce, mające w swoim składzie komponenty z danego pola, np. nazwy kolorów czy żywiołów<sup>76</sup>. Omawiany słownik ma również indeks alfabetyczny wyrazów hasłowych, po których znajdują się poszczególne idiomy.

Inną makrostrukturę wykorzystano w opracowaniu *Langenscheidt 1000 idiomów angielskich*, które stanowi zbiór angielskich porównań frazeologicznych i ich polskich odpowiedników (LIA). W tym słowniku angielskie związki zostały uporządkowane według następujących kategorii:

Colours – Kolory, Elements – Żyvioły i substancje, Time – Czas, Life and Death – Życie i śmierć, Trees and Flowers – Drzewa i kwiaty, Animals – Zwierzęta, Birds – Ptaki, Fish – Ryby, Insects – Owady (i parę innych małych zwierzątek), The Body – Ludzkie Ciało, Illness and Ailments – Choroby i dolegliwości, Relations – Związki rodzinne, The House – Dom, Furniture and Household – Meble i sprzęty domowe, Food – Jedzenie, Clothes – Ubrania, Places and Nationalities – Miejsca i narodowości, Names – Imiona własne, Monarchy – monarchia, War and Weapons – Wojna i broń, Tools – Narzędzia, Books and Stationery – Książki i wyroby papiernicze, Stories – Opowieści, bajki, People – Ludzie, Work and Occupations – Praca i inne zajęcia, Money and Valuables – Pieniądze i kosztowności, Toys and Games – Zabawki i zabawy, Music – Muzyka (LIA: 5).

Związki wyrazowe zaliczane są do danej kategorii na podstawie przynależności do niej komponentu jądrowego danej jednostki wielowyrzowej. Przykładowo, w kategorii *Trees and Flowers* znajdują się jednostki mające

<sup>76</sup> Przykładowo, kategoria *Colours* obejmuje następujące podkategorie: *Colours, Red, Blue, Green, Yello, White, White and Black, Black, Brown, Grey, Purple, Pink, Golden, Silver*. Pierwsza z nich zawiera dwadzieścia jednostek: *to see someone in his true colours, to show oneself in one's true colours, to give/lend colour to, to add a splash of colour to something, with flying colours, to sail under false colours, to paint in bright/dark colours, to win one's colours, to nail (one's) colours to the mast, to be called to the colours, to look through rose-coloured/tinted spectacles, to be colourless, to be colourful, to be off colour, under colour of, local colour, to have one's views coloured by, to see the colour of (someone's) money, colour bar, a highly coloured report* (PDEI: 1–2).

w swoim składzie takie komponenty, jak: *flower, thorn, daisy, wallflower, beanstalk, grass, green bay tree, oak, willow, leaf, log, plank, stick, fungus, weeds, hops, vine* (LIA: 51–57).

Warto zwrócić uwagę na makrostrukturę słownika *Collins COBUILD Dictionary of Idioms* (CCDI), który ma układ gniazdowy oraz indeks tematyczny, obejmujący trzydzieści dwa zestawy tematyczne, które wymienione są poniżej:

*Information, Understanding and knowledge, Importance and priorities, Involvement and interest, Decisions, Starting and stopping, Quality and effort, Love, Communication and relationships, Help and encouragement, Honesty and directness, Anger and irritation, Deception, Revealing and hiding, Frustration and fear, Authority and responsibility, Memory and mind, Disagreement, Success and failure, Fairness, Progress, Control and Influence, Safety and risk, Death and illness, Expectation and likelihood, Limitations and restrictions, Happiness, Sadness, Trouble and difficulty, Money, Self-importance and humiliation, Drinking* (CCCDI).

W tym przypadku włączenie indeksu jest korzystne, ponieważ ułatwia użytkownikowi znalezienie idiomów z danego pola.

Złożoną strukturę ma opracowanie *English Idioms* (EI) autorstwa Jennifer Seidl i William McMordie, które zawiera teoretyczny wstęp o idiomach (*Idioms in perspective*) oraz słownik złożony z rozdziałów. Materiał podzielono na następujące całości: wyrazy kluczowe i ich użycia idiomatyczne (*Key words with idiomatic uses*)<sup>77</sup>, idiomy z rzeczownikami i przymiotnikami (*Idioms with nouns and adjectives*), związki binominalne (*Idiomatic pairs*)<sup>78</sup>, idiomy z przyimkami (*Idioms with prepositions*)<sup>79</sup>, czasowniki frazowe (*Phrasal verbs*), idiomy czasownikowe (*Verbal idioms*), idiomy z wybranych obszarów tematycznych (*Idioms from special subjects*)<sup>80</sup>, idiomy z wyrazami głównymi należącymi do wybranych kate-

<sup>77</sup> Rozdział ten zawiera związki z następującymi wyrazami hasłowymi: *bad, big, dead, flat, good, hard, high, hot, long, old, short, thick, thin* (*Adjectives and adverbs*); *end, line, matter, mind, point, thing, way, word, world* (*Nouns*); *all, how, it* (jako podmiot), *it* (jako dopełnienie), *that, there, too, what* (*Miscellaneous*).

<sup>78</sup> Zebrane zostały wyrażenia binominalne przymiotnikowe, rzeczownikowe, przysłówkowe, czasownikowe, oraz połączenia złożone z identycznych komponentów

<sup>79</sup> Rozdział zawiera jednostki, które mają w składzie następujące przyimki: *above, across, after, against, at, behind, below, by, for, from, in, of, off, on, out, over, round, to, under, up, within*.

<sup>80</sup> Związki frazeologiczne pogrupowano w następujących kategoriach: *Banking, Business, Buying and selling, Health, illness, death, Motoring, Politics and government, The Stock Exchange, Telephoning, Travel, Work and industrial relations*.



gorii (*Idioms with key words from special category*)<sup>81</sup>, idiomatyczne porównania (*Idioms with comparisons*)<sup>82</sup>, po których podano alfabetyczny indeks komponentów.

Porządek ten powinien wynikać z analizy zebranych związków o charakterze lakunarnym, pozyskanych w wyniku analizy kontrastywnej zasobów jednostek wielowyrzowych w wybranych językach<sup>83</sup>. Skonfrontowanie wyników badań z rezultatami analizy dostępnych opracowań tematycznych stałych połączeń wyrazowych może ułatwić ustalenie kategorii, według których uporządkowane zostaną zebrane jednostki.

### 3.2. Mikrostruktura

W leksykografii termin *mikrostruktura* oznacza uszeregowanie informacji leksykograficznych w hasłach słownika, innymi słowy, porządek podawania elementów haseł. Mikrostruktura ma charakter uniwersalny: na sposób przedstawienia danych duży wpływ ma tradycja leksykograficzna (LDBT: 155). Zaznaczyć trzeba, że może ją tworzyć różna liczba elementów: wzorzec minimalny obejmuje dwa elementy, mianowicie związek frazeologiczny w postaci kanonicznej i znaczenie, jednak zdecydowana większość słowników wykorzystuje bardziej złożony schemat opisu, składający się ze znacznie większej liczby informacji. Do najczęściej występujących należą kwalifikatory, informacje o restrykcjach uzualnych, przykłady oraz informacje o pochodzeniu frazeologizmów.

Z powodu swojej językowo-kulturowej specyfiki jednostki bezekwiwalentne wymagają odpowiedniego opisu leksykograficznego<sup>84</sup>. Można przyjąć założenie, że zalecane będzie rozważenie poszerzonej mikrostruk-

<sup>81</sup> Do materiału włączono stałe połączenia z komponentami należącymi do następujących kategorii: *Animals, Colours, Numbers, size, measurement, Parts of the body, Time*. W obrębie kategorii *Colours, Numbers, size, measurement, Parts of the body* i *Time* związki podzielone są według głównych komponentów (np. kolory: *black, blue, green, grey, red, white*).

<sup>82</sup> Zebrany materiał podzielono na porównania doprzymiotnikowe o strukturze *as ... as* i porównania doczasownikowe z *like*.

<sup>83</sup> Por. I. Zykowa, *Contrastive studies...*, dz. cyt.

<sup>84</sup> Interesującą propozycję opisu słownikowego skrzydlatych słów, wśród których liczne są jednostki bezekwiwalentne, proponują autorzy *Rosyjsko-polskiego słownika skrzydlatych słów*. Jak podają we wstępie, „strukturę tę tworzą kolejno:

- numer danej jednostki w obrębie danego przedziału literowego (podany w nawiasie kwadratowym);
- jednostka hasłowa (podana wersalikami drukiem półtłustym);
- kwalifikatory stylistyczno-pragmatyczne (podane kursywą);

tury<sup>85</sup>, która objęłaby – oprócz tradycyjnych informacji – również elementy obrazujące charakter danej jednostki<sup>86</sup>.

Artykuł hasłowy skonstruowany według zaproponowanego wzorca pozwala na zawarcie informacji językowo-kulturowych, które umożliwiają przekazanie pełnych charakterystyk stałych związków wyrazowych prezentowanych w słowniku.

Reasumując zaprezentowane spostrzeżenia, można stwierdzić, że jednostki lakunarne wymagają szczególnej uwagi przy opisie słownikowym. Należy przyjąć założenie, że artykuł hasłowy powinien mieć strukturę poszerzoną o scharakteryzowane powyżej składniki, które będą uwzględnione w zależności od lingwo-kulturowej specyfiki związku. Poniżej proponuję schemat opisu, który zawierałby większą liczbę elementów od opisu, który dominuje w opracowaniach dwujęzycznych<sup>87</sup>.

- 
- literowo-cyfrowy symbol typologiczny danej jednostki (np. A1, B3);
  - warianty leksykalno-składniowe jednostki hasłowej, najczęstsze konstrukcje składniowe, w jakich występuje (podawane fakultatywnie);
  - polski ekwiwalent przekładowy (podany w odrębnym wersie drukiem półtłustym);
  - ramka genetyczna z informacjami o pochodzeniu danej jednostki, niezbędnymi komentarzami oraz z uzupełniającymi siatkę hasłową jednostkami pobocznymi;
  - zbiór polskich i rosyjskich cytatów ilustrujących użycie danej jednostki w wypowiedziach” (RPSS: 13).

<sup>85</sup> E. Berthemet, „*Phraseological Equivalence*” in *digital multilingual dictionaries*, [w:] *Phraseologie...*, dz. cyt., s. 354.

<sup>86</sup> Por. propozycję poszerzonego hasła w słowniku jednojęzycznym:

#### **BAJOŃSKIE SUMY**

FLEKSJA: fraz. Fraza rzeczownikowa, r. ż., tylko w lm

SKŁADNIA: najcz. pozycja dopełnienia: ktoś + czasownik + (za) b.s., też pozycja przydawki: coś za b.s.

DEFINICJA: ‘bardzo duża, niewyobrażalna kwota’

KWALIFIKATOR

SYNONIM:

ANTONIM: ZA PSI GROSZ

KOLOKACJE: 1. Ktoś płaci, wydaje, zarabia, bierze za coś b.s.; sprzedaje coś za, otrzymuje coś, wynajmuje coś za b.s. 2. Coś kosztuje b.s. 3. Coś warte b.s., za b.s.

PRZYKŁADY: *Operatorzy komórkowi wydali bajońskie sumy na licencje UMTS. Wcale nie chodzi o ściąganie za bajońskie sumy zawodników z zagranicy. Często nad jakimś problemem pracują całe sztaby naukowców w laboratoriach za bajońskie sumy i nie przynosi to efektów. Chiny przeznaczały bajońskie sumy na pomoc dla walczącego ze Stanami Zjednoczonymi Wietnamu. Wprowadzenie perfum na rynek pochłania bajońskie sumy. Fundacje nie dysponują aż tak bajońskimi sumami, aby zapewnić wykup wszystkich koni.*

UWAGI: Wielkie sumy pieniężne przyznane przez Napoleona Księżtwu Warszawskiemu na mocy układu w Bayonne (1808), ale nigdy nie wypłacone. K. Węgrzynek, *Związki frazeologiczne...*, dz. cyt., s. 97.

**Tabela 11. Propozycja mikrostruktury dwujęzycznego słownika wielowyrzowych jednostek lakunarnych**

<p><b>jednostka wielowyrzowa</b> (podstawowa postać związku)</p> <p>warianty</p> <p>kwalifikatory</p> <p>definicja / objaśnienie znaczenia</p> <p>informacje językowe (np. restrykcje gramatyczne)</p> <p>przykłady (dobrze ilustrujące potencjał jednostki, odautorskie, semi-autentyczne lub autentyczne)</p> <p>synonimy: związki o znaczeniu podobnym,</p> <p>antonimy: związki o znaczeniu przeciwnym</p> <p>kolokacje</p> <p>typowe konteksty użycia (kto, do kogo, w jakiej sytuacji)</p> <p>informacja o potencjale modyfikacyjnym</p> <p>pochodzenie związku</p> <p>dotychczasowe informacje (np. obecność we współczesnych tekstach kultury)</p> <p>informacje o charakterze normatywnym</p> <p>odsyłacze do innych związków o zbliżonych znaczeniach</p> <p>materiał (audio)wizualny</p>
---

Źródło: opracowanie własne.

Powyżej zaproponowany schemat może być wykorzystywany w zależności od charakteru danego związku lakunarnego, na przykład opis niektórych jednostek poszerzany będzie najprawdopodobniej o dodatkowe elementy. Wynika to z faktu, że prezentacja związków o większej złożoności semantycznej i silnym osadzeniu kulturowym wymaga podania znacznej liczby informacji dodatkowych, które mogą wykraczać poza ramy zaproponowanego schematu.

### 3.2.1. Jednostka hasłowa i jej warianty

Jednostka hasłowa powinna być wyróżniona graficznie: może być podana wersalikami. Wykorzystać można również druk półtłusty lub tłusty,

<sup>87</sup> We frazeologii polskiej znajdujemy przykłady opracowań o poszerzonym opisie jednostek, w tym również słowniki dwujęzyczne (RPSS). Niniejsza koncepcja wpisuje się w koncepcję wykorzystywaną w nowszych pracach leksykograficznych. O polskim standardzie frazeologicznym zob. W. Chlebda, *Mały prywatny...*, dz. cyt., s. 23–24.

który bywa łączony z zastosowaniem większej czcionki. Jednym z najważniejszych problemów jest ustalenie postaci kanonicznej danego frazeologizmu lakunarnego, która ma się pojawić w słowniku.

Jeżeli jednostka posiada warianty, jako hasłowy uznaje się najczęściej używany, a po nim podaje się inne warianty: ortograficzne, morfologiczne i leksykalne przedstawione typograficznie<sup>88</sup>. Ważne jest również, aby podać inne formy opisywanego połączenia wielowyrazowej, które są poprawne z normatywnego punktu widzenia i funkcjonują w danym języku<sup>89</sup>. Weryfikacji konkurencyjnych postaci związków frazeologicznych należy dokonywać opierając się na słownikach, przede wszystkim jednojęzycznych, oraz danych korpusowych. Jak już wspomniano w rozdziale drugim, w przypadku niektórych jednostek zapis może decydować o tym, czy mamy do czynienia ze stałym połączeniem wyrazowym czy z *compositum*<sup>90</sup>.

Pierwszym problemem jest ustalenie postaci związku lakunarnego, która będzie figurować jako hasło, zakładając uporządkowanie alfabetyczne, lub jako podhasło, jeśli hasłem jest komponent jądroowy grupy związków. Zakładając, że mamy do czynienia z jednostką o charakterze odtwarzalnym<sup>91</sup>, należy podjąć decyzję, jakie są granice związku<sup>92</sup>, które komponenty wchodzi do jego składu, i w jakiej postaci gramatycznej dane wyrażenie powinno się pojawić jako główne w danym artykule hasłowym.

Przykładowo, analiza jednostek o znaczeniu 'reprezentant sportowej drużyny uniwersytetu Cambridge lub Oxfordu' pokazała, że w opracowaniach dwujęzycznych ich prezentacja leksykograficzna znacznie się różni, co ilustruje poniższe zestawienie:

<sup>88</sup> O wariantach zob. B. Maliszewski, *O wariantach we frazeologii i schematach peryfrastycznych*, [w:] *W kręgu wiernej mowy*, red. M. Wojtak, M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 99–112; *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. P. Fliciński, Poznań 2011.

<sup>89</sup> G. Szpila, *Włosko-polska leksykografia...*, dz. cyt., s. 164.

<sup>90</sup> Zob. s. 108–109.

<sup>91</sup> Jest to istotne w perspektywie językowsystemowej i leksykograficznej. Zob. I. Kosek, *Wariantywność zwrotów frazeologicznych a granice jednostki frazeologicznej*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. P. Fliciński, Poznań 2011, s. 12; K. Jadanowska, *A to ci dopiero, a to ci heca, a to ci dopiero heca – pytanie o kształt i granice wybranej jednostki języka*, [w:] *Nowe zjawiska...*, dz. cyt., s. 65.

<sup>92</sup> A. Pajdzińska, *Granice związku frazeologicznego jako problem leksykograficzny*, [w:] *tejez*, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 222–231.

*Cambridge/Oxford blue* przren. reprezentant/ka drużyny uniwersytetu Cambridge/oksfordzkiego (NSFKAP, I: 129)<sup>93</sup>,

*rugger (cricket, boxing) blue* – osoba, która należała do reprezentacji uniwersyteckiej Oxfordu lub Cambridge w rugby (krykiecie, boksie) (PSIA: 38),

GB Univ (honour) *to be/get an Oxford/Cambridge blue* być/zostać członkiem reprezentacji sportowej Oxfordu/Cambridge (WSAP: 120).

Po analizie powyższego zestawienia nasuwa się pytanie, czy w postaci hasłowej powinien pojawić się czasownik kopulatywny, czy raczej postać ta powinna być ograniczona do wyrażenia rzeczownikowego. Warto odnotować, że w niektórych słowniki angielskie podają jedynie metaforyczne znaczenie wyrazu *blue* ‘były reprezentant Oxfordu lub Cambridge w jakiejś dyscyplinie sportu’ (por. MDE: 140).

W niektórych przypadkach liczba wariantów jest znaczna. Wielopostaciowość połączenia wielowyrazowego stanowi poważny problem leksykograficzny<sup>94</sup>. Przy ustaleniu formy związku pomocna jest analiza materiału korpusowego, która pozwoli na ustalenie najbardziej reprezentatywnej postaci frazeologizmu, która zostanie potraktowana jako jednostka hasłowa. Pozostałe formy będą traktowane jako warianty danej jednostki<sup>95</sup> i jako połączenia od niej pochodne.

Przykładowo, w opracowaniach leksykograficznych idiom *every Tom, Dick, and Harry* o znaczeniu ‘wszyscy’ rejestrowany jest również w innych postaciach. Pojawiają się następujące warianty: *every Tom, Dick, or Harry, any Tom, Dick, and Harry, any Tom, Dick, or Harry*. Ponadto niektóre słowniki uwzględniają wariant z imieniem żeńskim, na przykład *every Tom, Dick, and Sheila* lub *every Tom, Dick, and Harriet* (LID: 355),

Analiza powszechności występowania poszczególnych wariantów została przeprowadzona za pomocą narzędzia WebCorp® wykazała, że mają one różną dystrybucję. Poniższe zestawienie zawiera możliwe kombinacje z uwzględnieniem wariantywności następujących komponentów *every – any, and – or, Harry – Harriet/Sheila*. Uwzględniono również obecność przecinka przed *and/or* lub jego brak.

<sup>93</sup> Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej podaje jako podstawowe znaczenie wyrażen *Cambridge blue* i *Oxford blue* odpowiednio ‘jasny błękit’ i ‘ciemny błękit’ (NSFKAP, I: 129).

<sup>94</sup> Por. M. Mycałka, *Nowe frazeologizmy...*, dz. cyt., s. 65.

<sup>95</sup> J. Szerszunowicz, *Z badań nad synonimią jednostek frazeologicznych*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 11 (2011), 257–281.

**Tabela 12. Dystrybucja wariantów jednostki *every Tom, Dick, and Harry* według danych uzyskanych za pomocą narzędzia WebCorp®**

Wariant	Liczba wystąpień	Łącznie dla par wariantów
Every Tom, Dick and Harry	93	151
Every Tom, Dick, and Harry	58	
Any Tom, Dick and Harry	103	118
Any Tom, Dick, and Harry	15	
Any Tom, Dick or Harry	86	101
Any Tom, Dick, or Harry	15	
Every Tom, Dick or Harry	36	55
Every Tim, Dick, or Harry	19	
Any Tom, Dick or Harriet	15	54
Any Tom, Dick, or Harriet	39	
Every Tom, Dick and Harriet	21	38
Every Tom, Dick, and Harriet	17	
Every Tom, Dick or Harriet	10	20
Every Tom, Dick, or Harriet	10	
Every Tom, Dick and Sheila	0	1
Every Tom, Dick, and Sheila	1	
Any Tom, Dick, and Harriet	0	0
Any Tom, Dick and Harriet	0	
Any Tom, Dick and Sheila	0	0
Any Tom, Dick, and Sheila	0	
Every Tom, Dick or Sheila	0	0
Every Tom, Dick, or Sheila	0	
Any Tom, Dick or Sheila	0	0
Any Tom, Dick, or Sheila	0	

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać z powyższego zestawienia, jednostki ze spójnikiem *and* są częstsze niż te, które zawierają *or*. Wyższą frekwencję wykazały połączenia mające w swoim składzie imię *Harriet*.

Innym problemem jest ustalenie, które elementy tworzą postać kanoniczną danego związku. Przykładowo, w słowniku *Collins Easy Learning English Idioms* podano idiom *hook, line, and sinker* z objaśnieniem 'bardzo intensywnie, głęboko, całkowicie' (CELEI: 151). Z kolei *Longman Idioms Dictionary* zawiera dwa idiomy zawierające przytoczone wyrażenie: *to fall for/buy/swallow sth/sb hook, line, and sinker* 'używane, aby powiedzieć, że ktoś wierzy w historię, żart itp. chociaż to nieprawda, zwłaszcza jeśli mówiący uważa ich za głupich', *to fall hook, line, and sinker in love* 'kochać lub lubić kogoś bardzo mocno' (LID: 173).

Ponadto w zapisie postaci kanonicznej jednostki wielowyrazowej oznacza się również akcent, który jest zaskakujący dla użytkownika słownika, tzn. nie jest zgodny z zasadami akcentowania obowiązującymi w danym języku<sup>96</sup>. Przykładowo, dla wyrażenia *disgusted, Tunbridge Wells*, zawierającego nazwę miasta w hrabstwie Kent, warto podać sposób akcentowania toponimicznego składnika związku (*Tunbridge Wells*). W przypadku komponentów onomastycznych idiomów angielskich dobrym rozwiązaniem wydaje się być podawanie wymowy.

Niektóre słowniki podają dosłowne tłumaczenie jednostki hasłowej<sup>97</sup>. Warto jednak zauważyć, że podawanie tłumaczeń dosłownych jednostek hasłowych może budzić wątpliwości. Grzegorz Szpila słusznie stwierdza, że:

tłumaczenie dosłowne jest zbędne; co idiom znaczy dosłownie, każdy może się przekonać, analizując samodzielnie znaczenia poszczególnych elementów, zwłaszcza że słowniki idiomów przeznaczone są z reguły dla osób, które słownictwo języka obcego opanowały na poziomie zaawansowanym<sup>98</sup>.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem badacza i przyjąć je również w odniesieniu do związków o charakterze lakunarnym.

<sup>96</sup> W przypadku języków, w których akcentowanie może przysparzać użytkownikom trudności, podawanie akcentu może mieć charakter systematyczny (zob. RPSSS).

<sup>97</sup> Przykładem opracowania leksykograficznego, w którym tłumaczenie jednostki hasłowej ma charakter systematyczny jest słownik Małgorzaty Dzieduszyckiej i Alexa di Meo, z którego pochodzi poniższy przykład:

**APPLE** To UPSET THE APPLE CART

*dosł.* przewrócić wózek z jabłkami

Don't upset the apple cart by confessing our affair to your husband.

Nie mów mężowi o naszym romansie, bo wszystko popsujesz. (IAS: 9)

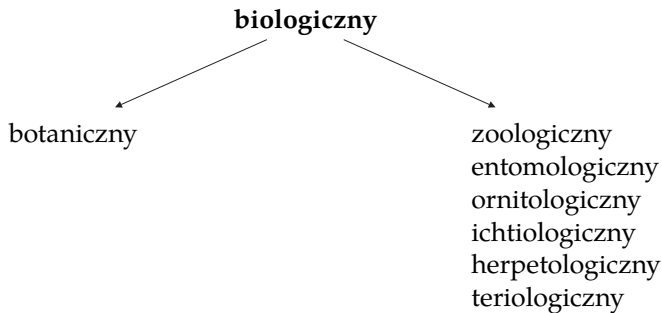
<sup>98</sup> G. Szpila, *Angielsko-polskie słowniki...*, dz. cyt., s. 356.

### 3.2.2. Kwalifikatory

Kwalifikatory stanowią ważny – choć często niedoceniany, na co zwraca uwagę Magdalena Majdak<sup>99</sup> – element opisu słowa czy też połączenia wyrazowego. Od czasów średniowiecza w opisie leksyki pojawiały się dodatkowe informacje, na przykład dotyczące ograniczeń terytorialnych użycia danej jednostki<sup>100</sup>. Później wprowadzono kwalifikatory stylistyczne, pozwalające na wskazanie nacechowania wyrazu czy wyrażenia, i chronologiczne, sygnalizujące, że jednostka ma charakter recesywny lub archaiczny.

Nawet pobieżne porównanie wykazu kwalifikatorów używanych w słownikach ogólnych z zestawieniem tych, które pojawiają się w słownikach frazeologicznych pozwala stwierdzić, że w opracowaniach frazeologicznych używa się znacznie mniejszej ich liczby. Uwarunkowane jest to specyfiką charakteru danego materiału: jeżeli z zasobów frazeologii usunie się terminy, nie ma potrzeby stosowania licznych kwalifikatorów określających dziedziny, z których pochodzą wielowyrazowe nazwy. Ich bogactwo obrazuje poniższe zestawienie kwalifikatorów, dla których nadrzędnym określeniem jest przymiotnik *biologiczny*<sup>101</sup>:

**Diagram 33. Zestawienie kwalifikatorów przymiotnika *biologiczny***



Źródło: Majdak (2004: 300).

<sup>99</sup> M. Majdak, *Kwalifikatory jako narzędzie opisu słowa w największych powojennych słownikach języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, XLIX (2004), s. 283.

<sup>100</sup> B. Walczak, *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego*, [w:] *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci Profesora Mieczysława Szymczaka*, Wrocław–Warszawa 1988, s. 414.

<sup>101</sup> M. Majdak, *Kwalifikatory...*, dz. cyt., s. 300.



Pisząc o grupowaniu poszczególnych kwalifikatorów<sup>102</sup>, Majdak wymienia następujące ich typy, podkreślając, że nie są to grupy rozłączne:

a) chronologiczne, b) geograficzne, c) społeczno-środowiskowe, d) stylistyczne, e) pragmatyczne, f) ekspresywne, g) przynależności do środowiska, specjalistyczne, h) stylistycznie nacechowane, i) frekwencja (niska), j) terminologiczne, k) stylistyczno-pragmatyczne, l) dotyczące religii i mitologii, ł) dotyczące rozrywki i sportu, m) geograficzno-środowiskowe, n) (normatywne), o) zawodowe, p) środowiskowe<sup>103</sup>.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że kwalifikatory chronologiczne i geograficzne stanowią podstawę wszelkich klasyfikacji, natomiast inne grupy występują w nich pod różnymi nazwami<sup>104</sup>.

Dominują one również w słownikach jednostek wielowyzrazowych: przykładowo, kwalifikatorem chronologicznym używanym w słownikach idiomów jest *przest.* przestarzały (SIA), a do najczęściej wykorzystywanych kwalifikatorów geograficznych w słownikach angielsko-polskich należą takie kwalifikatory, jak: *Austral.* australijski, *NZ* nowozelandzki, *Scot.* szkocki (PSIA), *GB* brytyjski/British usage, *US* amerykański/American usage (SFAPPA), *am.* amerykański, *ang.* angielski (SIA). Inne kwalifikatory, które podawane są w omawianych słownikach to przede wszystkim stylistyczne i specjalistyczne: *dziec.* wyraz dziecięcy, *ekon.* ekonomia, *lit.* literatura, *sl.* slang, *sport.* sportowy, *wulg.* wulgarny (PSIA), *lit.* literacki, *pot.* potoczny, *prawn.* prawniczy, *przen.* przenośny, *wulg.* wulgarny, *żart.* żartobliwy (SIA).

Kwalifikatory mają duże znaczenie w opisie stałych połączeń wyrazowych, ponieważ pozwalają one korzystającym ze słownika na pozyskanie wiedzy o rejestrze językowym, do którego przypisana jest dana jednostka (SIAZ: III), a przypadku omawianych stałych związków wyrazowych stanowiących luki międzyjęzykowe kwalifikatory są nośnikami ważnych informacji. Zaznaczyć należy, że w niektórych opracowania stałych połączeń nie stosuje się w ogóle kwalifikatorów (APSiZ) lub podawane są one w bardzo ograniczonym repertuarze (np. LIW, WIA, TSIZW wykorzystują jedynie *potocznie*).

<sup>102</sup> O systematyzacji kwalifikatorów zob. A. Engelking, A. Markowski, E. Weiss, *Kwalifikatory w słownikach – próba systematyzacji*, „Poradnik Językowy”, 5 (1989), s. 300–309.

<sup>103</sup> M. Majdak, *Kwalifikatory...*, dz. cyt., s. 300.

<sup>104</sup> Ch. Palm, *Phraseologie. Eine Einführung*, Tübingen 1997, s. 66–70.

Warto podkreślić, że w słowniku dwujęzycznym powinny one występować zarówno przy jednostce języka wyjściowego, jak i korespondującym s frazeologizowanym wyrażeniu języka docelowego (RPSS: 18). Należy zaznaczyć, że w przypadku luk kwalifikatory przy wyrażeniu języka wyjściowego odgrywają bardzo ważną rolę, ponieważ jednostki te są bezekwiwalentne w języku docelowym. Wiele z nich ma przypisaną określoną wartość stylistyczną, w wielu przypadkach nie są to połączenia neutralne. Odpowiedniki są natomiast opisowe, więc nie ma konieczności podawania przy nich kwalifikatorów.

Niektóre lakunarne jednostki wielowyrazowe należą do związków o silnym osadzeniu kulturowym, co wpływa na ich specyfikę, która przejawia się również w zabarwieniu stylistycznym, w niektórych przypadkach niedającym się opisać za pomocą jednego kwalifikatora. Przykładem takich jednostek są na przykład połączenia wyrazowe *Polak potrafi* i *gruba kreska*<sup>105</sup>, które mogą mieć zabarwienie zarówno pozytywne, jak i negatywne. Kwalifikatory można więc traktować jako elementy definiowania pośredniego (RPSS: 18), które pozwala na dokładniejsze przekazanie znaczenia danej jednostki, co w przypadku dwujęzycznego opracowania leksykograficznego lakunarnych jednostek wielowyrazowych jest bardzo ważne.

### 3.2.3. Znaczenie/ekwiwalent

Pisząc o opisie znaczenia w słowniku jednojęzycznym, Piotr Źmigrodzki zwraca uwagę na fakt, że „kwestia opisu semantycznego w słownikach językowych, w szczególności w słownikach języka polskiego wydaje się niezwykle doniosła i dotychczas nie dość doceniana”<sup>106</sup>. Jednostki wielowyrazowe to połączenia słów o określonych cechach, nośniki znaczenia lub znaczeń, nierzadko o złożonym charakterze<sup>107</sup>, posiadające

---

<sup>105</sup> Jednostka *Polak potrafi* ten ma również duży potencjał stylistyczny: może przybrać zabarwienie ironiczne, z drugiej strony czasownik *potrafi*, nawiązując do haseł reklamowych i sloganów reklamowych, pozwala na nadanie mu stylistycznej wartości aprecjatywnej.

<sup>106</sup> P. Źmigrodzki, *Najważniejsze zasady opisu znaczenia w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, „Linguistica Copernicana”, 1/1 (2009), s. 183–197.

<sup>107</sup> Zob. A. Pajdzińska, *Znaczenie związku frazeologicznego*, [w:] *tejże, Studia frazeologiczne...*, dz. cyt., s. 72–79; *tejże, O znaczeniu związku frazeologicznego (raz jeszcze)*, [w:] *tejże, Studia frazeologiczne...*, dz. cyt., s. 80–86.

pewne właściwości stylistyczne itp.<sup>108</sup> Dobranie międzyjęzykowego ekwiwalentu związku nie jest więc zadaniem łatwym. Przede wszystkim należy sprecyzować, jaką perspektywę przyjmie się, mianowicie translatoryczną czy leksykograficzną<sup>109</sup>.

Na ostatnim z wymienionych typów ekwiwalencji koncentruje się Arleta Adamska-Sałaciak, która omawia cztery typy międzyjęzykowej korespondencji: kognitywną, przekładową, objaśniającą i funkcjonalną<sup>110</sup>. Pierwszy z wymienionych rodzajów ekwiwalencji, tj. ekwiwalencja kognitywna (inaczej określana jako semantyczna, systemowa, prototypowa, konceptualna, zdekontekstualizowana lub pojęciowa) występuje na poziomie systemu językowego. Z kolei odpowiednik kognitywny to element języka docelowego, za pomocą którego w wielu kontekstach można przetłumaczyć daną jednostkę języka wyjściowego. Jeśli użytkownik słownika nie może posłużyć się nią w danym kontekście, ekwiwalent kognitywny stanowi nośnik tożsamego znaczenia, który przywołuje użytkownikowi inne odpowiedniki, bardziej odpowiednie w kontekście<sup>111</sup>.

Jak już wcześniej wspomniano, ekwiwalencja przekładowa (kontekstowa, substytucyjna, tekstowa) występuje na poziomie tekstu: jest odpowiednim ekwiwalentem przekładowym, zastępuje w danym kontekście lub w danych kontekstach jednostkę języka wyjściowego użytą w tekście oryginału. Z powodu nieograniczonej liczby kontekstów można podać wiele ekwiwalentów przekładowych, które tworzą szereg jednostek różniących się pewnymi cechami, decydującymi o ich dopasowaniu do analizowanego kontekstu<sup>112</sup>.

<sup>108</sup> Na złożoność znaczenia i stylotwórczą potencję frazeologizmów oraz wykorzystanie ich w literaturze pięknej zwracają uwagę Anna Pajdzińska i Jolanta Ignatowicz-Skowrońska. Zob. m.in. A. Pajdzińska, *Frazeologizmy jako tworzywo stylu*, Łask 2005; J. Ignatowicz-Skowrońska, *Frazeologizmy jako tworzywo stylu współczesnej powieści polskiej*, Szczecin 2008.

<sup>109</sup> E. Hallsteinsdóttir, K. Farø, *Interlinguale Phraseology...*, dz. cyt., s. 125–158; D. Dobrovol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt., s. 9–17.

<sup>110</sup> A. Adamska-Sałaciak, *Between designer drugs and afterburners: A Lexicographic-Semantic Study of Equivalence*, „Lexicos”, 21 (2011), s. 5–6. <http://lexicos.journals.ac.za/pub/article/view/5/43>. Dostęp: 16.11.2012.

<sup>111</sup> Należy jednak podkreślić, że występowanie związków o wysokim stopniu ekwiwalencji w obu językach nie oznacza, że wyrażenia te mają zbieżne parametry w porównywanych językach. Trzeba zachować szczególną ostrożność przy traktowaniu jednostek należących do grupy quasi-ekwiwalentów jako ekwiwalentów słownikowych: mimo tożsamej postaci mogą one nie być właściwymi odpowiednikami.

<sup>112</sup> Por. s. 110–112.

W perspektywie kontrastywnej licznym związkom wyrazowym można przyporządkować więcej niż jeden odpowiednik w języku docelowym. Z tego powodu w dwujęzycznych słownikach frazeologicznych podawany bywa szereg synonimicznych ekwiwalentów – częstokroć bez wskazania różnic semantycznych, stylistycznych itp., które w przypadku wielu jednostek są istotne. Ponadto w znacznej części przypadków nie są one ilustrowane przykładami, co uniemożliwia właściwą prezentację odcieni znaczeniowych i stylistycznych poszczególnych odpowiedników<sup>113</sup>.

Z kolei ekwiwalent objaśniający (deskryptywny) to luźne połączenie wyrazowe, czyli parafraza w języku docelowym usytuowana między ekwiwalentem a definicją w języku docelowym. Podanie takiego ekwiwalentu pozwala użytkownikowi słownika znaleźć odpowiednik tłumaczeniowy w danym kontekście. Leksykografowie uciekają się do zastosowania omawianego typu, jeżeli natrafiają na brak odpowiednika kognitywnego jednostki lub przynajmniej ekwiwalentu przekładowego w języku docelowym.

Ostatni z wymienionych rodzajów korespondencji, ekwiwalencja funkcjonalna (sytuacyjna, dyskursywna, dynamiczna, pragmatyczna, komunikacyjna), wyraźnie różni się od tych, które zostały omówione wcześniej. W dobie słowników elektronicznych powstających na bazie korpusów znacznie łatwiej niż w okresie minionym można znaleźć odpowiedniki umieszczone w kontekście. Ekwiwalent funkcjonalny dobrany powinien być na podstawie analizy kontrastywnej wielu czynników, wśród których należy przede wszystkim uwzględnić następujące parametry: znaczenie, kolokatywność, restrykcje uzualne, obrazowość, różnice kultu-

<sup>113</sup> Przykładowo, poniższy artykuł hasłowy zawiera dwa polskie ekwiwalenty angielskiego doprzymiotnikowego wyrażenia porównawczego *as patient as Job*:

**as patient as Job** – cierpliwy jak Hiob, cierpliwy jak anioł

„Katie is really good at looking after those little children. She’s **as patient as Job**”. – Katie naprawdę świetnie zajmuje się tymi małymi dziećmi. Ma cierpliwość anioła. (LIA: 152)

Wyrażenie *as patient as Job* to jednostka o proveniencji biblijnej, która ma bliski odpowiednik w postaci związku *cierpliwy jak Hiob*. Drugi z podanych odpowiedników polskich, *cierpliwy jak anioł*, różni się obrazowością i nacechowaniem stylistycznym. W materiale ilustracyjnym podany jest właśnie ten odpowiednik. Należy podkreślić, że odpowiedniki polskie podane są bez kwalifikatorów. Relacja ekwiwalencji między jednostkami *as patient as Job* i *cierpliwy jak Hiob* oraz *cierpliwy jak anioł* nie jest identyczna, na co wskazuje wymienienie ich po sobie. Są to ekwiwalenty o użyciu ograniczonym do pewnych kontekstów.

rowe. W przypadku niewystępowania pełnego ekwiwalentu w języku docelowym najbliższym odpowiednikiem, który powinien być podany jest wyrażenie mające tę samą strukturę konceptualną i dzięki temu wywołujące wyobrażenia mentalne z tej samej domeny<sup>114</sup>.

Ekwiwalencja niedoskonała (*imperfect equivalence*) zachodzi, gdy leksykograf nie może podać odpowiednika kognitywnego<sup>115</sup>. W takiej sytuacji można zastosować jedną z dwóch strategii: podanie odpowiednika innego niż kognitywny, mianowicie dwóch lub więcej częściowych odpowiedników, parafrazy, ekwiwalentu funkcjonalnego. Jeżeli nie jest możliwe podanie któregoś z wymienionych ekwiwalentów, powinno się podać odpowiednik kulturowy lub częściowy odpowiednik z głosą w nawiasach lub objaśnieniem po hasle właściwym, ewentualnie zaproponować innowację (zapożyczenie leksykalne lub semantyczne z języka wyjściowego do docelowego).

Pisząc o ekwiwalentach słownikowych frazeologizmów, Sophia Lubensky i Marjorie McShane podkreślają, że dobór międzyjęzykowych odpowiedników jest oparty na analizie kontrastywnej jednostek występujących w dwóch językach. Badaczki te zwracają uwagę na problem statusu związków, które nie mają ekwiwalentów frazeologicznych w języku wyjściowym, a więc tym samym nie są uwzględniane w słowniku frazeologicznym. Nieuwzględnienie tych związków oznacza pominięcie ważnych zjawisk językowych i kulturowych w opisie frazeologicznym<sup>116</sup>, które powinny zajmować szczególną pozycję w słownikach glottodydaktycznych<sup>117</sup>. Lubensky i McShane widzą w opisie luk frazeologicznych ważkie zagadnienie leksykograficzne. W związku z tym pojawia się więc pytanie, jak należy poprawnie opisywać omawiane jednostki.

W przypadku luk frazeologicznych podanie ekwiwalentu w postaci obcojęzycznego stałego połączenia językowego nie jest możliwe. Zamiast niego podawane jest znaczenie związku, czyli ekwiwalent opisowy.

---

<sup>114</sup> D. Dobrovol'skij, *Contrastive idiom analysis: Russian and German idioms in theory and the bilingual dictionary*, "International Journal of Lexicography", 13/3 (2000), s. 172–173.

<sup>115</sup> Tamże, s. 7–8.

<sup>116</sup> S. Lubensky, M. McShane, *Bilingual phraseological dictionaries*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, vol. II, dz. cyt., s. 924–926.

<sup>117</sup> O słownikach glottodydaktycznych zob. m.in. S. Grucza, *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, 17 (2000), s. 131–153.

W rzadkich przypadkach można wskazać pewne związki przekazujące podobne znaczenia odnoszące się do kultury docelowej. Przykładowo, polska jednostka *słoń a sprawa polska* wykazuje pewne podobieństwo do szwedzkiego związku, który odwołuje się do zestawienia króla Karola ze słońcem<sup>118</sup>. Podanie informacji dotyczących podobnych związków frazeologicznych jest istotne z punktu widzenia translatoryki, ponieważ może zostać ono wykorzystane w niektórych kontekstach przekładowych.

Obcojęzyczny odpowiednik powinien mieć sprecyzowany status, co jest istotne zwłaszcza w przypadku różnic stylistycznych. Ponadto opatrzenie obcojęzycznego ekwiwalentu kwalifikatorem ma duże znaczenie w przypadku dosłownego tłumaczenia podanego jako korespondujące z jednostką języka wyjściowego na poziomie systemowym. Brak wzmianki o zastosowaniu tej techniki może prowadzić do przyswojenia przez osobę korzystającą ze słownika mylnych informacji na temat danej jednostki. Przykładowo, po dosłownym tłumaczeniu jednostki *Old Glory* zamieszczonej w *Słowniku idiomów angielskich ... od Acid test do Zero hour...* podane jest jej znaczenie, oddzielone średnikiem, co stwarza wrażenie, że artykuł hasłowy zawiera dwa znaczenia opisywanej jednostki:

#### glory

**Old Glory** Gwiazdy i Paski; narodowa flaga Stanów Zjednoczonych Ameryki. [Nazwa w powszechnym mniemaniu utworzona w 1831 roku przez Williama Drivera z Salem, Massachusetts.] (SAZ: 167)

W polszczyźnie wyrażenie *Gwiazdy i Paski* nie funkcjonuje jako utarte połączenie wyrazowe, dlatego konieczne jest zawarcie informacji o innym statusie polskiej kombinacji wyrazowej powstałej w wyniku tłumaczenia. Można założyć, że w niektórych kontekstach będzie ono właściwym ekwiwalentem przekładowym, wiele wątpliwości budzi natomiast potraktowanie tłumaczenia jako odpowiednik systemowy<sup>119</sup>.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wiele słowników dwujęzycznych nie podaje definicji związku w języku wyjściowym. Znaczenie jednostki powinno być opisane szczegółowo, a w przypadku luk frazeologicznych podanie definicji związku wydaje się konieczne z racji braku międzyjęzykowego ekwiwalentu. Istotne jest, aby definicja w sposób jasny, do-

<sup>118</sup> J. W. Borejsza, „Sprawa polska” w XIX i XX wieku, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, 4 (2001), s. 247–262.

<sup>119</sup> Por. D. Dobrowol'skij, *Cross-linguistic equivalence...*, dz. cyt.

kładny i precyzyjny przekazywała znaczenie danej jednostki. Jeżeli chodzi o związki o charakterze lakunarnym, dużą rolę odgrywa definiowanie pośrednie, które występuje tutaj w charakterze dopełnienia definicji bezpośredniej<sup>120</sup>.

Z definicji stałych połączeń wielowyrzowych o charakterze lakunarnym wynika, że dana jednostka języka wyjściowego nie ma korespondujących, tzn. sfrazeologizowanych, odpowiedników w języku docelowym. Analiza materiału słownikowego pokazuje jednak, że podejmowane są próby przyporządkowania zbliżonego znaczeniowo odpowiednika o charakterze frazeologicznym.

Tendencję tę ilustrują leksykograficzne opracowania hasła *Darby and Joan* zamieszczone w dwóch opracowaniach: *Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN-Oxford* i słowniku Jana Stanisławskiego. W pierwszym z nich wyrażenie hasłowe pojawiło się w funkcji głównego komponentu konstrukcji porównawczej (*like Darby and Joan*). Jako jej ekwiwalent podano związek *jak dwa gołąbki*, którego znaczenie nie zawiera komponentu 'w starszym wieku'.

Z kolei w słowniku J. Stanisławskiego jako odpowiedniki angielskiego idiomu podane są dwa wyrażenia, mianowicie *kochająca się para staruszków* i *Filemon i Baucis* (JSWSAP, I: 191). Potraktowanie przytoczonych związków jako ekwiwalentów wydaje się dyskusyjne: o ile angielski związek funkcjonuje w języku, znajdujemy go w rozmaitych tekstach kultury (np. w żartach obrazkowych), o tyle jednostka podana jako polski ekwiwalent nie należy do zasobów współczesnej polskiej frazeologii. Po-

<sup>120</sup> Por. uwagi zawarte we wstępie *Rosyjsko-polskiego słownika skrzydlatych słów*: „W RPSSS definiowane są rosyjskie (nie polskie!) znaczenia jednostek hasłowych. W słowniku zastosowano dwa rodzaje definiowania znaczeń – bezpośredni (eksplicytny) i pośredni (impli-cytny).

**Definiowanie bezpośrednie** ma postać odrębnego zdania (zdań) następującego po jednostce hasłowej. (...) Trzeba jednak zdawać sobie sprawę z faktu, że definicja bezpośrednia (zwykle przecież jednozdaniowa) nie jest w stanie wyczerpać całej zawartości treściowej danej jednostki skrzydlatej (...) artykuł hasłowy zawiera też elementy **definiowania pośredniego**, które zawarte jest *implicite* w kwalifikatorach towarzyszących jednostce hasłowej, w szczegółach opisu pochodzenia tej jednostki, w komentarzach dotyczących jej funkcjonowania w społecznym dyskursie rosyjskim, wreszcie (a może przede wszystkim) w zestawie cytatów ilustrujących to funkcjonowanie na przykładach konkretnych tekstów. W istocie rzeczy definiowanie rozciągnięte tu więc zostało na wszystkie poziomy artykułu słownikowego i daje się z zawartości tych poziomów wyczytać” (RPSSS: 18).

łączenie *Filemon i Baucis* nie jest rejestrowane w polskich słownikach stałych związków wyrazowych, podaje je natomiast *Słownik mitów i tradycji kultury*<sup>121</sup>.

Angielski idiom *off to Gretna Green* ma poświadczenie leksykograficzne w jednojęzycznym słowniku idiomów angielskich wydawnictwa Penguin (PDEI: 185), nie jest natomiast rejestrowany w takiej postaci w żadnym słowniku angielsko-polskim. Komponent toponimiczny *Gretna Green* to nazwa małego miasteczka na angielsko-szkockiej granicy, gdzie niepełnoletni młodzi ludzie uciekali, aby potajemnie pobrać się (PDEI: 185). Jedynie w słowniku J. Stanisławskiego znajdujemy związek *Gretna-Green marriage*, którego znaczenie zostało podane w sposób opisowy: *Gretna-Green marriage* ślub udzielony zbiegłej z domu parze bez zwykłych formalności (JSWSAP, I: 362). Pojawia się więc wątpliwość dotycząca postaci kanonicznej.

Osobny problem stanowi opis frazeograficzny lakunarnych jednostek o charakterze referencyjnym, czyli związków nazywających pojęcia obce kulturze docelowej: są one tłumaczone, zamiast ekwiwalentu pojawia się komentarz objaśniający, który przekazuje znaczenie danego związku. Przykładowo, w *Wielkim słowniku polsko-angielskim OXFORD-PWN* idiom *słoń a sprawa polska* ma następujący opis: *książk., żart. 'a tendency to see everything in terms of Polish interests'* (WSAP: 1037).

Ponadto w przypadku niektórych jednostek problemem jest zredukowany kontekst kulturowy. Przykładowo, idiom *winter of discontent* to wyrażenie, które po raz pierwszy pojawiło się na łamach brytyjskich gazet i w wypowiedziach polityków<sup>122</sup>. Opisywało ono zimę przełomu lat 1978/89 w Wielkiej Brytanii, kiedy miały miejsce liczne strajki i kraj borykał się z problemami ekonomicznymi. Jednostka ta, pochodząca z początkowych wersów sztuki Szekspira zatytułowanej *Ryszard Trzeci*<sup>123</sup>, pierwotnie służyła wyrażaniu niezadowolenia ludzi ze sposobu kierowania krajem przez Partię Pracy, obecnie używana jest w odniesieniu do jakiej-

<sup>121</sup> „Filemon i Baucis, gr. Philemon, Baukis, *mit. gr.*, para kochających się, pobożnych małżonków, których ubogą chatkę we Frygii odwiedzili Zeus i Hermes, wędrujący pod postacią podróżnych. (...)” (SMTK: 312).

<sup>122</sup> *Brewer's Dictionary of Modern Phrase & Fable* podaje, że jako pierwszy wyrażenia *winter of discontent* użył publicysta Peter Jenkins w styczniu 1979, miesiąc później zaś podchwycił je premier James Calaghan (BDMP&F: 755).

<sup>123</sup> „Now is the winter of our discontent/ Made glorious summer by this sun of York”. *Richard III*, I, 1 (OGBAC: 586).



kolwiek trudnej sytuacji politycznej w okresie zimowym (OGBAC: 586). W polsko-angielskich opracowaniach ma ona następujące opisy: *winter of discontent* GB Hist 'okres strajków przełomu lat 1978–79 w Wielkiej Brytanii' (WSAP: 327), *the winter of our discontent* przen. 'czas nieszczęścia, zima naszej goryczy' (cytat z Szekspira) (PSIA: 106).

Ograniczenie informacji kulturowych skutkować może skonstruowaniem niepełnej definicji znaczenia związku. Tak jest w przypadku włoskiego idiomu *gli anni di piombo*, mającego dosłowne znaczenie 'ołowiane lata'. Wyrażenie *gli anni di piombo* to figuratywna nazwa okresu przypadającego na lata sześćdziesiąte i początek lat osiemdziesiąte we Włoszech, to czas licznych zamachów terrorystycznych na urzędników sądowych i innych przedstawicieli instytucji, a także dziennikarzy i dziennikarzy sądowych, przeprowadzonych przez Czerwone Brygady i inne ugrupowania (PPR: 15)<sup>124</sup>.

Nie wszystkie z analizowanych opracowań podają omawianą jednostkę, a te, które ją uwzględniają, podają jej znaczenie w skrótowny sposób: 'lata siedemdziesiąte XX – okres terroryzmu' (WSWP, IV: 133), 'gli anni di piombo era of terrorist outrages' (CID: 429). Jak widać, słowniki, w których uwzględniono omawiany idiom, nie podają pełnego znaczenia. W przypadku słownika włosko-angielskiego mamy do czynienia z uogólnieniem – w definicji brak jakiegokolwiek umiejscowienia w czasie, akty terroru nie są również umiejscowione terytorialnie. W *Wielkim słowniku włosko-polskim*, w którym określono przybliżony czas zdarzeń nazywanych przez to wyrażenie, natomiast brak informacji, że chodzi o zajścia we Włoszech.

Jednostki, których samo znaczenie nie jest specyficzne dla danej kultury, a werbalizacja ich jest w niej osadzona, nie są właściwymi ekwiwalentami słownikowymi. Przykładowo, można uznać, że niemiecki związek *Friedrich Wilhelm* ma zbliżone znaczenie do angielskiego związku *John Hancock*, jednak różnice konotacyjne są na tyle znaczne, że jednostki te nie powinny być podawane jako ekwiwalenty. Podobnie jest w przypadku innej pary związków wykazujących pewne podobieństwa znaczeniowe, mianowicie włoskich idiomów *Casalinga di Voghera* i *Signor Rossi* oraz

<sup>124</sup> Wyrażenie *gli anni di piombo* zostało wykorzystane jako tytuł filmu (*Gli anni di piombo*, 1981) w reżyserii Margharete von Trotty, co przyczyniło się do wzrostu jego popularności. Film ten opowiada historię skomplikowanego zdarzenia rozgrywającego się w Niemczech, gdzie w tym samym czasie co we Włoszech miały miejsce akty terroryzmu.

angielskiej jednostki *disgusted, Tunbridge Wells*<sup>125</sup>. Związki takie powinny być podawane jako jednostki związane z hasłowymi, na przykład w polu przeznaczonym na informacje dodatkowe, w którym byłaby zawarta ich językowo-kulturowa charakterystyka<sup>126</sup>. Byłaby to sugestia dla użytkowników, że nie są to właściwe ekwiwalenty<sup>127</sup>, a jedynie różnojęzyczne związki, które mają pewne cechy wspólne.

### 3.2.4. Objaśnienie znaczenia: semantyka jednostek wielowyrazowych i jej zmienność

Niektóre stałe połączenia wyrazowe przekazują znaczenia nieznanne użytkownikom języka docelowego. W artykule hasłowym są one definiowane zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio. Definicja dana bezpośrednio jest tym elementem, który przekazuje znaczenie związku, a dodatkowe informacje zawarte są w przykładach, kwalifikatorach itp. Istotną rolę w tym przypadku odgrywa podanie szeroko rozumianej charakterystyki kulturowej opisywanej jednostki: uwzględnienie informacji kulturowych w opisie jednostki pozwala użytkownikowi słownika na pełniejsze zrozumienie znaczenia związku i daje mu większe szanse na prawidłowe posługiwanie się tą jednostką.

Język pełni funkcję kumulatywną, która jest jedną z podfunkcji poznawczych języka, przejawiającą się „poprzez zdolność jednostek językowych do przechowywania wiedzy o rzeczywistości”<sup>128</sup>. Obraz świata danej społeczności etnicznej, definiowany jako pewien zespół sądów w różnym stopniu utrwalonych w języku, zawarty jest w słowach i ich połączeniach. Szczególne miejsce zajmują frazeologizmy, są one bowiem:

---

<sup>125</sup> Wyrażenie *disgusted, Tunbridge Wells* używane jest jako określenie osoby w średnim wieku, która krytykuje nowoczesne zachowania w listach do redakcji (OGBAC: 154). Włoskie połączenia wyrazowe *casalinga di Voghera* i *signor Rossi* nazywają osoby o małomiasteczkowej mentalności, identyfikujące się z ogólnie akceptowanymi poglądami (PPR: 79). W niektórych kontekstach przekładowych jednostki te mogą okazać się ekwiwalentami translatorycznymi.

<sup>126</sup> Omawiane jednostki mogłyby być wprowadzane skrótami *cf.* lub *por.*

<sup>127</sup> S. Lubensky, M. McShane, *Bilingual phraseological dictionaries*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, vol. II, dz. cyt., s. 926.

<sup>128</sup> S. Gajda, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Nazwy własne w języku kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 21.

jedną z najwyraźniejszych form „werbalizowania kultury” – jako całościowe struktury elementów zespolonych treścią językową i pozajęzykową (kulturową), frazeologizmy pozwalają badać wzajemne związki i współzależności pomiędzy kulturą i funkcjonowaniem języka. (...) Frazeologizmy traktowane są jako związki wyrazowe, których znaczenie jest „językowym płaszczem”, pod którym kryją się zespoły sądów orzekających o cechach i sposobach istnienia świata pozajęzykowego<sup>129</sup>.

Konieczne jest wnikliwe ustalenie znaczenia danego połączenia wielowyrzawowego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zmiany znaczenia oraz nieostrość semantyczną, która jest częstą cechą frazemów silnie związanych z daną kulturą<sup>130</sup>.

Jeśli chodzi o pierwsze zjawisko, przykładem ilustrującym je jest połączenie wyrazowe *Matka Polka*<sup>131</sup>. Wyrażenie to ma poświadczenia w kilku słownikach ogólnych. Przykładowo, *Uniwersalny słownik języka polskiego* podaje następującą definicję omawianej jednostki: ‘symbol kobiety polskiej – matki, strażniczki ogniska domowego i patriotki’ (USJP, II: 586). Z kolei w *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny* zamieszczono takie jej znaczenie: ‘ideał patriotycznego postępowania, zwłaszcza rodzenia i wychowywania dzieci’ (PSWP, XX: 361). *Wielki słownik języka pol-*

<sup>129</sup> I. Pietrzyk, *Logoepistem...*, dz. cyt., s. 413.

<sup>130</sup> Wieloznaczność ma związek z rodzajem jednostki wielowyrzawowej. Z semantycznego punktu widzenia interesującą grupę stanowią frazeologizmy. Danuta Buttler pisała o ich „nieskomplikowanej strukturze znaczeniowej”, wręcz charakterystycznej dla frazeologizmów jednoznaczności. Trudno zgodzić się z tym stwierdzeniem, ponieważ wiele z nich to połączenia wieloznaczne, co ma poświadczenie w leksykografii. O ich potencjale semantycznym świadczy wykorzystanie tych związków w literaturze pięknej – w poezji, co omawia A. Pajdzińska oraz powieści, o czym pisze J. Ignatowicz-Skowrońska. Zob. D. Buttler, *Znaczenie strukturalne a znaczenie realne stałych związków wyrazowych (Paralele frazeologii i słowotwórstwa)*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. I, red. M. Basaj, D. Rytel, Wrocław 1982, s. 50; A. Pajdzińska, *Frazeologizmy jako...*, dz. cyt.; J. Ignatowicz-Skowrońska, *Frazeologizmy jako...*, dz. cyt.; J. Szerszunowicz, *Stylistyczna polisemia frazeologizmów w ujęciu konfrontatywnym*, [w:] *Styl a semantyka*, red. I. Szczepankowska, Białystok 2008, s. 369–377; J. Ignatowicz-Skowrońska, A. Szyntor-Bykowska, *Polisemia frazeologizmów...*, dz. cyt., s. 77–97.

<sup>131</sup> O ile jednoznaczne rozstrzygnięcie dotyczące klasyfikacji jednostki *Matka Polka* jako zestawienia lub sfrazeologizowanego połączenia wyrazowego nie jest istotne dla jej wartości komunikacyjnej, o tyle ma to znaczenie dla praktyki leksykograficznej. Uznanie omawianej jednostki za zestawienie skutkowałoby nieuwzględnianiem jej w opracowaniach frazeograficznych. Analiza nowszych opracowań leksykograficznych pokazuje, że nie uwzględniono jej w wielu słownikach (np. WSFJP, SFWP, PSF, NSF).

skiego również ją podaje, klasyfikując jako związek frazeologiczny, przy czym brak jakiegokolwiek objaśnienia znaczenia jednostki (WSJP: 201)<sup>132</sup>. Jeśli chodzi o opis leksykograficzny analizowanego połączenia wyrazowego, uwagę zwraca brak konsekwencji w jego traktowaniu przez leksykografów<sup>133</sup>.

Podsumowując, należy podkreślić, że definicje słownikowe przekazują zmitologizowany obraz Matki Polki. Dynamika zmian kulturowych we współczesnym świecie skłania do postawienia pytania: Kim jest Matka Polka w odczuciu współczesnych rodzimych użytkowników języka polskiego? Jakie ma cechy? Czy jej wyobrażenie jest bliskie opisowi leksykograficznemu? Odpowiedzi na te pytania – przynajmniej w pewnym stopniu – przyniosła analiza wyników badań ankietowych dotyczących semantyki i stylistyki jednostki *Matka Polka*<sup>134</sup>. Wyniki uzyskane dzięki nim – w połączeniu z badaniami korpusowymi i kwardentą słownikową – pozwolą na udoskonalenie opisu leksykograficznego jednostek lakunarnych.

Według respondentów omawiane wyrażenie używane jest często w znaczeniu, które podają słowniki. Uczestnicy badania definiowali tę jednostkę w następujący sposób: „kobieta, która za najważniejsze w swoim życiu uważa rodzinę i ojczyznę” (12), „wzór kobiety polskiej” (8), „ideał Polki” (7), „kobieta oddana tradycji” (3)<sup>135</sup>, „matka cierpiąca, kobieta, która ze względów np. historycznych musi rozstać się ze swoim dzieckiem, stracić je w imię wyższych ideałów” (1), „przykładna matka wychowująca swoje dzieci w poszanowaniu dla tradycji, Polski i katolicyzmu” (1), „kobieta prawa, kochająca swój kraj” (1). Warto podkreślić, że stosunkowo duża liczba respondentów uwzględniła w swoich odpowiedziach element wyznaniowy („katoliczka” (9), „wy-

<sup>132</sup> Warto dodać, że niektóre słowniki ogólne nie podają omawianej jednostki, na przykład nie uwzględniono jej w takich opracowaniach leksykograficznych, jak: *Inny słownik języka polskiego* (ISJP), *Słownik języka polskiego* PWN (SJP) i *Nowy słownik języka polskiego* (NSJP).

<sup>133</sup> Uznanie za s frazeologizowane połączenie powinno skutkować włączeniem do słowników frazeologicznych, słowniki ogólne uwzględniające tę jednostkę oznaczają ją jako frazeologizm; ponadto nie jest ona podawana we wszystkich słownikach ogólnych, nawet tych, które są porównywalne pod względem wielkości.

<sup>134</sup> W przeprowadzonych w 2013 r. badaniach ankietowych uczestniczyli studenci filologii polskiej i angielskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Badaniem objęto 114 studentów w wieku od 20 do 24, którzy poproszeni zostali o objaśnienie znaczenia jednostki *Matka Polka*, ułożenie trzech zdań ilustrujących jej użycie, określenie zabarwienia i podanie skojarzeń oraz nawiązań kulturowych.

<sup>135</sup> W jednej z odpowiedzi dodano „czasem za bardzo”.

chowująca dzieci w wierze katolickiej" (6), „dla której katolicka religia jest ważna" (4), „wierna zasadom katolicyzmu" (1), „wychowująca dzieci w duchu kościoła katolickiego" (1)).

Charakterystyczne dla niej jest poświęcenie<sup>136</sup>, co podkreślali respondenci w swoich wypowiedziach: „nigdy nie ma czasu dla siebie, bo dba o męża i dzieci" (6), „rezygnująca z życia towarzyskiego" (5), „przesadnie dobra" (3), „zajęta rodziną, zapominająca o sobie i własnych potrzebach" (2), „często nazywa się tak kobietę, która nie patrzy na siebie, tylko troszczy się, o wszystkich dookoła" (1). Zwracano również uwagę na fakt, że Matka Polka to kobieta, która ma dużą liczbę dzieci i bardzo je kocha („kobieta posiadająca dużą liczbę dzieci" (7), „ma dużo dzieci" (5), „matka posiadająca dużo dzieci" (4), „kobieta, która urodziła przynajmniej troje dzieci, darzy je opieką i miłością" (1)).

Jako synonim omawianego wyrażenia pojawia się frazeologizm *kura domowa*, użyty w niemal połowie ankiet (46). Wielu respondentów rozwijało to wyrażenie (39), podając po nim następujące informacje: „kobieta poświęcająca karierę zawodową, aby zająć się dziećmi" (3), „gospodyni domowa zajmuje się domem, sprząta, gotuje, piecze ciasta, prasuje, zajmuje się budżetem domowym, wyprawia dzieci do szkoły i męża do pracy, odrabia lekcje z dziećmi, robi zakupy" (1), „cała się poświęca roli matki i żony, ma utrudniony dostęp do kształcenia się, bez możliwości realizacji ambicji zawodowych" (1), „kobieta siedząca w domu" (1), „kobieta nieaktywna zawodowo" (1). Taki tryb życia powoduje, że Matka Polka jest „zabiegana" (27), „zmęczona" (24).

Jedynie sporadycznie respondenci podawali inne cechy, na przykład: „naiwna" (6), „nudna" (4), „pogodna" (2), „bogobojna" (1), „zabobonna" (1), „apatyczna" (1), „histeryczna" (1), „ślamazarna" (1), „źle zorganizowana" (1), co wskazuje na ustabilizowanie semantyki omawianego wyrażenia. Potwierdza to również analiza materiału pochodzącego z *Narodowego Korpusu Języka Polskiego*, w którym występują kolokacje *typowa Matka Polka* i *prawdziwa Matka Polka* oraz zdania z czasownikiem modalnym *powinna*, na przykład *Czy tak powinna wyglądać matka-Polka?* (NKJP).

<sup>136</sup> Ta cecha wpisuje się w stereotypowe wyobrażenie matki, o czym piszą Jerzy Bartmiński i Jolanta Panasiuk: „W językowo-kulturowym obrazie świata *matka* jest przede wszystkim kochająca, opiekuńcza i wyrozumiała", J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe...*, dz. cyt. s. 392.

Status związku potwierdziły również zdania ilustrujące typowe użycia omawianego połączenia. Uczestnicy badania układali wypowiedzenia, w których albo wykorzystywali znaczenie nawiązujące do mitu Matki Polki, albo używali tego połączenia wyrazowego w znaczeniu 'ciężko pracująca matka, która poświęca się dla dzieci i męża, często rezygnując z realizacji własnych ambicji'. Przykładem takiego rozumienia typowych użyć jednostki Matka Polka są następujące zdania: „Była typową Matką Polką, której wojna odebrała ukochanego syna”, „Jako Matka Polka wciąż czekała na powrót syna, który poszedł walczyć za ojczyznę”, „Matka Polka wychowuje dzieci na przykładnych patriotów i chrześcijan”, „Matka Polka wychowuje dzieci w duchu patriotyzmu, aby kochały swoją ojczyznę i jak będzie trzeba, nie wahały się oddać za nią życie” / „Zachowujesz się jak prawdziwa Matka Polka, zupełnie nie masz dla siebie czasu”, „Nie bądź taka matką Polką, musisz też mieć swoje życie”, „Skup się na sobie i nie bądź matką Polką”, „Nasza sąsiadka bardzo troszczy się o swoje dzieci – to typowa matka-Polka”, „Teresa to prawdziwa matka-Polka, ma czworo dzieci”, „Ma pięcioro dzieci – to typowa Matka Polka”.

Analiza zawartości ankiet pozwala stwierdzić, że respondenci nie przypisują jednostce Matka Polka jednego rodzaju zabarwienia, podając trzy: pozytywne (przy znaczeniu tradycyjnym i eksponowaniu dobroci), neutralne (przypisane znaczeniu 'matka, która jest Polką'), negatywne (wiązane z ograniczeniem roli kobiety do żony i matki, całkowitą rezygnacją z własnych zainteresowań i ambicji). Pozytywne nacechowanie przypisało tej jednostce 67 osób, jako neutralne postrzegало ją 18 respondentów, natomiast zdecydowanie negatywne zabarwienie – 29. Jak już wspomniano, w ponad połowie ankiet pojawiło się określenie *kura domowa*, co pozwala stwierdzić, że liczba osób przypisująca negatywne zabarwienie o różnej intensywności jest większa.

Liczne osoby (43), które brały udział w badaniu, zwracają uwagę na uzależnienie zabarwienia omawianego połączenia wyrazowego od kontekstu (np. „zależy, jaki jest kontekst” (19), „zależy, w jakim kontekście ktoś używa” (9), „to zależy” (6) „trudno jednoznacznie określić” (4), „zależy od kontekstu, raczej spotykałam się z ironicznym użyciem tego wyrażenia” (3), „nie ma jednego zabarwienia przypisanego na stałe” (1), „nie ma jednej odpowiedzi na to pytanie” (1)). Pojawiały się też uwagi, których autorzy wskazywali na przewagę jednego z zabarwień („zależy od kontekstu wypowiedzanego zdania, ale raczej negatywne” (1), „różne,

bardzo często ironiczne" (1), „może być pozytywne, ale najczęściej negatywne" (1), „ogólnie pozytywne, ale może być negatywne, czasem używa się ironicznie" (1)).

Ponadto należy podkreślić, że respondenci byli świadomi zmian, jakie zaszły w semantyce i nacechowaniu tej jednostki. Rozbudowali swoje wypowiedzi, dodając spostrzeżenia dotyczące modyfikacji jej znaczenia, która jest ich zdaniem uwarunkowana kulturowo („zabarwienie tego związku zmieniło się na przełomie wieku, kiedyś było pozytywne, dziś, w dobie kobiet wyzwolonych nabiera negatywnego zabarwienia" (1), „kiedyś było bardziej pozytywne, dziś często kojarzy się z negatywną oceną kobiety, której życie jest ograniczone do spraw rodzinnych" (1), „dawniej to było określenie pozytywne, teraz raczej nie" (1)).

Respondenci byli proszeni o podanie nawiązań kulturowych, jakie kojarzą im się z jednostką *Matka Polka*. Najczęściej wymieniano okres romantyzmu (matka patriotka (37), wiersz *Do Matki Polki* (16)) oraz II wojnę światową (matki żołnierzy i powstańców (29)), znacznie rzadziej pojawiały się inne odpowiedzi (matki strajkujących robotników w okresie komunizmu (3)). Ponadto odwoływano się również do obrazów kobiet z współczesnych filmów i seriali telewizyjnych, wymieniając bohaterki uosabiające cechy przypisywane Matce Polce (np. „Grażynka z *Klanu*" (3), „babcia Józia z *Plebanii*" (1)).

Zebrane informacje posłużyły do sporządzenia dwujęzycznego opisu leksykograficznego jednostki *Matka Polka*, który przedstawiono poniżej.

**Tabela 13. Propozycja hasła *Matka Polka***

<p><b>Matka Polka</b></p> <p><b>VARIANTS</b> Matka-Polka, matka Polka</p> <p><i>formal, informal, jocular, ironic</i></p> <p>‘a symbol of a Polish patriotic mother; nowadays the phrase is often used with reference to a woman whose life is limited to taking care of her family’</p> <p><b>COLLOCATIONS</b> <i>prawdziwa Matka Polka, typowa matka Polka</i></p> <p><b>EVALUATIVE CONNOTATIONS</b> context-dependent, positive, neutral, negative</p>
---

**EXAMPLES** Dawniej, w czasie zaborów, polskie matki (nasze prababki), stając na straży ognisk rodzinnych, także wówczas, gdy zabrakło mężów i ojców, z niesłychanym heroizmem walczyły o swoje dzieci. To głównie im zawdzięczamy, że mówimy po polsku. Matka Polka stała się symbolem narodowym, znakiem siły przetrwania i miłości do swoich dzieci i ojczyzny. A dzisiaj? (NKJP)

Firmy 0-700 miały zapewnić mężczyźnie kontakt z kobietą, która zupełnie przypadkowo też zadzwoniła na tę linię. W pewnym momencie stało się to oszustwem, bo te firmy miały zapewnić mężczyznom kontakt z kobietą, która też dzwoni na tę linię. Chodzi o wyrównanie sił. Kobieta, która dzwoni na tę linię, musi być bogata i zarazem odważna. Typowa matka Polka, czy narzeczona obierająca ziemniaki, na pewno nie zadzwoni. (NKJP)

**ORIGINS** During the partitions of Poland women were responsible for educating children to be patriots and – if necessary – to die for their country, so that the country could regain the independence. The myth of Pole Mother inspired many artists of Romanticism (e.g. the poem *Do Matki Polki* by Adam Mickiewicz, paintings by Artur Grottger).

**ADDITIONAL INFORMATION** The myth of mother Pole, which inspired many artists who lived in the period of Romanticism, was developed further into the figure of the mother of soldier, opposition activist etc. In the times of Socialism the model was adopted: Mother Pole was obliged to bring up her children to function well in the system.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku omawianego połączenia wyrazowego bardzo istotne jest uwzględnienie zmian znaczeniowych, które sygnalizowali respondenci. Jeżeli w opisie leksykograficznym uwzględnimy jedynie pierwotne znaczenie, nawiązujące się do mitu Matki Polki, wówczas użytkownik słownika może mieć problem ze zrozumieniem licznych użyczeń kontekstowych. Włączenie do artykułu hasłowego drugiego znaczenia podawanego przez większość respondentów ułatwi interpretację znaczenia i funkcji omawianej jednostki jako elementu rozmaitych tekstów.

### 3.2.5. Nieostrość znaczenia jednostki a opis leksykograficzny

O ile wieloznaczność jednostek leksykalnych jest zjawiskiem, któremu poświęca się dużo uwagi, o tyle zjawisko wieloznaczności stałych połączeń wyrazowych podejmowane bywa znacznie rzadziej. Stanisław Skorupka zwraca uwagę na fakt, że mniejsza jest świadomość wieloznacz-



ności frazeologizmów<sup>137</sup>, czego potwierdzeniem są słowa Danuty Buttler, która stwierdza, że w porównaniu z jednostkami leksykalnymi frazeologizmy mają „nieskomplikowaną strukturę znaczeniową, są bowiem w przynajmniej większości jednoznaczne”<sup>138</sup>.

Brak rzetelnych, szeroko zakrojonych badań nad polisemią we frazeologii nie pozwala na formułowanie ocen powszechności omawianego zjawiska<sup>139</sup>. Analizy wykorzystania związków frazeologicznych w literaturze pięknej<sup>140</sup>, prasie i reklamie skłaniają raczej do stwierdzenia, że wśród nich występuje wiele jednostek polisemicznych o dużym potencjale semantycznym, który może być wykorzystywany w rozmaity sposób.

Zastrzeżenia budzi również sformułowanie „nieskomplikowana struktura znaczeniowa” związków frazeologicznych. Niektóre jednostki wielowyrazowe mają bardzo złożoną semantykę: przekazują one bogatą treść za pomocą ograniczonej liczby słów. Ich znaczenie może obejmować wiele elementów, które są kontekstowo aktualizowane. Ponadto znaczna liczba tych jednostek – zwłaszcza frazeologizmy silnie osadzone w danej kulturze – ma duży potencjał konotacyjny. Obecność tych cech skłania do przyjęcia założenia, że omawiane połączenia wyrazowe nie będą mieć pełnych ekwiwalentów obcojęzycznych, nawet jeżeli dane znaczenie werbalizowane jest w postaci związku frazeologicznego w języku docelowym.

Szczególnie skomplikowana relacja zachodzi w sytuacji, kiedy stałe połączenie wyrazowe należy do jednostek bezekwiwalentnych, czyli niemających odpowiedników w języku docelowym. Przykładowo, wyrażenie *polskie piekło* (wariant *polskie piekielko*) należy do lakunarnych jednostek o charakterze referencyjnym, które jest rejestrowane w niewielu opracowaniach leksykograficznych.

<sup>137</sup> S. Skorupka, *Składnia a wieloznaczność związków frazeologicznych*, [w:] *Opuscula polono-slavica. Munera linguistica Stanislao Urbańczyk dedicata*, Wrocław 1979, s. 353.

<sup>138</sup> D. Buttler, *Znaczenie strukturalne...*, dz. cyt., s. 50.

<sup>139</sup> Podejmowane są jedynie niektóre aspekty, takie jak opis leksykograficzny czy zróżnicowanie stylistyczne omawianych jednostek. Zob. J. Ignatowicz-Skowrońska, A. Szyntor-Bykowska, *Polisemia frazeologizmów...*, dz. cyt.; J. Szerszunowicz, *Stylistyczna polisemia...*, dz. cyt.

<sup>140</sup> A. Pajdzińska, *Frazeologizmy jako...*, dz. cyt.; J. Ignatowicz-Skowrońska, *Frazeologizmy jako...*, dz. cyt.

Trzy opracowania rejestrują skrzydlate słowa Tadeusza Mazowieckiego, w których pojawia się wyrażenie *polskie piekło*. Pierwszym z nich jest *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, w którym zamieszczone zostały następujące informacje:

**POLSKIE PIEKŁO** wyrażenie spopularyzowane przez Tadeusza Mazowieckiego (ur. 1927), polskiego publicysty i polityka, premiera rządu III Rzplitej w 1989–90, na posiedzeniu Komitetu Obywatelskiego 31 marca 1990 zdaniem: „Abyśmy tej zaczynającej się polskiej demokracji nie zmienili w polskie piekło (...) swarów, podgryzań i walk”. (SWPiL: 324)

Przytoczony powyżej cytat z przemówienia T. Mazowieckiego podaje również opracowanie *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych* (WSCPiO: 269).

Wyrażenie to ma poświadczenie tylko w dwóch drukowanych opracowaniach leksykograficznych, w których podano jego znaczenie. Pierwszym z nich jest *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, podający, że *polskie piekło* to ‘polityczna diagnoza polskich kłótni, sporów’ (PSWP, 28: 272). Z kolei *Wielki słownik frazeologiczny* zawiera następujące objaśnienie omawianego wyrażenia: ‘zawiść, niedocenianie czyjejs wartości, obłuda cechująca życie publiczne w Polsce’ (WSF: 199).

Bardziej rozbudowany opis rozumienia tej jednostki podaje *Wikipedia*<sup>141</sup>, według której *polskie piekielko* to:

- synonim zazdrości, zawiści połączonej z ciągłym narzekaniem, apatią, brakiem jakiegokolwiek inicjatywy,
- prywata, działanie poza prawem,
- pojmowanie „patriotyzmu” pod własną korzyść,
- brak zdolności działania „ponad podziałami”, wypracowania ogólnego konsensu, kompromisu,
- nieumiejętność konstruktywnej dyskusji, warcholstwo, kłótniowość. (WIKI)

Przytoczona definicja pokazuje, że omawiane wyrażenie ma bogatą semantykę, którą trudno jest ująć w krótkim opisie. Odwołuje się ono do pewnych kompleksów pojęciowych, które również mają złożony charakter.

Aby stwierdzić, czy rodzimi użytkownicy języka polskiego wiedzą, jaka jest podstawa wyrażenia *polskie piekło/piekielko*, zostały przeprowadzone

<sup>141</sup> *Wikipedia*. pl.wikipedia.org/wiki/Polskie\_piekielko

dziane badania ankietowe. Respondenci zostali poproszeni o podanie źródła wyrażenia *polskie piekło/piekielko* oraz o objaśnienie jego znaczenia. Badaniem objęto 137-osobową grupę studentów filologii polskiej Uniwersytetu w Białymstoku w przedziale wiekowym od 20 do 23 lat.

Na pierwsze pytanie dotyczące pochodzenia jednostki największa liczba respondentów udzieliła odpowiedzi „nie wiem” (116), co wskazuje na fakt, że w świadomości uczestników badania omawiana jednostka nie jest kojarzona z jej podstawą. Przyjmując kryterium A. M. Lewickiego, można więc stwierdzić, że należy ona do zasobu frazeologii. Za ledwie 21 osób podało informację dotyczącą pochodzenia: spośród nich 11 wskazało jako źródło jednostki język polityki, 5 – wypowiedź znanej osoby (bez podania konkretnego nazwiska), 1 – wystąpienie Janusza Korwin-Mikkego. Nieliczni respondenci wskazali rozmaite teksty kulturowe jako źródło omawianego wyrażenia (utwór literacki – 2, film – 1, kabaret – 1).

Analiza przeprowadzonych na potrzeby badania ankiet umożliwiła ustalenie, jakie elementy znaczenia w odczuciu użytkowników polszczyzny składają się na ogólne znaczenie związku. Należą do nich następujące komponenty:

POLSKI NARODOWY CHARAKTER – 61 osób (przykładowe wypowiedzi respondentów: coś polskiego, polski narodowy charakter, polska mentalność, polskość, najgorsze cechy Polaków razem, to, co w naszym narodzie najgorsze, złe cechy narodu polskiego, wady Polaków);

ZAZDROŚĆ I BRAK WSPÓŁDZIAŁANIA – 39 (zazdrość, zawiść, złośliwość, nieumiejętność współdziałania, wykorzystywanie innych postawa Polak Polaka utopiłby w łyżce wody, pies ogrodnika, podejście sam nie zjem i komuś nie dam, pretensje, pretensjonalność, roszczeniowość, niedopuszczanie innych do stanowisk itp., wzajemne podgryzanie się, walka o stołki);

NEGATYWNE NASTAWIENIE – 16 (nadmierny krytycyzm, krytykowanie wszystkich i wszystkiego (bo ja wiem najlepiej), hejterskie podejście, złe nastawienie do wszystkich i wszystkiego, nieumiejętność akceptacji innych ludzi, brak pozytywnego nastawienia do świata (jak na przykład w USA), agresja, niechęć do ludzi, narzekanie na wszystko, brak życzliwości i uprzejmości na co dzień, nastawienie „na nie”, drażliwość, kłócenie się, zwłaszcza o sprawy zupełnie nieważne, konfliktowanie się w pracy, często bez przyczyny);

FAŁSZYWOŚĆ – 9 (podejrzliwość, brak tolerancji, fałszywość, zakłamanie, udawanie, nieszczerłość, obłuda, fałszywa religijność, pobożność na pokaz, pseudo-katolicyzm);

PRYWATA – 7 (chęć zysku za wszelką cenę, dbanie o prywatne sprawy kosztem innych, załatwianie własnych interesów kosztem innych, wykorzystywanie rzeczy publicznych, na przykład w urzędach w szpitalach w prywatnych gabinetach, niedbanie o innych, rozumowanie „bo moje jest najmojsze” i nie liczenie się z nikim, myślenie tylko o sobie, swojej rodzinie i znajomych, załatwianie pracy swoim na wszystkich szczeblach, nepotyzm, wykorzystywanie znajomości, załatwianie wszystkiego „po znajomości”);

PASYWNOŚĆ I WYBUJAŁE AMBICJE – 5 (pasywność, brak działania, apatia, brak chęci, aby coś zrobić, czekanie na cud, postawa „nic nie robię, ale chcę wszystko mieć”, wyczekiwanie na cud, wybujałe ambicje, wielkie ambicje + małe możliwości = wieczne obrażenie, nadmierna wiara we własne możliwości, wiara, że Polacy wszystko mogą).

Jak widać z powyższego zestawienia, definiując pojęcie *polskie piekło/piekielko*, respondenci wykorzystywali sformułowania wskazujące na jego typowo polski charakter. Wśród tych elementów dominowały przymiotniki oraz połączenia wyrazowe z jądrowym komponentem adiektywnym, na przykład: *polski/a/e* (np. polska obłuda), *typowo polski/a/e* (np. typowo polska niechęć do ludzi), *charakterystyczny/a/e dla Polaków* (np. charakterystyczna dla Polaków tendencja do narzekania), *przysłowiowy/a/e* (np. przysłowiowy pesymizm), *wszechpolski/a/e* (np. wszechpolskie „załatwianie” czegoś, w wyniku czego na przykład nie ta osoba, która powinna, otrzymuje stanowisko).

Analiza zebranego materiału prowadzi do wniosku, że zdaniem respondentów omawianego wyrażenia używa się często do opisywania relacji interpersonalnych, zwłaszcza do mówienia o stosunkach międzyludzkich panujących w jakimś miejscu pracy. Ważnym kontekstem wystąpień jednostki *polskie piekło/piekielko* jest mówienie o polityce w szerokim rozumieniu tego słowa: o politykach i ich działaniach względem narodu, o ustroju itp.

Liczba wystąpień w korpusie oraz przeprowadzone badania własne pokazują, że to idiom dość dobrze znany rodzimym użytkownikom języka polskiego. W Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP) wyrażenie *polskie piekło* wystąpiło 53 razy, *polskie piekielko* – 27, czyli w sumie

80 razy. Zważywszy na fakt, że połączenia idiomatyczne mają z reguły niską liczbę wystąpień w korpusach<sup>142</sup>, należy traktować te wartości jako wysokie. Warto podkreślić, że nie odnotowują go dwujęzyczne opracowania leksykograficzne poświęcone stałym połączeniom wyrazowym.

Jak już wspomniano, jednostka *polskie piekło/piekielko* należy do międzyjęzykowych luk, co oznacza, że w innych językach nie ma ona s frazeologizowanego odpowiednika. Ma to ważne znaczenie dla leksykografii dwujęzycznej, ponieważ opis powinien oddawać specyfikę omawianego stałego połączenia wyrazowego<sup>143</sup>. Złożoność semantyczna omawianej jednostki stanowi poważny problem z punktu widzenia opisu słownikowego: konieczne jest, by podawał on jej znaczenie, zawierał charakterystykę konotacji kulturowych i pokazywał użycie.

**Tabela 14. Propozycja hasła *polskie piekło***

### **polskie piekło**

**VARIANT** *polskie piekielko*

*informal, pejorative*

'a complex phrase used to describe the set of Polish bad traits, the most important of which are envy and lack of cooperation, negative attitude to life, falsity, etc.'

**EXAMPLES** O dziwo, po przyznaniu nagrody nie rozplómięło się zwykłe w takich sytuacjach *polskie piekielko*. W licznych artykułach prasowych nikt nie ośmielił się podważać werdyktu Akademii Noblowskiej. (NKJP)

Można wynajdywać mnóstwo słów bezsensownych, ale i tak nie dogoni się tych gadułów, którym tylko o jedno chodziło – żeby się pokazać... Głupstwo. Ignorancja. Zawieść. Małostkowość. Samodurstwo. *Polskie piekło*. (NKJP)

**ADDITIONAL INFORMATION** The unit was popularised by Tadeusz Mazowiecki (b. 1927), Polish politician, Prime Minister of III Republic of Poland in the period 1989–90, at the meeting of the *Komitetu Obywatelskiego* 31 March 1990.

Źródło: opracowanie własne.

<sup>142</sup> Por. R. Moon, *Fixed Expressions...*, dz. cyt.

<sup>143</sup> Por. W. Chlebda, *Typy odpowiedności...*, dz. cyt.; tegoż, *Siatka hasłowa...*, dz. cyt.; tegoż, *Definiowanie skrzydlatych...*, dz. cyt.

Słownikowa charakterystyka wyrażenia *polskie piekło/piekielko* powinna obejmować elementy pozwalające na wytworzenie u użytkownika opracowania leksykograficznego ogólnego pojęcia na temat omawianego związku, tak by mógł on posługiwać się tą jednostką oraz interpretować jej użycia kontekstowe, wykorzystując pozyskane językowo-kulturowe informacje.

### 3.2.6. Informacja gramatyczna

W artykule hasłowym powinny się znaleźć również informacje gramatyczne dotyczące jednostki języka wyjściowego<sup>144</sup>. Stałe połączenia wyrazowe mają określone właściwości składniowe<sup>145</sup>, których znajomość jest niezbędna, aby uczący się języka obcego mogli prawidłowo używać danych jednostek. Niektóre z nich podlegają pewnym ograniczeniom, które należy zasygnalizować w słowniku. Anna Pajdzińska zauważa, że:

paradygmat fleksyjny frazeologizmu nie jest prostym odbiciem komponentów związku i paradygmatu grupy składniowej, której schemat ten związek realizuje, chociaż oczywiście w jakiejś mierze od nich zależy. Niekiedy paradygmat związku cechuje znaczna defektywność, np. zwrot *ktoś spaliłby się ze wstydu* nie występuje w trybie oznajmującym ani rozkazującym<sup>146</sup>.

Należy więc w tym przypadku zasygnalizować nietypowe cechy, na przykład ograniczenia form czasownika czy liczby rzeczownika.

Na przykład, takie jednostki, jak chociażby *polskie piekło/piekielko* czy *słoń a sprawa polska* występują w liczbie pojedynczej. Formy *\*polskie piekielka* czy *\*sprawy polskie a słońce* nie są poprawne, przy czym nie można

<sup>144</sup> O cechach gramatycznych jednostek wielowyrazowych zob. m.in. B. Wotjak, A. Heine, *Syntaktische Aspekte der Phraseologie I: Valenztheoretische Ansätze*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. I, s. 41–53; K. Kuiper, *Syntactic aspects of phraseology II: Generative approaches*, [w:] tamże, s. 53–62; H. Feilke, *Syntaktische Aspekte der Phraseologie III: „Construction Grammar” und verwandte Ansätze*, [w:] tamże, s. 63–76. R. Moon, *Fixed Expressions...*, dz. cyt., s. 85–104; S. Vietri, *La sintasi delle frasi idiomatiche*, „Studi italiani di linguistica teoretica e applicata”, 19 (1990), s. 133–146; tejeże, *Lessico e sintasi idiomatiche. Una tipologia tassonomica dell’italiano*, Napoli 1990; taż, *On the study of idiomatic expression*, [w:] *Sintassi e morfologia della lingua italiana d’uso. Teorie e applicazioni descrittive. Atti del XVII congresso internazionale di studi*, Urbino, 11–13 settembre, 1983, Roma 1985, s. 379–392; I. Kosek, *Fleksja i składnia nieciągłych imiennych jednostek leksykalnych*, Olsztyn 2008.

<sup>145</sup> M. Gębka-Wolak, *Właściwości składniowe frazeologizmów z komponentem „palce//paluszki lizać”*, „Studia Językoznawcze”, 10 (2011), s. 69–77.

<sup>146</sup> A. Pajdzińska, *Frazeologia – szkic...*, dz. cyt., s. 149.

wykluczyć, że mogą one w pewnych kontekstach pojawić się jako modyfikacje postaci kanonicznej. Zmienia się wówczas ich status: stają się one bowiem kreatywnymi adaptacjami podstawy, czyli związku w jego pierwotnej postaci.

W tej części artykułu hasłowego mogą również być umieszczone informacje dotyczące składni poszczególnych związków, mianowicie ich typowych ról w wypowiedzeniu. Przykładowo, przytoczona powyżej jednostka *polskie piekło/piekiełko* może być przede wszystkim podmiotem i dopełnieniem.

Należy podkreślić, że w przypadku lakunarnych jednostek wielowyrzowych osobom korzystającym z danego opracowania leksykograficznego brak intuicyjnego wyobrażenia o użyciu danego połączenia i wszelkie ograniczenia fleksyjne i składniowe powinny być wyraźnie podane. Właściwy opis gramatyczny ma bardzo duże znaczenie dla rozwoju kompetencji językowych użytkownika słownika, dla którego dany język, na przykład polszczyzna, nie jest językiem rodzimym.

### 3.2.7. Schemat i potencjał modyfikacyjny

W opisie leksykograficznym stałych połączeń wielowyrzowych należy również zwrócić uwagę na schematy, według których tworzone są określone jednostki. Wśród nich znajdujemy modele, które w określonej perspektywie kontrastywnej mają charakter lakunarny. Angielski schemat THE ARMPIT OF + NAZWA MIEJSCA nie ma na przykład analogu w języku polskim.

Tabela 15. Propozycja opisu jednostki *the armpit of* \_\_\_\_\_

#### **the armpit of** \_\_\_\_\_

*American English, spoken*

‘najbrzydsza i najmniej przyjemna część danego miejsca’

**EXAMPLES** The armpit of New England had become the renaissance city. The renaissance only reinforced Ciancis status as boss, and he reveled in the celebrity, even when reporters like Mike Barnicle described him as, “a human lasagna with a face like a speed bump”. (COCA)

Lost and crazy, man, cruising down I-5 through the armpit of Oregon and I am blowing away freeway signs with the shotgun, at seventy miles an hour, all along the busiest commercial route in the world. (COCA)

My father worked as a custom tailor in Diamond's Dress Shop in a New Jersey city that was called "the armpit of the world?" (COCA)

**DODATKOWE INFORMACJE** Podany schemat wymaga uzupełnienia nazwą opisywanego miejsca, na przykład regionu czy miasta. Może być on również uzupełniony wyrazem pospolitym.

Źródło: opracowanie własne.

Lakunarny charakter modelu może mieć również inne uwarunkowania: w perspektywie międzyjęzykowej duża dysproporcja w produktywności może skłaniać do włączenia danego schematu do słownika. Przykładowo, Rosamund Moon przytacza liczne przykłady realizacji angielskiego schematu OKREŚLENIE ILOŚCI + GRUPA NOMINALNA + SHORT/SHY + OF + GRUPA NOMINALNA. Chociaż w polszczyźnie występuje jednostka *komuś brakuje piątej klepki*, nie tworzy ona tak rozbudowanego szeregu jednostek synonimicznych tworzonych według jednego modelu.

W angielszczyźnie w realizacji przytoczonego modelu wykorzystywane są rozmaite rzeczowniki. Liczne jednostki mają również w swoim składzie określenie *a few*:

*a few beers short of a six-pack,*  
*a few brick shy of a full load,*  
*a few clowns short of a circus,*  
*a few fries short of a Happy Meal,*  
*a few marbles short of a Parthenon,*  
*a few peas short of a casserole*<sup>147</sup>.

Część z tych realizacji ma charakter nieco bardziej swobodny, odbiegają one w większym stopniu od modelu – w ich składzie pojawiają się bowiem zróżnicowane określenia ilości lub liczby:

*a couple of blocks short of a building set*  
*a flying buttress short of a cathedral*  
*a six-pack short of a case*  
*four cents short of a nickle*  
*nineteen cents short of a paradigm*  
*one bite short of a byte*  
*one board short of a porch*<sup>148</sup>.

<sup>147</sup> Inne przykłady realizacji omawianego schematu: *a few pickles short of a jar, a few planes short of Air Force, a few sandwiches short of a picnic, a few semitones short of an octave, a few tiles short of a successful re-entry*. R. Moon, *Fixed Expressions...*, dz. cyt., s. 159.

<sup>148</sup> Tamże.



Zestawienie powyższych przykładów pokazuje, że omawiany model jest produktywny: jednostki tworzone według przytoczonego schematu tworzą szereg synonimiczny, który może być ciągle powiększany poprzez dodawanie nowych połączeń wyrazowych. Podanie modelu i przykładów w artykule hasłowym, tak jak przedstawiono w propozycji zamieszczonej w tabeli 16, pozwoli użytkownikowi na przyswojenie schematu oraz jego najczęstszych realizacji.

**Tabela 16. Propozycja artykułu hasłowego schematu a \_\_\_\_ short of \_\_\_\_**

**a \_\_\_\_ short of \_\_\_\_**

*potocznie, humorystycznie*

**one sandwich short of a picnic etc.**

'głupi' szalony'

**PRZYKŁADY** Nobody would trust him – everybody knows that he's a sandwich short of a picnic. (AUT)

I think you're a sandwich short of a picnic, mate; you want to start making sense. (COCA)

**PRZYKŁADOWE REALIZACJE SCHEMATU** *a couple of blocks short of a building set, one sentence short of a paragraph, a flying buttress short of a cathedral, a six-pack short of a case, four cents short of a nickle, nineteen cents short of a paradigm, one bite short of a byte, one board short of a porch, one bun short of a dozen, one Foot Loop shy of a full bowl, one hot pepper short of an enchilada, one marble shy of a full deck, one sentence short of a paragraph, one shingle shy of a roof, one side short of a pentagon, one taco short of a combination plate, one tree short of a hammock, three fish short of a lawnmower, two coupons short of a blender, two flakes shy of a Post Toastie, two saucers short of a tea service, two slices short of a toast rack*

**DODATKOWE INFORMACJE** W połączeniach wyrazowych budowanych według tego schematu: pierwszy wyraz (np. *a sandwich*) uzupełniający lukę oznacza konieczny składnik tego, co nazywa drugi wyraz (np. *a picnic*) wstawiany w kolejne puste miejsce w modelu.

Źródło: opracowanie własne.

Należy zaznaczyć, że w słownikach schematy mogą być zapisywane w różny sposób. Analiza zebranych opracowań wykazała, że w opisie leksykograficznym, nawet w obrębie jednego słownika często brak konsekwencji. Po pierwsze, schematy są opisywane wybiórczo, tzn. podawane

tylko dla niektórych modeli semantyczno-składniowych. Po wtóre, stosuje się różne sposoby oznaczenia komponentów zmiennych w różnych artykułach. Najczęściej stosowane są następujące sposoby oznaczania składników, które podlegają wymianom:

- podawanie po elemencie leksykalnym informacji wskazującej na jego zmienny charakter, której wykładnikiem formalnym może być *itp.*, co ilustruje poniższy przykład:

**Don't shoot the pianist etc (he's doing his best)** (catchphrase) be tolerant towards a well-intentioned person who only means to please, entertain or try to do something worthwhile, whether he is making a success of it or not (from the first example, said by the author to have been a notice in a 19<sup>th</sup> c American saloon bar) (...) (ODEI: 153),

- używanie w miejscu zmiennych komponentów liter, tak jak w podanym artykule:

**scratch A and (you) find B** 'only a surface veneer, or disguise, hides the fact that A is still to a large extent B (...) (ODEI: 490),

- podawanie dodatkowej informacji objaśniającej status danego komponentu, na przykład:

**nice one, Cyril!** (catchphrase) you've done well; you've gained an advantage for yourself (originally part of a football chant)

□ Cyril is often used but may be replaced by any name; informal or ironic (ODEI: 400)

- w przypadku jednostek, w których konieczne jest uzupełnienie komponentem przez osobę używającą danego schematu, zazwyczaj puste miejsce oznaczane jest za pomocą kreski, tak jak w podanym poniżej przykładzie, do tego celu wykorzystywane bywa również wykropkowanie:

**do the/that \_\_\_\_ thing** *AmE*

SLANG 'used in order to say that you do a particular thing, including all the different activities involved in it: *Do you want to do that downtown shopping thing for a while? I have some stuff I need to get . I'll let you do the plumber thing. I'm going to take the dog for a walk.*" (LID: 345)

Ważne jest, aby konsekwentnie stosować wybraną technikę oznaczania w schemacie miejsc, które wymagają uzupełnienia. Stosowanie symbolu \_\_\_\_ wydaje się być dobrym rozwiązaniem, użycie wielokropka

może być mylnie odczytane przez użytkownika danego opracowania leksykograficznego.

Uwzględnienie informacji o modelu leksykalno-składniowym jest ważnym elementem opisu jednostek o charakterze lakunarnym. Schemat może być podany tak jak w powyższych przykładach lub może być elementem informacji podanych w artykule hasłowym opisującym daną jednostkę. Przykładowo, w zestawieniu australijskiej odmiany języka angielskiego z polszczyzną bezekwiwalentne są połączenia wyrazowe tworzone według schematu NAZWA MIEJSCOWA + DOCTOR (AS: 89, 100; BAS: 33). Za pomocą jego realizacji opisuje się rześkie wiatry wiejące z różnych kierunków w stronę zachodniej Australii. Poniżej przedstawiono propozycję artykułu hasłowego wyrażenia *Esperance doctor* z uwzględnieniem informacji o jego schematycznym charakterze.

**Tabela 17. Propozycja hasła *Esperance doctor***

### **Esperance doctor**

*australijski*

‘orzeźwiający chłodny wiatr wiejący z miasteczka portowego Esperance w kierunku gorącego miasta Kalgoorlie w zachodniej Australii’

**PRZYKŁADY** After a spell of hot and dry weather, everybody was waiting impatiently for the Esperance doctor. (AUT)

They expected the Esperance doctor to come before long, at this time of the year it always was there, cooling down all the inhabitants of the village.

Jednostka ta realizuje schemat NAZWA MIEJSCOWA + DOCTOR. Wyraz *doctor* ma znaczenie ‘chłodny południowy wiatr, przynoszący ulgę, zwłaszcza wiejący po gorącym dniu’.

**DODATKOWE INFORMACJE** Inna jednostka należąca do realizacji tego modelu *Freemantle doctor* – orzeźwiający chłodny wiatr wiejący z miasteczka portowego Freemantle w kierunku Perth. Analogicznie utworzono następujące nazwy: *Albany doctor*, *Geraldton doctor*, *Eucla doctor*.

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w przypadku konotacji włączenie do opisu dodatkowych informacji dotyczących modelu oraz jego realizacji pozwala na kształcenie kompetencji użytkownika danego opracowania leksykograficznego. Dzięki przyswojeniu schematu będzie on mógł interpretować jednostki

realizujące wzór oraz posługiwać się jego realizacjami, a nawet tworzyć nowe połączenia, które będą zrozumiałe dla użytkowników danego języka.

Omawiając modele, warto również zwrócić uwagę na inny typ jednostek o podobnej budowie tworzących szeregi synonimiczne. Bruce Fraser podaje szereg jednostek wielowyrazowych, które mają postać pytań retorycznych sformułowanych w czasie teraźniejszym, używanych w sytuacji, kiedy mówiący sygnalizuje oczywistość jakiegoś faktu, stanu rzeczy itp.:

*Is the Pope Catholic?*  
*Does the bear shit in the wood?*  
*Do ducks swim?*  
*Does Dolly Parton sleep on her back?*  
*Does a snake do a push-ups?*<sup>149</sup>

Mają one poświadczenie leksykograficzne, oprócz powyżej przytoczonych przykładów *Longman Dictionary of Idioms* podaje również inne: *Does the Queen wear pearls? Is the earth round? Is the frog's ass watertight? Does Judith Chalmers have a passport?* (LID: 269). Warto również dodać, że niektóre z analizowanych jednostek odwołują się do wiedzy kulturowej: Judith Chalmers występuje w brytyjskim programie poświęconym miejscom, w których można spędzić wakacje<sup>150</sup>. Lakunarny charakter typu konstrukcji skłania do włączenia go do opisu leksykograficznego.

Ważnym elementem opisu jest również potencjał modyfikacyjny stałych połączeń wyrazowych, które nie są traktowane w praktyce leksykograficznej jako schematy. Należy zaznaczyć, że oprócz modeli i szeregów połączeń o określonej konstrukcji generujących liczne związki w zasobie frazeologii poszczególnych języków obecne są takie związki, które szczególnie często są przekształcane przez użytkowników danego języka. Przykładem takiej jednostki jest znane każdemu Polakowi zdanie *Ala ma kota*, które omawia w jednym ze swoich artykułów W. Chlebda. Rozważania przedstawione w tej pracy pokazują, jak duży jest ich poten-

<sup>149</sup> B. Fraser, *Pragmatic markers*, "Pragmatics", 6/2 (1996), s. 176.

<sup>150</sup> Cytowany słownik kwalifikuje pytanie *Is a frog's ass watertight?* jako należące do amerykańskiej odmiany języka angielskiego, natomiast *Does Judith Chalmers have a passport?* – do brytyjskiej (LID: 269).

cjał modyfikacyjny i jak kreatywnie bywają adaptowane te słowa w różnych kontekstach<sup>151</sup>.

W przypadku jednostek takich jak przytoczone powyżej zdanie czy frazeologizm *gest Kozakiewicza* zdolność do ulegania transformacjom jest duża. Wyrażenie *gest Kozakiewicza*, lakunarne w perspektywie polsko-angielskiej czy polsko-włoskiej, modyfikowane bywa często w relacjach sportowych. Ta zdolność do poddawania się różnym przekształceniom powinna być ujęta w opisie dwujęzycznym omawianych jednostek<sup>152</sup>. Włączenie tego elementu do charakterystyki słownikowej danego połączenia pozwoli użytkownikowi na pozyskanie wiedzy o potencjale modyfikacyjnym danej jednostki.

### 3.2.8. Przykłady użycia

Przykłady użycia związku frazeologicznego stanowią ważny element artykułu hasłowego: pozwalają one na pokazanie, jak opisywana jednostka bywa używana w danym języku<sup>153</sup>. Analiza materiału przykładowego w słownikach frazeologicznych pozwala stwierdzić, że w poszczególnych opracowaniach występują znaczne różnice w traktowaniu przykładów użyć poszczególnych jednostek wielowyrzowych.

Autorzy i redaktorzy dwujęzycznych słowników stałych połączeń wyrazowych wykazują silnie zróżnicowane podejście do włączania i prezentacji materiału ilustracyjnego<sup>154</sup>. Niektóre dwujęzyczne słowniki zawierające stałe połączenia wyrazowe nie zawierają przykładów (np. APSiZ, SFPA, TWiZW). W przypadku tych opracowań leksykograficznych, które podają je, materiał egzemplifikacyjny ma różną objętość i jakość<sup>155</sup>. Przykładowo, w licznych opracowaniach jest to jeden przykład w danym

<sup>151</sup> W. Chlebda, *Ala ma kota w krainie czarów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków*, red. nauk. tegoż, Opole 2007, s. 325–330.

<sup>152</sup> Por. s. 56–57.

<sup>153</sup> O cytacie w opracowaniu frazeograficznym zob. A. Pajdzińska, *Cytat w leksykograficznym opracowaniu frazeologicznym*, [w:] *też*, *Studia frazeologiczne...*, dz. cyt., s. 232–240.

<sup>154</sup> S. Lubensky, M. McShane, *Bilingual phraseological dictionaries*, [w:] *Phraseologie. Phraseology...*, dz. cyt., vol. II, s. 926.

<sup>155</sup> Podawane w słownikach przykłady mogą pochodzić od autorów (SIAZ) lub mogą być wyekscerpowane z określonych źródeł, na przykład z dzieł literackich, prasy itd. (SFPW). Oba rodzaje przykładów bywają łączone w jednym słowniku (PASF). Należy zaznaczyć, że w opracowaniu leksykograficznym przykłady mogą w ogóle nie być podawane (LNSA, SFAPPA, IW).

artykule hasłowym, przy czym zaznaczyć należy, że liczba przykładów ilustrujących użycie danego związku może być również znacznie większa (np. SFPW). Warto zwrócić uwagę na fakt, że w niektórych słownikach zamieszczane są również przykłady modyfikacji (np. ODEI).

Przykłady podawane w artykułach hasłowych mogą być tłumaczone na język docelowy (np. GI; IEI). W takim przypadku po zdaniu ilustrującym użycie danego idiomu w języku wyjściowym podawane jest jego tłumaczenie. Praktykę tę ilustrują poniższe przykłady:

**mettere qualcuno aull'avviso** – *to alert someone*

L'hanno messo sull'avviso che non deve fidarsi del suo nuovo socio. *They alerted him that he shouldn't trust his new partner.* (IEI: 29),

**as peculiar as hell** ~ ~ dziwaczny

„I just can't understand this experiment”, the scientist groaned. „It's **as peculiar as hell.**” – Zupełnie nie rozumiem tego eksperymentu – jęknął uczoney.  
– Jest bardzo dziwaczny. (LIA: 50)

Przykłady użyc jednostek bywają również podawane jedynie w języku wyjściowym, tzn. bez przekładu na język docelowy (np. SIAZ). Wielu leksykografów uważa podawanie tłumaczeń przykładów za dobre rozwiązanie<sup>156</sup>, natomiast inni autorzy i redaktorzy opracowań leksykograficznych postrzegają translację zdań jako zabieg zbędny<sup>157</sup>. Pogląd ten popiera Arleta Adamska-Sałaciak<sup>158</sup>, która uważa tłumaczenie za zbędne, zwłaszcza jeżeli przykład nie jest trudny w odbiorze: wystarczają wówczas w zupełności przykłady podawane jedynie w języku docelowym. Stanowisko badaczki jest słuszne także w odniesieniu do opisu związków bezekwiwalentnych: słownik jednostek lakunarnych adresowany byłby do osób znających język na wyższych poziomach zaawansowania.

<sup>156</sup> E. Zöfgen, *Bilingual Learner's Dictionaries*, [w:] *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires*, Hrsg. F.-J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta, vol. III, Berlin–New York 1991, s. 2898.

<sup>157</sup> J. R. Jacobsen, J. Manley, V. H. Pedersen, *Examples in the bilingual dictionary*, [w:] *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires...*, dz. cyt., s. 2786.

<sup>158</sup> A. Adamska-Sałaciak, *Translation of Dictionary Examples – „Notoriously Unreliable”?*, [w:] *Proceedings XII EURALEX...*, dz. cyt., vol. I, s. 493.

Dobierając konkretne użycia poszczególnych jednostek lakunarnych jako materiał egzemplifikacyjny, warto wziąć również pod uwagę ich potencjał modyfikacyjny. Analiza użyć połączeń wyrazowych wyraźnie wskazuje na to, że niektóre połączenia wykazują tendencję do występowania w formach zmodyfikowanych, a to powinno znaleźć odzwierciedlenie w materiale przykładowym<sup>159</sup>.

W przypadku omawianych luk podawanie odpowiednio dobranych przykładów ma istotne znaczenie. Zawarcie ich w artykule hasłowym pozwala na pełniejsze opisanie znaczenia jednostek, których semantyka jest zupełnie obca użytkownikowi języka. Przykłady ich konkretnych zastosowań stanowią element definiowania pośredniego, a więc są one bardzo ważnym składnikiem opisu frazeograficznego.

Powinny być wystarczająco zróżnicowane, aby pokazać możliwość wykorzystania danej jednostki w rozmaitych kontekstach. Mogą być to przykłady skonstruowane na potrzeby artykułu hasłowego, przy czym powinny być one wówczas uzupełnione przykładami autentycznych użyć pochodzących z różnych tekstów. Korpusy poszczególnych języków stwarzają doskonałe możliwości właściwego doboru materiału egzemplifikacyjnego.

W niektórych przypadkach, na przykład w opisie jednostek o silnym osadzeniu kulturowym, wskazane byłoby zamieszczenie materiałów wizualnych, w których pojawiły się dane związki wyrazowe<sup>160</sup>. Anneli Baran zwraca uwagę na znaczenie ilustracji w rozumieniu stałych połączeń wyrazowych przez odbiorców komunikatów<sup>161</sup>. Można więc przyjąć, że uwzględnienie ilustracyjnych elementów wizualnych będzie sprzyjać ich przyswajaniu przez użytkowników języka oraz zwiększy różnorodność kontekstów użycia<sup>162</sup>.

Do wspomnianych jednostek nacechowanych kulturowo należy między innymi polska fraza *Polak potrafi*. Jest to związek o złożonym znacze-

<sup>159</sup> A. Piotrowicz, *O pewnym frazeologizmie...*, dz. cyt., s. 67–97.

<sup>160</sup> Por. S. Fiedler, *Englische Redewendungen und Sprichwörter in der Praxis*, Leipzig 2012; R. Szczepaniak, R. Lew, *The Role of Imagery in Dictionaries of Idioms*, "Applied Linguistics", 32/3 (2011), s. 323–347.

<sup>161</sup> A. Baran, *On the Role of Visualisation in Understanding Phraseologisms on the Example of Commercials*, "Folklore", 53 (2013), s. 47–72. Na temat roli ilustracji w objaśnianiu znaczenia w opracowaniach leksykograficznych zob. również: R. Szczepaniak, *The Role of Illustrations in Explaining Meanings in Learner's Dictionaries*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego „Filologia Angielska”, 11 (2000), s. 169–182.

<sup>162</sup> Przykładem są użycia rozmaitych związków wyrazowych w demotywatorach.

niu<sup>163</sup>, który może być nośnikiem zarówno pozytywnej, jak i negatywnej oceny: ewaluacja kształtuje się kontekstowo. Silne osadzenie omawianego związku w kulturze wynika również z faktu, że jest on nośnikiem własnej oceny Polaka.

Aleksandra Niewiara wśród elementów składowych autostereotypu Polaków: gościnność jest jedną z trzech kanonicznych cech polskiego portretu własnego, dwie pozostałe to patriotyzm i odwaga<sup>164</sup>. Cechy te wykazane były również badania przeprowadzonych w Lublinie w latach 90-tych<sup>165</sup>. Taką samoocenę potwierdziły również badania autostereotypu przeprowadzone w Białymstoku w 2010 r. Podkreślić należy, że autostereotyp Polaka, jak podaje J. Bartmiński, obejmuje cechy przeciwstawne: Polak sam siebie pozytywnie ocenia w aspekcie cech osobowych psychicznych (odważny, dumny, inteligentny, wykształcony, mądry), krytycznie w aspekcie bytowym (lenistwo, rozrzutność, niesystematyczność)<sup>166</sup>.

Artykuł hasłowy o poszerzonej strukturze umożliwia zawarcie informacji o wykorzystaniu związku *Polak potrafi* w rozmaitych kontekstach, również z uwzględnieniem materiału wizualnego. Różnorodne użycia opisywanej jednostki pozwalają na zilustrowanie jej potencjału stylistycznego.

---

<sup>163</sup> O semantyce omawianego wyrażenia zob. D. Połowniak-Wawrzonek, *Połączenie „Polak potrafi” we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, 3 (2014), s. 91–94.

<sup>164</sup> Badaczka przedstawia siedem aspektów (1. Aspekt psychiczny i psychospołeczny, obejmujący takie zespoły cech jak: [1] odważny, [2] waleczny, sprawny w boju, dobry żołnierz, [3] skłonny do bijatyk, [4] skłonny do sporów, kłótniwy, [5] nieposłuszny, [6] zawistny, zazdrosny, skłonny do szkalowania rodaków, [7] honorowy, [8] dumny, pyszny, [9] szlachetny, wspaniałomyślny, [10] uczciwy, cnotliwy, [11] szczery, otwarty, [12] skromny, [13] prosty, [14] łagodny, [15] dobry, dobroduszny, [16] gościnny, [17] mądry, inteligentny, sprytny, [18] głupi, nierozsądny, niedojrzały, [19] lekkomyślny, niewytrwały, [20] ognisty, pobudliwy, [21] pełen fantazji, wesoły, pełen ducha, skłonny do fanfaronady i głośnych przechwałek, [22] niesolidny; 2. Aspekt fizyczny; 3. Aspekt kulturowy; 4. Aspekt bytowy. Jedzenie i picie; 5. Aspekt ekonomiczny; 6. Aspekt religijny; 7. Aspekt ideologiczny). A. Niewiara, *Kształty polskiej tożsamości*, Katowice 2009, s. 213–328.

<sup>165</sup> ASA'90 – materiały ankiety przeprowadzonej w ramach tematu badawczego „Słownictwo aksjologiczne języka polskiego, Zakład Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS w Lublinie. Zob. J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe*, dz. cyt., s. 388.

<sup>166</sup> J. Bartmiński, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. tegoż, Lublin 2003, s. 73.



Tabela 18. Propozycja artykułu dla hasła *Polak potrafi***Polak potrafi***Informal, often ironic*

‘a phrase used to express either positive or negative evaluation to comment of what a Pole/Poles has/have done’

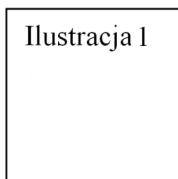
**EXAMPLES** Rzuciłem palenie 11 listopada o godz. 13.00. (...) Zatoński jest rozpromieniony: – Polak potrafi... rzucić palenie. (NKJP)

W Neapolu przed meczem z Włochami (0:3) sami skazaliśmy się na porażkę. Teraz taka sytuacja nie ma prawa się powtórzyć. Nie od dziś wiadomo, że Polak potrafi. Jeśli tylko chce. (NKJP)

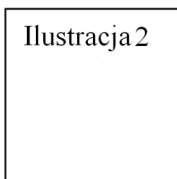
**ORIGINS** It was originally a slogan placed on the building site of steelworks at the “Katowice” ironworks in 1975. It was popularized by the title of a book by Tadeusz Strumff about the “Katowice” works published in 1976.

**ADDITIONAL INFORMATION** The unit reflects an element of Poles’ autostereotype, i.e. the belief that the Polish are capable of solving a very difficult problem, finding a way out of a hopeless situation. On the other hand, it can be used ironically to comment on a shameful deed or an example of utterly unreasonable behaviour. The website [www.polakpotrafi.pl](http://www.polakpotrafi.pl) is aimed at encouraging people to finance creative ideas. *Polak potrafi* is the title of a television program shown on TVN Turbo since 2008.

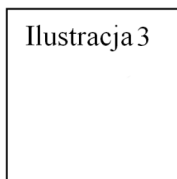
Ilustracja 1



Ilustracja 2



Ilustracja 3



Źródło: opracowanie własne.

Omawiana tutaj jednostka wielowyrazowa bywa wykorzystywana w wielu rozmaitych kontekstach, między innymi jako podpis ilustracji. Z tego powodu warto byłoby wykorzystać materiał ilustracyjny jako element uzupełniający artykuł hasłowy. Znajdujemy ją między innymi w artykułach, żartach rysunkowych i memach, w których bywa wykorzystywana zarówno w postaci kanonicznej, jak i zmodyfikowanej.

W celu zilustrowania użyć omawianego połączenia wyrazowego można wykorzystać następujące przykłady:

- ilustracja 1: tytuł i krótki fragment artykułu o pijanym rolniku, który zaorał drogę pokrytą świeżym asfaltem ze zdjęciem,
- ilustracja 2: tytuł i krótki fragment artykułu o studentach Politechniki Białostockiej, którzy skonstruowali łazika marsjańskiego i wygrali prestiżowy konkurs w USA,
- ilustracja 3: mem (zdjęcie i podpis *Polak potrafi kłaść asfalt na śniegu*)<sup>167</sup>.

Powyższe zestawienie jest jednym z wielu możliwych. Dobór materiału ilustracyjnego powinien pokazać dwa konteksty, w których ta utarta konstrukcja może wystąpić, tzn. taki, w którym ma ona wydźwięk pozytywny, oraz kontekst, gdzie jest ona nośnikiem oceny negatywnej i ironii.

Jeśli chodzi o podawanie przykładów, duże możliwości w tym zakresie daje dołączenie do słownika płyty CD<sup>168</sup>, która pozwala na zamieszczenie znacznie większej liczby przykładów, obfitszego materiału wizualnego oraz innych multimedialnych materiałów ilustracyjnych<sup>169</sup>. Nowe, niemal nieograniczone perspektywy stwarzają słowniki on-line, które mogą być w łatwy sposób uzupełniane i rozbudowywane.

### 3.2.9. Informacje kulturowe

Relacje język – kultura są stałym elementem analiz frazeologicznych<sup>170</sup>, a ich efekty wykorzystywane są w opisie słownikowym na różnych jego poziomach: „powiązania kultury z leksykografią manifestują się w słowniku zarówno w wyborze, jak i opracowaniu materiału”<sup>171</sup>. Pierwszym z czynników, które mają znaczenie przy opisie związków o nacechowaniu kulturowym, jest ich selekcja: jednostki takie są uwzględniane lub pomijane w hasłach danego opracowania. Związki frazeologii z kulturą znajdujemy również w objaśnieniach znaczeń, przykładach, kwalifi-

<sup>167</sup> Materiały dostępne w Internecie: *Polak potrafi, czyli absurdy 2009*. <http://www.polska.lokalna.pl/news/polak-potrafi-czyli-absurdy-2009,1417846,,2>. Dostęp: 21.05.2011; *Polak potrafi kłaść asfalt na śniegu*. <http://demotywatory.pl/3063165/Polak-potrafi/Polak-potrafi>. Dostęp: 15.09.2014; *Polak potrafi – łazik marsjański na pudle*. <http://www.telix.pl/artukul/polak-potrafi-lazik-marsjanski-magma-na-pudle-3,34866.html>. Dostęp: 8.06.2011.

<sup>168</sup> Por. W. Chlebda, *Mały prywatny...*, dz. cyt., s. 29.

<sup>169</sup> Por. V. Eletti, *Manuale di editoria multimediale*, Roma–Bari 2005, s. 51–54.

<sup>170</sup> E. Piirainen, *Figurative phraseology and culture*, [w:] *Phraseology...*, dz. cyt., s. 207.

<sup>171</sup> M. Bielińska, *Słownik pośrednikiem między kulturami? Analiza jednojęzycznych słowników słowników języka obcego jako obcego*, [w:] *Kontakty językowe i kulturowe w Europie. Sprach- und Kulturkontakte in Europa*, red. A. Kątny, Gdańsk 2008, s. 258.

katorach oraz informacjach o motywacji związku<sup>172</sup>. Informacje kulturowe mogą pojawiać się zarówno w obrębie haseł, jak i poza nimi, na przykład w postaci okienek informacyjnych. Bywają one również podawane w całej części ramowej, tzn. w części wstępnej i końcowej danego opracowania słownikowego<sup>173</sup>.

Informacje kulturowe są różnie traktowane przez autorów i redaktorów poszczególnych opracowań leksykograficznych, i to zarówno jedno-, jak i dwujęzycznych<sup>174</sup>: mogą być one pomijane (GI; IEI; PSIA; PSAF; LNSA) lub podawane, przy czym uwzględniane są one wówczas z różną częstotliwością, na przykład okazjonalne (SIAZ).

Wiele z podawanych informacji to wiadomości językowo-kulturowe, na przykład dotyczące etymologii danego związku, tak jak w poniżej przedstawionym haśle:

**send (someone) to Coventry** zbojkotować kogoś; otoczyć kogoś złą milczenia: *His workmates sent him to Coventry because he worked during the strike.* [Najbardziej prawdopodobnym wyjaśnieniem tego zwrotu jest wypadek mający miejsce w czasie angielskiej wojny domowej, kiedy to grupa rojalistów uwięziona w Birmingham została wysłana, aby sprawować straż w twierdzy parlamentarzystów w Coventry.] (SIAZ: 88)

Należy zaznaczyć, że przy objaśnianiu etymologii przydatne może być podanie dosłownego znaczenia opisywanego związku. Na wykorzystanie dosłownych tłumaczeń w opisie frazeograficznym zwraca uwagę G. Szpiła, który odnosi się do omawianego zabiegu w następujący sposób:

Tłumaczenia dosłowne mają sens w przypadku objaśniania etymologii wyrażań idiomatycznych. Znaczenie dosłowne spełnia wtedy funkcje wyjaśniającą znaczenia idiomów o zatartej motywacji. Bardzo dobrym tego przykładem jest SIA [Słownik idiomów angielskich ... od Acid test do Zero hour ... – J. Sz.],

<sup>172</sup> Na temat motywacji stałych połączeń wyrazowych zob. J. Szczęk, *Auf der Suche nach der phraseologischen Motiviertheit im Deutschen (am lexicographischen Material)*, Dresden–Wrocław 2010.

<sup>173</sup> M. Bielińska, *Słownik pośrednikiem...*, dz. cyt., s. 258.

<sup>174</sup> Na temat informacji kulturowych w słownikach dwujęzycznych zob. J. Tomaszczyk, *The Culture-Bound Element...*, dz. cyt.; L. Ivanova, *Kulturhintergrund im zweisprachigen Wörterbuch. Am Beispiel des Sprachenpaars Deutsch and Bulgarisch*, [w:] *Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache*, Hrsg. A. Dimova, V. Jesenšek, P. Petkov, Hildesheim–Zürich–New York 2006, s. 73–83; R. Nadobnik, *Zweisprachige Schulwörterbücher als Träger des fremdkulturellen Wissens*, [w:] *Kommunikation für Europa. Interkulturelle Kommunikation als Schlüsselqualifikation*, Hrsg. J. Schiewe, R. Lipczuk, E. Westphal, Frankfurt/Main 2006, s. 161–166.

podający w wielu wypadkach historię danego wyrażenia, co czyni tę pozycję merytorycznie bardziej wyczerpującą i ciekawszą dla czytelnika<sup>175</sup>.

Rzadziej podawane są informacje stricte przynależne do określonego kręgu kulturowego: mogą one odnosić się do rozmaitych elementów rzeczywistości pozajęzykowej. Często stanowią rozwinięcie informacji językowo-kulturowej, na przykład dotyczącej ich proveniencji, tak jak w poniższym przykładzie:

**A1** (*pot.*) pierwszorzędny; w bardzo dobrym stanie; bardzo wysokiej jakości: *This material is A1.* [A1 to najwyższy stopień wystawiany przy ocenie stanu statku i jego ładunku przez Rejestr Lloyd'a (Lloyd's Register of British and Foreign Shipping to towarzystwo klasyfikujące oraz rejestrujące statki brytyjskie i zagraniczne, prowadzące ponadto rejestr wypadków morskich).] (SIAZ: 1)

Podanie dodatkowych informacji pozwala użytkownikowi słownika na pełniejsze zrozumienie pochodzenia danej jednostki<sup>176</sup>. Ponadto treści uzupełniające opis językowy mogą być potrzebne użytkownikowi słownika do właściwego odczytania związku w użyciu kontekstowym.

Analiza informacji kulturowych zawartych w dwujęzycznych opracowaniach frazeograficznych skłania do refleksji dotyczącej zawartości słownika. Piotr Żmigrodzki zadaje pytanie „Czym więc ma być współczesny słownik języka polskiego? Opisem języka – czy opisem (może też rejestracją) faktów kulturowych, cywilizacyjnych? A może powinien być jednym, i drugim, i czymś jeszcze więcej?” i odpowiada na nie, stwierdzając, że powinien to być „słownik przyszłości, słownik hybrydyczny, łączący elementy leksykonów różnego typu”<sup>177</sup>. Hybrydyczność leksykografii dotyczy w równym stopniu słowników dwujęzycznych, które zawierają nie tylko informacje czysto językowe, ale również inne<sup>178</sup>.

<sup>175</sup> G. Szpila, *Angielsko-polskie słowniki...*, dz. cyt., s. 356.

<sup>176</sup> Jeśli zachodziły zmiany w znaczeniu opisywanej jednostki, na przykład pod wpływem czynników pozajęzykowych, mogą być również podane informacje o jej rozwoju i uwarunkowaniach ewolucji.

<sup>177</sup> P. Żmigrodzki, Definicja leksykograficzna a opis języka – *ćwierć wieku później. Jeszcze o roli naiwnego obrazu świata w definiowaniu*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2010, s. 33–39.

<sup>178</sup> Na temat hybrydyczności słowników zob. T. Herbst, D. Heath, *Enzyklopädische Lernerwörterbücher – ein neuer Wörterbuchtyp?*, [w:] *Wörterbücher und ihre Benutzer*, Hrsg. G. Henrici, E. Zöfgen, Tübingen 1994, s. 149–163.

Jednostki wielowyrazowe stanowiące międzyjęzykowe luki to związki mocno osadzone w danej kulturze, dlatego w opisie luk informacje pozajęzykowe są bardzo ważnym elementem: podanie ich pozwala użytkownikowi słownika na zrozumienie ich znaczenia w danej kulturze. Jest to również istotne dla właściwego dekodowania przez nosiciela innej kultury tekstów, w których połączenia te występują. Ponadto wiedza kulturowa dotycząca omawianych związków umożliwi prawidłową interpretację ich modyfikacji, które często odwołują się do konotacji kulturowych danych frazeologizmów.

### 3.2.10. Znaczenie kulturowe

Wśród związków mających cechy połączeń lakunarnych obecne są również jednostki, które przekazują znaczenie znane w kulturze docelowej, co więcej w niektórych wypadkach nawet zwerbalizowane w postaci stałych połączeń. O ich przynależności do luk decydują różnice w znaczeniu kulturowym, jakie porównywane jednostki mają odpowiednio w kulturze wyjściowej i docelowej.

Przykładem omawianego zjawiska jest polski idiom *gest Kozakiewicza*, który w języku angielskim ma częściowe odpowiedniki, na przykład: *Italian elbow gesture, up yours*. Wariant *pokazać komuś gest Kozakiewicza* jest bliski semantycznie angielskiemu *to give sb the finger*; w celu utworzenia odpowiedników możliwe jest również wykorzystanie wymienionych wcześniej angielskich jednostek w połączeniu z odpowiednimi czasownikami.

Istotną różnicą jest silne osadzenie związku *gest Kozakiewicza* w kulturze polskiej: większość rodzimych użytkowników języka polskiego zna pochodzenie związku, a starsze pokolenie, pamiętające wydarzenie z olimpiady w Moskwie w 1980 r., po którym jednostka weszła do języka polskiego, postrzega je jako ważne. Z kolei młodsze pokolenie miało okazję poznać historię owego gestu dzięki reklamie telewizyjnej, która wzbudziła pewne kontrowersje i była szeroko komentowana na forach internetowych<sup>179</sup>. Ponadto frazeologizm *gest Kozakiewicza* ma wyższą frekwencję niż jego angielskie odpowiedniki. Występuje on również w rozmaitych tekstach kultury – oprócz spotów reklamowych obecny jest na przykład w memach. Warto również nadmienić, że omawiana tutaj polska jed-

<sup>179</sup> Por. s. 56–57.

Tabela 19. Propozycja hasła *gest Kozakiewicza***gest Kozakiewicza***informal, euphemistic***MEANING** 'a very vulgar gesture made with the elbow bent and arms crossed; an expression of being rude to sb; an expression of contempt'**COLLOCATIONS** *pokazać komuś gest Kozakiewicza, zobaczyć gest Kozakiewicza.***EXAMPLE** *Słyszac gwizdy widzów, pokazał im gest Kozakiewicza i opuścił boisko. (AUT).*

Już w 90 minucie meczu Valdez pięknym strzałem ustalił wynik meczu na 2:0. Gdy Paragwajczyk cieszył się z kilkoma kolegami, do Borowskiego dobiegło z pięściami trzech graczy Valencii, po tym jak Niemiec polskiego pochodzenia pokazał im... gest Kozakiewicza. (NKJP)

Modifications common, esp. in the journalese, e.g. *Irlandzki gest Kozakiewicza* (lit. Irish Kozakiewicz gesture; headline in the *Gazeta Wyborcza* newspaper, 14.06.1008).

**SYNONYMS** *wał, takiego wała jak Polska cała, tu się zgina dziób pingwina, tu się zgina mandolina*

**ORIGINS** Originally referred to the gesture made by Władysław Kozakiewicz, Polish pole vault jumper during the Olympic Games in Moscow in 1980, because the Soviet crowd was jeering in an unsportsmanlike way. The gesture, of little international importance, was particularly significant in that period for Poles, since the Polish resented the Soviet control over Eastern Europe.

**ENGLISH POTENTIAL EQUIVALENTS** *to give sb the finger, Italian elbow gesture, up yours.*

**ADDITIONAL INFORMATION** The gesture is known in a number of countries (e.g. Brazil, France, Italy, Portugal, Spain; usually some differences in the way of performing it and meaning); however, *gest Kozakiewicza* is rich in cultural connotations connected with its origins. W. Kozakiewicz, born 1953, athlete; Olympic games champion in pole vault (1980); double (1977, 1979) indoor champion of Europe and Word record holder in his contest; since 1985 in Germany. Kozakiewicz appeared in a television commercial of medicine (2006).

nostka ma znacznie większy potencjał modyfikacyjny niż angielski ekwiwalent, na przykład w tekstach prasowych można spotkać substytucje komponentu antroponimicznego<sup>180</sup>.

W podsumowaniu należy zaznaczyć, że związek *gest Kozakiewicza* jest jednostką o dużym znaczeniu językowo-kulturowym. Mimo istnienia częściowych ekwiwalentów omawianego idiomu w językach obcych, na przykład angielskim, trzeba zaliczyć tę jednostkę do frazeologizmów lakunarnych.

Podobnie jest w przypadku związku *Town and Gown*, zapisywanego również w postaci *town and gown*. *Wielki słownik angielsko-polski Oxford-PWN* podaje następujące objaśnienie idiomu: *miasto i środowisko uniwersyteckie* (WSAP: 1242), wskazując na niepełną ekwiwalencję<sup>181</sup>. Jednostka *Town and gown* odnosi się do kontrastu między dwoma grupami, tzn. studentami miast uniwersyteckich, zwłaszcza Oxfordu i Cambridge, oraz miejscową ludnością, która nie jest związana z życiem akademickim (OGBAC: 542). Użycie w tekście omawianego związku przekazuje nie tylko znaczenie 'studenci i pracownicy uczelni oraz pozostali mieszkańcy danego miasta', ale również informacje o kontraście czy wręcz konflikcie między nimi, a należy podkreślić, że relacje te mają długą i udokumentowaną tradycję (BDP&F: 1195).

**Tabela 20. Propozycja hasła *Town and Gown***

### **Town and Gown**

**WARIANT** town and gown

'miasto i środowisko uniwersyteckie'

**PRZYKŁADY** Perhaps as a result of his early experiences of evil, Peter Damian was increasingly scandalized by the behavior of the students and professors at the diocesan cathedral schools. Town and gown fights, sexual immorality, simony, and clergymen jockeying for higher positions were just some of the behaviors that scandalized him. (COCA)

Thus, big institutions tend to make treacherous neighbours within communities: town and gown conflicts are polarized and don't necessarily respect opinions. (COCA)

<sup>180</sup> Przykładem jest modyfikacja *gest Boruca*.

<sup>181</sup> Zgodnie z przyjętą w tym słowniku konwencją objaśnienie to zapisano kursywą, co wskazuje na brak dokładnego odpowiednika. Zob. WSAP: XIV.

**KOLOKACJE** *town and gown conflicts/fights/relations*

**DODATKOWE INFORMACJE** Relacje między społecznościami uniwersytecką i miejską (niezwiązaną z uniwersytetem) zaczęły się kształtować w średniowieczu, kiedy w obrębie miasta funkcjonowały dwie społeczności, mające różne cele. W tamtych czasach często dochodziło do walk między studentami i pozostałą ludnością. Relacje te uległy poprawie w późniejszych stuleciach, ale mimo to wyrażenie *Town and Gown* jest nośnikiem negatywnych konotacji, wskazuje bowiem na konflikt interesów dwóch grup, napięte relacje między nimi itp.

Źródło: opracowanie własne.

W języku polskim odpowiednik w postaci wyrażenia *miasto i środowisko uniwersyteckie* nie przekazuje konotacji, których nośnikiem jest angielskie wyrażenie *Town and Gown*. Lakunarność angielskiej jednostki ma uwarunkowania kulturowe: w kulturze polskiej nie obserwuje się relacji, do której odnosi się wyrażenie *Town and Gown*.

### 3.2.11. Intertekstualność i wartościowanie

W opisie wielowyrazowych jednostek o charakterze lakunarnym powinny być zawarte informacje o wykorzystaniu ich w tekstach kultury, ponieważ jest to bardzo ważne w aspekcie ich intertekstualności. Dotyczy to między innymi użycie frazeologizmów w charakterze tytułów programów telewizyjnych, radiowych itp., wykorzystania ich w reklamie i innych tekstach, na przykład popularnych piosenkach. Ważną rolę odgrywają również ilustracje: zarówno te, które pomagają zrozumieć znaczenie jednostki<sup>182</sup>, jak i te, które pokazują kreatywne użycia danego związku frazeologicznego<sup>183</sup>.

Opis leksykograficzny powinien więc uwzględniać nie tylko specyfikę językową i kulturową danego połączenia wyrazowego, ale również jego obecność w innych tekstach kultury<sup>184</sup>. W kulturze polskiej do jed-

<sup>182</sup> O roli ilustracji w objaśnianiu znaczeń wyrazów w słownikach zob. R. Szczepaniak, *The Role of Illustrations in Explaining Meanings in Learner's Dictionaries*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego „Filologia Angielska”, 11 (2000), s. 169–182.

<sup>183</sup> A. Naciscione, *Visual representation of phraseological image*, „Yearbook of Phraseology”, 1 (2010), s. 19–43.

<sup>184</sup> Por. J. Szerszunowicz, *Connotations and Schemata in Phraseology (on the example of the Polish unit “druga Japonia”)*, [w:] *Aspects of English Studies in the 21 Century. Linguistic and Cultural*, eds A. Inoue, T. Kanzaki, Tokyo 2012, s. 398–427.



nostek o takim statusie należy wyrażenie *moherowe berety*. Jest to 'deprecjonujące, ironiczne określenie osób starszych lub w średnim wieku, identyfikujących się z poglądami głoszonymi przez konserwatywny ruch polskiego katolicyzmu, słuchające Radia Maryja i popierające redemptorystę Tadeusza Rydzyka'. Jako pierwsza użyła tego wyrażenia Maja Narbut w artykule *Labirynty księdza prałata* („Rzeczpospolita”, 23.XI.2004). *Słownik polszczyzny politycznej* podaje następującą definicję omawianego związku: 'metaforycznie – określenie grupy osób o skrajnie prawicowych poglądach' (SPP 154)<sup>185</sup>.

Omawiany związek ma silne osadzenie kulturowe: moherowym beretom poświęcona była piosenka *Moherowe berety* grupy Big Cyc, pochodząca z albumu *Atak klonów* (2006). Warto odnotować, że na prośbę księdza Rydzyka powstała piosenka o identycznym tytule, która została odśpiewana na uroczystościach z okazji 17. urodzin Radia Maryja zorganizowanych w Toruniu<sup>186</sup>. Ponadto warto wymienić parodię hip-hopu zatytułowaną *Moherowi sąsiedzi* kabaretu OT.TO oraz piosenkę *Moherowy ninja* grupy L-Dópa<sup>187</sup>. Moherowe berety były motywem wykorzystywanym przez kabaret Neo-Nówka. Ponadto została opracowana gra internetowa, której bohaterką jest starsza pani nosząca moherowy beret<sup>188</sup>. Jak widać, w świadomości rodzimych użytkowników języka polskiego jednostka ta funkcjonuje w sieci powiązań z różnymi tekstami kultury.

Omawiane wyrażenie jest również interesujące w perspektywie aksjologicznej. Pisząc o wartościowaniu we frazeologii, Anna Pajdzińska zwraca uwagę na fakt, że „nieodłączną cechą ludzkiego przeżywania

<sup>185</sup> Rafał Zimny i Paweł Nowak o motywacji związku *moherowe berety* piszą następująco: „Podstawą połączenia domeny źródłowej i docelowej powyższej metafory jest stereotypowe postrzeganie osób uczestniczących w nabożeństwach, zgromadzeniach religijnych lub spotkaniach politycznych jako starszych kobiet w charakterystycznym nakryciu głowy oraz przyjęcie wojskowej nomenklatury, w której funkcjonują takie potoczne nazwy odziałów, jak: *zielone* (w armii USA) czy *czerwone* (w Wojsku Polskim) *berety*”. (SPP 154).

<sup>186</sup> Wykonawcą piosenki *Moherowe Berety* jest *Kapela znad Baryczy*.

<sup>187</sup> Zespół *L-Dópa*, założony przez Dra Yry, czyli Krzysztofa Radzimskiego w 1998 r., występował wcześniej pod następującymi nazwami: *El Dupa*, *El Doõpa*, *El Dojpa*.

<sup>188</sup> Za jej pośrednictwem można zaktywizować beret, uczesać go, obronić rydza i rzucić beretem. Gra ta była połączona z reklamą sklepów z odzieżą marki House: po przejściu wszystkich etapów gracz mógł wydrukować kupon uprawniający do 20-procentowej zniżki. Później powstała druga część gry, również połączona z akcją promocyjną tej samej marki.

świata jest wartościowanie”<sup>189</sup>, człowiek poznając, ocenia, czemu służą różnorodne środki językowe<sup>190</sup>. Michał Głowiński podkreśla wszechobecność wartości w języku, stwierdzając, że:

ustanawianie czy nadawanie wartości, wprowadzanie czynnika aksjologicznego, jest stałym komponentem naszego mówienia, wszelkiego mówienia. Mówię nie tylko o faktach, nie tylko wyrażam swoje przekonania, ujmuję je także w pewne wartościujące schematy – i jakże często – owego współczynnika wartościującego nie muszą bezpośrednio tematyzować, a wielokroć przywołują go w sposób niezamierzony i nieświadomy. Dzieje się tak dlatego, że materia z której buduję zdania: słowa, utarte zwroty frazeologiczne są już z góry wartościami nasycone, a w każdym razie nie są z tego punktu widzenia neutralne<sup>191</sup>.

Ważnym środkiem wyrażającym wartościowanie są niektóre jednostki wielowyrazowe, zwłaszcza idiomy i przysłowia<sup>192</sup>, wśród których znajdujemy jednostki niemające obcojęzycznych odpowiedników, właśnie takie jak wyrażenie *moherowe berety*.

Ładunek aksjologiczny omawianej jednostki będzie zależał od poglądów nadawcy komunikatu, co autorzy *Słownika polszczyzny politycznej po 1989 roku* ujmują następująco:

Zwrotem *moherowe berety* przeciwnicy o. Rydzyka stygmatyzują głosicieli jego poglądów, określając ich mianem skrajnych, wstecznych czy zaściankowych. Zabieg ten spotkał się jednak ze specyficzną reakcją środowiska Radia Maryja, które postanowiło bowiem nie obrażać się na negatywną etykietkę, ale nadać jej pozytywne znaczenie (...). Dlatego w mediach przychylnych o. Rydzykowi akcentuje się pozytywne wartości moherowych beretów, takie jak: doświadczenie życiowe, przywiązanie do ojczyzny i rodziny, wiarę w Boga (...). (SPP: 154)

Wartościowanie przekazywane przez analizowane połączenie jest zależne od kontekstu. Opis słownikowy powinien zawierać informacje

<sup>189</sup> A. Pajdzińska, *Wartościowanie we frazeologii*, [w:] *Język a Kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzyńska, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, s. 15.

<sup>190</sup> E. Laskowska, *Wartościowanie...*, dz. cyt.

<sup>191</sup> M. Głowiński, *Wartościowanie...*, s. 180.

<sup>192</sup> Zob. J. Szerszunowicz, *Some remarks...*, dz. cyt., s. 171–183; teźże, *On the evaluative connotations of anthroponymic idioms in a contrastive perspective (based on English and Italian)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 12 (2012), s. 293–314.

o kontekstowym uwarunkowaniu ewaluacji. Propozycja opisu wyrażenia *moherowe berety*, obejmująca jej wartościowanie i relacje intertekstualne, przedstawia się następująco:

**Tabela 21. Propozycja hasła *moherowe berety***

### **moherowe berety**

*ironic, depreciative*

**MEANING** ‘elderly people who identify themselves with the beliefs expressed by the conservative movement of Polish Catholicism, listening to Radio Maryja and supporting Redemptorist Tadeusz Rydzyk’

**EXAMPLES** Tymczasem zaczyna się msza. Stali uczestnicy, wiedząc, że będzie tłok, przywieźli składane krzeselka. Nie można powiedzieć, że przyjechały same moherowe berety. Są całe rodziny. Są młode małżeństwa, nastolatkwie. (NKJP)

W Polsce jest klęczenie przed Kościołem, moherowe berety, kawiarniane dyskusje na ulicy Wiejskiej – nazwa, nomen omen, od wsi – gdzie wszyscy się znają i gdzie plotkuje się w gospodzie, a dwie największe partie walczące o władzę, PiS i PO, są prawicowe. (NKJP)

**SYNONYMS** *mohery, moheroidy*

**ANTONYM** *aksamitne kapelusze*

**COLLOCATIONS** *moherowy + poglądy, politycy itp., e.g. moherowa koalicja*

**ORIGINS** The phrase was used for the first time in the article by Maja Narbut titled *Labirynty księdza prałata* (Rzeczpospolita, 23.10.2004): Ekstaszycznie wpatrzone w prałata Jankowskiego starsze kobiety oklaskami przyjmują niemal każde jego słowo. W Gdańsku mówi się, że ksiądz prałat ma swój „Legion moherowych beretów” (lit. Old ladies’ eyes are ecstatically fixed on Father Jankowski and almost each of his words is met with their applause. In Gdańsk the prelate is said to have his own “Legion of mohair berets”). The phrase started to spread via press and the Internet. The term entered the Polish language and started to be used commonly after Robert Górecki from „Gazeta Wyborcza” published a photograph showing the 14th anniversary of Radio Maryja in 2005 on the Internet. The unit was motivated by the stereotypical perception of people participating in masses, religious meetings or political meetings as elderly women in characteristic headdress. The word *beret* alludes to military terminology, in which there are informal names of units such as *green berets* (in the US army) or *red berets* (in the Polish army).

**ADDITIONAL INFORMATION** The satirical song *Moherowe berety* (Mohair Berets) was recorded by a Polish group Big Cyc on an album of the same title and released in 2006. A rock band El Doopa recorded a song *Moherowy ninja* (Mohair Ninja; the album *Gra?*). A Polish group Kapela znad Baryczy playing modern town folk based on the dialect of South Greater Poland and Easter Borderlands was asked by Father Rydzyk to write a song *Moherowe berety* as a response. The song was played at the 17th anniversary of Radio Maryja in Toruń where Father Rydzyk was wearing a miniature beret pinned onto his cassock.

In 2006 a Polish cabaret OT.TO prepared a hip-hop song *Moherowi sąsiedzi* (Mohair Neighbours). A cabaret Neo-Nówka chose the phenomenon of mohair berets as the key theme of their skits.

On YouTube, there are a few tens of films, parodies as well as documentaries. A computer game *Moherowe berety* (Mohair Berets) features an elderly lady who can activate a beret, comb it, throw it defend the saffron milk cap (The saffron milk cap alludes to the surname of Father *Rydzyk* – in Polish the saffron milk cap is *rydz*). The game was a commercial of the House brand. Completing the game ensures the prize of a 20% discount in their shops (not valid since the end of 2005; the game is available on the Internet). There is a second part of the game, in which the elderly woman is on the bus and in church (70% discount during the post-Christmas period).

**EVALUATION:** The unit carries negative evaluation (so does the derivative *mohery*, the form *moherojdy* is even more negative) unless used by those called by the name: then it becomes an expression used for autoidentification and is positively marked.

Cf. *blue rinse brigade* – a term used in the UK to describe elderly middle-class ladies, usually conservative. The blue rinse dye is applied by hairdressers to disguise the yellow tones of greying hair. The blue colour has a political symbolic value in the UK.

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawienie tła kulturowego związku pozwala na pokazanie, jak funkcjonuje on w kulturze wyjściowej. Wskazane jest, aby artykuł hasłowy zawierał również ilustracje i/lub linki do stron, na których można zobaczyć na przykład wspomniane zdjęcie z „Gazety Wyborczej”.

Zaproponowany sposób opisu lakunarnych jednostek wielowyrzowych pozwoli użytkownikowi w przystępny sposób pozyskać informacje o poszczególnych połączeniach wyrazowych. Nie narusza on ogólnie

przyjętych zasad sztuki słownikarskiej, a opisy jednostek są zgodne z teoriami językoznawczymi, zwłaszcza nurtem etnolingwistycznym. Zgodnie z założeniem artykuły hasłowe powinny przekazywać informacje o jednostce wielowyrazowej, jej znaczeniu, cechach (składniowych, stylistycznych itp.), użyciu oraz osadzeniu kulturowym, a więc zawierać kompleksową prezentację poszczególnych połączeń.

### 3.2.12. Konotacje składników

Konotacje komponentów bezekwiwalentnego związku frazeologicznego mogą być również ważnym składnikiem ich opisu słownikowego<sup>193</sup>. Do wyrazów o dużym potencjale konotacyjnym należą między innymi nazwy barw<sup>194</sup>. Mogą one różnić się znacznie w perspektywie kontrastywnej<sup>195</sup>. Przykładowo, konotacje angielskiego przymiotnika *pink* nie występują w podobnej postaci w języku polskim lub nie są na tyle wyraziste, aby motywować idiomy o tożsamej postaci w polszczyźnie<sup>196</sup>.

We frazeologii angielskiej obecne są cztery konotacje omawianego komponentu adiektywnego ważnego z frazeograficznego punktu widzenia: barwa różowa wywołuje skojarzenia ze środowiskiem homoseksualistów<sup>197</sup>. W polityce łączy się ją z socjalistami, kolor różowy jest

<sup>193</sup> Zob. A. Pajdzińska, *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 87–107; G. Szpila, *Opis konotacyjny leksemów w analizie kontrastywnej frazeologizmów*, „Poradnik Językowy”, 3 (2001), s. 31–42.

<sup>194</sup> M. Brusatin, *Storia di colori*, Torino 2000; M. Pastoureau, *I colori del nostro tempo*, Milano 2010.

<sup>195</sup> Zob. A. Gondek, J. Szczęk, *Farben in den Phraseologismen des Deutschen und des Polnischen*, „Studia linguistica”, XX (2001), s. 83–94; J. Szczęk, *Phraseologie der Farben. Eine kontrastive Analyse der Phraseologismen im Deutschen und im Polnischen*, „Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft”, 26–27 (2000–2001) s. 151–167; S. Skuza, *Etnolingwistyczna analiza leksemów koloru niebieskiego w językach polskim i włoskim w ujęciu diachronicznym i synchronicznym*, „Poradnik Językowy”, XVII/2 (2015), s. 91–111.

<sup>196</sup> O potencjale konotacyjnym angielskiego przymiotnika *pink* zob. R. Martí Solano, *Ca- lquing and Borrowing of Idiomatic Noun Compounds*, [w:] *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt. Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*, Hrsg. M. Fabčić, S. Fiedler, J. Szerszunowicz, Bielsko-Biała–Budapest–Kansas–Maribor–Praha 2013, s. 248.

<sup>197</sup> Barwa różowa jest kojarzona ze środowiskiem homoseksualistów od czasów drugiej wojny światowej, kiedy to w obozach koncentracyjnych emblemat w postaci różowego trójkąta był znakiem identyfikującym tę grupę więźniów. Odwrócony trójkąt został przyjęty przez społeczność homoseksualistów; *The Pink Paper* (dosł. różowa gazeta) jest tygodnikiem gejów i lesbijek od 1987 r. (BDMP&F: 529).

również symbolem kobiecości<sup>198</sup>. Ponadto w USA zawiadomienie o zwolnieniu z pracy drukuje się na papierze koloru różowego<sup>199</sup>.

Zasób stałych połączeń języka polskiego zawiera jednostki motywowane symboliką różu jako koloru kobiecości (*różowa wstążka*) i erotyki (*różowa seria*)<sup>200</sup>. Komponent *różowy* pojawia się we frazematyzacjach opisujących zjawiska polityczne (*różowe hieny, sojusz różowego z czerwonym*). We frazeologii polskiej znajdujemy sfracologizowane porównanie *różowy jak prosiaczek*<sup>201</sup>. Wśród nowszych zapożyczeń należy odnotować obecność jednostki *różowe dolary*, o której pisze Grażyna Majkowska<sup>202</sup>. Ta angielska kalka frazeologiczna, niemające poświadczenia leksykograficznego, nie jest powszechnie używana w polszczyźnie.

Poniższa propozycja artykułu dla wyrazu hasłowego *pink* obejmuje informacje o konotacjach składnika adiektywnego zawartych w nim związków.

Tabela 22. Propozycja artykułu dla wyrazu hasłowego *pink*

### **PINK 'różowy'**

#### **1. 'kojarzony ze środowiskiem homoseksualnym'**

**pink dollar** siła nabywcza środowisk homoseksualnych

**pink pound** siła nabywcza środowisk homoseksualnych

Cf. Dorothy dollar siła nabywcza środowisk homoseksualnych

Cf. blue dollar siła nabywcza lesbijek

**pink politician** polityk socjalista

<sup>198</sup> Róż postrzegany jest jako kolor typowo kobiecy – kolor tradycyjnie kojarzony z męskością to niebieski. Symbolika barw wykorzystywana jest na przykład przy doborze wyprawek dla noworodków, opracowywaniu kolorystyki przedmiotów związanych z pielęgnacją dzieci itp. Nazwę *Pinkstinks* (*pink 'różowy', to stink 'śmierdzieć'*) nosi kampania mająca na celu zwalczanie przejawów stereotypizacji i ograniczania ról dziewczynek w mediach, produkcji i marketingu. Twórcy kampanii uważają, że „pinkification” ma znaczny wpływ na rozwój zarówno dziewczynek, jak i chłopców. Zob. <http://www.pinkstinks.co.uk/>. Dostęp: 4.02.2012.

<sup>199</sup> Warto dodać, że w niektórych stanach dokument upoważniający uczącego się do prowadzenia pojazdu ma również barwę różową (BDMP&F: 529).

<sup>200</sup> G. Majkowska, *Źródła nowej...*, dz. cyt., s. 153.

<sup>201</sup> O nazwach barw w języku polskim zob. R. Tokarski, *Nazwy barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2014.

<sup>202</sup> G. Majkowska, *Źródła nowej...*, dz. cyt. s. 153.

**pink economy** środowiska homoseksualne jako element gospodarki  
**pink panther** wojowniczy aktywista środowisk homoseksualnych  
**pink triangle** symbol homoseksualistów  
**pink flight** specjalne połączenie linii Air New Zealand z Auckland do Sidney (od 2007 r.) i z San Francisco do Sidney (od 2008 r.) na the Sidney Gay and Lesbian Mardi Gras

**PRZYKŁAD** Facilities that place pink triangles or rainbow-colored safe-zone signs in public areas will indicate to LGBTQ patients and their families that the facility is safe and accepting of sexual minorities. (COCA)

### 2. 'kobięcy, charakterystyczny lub typowy dla kobiet'

**pink collar worker** sekretarka, urzędniczka  
**pink-collar jobs** zawody tradycyjnie kobiece  
**pink gold** golf kobięcy  
**pink viagra** viagra dla kobiet

**PRZYKŁAD** Give us another example of misperceptions of a blue-collar job or even – there's one you write about called – it's really – it's been called a pink-collar job, the beautician. (COCA)

### 3. 'dotyczący zwolnienia z pracy'

**pink slip** dokument poświadczający zwolnienie z pracy (rozwiązanie umowy o pracę)  
**to get the pink slip** zostać zwolnionym  
**pink-slip party** nieformalne spotkanie poszukujących pracy; przyjęcie dla zwolnionych pracowników zbankrutowanych firm  
**cf. pink-slipped** zwolniony

**PRZYKŁAD** He addressed those in his autobiography, "Holy Cow. "Just when I thought they were going to give me a gold watch for 25 years' work, they gave me a pink slip," he wrote. (COCA)

**DODATKOWE INFORMACJE** W kręgu kultury anglosaskiej przymiotnik *pink* jest wykorzystywany do opisywania pojęć związanych z kobietami i homoseksualistami. W angielszczyźnie amerykańskiej przymiotnik ten odnosi się również do nazywania zjawisk, czynności itp. towarzyszących zwalnianiu pracownika: w Stanach Zjednoczonych papier, na którym jest wydrukowane wypowiedzenie ma barwę różową.

Źródło: opracowanie własne.

Wprowadzenie informacji dotyczących konotacji składników związku frazeologicznego pozwala użytkownikowi na pozyskanie wiedzy umożliwiającej właściwe interpretowanie modyfikacji danej jednostki.

Duży potencjał konotacyjny mają również liczne nazwy własne, które są składnikami stałych połączeń wyrazowych. Przykładowo, w polszczyźnie funkcjonuje frazem *Mroźek by tego nie wymyślił* o znaczeniu 'o czymś, co jest sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem, tylko z pozoru groteskowe i śmieszne, a w istocie smutne i zatrważające' (SFWP: 403). W kulturze polskiej antroponim *Mroźek* ma duży potencjał konotacyjny, należy bowiem do nazw własnych o dużym znaczeniu narodowokulturowym<sup>203</sup>. W dwujęzycznych opracowaniach leksykograficznych warto wprowadzić informacje o składniku proprialnym, ponieważ jest on komponentem jądrowym, frazeotwórczym.

Tabela 23. Propozycja artykułu dla jednostki *Mroźek by tego nie wymyślił*

### **Mroźek by tego nie wymyślił**

*publicystyczny*

'contrary to common sense, only apparently grotesque and funny and, in fact, sad and frightening, perceived as characteristic of Poland'

**EXAMPLES** Ledwo zelżały upały, zaczęły się polityczne popisy, na które, przyjmując tłumaczenie dla ich autorów najbardziej delikatne, gorące dni miały niewątpliwie wpływ zasadniczy. (NKJP)

W szkołach zakazano sprzedaży drożdżówek, ponieważ są niezdrowe. W tym samym czasie ustawiono automaty, w których można kupić kanapki o długim terminie przydatności do spożycia, w więc chyba nawet mniej zdrowe. *Mroźek by tego nie wymyślił!* (AUT)

**ADDITIONAL INFORMATION** Stanisław Mroźek, a Polish dramatist and writer, was born in 1930. In 1960, he wrote a letter to protest against the intervention about the Warsaw Pact in the Czech Republic. Belonging to the Theatre of the Absurd, he shocked his audience with non-realistic elements, parody, political and historical elements, presenting in this way the absurdity of real socialism life and postromantic stereotypes. In 1963, he emigrated from Poland, lived in Paris, the USA, Germany, Italy and Mexico. In December 1981, he protested against the Martial Law. He came back to Poland in 1996. In 2008, he left Poland for ever to live in France. His most famous works are *Tango* and *The Emigrants*.

Źródło: opracowanie własne.

<sup>203</sup> S. Gajda, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Nazwy własne...*, dz. cyt., s. 21–28.



Użycie utartej konstrukcji wyrazowej z komponentem *Mrożek* odsyła do sfery zjawisk właściwych dla polskiej rzeczywistości: przywołuje na myśl absurdalne przepisy prawa polskiego, złą organizację, bałagan panujący w instytucjach i inne zjawiska, wobec których przeciętny człowiek jest bezsilny. Antroponim jest więc składnikiem związku, który buduje znaczenie poprzez przywołanie określonych obrazów, motywów, skojarzeń. Nieprzypadkowo wykorzystana go w funkcji tytułu Janina Paradowska w tekście zamieszczonym w „Polityce” – to właśnie nośność konotacyjna predestynuje omawianą jednostkę do takich użyć<sup>204</sup>.

Podsumowując, można stwierdzić, że oddanie potencjału konotacyjnego jednostki i jej składników w perspektywie leksykograficznej nie jest łatwe, jednak dzięki zawarciu dodatkowych informacji i podaniu w artykule hasłowym odpowiednio dobranych przykładów można oddać jej specyfikę. Stałe połączenia wyrazowe o charakterze lakunarnym zawierające nazwy apelatywne i własne o wyrazistych konotacjach zasługują na szczególną uwagę, ponieważ wiele z nich przywołuje u użytkowników języka rozmaite asocjacje kulturowe.

## Podsumowanie

W perspektywie międzywyrazowej lakunarne jednostki wielowyrzowe to połączenia wyrazowe, których opis wymaga od leksykografów wyjątkowo dużej kompetencji w zakresie słownictwa, doskonałej znajomości obu języków oraz kompetencji interkulturowej. W leksykografii dwujęzycznej stałe połączenia wielowyrzowe niemające s frazeologizowanych odpowiedników oprócz tradycyjnych elementów opisu, takich jak semantyka, zabarwienie stylistyczne czy ograniczenia gramatyczne, powinny zawierać elementy dodatkowe, na przykład dotyczące potencjału modyfikacyjnego danego związku. Jest to istotne zwłaszcza w przypadku jednostek silnie osadzonych w kulturze: artykuł hasłowy powinien zawierać dane pozwalające użytkownikowi słownika zrozumieć nie

---

<sup>204</sup> J. Paradowska, *Mrożek by tego nie wymyślił*, „Polityka” (20.08.2013). <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1552593,1,tydzien-w-polityce-wedlug-paradowskiej.read>. Dostęp: 15.03.2015.

tylko znaczenie językowe związku, ale i jego znaczenie kulturowe. Dużą rolę odgrywa właściwy dobór materiału przykładowego oraz wiadomości o tle kulturowym: pochodzeniu związku i jego funkcjonowaniu w tekstach kultury.

## Uwagi końcowe

Obecność lakunarnych jednostek wielowyrazowych wśród połączeń, które cechuje odtwarzalność, jest interesującym zjawiskiem badanym zarówno w perspektywie językowej, jak i kulturowej. Przyjęcie ujęcia kontrastywnego pozwala na przeprowadzenie studiów, których wyniki mają nie tylko duże znaczenie w ujęciu teoretycznym, ale mogą też znaleźć zastosowanie praktyczne, na przykład w leksykografii.

Fakt istnienia zjawiska lakunarności w zasobach jednostek wielowyrazowych można analizować w różnych ujęciach. Niezależnie od przyjętego podejścia obecność jednostek bezekwiwalentnych w porównaniu dwóch języków skłania do postawienia następujących pytań: Jakie są rodzaje wielowyrazowych jednostek lakunarnych w zasobie stałych połączeń wyrazowych? W jaki sposób lakunarność wpływa na opis frazeograficzny? Odpowiedź na nie stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań.

W perspektywie kontrastywnej występują dwa podstawowe rodzaje wielowyrazowych połączeń lakunarnych: językowe i referencyjne. Pierwszy typ to jednostki wielowyrazowe wyrażające znane użytkownikom języka docelowego znaczenia, które nie zostały zwerbalizowane w postaci spetryfikowanych kombinacji wyrazowych. Ich występowanie ma różnorodne uwarunkowania. Mogą być to na przykład połączenia stanowiące realizacje modeli nieistniejących w języku docelowym lub jednostki poświadczające odmienne konceptualizacje danego znaczenia w porównywanych językach. W grupie tej obecne są również niektóre połączenia pochodzące z ważnych dla danej zbiorowości dzieł literackich czy motywowane wydarzeniami historycznymi o doniosłym znaczeniu w danym kręgu kulturowym.

Do drugiego rodzaju luk należą jednostki wielowyrazowe będące nośnikami znaczeń nieznanymi w kręgu kultury docelowej. Liczne związki lakunarne należące do tej grupy odnoszą się do specyfiki danego etnosu, na przykład realiów i zjawisk, których występowanie jest ograniczone w porównaniu do kultury wyjściowej. Są one niezwykle silnie osadzone w danej kulturze, zazwyczaj bogate w złożone konotacje, przywołujące szereg asocjacji u rodzimych użytkowników danego języka. Wychodząc od podziału na dwa typy, opracowano szczegółową klasyfikację obejmującą następujące rodzaje jednostek lakunarnych: semantyczne, stylistyczne, konotacyjne, aksjologiczne, pragmatyczne, referencyjne, złożone.

Można również założyć, że badanie określonych pól znaczeniowych danych języków wykaże istnienie obu typów lakunarnych jednostek wielowyrazowych, tj. językowych i referencyjnych, przy czym ich dystrybucja będzie różna dla poszczególnych pól.

Przykładowo, analiza kontrastywna polskich, angielskich i włoskich jednostek wielowyrazowych opisujących wiek człowieka potwierdza, że wśród nich występują zarówno luki językowe, jak i referencyjne. W wyekscerpowanym materiale przewagę liczebną wykazują luki językowe, co wydaje się być w dużym stopniu uwarunkowane uniwersalnością występowania zjawisk opisywanych przez jednostki z pola semantycznego wybranego do badania. Związki wielowyrazowe odnoszące się do wieku człowieka odzwierciedlają podobne spostrzeżenia i oceny, które w wielu przypadkach wyrażane są w zbieżny sposób. Stosunkowo niewiele jednostek lakunarnych jest nośnikami treści uwarunkowanych kulturowo, przekazujących znaczenia nieznanymi w kulturze docelowej. W aspekcie lakunarności na uwagę zasługują angielskie stałe połączenia opisujące starość jako okres aktywności człowieka, przejawiającej się w rozmaitych działaniach, na przykład w sporcie czy podróżowaniu.

Analiza polskich, angielskich i włoskich jednostek wyekscerpowanych z opracowań leksykograficznych pozwoliła na stworzenie wykazu wszystkich znaczeń opisywanych przez jednostki wielowyrazowe z korpusu opracowanego na potrzeby badania. Zebrane znaczenia zostały podzielone na kategorie. Matryca ta posłużyła do przeprowadzenia analizy: po naniesieniu jednostek z poszczególnych języków można było wskazać miejsca puste oraz określić zerowe ekwiwalenty systemowe. Taki sposób badania umożliwia sprawniejsze badania jednostek z danego pola, bez potrzeby stosowania różnych kombinacji analizowanych języków.

Zaprononowano również analizę gradacji lakunarności jednostek wielowyrazowych, czyli badania odwrotnej ekwiwalencji. Jednostki podzielono na grupy uszeregowane według kryterium natężenia lakunarności. Połączenia wielowyrazowe mające s frazeologizowane odpowiedniki należą do grupy jednostek o lakunarności zerowej. Kolejną grupę stanowią jednostki o lakunarności częściowej, ostatnią zaś – jednostki wykazujące lakunarność absolutną. Do tej grupy należą związki niemające s frazeologizowanych ekwiwalentów. W tradycyjnych analizach szeregowano jednostki, wychodząc od ekwiwalencji absolutnej. Spojrzenie na zasób stałych połączeń wyrazowych z perspektywy lakunarności daje nieco inny ogląd: badanie natężenia lakunarności skupia uwagę na tym, co nieekwiwalentne, uwypuklając międzyjęzykowe różnice.

Cechy omawianych jednostek wielowyrazowych sprawiają, że wiele z nich wymaga poszerzonego opisu słownikowego. Analiza dostępnych słowników frazeologicznych pokazuje, że słowniki dwujęzyczne, z reguły objętościowo znacznie mniejsze, nie zawierają wielu stałych połączeń wyrazowych. Większość słowników nie zawiera informacji o sposobie opisywania jednostek lakunarnych. Dobór ekwiwalentów wiąże się często z dużymi uproszczeniami. Ponadto w artykułach opisujących jednostki lakunarne nie zawsze stosowane są kwalifikatory – często występują one tylko przy hasłach głównych, a co więcej, często nie używa się ich konsekwentnie. Artykuły hasłowe poza nielicznymi wyjątkami zawierają skąpy materiał przykładowy. Brak konsekwencji widoczny jest również przy podawaniu informacji kulturowych.

Słownik, który zawierałby wyłącznie frazeologizmy lakunarne, byłby opracowaniem o poszerzonej mikrostrukturze. Poświęcenie słownika wyłącznie związkom bezekwiwalentnym pozwoliłoby na wprowadzenie bogatego materiału przykładowego, dającego prawdziwy obraz potencjału poszczególnych związków. Możliwe byłoby również przedstawienie kontekstu językowo-kulturowego. Ogólnie rzecz ujmując, bezekwiwalentne jednostki wielowyrazowe należy uznać za elementy trudne z punktu widzenia leksykografii. Pamiętać trzeba również o tym, że relacja ekwiwalencji ma charakter złożony i nawet w przypadku związków posiadających ekwiwalenty w postaci jednostek wielowyrazowych powinno się objaśniać znaczenie związku języka wyjściowego i wykorzystywać rozmaite elementy definiowania pośredniego, między innymi kwalifikatory oraz informacje o typowych kontekstach użycia.

Połączenia stanowiące luki różnią się od swoich opisowych odpowiedników różnymi parametrami, na przykład zabarwieniem stylistycznym. W niektórych przypadkach występują drobne – aczkolwiek istotne z punktu widzenia opisu słownikowego – różnice semantyczne. Opis luk referencyjnych jest bardziej skomplikowany, ponieważ – tak jak już wspomniano – werbalizują one znaczenia nieznane w kulturze docelowej i z tego powodu bardzo ważną rolę odgrywa odpowiedni dobór materiału egzemplifikacyjnego, ilustrującego rozmaite użycia związków bezekwiwalentnych. W badanym materiale wystąpiły związki, które trudno jest opisać, ponieważ są one właściwie jednostkami oznaczającymi kompleksy pojęciowe. Do takich połączeń należy na przykład wyrażenie *polskie piekielko*.

Z powodu lakunarności – oprócz wyżej wymienionych elementów – słownikowe prezentacje omawianych połączeń powinny zawierać informacje uzupełniające. Mogą one mieć charakter czysto językowy, na przykład podanie modelu, którego realizacją jest dany związek, czy informacji dotyczących restrykcji gramatycznych. Osadzenie kulturowe wiąże się z uwzględnianiem wiadomości dotyczących szeroko rozumianego tła kulturowego, na przykład pochodzenia związków czy też ich intertekstualności.

Podsumowując powyższe rozważania, można skonstatować, że prawdziwe poznawanie lakunarności we wszelkich jej przejawach, w tym również w zasobach odtwarzalnych jednostkach wielowyrazowych poszczególnych języków, wymaga przyjęcia postawy poszukującej, dopuszczającej synkretyzm metodologiczny i otwartej na korzystanie z różnorodnych materiałów i źródeł. W perspektywie międzyjęzykowej występowanie lakunarnych jednostek wielowyrazowych jest zjawiskiem ważnym. Wyniki takich badań mogą być implementowane w różnych dziedzinach. Lakunarne jednostki wielowyrazowe stanowią więc grupę stałych połączeń wyrazowych, którą warto analizować w różnych perspektywach, co pozwoli na ukazanie złożoności badanego zjawiska.

# Bibliografia

## Słowniki, leksykony, encyklopedie i korpusy

- ACP – Reszkiewicz A., *Angielskie czasowniki z przyimkami i phrasal verbs. Słownik*, Warszawa 2003.
- ADC – *Banche dati dell'italiano scritto e parlato*. <http://www.accademiadellacrusca.it/it/link-utili/banche-dati-dellitaliano-scritto-parlato>.
- APST – Häublein G., Jenkins R., *Angielsko-polski słownik tematyczny*, adaptacja D. Staniszevska-Kowalak, Warszawa 1995.
- AS – *Australian Slang*, Melbourne 2008.
- ASD – *Australian Slang Dictionary. An easy guide to Aussie slang*, compiled by L. Steward, Melbourne 2013.
- APSIZ – Borkowski P., *Angielsko-polski słownik idiomów i zwrotów. An English-Polish Dictionary of Idioms and Phrases*, Poznań 1991.
- AZ – Ayto J., *An A-Z of Food and Drink*, Oxford 2002.
- BAS – *Best Aussie Slang*, ed. J. Lambert, Sydney 2008.
- BBI – Benson M., Benson E., Ilson R., *The BBI Dictionary English Word Combinations*, Amsterdam–Philadelphia 1997 (reprinted Poznań 1998).
- BDMP&F – *Brewer's Dictionary of Modern Phrase & Fable*, ed. A. Room, London 2003.

- BNZW – Bardsley D., *Book of New Zealand Words*, Wellington 2013.
- CC – *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*, eds A. Macaulay, M. Seaton, P. Gautier, Glasgow 2002.
- CCDI – *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*, ed. M. Seaton, A. Macaulay, Glasgow 2007.
- CDS – Green J., *Cassell's Dictionary of Slang*, London 2002.
- CELEI – *Collins Easy Learning English Idioms*, eds P. Hands, K. Woodford, Glasgow 2010.
- CI – Corpus italiano PAISÀ. <http://www.corpusitaliano.it>.
- CID – *Cambridge Idioms Dictionary*, ed. E. Walter, Cambridge 2006.
- CIDE – *Cambridge International Dictionary of English*, ed. P. Procter, Bath 1995.
- COCA – *Corpus of Contemporary American English*. <http://corpus.byu.edu/coca/>.
- CPSSS – Orłoś T. Z., Hornik J., *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Kraków 1996.
- CWO – Funk Ch. E., *2107 Curious Word Origins, Sayings & Expressions. From White Elephant to Song Dance*, New York 1993.
- CZPS – Orłoś T. Z., *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Kraków 2003.
- DAPF – Richards K., *Dictionary of Australian Phrase and Fable*, Sidney 2013.
- DC – Tiberi P., *Dizionario delle collocazioni. Le combinazioni delle parole in italiano*, Bologna 2012.
- DCCI – *Dizionario Combinatorio Compatto Italiano*, a c. di V. Lo Cascio, Amsterdam–Philadelphia 2012.
- DCL – *Dizionario delle Combinazioni Lessicali*, a c. di F. Urzì, Lussemburgo 2009.
- DD – Butler S., *The Dinkum Dictionary. The Origins of Australian Words*, Melbourne 2009.
- DdC – Tiberii P., *Dizionario delle colocazioni. Le combinazioni delle parole in italiano*, Bologna 2012.
- DE – Ayto J., *Dictionary of Euphemisms*, London 2000.
- DeM – De Mauro T., *Il dizionario dell lingua italiana*, Torino 2000.



- DIO – *Dizionario italiano*, a c. di E. Olivetti. <http://www.dizionario-italiano.it>.
- DIS – Gobetti D., *Dictionary of Italian Slang and Colloquial Expressions*, New York 1999.
- DLF – Kopestyńska Z., *A Dictionary of Language Functions. Słownik funkcji językowych*, Warszawa 1991.
- DMD – Quartu M.B., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 2000.
- DMDL – Lapucci C., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 1990.
- DMDLO – Lurati O., *Dizionario dei modi dire*, Milano 2001.
- DMDS – Sorge P., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Roma 2001.
- DO – Devoto G., Oli G. C., *Il dizionario della lingua italiana*, Firenze 2001.
- DoTS – Shuttleworth M., Cowie M., *Dictionary of Translation Studies*, New York 2014 [1997].
- DPI – Lapucci C., *Dizionario dei proverbi italiani*, Firenze 2006.
- DPWBP – Walter H., Komorowska E., Krzanowska A. i zespół, *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etmologischen Kommentaren*, Szczecin–Greifswald 2010.
- DPWGW – Walter H., Komorowska E., Krzanowska A. i zespół, *Deutsch-polnisches Wörterbuch der geflügelten Worte. In 80 geflügelten Worten um die Welt. Niemiecko-polski słownik skrzydlatych słów, czyli W 80 skrzydlatych słów dookoła świata*, Szczecin–Greifswald 2013.
- DR – *Duden 11: Redewendungen*, B. Alsleben, W. Scholze-Stubenrecht, Mannheim 2002.
- DS – *Duden 2: Das Stilwörterbuch*, M. G. Chiaro, Mannheim 2001.
- DST – Rostek E. M., *Deutsch. Słownik tematyczny dla młodzieży szkolnej i nie tylko...*, Poznań 2003.

- DU – *Deutsche Universalwörterbuch*, Hrsg. K. Kunkel-Razum, W. Scholze-Stubenrecht, M. Wermke, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 2003.
- DUS – Jurczyński T., *Dictionary of the USA*, Warszawa 1995.
- EAC – Douglas Kozłowska Ch., *English Adverbial Collocations*, Warszawa 1991.
- EI – Seidl J., McMordie W., *English Idioms*, Warszawa 1990 (the reprint authorized by OUP [1988]).
- EJO – *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999.
- EP – Paczolay G., *European Proverbs in 55 Languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese. Európai közmondások 55 nyelven arab, perzsa, szanszkrit, kínai és japán megfelelőekkel*, Veszprém 1997.
- EPD – Szpila G., *An English-Polish Dictionary of False Friends*, Kraków 2003.
- EST – Puńko E., Rostek E. M., *English. Słownik tematyczny dla młodzieży szkolnej i nie tylko...*, Poznań 2001.
- EW – Osuchowska D., *English at Work. An English-Polish Dictionary of Selected Collocations*, Warszawa 2001.
- FF – Pittáno G., *Frase fatta capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*, Bologna 1992.
- FI – Drzymała P., *Fraseologia italiana. Słowniczek frazeologiczny włosko-polski*, Poznań 1993.
- GI – Strutz H., *German Idioms*, New York 1996.
- HPLC – Vranic G., *Hablar por los codos. Frases para un español cotidiano*, Madrid 2004.
- HRGRPF – Fink Arsovski Ž., *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbnih frazema*, Zagreb 2015.
- HSRPF – Fink Arsovsky Ž., *Hrvatsko-slovenski rječnik poredbnih frazema*, Zagreb 2006.
- IA – *Idiomy angielskie*, oprac. P. Gawron, Warszawa 2006.
- IAS – Dzieduszycka M., di Meo A., *Idiomy angielskie. Słownik*, Warszawa 2001.

- IBAL – Di Natale F., Zacchei N., *In bocca al lupo! Espressioni idiomatiche e modi di dire tipici della lingua italiana*, Perugia 2000.
- IEI – Gobetti D., Hall Jr. R. A., Adkins Hall F., Garau S. Z., *2001 Italian and English Idioms. 2001 Espressioni idiomatiche italiane e inglesi*, New York 1991.
- IH – Koszła-Szymańska M., Pulido Ruiz J., *Idiomy hiszpańskie*, Warszawa 2004.
- II – Gobetti D., Adkins Hall F., Garau S. Z., Hall Jr. R. A., *Italian Idioms*, New York 1991.
- IPA – Wolfram-Romanowska D., Kaszubski P., Parker M., *Idiomy polsko-angielskie. Polish-English Idioms*, Warszawa 1999.
- IPF – Kochan B. Zaręba L., *Idiomy polsko-francuskie. Expressions idiomatiques polono-françaises*, Warszawa 1999.
- IPH – Pulido Ruiz J., Leniec-Lincow D., *Idiomy polsko-hiszpańskie. Expresiones fraseológicas polaco-español*, Warszawa 2003.
- IPR – Chlebda W., Gołubiewa A., Wawrzyńczyk J., Wielg T., *Idiomy polsko-rosyjskie. Польско-русские идиомы*, Warszawa 2003.
- IW – *Idiomy włoskie*, oprac. M. K. Podracka, Warszawa 2006.
- JANI – *Język angielski. Nowe 1000 idiomów z przykładami i tłumaczeniem*, przekład i adaptacja K. Hejwowski, Warszawa 2008.
- KEUSA – Berezowski M., *Krótką encyklopedia USA*, Warszawa 2001.
- LAID – *Longman American Idioms Dictionary*, Harlow 1999.
- LCDT – Fox Ch. i in., *Longman Collocations Dictionary and Thesaurus*, Harlow 2013.
- LDCE – *Longman Dictionary of Contemporary English*, Harlow 1995.
- LDBT – Burkhanov I., *Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology*, Rzeszów 1998.
- LDLTAL – Richard J. C., Platt J., Platt H., *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*, Harlow 1993.

- LIA – Gulland D. M., *Langenscheidt 1000 idiomów angielskich z przykładami, tłumaczeniem i indeksem*, przekład i adaptacja K. Hejwowski, Warszawa 2002. [Wyd. oryg. Berlin–München 1996].
- LID – *Longman Idioms Dictionary*, Harlow 1998.
- LiM – Czeszewski M., Foremniak K., *Ludzie i miejsca w języku. Słownik frazeologizmów eponimicznych*, red. nauk. M. Bańko, Warszawa 2011.
- LIW – Zardo M., *Langenscheidt 1000 idiomów włoskich z przykładami, tłumaczeniem i indeksem*, przekład i adaptacja A. Ryłukowska, Warszawa 2002. [Wyd. oryg. Berlin–München 1986].
- LoCFU – Piirainen E., *Lexicon of Common Figurative Units. Widespread Idioms in Europe and Beyond*, vol. II, in cooperation with J. A. Balázsi, New York 2016.
- LM – Litovkina A. T., Mieder W., *Old proverbs never die, they just diversify*, Burlington, Veszprém 2006.
- LNSA – Ratajczak P., *Leksykon nowego słownictwa angielskiego. Lexicon of New English Vocabulary*, Zielona Góra 2005.
- LS – Biedermann H., *Leksykon symboli*, Warszawa 2001.
- LTP – *LTP Dictionary of Selected Collocations*, based on the original work of Christian Douglas Kozłowska and Halina Dzierżanowska, eds J. Hill, M. Lewis, Hove 1999.
- Ł – Jędraszko Cz., *Łacina na co dzień*, Warszawa 1980.
- MCD – *Macmillan Collocations Dictionary*, ed. M. Rundell, Oxford 2010.
- MED – *Macmillan English Dictionary for advanced learners*, ed. M. Rundell, Oxford 2002.
- MEP – *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*, red. U. Dąbska-Prokop, Częstochowa 2000.
- MLJA – Zmoorg J., *Mały leksykon języka angielskiego ze słowniczkiem kultury angielskiej i amerykańskiej*, Białystok 2002.
- MM – *Modi memorandi. Leksykon pamięci kulturowej*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, współpr. J. Kalicka, Warszawa 2014.

- MP – Mrhačova E., Ponczová R., *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Ostrava 2003.
- MNPSP – Prędoła S., *Mały niemiecko-polski słownik przysłów*, Warszawa 1997.
- MSAPH – Szałek M., *Mały słownik angielsko-polskich homonimów. A Small Dictionary of English-Polish Homonyms*, Poznań 2002.
- MSBJP – Godyń J., *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Warszawa–Kraków 2006.
- MSM – Puda-Blokesz M., *Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów frazeologicznych języka polskiego*, Kraków 2015.
- MST – Lipczuk R., *Mały słownik tautonimów niemiecko-polskich. Wyrazy o podobnej formie, lecz różnych znaczeniach*, Warszawa 1990.
- NB – *No Blunder Down Under*, compiled by R. Brown, S. Tester, S. Webber, Brisbane 2012.
- NDI – *Collins Italian Dictionary. Nuovo dizionario inglese. Inglese-Italiano•Italiano-Inglese*, Glasgow–New York 1998.
- NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. <http://nkjp.pl/>.
- NNPSI – Sadziński R., Sadziński W., *Nowy niemiecko-polski słownik idiomów i zwrotów*, Warszawa 2003.
- NSFKPA – *Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej polsko-angielski. The New Kościuszko Foundation Dictionary*, red. J. Fisiak, Kraków 2003.
- NSIAP – Domański P., *Nowy słownik idiomów angielsko-polskich*, Warszawa 1999.
- OCD – *Oxford Collocations dictionary for students of English*, eds M. Deuter, J. Greenan, J. Noble, J. Phillips, Oxford 2002.
- OCEL – *The Oxford Companion to the English Language*, ed. T. McArthur, Oxford 1996.
- ODEI – Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R., *Oxford Dictionary of English Idioms*, Oxford 1994.
- ODI – *The Oxford Dictionary of Idioms*, ed. J. Siefring, Oxford 2005.

- OGBAC – *Oxford Guide to British and American Culture*, ed. J. Crowther, Oxford 1999.
- OI – *Oxford Idioms. Dictionary for learners of English*, ed. B. Francis, Oxford 2006.
- PASF – Kakietek P., *Polsko-angielski słownik frazeologiczny. Polish-English Phraseological Dictionary*, Warszawa 1993.
- PBZF – Małdziejewa W., Wójtowiczowa J., *Polskie i bułgarskie związki frazeologiczne. Полски и български фразеологизми*, Warszawa 1994.
- PDEI – Gulland Daphne M., Hinds-Howell David, *The Penguin Dictionary of English Idioms*, London 2002.
- PDR – Wójtowicz J. Wójcicki M., *Polnische und deutsche Redewendungen*, Warszawa 1997.
- PFST – Słodowska M., *Polsko-francuski słownik tematyczny*, Warszawa 1996.
- PHST – Murcia Soriano A. A., *Polsko-hiszpański słownik tematyczny*, Warszawa 1997.
- PI – Piprek J., Ippoldt J., *Wielki słownik polsko-niemiecki. Großwörterbuch polnisch-deutsch*, t. I–II, Warszawa 1988.
- PIPR, I – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. I. próbny, red. W. Chlebda, Opole 2006.
- PIPR, II – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. II, red. W. Chlebda, Opole 2007.
- PIPR, III – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. III, red. W. Chlebda, Opole 2008.
- PIPR, IV – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. IV, red. W. Chlebda, Opole 2009.
- PIPR, V – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. V, red. W. Chlebda, Opole 2009.
- PIPR, VI – *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. VI, red. W. Chlebda, Opole 2013.
- PLSA – Tokarz E., *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich*, Katowice 1998.
- PLSAPB – Karpaczewa M. i in., *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*, Katowice 1994.

- 
- PMDD – *Per modo di dire. Dizionario dei modi di dire italiani*, Recanati 2002.
- PNST – Sadziński R., *Polsko-niemiecki słownik tematyczny*, Warszawa 1998.
- PPR – Castoldi M., Salvi U., *Parole per ricordare. Dizionario della memoria collectiva*, Bologna 2003.
- PRSPF – *Polsko-rosyjski słownik par przekładowych. Tom zbiorczy Podręcznego idiomatykonu polsko-rosyjskiego (z. 1–5)*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2014.
- PSF – Głowińska K., *Popularny słownik frazeologiczny*, Warszawa 2000.
- PSIA – Wyżyński T., *Podręczny słownik idiomów angielskich. The Compact Dictionary of Idiomatic English*, Warszawa 2000.
- PSM – Słomski P., Słomski P., *Podręczny słownik medyczny angielsko-polski i polsko-angielski*, Warszawa 1996.
- PSPW – Meisels W., *Podręczny słownik polsko-włoski. Dizionario pratico polacco-italiano*, t. I–II, Warszawa 1996.
- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowa, t. XXX, Poznań 2001.
- PWST – Cieśla H., *Polsko-włoski słownik tematyczny*, Warszawa 1997.
- RPSI – Spirydowicz O., *Rosyjsko-polski słownik idiomów*, Warszawa 1988.
- RPSSS – Chlebda W., Mokijenko W. M., Szuleżkowa S. G., *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Łask 2003.
- SAPPAWZ – Rudolf K. F., *Słownik angielsko-polski polsko-angielski wyrazów zdradliwych*, Kraków 2003.
- SPA – Pająk Cz., *Słownik przysłów angielskich. Dictionary of English Proverbs*, Poznań 1998.
- SDS – Bańko M., *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, Warszawa 2006.
- SDJO – Szulc A., *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 2004.
- SDTT – *Słownik dydaktyczny terminologii translatorycznej*, red. nauk. Ju. Lukszyn, Warszawa 1991.

- SEC – Douglas Kozłowska Ch., Dzierżanowska H., *Selected English Collocations*. Warszawa 1993.
- SF – *Słownik frazeologiczny*, red. nauk. oraz oprac. wstępu i układu tematycznego haseł A. Nowakowska, Wrocław 2003.
- SFAPPA – Jaworska, T., *Słownik frazeologiczny angielsko-polski i polsko-angielski*, Warszawa 2002.
- SFPW – Mrozowski T., *Słownik frazeologiczny. Phraseologisches Wörterbuch. Polsko-Niemiecki. Polnisch-Deutsch*, Warszawa 2007.
- SFWP – Bąba S., Liberek J., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002.
- SHPPH – Perlin J, Perlin O., *Słownik hiszpańsko-polski polsko-hiszpański. Diccionario español-polaco polaco-español*, Warszawa 2000.
- SI – Stawińska K., *Idiomy francuskie w ćwiczeniach*, Warszawa 1998.
- SIA – *Słownik idiomów angielskich*, red. nauk. J. Fisiak, Warszawa 1993.
- SIAM – Marcinkiewicz P., Piotrowski T., *Słownik idiomów amerykańskich*, Poznań 2003.
- SIAZ – *Słownik idiomów angielskich ... od Acid test do Zero hour ...*, Warszawa 1999.
- SIFP – Zareba L., *Słownik idiomatyczny francusko-polski*, 2000.
- SIPJ – Szczepankowska I., *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok 2011.
- SLDM – *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002.
- SMJPPJ – Adachi K., *Słownik minimum japońsko-polski i polsko-japoński. Nippongo-pōrando-o-pōrandogo-nippongo-shōjiten*, wyd. VII, Warszawa 2006.
- SMTK – Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003.
- SP – Bańko M., *Słownik porównań*, Warszawa 2004.



- SPPT – Ruszkowski M., *Słownik polskich pleonazmów i tautologii*, Kielce 2012.
- SPSZ – Kubitsky J., *Słownik polsko-szwedzki*, Warszawa 1998
- SPWO – Bańko M., *Słownik peryfraz, czyli wyrażen omownych*, Warszawa 2002.
- SJ – Stanisławski J., *Wielki słownik polsko-angielski. The Great Polish-English Dictionary*, t. I–II, wyd. 11, Warszawa 1990.
- SS – Cirlot J. E., *Słownik symboli*, Kraków 2000.
- SSR – Spychalska M., Hołota M., *Słownik sloganów reklamowych*, Warszawa 2009.
- SSWSCPiO – Markiewicz H., Romanowski A., *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*, Kraków 2007.
- SSWSCPiO, II – *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*, oprac. H. Markiewicz przy współudziale M. Kotowskiej-Kachel i A. Romanowskiego, Kraków 2012.
- STAPPA – Jastrzębska-Okoń I., *Słownik tematyczny angielsko-polski polsko-angielski*, Warszawa 1999.
- STJA – Maclean-Hańckowiak U., Ratajczak P., *Słownik tematyczny języka angielskiego dla licealistów i studentów*, Zielona Góra 1993.
- STJN – Hatała G., Bielicka M., *Słownik tematyczny języka niemieckiego dla licealistów i studentów*, Zielona Góra 1995.
- STJP – Kita M., Polański K., *Słownik tematyczny języka polskiego*, Warszawa 2002.
- SW – Kozielski J., *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu w języku polskim i rosyjskim*, Warszawa 1959.
- SWPIL – Kopaliński W., *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, Warszawa 2000.
- SZA – *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, red. nauk. i merytoryczny tomu E. Mańczak-Wohlfeld, Warszawa 2010.
- ŚG – Furgalińska J., *Ślónska godka. Ilustrowany słownik dla Hanyków i Goroli*, Warszawa 2011.

- TSIZiW – Radziejewski D., *Tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażzeń z dodatkiem przysłów i sentencji*, Włocławek 1997.
- TSZ – Paczolay G., *Többyelvű szólás – és közmondás – gyűjtemény. Multilingual Comparative Dictionary of Proverbs*, Budapest 2015.
- TT – *Terminologia tłumaczenia*, red. nauk. J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M.C. Cormier, Poznań 2006.
- TTT – *Tezaurus terminologii translatorycznej*, red. nauk. J. Lukszyn, Warszawa 1993.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. D. Dubisz, t. I–IV, Warszawa 2003.
- USPW – *Uniwersalny słownik polsko-włoski. Dizionario universale polacco-italiano*, red. M. K. Podracka, Warszawa 2008.
- USJA – *Uniwersalny słownik tematyczny języka angielskiego*, red. G. Baranowski, Zielona Góra 2001.
- USTJN – *Uniwersalny słownik tematyczny języka niemieckiego*, red. G. Woźniakowski, Zielona Góra 2003.
- VT – *Vocabolario Treccani*. <http://www.treccani.it/vocabolario>.
- WIA – Gajda R., *Wybór idiomów angielskich*, Warszawa 1991.
- WSF – Fliciński P., *Wielki słownik frazeologiczny*, Poznań 2012.
- WSPF – Pieńkos E., Pieńkos J., Zaręba L., Dobrzyński J., *Wielki słownik polsko-francuski*, t. II, Warszawa 1996.
- WIN – Donath A., *Wybór idiomów niemieckich*, Warszawa 1999.
- WIW – Salwa P., Szleszyńska M., *Wybór idiomów włoskich*, Warszawa 1993.
- WSAP – *Wielki słownik angielsko-polski PWN–Oxford*, red. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa 2002.
- WSPA – *Wielki słownik polsko-angielski PWN–Oxford*, red. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa 2004.
- WSFJP – Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- WSPWN – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.
- WSPH – Perlin O., *Wielki słownik polsko-hiszpański. Gran diccionario polaco-español*, t. I, Warszawa 2006.

- WSPN – *Wielki słownik polsko-niemiecki. Großwörterbuch polnisch-deutsch*, red. nauk. J. Wiktorowicz, A. Frączek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- ZPRI – Deboveanu-Terpu E., Wójtowicz J., *Zbiór polsko-rumuńskich idiomów*, Warszawa 1984.
- БТСРЯ – *Большой толковый словарь русского языка*, сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов, СПб 2000.
- СРЯОЕ – *Словарь русского языка: В 4-х т., под ред. А. П. Евгеньевой*, Москва, 1981–1984.
- СРЯО – Ожегов С. И., *Словарь русского языка*, Москва 1968.
- ШФСРЯ – Жуков В. П., Жуков А. В., *Школьный фразеологический словарь русского языка*, Москва 2001.

## Opracowania

- Adamiec D., *Frazeologia w Słowniku języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VI, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2004, s. 59–71.
- Adamska-Sałaciak A., 2012. *Between designer drugs and afterburners: A Lexicographic-Semantic Study of Equivalence*, “Lexicos”, 21 (2011), s. 1–22. <http://lexicos.journals.ac.za/pub/article/view/5/43>. Dostęp: 16.11.2012.
- Adamska-Sałaciak A., *Translation of Dictionary Examples – Notoriously Unreliable?*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti. Congress Internazionale di Lessicografia*, eds E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, vol. I, Torino 2006, s. 493–501.
- Aksamitov A., Czurak M., *Białorusko-polski słownik frazeologiczny. Zasady opracowania*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, red. M. Basaj, D. Rytel, Warszawa 1994, s. 181–186.
- Anders H., *NEVER SAY DIE – Englische Idiome um den Tod und das Sterben*, Frankfurt/Main 1995.
- Anokhina T., *The Linguistic Lacunicon: Cognitive Mapping in Schemes and Terms*, “Journal of Education, Culture and Science”, 1 (2013), s. 166–174.
- Anusiewicz J., *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1994.

- Awdiejew A., *Organizacja słownika frazemów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2007, s. 309–315.
- Baker M., *Common Problems of Non-equivalence (excerpts)*, [w:] *Texts for and about Translation*, ed. J. Tomaszczyk, Piotrków Trybunalski 1999, s. 147–158.
- Bałuk-Ulewiczowa T., *Beyond Cognizance: Fields of Absolute Untranslatability*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorskiej*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wolański, Gdańsk 2000.
- Baran A., *On the Role of Visualisation in Understanding Phraseologisms on the Example of Commercials*, "Folklore", 53 (2013), s. 47–72.
- Bárdosi V., *„Une ange passe” : contribution a l’étymologie d’une locution*, [w:] *EUROPHRAS 88. Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12–16 mai 1988*, éd. G. Gréciano, Strasbourg 1989, s. 7–16.
- Bárdosi V., Hessky R., *Phraseographie des Ungarischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 1017–1026.
- Bartmiński J., Panasiuk J., *Stereotypy językowe*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 371–395.
- Bartmiński J., *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. tegoż, Lublin 2003, s. 59–86.
- Bąba S., Liberek J., *O sposobach pomnażania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas, t. VI, Nowa frazeologia w nowej Europie*, red. M. Aleksiejenko, W. Mokijenko, H. Walter, Szczecin–Greifswald 2002, s. 347–355.
- Bąba S., Żmuda-Trzebiatowski K., *Z dziejów polskiej frazeografii. O dziele Antoniego Krasnowolskiego. „Słowniczek frazeologiczny. Poradnik dla piszących” z 1899 roku*, [w:] *Silva rerum. Księga poświęcona Markowi Koraszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Borejszo, S. Mikołajczak, Poznań 1999, s. 102–112.
- Bednarczyk A., *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*, Warszawa 2008.

- Belczyk A., *Poradnik tłumacza z angielskiego na nasze*, Kraków 2002.
- Bentivogli L., Pianta E., *Looking for lexical gaps*, [w:] *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress*, eds U. Heid, S. Evert, E. Lehmann, Ch. Rohrer, Stuttgart 2000, s. 663–669.
- Bentivogli L., Pianta E., Pianesi F., *Coping with lexical gaps when building aligned multilingual wordnets*, [w:] *Second International Conference on Language Resources and Evaluation LREC 2000. Workshop Proceedings European Language Resource Association. Proceedings of LREC–2000, Athens 29 May 2000*, ed. Ch. Draxler, b.m. 2000, s. 993–997.
- Berthemet E., „*Phraseological Equivalence*” in digital multilingual dictionaries, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 351–358.
- Berthemet E., *Colidioms: An Online Software for Phraseography and Paronymiography*, [w:] *Proceedings of the 15<sup>th</sup> EURALEX International Congress*, eds R. V. Fjeld, J. M. Torjusen, Oslo 2012, s. 883–889, [http://www.euralex.org/elx\\_proceedings/Euralex2012/pp883-888%20Berthemet.pdf](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2012/pp883-888%20Berthemet.pdf)  
Dostęp: 10.03.2014.
- Berezowski L., *Dialect in Translation*, Wrocław 1997.
- Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E., *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Harlow 1999.
- Bikova G. V., *The lacunarity as a category of the lexical systemology, “Communication Culture and Its Formation”*, 6 (1999), s. 60–63.
- Bielińska M., *Propozycje kryteriów ewaluacji opisu leksykograficznego frazeologizmów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2007, s. 317–324.
- Bielińska M., *Słownik pośrednikiem między kulturami? Analiza jednojęzycznych słowników języka obcego jako obcego*, [w:] *Kontakty językowe i kulturowe w Europie. Sprach- und Kulturkontakte in Europa*, red. A. Kątny, Gdańsk 2008, s. 255–266.
- Bierwiazzonek B., *A Cognitive Study of the Concept LOVE in English*, Katowice 2002.
- Bogusławski A., *Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami*, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, red. Z. Saloni, Wrocław 1988, s. 19–65.

- Bogusławski A., *O zasadach rejestrowania jednostek języka*, „Poradnik Językowy”, 8 (1976), s. 356–364.
- Bogusławski A., *Uwagi o pracy nad frazeologią*, [w:] tegoż, *Sprawy słowa. Word Matters*, Warszawa 1994, s. 125–136.
- Bogusławski A., *Zagadnienie jednostek przekładowych*, [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*. Praca zbiorowa pod red. A. Bogusławskiego i J. Mędelskiej, Warszawa 1997, s. 7–22.
- Borejsza J. W., „*Sprawa polska*” w XIX i XX wieku, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, 4 (2001), s. 247–262.
- Bralczyk J., *444 zdania polskie*, Warszawa 2007.
- Bralczyk J., *O języku Wałęsy*, „Teksty Drugie”, 4 (1990), s. 60–81.
- Bralczyk J., *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne*, Warszawa 2006.
- Brusatin M., *Storia di colori*, Torino 2000.
- Brzezina M., *Polszczyzna Żydów*, Warszawa–Kraków 1986.
- Budziszewska W., *Żargon ochweśnicki*, Łódź 1957.
- Burger H., *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, 4. Auflage, Berlin 2010.
- Burkhardt H., *Kulturemy i ich miejsce w teorii przekładu*, [w:] *Język a Kultura*, t. 20: *Tom jubileuszowy*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2008, s. 197–209.
- Busse U., *The Impact of Lexical Borrowing from English on German: Facts, Figures, and Attitudes*, [w:] *The Globalisation of English and the English Classroom*, eds C. Gnutzmann, F. Intemann, Tübingen 2005, s. 57–70.
- Buttler D., *Koncepcja pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny”, 2 (1967), s. 41–59.
- Buttler D., *Znaczenie strukturalne a znaczenie realne stałych związków wyrazowych (Paralele frazeologii i słowotwórstwa)*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. I, red. M. Basaj, D. Rytel, Wrocław 1982, s. 49–56.
- Bykova G. V., *Phenomenon of Lacunarity: Some Results of Theoretical Apprehension and Prospects of Lexicographic Presentation*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 135–141.
- Carstensen B., Galinsky H., *Amerikanismen der deutschen Gegenwartssprache: Entlehnungsvorgänge und ihre stilistischen Aspekte*, Heidelberg 1963.

- Chlebda W., *Ala ma kota w krainie czarów*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, red. nauk. tegoż, Opole 2007, s. 325–330.
- Chlebda W., *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*. Praca zbiorowa pod red. A. Bogusławskiego i J. Mędelskiej, Warszawa 1997, s. 23–66.
- Chlebda W., *Definiowanie skrzydlatych słów jako problem leksykograficzny*, [w:] *Język polski w perspektywie diachronicznej i synchronicznej*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, współpr. D. Szagun, Zielona Góra 2004, s. 57–69.
- Chlebda W., *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 335–342.
- Chlebda W., *Frazeologia biblijna w „Wielkim słowniku polsko-rosyjskim”*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, *Filologia Rosyjska*, XXVIII (1991), s. 23–29.
- Chlebda W., *Frazeologia polska minionego wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 155–165.
- Chlebda W., *Frazeologia polska okresu „przemiany i przelomu”*, [w:] *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa. Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, red. S. Gajda, A. Vidovič Muha, Opole 2003, s. 151–190.
- Chlebda W., *Losy frazemów biblijnych w języku polskim i rosyjskim*, VIII *Musica Antiqua Europae Orientalis*, Vol 2: *Acta Slavica*, Bydgoszcz 1988, s. 345–360.
- Chlebda W., *Mały prywatny katalog pilnych zadań frazeologicznych*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 15–31.
- Chlebda W., *Między pleonazmem a oksymoronem*, „*Slavia Orientalis*”, 4 (1979), s. 435–443.
- Chlebda W., *Nad projektem dwujęzycznego słownika frazemów biblijnych*, „*Roczniki Humanistyczne TN KUL*”, XXXVII–XXXVIII (1989–1990), s. 117–128.
- Chlebda W., *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reproduktów wielowyrazowych*, [w:] *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka*, red. nauk. tegoż, Opole 2010, s. 15–35.

- Chlebda W., *O pokrewieństwach i powinowactwach frazeologicznych*, [w:] *Ogród nauk filologicznych. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Kochmanowi*, red. M. Balowski, Opole 2005, s. 87–100.
- Chlebda W., *O specyficzności ustalania ekwiwalentów przekładowych w dwujęzycznym słowniku skrzydlatych słów*, [w:] *Frazeografia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz*, red. nauk. M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001, s. 295–302.
- Chlebda W., *O założeniach polsko-rosyjskiego słownika frazemów biblijnych*, [w:] *Studia i Materiały WSP w Zielonej Górze, Filologia Rosyjska*, t. 6, Zielona Góra 1987, s. 165–173.
- Chlebda W., *O źródłach, celach i drogach postępowania etnolingwistycznego w badaniach porównawczych*, „*Studia Slavica. Slovanské Studie*”, XIV (2010), s. 121–134.
- Chlebda W., *Pamięć ujęzykowiona*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. VI, *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, red. J. Adamowski, M. Wójcicka, Lublin 2012, s. 109–119.
- Chlebda W., *Poszukiwanie odpowiedników przekładowych: punkty wyjścia*, [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. tegoż, Opole 2011, s. 7–17.
- Chlebda W., *Pozaśrodowiskowe funkcje frazeologii środowiskowej (język sportu a polszczyzna ogólna)*, [w:] *Polskie języki. O językach zawodowych i środowiskowych. Materiały VII Forum Kultury Słowa*, red. M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2010, s. 243–255.
- Chlebda W., *Rosyjska frazeologia biblijna dziś*, [w:] *Musica Antiqua Europae Orientalis*, vol. 2: *Acta Slavica*, Bydgoszcz 1991, s. 125–135.
- Chlebda W., *Siatka hasłowa przekładowego słownika skrzydlatych słów jako swoisty tekst kultury*, [w:] *Przekład – język – kultura*, red. R. Lewicki, Lublin 2002, s. 87–95.
- Chlebda W., *Skrzydlate słowa a frazeologia*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 9–20.
- Chlebda W., *Słownik a „dwuoczne postrzeganie świata”*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, Lublin 1993, s. 195–205.
- Chlebda W., *Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość*, „*Etnolingwistyka*”, 23 (2011), s. 83–98.



- Chlebda W., *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole 2005.
- Chlebda W., *Typy odpowiedniości przekładowych w dwujęzycznym słowniku skrzydlatych słów*, [w:] *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*, red. H. Wróbel, Kraków 2000, s. 69–75.
- Cieślińska W., *Problemy ekwiwalencji frazeologii rosyjskiej w przekładzie na język polski*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, „Prace Językoznawcze”, 14 (1988), *Studia ruscystyczne i slawistyczne*, s. 99–101.
- Coleman J., *The Life of Slang*, Oxford 2012.
- Colson J.-P., *A new statistical classification of set phrases*, [w:] *Phraseology and Discourse: Cross Linguistic and Corpus-based Approaches*, eds A. Pamiés, J. M. Pazos Bretaña, L. Luque Nadal, Baltmannsweiler 2012, s. 377–385.
- Colson J.-P., *Corpus linguistics and phraseological statistics: a few hypotheses and examples*, [w:] *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen: Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifität der Phraseologie*, Hrsg. H. Burger, A. Häcki Buhofer, G. Gréciano, Baltmannsweiler 2003, s. 47–59.
- Colson J.-P., *Cross-linguistic phraseological studies*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, eds S. Granger, F. Meunier, Amsterdam–Philadelphia 2008, s. 191–206.
- Colson J.-P., *Phraseology and computational corpus linguistics: From theory to practical example*, [w:] *Langues à niveaux multiples. Hommage au Professor Jacques Lerot à l'occasion de son éméritat*, éd. H. Bouillon, Louvain-la-Neuve 2004, s. 35–45.
- Colson J.-P., *The World Wide Web as a corpus for set phrases*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 1071–1077.
- Corrigan R., Moravcsik E., Ouali H., Wheatley K., *Introduction. Approached to the study of formulae*, [w:] *Formulaic Language*. Vol. 1: *Distribution and historical change*, eds R. Corrigan, E. A. Moravcsik, H. Ouali, K. M. Wheatley, Amsterdam–Philadelphia 2009, s. XI–XXIV.

- Cowie A. P., *English phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 929–939.
- Cvilkaitė J., *Lexical Gaps. Resolution by Functionally Complete Units of Translation*, „Darbai ir Dienos” 45 (2006), s. 127–141.
- Čermák F., *Frequent proverbs and their meanings: A proposal of a linguistic description. The core and paremiological minima described*, [w:] 3<sup>o</sup> Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios. 3<sup>rd</sup> Interdisciplinary Colloquium on Proverbs. ACTAS ICP09 PROCEEDINGS, eds R. JB Soares, O. Lauha-kangas, Tavira 2010, s. 40–65.
- Čermák F., *Substance of idioms: Perennial problems, lack of data or theory?*, „International Journal of Lexicography”, 14 (1) (2001), s. 1–20.
- Čermák F., *Text introducers of proverbs and other idioms*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstandsprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung*, Hrsg. C. Földes, J. Wirrer, Hohengeren 2004, s. 27–46.
- Dagut M., *Semantic „Voids” as a Problem in the Translation Process*, „Poetics Today”, 2/4, *Translation Theory and Intercultural Relations* (1981), s. 61–71.
- Dagut M., *Hebrew-English translation. A linguistic analysis of some semantic problems*, Haifa 1981.
- Daszczyńska I., *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne*, Słupsk 1987.
- Demograficzne i indywidualne starzenie się: wyzwania edukacyjne*, red. A. A. Zych, Kielce 2001.
- Dobrovolskij D., *Cognitive approaches to idiom analysis*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 789–818.
- Dobrovolskij D., *Contrastive idiom analysis: Russian and German idioms in theory and the bilingual dictionary*, „International Journal of Lexicography”, 13/3 (2000), s. 169–186.
- Dobrovolskij D., *Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist?*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovolskij, Baltmannsweiler 2011, s. 7–24.

- Dobrowol'skij D., Piirainen E., *Figurative Language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*, Amsterdam 2005.
- Durante V., *Para la elaboración de un diccionario fraseológico español-italiano: base metodológica*, Napoli 2006.
- Dyczewski L. OFM Conv, *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*, Lublin 1994.
- Dziamka-Lenart G., *Frazeologizmy określające wiek człowieka w tematycznych słownikach frazeologicznych języka polskiego*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas*, t. IX: *Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu*, red. M. Aleksiejenko, M. Hordy, Szczecin 2008, s. 121–128.
- Dziamka-Lenart G., *Kryteria oceny szkolnych słowników frazeologicznych*, [w:] *Istnieć w kulturze. Między teorią z praktyką edukacyjną*, red. M. Święcicka, D. Jastrzębska-Golonka, A. Rypel, Bydgoszcz 2010, s. 284–294.
- Dziamka-Lenart G., *Rozwój frazeografii polskiej po 1989 roku*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, Toruń 2007, s. 395–400.
- Dziamka-Lenart G., *110 lat polskiej frazeografii*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 163–193.
- Edwards M., *Text analysis and translation methodology*, [w:] *XIV Congresso de AEDEAN*, eds F. Eguiluz, J. M. Santamaría, Bilbao 1992, s. 353–359.
- Ejger H., Panasiuk I., *Lakunen und Konzepte: Zur Frage der Determinierung interkultureller Unterschiede*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 112–118.
- Eletti V., *Manuale di editoria multimediale*, Roma–Bari 2005.
- Engelking A., *Istota, ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*, „Przegląd Humanistyczny”, IV (1984), s. 115–129.
- Engelking A., Markowski A., Weiss E., *Kwalifikatory w słownikach – próba systematyzacji*, „Poradnik Językowy”, 5 (1989), s. 300–309.
- Ertelt-Vieth A., *Kulturvergleichende Analyse von Verhalten, Sprache und Bedeutung im Moskauer Alltag. Beitrag zu einer empirisch, kontrastiv und semiotisch ausgerichteten Landeswissenschaft*, Frankfurt/Main 1990. [Beiträge zur Slavistik, Vol. 11]

- Ertelt-Vieth A., *Weiterentwicklung des Lakunen-Modells und der Lakunen-Theorie: axiologische Lakunen, Dreiteilung des Modells, Symbole*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 49–72.
- Fanfani M., *Phraseographie des Italienischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 975–986.
- Farø K., *Danish Phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 949–958.
- Feilke H., *Syntaktische Aspekte der Phraseologie III: „Construction Grammar“ und verwandte Ansätze*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. I, Berlin–New York 2007, s. 63–76.
- Fernando Ch., *Idioms and Idiomacity*, Oxford 1996.
- Fiedler S., *„Am Ende des Tages zählt die Performance“ – Der Einfluss des Englischen auf die Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 163–172.
- Fiedler S., *English Phraseology*, Tübingen 2007.
- Fiedler S., *„Gläserne Decke und Elefant im Raum.“ Phraseologische Anglizismen im Deutschen*, Berlin 2014.
- Fiedler S., *Plansprache und Phraseologie: empirische Untersuchungen zu reproduzierten Sprachmaterial im Esperanto*, Frankfurt/Main 1999.
- Fiedler S., *„Willkommen zurück!“ – Der Einfluss des Englischen auf die Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, [w:] *Phraseology in Motion I. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel 2004)*, eds A. Häcki Buhofer, H. Burger, Baltmannsweiler 2006, s. 451–465.
- Fiedler S., *Englische Redewendungen und Sprichwörter in der Praxis*, Leipzig 2012.

- Filipenko T., Mokijenko V., *Phraseographie des Russischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 998–1007.
- Fliciński P., *Frazeologia biblijna w przestrzeni telematycznej*. Część pierwsza: Zwroty, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. ks. P. Bortkiewicz, M. Mikołajczak, M. Rybka, t. IV, Poznań 2009, s. 165–178.
- Fliciński P., *Narodowy Korpus Języka Polskiego w warsztacie frazeografa i frazeologa tradycjonalisty*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstu*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 31–44.
- Fliciński P., *Sposoby pomnażania współczesnego zasobu frazeologicznego polszczyzny*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2010, s. 21–32.
- Fliciński P., *Wybrane frazeologizmy „sportowe” w normie użytkowej współczesnej polszczyzny*, „Poznańskie Studia Językoznawcze”, XIII (XXXIII) (2006), s. 31–49.
- Fliciński P., *Z życia wybranych frazeologizmów biblijnych we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. ks. P. Bortkiewicz, M. Mikołajczak, M. Rybka, t. III, Poznań 2007, s. 214–228.
- Frazeografia słowiańska*, red. M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2001.
- Fraser B., *Pragmatic markers*, „Pragmatics”, 6/2 (1996), s. 167–190.
- Gajda S., *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 21–28.
- Gębka-Wolak M., *Właściwości składniowe frazeologizmów z komponentem „palce//paluszki lizać”*, „Studia Językoznawcze”, 10 (2011), s. 69–77.
- Giacoma L., *Fraseologia e fraseografia. Riflessioni teoriche e applicazioni pratiche nel confronto tedesco-italiano*. Frankfurt/Main 2012.
- Glahn R., *Der Einfluss des Englischen auf gesprochene deutsche Gegenwartssprache*. Frankfurt/Main 2002.
- Gläser R., *The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A.P. Cowie, Oxford 1998, s. 125–143.

- Gläser R., *The Translation Aspect of Phraseological Units in English and German*, [w:] *Papers and Studies in Contrastive Linguistics. The Polish-English Contrastive Project*, ed. J. Fisiak, Poznań 1984, s. 123–134.
- Głaz A., *Profilowanie pojęć w tekście a jego (nie)przekładalność*, [w:] *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin 1998, s. 185–194.
- Głowiński M., *Wartościowanie w badaniach literackich a język potoczny*, [w:] *O wartościowaniu w badaniach literackich*, red. S. Sawicki, W. Panas, Lublin 1986, s. 179–195.
- Gondek A., Szczęk J., *Farben in den Phraseologismen des Deutschen und des Polnischen*, „*Studia linguistica*”, XX (2001), s. 83–94.
- Gouws R. H., *Equivalent relations, context and cotext in bilingual dictionaries*, „*Hermes, Journal of Linguistics*”, 28 (2002), s. 195–209.
- Gouws R. H., Prinsloo D. J., *What to Say about mañana, totems and dragons in a Bilingual Dictionary. The Case of Surrogate Equivalence*, [w:] *Proceedings of the XII EURALEX International Congress*, eds E. Bernal, J. DeCesaris, Barcelona 2008, s. 869–877.
- Grabias S., *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 235–253.
- Granger S., *Prefabricated Patterns in Advanced EFL Writing: Collocations and Formulae*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 145–160.
- Grochowski M., *Zarys leksykologii i leksykografii*, Toruń 1982.
- Grodzki E., *Using Lacuna Theory to Detect Cultural Differences in American and German Automotive Advertising*, Frankfurt/Main 2003.
- Grucza F., *Lingwistyczne uwarunkowania glottodydaktyki*, [w:] *Glottodydaktyka a lingwistyka. Materiały z II Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW Jadwisin 13–15 listopada 1974*, red. F. Grucza, Warszawa 1976, s. 7–25.
- Grucza S., *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, „*Przegląd Glottodydaktyczny*”, 17 (2000), s. 131–153.
- Grybosiowa A., *Obce kulturowo formuły nawiązywania kontaktu we współczesnej polszczyźnie. Geneza, recepcja, wartościowanie*, [w:] *taż, Język wtopiony w rzeczywistość*, Katowice 2003, s. 176–185.

- Gryshkova N., „Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea” – propozycja regulacji terminologicznych, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym świecie Słowian i ich sąsiadów 3*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014, s. 21–50.
- Grzeczność nasza i obca, red. M. Marcjanik, Warszawa 2005.
- Grzegorzczkowska R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001.
- Grzybek P., *What Does Proverb Familiarity Depend Upon and What Depends on Proverb Familiarity*, [w:] *2<sup>nd</sup> Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, 9<sup>th</sup> to 16<sup>th</sup> November 2008, 2<sup>o</sup> Colóquio Interdisciplinar Sobre Provérbios*, eds R. JB Soares, O. Lauhakangas, Tavira 2009, s. 214–229.
- Guławska-Gawkowska M., *Somatische und emotionale Konzepte in der deutschen und polnischen Phraseologie. Ein lexikographischer Ansatz zum phraseologischen Wörterbuch*, Frankfurt/Main 2013.
- Guławska-Gawkowska M., *Zastosowanie komputerowych korpusów tekstowych w kontrastywnych badaniach frazeologicznych*, [w:] *50 lat polskiej translatoryki. Materiały z konferencji zorganizowanej przez ILS UW w Warszawie w dn. 23–25.11.2007*, red. K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska, Warszawa 2009, s. 291–301.
- Hale K. L., *Gaps in Grammar and Culture*, [w:] *Linguistics and Anthropology. In Honour of C. F. Voegelin*, eds M. Dale Kinkade, K. L. Hale, O. Werner, Lisse 1975, s. 295–315.
- Hallsteinsdóttir E., Farø K., *Interlinguale Phraseologie: Theorie, Praxis und Perspektiven*, „Yearbook of Phraseology”, 1 (2010), s. 125–158.
- Heller L., Macris J., *Parametric Linguistics*, The Hague 1967.
- Herbst T., Heath D., *Enzyklopädische Lernerwörterbücher – ein neuer Wörterbuchtyp?*, [w:] *Wörterbücher und ihre Benutzer*, Hrsg. G. Henrici, E. Zöfgen, Tübingen 1994, s. 149–163.
- Herman W., *Frazem – próba definicji*, „Poradnik Językowy”, 7 (2004), s. 21–29.
- Hołyńska T., *Dlaczego kłamca łże jak pies?*, [w:] *Język – człowiek – kultura. Księga pamiątkowa poświęcona Marianowi Jurkowskemu*, red. B. Czopek-Kopciuch, Piotrków Trybunalski 2000, s. 127–128.
- Howarth P., *The Phraseology of Learners' Academic Writing*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 161–186.

- Huszczka R., *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*, Warszawa 2006.
- Ignatowicz-Skowrońska J., *Frazeologizmy jako tworzywo stylu współczesnej powieści polskiej*, Szczecin 2008.
- Ignatowicz-Skowrońska J., *Koncepcja leksykograficzna „Rosyjsko-polskiego słownika frazeologii rosyjskiej”*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2007, s. 121–131.
- Ignatowicz-Skowrońska J., *Współczesna frazeografia polska*, [w:] *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną: prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Poznań 2004, s. 109–120.
- Ignatowicz-Skowrońska J., *Związki frazeologiczne z komponentem „kapelusze” w słownikach i w tekstach*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2013, s. 81–89.
- Ignatowicz-Skowrońska J., Szyntor-Bykowska A., *Polisemia frazeologizmów w świetle współczesnej praktyki leksykograficznej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 9 (2009), s. 77–97.
- Inoue A., *Present-Day Spoken English: A Phraseological Approach*, Tokyo 2007.
- Ivanova L., *Kulturhintergrund im zweisprachigen Wörterbuch. Am Beispiel des Sprachenpaars Deutsch and Bulgarisch*, [w:] *Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache*, Hrsg. A. Dimova, V. Jesenšek, P. Petkov, Hildesheim–Zürich–New York 2006, s. 73–83. [Germanistische Linguistik 184–185]
- Jacobsen J. R., Manley J., Pedersen V. H., *Examples in the bilingual dictionary*, [w:] *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires*, Hrsg. F.-J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta, vol. III, Berlin–New York 1991, s. 2782–2789.
- Jadacka H., *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa 2006.
- Jadanowska K., *A to ci dopiero, a to ci heca, a to ci dopiero heca – pytanie o kształt i granice wybranej jednostki języka*, [w:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji V: Frazeologizmy*, red. I. Kosek, R. Makarewicz, K. Zawilska, Olsztyn 2015, s. 65–70.



- Jaki S., *Phraseological substitutions in Newspaper headlines. „More than Meets the Eye”*, Amsterdam–Philadelphia 2014.
- Jakubowska E., *Cross-cultural Dimensions of Politeness in the Case of Polish and English*, Katowice 1999.
- Jankovičová M., *Ruská bezekvivalentná frazeológia: frazeologická teória a frazeografická prax*, „Philologica”, LXXI (2013), s. 187–195.
- Janus D., *Polsko-niemiecka frazeologia somatyczna w słownikach Abrahama Troca i Samuela Bogumiła Lindego*, Gdańsk 2012.
- Jarecka U., *Starość w mediach – konteksty, tendencje i przemilczenia*, „Kultura Współczesna”, 1/2 (2001), s. 98–113.
- Jaskot M. P., Ganoshenko Ju., *Cultureme and non-equivalent lexis in dictionaries*, „Cognitive Studies. Études cognitives”, 15 (2015), s. 115–124.
- Jawór A., *Gasnące frazeologizmy*, „Poradnik Językowy”, 8 (2011), s. 88–100.
- Jäger G., *Translation und Translationslinguistik*, Halle 1975.
- Jędrzejewski M., *Wpływ reklamy na pokolenie*, [w:] *Estetyka reklamy*, red. M. Ostrowicki, Kraków 2002, s. 261–272.
- Jędrzejko E., *Z problemów składni frazeologizmów w ujęciu generatywnego słownika czasowników polskich*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. I, red. A. M. Lewicki, Warszawa 1996, s. 113–124.
- Jędrzejko E., *Verbo-nominal phraseology in the lexicographic description*, [w:] *Topics in Phraseology*, vol. I, *Theory and Practice*, ed. P. Kakietek, Katowice 1998, s. 33–51.
- Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003.
- Kaczmarek B. L. J., *Misterne gry w komunikację*, Lublin 2009.
- Kaczyński M., *Gramatyka języka włoskiego*, Warszawa 1996.
- Kania S., Tokarski J., *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984.
- Karney J. E., *Pedagogiczne aspekty kresu życia człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2 (1999), s. 103–116.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J., *Lingwistyka płci. On i ona w języku*, Lublin 2010.
- Katriel T., *Talking straight: dugri speech in Israeli Sabra culture*, Cambridge 1986.
- Kołodziejek E., *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin 2007.

- Kołodziejek E., *Gwara środowiskowa marynarzy na tle subkultury marynarskiej*, Szczecin 1994.
- Korhonen J., *Phraseographie des Finnischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovol'skij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 1007–1017.
- Korhonen J., *Probleme der kontrastiven Phraseologie*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An international Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovol'skij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. I, Berlin–New York 2007, s. 574–589.
- Korhonen J., Wotjak B., *Kontrastivität in der Phraseologie*, [w:] *Deutsch als Fremdsprache: ein internationales Handbuch*, Hrsg. G. Helbig, L. Götze, H.-J. Krumm, G. Henrici, Berlin 2001, s. 224–235.
- Kosek I., *Fleksja i składnia nieciągłych imiennych jednostek leksykalnych*, Olsztyn 2008.
- Kosek I., *Frazeologia i frazeografia polska w badaniach po 1989 roku*, „Język Polski”, XCV/1/2 (2015), s. 43–54.
- Kosek I., *Gramatyczna charakterystyka związków frazeologicznych we współczesnych słownikach a najnowsze prace z zakresu frazeologii*, „Prace Filologiczne”, LVIII (2010), s. 195–206.
- Kosek I., *Paradygmaty zwrotów frazeologicznych – problemy opisu leksykograficznego*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką leksykograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart, P. Fliciński, Poznań 2013, s. 51–61.
- Kosek I., *Wariantywność zwrotów frazeologicznych a granice jednostki frazeologicznej*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. P. Fliciński, Poznań 2011, s. 129–22.
- Koszla-Szymańska M., *La paremiología en la enseñanza de la lengua española*, Warszawa 2006.
- Kövecses Z., *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*, tłum. A. Kowalce-Pawlik, M. Buchta, Kraków 2006.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Łask 2009.
- Koziara S., *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego z nazwami zwierząt w języku polskim*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica”, I (2002), s. 155–164.

- Koziara S., *Losy frazeologizmów biblijnych z nazwami ptaków w języku polskim*, [w:] *Z problemów przekładu i stosunków międzyjęzykowych II*, red. T. Żeberek, T. Borucki, Kraków 2002, s. 191–203.
- Koziół-Chrzanowska E., *Czy i jak definiować frazemy*, [w:] *Język – styl – tekst w teorii i praktyce badawczej*, red. W Śliwiński, Kraków 2012, s. 23–38.
- Koziół-Chrzanowska E., *Frazemy, hece i reproduktory – w poszukiwaniu rozstrzygnięć terminologicznych do opisu wybranych konstrukcji wielowyrzowych*, „*Język Polski*”, XCII/4 (2012), 249–259.
- Kramersch C., *Language and Culture*, Oxford 2000.
- Krzyżanowska A., „*Nic Ariadny / le fil d’Ariane*” – czyli o międzyjęzykowej ekwiwalencji mitologizmów frazeologicznych, „*Rocznik Przykładowy*”, 8 (2013), s. 35–47.
- Krzyżanowska A., *Eufemistyczne wyrażanie śmierci w języku polskim i francuskim*, [w:] „*Problemy Frazeologii Europejskiej*”, t. I, red. A. M. Lewicki, Warszawa 1996, s. 29–44.
- Krzyżanowska A., *Francuska i polska frazeologia śmierci*, Lublin 1999.
- Krzyżanowska A., *Ostatnia podróż – czyli polska i francuska metaforyka śmierci*, „*Etnolingwistyka*” 9–10 (1998), s. 93–100.
- Krzyżanowska A., *Związki frazeologiczne oznaczające śmierć w języku polskim i francuskim (analiza porównawcza)*, „*Poradnik Językowy*”, 6 (1993), s. 317–326.
- Kudlik K., *Frazeologia biblijna w „Wielkim słowniku rosyjsko-polskim”*, „*Folia Linguistica*”, 39 (1999), s. 33–39.
- Kuiper K., *Syntactic aspects of phraseology II: Generative approaches*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbuch of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. I, Berlin–New York 2007, s. 53–62.
- Kukowicz-Żarska K., *Prägung der kulturellen, sozialen, und historischen Merkmale auf die Sprache als Phänomen ihrer lexikalischen Vielfalt*, „*Linguistic Applied*”, 2–3 (2010), s. 118–136.
- Kurkiewicz J., *Frazemy w „Wielkim słowniku języka polskiego” – zasady doboru, źródła i schemat opisu*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, t. II, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2008, s. 61–73.
- Lachur Cz., *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole 2004.

- Lakoff G., Johnson M., *Metaphors We Live By*, Chicago 1980.
- Lakunen-Theorie. *Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006.
- Laskowska E., *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz 1992.
- Lebda R., *POTOCZNOŚĆ – czyli mowa bytu*, „Biuletyn PTJ”, LIX (2003), s. 113–124.
- Lehrer A., *Notes on lexical gaps*, „Journal of Linguistics”, 6/2 (1970), s. 257–261.
- Lehrer A., *Semantic fields and lexical structure*, Amsterdam 1974.
- Leisi E., *Praxis der englischen Semantik*, unter Mitwirkung von D. Weniger und W. Naef, Heidelberg 1985 (1973).
- Lengert J., *Phraseographie des Französischen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 958–975.
- Lewandowski M., *Język subkultury punków*, Poznań 2007.
- Lewicki A. M., *Aparat pojęciowy frazeologii*, [w:] *Z badań nad literaturą i językiem*, red. L. Ludorowski, W. Magnuszewski, Warszawa–Poznań 1974, s. 131–151.
- Lewicki A. M., *Frazeologizmy w sloganach reklamowych (reklama prasowa)*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski, Lublin 1995, s. 215–228.
- Lewicki A. M., *Problemy opracowania słownika frazeologicznego*, [w:] A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa, *Z zagadnień frazeologii*, Warszawa 1987, s. 5–38.
- Lewicki A. M., *Słownik a gramatyka w leksykograficznym opisie związków frazeologicznych*, [w:] tegoż, *Studia z teorii frazeologii*, Łask 2003, s. 168–183.
- Lewicki A. M., *Studia z teorii frazeologii*, Łask 2003.
- Lewicki A. M., *Wszystko na sprzedaż. Frazeologizmy jako tworzywo sloganów reklamowych*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. I, red. tegoż, Warszawa 1996, s. 69–79.
- Lewicki A. M., Pajdzińska A., Rejakowa B., *Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne*, Warszawa 1987.
- Lewiński P. H., *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999.

- Linde-Usiekniewicz J., *Uwagi o pewnych niebezpieczeństwach związanych z kontrastywnym badaniem językowego obrazu świata*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. II, red. nauk. R. Grzegorzczkowska, K. Waszakowa, Warszawa 2003, s. 364.
- Lipczuk R., *Bibliografia na temat „faux amis”*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej, Olecko, 16–17 czerwca 1999 rok*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 175–200.
- Lipka L., *English Lexicology: lexical structure, word semantics and word-formation*, Tübingen 2002.
- Lisowski T., *Determinizm kulturowy a leksyka. Pięć powinności konfucjańskich a koreańskie nazwy stopni pokrewieństwa*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, Toruń 2007, s. 401–413.
- Lubensky S., McShane M., *Bilingual phraseological dictionaries*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, eds H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 924–928.
- Łaziński M., *O paniach i panach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006.
- Lyp A., *Frazeologizmy z czasownikami przyjmowania pokarmu i ich opis leksykograficzny*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 135–146.
- Maćkiewicz Jolanta, *Świat widziany poprzez język*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, 30 (1988), s. 131–150.
- Majdak M., *Kwalifikatory jako narzędzie opisu słowa w największych powojennych słownikach języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, XLIX (2004), s. 283–316.
- Majkiewicz A., *Intertekstualność – implikacje dla teorii przekładu*, Warszawa 2008.
- Majkowska G., *Źródła nowej polskiej frazeologii*, [w:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji V: Frazeologizmy*, red. I. Kosek, R. Makarewicz, K. Zawilska, Olsztyn 2015, s. 148–167.

- Maliszewski B., *O wariantach we frazeologii i schematach peryfrastycznych*, [w:] *W kręgu wiernej mowy*, red. M. Wojtak, M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 99–112.
- Małocha-Krupa A., *Pleonazm eksponentem stylu*, [w:] *Współczesne odmiany języka narodowego*, red. K. Michalewski, Łódź 2004, s. 55–62.
- Małocha-Krupa A., *Redundancja nie jedno ma imię*, „Kształcenie Językowe”, t. II, red. K. Bakuła, J. Miodek, Wrocław 2001, s. 115–129.
- Małocha-Krupa A., *Słowa w lustrze. Pleonazm – semantyka – pragmatyka*, Wrocław 2003.
- Marcjanik M., *Etykieta językowa*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 281–291.
- Marcjanik M., *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007.
- Marcjanik M., *Idiomatyczne związki frazeologiczne w języku rosyjskim i polskim*, „Filologia Polska”, *Studia i Materiały XIII/4* (1984), s. 187–198.
- Marcjanik M., *Polska grzeczność językowa*, Kielce 2002.
- Marcjanik M., *W kręgu grzeczności językowej. Wybór prac z zakresu polskiej etykiety językowej*, Kielce 2001.
- Markowski A., *Wykłady z leksykologii*, Warszawa 2012.
- Martí Solano R., *Calquing and Borrowing of Idiomatic Noun Compounds*, [w:] *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt. Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*, Hrsg. M. Fabčič, S. Fiedler, J. Szerszunowicz, Bielsko-Biała, Budapest–Kansas–Maribor–Praha 2013, s. 248.
- McCoinigh M., *Blason Populaire in Irish Proverbial Expressions: Categori-sation and Analysis*, [w:] *2<sup>nd</sup> Interdisciplinary Colloquium on Proverbs. 9<sup>th</sup> to 10<sup>th</sup> November 2008. 2<sup>o</sup> Colóquio Interdisciplinar Sobre Provérbios*, eds R. JB Soares, O. Lauhakangas, Tavira 2009, s. 289–302.
- Meller M., *Pokolenie Frugo*, „Polityka”, 14 (1998).
- Menac A., *Hrvatska frazeologija*, Zagreb 2007.
- Mieder W., *Der frühe Vogel und die goldene Morgenstunde. Zu einer deutschen Sprichwortentlehnung aus dem Angloamerikanischen*, [w:] *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*, Hrsg. I. Hyvärinen, P. Kallio, J. Korhonen, Helsinki 2004, s. 193–206.

- Mieder W., „*Ein Apfel pro Tag halt den Arzt fern*“: Zu einigen amerikanischen lehnsprichwörtern im Deutschen, „*Revista de Filologia Alemana*“, 12 (2004), s. 135–149.
- Mieder W., „*Tilting at Windmills*“. *History and Meaning of a Proverbial Allusion to Cervantes' Don Quixote*, Burlington 2006.
- Mieder W., „*Viele Wege führen nach Europa*“. *Sprichwörtliche Stereotypen und interkultureller Ausgleich*, [w:] tegoż, „*Andere Zeiten, andere Lehren*“, Baltmannsweiler 2006, s. 65–94.
- Miller J., „*It's not cricket*“: Lack of consistency and accuracy in labels applied to phrasemes in five English dictionaries for advanced learners, [w:] ASIALEX2011 Proceedings: LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers Submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference, Kyoto Terrsa, Kyoto, Japan, August 22–24, 2011, eds K. Akasu, S. Uchida, Tokyo 2011, s. 358–367.
- Milewski T., *Językoznawstwo*, Warszawa 2006.
- Młynarczyk E., „*Nie święci garnki lepią*“. *Obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii*, Kraków 2013.
- Monteiro-Plantin R. S., *Fraseologia. Volume 1: Era uma vez um Patinho Feio no Ensino da Língua Materna*, Fortaleza 2012.
- Moon R., *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford 1998.
- Moon R., *Phraseology in general monolingual dictionary*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 909–918.
- Mosiółek K., *Stereotypy psa zawarte w języku polskim*, „*Poradnik Językowy*“, 4 (1992), s. 301–302.
- Mosiółek-Kłosińska K., A. Ciesielska, *Słownik frazeologiczny dla młodzieży – koncepcja leksykograficzna*, [w:] „*Problemy Frazeologii Europejskiej*“, t. IV, red. nauk. A. M. Lewicki, Lublin 2001, s. 35–57.
- Müldner-Nieckowski P., *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*, Warszawa 2007.

- Müller P. O., Kunkel-Razum K., *Phraseographie des Deutschen*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 939–949.
- Murano M., *Le traitement des Séquences Figées dans les dictionnaires bilingues français-italien, italien-français*, Monza 2010.
- Murano M., *Des “phrases” aux séquences figées: la phraséologie dans les dictionnaires bilingues français-italien (1584–1900)*, Bologna 2013.
- Mycawka M., *Nowe frazeologizmy – struktury z wyrazem „półka”*, [w:] *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 49–66.
- Naciscione A., *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*, Amsterdam–Philadelphia 2010.
- Naciscione A., *Visual representation of phraseological image*, “Yearbook of Phraseology”, 1 (2010), s. 19–43.
- Nadobnik R., *Zweispachige Schulwörterbücher als Träger des fremdkulturellen Wissens*, [w:] *Kommunikation für Europa. Interkulturelle Kommunikation als Schlüsselqualifikation*, Hrsg. J. Schiewe, R. Lipczuk, E. Westphal, Frankfurt/Main 2006, s. 161–166.
- Nagórko A., *Metody konfrontatywne a etnolingwistyka (lingwistyka kulturowa)*, [w:] *Wielokulturowość, tożsamość, mniejszości na Węgrzech i w Polsce*, red. É. Flórián, Debreczyn 2004, s. 25–33.
- Niewiara A., *Kształty polskiej tożsamości*, Katowice 2009.
- Niewiara A., *Starość starości, czyli wstęp filologiczny*, [w:] *Starość. Wybór materiałów z VII Konferencji pracowników naukowych i studentów Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej UŚ*, red. A. Nawarecki, A. Dziadek, Katowice 1995, s. 10–14.
- Nikołajczuk K., *Starość człowieka w polskiej frazeologii*, [w:] *Polonistyka wobec wyzwań współczesności. V Kongres Polonistyk Zagranicznych Brzeg–Opole 10–13.07.2012 r.*, red. nauk. S. Gajda, I. Jokiel, t. II, Opole 2014, s. 346–353.
- Nikołajczuk K., *„Starość nie radość”? Polska frazeologia oznaczająca starość przez pryzmat teorii pół*, „Język Polski” 3 (2013), s. 162–173.



- Nowak M., *Zawrotna kariera połączenia „dwa w jednym”*, „Poradnik Językowy”, 6 (2001), s. 83–85.
- Nowakowska A., *Frazeologizmy z nazwami roślin w „Słowniku języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. V., red. A. M. Lewicki, Lublin 2002, s. 35–42.
- Nowakowska A., *Sfrazeologizowane konstrukcje porównawcze w polskiej frazeologii*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Między teorią a praktyką*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2013, s. 39–50.
- Nowakowska A., *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław 2005.
- Nowakowska B., *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*, Kraków 2005.
- Nowosad-Bakalarczyk M., *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2009.
- Nowowiejski B., *Polskie frazeologizmy w niemiecko-polskim słowniku Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńskiej, Toruń 2007, s. 59–66.
- Nowowiejski B., *Współczesna polska frazeologia „sportowa” z perspektywy frazeologicznej*, [w:] *Intercontinental Dialogue on Phraseology 1: Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, K. Yagi, T. Kanzaki, Białystok 2011, s. 129–152.
- Oksaar E., *Kulturemtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*, Göttingen 1988.
- Oleśkiewicz A., *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnotie słownikowej*, Kraków 2007.
- Pajdzińska A., *Cytat w leksykograficznym opracowaniu frazeologicznym*, [w:] *też*, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 232–240.
- Pajdzińska A., *Frazeologia a zmiany kulturowe*, „Poradnik Językowy”, 7 (1988), s. 480–487.
- Pajdzińska A., *Frazeologia – szkic do naszej zbiorowej autobiografii*, [w:] *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, red. A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka, Lublin 2013, s. 145–164.
- Pajdzińska A., *Frazeologizmy jako tworzywo stylu*, Łask 2005.

- Pajdzińska A., *Granice związku frazeologicznego jako problem leksykograficzny*, [w:] tejże, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 222–231.
- Pajdzińska A., *O znaczeniu związku frazeologicznego (raz jeszcze)*, [w:] tejże, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 72–79.
- Pajdzińska A., *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 87–107.
- Pajdzińska A., *Wartościowanie we frazeologii*, [w:] *Język a Kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, s. 15–28.
- Pajdzińska A., *Wielonurtowość współczesnych badań frazeologicznych*, [w:] tejże, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 11–22.
- Pajdzińska A., *Znaczenie związku frazeologicznego*, [w:] tejże, *Studia frazeologiczne*, Łask 2006, s. 80–86.
- Pamies A., *Comparaison inter-linguistique et comparaison interculturelle*, [w:] *Traduction, proverbes & Traductologie*, Paris 2008, s. 143–156.
- Pamies A., *Spanish Phraseography*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. II, Berlin–New York 2007, s. 986–997.
- Panasiuk Igor, *Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des ethnopsycholinguistischen Lakunen-Modells*, Münster 2005.
- Pastoureau M., *I colori del nostro tempo*, Milano 2010.
- Paszenda J., *Kryteria wyróżniania internacjonalizmów frazeologicznych. Zarys problematyki*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii*, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko 2000, s. 109–125.
- Pawley A., *Developments in the study of formulaic language since 1970: A personal view*, [w:] *Phraseology and Culture in English*, ed. P. Skandera, Berlin–New York 2007, s. 3–45.
- Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. P. Fliciński, Poznań 2011.
- Perspektywy współczesnej frazeografii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2013.
- Phraseology in Foreign Language Learning and Teaching*, eds F. Meunier, S. Granger, Amsterdam–Philadelphia 2008.

- Phraseology and Dictionaries. Special Issue. „International Journal of Lexicography”, 28/3 (2015).*
- Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora*, Hrsg. V. Jesenšek, P. Grzybek, Maribor–Bielsko-Biała–Budapest–Kansas–Praga 2014.
- Pieklarz M., *Obcość i perspektywa własna w nauczaniu interkulturowym*, „Neofilolog”, 24 (2004), s. 80–84.
- Pieńkos J., *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Zakamycze 2003.
- Pietrak-Meiser H., *Czeskie wyrażenia i zwroty frazeologiczne na tle porównawczym polskim*, Lublin 1985.
- Pietrzyk I., *Logoepistem – lingwokulturologiczne spojrzenie na frazeologizmy*, [w:] *Frazeologia*, red. W. Mokijenko, H. Walter, Opole 2008, s. 413–417.
- Piirainen E., *False friends in conventional figurative units*, [w:] *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung. Akten des Europäischen Gesellschaft für Phraseologie (Europhras) und des Westfälischen Arbeitskreises „Phraseologie/Parömiologie” (Locum 2002)*, Hrsg. C. Földes, J. Wirrer, Baltmannsweiler 2004, s. 157–167.
- Piirainen E., *Phraseology in a European framework. A cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, eds S. Granger, F. Meunier, Amsterdam–Philadelphia 2008, s. 243–258.
- Piirainen E., *Widespread Idioms in Europe and Beyond: Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, New York 2012.
- Pinnavaia L., *Sugar and Spice... Exploring Food and Drink Idioms in English*, Monza 2010.
- Pinnavaia L., *Yesterday's idioms today: a corpus linguistic analysis of Bible idioms*, [w:] *Proceedings of the 15<sup>th</sup> EURALEX International Congress*, eds R.V. Fjeld, J. M. Torjusen, Oslo 2012, s. 701–714. [http://www.euralex.org/elx\\_proceedings/Euralex2012/pp701-714%20Pinnavaia.pdf](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2012/pp701-714%20Pinnavaia.pdf). Dostęp: 10.01.2014.
- Pintarić N., *Pragmaticzne osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom jeziku*, „Croatica”, XXVII/45–46 (1998), s. 157–177.
- Piotrowicz A., *Konstrukcje pleonastyczne w języku radia i telewizji*, [w:] *Wybór tekstów do nauki o języku polskim*, oprac. W. Gruszczyński, G. Majkowska, H. Satkiewicz, Warszawa 1988, s. 109–116.

- Piotrowicz A., *O pewnym frazeologizmie z kręgu kultury konsumpcyjnej*, [w:] *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 67–74.
- Piotrowski T., *Słowniki języka polskiego*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 601–618.
- Piotrowski T., *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa 2001.
- Pisarek W., *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki”, LVIII/2 (1967), s. 493–516.
- Podhajecka M., *A history of Polish-English/English-Polish bilingual lexicography (1788–1947)*, Opole 2016.
- Polkowska L., *Funkcje tautologii i pleonazmów we współczesnych wypowiedziach perswazyjnych*, „Poradnik Językowy”, 9 (2007), s. 46–59.
- Połowniak-Wawrzonek D., *Frazeologizm „Alleluja i do przodu” oraz jego modyfikacje we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, 2 (2011), s. 68–74.
- Połowniak-Wawrzonek D., *Połączenia utrwalone dzięki oddziaływaniu wypowiedzi Lecha Wałęsy (analiza wybranych frazeologizmów)*, [w:] *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych. Od języka w działaniu do leksyki*, red. P. Zbróg, Kielce 2011, s. 179–198.
- Połowniak-Wawrzonek D., *Połączenie „Polak potrafi ” we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, 3 (2014), s. 91–94.
- Połowniak-Wawrzonek D., *Wpływ mediów na współczesną polską frazeologię*, Kielce 2010.
- Połowniak-Wawrzonek D., *Wpływ reklamy na współczesną polską frazeologię*, [w:] *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych. Od gramatyki do języka w komunikacji*, red. P. Zbróg, Kielce 2010, s. 211–22.
- Potent M., *„Lęk i drżenie” – emocje wywołane przez skojarzenia ze starością (na podstawie wypowiedzi licealistów)*, [w:] *Rejestr emocjonalny języka*, red. K. Wojtczuk, V. Machnicka, Siedlce 2009, s. 157–164.
- Poyatos F., *Man beyond Words: Theory and Methodology of Nonverbal Communication*, New York 1976.
- Prędota S., *Nieznanany zbiór przysłów z 1601 roku w Bibliotece Jagiellońskiej*, [w:] *„Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. V.*, red. A. M. Lewicki, Lublin 2002, s. 89–96.

- Prędotą S., *O przysłowiaach polskich w „Compendium” S. J. Malczowskiego*, [w:] „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. VIII, red. nauk. A.M. Lewicki, s. 107–120
- Pronińska Aleksandra, *Principi teoretici della compilazione del dizionario frazeologico italiano-polaco*, Kraków 2005.
- Przybylska R., *Dwie rodziny frazeologiczne z komponentem „kapelusz”*, „LingVaria”, IV/2 (7) (2009), s. 59–70.
- Przybylska R., Żmigrodzki P., Węgrzynek K., *Zasady opisu związków frazeologicznych w „Wielkim słowniku języka polskiego PAN”*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeografii polskiej. Między teorią a praktyką frazeograficzną*, red. G. Dziamska-Lenart, J. Liberek, Poznań 2013, s. 17–28
- Puda-Blokesz M., *Frazeologizmy pochodzenia mitologicznego w języku polskim (zasób, stan i perspektywy opisu)*, [w:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyżek, Poznań 2010, s. 121–141.
- Puda-Blokesz M., *Mitologizmy frazeologiczne w języku polskim*, Kraków 2014.
- Pym A., *Lacunae and uncertain limits in Australian culture, with suggestions on their translation into Spanish*, [w:] *Australia in Barcelona*, eds K. Firth, S. Ballyn, Barcelona 1993, s. 27–37.
- Rembowski J., *Psychologiczne aspekty starzenia się człowieka*, Warszawa 1984.
- Ribarova S., Vidović Bolt I., *Biblijski frazemi sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskom, češkom i polskom jeziku*, [w:] *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, ur. J. Granić, Zagreb–Split 2005, s. 643–654.
- Rodger L., *Beyond Butterscotch. The Place of Cultural Knowledge in the Bilingual Dictionary*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress, September 6<sup>th</sup>–9<sup>th</sup>, 2006. Atti del XIII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino, Italia, 6–9 Settembre, 2006*, eds E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, Alessandria 2006, s. 567–573.
- Ruszkowski M., *O projekcie „Słownika tautologii i pleonazmów”*, „Rocznik Świętokrzyski. Seria A – Nauki Humanistyczne”, 28 (2004), s. 147–159.
- Ruszkowski M., *Pleonazmy eksplikujące*, „Język Polski”, 87/3 (2007), s. 212–217.
- Ruszkowski M., *Struktura składniowa polskich pleonazmów*, „Respectus Philologicus”, 9 (2006), s. 109–116.

- Ruszkowski M., *Tautologie z komponentem obcym we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, 8 (2006), s. 19–26.
- Ruszkowski M., *Zastosowanie kryterium funkcjonalnego w normatywnym wartościowaniu pleonazmów i tautologii*, „Poradnik Językowy”, 9–10 (1995), s. 22–28.
- Sabban A., *Critical Observations on the culture-boundness of phraseology*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, eds S. Granger, F. Meunier, Amsterdam–Philadelphia 2008, s. 229–241.
- Sanmarco Bande M. T., *Las palabras culturales en el diccionario bilingüe*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress, September 6<sup>th</sup>–9<sup>th</sup>, 2006. Atti del XIII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino, Italia, 6–9 Settembre, 2006*, eds E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, Alessandria 2006, s. 617–622.
- Sanz G., *Palabras y términos „lingüística y contextualmente determinados”*, [w:] *Proceedings of the XII EURALEX International Congress*, eds E. Bernal, J. DeCesaris, Barcelona 2008, s. 1057–1064.
- Schreiber D., Mahlow C., Juska-Bacher B., *Phraseologische Neologismen: Identifikation und Validierung*, „Yearbook of Phraseology”, 3 (2012), s. 3–29.
- Schröder H., *„Lacunae” and the Covert Problems of Understanding Texts from Foreign Culture*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 73–84.
- Skorupka S., 1979, *Składnia a wieloznaczność związków frazeologicznych*, [w:] *Opuscula polono-slavica. Munera linguistica Stanislao Urbańczyk dedicata*, Wrocław, s. 353–358.
- Sękowska E., *Uwagi o tzw. słownictwie PRL-u*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 10 (2010), s. 255–265.
- Skowronek B., *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*, Kraków 2013.
- Skuza S., *Etnolingwistyczna analiza leksemów koloru niebieskiego w językach polskim i włoskim w ujęciu diachronicznym i synchronicznym*, „Poradnik Językowy”, XVII/2 (2015), s. 91–111.
- Skuza S., *Stereotypowy obraz kobiety w paremiach oraz frazeologii polskiej i włoskiej*, Poznań 2012.
- Sobkowiak W., *English Phonetics for Poles*, Poznań 2001.

- Sorokin Ju. A., Markovina I. Ju., *Systematisierungsversuch linguistischer und kultureller Lakunen*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 21–34.
- Spagińska-Pruszek A., *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Gdańsk 2003.
- Spoleczne aspekty starzenia się i starości*, red. J. Starega-Piasek, B. Synak, Warszawa 1990.
- Spoleczne kwestie starości*, wybór i oprac. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa 1991.
- Starość i osobowość*, red. K. Obuchowski, Bydgoszcz 2002.
- Sternin I., Sternina M., *Russian and American Communicative Behaviour*, Voronezh 2003.
- Sułkowska M., *Séquences figées. Étude lexicographique et contrastive. Question d'équivalence*, Katowice 2033.
- Susułowska M., *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989.
- Sypnicki J., Dyoniziak J., *Sur la représentation linguistique se la femme en français et en polonais*, „Neophilologica”, 17 (2005), s. 162–176.
- Szatur-Jaworska B., *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa 2000.
- Szczekocka-Augustyn A., Wereszyńska B., Zagrodzka T., *O kategoriach rozmytych (na przykładzie rozumienia nazwy fauny, flory i artefaktów)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 255–272.
- Szczepaniak R., *The Role of Illustrations in Explaining Meanings in Learner's Dictionaries*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego „Filologia Angielska”*, 11 (2000), s. 169–182.
- Szczepaniak R., Lew R., *The Role of Imagery in Dictionaries of Idioms*, „Applied Linguistics”, 32/3 (2011), s. 323–347.
- Szczęk J., *Auf der Suche nach der phraseologischen Motiviertheit im Deutschen (am lexikographischen Material)*, Dresden–Wrocław 2010.
- Szczęk J., *Phraseologie der Farben. Eine kontrastive Analyse der Phraseologismen im Deutschen und im Polnischen*, „Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft”, 26–27 (2000–2001), s. 151–167.

- Szerszunowicz J., *Connotations and Schemata in Phraseology (on the example of the Polish unit "druga Japonia")*, [w:] *Aspects of English Studies in the 21 Century. Linguistic and Cultural*, eds A. Inoue, T. Kanzaki, Tokyo 2012, s. 398–427.
- Szerszunowicz J., *Cultural connotations of winged words in a translation perspective. "Alleluja i do przodu": a case study of a phraseological lacuna*, [w:] *Certas palavras o vento não leva. Homenagem ao professor Antonio Pamies Bertrán*, org. R. S. Monteiro-Platin, Fortaleza 2015, s. 175–196.
- Szerszunowicz J., *Jednowyrazowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 8 (2008), s. 175–192.
- Szerszunowicz J., *Kongruencja obrazowania związków frazeologicznych a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Prace Językoznawcze”, XII (2010), s. 207–223.
- Szerszunowicz J., *Konotacje intrakulturowych słów w przekładzie*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, 14 (2014), s. 261–279.
- Szerszunowicz J., *Lacunary Jokes as a Translation Problem*, [w:] *Scala Natura. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*, eds A. Baran, L. Laineste, P. Voolaid, Tartu 2014, s. 305–324.
- Szerszunowicz J., *Obszary tematyczne nowszych zapożyczeń z języka angielskiego*, „Białostocki Przegląd Kresowy”, VIII (2000), s. 141–147.
- Szerszunowicz J., *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler 2011, s. 81–90. [Phraseologie und Parömiologie, Band 27, eds W. Eismann, P. Grzybek, W. Mieder]
- Szerszunowicz J., *On the evaluative connotations of anthroponymic idioms in a contrastive perspective (based on English and Italian anthroponymic idioms)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 12 (2012), s. 293–314.
- Szerszunowicz J., *Paralelizmy frazeologiczne w analizie komparatywnej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 4 (2004), s. 207–220.
- Szerszunowicz J., *Periodic growth of phrasemes from a linguo-cultural perspective: Polish phraseology after the political transformation of 1989*, „Yearbook of Phraseology”, 6 (2015), s. 103–124.



- Szerszunowicz J., *Phraseological units containing archaic elements in bilingual lexicography*, [w:] *Endangered Words, Signs of Revival*, eds G. Zuckermann, J. Miller, J. Morely, Adelaide 2014, s. 1–17. <http://www.adelaide.edu.au/australex/conferences/2013/szerszunowicz.pdf>.  
Dostęp: 15.10.2015.
- Szerszunowicz J., *Pseudo-equivalents in English, Italian and Polish Faunal Phraseology*, [w:] *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino 6–9 settembre 2006*, eds E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, vol. II, Alessandria 2006, s. 1055–1060.
- Szerszunowicz J., *Quasi-ekwiwalenty związków frazeologicznych w teorii, frazeografii i translatoryce*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 9 (2009), s. 323–346.
- Szerszunowicz J., *Some Remarks on English Idioms Containing First Names and Their Polish Equivalents*, [w:] *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, ed. R. Virbickaitė, Kaunas 2006, s. 241–243.
- Szerszunowicz J., *Some remarks on cultural connotations of urbanonyms and idiomacity in a contrastive perspective*, „Acta Onomastica”, LI/2 (2010), s. 547–555.
- Szerszunowicz J., *Some remarks on the evaluative connotations of toponymic idioms in a contrastive perspective*, [w:] *Formulaic Language. Vol. I: Distribution and historical change*, eds R. Corrigan, E. A. Moravcsik, H. Ouali, K. M. Wheatley, Amsterdam–Philadelphia 2009, s. 171–183.
- Szerszunowicz J., *Stałe połączenia wyrazowe oznaczające proces umierania w języku polskim i włoskim*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 5 (2005), s. 103–118.
- Szerszunowicz J., *Stylistyczna polisemia frazeologizmów w ujęciu konfrontatywnym*, [w:] *Styl a semantyka*, red. I. Szczepankowska, Białystok 2008, s. 369–377.
- Szerszunowicz J., *Substytucje i redukcje komponentów toponomastycznych w translacji idiomów (na przykładzie tłumaczenia idiomów włoskich na język polski)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 6 (2006), s. 153–161.
- Szerszunowicz J., *Z badań nad synonimią jednostek frazeologicznych*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 11 (2011), 257–281.

- Szerszunowicz J., Vidović Bolt I., *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 14 (2014), s. 195–216.
- Szpila G., *Angielsko-polskie słowniki frazeologiczne przelomu wieków*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia 2: Polszczyzna a języki obce: przekład a dydaktyka*, red. W. Chłopicki, Kraków 2002, s. 349–357.
- Szpila G., *False Friends in Phraseology: An English-Polish Contrastive Study*, [w:] *Tradition and Postmodernity. English and American Studies and the Challenge of the Future*, ed. E. Mańczak-Wohlfeld, Kraków 2000, s. 77–82.
- Szpila G., *Frazeologia angielsko-polska w „Wielkim słowniku angielsko-polskim PWN”*, „Poradnik Językowy”, 3 (2004), s. 8–23.
- Szpila G., *Krótko o przysłowiu*, Kraków 2003.
- Szpila G., *Opis konotacyjny leksemów w analizie kontrastywnej frazeologizmów*, „Poradnik Językowy”, 3 (2001), s. 31–42.
- Szpila G., *Włosko-polska leksykografia frazeologiczna. Opis i próba oceny*, „Studia Linguistica” Universitatis Iagellonicae Cracoviensis, 123 (2006), s. 159–168.
- Szpyra-Kozłowska J., *Fonologia – system dźwiękowy języka*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 485–502.
- Szpyra-Kozłowska J., *Wprowadzenie do współczesnej fonologii*, Lublin 2002.
- Szumaska D., *Nadmiar czy umiar? Refleksje nad redundancją pleonastyczną*, „Prace Filologiczne”, 43 (1998), s. 445–453.
- Tabarcea C., *Romanian Parallels to the Proverbial Expression ‘to carry owls to Athens’*, „Proverbium”, 3 (1986), s. 243–252.
- Tarsa J., *„A Maciek słucha i żre”... Rosyjskie skrzydlate słowa w słownikach polskich*, [w:] *Tekst i słownik w nauczaniu języka i literatury rosyjskiej*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 1995, s. 193–196.
- Teliya V., Bragina N., Oparina E., Sandomirskaya I., *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Cultural Mentality*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, ed. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 55–75.
- Tokarski R., *Nazwy barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2014.
- Tokarski R., *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 343–370.

- Tokarski R., *Struktura pola semantycznego. Studium językoznawcze*, Warszawa 1984.
- Tokarski R., *Tendencje badawcze w leksykologii a semantyka rozumienia*, [w:] *Odmianny stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 363–375.
- Ułaszyn H., *Język łódzieski*, Łódź 1951.
- Vidović Bolt I., *Frazeologia w chorwacko-polskich leksykograficznych badaniach kontrastywnych. Przykład opracowania nowego chorwacko-polskiego słownika frazeologicznego na wybranym materiale*, [w:] *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych*, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań 2007, s. 825–836.
- Vidović Bolt I., *Prinos proučavanju biblijskih frazema u poljskom i hrvatskom jeziku (ekvivalencija zoonimskih biblijskih frazema)*, [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, t. V, red. M. Sarnowki, W. Wysoczański, Wrocław 2005, s. 385–394.
- Vidović Bolt I., *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*, Zagreb 2011.
- Vietri S., *La sintasi delle frasi idiomatiche*, „Studi italiani di linguistica teorica e applicata”, 19 (1990), s. 133–146.
- Vietri S., *Lessico e sintasi idiomatiche. Una tipologia tassonomica dell’italiano*, Napoli 1990.
- Vietri S., *On the study of idiomatic expression*, [w:] *Sintassi e morfologia della lingua italiana d’uso. Teorie e applicazioni descrittive. Atti del XVII congresso internazionale di studi, Urbino, 11–13 settembre, 1983*, Roma 1985, s. 379–392.
- Vinay J.-P., Darbelnet J., *Stylistique comparée du français et de l’anglais: méthode de traduction*, Paris 1958.
- Walczak, B., *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego*, [w:] *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci Profesora Mieczysława Szymczaka*, Wrocław–Warszawa 1988, s. 413–422.
- Walkiewicz Barbara, *Traduction des jeux de mots. Aspects sémantiques*, Łask 2005.
- Wartościowanie w języku i tekście. *Sprachliche Bewertung*, red. G. Falkenberg, N. Fries, J. Puzynina, Warszawa 1992.

- Węgrzynek K., *Związki frazeologiczne w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, red. nauk. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2007, s. 87–100.
- Węgrzynek K., Przybylska R., Żmigrodzki P., *Opis jednostek nieciągłych w „Wielkim słowniku języka polskiego PAN”*, „*Język Polski*”, XCII/5, s. 353–367.
- Węgiel M., „*Gdy przysłowia umierają, ludy mądrość zatracają*” czyli zarys propozycji opisu przysłów w „*Wielkim słowniku języka polskiego*”, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, red. nauk. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2007, s. 101–110.
- Wiatrowski P., *Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych*, „*Poznańskie Spotkania Językoznawcze*”, 29 (2015), s. 137–158.
- Wiatrowski P., *Realia Nusanatry w świetle indonezyjskiej frazeologii*, [w:] *Dialogue in Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, P. Ishida, K. Yagi, Białystok 2015, s. 577–599.
- Wieremiejewicz M., *Językowy aspekt feminizacji niektórych zawodów*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 387–398.
- Wierzbička A., *Akty i gatunki mowy w różnych językach i kulturach*, [w:] *taż, Język – umysł – kultura. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego*, Warszawa 1999, s. 228–269.
- Wierzbička A., *Semantics, Culture and Cognition*, New York–Oxford 1992.
- Wierzchoń P., *Odtwarzalność w granicach pary przekładowej*, „*Przegląd Rusycystyczny*”, 4 (2008), s. 11–139.
- Wierzchoń P., *Pięć bardzo skutecznych (sprawdzonych) sposobów na masowe wyodrębnianie wielowyrazowych segmentów podejrzanych o frazematyczność (czyli reproduktów)*, [w:] *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2010, s. 87–125.
- Williams F., *Eulen nach Athen tragen: Versions from Ireland*, „*Proverbium*”, 3 (1986), s. 253–256.
- Wipprecht C., *The concept of “field” and “gap”*, Norderstedt 2005.
- Wiśniewska-Roszkowska K., *Stary człowiek w rodzinie*, Warszawa 1975.

- Witaszek-Samborska M., *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 2005.
- Wolny M., *Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, [w:] *Język a Kultura*, t. 15: *Opozycja homo–animal w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2003, s. 189–199.
- Wotjak B., Heine A., *Syntaktische Aspekte der Phraseologie I: Valenztheoretische Ansätze*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbuch of Contemporary Research*, Hrsg. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, vol. I, Berlin–New York 2007, s. 41–53.
- Wójcicka M., *Pamięć zbiorowa a tekst ustny*, Lublin 2014.
- Wróblewski P., *Regionalizmy w języku inteligencji białostockiej*, [w:] *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1986, s. 309–320.
- Wray A., *Formulaic Language and the Lexicon*, Cambridge 2002.
- Wray A., *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*, Oxford 2008.
- Wysoczański W., *Comparative Phrasemes X as Y in Polish and Other European Languages*, [w:] *Topics in Phraseology: Theory and Practice*, ed. P. Kakietek, vol. I, Katowice 1998, s. 120–136.
- Wysoczański W., *Językowa kategoryzacja rzeczywistości we frazemach i przysłowiaach porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, XXIII (1997), s. 23–39.
- Wysoczański W., *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*, Wrocław 2005.
- Wysoczański W., *Językowy obraz człowieka w porównaniach frazeologicznych języka rosyjskiego i polskiego*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas. IX. Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu*, red. M. Aleksiejnko, M. Hordy, Szczecin 2008, s. 279–288.
- Wysoczański W., *Sposoby postrzegania świata pozajęzykowego we frazeologizmach i przysłowiaach porównawczych. Analiza konfrontatywna na materiale wybranych języków słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, XXIV (1998), s. 49–59.
- Wysoczański W., *Umieranie i śmierć. Wielowymiarowość języka*, Wrocław 2012.

- Zabor L., *Idioms as nontransferable structures*, [w:] *Insights into Foreign Language Acquisition and Teaching*, ed. J. Arabski, Katowice 2001, s. 171–181.
- Zakrzewski P., *Definicja przysłowia w wybranych opracowaniach francuskich, niemieckich i polskich oraz próba konfrontatywnej analizy problemu*, „*Folia Linguistica*”, 42 (2002), s. 3–18.
- Zakrzewski P., *W sprawie definicji idiomu*, „*Folia Linguistica*”, 42 (2002), s. 19–23.
- Zaręba L., „*Entre chien et loup*” ou quelques réflexions sur compétence d’un traducteur, [w:] *Przekład literacki a przekład użytkowy. Teoria i praktyka. Materiały III Międzynarodowej Konferencji Traduktologicznej*, Częstochowa 3 czerwca 1998 r., red. U. Dąbska-Prokop, Częstochowa 1999, s. 91–103.
- Zaręba L., *Polskie i francuskie związki frazeologiczne w ujęciu leksykograficznym*, Kraków 1988.
- Zöfgen E., *Bilingual Learner’s Dictionaries*, [w:] *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*, Hrsg. F.-J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta, vol. III, Berlin–New York 1991, s. 2888–2903.
- Zych A. A., *Człowiek wobec starości: szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999.
- Zykova Irina V., *Contrastive studies: levels and stages of research on phraseologies of different languages*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovolskij, Baltmannsweiler 2011, s. 147–156. [Phraseologie und Parömiologie, Band 27, eds W. Eismann, P. Grzybek, W. Mieder]
- Żmigrodzki P., *Ciągłość i przemiany w polskiej leksykografii współczesnej*, „*Polonica*”, XXI (2001), s. 305–327.
- Żmigrodzki P., „*Definicja leksykograficzna a opis języka*” – ćwierć wieku później. Jeszcze o roli natywnego obrazu świata w definiowaniu, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2010, s. 33–39.
- Żmigrodzki P., *Głos w dyskusji. II. Nad referatem prof. Wojciecha Chlebdy „Frazologia polska minionego wieku”*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 246–247.

- Żmigrodzki P., *Kryteria ewaluacji opisów leksykograficznych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LXI (2005), s. 13–25.
- Żmigrodzki P., *Najważniejsze zasady opisu znaczenia w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, „Linguistica Copernicana”, 1/1 (2009), s. 183–197.
- Żmigrodzki P., *Teraźniejszość i przyszłość polskiej leksykografii językoznawczej*, „Poradnik Językowy”, 1 (2003), s. 20–33.
- Żmigrodzki P., *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice 2003.
- Антипов Б. А., Донских О. А., Марковина И., Сорокин Ю. А., *Текст как явление культуры*, Новосибирск 1989.
- Гак В. Г., *Сравнительная типология французского и русского языков*, Просвещение, Ленинград 1977.
- Илиева Д. И., *За същността на концепта*, [w:] 70 години българска академична лексикография. Доклади от VI национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология, Софя 2013, s. 527–535.
- Илиева Д. И., *Вербализация на концепта „лъжа” в българските пословици и поговорки, построени върху бинарната опозиция „истина – лъжа”*, [w:] Културни концепти на политическото, София 2013, s. 193–208.
- Илиева Д. И., *Ядро концепта „власть” и его приядерная зона со смысловым концептом „господство” сквозь призму болгарских паремий*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas* XII: W 200. rocznicę urodzin Tarasa Szewczenki, t. I, red. M. Aleksiejenko, H. Biłowus, M. Hordy i in., Szczecin–Greifswald 2014, s. 74–81.
- Калдиева-Захаријева С., *Българска фразеология*, София 2013.
- Литературная и диалектная фразеология: история и развитие (Пяты́е Жуковские чтения): материалы Международного научного симпозиума к 90-летию со дня рождения Власа Платоновича Жукова*, том 1, сост., отв. ред. В. И. Макаров, Великий Новгород 2011.
- Зыкова И. В., *Культура как информационная система: Духовное, ментальное, материально-знаковое*, Москва 2010.
- Сорокин Ю. А., Марковина И. Ю., *Национально-культурная специфика художественного текста. Конспект лекций*, Москва 1989.

- Сорокин Ю. А., Марковина И. Ю., *Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун. Методологические и методические аспекты*, [w:] *Лексические единицы и организация структуры литературного текста. Сборник научных трудов*, ред. В. П. Вомперский, В. Г. Костомаров, Н. И. Толстой, Калинин 1983, s. 35–52.
- Федосов О., *Крылатые слова чешского кино*, [w:] *Frazeologia a językowe obrazy świata przelotni wieków*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2007, s. 331–341.

### Strony internetowe

- Diki. Słownik angielsko-polski i polsko-angielski*. [http://www.diki.pl/slownik-angielskiego/?q=dziecko+%22z+kluczem+na+szyi%22+\(pozostawione+po+szkole+bez+opieki\)](http://www.diki.pl/slownik-angielskiego/?q=dziecko+%22z+kluczem+na+szyi%22+(pozostawione+po+szkole+bez+opieki)). Dostęp: 22.09.2012.
- Lech Wałęsa*. [http://pl.wikiquote.org/wiki/Lech.Wałęsa](http://pl.wikiquote.org/wiki/Lech_Wałęsa). Dostęp: 4.12.2011.
- Māori Council*. <http://www.maoricouncil.com/maori-wardens/>. Dostęp: 2.02.2014.
- Māori Wardens Project, Funding Programme*. <http://www.tpk.govt.nz/en/in-print/our-publications/publications/maori-wardens-project-funding-programme/page/1>. Dostęp: 2.02.2014.
- Matematyka – Nie chcę, ale muszę*. [http://kopernik.ekielce.com/index.php?option=com\\_content&task=view&id=95&Itemid=1](http://kopernik.ekielce.com/index.php?option=com_content&task=view&id=95&Itemid=1). Dostęp: 11.04.2010.
- Mega słownik*. [http://megaslownik.pl/slownik/polsko\\_angielski/180541,stasy+male%C5%84ki](http://megaslownik.pl/slownik/polsko_angielski/180541,stasy+male%C5%84ki). Dostęp: 3.01.2014.
- Nie chcę, ale muszę, czyli jest przewodniczący*. [www.swidniczka.com/news,single,zapisz,article,1308](http://www.swidniczka.com/news,single,zapisz,article,1308). Dostęp: 11.04.2010.
- New Zealand Māori Wardens Association* (<http://www.nzmwa.co.nz/>). Dostęp: 2.02.2014.
- Nie chcę, ale muszę – to nie mój przypadek*. Wywiad z Grzegorzem Napieralskim. <http://wiadomosci.wp.pl/title,Nie-chce-ale-musze-to-nie-moj-przypadek,wid,12306503,wiadomosc.html?ticaid=1d810>. Dostęp: 7.04.2010.
- Noga Daniel, *Nie chcę, ale muszę*. <http://prawica.net/mode/136>. Dostęp: 7.04.2010.



- Paradowska J., *Mroźek by tego nie wymyślił*, „Polityka” (20.08.2013). <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1552593,1,tydzien-w-polityce-wedlug-paradowskiej.read>. Dostęp: 15.03.2015.
- Pink Stinks*. <http://www.pinkstinks.co.uk/>. Dostęp: 4.02.2012.
- Polak potrafi!* [www.polakpotrafi.pl](http://www.polakpotrafi.pl). Dostęp: 12.03.2011.
- Polak potrafi, czyli absurdy 2009*. <http://www.polskalokalna.pl/news/polak-potrafi-czyli-absurdy-2009,1417846,,2>. Dostęp: 21.05.2011.
- Polak potrafi kłaść asfalt na śniegu*. <http://demotywatory.pl/3063165/Polak-potrafi/Polak-potrafi>. Dostęp: 15.09.2014.
- Polak potrafi – łazik marsjański na pudle*. <http://www.telix.pl/arttykul/polak-potrafi-lazik-marsjanski-magma-na-pudle-3,34866.html>. Dostęp: 8.06.2011.
- Srebrne usta*. [http://pl.wikiquote.org/wiki/Srebrne\\_Usta](http://pl.wikiquote.org/wiki/Srebrne_Usta). Dostęp: 4.12.2011.
- Tennessee*. <http://www.state.tn.us/sos/bluebook/online/bbonline.htm>. Dostęp: 28.12.2011.
- University of the Third Age*. [www.u3a.org.uk](http://www.u3a.org.uk). Dostęp: 29.06.2014.
- Widespread Idioms*. <http://www.widespread-idioms.uni-trier.de/>. Dostęp: 17.01.2012.
- Wisconsin*. <http://www.state.tn.us/sos/bluebook/online/bbonline.htm>. Dostęp: 28.12.2011.
- Wolny Piotr, *Nie chcę ale muszę!* <http://www.redakcja.newsweek.pl/Tekst?Polityka-Polska/536224,-nie-chce-ale-musze-,html>. Dostęp: 9.04.2010.
- Wyglądać jak letni milion dolarów: urodowe sposoby na superseksowny „look”, co może być interpretowane jako przejaw umacniania jej pozycji w języku*. <http://kobieta.dziennik.pl/piekna-i-zdrowa/galeria/465832,1,modny-makijaz-lato-2014.html>. Dostęp: 31.07.2014.

## Nota bibliograficzna

Do napisania poszczególnych części zostały wykorzystane fragmenty tekstów napisanych przez mnie wcześniej. Większość z nich ma postać przeredagowaną, niektóre z nich posłużyły jako źródło przykładów. Tłumaczenia fragmentów w języku angielskim pochodzą od autorki książki. Nota odsyła do wersji pierwotnych.

### Część I

- Szerszunowicz J., *On cultural connotations of idioms expressing language users' collective memory in a comparative perspective. A case study: gest Kozakiewiczza*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EURO-PHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 317–324.
- Szerszunowicz J., *Potencjalna lakunarność jednostek leksykalnych i frazeologicznych w badaniach kontrastywnych (na przykładzie wyrazów i idiomów z komponentem kiwi w nowozelandzkiej odmianie języka angielskiego oraz w polszczyźnie)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 13 (2013), s. 347–362.
- Szerszunowicz J., *Semantyka i konotacje referencjalnych luk leksykalnych w perspektywie kontrastywnej*, [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. U. Sokólska, Białystok 2016, s. 631–651.
- Szerszunowicz J., *The Phenomenon of Lacunarity in Linguo-Cultural Research*, [w:] *International Conference Preceedings. Humanities in the Information Society – II*, ed. M. Giorgadze, vol. I, Batumi, 2015, s. 241–244.

## Część II

- Szerszunowicz J., *Językowy obraz starości w ujęciu kontrastywnym (na materiale frazeologii polskiej, angielskiej i włoskiej)*, [w:] *Starość. Doświadczenie egzystencjalne. Temat literacki. Metafora kultury*, red. nauk. A. Janicka, E. Wesołowska, G. Kowalski, Białystok 2013, s. 199–223.

## Część III

- Szerszunowicz J., *Evaluation in Culture-Bound Proverbs and Proverbial Expressions as a Translation Problem*, [w:] *3<sup>o</sup> Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – ACTAS. 2<sup>nd</sup> Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – PROCEEDINGS*, eds R. JB Soares, O. Lauhakangas, Tavira 2010, s. 222–234.
- Szerszunowicz J., *Frazeologizmy jako nośniki wartościowania a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, [w:] *Frazeologia a przekład*, red. nauk. W. Chlebda, Opole 2014, s. 63–72.
- Szerszunowicz J., *Kondensacja znaczenia bezekwiwalentnego związku frazeologicznego w perspektywie kontrastywnej*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas. XII. Frazeologizmy w idiolektie i systemach języków słowiańskich*. W 200. rocznicę urodzin T. Szezwczenki, red. A. Aleksijenko, H. Biłowus, M. Hordy, W. Mokijenko, H. Walter t. I, Szczecin–Greifswald 2014, s. 333–341.
- Szerszunowicz J., *Lakunarność jednostki Matka Polka a jej dwujęzyczny opis słownikowy*, „Prace Językoznawcze”, XV/2 (2013), s. 69–82.
- Szerszunowicz J., *On cultural connotations of idioms expressing language users' collective memory in a comparative perspective. A case study: gest Kozakiewiczza*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EURO-PHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 317–324.
- Szerszunowicz J., *On Lacunae in Contrastive Phraseology*, [w:] *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt. Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*, Hrsg. M. Fabčić, S. Fiedler, J. Szerszunowicz, Bielsko-Biała–Budapest–Kansas–Maribor–Praha 2013, s. 161–175.
- Szerszunowicz J., *The autostereotype reflected in phraseological units as a translation problem. Polak potrafi: a case study*, [w:] *Parémiologie. Proverbes et formes voisines*, ed. J.-M. Benayoun, N. Kübler, J.-P. Zouogbo, vol. III, Sainte Gemme 2013, s. 265–266.

- Szerszunowicz J., *The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units*, [w:] *ASIALEX2011 Proceedings. LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives. Papers submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference Kyoto Terra, Kyoto, Japan, August 22–24, 2011*, eds K. Akasu, S. Uchida, Tokyo 2011, s. 628–637.

## Wykaz skrótów

ang.	– angielski	jap.	– japoński
amer.	– amerykański	łac.	– łaciński
bryt.	– brytyjski	niem.	– niemiecki
chorw.	– chorwacki	pol.	– polski
czes.	– czeski	ros.	– rosyjski
duń.	– duński	rum.	– rumuński
fr.	– francuski	szw.	– szwedzki
głuż.	– górnołużycki	ukr.	– ukraiński
hiszp.	– hiszpański	wł.	– włoski

## Wykaz tabel i diagramów

### Tabele

Tabela 1.	Rodzaje luk i ich skupiska .....	21
Tabela 2.	Czasowniki utworzone od nazw barw w językach rosyjskim i francuskim .....	29
Tabela 3.	Wyrazy o znaczeniu 'czarownica' w języku niemieckim i angielskim .....	40
Tabela 4.	Klasyfikacja bezekwiwalentnych jednostek wielowyrazowych według uwarunkowań międzyjęzykowej lakunarności .....	48
Tabela 5.	Schematy lakunarności absolutnej jednostek wielowyrazowych w trzech językach .....	175
Tabela 6.	Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych w trzech językach z uwzględnieniem liczby jednostek leksykalnych użytych do wypełnienia luki .....	175
Tabela 7.	Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących dzieciństwo w trzech językach .....	179
Tabela 8.	Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących młodość w trzech językach .....	181
Tabela 9.	Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących dojrzałość w trzech językach .....	183
Tabela 10.	Schematy lakunarności jednostek wielowyrazowych opisujących starość w trzech językach .....	185
Tabela 11.	Propozycja mikrostruktury dwujęzycznego słownika wielowyrazowych jednostek lakunarnych .....	211

Tabela 12. Dystrybucja wariantów jednostki <i>every Tom, Dick, and Harry</i> według danych uzyskanych za pomocą narzędzia WebCorp® .....	214
Tabela 13. Propozycja hasła <i>Matka Polka</i> .....	231
Tabela 14. Propozycja hasła <i>polskie piekło</i> .....	237
Tabela 15. Propozycja opisu jednostki <i>the armpit of</i> _____ .....	239
Tabela 16. Propozycja artykułu hasłowego schematu <i>a</i> _____ <i>short of</i> _____ .....	241
Tabela 17. Propozycja hasła <i>Esperance doctor</i> .....	243
Tabela 18. Propozycja artykułu dla hasła <i>Polak potrafi</i> .....	249
Tabela 19. Propozycja hasła <i>gest Kozakiewicza</i> .....	254
Tabela 20. Propozycja hasła <i>town and gown</i> .....	255
Tabela 21. Propozycja hasła <i>moherowe berety</i> .....	259
Tabela 22. Propozycja artykułu dla wyrazu hasłowego <i>pink</i> .....	263
Tabela 23. Propozycja artykułu dla jednostki <i>Mrozek by tego nie wymyślił</i> .....	264

## Diagramy

Diagram 1. Asymetria antonimów rosyjskich i francuskich przymiotników (na przykładzie wyrazów <i>глубокий, dorożoŭ, profond, cher</i> ) .....	29
Diagram 2. Rodzaje luk tworzonych przez wielowyrazowe jednostki lakunarne .....	50
Diagram 3. Międzyjęzykowe ekwiwalenty stałych połączeń wyrazowych .....	95
Diagram 4. Ekwiwalencja systemowa i tłumaczeniowa jednostki wielowyrazowej .....	111
Diagram 5. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola DZIECIŃSTWO .....	120
Diagram 6. Realizacje znaczeń z pola DZIECIŃSTWO w języku polskim, angielskim i włoskim .....	121
Diagram 7. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrazowych z subpola DZIECIŃSTWO w języku polskim, angielskim i włoskim .....	128
Diagram 8. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej .....	128

---

Diagram 9. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej .....	129
Diagram 10. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DZIECIŃSTWO w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej .....	129
Diagram 11. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrazowych z subpola MŁODOŚĆ .....	131
Diagram 12. Realizacje znaczeń z pola MŁODOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	132
Diagram 13. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrzowych z pola MŁODOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	137
Diagram 14. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej .....	137
Diagram 15. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej .....	138
Diagram 16. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola MŁODOŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej .....	139
Diagram 17. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrzowych z subpola DOJRZAŁOŚĆ .....	140
Diagram 18. Realizacje znaczeń z pola DOJRZAŁOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	141
Diagram 19. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrzowych z pola DOJRZAŁOŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	144
Diagram 20. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej .....	144
Diagram 21. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej .....	145
Diagram 22. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z pola DOJRZAŁOŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej .....	145



---

Diagram 23. Zestawienie dystrybucji jednostek wielowyrzowych z subpola STAROŚĆ .....	148
Diagram 24. Realizacje znaczeń z pola STAROŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	149
Diagram 25. Wspólnorodzajowe ekwiwalenty jednostek wielowyrzowych z pola STAROŚĆ w języku polskim, angielskim i włoskim .....	157
Diagram 26. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie polsko-angielskiej i angielsko-polskiej .....	158
Diagram 27. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie polsko-włoskiej i włosko-polskiej .....	158
Diagram 28. Zestawienie ekwiwalentów jednostek z subpola STAROŚĆ w perspektywie angielsko-włoskiej i włosko-angielskiej .....	159
Diagram 29. Schemat międzyjęzykowych ekwiwalentów jednostek wielowyrzowych według kryterium liczby elementów	160
Diagram 30. Schemat oceny i analizy lakunarności jednostek wielowyrzowych .....	161
Diagram 31. Relacja międzyjęzykowej ekwiwalencji i lakunarności jednostek wielowyrzowych .....	162
Diagram 32. Schemat lakunarności międzyjęzykowej jednostek wielowyrzowych .....	163
Diagram 33. Zestawienie kwalifikatorów przymiotnika <i>biologiczny</i>	216

# Aneksy

## ANEKS 1

Realizacje znaczeń z pola WIEK CZŁOWIEKA za pomocą jednostek wielowyrazowych oraz wyrazów i luźnych konstrukcji wyrazowych w poszczególnych subpolach w języku polskim, angielskim i włoskim

Objaśnienie stosowanych oznaczeń:

- – dane znaczenie wyrażane jest przez jednostkę wielowyrazową
- × – brak jednostki wielowyrazowej wyrażającej dane znaczenie

### 1. Realizacje znaczeń z pola DZIECIŃSTWO

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'adoptować dziecko'	○	○	○
'adoptowane dziecko'	○	○	○
'bardzo ładne dziecko, które czasami zachowuje się nieznośnie'	○	×	×
'beztroska młodość, dzieciństwo'	○	○	○
'ból odczuwane przez dzieci, które rosną'	○	○	○
'być nad wiek rozwiniętym'	○	○	○
'być smarkaczem, dzieckiem'	○	×	×

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'chodzić do przedszkola'	○	○	○
'choroby typowe dla wieku dziecięcego'	○	○	○
'ciąża u uczennicy'	×	○	×
'dzieciństwo smutne, bez opieki, wśród trosk i kłopotów'	○	○	○
'dzieci, które nie ukończyły ... roku życia'	○	○	○
'dzieci, które oglądają telewizję cały dzień i wykazują bardzo małą aktywność ruchową'	×	○	×
'dziecięca pulchność'	×	○	×
'dzieciństwo pozbawione bez troski i radości'	○	○	○
'dziecko, które było traktowane zbyt pobłaźliwie przez rodziców'	○	○	○
'dziecko, które jest w wieku, kiedy chodzi się do przedszkola'	○	○	○
'dziecko, które jest w wieku, kiedy chodzi się do szkoły'	○	○	○
'dziecko, które urodziło się na skutek zapłodnienia komórki jajowej poza organizmem matki'	○	○	○
'dziecko, które urodziło się w czasie trwania drugiego małżeństwa'	×	○	○
'dziecko, które urodziło się w czasie trwania pierwszego małżeństwa'	○	×	×
'dziecko, którego rodzice pracują zawodowo i które spędza czas samo'	×	○	×
'dziecko, nad którym ktoś znęca się psychicznie i/ lub fizycznie'	○	○	○
'dziecko narażone na atak osoby dorosłej; małe dziecko'	○	○	○
'dziecko, nad którym trudno panować'	○	○	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'dziecko niemające rodziców'	○	×	×
'dziecko, o które się nie dba'	○	○	○
'dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej, pozostawione sobie samemu, opuszczone'	○	○	○
'dziecko przysparzające problemów wychowawczych'	○	○	○
'dziecko rodziców niebędących małżeństwem'	○	○	○
'dziecko sfłodzone przypadkowo, na skutek gwałtu, nieoczekiwane przez rodziców'	○	○	○
'dziecko ubierane jak dorosły; nieudolnie albo demonstracyjnie zachowujące się jak dorosły'	○	×	○
'dziecko upośledzone'	○	○	○
'dziecko urodzone przedwcześnie, między 28 a 37 tygodniem ciąży'	×	○	×
'dziecko wychowane w czasie wojny'	○	○	○
'dziecko żyjące w najuboższych dzielnicach'	○	○	○
'egzamin zdawany na zakończenie szkoły średniej'	○	○	○
'instytucja zajmująca się wychowaniem sierot i dzieci, którym rodzice nie zapewniają należytej opieki'	○	○	×
'instytucja zajmująca się kształceniem dzieci, które jeszcze nie chodzą do szkoły'	×	○	○
'instytucja zajmująca się kształceniem na poziomie podstawowym'	○	○	○
'instytucja zajmująca się kształceniem na poziomie średnim'	○	○	○
'jedyne dziecko w rodzinie'	○	○	○
'książki, filmy, gry itp., które są przeznaczone dla dzieci'	○	○	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'kształtować dziecko poprzez przekazywanie zasad i wartości'	○	○	○
'lata, kiedy dziecko chodzi do przedszkola'	○	○	○
'lata, kiedy dziecko chodzi do szkoły'	○	○	○
'nie mieć ukończonych osiemnastu lat'	×	○	×
'nieprzeciętnie zdolne, nad wiek rozwinięte umysłowo'	○	○	○
'nieślubny'	○	○	×
'od najmłodszych lat'	○	○	○
'okres bycia dzieckiem'	×	×	○
'okres bycia niemowlęciem'	○	×	○
'okres dorastania'	○	○	×
'okres wczesnodziecięcy'	×	×	○
'okres życia, w którym nie uzyskało się jeszcze pełni praw obywatelskich i nie ponosi się odpowiedzialności za swoje czyny'	×	×	○
'osoba, którą się zna od dzieciństwa; z którą się wychowywało'	○	○	○
'placówka zajmująca się opieką nad dziećmi od trzech do sześciu lat'	×	○	○
'początkowy okres dzieciństwa, pierwsze lata życia'	○	○	○
'poczęte w małżeństwie'	○	○	×
'posłuszne, nieprawiające kłopotu; dobre, dbające o rodziców dziecko'	○	○	○
'powierzyć komuś dziecko na mocy decyzji sądu'	○	○	○
'pozwalać dziecku na zbyt wiele'	○	○	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'rosnąć, stawać się coraz wyższym'	○	○	○
'ruchliwe, inteligentne dziecko'	○	○	○
'szpital, w którym leczone są dzieci'	○	○	○
'teren z zielenią, na którym znajdują się urządzenia sportowe, przeznaczony dla dzieci'	○	○	○
'uczennica–matka	×	○	×/○
'uczniowie gimnazjów i szkół średnich, nastolatki'	○	×	×
'uraz, którego ktoś doznał będąc dzieckiem'	○	○	○
'urocza szesnastolatka/ siedemnastolatka'	×	○	×
'w czasie bycia dzieckiem'	○	○	○
'w czasie obrzędku chrztu być ojcem chrzestnym lub matką chrzestną'	○	○	○
'wspomnienia, które pochodzą z okresu, kiedy się było dzieckiem'	○	○	○
'wszystkie dzieci powinny być traktowane jednakowo'	○	×	×
'w wieku, w którym nie posiada się pełni praw obywatelskich i nie ponosi się odpowiedzialności'	×	○	×
'wychowywać dziecko chroniąc je przed jakimikolwiek trudnościami'	○	○	○
'zakład opiekuńczo-wychowawczy dla dzieci poniżej trzeciego roku życia'	×	○	○
'zapewniać środki finansowe potrzebne do wychowywania dzieci'	○	○	○
'zlecić komuś opiekę nad dzieckiem do czasu osiągnięcia przez nie pełnoletności'	○	○	○
'znać kogoś/coś / przywyknąć do czegoś / robić coś od czasu, gdy się było dzieckiem'	○	○	○

## 2. Realizacje znaczeń z pola MŁODOŚĆ

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'arogancki lub zarozumiały młody człowiek'	×	○	×
'beztroska młodość, dzieciństwo'	○	×	○
'bogaty, młody snob, który obraca się w modnym towarzystwie, upija się i popisuje się'	×	○	×
'być niedojrzałym, niedoświadczonym, zbyt młodym'	○	○	○
'być w pełni sił witalnych'	○	○	○
'(być) w najlepszym okresie życia'	○	○	○
'charakterystyczne dla młodości postępowanie wykraczające poza normy'	○	○	○
'chorobliwe dążenie młodych mężczyzn do perfekcyjnego wyglądu'	○	○	○
'Czy masz 18 lat?'	×	○	×
'dążenia, pragnienia, cele życiowe młodego człowieka; poglądy, jakimi kieruje się młody człowiek, uważając, że są doskonałe'	○	○	○
'dojrzewać'	×	×	○
'dom z niedrogimi noclegami'	○	○	○
'dorosły człowiek, który zachowuje się dziecinnie'	○	×	×
'egzamin przeprowadzany na zakończenie szkoły średniej, uprawniający do ubiegania się o przyjęcie na studia'	○	○	○
'gwałtowne uczucia charakterystyczne dla wieku młodzieńczego'	○	×	×
'już nie dziecko, ale wciąż chłopiec; jeszcze zbyt młody, aby można go było traktować poważnie'	○	×	×

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'książki, filmy itp. przeznaczone dla młodych ludzi'	○	○	○
'lata młodości'	○	○	○
'marzenia, które ma się w młodości'	○	×	○
'mieć młodzieńczą urodę'	×	×	○
'młoda kobieta w wieku odpowiednim do zamążpójścia'	○	○	○
'młode kobiety, dziewczęta'	○	×	×
'młodość pełna przygód, mocnych wrażeń'	○	○	○
'młody, arogancki człowiek', 'bardzo energiczny młody specjalista'	×	○	×
'młody człowiek, który krytykuje mocno instytucje polityczne i społeczne'	○	○	○
'młody wiek'	○	×	○
'młodzi, bogaci ludzie, którzy w latach pięćdziesiątych prowadzili wystawny, ekscentryczny tryb życia'	×	×	○
'młodzieńcza miłość'	○	○	×
'młodzi ludzie, których rodzicami są wpływowi działacze partyjni lub państwowi'	○	×	×
'młodzi ludzie, którzy nie ukończyli nauki, zazwyczaj przed maturą'	○	×	×
'młodzi ludzie, którzy są robotnikami'	○	×	○
'młodzi mężczyźni, chłopcy'	○	×	×
'młodzi, nieszanujący autorytetów, konsumpcyjnie nastawieni do życia ludzie'	○	×	×
'nieodświadczeni młodzi ludzie opierający swoją wartość na brawurze, braku kompleksów i odnoszący sukcesy'	○	×	×
'nieszczęśliwa młodość'	×	○	×



Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'niewłaściwe postępowanie w młodości; błędy taktyczne przypisywane ludziom mało doświadczonym'	○	○	○
'obecnie żyjąca młodzież'	○	○	○
'od czasu, kiedy ktoś był młody a. bardzo młody'	○	○	○
'okres, w którym człowiek zdolny jest do rozrodu'	○	○	○
'osiągnąć dojrzałość'	×	○	×
'placówka resocjalizacyjna dla osób w wieku od 13 do 21 lat'	○	○	×
'początkowe lata młodości'	○	○	○
'pokolenie ludzi urodzonych między 1961 a 1981, którzy nie mają określonego celu w życiu'	○	○	○
'ponosić konsekwencję błędów popełnionych w młodym wieku'	○	×	○
'ponura młodość'	○	○	○
'przestępczość wśród młodych ludzi'	○	○	○
'stracona młodość'	○	○	○
'studenci'	○	×	○
'młodość pełna ideałów'	○	×	×
'ukończyć osiemnasty rok życia'	○	○	○
'umrzeć w młodym wieku'	○	○	○
'urok, powab, związany z młodym wiekiem, ze świeżością ciała'	○	×	○
'uwielbienie młodości'	○	○	○
'wizerunek młodej, ładnej kobiety z dużymi brązowymi oczami, która jest wrażliwa i potrzebuje opieki'	×	○	×

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'w młodości'	○	○	○
'w początkowym okresie bycia młodym'	○	×	○
'wyszaleć się w młodości'	×	○	○
'zachowujący się głośno, rozwydrzeni młodzi ludzie'	○	○	×
'zamożni ludzie, którzy nie pracują, spędzają czas na zabawie'	○	○	○

### 3. Realizacje znaczeń z pola DOJRZAŁOŚĆ

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'atrakcyjna kobieta o pełnych kształtach w wieku lat czterdziestu'	×	○	×
'być dorosłym'	○	○	○
'dojrzała kobieta między 30 a 40 rokiem życia'	○	×	×
'kobieta dojrzała, ale niezamężna'	○	○	×
'mężczyzna dojrzały, ale nieżonaty'	○	○	×
'mieć ukończone czterdzieści lat'	×	○	○
'nie być już młodym, ale też nie być jeszcze starym'	○	×	○
'osoba dorosła'	○	○	○
'początek wieku średniego'	×	○	○
'po pięćdziesiątym roku życia'	○	○	×
'tusza związana z wiekiem średnim'	×	○	×
'trzydzieści trzy lata' (o mężczyźnie)	○	×	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'tylko dla dorosłych'	○	×	×
'udawać, że się jest młodszym'	○	○	○
'w połowie życia, około pięćdziesiątki'	×	○	○
'wiek, kiedy człowiek jest dojrzały'	○	○	○
'wiek, kiedy się pracuje'	○	○	○
'wiek męski'	○	○	○

#### 4. Realizacje znaczeń z pola STAROŚĆ

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'bardzo stary'	○	○	○
'bogaty, stary mężczyzna, który utrzymuje kobietę, która mogłaby być jego córką'	×	○	×
'bycie starym i samotnym'	○	×	×
'być bardzo starym'	×	○	○
'być na granicy starości'	○	○	○
'być starym'	○	○	○
'być w wieku krytycznym'	○	○	○
'cieszyć się szacunkiem z racji wieku'	×	×	○
'człowiek, który osiągnął zaawansowany wiek'	○	○	○
'dobra starość'	○	○	○
'emeryt-podróжник'	×	○	×
'granica wieku, po przekroczeniu której człowiek uważany jest za starego'	○	○	○
'klimakterium'	×	○	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'kobieta, która ma dużo lat (negatywnie)'	○	○	○
'kobieta, która ma dużo lat (pozytywnie)'	○	×	×
'kobieta, która późno zostaje matką'	×	○	×
'leciwi snowbordziści'	×	○	×
'lista osób dyskryminująca osoby starsze'	×	○	×
'ładnie się zestarzeć'	○	○	○
'mądrość życiowa starych ludzi'	×	○	○
'mający dużo lat, ale zachowujący dobrą formę'	○	○	○
'mężczyzna, który ma dużo lat (pozytywnie)'	○	×	×
'mężczyzna, który ma dużo lat i jest nie-dołączny'	○	×	○
'mieć gdzie mieszkać na starość'	○	×	×
'mieć obniżoną sprawność intelektualną z powodu zaawansowanego wieku; zdziecinnieć'	○	○	○
'mieć pochyloną sylwetkę'	○	×	×
'mieć spokojną starość'	×	×	○
'mieć wygląd człowieka młodszego'	○	×	×
'miejsce, w którym mieszkają osoby w podeszłym wieku, potrzebujące opieki'	○	○	○
'moment uświadomienia sobie, że nie jest się już młodym'	○	×	×
'obawiać się starości'	○	×	○
'odczuwać starość fizycznie'	○	○	○
'okres, kiedy człowiek jest stary'	○	○	○
'opieka nad starszymi ludźmi, pojmowana jako sektor usług'	×	○	×
'osoba, która pomaga starszemu człowiekowi'	○	×	○

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
'o wyglądzie kobiety, która nie jest młoda, a chce wyglądać jak licealistka'	○	○	○
'organizacja, zrzeszenie emerytów, ludzi w podeszłym; także: lokal, w którym się oni spotykają'	○	○	○
'pokryta zmarszczkami twarz'	○	○	○
'późny okres bycia starym'	○	×	○
'przestać pracować zawodowo i rozpocząć pobieranie emerytury'	○	○	○
'przywiązane do siebie i kochające się starsze małżeństwo'	×	○	×
'rozwiązać z kimś umowę o pracę po osiągnięciu przez daną osobę wieku emerytalnego'	○	○	○
'siła nabywcza emerytów'	×	○	×
'siwe włosy'	○	○	○
'smutna starość'	○	○	○
'spokojna starość'	○	×	○
'starość komuś dokucza'	○	×	×
'starość pozbawiona problemów materialnych, bytowych itp.'	○	×	×
'starsi ludzie, którzy lubią korzystać z Internetu'	×	○	×
'starszy lubieżny, obleśny mężczyzna; niestosownie do swego wieku wykazujący zainteresowanie młodymi kobietami'	○	○	×
'stary'	○	○	○
'stary, ale mający dobrą kondycję, wykazujący dużo żywotności'	○	○	○
'stary, chudy mężczyzna'	○	×	×

Znaczenie	Sposób wyrażania		
	Język polski	Język angielski	Język włoski
‘stary człowiek oceniany negatywnie’	○	○	○
‘starzec z siwą brodą’	○	×	×
‘starzec się’	○	○	○
‘starzec się w widoczny sposób’	○	○	○
‘szczupły staruszek o łagodnym usposobieniu’	×	×	○
‘ubierać się w sposób powszechnie uznawany za odpowiedni dla młodszych’	○	○	○
‘uczelnia organizująca zajęcia edukacyjne dla osób w podeszłym wieku’	○	○	○
‘umrzeć z przyczyn naturalnych’	○	○	○
‘wejść w okres starości’	○	○	○
‘wiek, w którym kończy się pracę zawodową i rozpoczyna pobieranie emerytury’	○	○	○
‘w okresie starości’	○	○	○
‘w okresie starzenia się’	○	○	○
‘wpływy starszych ludzi wydających pieniądze na swoje potrzeby’	×	○	×
‘zbyt wczesne zestarzenie się’	○	×	○
‘zestarzeć się’	○	○	○
‘(ze)starzec się przedwcześnie’	○	○	○
‘zła starość’	○	○	×
‘zupełnie siwy’	○	×	×
‘źle znoszący starość’	○	×	×
‘żyć długo’	○	○	○

## ANEKS 2

### Podstawowe typy słowników jednostek wielowyrzowych według rodzaju zamieszczonych w nich jednostek

Objaśnienie stosowanych oznaczeń:

Brak – oznacza, że nie znaleziono przykładu danego typu opracowania wśród dostępnych słowników, przy czym mogą być one opracowywane w danej kategorii.

□ – oznacza, że dany rodzaj opracowania nie występuje w określonej kategorii słowników.

Słownik	Zawartość	Przykład opracowania	
		Jednojęzycznego	Dwu- lub wielojęzycznego
Antyprzysłów	Kreatywne modyfikacje przysłów	A. T. Litovkina., W. Mieder, <i>Old proverbs never die, they just diversify</i> , Burlington, Veszprém 2006.	Brak
Czasowników z przyimkami / czasowników frazowych	Połączenia czasowników z przyimkami i partykułami	<i>Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs</i> , eds A. Macaulay, M. Seaton, P. Gautier, Glasgow 2002.	A. Reszkiewicz, <i>Anielskie czasowniki z przyimkami i phrasal verbs. Słownik</i> , Warszawa 2003.
Idiomów	Połączenia wyrazowe o znaczeniu asumarycznym	E. Drabik, E. Sobol, A. Stankiewicz, <i>Słownik idiomów polskich</i> PWN, Warszawa 2006.	<i>Słownik idiomów angielskich</i> , red. nauk. J. Fisiak, Warszawa 1993.
Frazeologizmów	Różnorodne stałe połączenia wyrazowe	P. Müldner-Nieckowski, <i>Wielki słownik frazeologiczny język polski</i> , Warszawa 2003.	T. Jaworska, <i>Słownik frazeologiczny angielsko-polski i polsko-angielski</i> , Warszawa 2002.

Słownik	Zawartość	Przykład opracowania	
		Jednojęzycznego	Dwu- lub wielojęzycznego
Frazeologizmów z wybranym komponentem	Związki mające w składzie dany komponent	M. Czeszewski, K. Foremniak, <i>Lu-dzie i miejsca w języku. Słownik frazeologizmów eponimicznych</i> , red. nauk. M. Bańko, Warszawa 2011.	E. Mrhačova, R. Ponczová, <i>Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník</i> , Ostrava 2003.
Jednostek pochodzących z określonego źródła, np. z Biblii, mitologii	Jednostki wielowyrazowe o wspólnej proveniencji	J. Godyń, <i>Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego</i> , Kraków–Warszawa 2006; M. Puda-Blokesz, <i>Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów frazeologicznych języka polskiego</i> , Kraków 2015.	H. Walter, E. Komorowska, A. Krzanowska i zespół, <i>Deutsch-polnisches Wörterbuch bilischer Phraseologismen mit historisch-etmologischen Kommentaren</i> , Szczecin–Greifswald.
Kolokacji	Skonwencjonalizowane połączenia wyrazowe	M. Bańko, <i>Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią</i> , Warszawa 2006.	D. Osuchowska, <i>English at Work. An English-Polish Dictionary of Selected Collocations</i> , Warszawa 2001.
Pleonazmów i tautologii	Jednostki o nadwyżkach znaczeniowych	M. Ruszkowski, <i>Słownik polskich pleonazmów i tautologii</i> , Kielce 2012.	Brak
Porównań	Doprzymiotnikowe i doczasownikowe skonwencjonalizowane porównania	M. Bańko, <i>Słownik porównań</i> , Warszawa 2004.	Ž. Arsovski Fink, <i>Hroatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema</i> , Zagreb 2006.



Słownik	Zawartość	Przykład opracowania	
		Jednojęzycznego	Dwu- lub wielojęzycznego
Pozornych ekwiwalentów	Jednostki wielo- wyrazowe wy- kazujące w per- spektywie kon- trastywnej po- dobieństwa for- malne i leksy- kalne, a różniące się znaczeniem		T. Z. Orłoś, <i>Czesko- -polski słownik zdradli- wych wyrazów i puła-pek frazeologicznych</i> , Kraków 2003.
Przysłów	Stałe połączenia o statusie samo- dzielnych jedno- stek tekstowych	D. i W. Maślowski, <i>Wielka księga przysłów polskich</i> , Warszawa 2008.	S. Prędoła, <i>Mały nie- miecko-polski słownik przysłów</i> , Warszawa 1997.
Różnorodnych jednostek, któ- rych wspólną cechą stanowi odtwarzalność	m.in. adresatywy, biblizmy i mi- tologizmy, ha- sła polityczne, komparatywy, napisy miejskie, nazwy potraw i artykułów spo- żywczych, przy- słowia (ogółem 42 kategorie)	Niektóre słowniki idiomów zawierają rozmaite typy poła- czeń (np. PDEI).	<i>Polsko-rosyjski słownik par przekładowych</i> , red. W. Chlebda, Opole 2014.
Sloganów	Hasła, np. reklamowe	M. Spychalska, M. Hołota, <i>Słownik sloganów reklamowych</i> , Warszawa 2009.	Brak
Skrzydlatych słów	Połączenia wy- razowe (rzadziej wyrazy) o ustalo- nym autorstwie	H. Markiewicz, A. Romanowski, <i>Skrzydlate słowa. Wielki słownik cyta- tów polskich i obcych</i> , Kraków 2007.	W. Chlebda, W. M. Mokijenko, S. G. Szulieźkowa, <i>Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów</i> , Łask 2003.

## ANEKS 3

### Makrostruktura wybranych jedno- i dwujęzycznych opracowań leksykograficznych jednostek wielowyrzowych

#### 1. Makrostruktura wybranych jednojęzycznych opracowań jednostek wielowyrzowych

##### 1.1. Opracowania leksykograficzne polskich jednostek wielowyrzowych

*Nowy słownik frazeologiczny*, R. Lebda, Kraków 2005, ponad 5 000 jednostek, układ tematyczny (NSF).

*Popularny słownik frazeologiczny*, K. Głowińska, Warszawa 2000, około 5 000 związków frazeologicznych (PSF).

*Słownik frazeologiczny*, red. nauk. oraz oprac. wstępu i układu tematycznego haseł A. Nowakowska, Wrocław 2003, 25 000 objaśnień, część tematyczna, część alfabetyczna (SF).

*Słownik frazeologiczny języka polskiego*, D. Podlawska, M. Świątek-Brzezińska, Bielsko-Biała 2006, układ gniazdowy, zbiór przysłów (SFJP).

*Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, S. Bąba, J. Liberek, Warszawa 2002, 4 000 frazeologizmów, układ gniazdowy (SFWP).

*Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, P. Müldner-Nieckowski, Warszawa 2003; 200 000 wyrażzeń, zwrotów i fraz, 38 000 artykułów hasłowych; układ gniazdowy, indeks (WSFJP).

*Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005, 17 000 jednostek, 2 000 obcojęzycznych sentencji, zwrotów i wyrażzeń (WSF).

*W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*, K. Mosiołek-Kłosińska, A. Ciesielska, Warszawa 2001, ponad 1 600 frazeologizmów i ponad 1 000 przysłów, układ gniazdowy (KS).

*Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, M. Bańko, Warszawa 2006, około 70 000 połączeń wyrazowych, układ alfabetyczny, ćwiczenia z kluczem (SDS).

*Słownik peryfraz, czyli wyrażen omownych*, M. Bańko, Warszawa 2002, około 200 jednostek; trzy części: kolokacje rzeczowników, czasowników, przymiotników, porządek alfabetyczny według słów kluczy (SP).

## 1.2. Opracowania angielskich jednostek wielowyrazowych

*Collins COBUILD Idioms Dictionary*, eds M. Seaton, A. Macaulay, Glasgow 2007, ponad 6 000 haseł, układ gniazdowy, autentyczne przykłady z the Bank of English, informacje o pochodzeniu niektórych jednostek, indeks tematyczny, indeks alfabetyczny według głównych komponentów (CCID).

*English Idioms*, J. Seidl, W. McMordie, Warszawa 1990 (reprint authorized by OUP), około 2 500 połączeń wyrazowych, informacje o idiomach, wyrazy kluczowe i ich użycia idiomatyczne, idiomy z rzeczownikami i przymiotnikami, związki binominalne, idiomy z przyimkami, czasowniki frazowe, idiomy czasownikowe, idiomy z wybranych obszarów tematycznych (m.in. bankowość, business), idiomy z wyrazami głównymi należącymi do wybranych kategorii (m.in. zwierzęta, kolory, części ciała), porównania idiomatyczne (z *as ... as i like*), alfabetyczny indeks komponentów (EI).

*Longman Collocations Dictionary and Thesaurus*, Ch. Fox i in., Harlow 2013, 75 000 kolokacji, uporządkowanych według realizowanych przez nie schematów składniowych (LCDT).

*Longman Idioms Dictionary*, ed. S. Engineer, Harlow 1998, ponad 6 000 jednostek frazeologicznych, *Aktywator idiomów (Idiom Activator)* (LID).

*Longman American Idioms Dictionary*, Harlow 1999, ponad 6 000 jednostek frazeologicznych, *Aktywator idiomów (Idiom Activator)*, ćwiczenia, klucz, wykaz wyrazów użytych do objaśniania znaczeń (LAID).

*Macmillan Collocations Dictionary*, ed. M. Rundell, Oxford 2010, 4 500 wyrazów hasłowych, pod którymi zgromadzono zawierające je kolokacje, uszeregowane według realizowanych przez nie schematów składniowych (MCD).

*Oxford Dictionary of English Idioms*, A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig, ponad 14 000 związków, układ alfabetyczny, indeks alfabetyczny głównych komponentów (ODEI).

*Oxford Idioms*, Oxford–New York 2006, ponad 10 000 idiomów, układ gniazdowy, informacje o pochodzeniu niektórych idiomów, ćwiczenia z kluczem (OI).

*The Penguin Dictionary of English Idioms*, D. M. Gulland, D. Hinds-Howell, London 2002, układ według kategorii (np. kolory), 4000 związków frazeologicznych, pochodzenie niektórych związków, indeks alfabetyczny głównych komponentów (PDEI).

### 1.3. Opracowania włoskich jednostek wielowyrazowych

*Capire l'antifona. Dizionario dei modi di dire con esempi d'autore*, G. Turrini, C. Alberti, M. L. Santullo, G. Zanchi, Bologna 1995, układ alfabetyczny, 3 000 związków frazeologicznych, indeks (CA).

*Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, C. Lapucci, Milano 1990, ponad 3 000 jednostek, układ alfabetyczny (DMDL).

*Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, M. B. Quartu, Milano 2000, 10 000 wyrażzeń, zwrotów i fraz, układ gniazdowy (DMD).

*Dizionario dei modi di dire delle lingua italiana*, P. Sorge, Roma 2001, około 450 połączeń wyrazowych, układ gniazdowy (DMDS).

*Frase fatta capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*, G. Pittàno, Bologna 1992, 1400 frazeologizmów w porządku alfabetycznym, 138 jednostek łacińskich (P).

*In bocca al lupo! Espressioni idiomatiche e modi di dire tipici della lingua italiana*, F. Di Natale, N. Zaccei, Perugia 2000, układ alfabetyczny, około 1 000 jednostek (IBAL).

*Per modo di dire. Dizionario dei modi di dire italiani*, Recanati 2002, około 1 000 jednostek, układ alfabetyczny (PMDD).

*Dizionari delle Collocazioni*, P. Tiberii, *Dizionario delle collocazioni. Le combinazioni delle parole in italiano*, Bologna 2012, 6 000 wyrazów kluczy w porządku alfabetycznym (rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki), około 200 000 kolokacji (DdC).

*Dizionario Combinatorio Compatto Italiano*, a c. di V. Lo Cascio, Amsterdam–Philadelphia 2012, 3 000 wyrazów kluczy, około 90 000 haseł [*Dizionario Combinatorio Italiano*: 6 500 wyrazów hasłowych, ponad 200 000 kolokacji] (DCCI).

## 2. Makrostruktura dwujęzycznych opracowań jednostek wielowyrazowych

### 2.1. Słowniki polsko-angielski

*Słownik frazeologiczny polsko-angielski. Polish-English Phraseological Dictionary*, T. Jaworska, Warszawa 1999: około 15 000 polskich zwrotów, wyrażań i fraz oraz wybrane przysłowia i powiedzenia, układ gniazdowy (SFPA).

*Polsko-angielski słownik frazeologiczny. Polish-English Phraseological Dictionary*, P. Kakietek, około 1 000 jednostek frazeologicznych mających bliskie odpowiedniki w angielszczyźnie, porównania idiomatyczne, przysłowia i powiedzenia, Warszawa 1993, układ alfabetyczny, części: *Zwroty frazeologiczne. Phraseologisms, Porównania idiomatyczne. Idiomatic comparisons, Przysłowia i powiedzenia. Proverbs and sayings*, alfabetyczny indeks jednostek angielskich (PASF).

*Idiomy polsko-angielskie. Polish-English Idioms*, D. Wolfram-Romanowska, P. Kaszubski, M. Parker, Warszawa 1999: ponad 1 200 haseł głównych, jak podają autorzy „całkowita ilość reprezentowanych wyrażań jest bliższa 2 000, ponieważ wiele haseł stwarza możliwości kombinatoryczne” (IPA: 7), układ alfabetyczny, indeks polskich głównych komponentów, indeks angielskich głównych komponentów<sup>1</sup> (IPA).

### 2.2. Słowniki angielsko-polskie

*Angielsko-polski słownik idiomów i zwrotów. An English-Polish Dictionary of Idioms and Phrases*, P. Borkowski, Poznań 1991: układ alfabetyczny zależny od pozycji wyrazu hasłowego (niewyróżnionego graficznie), indeks wyrazów (APSIZ).

*2 500 najpopularniejszych idiomów amerykańskich dla Polaków z przykładami w języku polskim i angielskim*, A. Lizakowski, P. Marcinkiewicz, Chicago 1996, ok. 2 500 jednostek, układ alfabetyczny (NIA).

---

<sup>1</sup> Słownik jest jednym z serii opracowań leksykograficznych PWN-u, w których zebrano polskie związki mające obcojęzyczne odpowiedniki, które wykazują duże podobieństwo formalno-semantyczne. Dotychczas ukazały się słowniki idiomów: polsko-włoskich (IPW), polsko-niemieckich (PDR), polsko-francuskich (IPF), polsko-hispańskich (IPH), polsko-rosyjskich (IPR). Dwa słowniki ukazały się nakładem Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego: słownik idiomów polsko-rumuńskich (ZPRI) i polsko-bułgarski (PBZF).

- Idiomy angielskie. Słownik*, M. Dzieduszycka, A. di Meo, Warszawa 2001: 500 idiomów, układ gniazdowy, indeks (IAS).
- Idiomy angielskie*, oprac. P. Gawron, Warszawa 2006: około 3 000 idiomów, układ gniazdowy (IA).
- Język angielski. Nowe 1000 idiomów*, oprac. R. J. Quinault, T. Moston, przekład i adaptacja K. Hejowowski, Warszawa 2008: około 1000 jednostek, układ gniazdowy, indeks alfabetyczny polskich odpowiedników (kombinacji wyrazowych i wyrazów) z podanym wyrazem hasłowym angielskiej jednostki (JAN).
- Langenscheidt 1000 idiomów angielskich*, przekład i adaptacja K. Hejowowski, Warszawa 2002: około 1 000 jednostek, 29 kategorii wyznaczanych tematycznie przez wyraz hasłowy, układ gniazdowy w obrębie kategorii, indeks alfabetyczny komponentów idiomów (LIA).
- Nowy angielsko-polski słownik idiomów i zwrotów*, L. Simbierowicz, Warszawa 2000: około 10 000 haseł, układ gniazdowy, indeks jednostek angielskich z podanym wyrazem hasłowym, indeks jednostek polskich z podanym hasłowym wyrazem angielskim (NAPSIIZ).
- Nowy słownik idiomów angielsko-polski*, P. Domański, Warszawa 1999: około 4 000 jednostek (w tym około 400 przysłów i jednostek przysłowiowych), część I: układ gniazdowy, część II: układ alfabetyczny (NSIAP).
- Podręczny słownik idiomów angielskich. The Compact Dictionary of Idiomatic English*, T. Wyżyński, Warszawa 2000: około 20 000 jednostek, wykaz popularnych nazw stanów amerykańskich, wykaz czasowników nieregularnych (PSIA).
- Słownik frazeologiczny angielsko-polski i polsko-angielski*, T. Jaworska, Warszawa 2002: ponad 35 000 haseł w obu częściach, układ gniazdowy (SFAPPA).
- Słownik idiomów angielskich*, red. nauk. J. Fisiak, Warszawa 1993: około 4 500 idiomów, układ gniazdowy, indeks alfabetyczny wyrazów hasłowych i jednostek zawierających je (SIA).
- Słownik idiomów angielskich ... od Acid test do Zero hour ...*, tłum. M. Tkaczyk, Warszawa 1999: około 1 000 jednostek, układ gniazdowy (SIAAT).

*Tematyczny słownik idiomów, zwrotów i wyrażzeń z dodatkiem przysłów i sentencji*, D. Radziejewski, Włocławek 1997: niemal 25 000 idiomów, ponad 330 przysłów i powiedzeń około 800 sentencji i aforyzmów, układ tematyczny, skorowidz zawierający hasła tematyczne (TSIZIW).

*Wybór idiomów angielskich*, R. Gajda, Warszawa 1991: około 1 000 jednostek, po artykule hasłowym ćwiczenia, indeks wyrazów hasłowych i jednostek (WIA).

### 2.3. Słowniki polsko-włoskie

*Idiomy polsko-włoskie. Fraseologia idiomatica polacco-italiana*, A. Mazanek, J. Wójtowicz, Warszawa 1993: około 750 jednostek mających bliskie odpowiedniki, układ alfabetyczny, słownik właściwy poprzedzony klasyfikacją strukturalną zebranych jednostek, wykaz jednostek włoskich (IPW).

### 2.4. Słowniki włosko-polskie

*Fraseologia italiana. Słowniczek frazeologiczny włosko-polski*, P. Drzymała, Poznań 1993: ponad 1 000 jednostek, układ alfabetyczny, indeks odpowiedników polskich (FI).

*Idiomy włoskie*, oprac. M. K. Podracka, Warszawa 2006: około 3 000 jednostek (w tym powiedzenia i przysłowia) (IW).

*Langenscheidt 1000 idiomów włoskich*, M. Zardo, Warszawa 2002: około 1 000 jednostek, układ gniazdowy (LIW), indeks odpowiedników polskich (LIW).

*Wybór idiomów włoskich*, P. Salwa, M. Szleszyńska, Warszawa 1993: około 1 000 jednostek, układ alfabetyczny, zawiera zestaw ćwiczeń z kluczem, indeks wybranych haseł włoskich, indeks polskich odpowiedników (WIW).

### 2.5. Słowniki włosko-angielskie

*2001 Italian and English Idioms. 2001 espressioni idiomatiche italiane e inglesi*, D. Gobetti, R. A. Hall, Jr., F. Adkins Hall, S. Z. Garou, New York 1996: część I słownika włosko-angielska – ponad 2 000 jednostek, układ gniazdowy, wykaz włoskich wyrazów hasłowych i jednostek (IEI).

*Dictionary of Italian Slang and Colloquial Expressions*, D. Gobetti, New York 1999: około 400 jednostek leksykalnych i frazeologicznych, układ gniazdowy (DIS).

## 2.6. Słowniki angielsko-włoskie

*2001 Italian and English Idioms. 2001 espressioni idiomatiche italiane e inglesi*, D. Gobetti, R. A. Hall, Jr., F. Adkins Hall, S. Z. Garou, New York 1996: część II słownika, ponad 2 000 jednostek, układ gniazdowy, wykaz angielskich wyrazów hasłowych i jednostek (IEI).

## ANEKS 4

### Mikrostruktura wybranych jedno- i dwujęzycznych opracowań leksykograficznych jednostek wielowyrazowych

#### 1. Mikrostruktura wybranych słowników jednojęzycznych i dwujęzycznych

##### 1.1. Mikrostruktura słowników polskich jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIKI POLSKICH JEDNOSTEK WIELOWYRAZOWYCH	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
NSF	związek frazeologiczny, znaczenie, przykład użycia (zazwyczaj autentyczny), fakultatywnie: opis pochodzenia związku, odsyłacze do synonimicznego związku
PSF	hasło, hasło z odsyłaczem, numer hasła homonimicznego, numer znaczenia, oznaczenie części mowy, informacja o użyciu wyrazów (informacja fleksyjno-leksykalna), kwalifikator, znaczenie związku (definicja), przykład użycia związku, źródło, pochodzenie związku (etymologia), odsyłacze



Słownik	Elementy artykułu hasłowego
SF	związek frazeologiczny, warianty, znaczenie, przykład
SFJP	hasło główne, hasło szczegółowe (związek frazeologiczny w pełnej postaci), wariant, znaczenie lub znaczenia, typ związku według klasyfikacji A. M. Lewickiego, kwalifikator, informacja o pochodzeniu związku, przykłady użycia jednostki z podaniem źródeł, informacje dodatkowe
SFWP	kwalifikator, związek frazeologiczny, umieszczona w nawiasie kwadratowym dodatkowa informacja o formie związku, defektywności jego paradygmatu, przy niektórych wyrażeniach również o wchodzeniu w typowe związki ze wskazanymi czasownikami, definicja znaczenia (lub znaczeń), cytaty, schemat łączliwości leksykalnej, informacja o pochodzeniu związku, odsyłacz
WKS	wyraz hasłowy, frazeologizm, warianty, frazeologizmy o zbliżonym znaczeniu należące do różnych części mowy, ograniczenia dotyczące użycia, kwalifikator, znaczenie, przykłady użycia, informacje o pochodzeniu jednostki
WSF	hasło (hasło homonimiczne poprzedzone cyfrą rzymską), związek frazeologiczny, inna postać związku frazeologicznego, różne znaczenia związku frazeologicznego (definicje), przykłady użycia związku frazeologicznego, skrót źródła przykładu, przysłówie, odesłania
WSFJP	hasło, numer artykułu hasłowego, związek frazeologiczny, kwalifikatory, definicja, przykład lub przykłady

## 1.2. Mikrostruktura słowników angielskich jednostek wielowyrzowych

SŁOWNIKI ANGIELSKICH JEDNOSTEK WIELOWYRAZOWYCH	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
CCID	wyraz hasłowy, związek frazeologiczny, wariant, znaczenie, informacje o wymiennoczłonowości, kwalifikatory, przykłady, informacje o pochodzeniu
EI	wyraz hasłowy, związek frazeologiczny, kwalifikator stylistyczny, kolokacje, przykład

Słownik	Elementy artykułu hasłowego
LAIID	wyraz hasłowy, przykłady opracowane na podstawie the Longman Corpus Network, warianty, antonimy, odsyłacze do synonimów, odsyłacze do podobnych formalnie idiomów o innym znaczeniu, fakultatywnie: informacje dotyczące użycia idiomu (np. kto zazwyczaj go używa, w stosunku do kogo jest używany)
LID	wyraz hasłowy, odsyłacze do idiomów, które mają w swoim składzie wyraz hasłowy jako komponent niebędący wyrazem hasłowym, idiom, wariant, kwalifikatory, znaczenie, fakultatywnie: informacje o pochodzeniu związku
ODEI	związek frazeologiczny, kwalifikator, rejestr, informacje gramatyczne, znaczenie, wyrazy tworzące kolokacje, przykłady, pochodzenie jednostki, odsyłacze do synonimów, fałszywych przyjaciół, informacje o potencjale modyfikacyjnym
OI	wyraz hasłowy, idiom (z zaznaczonym akcentem), antonim, fakultatywnie: informacja o pochodzeniu jednostki
PDEI	wyraz hasłowy, jednostka, wariant, znaczenie, przykład, fakultatywnie: informacje o pochodzeniu, odsyłacz do synonimu

### 1.3. Mikrostruktura słowników włoskich jednostek wielowyrzowych

SŁOWNIKI WŁOSKICH JEDNOSTEK WIELOWYRAZOWYCH	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
CA	związek frazeologiczny, warianty, definicje, przykłady użycia
DMD	wyraz hasłowy, związek frazeologiczny, kwalifikator, znaczenie, warianty
DMDS	wyraz hasłowy, związek frazeologiczny, znaczenie, informacja o pochodzeniu jednostki,
FF	związek frazeologiczny, kwalifikator, wariant, znaczenie, informacje o pochodzeniu jednostki
IBAL	związek frazeologiczny, znaczenie, kwalifikator, synonimy, informacje o pochodzeniu, odsyłacze (do związków bliskoznacznych lub antonimów)
PMDD	związek frazeologiczny, znaczenie

## 2. Mikrostruktura dwujęzycznych słowników jednostek wielowyrazowych

### 2.1. Mikrostruktura angielsko-polskich słowników jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIKI ANGIELSKO-POLSKIE	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
APSIZ	angielski związek frazeologiczny, fakultatywnie kwalifikator, znaczenie i/lub odpowiednik polski
IA	wyraz hasłowy, angielski związek frazeologiczny, fakultatywnie kwalifikator, znaczenie i/lub odpowiednik polski
IAS	wyraz hasłowy, frazeologizm angielski, dosłowne tłumaczenie jednostki na język polski, znaczenie i/lub odpowiednik polski, przykład w języku angielskim i jego tłumaczenie na polski
JANI	wyraz hasłowy, frazeologizm angielski, informacja gramatyczna i/lub kwalifikator, znaczenie i/lub odpowiednik polski, przykład w języku angielskim i jego tłumaczenie na polski
LIA	wyraz hasłowy, frazeologizm, odpowiednik polski i/lub znaczenie, przykład angielski i jego tłumaczenie na język polski, fakultatywnie: warianty frazeologizmów, tłumaczenie frazeologizmu angielskiego na język polski
NAPSIZ	wyraz hasłowy, frazeologizm, znaczenie i/lub odpowiednik, fakultatywnie: kwalifikatory (przy jednostce wyjściowej i/lub docelowej), dodatkowe informacje pragmatyczne (np. <i>(do dziecka)</i> )
NSIAP	wyraz hasłowy, tłumaczenie wyrazu hasłowego na polski, informacja gramatyczna, frazeologizm, tłumaczenie dosłowne frazeologizmu, odpowiednik polski i/lub znaczenie, fakultatywnie kwalifikator
PSIA	wyraz hasłowy, informacja gramatyczna, frazeologizm, fakultatywnie kwalifikator, znaczenie i/lub odpowiednik
SFAPPA	wyraz hasłowy, jego polskie tłumaczenie, frazeologizm, odpowiednik polski i/lub znaczenie, fakultatywnie: kwalifikatory, dodatkowe informacje dotyczące łączliwości, informacje pragmatyczne
SIA	wyraz hasłowy, kwalifikator stylistyczny, idiom z formami obocznymi (w nawiasie po wyrazie też), znaczenie i/lub odpowiednik, przykłady w języku angielskim; hasło odnoszące po strzałce, wariant w wyrazem hasłowym podanym wersalikami

Słownik	Elementy artykułu hasłowego
SIAM	angielski związek frazeologiczny, dosłowne tłumaczenie, fakultatywnie kwalifikator, znaczenie i odpowiednik (jeżeli istnieje), przykład angielski i jego tłumaczenie na polski

## 2.2. Mikrostruktura polsko-angielskich słowników jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIKI POLSKO-ANGIELSKIE	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
IPA	frazeologizm polski z wariantami oddzielonymi średnikiem, fakultatywnie kwalifikator stylistyczny, glosa w języku polskim, przykład w języku polskim; (równolegle podany), frazeologizm angielski z wariantami oddzielonymi średnikiem, fakultatywnie kwalifikator stylistyczny, glosa w języku angielskim, przykład w języku angielskim (identyczny z polskim)
PASF	frazeologizm polski (z podanymi członami wariantywnymi), znaczenie objaśnione po polsku, frazeologizm angielski, fakultatywnie: wariant frazeologizmu angielskiego, przykład(y) w języku polskim i angielskim
SFPA	wyraz hasłowy, informacja gramatyczna, frazeologizm polski, znaczenie i/lub odpowiednik w języku angielskim, fakultatywnie: kwalifikatory (przy jednostce wyjściowej i/lub docelowej), dodatkowe informacje dotyczące łączliwości, informacje pragmatyczne

## 2.3. Mikrostruktura polsko-włoskiego słownika jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIK POLSKO-WŁOSKI	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
IPW	frazeologizm polski z wariantami oddzielonymi średnikiem, fakultatywnie kwalifikator stylistyczny, glosa w języku polskim, przykład w języku polskim; (równolegle podany), frazeologizm włoski z wariantami oddzielonymi średnikiem, fakultatywnie kwalifikator stylistyczny, glosa w języku włoskim, przykład w języku włoskim (identyczny z polskim)

## 2.4. Mikrostruktura włosko-polskich słowników jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIKI WŁOSKO-ANGIELSKIE	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
FI	jednostka włoska, przykład w języku włoskim, warianty, polski odpowiednik/polskie odpowiedniki, przykład w języku polskim (liczba przykładów odpowiada liczbie odpowiedników)
IW	wyraz hasłowy, jednostka włoska, fakultatywnie kwalifikator, odpowiednik polski/odpowiedniki polskie
LIW	wyraz hasłowy, jednostka wielowyrazowa, fakultatywnie kwalifikator, odpowiednik polski/odpowiedniki polskie, przykład w języku włoskim i jego polskie tłumaczenia
WIW	wyraz-klucz, jednostka włoska, fakultatywnie kwalifikator, jednostka polska, fakultatywnie kwalifikator, odpowiednik polski/odpowiedniki polskie, przykład włoski z tłumaczeniem na język polski

## 2.5. Mikrostruktura włosko-angielskich słowników jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIKI WŁOSKO-ANGIELSKIE	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
DIS	wyraz hasłowy, informacja gramatyczna, fakultatywnie kwalifikator stylistyczny, tłumaczenie wyrazu hasłowego na angielski, znaczenie i/lub ekwiwalent w języku angielskim, przykład w języku włoskim, tłumaczenie przykładu na język angielski
IEI (część I), II <sup>2</sup>	wyraz hasłowy, tłumaczenie wyrazu hasłowego na angielski, frazeologizm włoski z wariantami, odpowiednik angielski i/lub znaczenie, przykład w języku włoskim, tłumaczenie przykładu na język angielski

<sup>2</sup> Słownik *Italian Idioms* jest adaptacją opracowania *2001 Italian and English Idioms* (IEI); zawiera on około 2500 jednostek.

## 2.6. Mikrostruktura angielsko-włoskiego słownika jednostek wielowyrazowych

SŁOWNIK ANGIELSKO-WŁOSKI	
Słownik	Elementy artykułu hasłowego
IEI (część II)	wyraz hasłowy, tłumaczenie wyrazu hasłowego na włoski, frazeologizm angielski z wariantami, odpowiednik włoski i/lub znaczenie, przykład w języku angielskim, tłumaczenie przykładu na język włoski

### ANEKS 5

#### Wykaz przytaczanych jednostek wielowyrazowych

#### Objaśnienie wykorzystanych skrótów:

W poniższym zestawieniu wykorzystano skróty opracowań leksyko-graficznych podane w bibliografii oraz następujące oznaczenia:

- AET – Fiedler S., *„Am Ende des Tages zählt die Performance” – Der Einfluss des Englischen auf die Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EU-ROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, Hrsg. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen 2010, s. 163–172.
- FEIE – Moon R., *Fixed Expressions and Idioms in English*, Oxford 1998.
- G – Marcjanik M., *Grzeczność w komunikacji internetowej*, Warszawa 2007.
- HGPT – Huszcza R., *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*, Warszawa 2006.
- I – Słowniki internetowe wykazane w bibliografii.
- IPI – P. Wiatrowski, *Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, 29 (2015), s. 137–158.

- ITG – Fraser B., *Pragmatic markers*, „Pragmatics”, 6/2 (1996), s. 167–190.
- KZKF – Szerszunowicz J., Vidović Bolt I., *Kulturowe znaczenie komponentu frazeologizmu a jego międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Białostockie Archiwum Językowe”, 14 (2014), s. 195–216.
- LP – Koszła-Szymańska M., *La paremiología en la enseñanza de la lengua española*, Warszawa 2006.
- LUK – Ejger H., Panasiuk I., *Lakunen und Konzepte: Zur Frage der Determinierung interkultureller Unterschiede*, [w:] *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schröder, Berlin 2006, s. 112–118.
- P 3 – „Proverbium” 3 (1986).
- POVI – Pintarić N., *Pragmaticzne osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom jeziku*, „Croatica”, XXVII/45–46 (1998), s. 157–177.

## Wykaz jednostek angielskich

- abused child*, an WSPA 205
- adoptive child*, an WSAP 17
- advanced age*, an DE 230
- advanced in years* TSIZiW 419
- Adonis complex*, an PDEI 225
- age of consent*, the PEID 33, WSAP 23, PSIA 14, SIAZ 5
- age well*, to MED 26, WSAP 23
- Albany doctor* AS 6
- American dream*, the MED 42
- angry young man*, an WSPA 270
- Apache State*, the PSIA 413
- as bald as a coot* ODEI 16, WSAP 255
- (as) old as Methuselah* CID 292, ODEI 26, WSAP 744
- at an early age* TSIZiW 419
- at a/the tender age / at the tender age of ...* OI 401
- at sb's senile age* USTJA 132
- Aunt Jemmima* PSIA 23
- autumn of one's life/ years*, the PEID30, DE 230, WSAP 67
- awkward age*, the OI 13, PEID 33, WSAP 69, TSIZiW 419

- baby at the/ her breast, a* WSAP 139
- Badger State, the* PSIA 413
- Barbour brigade, the/ the green welly brigade/ The green wellie brigade* PEID 231
- be a blue/ get one's blue, to/ be/ get an Oxford/ Cambridge blue* PEID 4, WSAP 120
- be advanced in years, to* WSAP 18
- be all ears, to* PEID 90, WSAP 364
- beard peppered with grey, a* PDEI 182
- (be as) old as hills, to* MED 985, OI 269, PEID 152, WSAP 106
- Beaver State, the* PSIA 413
- (be born) in/ out of wedlock* MED 1624, USTJA 133
- be born with a silver spoon in one's mouth, to* OI 38, WSAP 1129
- be getting on (in) years, to / be getting on in life, to* DE 230, TSIZiW 418
- (be) in good/safe hands, to* OI 163, SIAZ 188
- be in one's forties etc., to* I
- be in one's prime, to* WSAP 924
- be in the critical age, to* DE 230
- be in the prime of life, to* WSAP 924
- be left on the shelf, to* WSPA 990
- be like two peas in a pod, to* WSAP 861
- be living in la-la land, to* WSAP 657
- below the age of consent* WSAP 23
- be major (of age), to* STAPPA 120
- be minor/ under age, to* STAPPA 120
- (be) no spring chicken, to* WSAP 197, SIAZ 72, TSIZiW 419
- be not as young as one used to, to* DE 230
- be not in one's first youth, to* DE 230
- be not in the first flush of youth, to* DE 230
- be of age, to* WSAP 23, PSIA 14
- be on the threshold of old age, to* DE 230
- (be) on the wrong/ shady side of fifty* TSIZiW 419
- be over the hill, to* CID196, WSAP 562, TSIZiW 419
- be past one's prime, to* WSAP 924
- be pensioned off, to* WSPA 223



*be (still) wet behind ears* WSPA 500, TSIZiW 419  
*be under age, to* WSAP 23, PSIA 14, PSIA 5  
*be very mature for one's age, to* WSPA 983  
*Big Bend State, the* PSIA 413  
*Black Maria* MED 139, PEID 223  
*black market* MED 130, OI 31, PEID 8, PSIA 35  
*black-collar worker, a* LNSA 48  
*blue-collar worker, a* CID 41, PEID 4, WSAP 121  
*blue book(s)* MED 140, WSAP 121, PSIA 38  
*blue film, a* PEID 4, PSIA 38  
*Blue Grass State, to* PSIA 413  
*blue joke, a* PEID 4  
*blue-rinse/ blue rinse brigade, the* PEID 4, WSAP 121  
*born on the wrong side of the blanket/ born out of wedlock* USTJA 133  
*breastfed/ nursing child, a* WSAP 140  
*breakfast bird* ASD 24  
*British lion, the* PEID 64,  
*Bronx cheer, a* CID 52, WSAP 146, OGBAC 74  
*brown collar worker, a* LNSA 57  
*Buckeye State, to* PSIA 413  
*bull and a cow, a* CAS 164  
*Business as usual / It's business as usual* MED 184, OI 46  
*butcher's hook/ to have/take a butcher's (hook)* CDS 181, MED 186, WSAP 159  
*(buy/ get) a pig in a poke, to* CID 312, OI 290, PEID 59, WSAP 881, SIAZ 346  
*calf love* PEID 58  
*carry coal to Newcastle, to* PEID 210, PSIA 71  
*carry water to the Thames, to* P 3  
*catch-as-catch-can / it's a case of catch-as-catch-can* OI 55, WSAP 181  
*Centennial State, the* PSIA 413  
*certain age, a/ of a certain age* OI 55, DE 230  
*chalk and talk / to use the chalk and talk method* ODI 49, PSIA 60, WSAP 188  
*change of life* PSIA 60, WSAP 190  
*Cheshire born and Cheshire bred, strong i' th'arm and weak i' th'head* KoP  
*child abuse* MED 234, WSAP 5  
*child from a second marriage, a* I

- childhood memories* WSAP 197  
*child of the streets, a* WSPA 205  
*child prodigy, a / infant prodigy, an* MED 234, WSAP 929  
*children's books, films, games* WSPA 204  
*childhood disease, a / childhood illness, a / diseases of childhood* OCD 115, PSM 647, WSAP 197  
*childhood friend, a* WSPA 205  
*childhood memories* OCD 115  
*childhood sweetheart, a* OCD 115  
*childhood trauma* MED 1532  
*children's home, a* MED 234, WSAP 197  
*children's hospital, a* WSPA 1089  
*children's playground, a* WSPA 665  
*children under ...* WSPA 205  
*child with special needs, a* WSPA 1047  
*cold war / Cold War, a / the* MED 265, WSAP 221  
*come of age, to* OI 3, PEID 33, WSAP 23, PSIA 14, SIAZ 5, TSIZiW 419  
*come out in the wash, to / It will (all) come out in the wash* MED 1614, OI 436, WSAP 1328  
*community home, a* WSAP 232  
*confirmed bachelor, a* WSAP 71  
*convalescent home, a* WSAP 252, DE 231  
*corridors of power, the* PEID 161, MED 313, SIAZ 86  
*Cotton State, the* PSIA 413  
*couch-potato children / couch potato, a* CID 83, PEID 185, PSIA 85  
*couple of blocks short of a building set, a* FEIE 159  
*Crescent City, the* PSIA 90  
*cult of youth, the* I  
*Darby and Joan, a* PEID 277, WSAP 287, PSIA 97  
*Darby and Joan club, a* PSIA 97, WSAP 287, SIAZ 97  
*day (care) centre, a* MED 353, WSAP 290  
*difficult child, a* WSPA 1141  
*difficult childhood* OCD 115  
*Dead Heart, the* PSIA 413  
*defenceless child, a* WSPA 45

- Desert State, the* PSIA 413  
*Diamond State, the* PSIA 413  
*die natural death, to* MED 382  
*die of old age, to* WSAP 319, APST 49  
*die of natural causes, to* WSAP 319, APST 49  
*die young, to* MED 382, WSAP 319  
*disgusted, Tunbridge Wells/ disgusted of Tunbridge Wells* OGBAC 154, BDMP&F 186  
*do a Thatcher, to* PEID 230  
*Do ducks swim?* ITG 176  
*doe-eyed image* MED 408, PEID 61  
*Does a snake do a push-ups?* ITG 176  
*Does Dolly Parton sleep on her back?* ITG 176  
*Does Judith Chalmers have a passport?* ITG 176, LID 269  
*Does the bear shit in the wood?* ITG 176, LID 269  
*Does the Queen wear pearls?* ITG 176, LID 269  
*dog and bone, a* CDS 345  
*drown the shamrock, to* CDS 374  
*dunny budgie, a* AS 84  
*during childhood* OCD 115  
*during your youth* OCD 891  
*early childhood* I  
*early youth* OCD 891  
*elderly/ older person, an* DE 228–229  
*elephant race, an* PEID 63  
*Empire State, the* WSAP 413  
*Empire State of the South, the* WSAP 413  
*Equality State, the* PSIA 413  
*Eucler doctor* DAFF 139  
*evening of life, the* TSIZiW 419  
*eventide home, an* DE 231  
*Evergreen State, the* PSIA 413  
*every Tom, Dick, and Harry/ any Tom, Dick, or Harry/ every Tim, Dick, and Sheila* CID 429, LID 355  
*faceless wonders* PDEI 86

*fair, fat and forty* PEID 261  
*fall for/ buy/ swallow sth hook, line, and sinker, to* LID 173  
*fall in love hook, line, and sinker, to* LID 173  
*feel sb's age, to* PDEI 33  
*few beers/ couple of beers short of a six-pack, a* FEIE 159, LID 295  
*few brick shy of a full load, a* FEIE 159, LID 295  
*few clowns short of a circus, a* FEIE 159, LID 295  
*few fries short of a Happy Meal, a* FEIE 159, LID 295  
*few marbles short of a Parthenon, a* FEIE 159  
*few peas short of a casserole, a* FEIE 159, LID 295  
*few pickles short of a jar, a* FEIE 159, LID 295  
*few planes short of Air Force, a* FEIE 159, LID 295  
*few sandwiches short of a picnic, a* FEIE 159, LID 295  
*few semitones short of an octave, a* FEIE 159, LID 295  
*few tiles short of a successful re-entry, a* FEIE 159  
*Fifth Amendment, the* WSAP 36  
*Flickertail State, the* PSIA 413  
*flying butress short of a cathedral, a* FEIE 159, LID 295  
*four cents short of a nickle* FEIE 159  
*Freemantle doctor* DAFF 139  
*from a child* WSAP 205  
*from childhood* WSAP 204  
*from youth* OCD 891  
*Garden State, the* PSIA 413  
*Gem State, the* PSIA 413  
*generation X, the* LNSA 144  
*Geraldton Doctor* DAFF 139  
*get out of bed on the wrong side, to* OI 22, PEID 164  
*gilded youth* WSAP 500  
*give/ grant sb the custody of the child, to* WSAP 281  
*glass ceiling* PDEI 161  
*golden boy, a* OI 151, WSAP 513, SIAZ 170  
*Golden State, the* PSIA 413  
*golden years* DE 230  
*Good morning* WSAP 515

*God's waiting room* DE 231  
*go gaga in one's old age, to* WSPA 1387  
*go to the kindergarten, to* I  
*golden years* DE 230  
*good boy/ child girl, a* MED 612  
*good morning* DLF 115  
*good evening* DLF 115  
*good afternoon* DLF 115  
*golden girl/boy* MED 611, PEID 10  
*grand old age a/the* OI 153  
*Granite State, the* PSIA 413  
*Green Mountain, the* PSIA 413  
*green old age, a* PEID 4  
*grey hair* OCD 362  
*greys on trays* LNSA 152  
*grizzled hair* OCD 362  
*grey-beard, a* PEID 8  
*grey collar worker, a* LNSA 152  
*grey list, a* LNSA 152  
*grey nomad, a* LNSA 152  
*grey pound, the* LNSA 152  
*grey power* PEID 9, LNSA 152  
*growing pains* ODEI 247  
*grow old, to* WSAP 527, TSIZiW 419  
*grow prematurely old, to* STAPPA 120  
*grow/be like Topsy, to* OI 156, LIA 185  
*grown man/woman, a* ODEI 247  
*grow old gracefully, to* ODEI 247  
*growing child, a* WSAP 527  
*gymslip mum, a* PEID 192  
*gymslip pregnancy, a* PEID 192  
*happy childhood* OCD 115  
*Harvey Smith* BDP&F 552  
*Hawkeye State, the* PSIA 413  
*Have a nice day!* OI 261

*head for/ approach retirement, to* MED 1212  
*(hit) below the belt, to* OI 24, PEID 193, PSIA 32, SIAZ 27  
*Hobson's choice/ to have Hobson's choice* OI 181, ODI 53, PEID 231, PSIA 167, SIAZ 217  
*Hog and Hominy State, the* PSIA 413  
*hook, line, and sinker* CELEI 151–152  
*Hooray Henry* PDEI 222  
*Hosier State, the* WSAP 570, PSIA 413  
*How are you?* DLF 115  
*I condole with you upon* SDJE 16  
*I'm fine* DLF 115  
*in sb's teens/youth* USTJA 132  
*the ideals of sb's youth*  
*illegitimate child, an* OCD 115, WSAP 587  
*in childhood* OCD 115  
*indulge/pamper/spoil a child, to* OCD 115  
*in middle life* WSAP 747  
*in (one's) early/late childhood* WSAP 197  
*in one's old age* MED 985  
*(in one's) second childhood* ODEI 491  
*in one's teens* PEID 261  
*in sb's youth/teens* MED 1474  
*InterCity prostitute, an* PDEI 282  
*in the bloom of life* TSIZiW 419  
*in the immediate future* MED 578  
*in the nearest future* MED 578  
*in the prime of life* OI 394, WSAP 924, TSIZiW 419  
*iron curtain / Iron Curtain, the* WSAP 628, SIAZ 233  
*Is the earth round?* LID 269  
*Is the frog's ass watertight?* LID 269  
*Is the Pope Catholic?* LID 269  
*It is easy to be wise after the event* SPA 140  
*(It's) business as usual* MED 184  
*InterCity prostitute, an* PEID 282  
*Jack the Lad, a* OI 194

*Jane Doe* PSIA 176  
*Jane Six-Chip* LNSA 179  
*Jarrah jerker* I  
*jet lag/jetlag* WSAP 634  
*Joe Blow/Bloggs* CID 212, OI 196, WSAP 636, PSIA 178  
*John Bull* CID 212, PEID 221, WSAP 636, PSIA 178  
*John Doe* CID 213, WSAP 636, PSIA 178  
*John Hancock/your John Hancock* CID 213, WSAP 636  
*Joe Citizen* LNSA 179  
*Joe Lunchbox* LNSA 179  
*Joe Public* CID 212, OI 196, WSAP 636  
*Joe Six-Chip* LNSA 179  
*John Q. (Public)* CID 213, OI 196, WSAP 636  
*John Q. Consumer* LNSA 179  
*John Q. Local* LNSA 179  
*Johny Jockstrap* LNSA 179  
*kindergarten age* WSAP 648  
*keep sb wrapped in cotton wool, to* WSAP 261  
*Keystone State, the* PSIA 413  
*kill two birds with one stone, to* PSIA 34, SIAZ 33  
*know sb since sb was a child, to* WSPA 205  
*la-la land* PEID 211  
*lame duck, a* PDEI 69, PSIA 116, WSAP 657, SIAZ 118  
*last but not least* PSIA 189  
*last minute* WSAP 662  
*latchkey kid/latch-key child, a* PEID 159, PSIA 189, SIAZ 251–252  
*late in life* APST 50  
*like painting the Forth bridge* PEID 210  
*like Grand Central Station* OGBAC 230  
*like Piccadilly Circus* OGBAC 413  
*lined/wrinkled/craggy/rugged face* OCD 287  
*Little Rhody, the* PSIA 413  
*live to a ripe/green old age, to* PDEI 4, WSAP 1009  
*loaf of bread, a* CDS 740  
*Lone Star State, the* PSIA 413

*longer lived/living* De 230  
*long in the tooth* TSIZiW 419  
*lost youth* OCD 891  
*love child* PEID 142  
*madness of youth* WSPA 500  
*Magnolia State, the* PSIA 413  
*man (and/or woman) in the street, the* OI 233  
*man/woman on the Clapham omnibus, the* OI 233  
*Māori kiss, a* BNZW 240  
*Māori Party, the* BNZW 241  
*Māori pass/path/track/trail* BNZW 241  
*Māori warden* BNZW 243  
*marriageable girl, a* WSPA 707  
*Metuselah mum, a* LNSA 200  
*middle age* MCD 14  
*middle-age spread* PEID 189, WSAP 747  
*milk the ram, to* TSIZiW 119  
*mistakes of youth, the* WSPA 500  
*misspent youth* MED 1672  
*Mondeo man, a* PEID 141  
*Mother of Southwestern Statesmen* PSIA 413  
*mousetrap cheese* PEID 60  
*mutton dressed(up) as lamb* LDEI 228, WSAP 777, PSIA 217  
*natural son/daughter, a* PEID 143  
*naughty/unruly child, a* WSPA 589  
*neglected child, a* WSPA 205  
*nineteen cents short of a paradigm* FEIE 159  
*not as young as sb was the longer lived* DE 230  
*not in one's first youth* DE 230  
*not in the first flush of youth* DE 230  
*North Star, the* PSIA 413  
*nursery school age* WSPA 1226  
*nursery school, a* WSPA 870  
*nursing home, a* MED 1209, DE 231  
*Nutmeg State, the* PSIA 413



*of a certain age* PSIA 14, SIAZ 69  
*off to Gretna Green* PEID 210  
*off-off Broadway production* WSAP 815  
*old age* TSIZiW 419  
*old bag, an* OI 269, PEID 199  
*old dear, an* OI 270  
*Old Dominion, the* I  
*old fogey/fogy, an* MED 986, OI 270, WDC 180  
*old folk/folks* MED 986  
*old folks' home, a* WSAP 818  
*Old Glory, the* MED 986, PSIA 226, SIAZ 167  
*old goat, an* WSAP 81  
*old jade, an* WSAP 633, PSIA 176  
*Old Line State, the* PSIA 413  
*old maid, an* WSPA 707  
*old man/woman, an* TSIZiW 419  
*old-people's home, a* MED 986, DE 231, WSAP 818  
*old school tie, the* MED 986, OI 270, WSAP 818, PSIA 365, PEID 193  
*one bite short of a byte* FEIE 159  
*one board short of a porch* FEIE 159  
*one bun short of a dozen* FEIE 160  
*one Foot Loop shy of a full bowl* FEIE 160  
*one hot pepper short of an enchilada* FEIE 160, LID 295  
*one marble shy of a full deck* FEIE 160, LID 295  
*one sentence short of a paragraph* FEIE 160, LID 295  
*one shingle shy of a roof* FEIE 160  
*one side short of a pentagon* FEIE 160  
*one taco short of a combination plate* FEIE 160  
*one tree short of a hammock* FEIE 160, LID 295  
*only child, an* MED 234, OCD 115  
*onset of middle age, the* I  
*Oprah effect, the* PDEI 231  
*over the hill* MED 677, OI 169, PEID 152, SIAZ 216  
*Palmetto State, the* PSIA 413  
*Panhandle State, the* PSIA 413

- Patsy problem, the* PEID 232  
*Pelican State, the* PSIA 413  
*Peninsular State, the* PSIA 413  
*penny for your thoughts, A / penny for them, A* CID 309, PEID 291, SIAZ 343  
*pester power* MED 1058, PEID 232  
*Pine Tree State, the* PSIA 413  
*pink collar worker, a / pink-collar worker, a* MED 1069, LNSA 232  
*pink dollar/pound* LNSA 232  
*pink economy, the* PEID 9  
*pink market, the* PEID 9  
*pink-pounder, a* PEID 9  
*pinkish tinge, a* PEID 9  
*place a child in foster care, to* I  
*power of the pink pound* PEID 9  
*Prairie State, the* PSIA 413  
*premature baby, a* WSPA 1215  
*pre-school child, a / children of pre-school age* MED 1111, WSAP 205  
*present an infant for baptism, to* WSPA 99  
*prime of life, the* PDEI 35  
*prodigy child/infant, a* MED 235  
*puppy fat/puppy-fat* MED 1144, PEID 54, CID 329, WSAP 947  
*puppy love* MED 1144, CID 329–330, WSAP 947, PEID 54, PSIA 256  
*raise/bring up children, to* WSPA 205  
*rat race, the* OI 317, WSAP 967, PSIA 266  
*reach adulthood, to* STAPPA 120  
*red brick university, a / redbrick, a* PEID 157, SIAZ 379–380  
*ripe (old) age, a / at/to the aripe old age (of ...)* MED 1225, OI 327, SIAZ 389, TSIZiW 419  
RU 18? I  
*reach/survive into adulthood, to* WSAP 17  
*real McCoy, the* OI 318, PEID 231, PSIA 209  
*Red Centre, The* I  
*rest home, a* MED 1209  
*relieve/recapture one's youth* MED 1672

*retiring/retirement age* MED 26, WSPA 223  
*ripe old age, a* PEID 33, BBI 8, SIAZ 389, TSIZiW 419  
*Sagebrush State, the* PSIA 413  
*salad days, sb's* PEID 185, SIAZ 403, TSIZiW 419  
*salt-and-pepper hair* PDEI 182  
*sandwich child, a* PEID 177  
*school age* MED 26, OCD 683  
*school-age child, a* WSAP 1038, WSPA 205  
*Scotch mist* WSAP 1040  
*second childhood, sb's / in one's second childhood* PEID 142, WSAP 197, PSIA 64, SIAZ 409  
*second youth* WSPA 500  
*self-made man, a* WSAP 1053  
*sell refrigerators to Eskimos, to* CWO 45–46  
*sexual maturity* WSPA 164  
*senior citizen, a* De 228–229, WSAP 1056  
*seniors' club, a* I  
*Shaky Isles* I  
*shepherd's friend, a* I  
*Show Me State, the* PSIA 413  
*show somebody the door, to* WSAP 342  
*silver surfers* PEID 10  
*since childhood* WSAP 204  
*since your youth* OCD 891  
*six-pack short of a case, a* FEIE 160, LID 295  
*slum child, a* WSPA 205  
*small years* TSIZiW 418  
*Sooner State, the* PSIA 413  
*sow one's wild oats, to* PDEI 47, PSIA 225  
*spoilt child, a* LTP 45  
*springtime of life, the* WSPA 1232  
*Stars and Stripes, the* WSAP 1141, PSIA 335  
*Star-spangled Banner* WSAP 1141  
*Stars and Bars* WSAP 1141  
*stormy youth* I

*street Arab, a* WSAP 1159  
*street child, a* OCD 115, WSAP 1159  
*street urchin, a* WSAP 1299  
*sugar daddy, a / sugar-daddy, a* DEI 141, PSIA 346, TSIZiW 419  
*Sunflower State, the* PSIA 413  
*sunset home, a* DE 231  
*sunset industry, a* DE 231  
*sunset/twilight years* DE 230  
*Sunshine State, the* PSIA 413  
*support/maintain children, to* WSPA 205  
*sweet sixteen/seventeen, a* PEID 261  
*take in a foster child, to* WSPA 205  
*take/invoke the Fifth Amendment, to* WSAP 439  
*Tar Heel State, the* PSIA 413  
*tender years* TSIZiW 418  
*test-tube baby, a* MED 1483, CID 671, WSAP 1211  
*the threshold of old age* WSAP 1221  
*the wrong/right side of fifty* PEID 262  
*there's life in the old dog yet* PEID 36  
*third age* DE 231, PEID 259, PSIA 361  
*third ager* LNSA 294  
*three fish short of a lawnmower* FEIE 160  
*three R's/Rs, the* OI 408, PEID 259, WSAP 1221, SIAZ 372  
*three W's, the* PEID 259  
*throughout childhood* OCD 115  
*throughout your youth* OCD 891  
*throw in the towel, to* OI 419, PEID 304, PSIA 372  
*tilt at the windmills / be tilting at the windmills, to* MED 1505, OI 411, PEID 23, PSIA 402, SIAZ 545  
*tough childhood* WSAP 1141  
*Town and Gown* PEID194, WSAP 1242  
*Treasure State, the* PSIA 413  
*Tree Planters' State, the* PSIA 413  
*trophy wife, a* WSAP 1257  
*trouble and strife* CDS 1230

*twist the lion's tail, to* PEID 64  
*twilight home* DE 230  
*two coupons short of a blender* FEIE 160  
*two flakes shy of a Post Toastie* FEIE 160  
*two saucers short of a tea service* FEIE 160  
*two slices short of a toast rack* FEIE 160  
*„U“ and „Non-U“* PEID 236  
*Uncle Tom* MED 1558, CID 443, WSAP 1274, PSIA 383  
*Uncle Sam* MED 1558, CID 443, OI 427, WSAP 1274, PSIA 384, SIAZ 520  
*under age* MED 26, OI 3, PSIA 14, SIAZ 5  
*unhappy childhood* OCD 115  
*unhappy youth* OCD 891  
*Union Jack, the* MED 1569, WSAP 1285, PSIA 384  
*unwanted child, an* LTP 45  
*use your loaf (!)* CID 445, PEID 176, WSAP 699  
*University of the Third Age I*  
*unruly youth* WSPA 966  
*Vegemite moment, the* DPF 289  
*venerable/old age* USTJA 132  
*Volunteer State, the* PSIA 413  
*war baby, a* WSPA 205  
*Wolverine State, the* PSIA 413  
*West Lothian Question, The* PEID 210  
*What's that, Scotch mist?* WSAP 866  
*when hell freezes* OI 176  
*white-collar worker, a* WSAP 1350, LNSA 152  
*wig-wam/wig-wog for a goose bridle* ASD 169  
*Windy City, the* MED 1645  
*Wonder State, the* PSIA 413  
*working age* MED 26, WSPA 1226  
*Would you Adam and Eve it?* CDS 7  
*youth hostel* MED 1672  
*young offenders' institution* WSPA 802  
*(young) puppy, a* PEID 54, WSAP 947  
*youth crime* ODC 891

*youth hostel* WSPA 1007  
*youth of today, the* ODC 891

### Wykaz jednostek chorwackich

*(biti) u dobrim rukama* HF 109–113  
*Bosnanski grb* KZKF  
*crna burza* HF 109–113  
*Dane i Mane* POVI 159  
*između Scile i Haribde* HF 109–113  
*hladni rat* HF 109–113  
*Lala i Sosa* POVI 159  
*Mate i Ante* POVI 159  
*Mujo i Haso* POVI 159

### Wykaz jednostek francuskich

*ange passe, un / a passé/ passsera/ C'est un ange qui passe* SIFP 39  
*Après dommage chacun est sage/ Dommage rend sage* SIFP 360  
*chargé d'affaires* USJP I 399  
*déjà vu(e)* USJP I 570  
*entre Charybde et Scylla* I  
*(être) en bonnes mains* SIFP 628  
*fair d'une pierre deux coup* SIFP 826  
*guerre froide, la* I  
*marché noir* WSPF, 3 755

### Wykaz jednostek hiszpańskich

*Adios Madrid, que te quedas sin gente* LP 203  
*Barcelona es bona si la bolsa sona, pero si no tens diners, Barcelona no val res*  
LP 204  
*¡Catedral de León, primavera en colores!* LP 204

*chino de la esquina, el* FL 76  
*Cuando el español canta, sus males espanta* LP 202  
*Cuando el español canta, o rabia o no tiene blanca* LP 202  
*De Madrid al cielo, y en el cielo un agujerito para verlo* LP 203  
*En Jerez como en Sanlúcar, quien no trabaja, no manduca* LP 203  
*Es como el río de Málaga, que se va donde le da la gana* LP 203  
*ir con naranjas a Valencia* P 3  
*Lo que es de España, es de los españoles* LP 206  
*Madrid, Madrilejo, aquí me lo gano y aquí me lo dejo* LP 203  
*Para carne, pan y vino – Carballino* LP 204  
*Quien dice España, dice todos* LP 206  
*Quien no has visto Granada, no ha visto nada* LP 204  
*Vente a Madrid y te harás oír* LP 203

### Wykaz jednostek łacińskich

*aqua mari addere* P 3  
*asinus ad lyram* Ł 29  
*in silvam ligna ferre* P 3  
*Scylla et Charibdis* P 3

### Wykaz jednostek niemieckich

*aus einer Mücke einen Elefanten machen* DR 524  
*da/ bis dahin fließt noch viel Wasser den Berg/ den Rhein/ die Elbe/ die Spree/ den Neckar* (DR: 843)  
*am Ende des Tages* AET 165  
*den Bock zum Gärtner machen* DS 198  
*Ding ist..., Das* AET 165  
*Durch/ Aus Schaden wird man klug* DR 649  
*Friedrich Wilhelm/ seinen Friedrich Wilhelm unter etw. setzen* DR 243  
*ganz Ohr sein* DR 555  
*gläserne Decke, die* AET 165  
*goldener Handschlag* AET 165

*Guten Morgen* DUW 1101  
*im Schlaf machen, etwas* DR 663  
*in guten Händen (kommen/ sein)* DR 325  
*kalter Krieg* DR 393  
*lahme Ente, die* DR 459  
*Man kann ein Pferd zum Wasser führen, aber trinken muss es allein* AET 165  
*Man kann kein Omelett machen, ohne Eier zu zerschlagen* AET 165  
*Milch ist verschüttet/ Es lohnt nicht, über verschüttete Milch zu weinen, Die*  
*AET 165*  
*mit anderen Worten* DS 64  
*(nicht) jemandes Tasse Tee sein* AET 165  
*polnische Wirtschaft, die* DR 583  
*rund um die Uhr* DR 633  
*schwarze Markt, der* DR 504  
*Schweine können fliegen* AET 165  
*Solange die dicke Frau noch singt, ist die Oper nicht zu Ende* AET 165  
*Stecker ziehen, jmdm den* AET 165  
*Tag/ jemandes Tag retten, jmdm den* AET 165  
*Tag und Nacht* DR 735  
*Tante-Emma-Laden, der* DUW 1562, FL 76  
*Tasse Tee sein, (nicht) jemandes* AET 165  
*troianisches Pferd, ein* NNPSI 75  
*verstehen davon so viel wie die Henne vom Pfeffer* P  
*Wasser in den Rhein tragen* P 3, FL 246  
*Will ich lieber Hunde tragen bis Bauzen* P 3  
*zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* DR 230, FL 74  
*zwischen Scylla und Charybdis* DUW 1556

## Wykaz jednostek polskich

*adopcja dziecka / syna / córki* WSFJP 201  
*adoptować dziecko / syna / córkę* WSFJP 201  
*Alleluja i do przodu* SPP 29–30



- aniołek z różkami/rogami/pazurkami* USJP I 85, WSF 10, WSPFN 5, WSFJP 43
- a świstak siedzi (i zawija w te sreberka)* WSF 12
- bać się starości* SDS 280
- bananowa młodzież* USJP I 189, WSF 15, WSFJP 404
- bańki nosem puszczać* WSFJP 59
- beztroskie/szczęśliwe dzieciństwo* WSFJP 201
- bezbronne dziecko* WSFJP 201
- biały/siwy jak gołąb/ gołąbek* PSF 17
- biały kołnierzyk* NPW 55
- biały marsz* NPW 92, PSF 17
- błędy/grzechy młodości* USJP II 685, WSF 22, WSFJP 403
- bóle dorastania* I
- brodaty starzec* USJP II 322
- bujać w obłokach* USJP I 344, WSFJP 463
- burza młodości* WSFJP 403
- burzliwa młodość* WSFJP 403
- być cool* NPW 61
- być (dobrze) w swoich latach* WSFJP 656
- być fit* NPW 61
- być nad wiek rozwiniętym* STJP 25
- być na emeryturze* WSFJP 210
- być nie pierwszej młodości / ktoś nie pierwszej młodości* WSPFN 251
- być podporą czyjejs starości* WSFJP 744
- być w czepku urodzonym/urodzić się w czepku* USJP II 514
- być w dobrych/najlepszych rękach* WSFJP 643
- być w sile wieku* USJP III 1209
- być w słusznym wieku* SDS 342
- być w średnim wieku* USJP IV 421
- być w kwiecie wieku* USJP IV 621
- być/znaleźć się między Scyllą a/i Charybdą* USJP I 400, WSPFN 466, WSFJP 692
- chłopięce lata* WSFJP 656
- chmurna młodość* STJP 25
- (chować/trzymać kogoś) pod kloszem* USJP I 129

- chodzić do przedszkola*  
*choroba dziecięca / wieku dziecięcego* USJP I 428  
*chować dziecko* WSFJP 202  
*Chrystusowe / chrystusowe lata / Chrystusowy wiek / wiek chrystusowy / lata chrystusowe* USJP IV 439, PSF 70, WSFJP 657, 874  
*chylić się / pochylać się ku starości* SFJP II 207  
*cicha / spokojna / pogodna starość* SDS 280, WSFJP 744  
*cielęce / szczenięce / beztroskie / bezgrzeszne lata / cielęcy wiek* USJP I 459, WSPWN 44, WSFJP 656, 874  
*cios / chwyt poniżej pasa* PSF 81, SFWP 81, WSF 43–44  
*Co Polak, to rycerz*  
*Co słyhać (nowego / dobrego?) / Co słyhać u kogoś / gdzieś?* USJP IV 1280  
*coś (komuś / na kogoś) spada jak manna z nieba* WSFJP 377–378  
*coś wyjdzie / okaże się / wychodzi / okazuje się w praniu* USJP III 534, WSFJP 584  
*cudowne dziecko / dziecko cudowne* USJP I 761, PSF 87, SFWP 82, WSF 46, WSPWN 90, WSFJP 202  
*czarna polewka* WSFJP 554  
*czarny rynek* PSF 92–93, WSF 47, WSPWN 51  
*czcić złotego cielca / kłaniać się złotemu cielcowi* WSFJP 127  
*czcigodny / dostojny starzec* SDS 280  
*czerstwa starość* SFJP II 207  
*czerstwy starzec / staruszek / dziadek* USJP I 516, WSFJP 745  
*człowiek starszy* WSFJP 149  
*człowiek stary* WSFJP 149  
*człowiek w podeszłym wieku* WSFJP 149  
*człowiek w latach* WSFJP 149  
*czuć starość w rękach / nogach / kościach* SFJP II 207  
*czwarty, piąty, szósty itd. krzyżyk* WSFJP 336  
*damski krawiec* USJP II 292  
*dobre dziecko / dziecko dobre* WSFJP 202  
*dochodzić do pełnolentości* WSFJP 520  
*doczekać / dożyć starości* WSFJP 744  
*dotrwać starości* WSFJP 744  
*do Wisły wodę wozić*

*do późnej starości* WSFJP 744  
*doić kozła* SFJP I 352  
*dojrzałość płciowa* WSFJP 177  
*dom dziecka* USJP I 760  
*dom pogodnej jesieni* STJP 28  
*dom spokojnej starości* STJP 28  
*dom starców* USJP I 653, STJP 28  
*doczekać / dożyć późnej starości / doczekać szczęśliwej starości / dotrwać starości*  
USJP III 1379, WSFJP 744  
*dorastająca młodzież* WSFJP 404  
*dorastający młodzieniec* WSFJP 403  
*druga młodość* USJP I 705, WSFJP 403  
*dwa w jednym* NPW 63, WSFJP 198  
*dzieci do lat ... I*  
*dziecięce lata* WSFJP 657  
*dziecko bananowe* WSFJP 202  
*dziecko bez ojca i matki* WSFJP 202  
*dziecko bezradne* WSFJP 202  
*dziecko chorowite* WSFJP 202  
*dziecko (chowane) na butelce* WSFJP 202  
*dziecko dobrze rozwinięte* WSFJP 202  
*dziecko jeszcze przy cycku* USJP I 761  
*dziecko nad wiek rozwinięte* WSFJP 202  
*dziecko maltretowane I*  
*dziecko naturalne* USJP I 760  
*dziecko niechciane* WSFJP 202  
*dziecko niesforne / nieznośne* SDS 38, WSFJP 202  
*dziecko nieślubne* WSFJP 202  
*(dziecko / syn / córka) pozamałżeńskie / z nieprawego łoża* USJP I 761, WSFJP 202  
*(dziecko / syn / córka) pozamałżeńskie / z prawego łoża* USJP I 761, WSFJP 202  
*dziecko przy piersi* WSFJP 202  
*dziecko rachityczne* WSFJP 202  
*dziecko specjalnej troski* USJP I 760  
*dziecko trudne / trudne dziecko* USJP I 761, WSFJP 202  
*dziecko ulicy* USJP I 761, WSPWN 92

*dziecko zaniedbane* I  
*dziecko z próbówki* USJP I 761, WSFPWN 92  
*dzisiejsza/współczesna młodzież* SDS 123  
*egzamin dojrzałości* PSF 149, WSF 70, WSFJP 209  
*falandyzacja prawa* SPP 75  
*fast food* USJP I 885  
*firma garażowa* NPW 51  
*first lady* NPW 51, 55  
*Gdyby młodość wiedziała, gdyby starość mogła* USJP II 685, WSFPWN 252  
*gest Kozakiewicza* WSFJP 325  
*głęboka starość* WSFJP 744  
*Gość w dom, Bóg w dom* WSFPWN 125  
*grać w jednej drużynie z kimś* WSFJP 190  
*gruba kreska* NPW 51, SPP 82  
*grzechy młodości* WSF 80  
*gwóźdź programu* USJP II 1109, SFWP 633  
*hot dog* USJP I 1164  
*ideały młodości* WSFJP 403  
*Jak (komuś) leci?* WSFJP 148  
*Jak się masz?* G51  
*jesień życia* PSF 211, WSFPWN 151  
*jestem za, a nawet przeciw* SSWSCP i O 435  
*karuzela personalna/stanowisk/prezesów* USJP II 63  
*klub seniora* I  
*klamać/łgać jak pies* WSFJP 527  
*kobieta w wieku balzakowskim* USJP IV 421  
*koncert życzeń* USJP II 195  
*koń trojański* USJP I 121, PSF 235, SFWP 294, 849, WSF 103, WSFPWN 565  
*kościiany dziadek* WSFPWN 91, WSFJP 200  
*koziół ofiarny* USJP II 280, PSF 237–238, SFWP 309, WSF 104, WSFJP 325  
*kraj Mrożka* I  
*krewni i znajomi królika* USJP II 303, WSF 104  
*książki, filmy, gry itp. dla dzieci* I  
*książki, filmy młodzieżowe* I  
*ktoś idzie w lata* WSFJP 657

- ktoś jest w zaawansowanym wieku / zaawanowany wiekiem / zawansowany w latach* USJP IV 421, WSFPWN 659
- ktoś ma (już) swoje lata* WSFJP 657
- ktoś nie pierwszej młodości* WSFJP 403
- ktoś odrasta od ziemi* WSFJP 941
- ktoś trzęsący się ze starości* USJP III 1379, WSFJP 744
- ktoś wiesz na kimś a. czymś psy* WSFJP 528
- ktoś w pewnym wieku* USJP IV 421, WSFPWN 614
- kult młodości* USJP II 357
- kupić/kupować kota w worku* PSF 248, SFWP 332, 938, WSF 107, WSFPWN 184
- ładnie się zestarzeć* I
- ładny/piękny wiek* SFWP 911, WSFJP 874
- ładować/naładować akumulatory* SFWP 18–19, WSF 113
- łowca głów* USJP II 509, PSF 267, WSFPWN 226
- Matka Polka* USJP II 586
- Matuzalemowy/matuzalowy wiek / matuzalemowe/matuzalowe lata* USJP II 588, WSF 118, WSFJP 657, 874, WSFPWN 235
- Mądry Polak po szkodzie* WSFPWN 373, WSFJP 553
- młodzieniec/chłopak/mężczyzna pod wąsem* WSFPWN 602
- mieć (jeszcze) mleko pod (brodą, wąsem)* WSFJP 403
- mieć (jeszcze) mleko pod nosem* WSF 125, WSFJP 403
- mieć na starość zapewniony kąś* STJP 29
- mieć swoje lata* PSF 294
- mieć z górki / ktoś ma z górki* USJP I 1059, WSFJP 251
- mieszkanie rotacyjne* USJP II 643
- Miłego dnia!* G 53
- młode lata / młody wiek* USJP II 685, WSFJP 657, 874
- młodzieńcze lata* WSFJP 657
- młode wilki/wilczki* WSF 136
- młodość chmurna i durna* STJP 26
- młodość ma swoje prawa* WSFJP 403
- Młodość się musi wyszumieć* WSFJP 403
- młody człowiek* USJP II 685
- młody gniewny* USJP II 685, SFWP 394–395, WSF 136, WSFPWN 252

*młody talent* USJP II 685  
*młody/wczesny wiek* USJP IV 421, SDS 341  
*młodzieńcze marzenia* STJP 26  
*młodzież akademicka* WSFJP 404  
*młodzież męska* WSFJP 404  
*młodzież robotnicza* I  
*młodzież szkolna* WSFJP 404  
*młodzież szkół średnich* WSFJP 404  
*młodzież żeńska* WSFJP 404  
*mocno starszy / mocno starszy średni wiek* SEP 31  
*moherowe berety* SPP 154–155  
*Mroźek by tego nie wymyślił* SFWP 403, 411–412, WSF 139  
*najlepsze lata* WSFJP 657  
*na starość* WSFJP 744  
*na święty/świętego Nigdy/nigdy / na święty Dygdy* WSJP 452  
*nic nowego pod słońcem* WSF 151  
*nie być młodym* WSFJP 403  
*Nie chcem, ale muszem / Nie chcę, ale muszę* SPP 164–165  
*nie dla dzieci* WSFJP 202  
*nie pierwszej młodości* USJP II 685, WSFJP 403  
*nie wyglądać na swoje lata / na swój wiek* WSPWN 640  
*no jak nie, jak tak* I  
*nosić się młodo* NSF 171  
*obrona Częstochowy* SFWP 90, WSF 168, WSFJP 146  
*oddać dziecko na wychowanie* USJP IV 562  
*od dziecka* WSFJP 203  
*od kolyski/ kolebki* WSPWN 175–176  
*od (wczesnej) młodości* WSFJP 403  
*ogródek jordanowski* USJP II 1217  
*okaz muzealny* WSFJP 482  
*okres dojrzewania* WSFJP 177  
*opuszczona starość* STJP 29  
*osiągnąć pełnoletniość* STJP 27  
*osiągnąć podeszły wiek* STJP 29  
*owoc grzesznej miłości* WSFJP 400

- panna na wydaniu / do wzięcia / kobieta/panna w wieku poborowym* USJP II 141, WSPAWN 339, WSFJP 512
- panna z dzieckiem* WSFJP 512
- pierwsza liga* WSF 188
- piękny wiek* WSPAWN 357
- plusy dodatnie i plusy ujemne* SPP 197
- placić za (błędy, grzechy) młodości* WSFJP 403
- podeszły wiek* USJP IV 420, WSFJP 875
- pokolenie Frugo* NPW 55
- pokolenie X SSWSCPİO* 166
- polska gościnność I*
- polskie piekto/ piekielko* WSF 199
- podawać/trzymać dziecko do chrztu* USJP I 760, WSFJP 203
- podłożyć/podkładać komuś świnię* SFWP 594, WSFJP 793
- podobny (do siebie) jak dwie krople wody* WSFJP 334
- podpora starości / być podporą czyjejs starości* WSFJP 744
- pokryta/poorana/usiana zmarszczkami twarz* SŁO
- pogodna starość* WSFJP 744
- pokazać komuś drzwi* WSFJP 191
- Polak jak głodny, to by zjadł, jak zje, to by poleżał*
- Polak jak głodny, to zły* WSFJP 553
- Polak potrafi SSWSCPİO* 540
- polnische Wirtschaft* SFWP 604–605
- Polska cnota każdemu otworzyć wrota*
- polska gościnność I*
- polskie piekto/piekielko* WSF 199
- pora na małe co nieco* NPW 62
- posepna starość* SFJP II 207 7
- po staremu* USJP III 1382
- postarzyć się przedwcześnie* USJP III 419
- posunąć się/posuwać się w latach* WSFJP 658
- poważny wiek / poważne lata* USJP IV 421, WSPAWN 386
- późna/podeszła starość* WSFJP 744
- późny wiek / późne lata* USJP IV 421, 527

*(proszę przyjąć) wyrazy współczucia / moje kondolencje z powodu ...* SDJE 16, WSFJP 312

*próg starości* SDS 280

*przeciętny zjadacz chleba* WSF 213

*przejsć / przechodzić / iść / odchodzić na emeryturę* STJP 29, WSFJP 210

*przekroczyć próg starości* USJP I 1059

*przekroczyć / przejść smugę cienia* USJP III 1287, WSPA 1041

*przenieść na emeryturę* USJP III 703

*przestępczość wśród dzieci i młodzieży* USJP III 735

*przedwczesna starość* USJP III 654

*przybrane dziecko* WSFJP 203

*przysposabiać dziecko* WSFJP 203

*przywiędła twarz* WSFJP 825

*przyznać komuś dziecko* I

*punkty preferencyjne / punkty za pochodzenie* USJP 850

*robić / zrobić z muchy słonia* SFWP 404, WSF 228

*rosnąć w lata* WSFJP 658

*rozhukana młodzież* WSFJP 404

*rozmieniać się na drobne* WSF 230, WSFPWN 80

*rozpuszczone / zepsute / rozkapryszone dziecko* SDS 38

*rozpuścić dziecko* USJP III 1042

*rzut na taśmę* WSFJP 686

*samotna starość* STJP 29

*schorowany / zniedołężniały / zdziecinniały / zgrzybiały starzec* WSF 512

*schronisko młodzieżowe* USJP III 1160

*schyłek życia* USJP III 1161

*sędziwy starzec* SDS 280

*sędziwy wiek* USJP IV 241, WSFJP 875

*siać rutę / rutkę* WSFJP 678

*sieroca starość* SFJP II 207

*síwe włosy* STJP 29

*siwy jak gołąb (gołąbek)* WSFPWN 123

*siwizna komuś przyprósza skroń* STJP 29

*siwobrody starzec* SDS 280

*skazany na sukces* NPW 51



- skołatana starość* SFJP II 207  
*skołatany/ złamany starością* SFJP II 207  
*słoń a sprawa polska* USJP III 1271, WSFJP 714  
*smalić cholewki* SFWP 760  
*smuga cienia* SF 70  
*smutna starość* SDS 280,  
*smutne dzieciństwo* SDS 280  
*spokojna starość* SDS 280, WSFJP 744  
*spółka garażowa* NPW 51  
*spracowana starość* SFJP II 207  
*(sprawa ma) plusy dodatnie i plusy ujemne* SSWSCPİO 435  
*srebrne włosy* WSFJP 883  
*stać/stanąć u progu starości* USJP III 1379, WSFJP 744  
*stara baba* WSFJP 55  
*stara bieda/bida* WSFJP 68  
*stara panna* USJP IV 1381, WSF 252, WSFJP 512, WSFPWN 512  
*stare pudło/próchno* USJP IV 1381, WSFJP 512, WSFPWN 512  
*starość doskwiera komuś / dokucza komuś / gnębi kogoś / gniecie kogoś* USJP III 1379, WSFJP 744  
*starość nie radość (śmierć nie wesele)* USJP III 1379, WSFJP 744  
*starość pochyliła kogoś ku ziemi / przygarbiła kogoś I*  
*starość/wiek posrebrzyły komuś włosy/głowę/skronie* WSFPWN 382  
*starsza pani/kobieta* WSFJP 512  
*starsza osoba* USJP III 1381  
*starszy/piękny/podeszły/poważny/późny/sędziwy/zaawansowany wiek* SDS 341  
*starszy pan/człowiek* USJP III 1381, WSFJP 149  
*starszy wiek* WSFJP 875  
*stary cap* SFWP 60–61, 783, WSF 252, WSFJP 102  
*stary(,) ale jary* USJP III 1381, PSF 548, WSF 252, WSFJP 745, WSFPWN 512  
*stary dziad/dziadek* WSFJP 200  
*stary gruchot* SFJP II 208  
*stary grzyb* USJP III 1381, SFWP 783, WSF 253, WSFPWN 512  
*stary jak grzyb / jak mumia egipska* SFJP II 209

*stary kawaler* USJP IV 1381, WSF 252, WSFJP 295, WSFPWN 512  
*stary koń/byk* USJP IV 1381, PSF 548, WSF 252, WSFPWN 512  
*stary malutki / stara malutka* USJP III 1381, WSFJP 745, WSFPWN 512  
*stary/stara pierdoła* SFJP II 208, WSFJP 525  
*stary piernik* USJP III 1381, SFWP 783, WSF 253, WSFJP 525, WSFPWN 512  
*stary ramol* USJP III 1381, WSFJP 630, WSFPWN 512  
*stary rupieć* WSFJP 677  
*stary wiekiem, ale młody duchem* STJP 29  
*sterany wiekiem* WSFJP 875  
*stracona młodość* I  
*strzelić samobójczego gola / strzelić gola do własnej bramki* WSF 257  
*szyfrowa praca* PSF 599, SFWP 803, WSF 259–260, WSFJP 583  
*szaleństwa młodości* I  
*szczenięca miłość* NSF 68  
*szczeniący wiek / szczeniące lata* USJP III 1500, WSFJP 875  
*szpital dziecięcy* USJP III 1539  
*szybki Bill* PSF 607, WSFPWN 17  
*ściana wschodnia*  
*średni wiek* WSFJP 875  
*talk-show* USJP IV 16  
*to, co tygrysy lubią najbardziej* NPW 62  
*towarzysz dzieciństwa / lat dzieciennych / lat dziecięcych* WSFJP 201  
*trudna młodzież* USJP IV 130  
*trudne dzieciństwo* WSFJP 201  
*trudne dziecko* USJP IV 130  
*trudny wiek* WSFJP 875  
*trzeci wiek* USJP IV 421, WSFJP 875, WSFPWN 614  
*trzęsący się ze starości* WSFJP 744  
*udać się/iść/pójść do Kanossy/Canossy* WSFJP 290, WSFPWN 32  
*ujmować sobie lat* USJP II 403  
*umrzeć młodo* USJP IV 242  
*umrzeć ze starości* USJP I 243  
*uniwersytet trzeciego wieku* WSFJP 875  
*upiec dwie pieczenie przy/na jednym ogniu* PSF 655, SFWP 558–559, WSFPWN 351

*upłyńnię dużo/sporo wody w Wiśle (zanim) WSFJP: 885*  
*uraz z dzieciństwa I*  
*utrzymywać dzieci I*  
*walczyć z wiatrakami PSF 662, SFWP 892, WSF 287, WSFPWN 598–599*  
*wczesne dzieciństwo I*  
*w dzieciństwie I*  
*wdzięk młodości WSFJP 403*  
*we wczesnej młodości I*  
*wiek balzakowski USJP IV 421, WSFJP 875, WSFPWN 614*  
*wiek dojrzały USJP IV 421, WSFJP 875*  
*wiek dziecięcy USJP IV 421, WSFJP 875*  
*wiek emerytalny USJP IV 421*  
*wiek matuzalemowy/Matuzalema/matuzalemowy wiek WSFJP 875*  
*wiek męski / lata męskie USJP III 621, WSFPWN 238*  
*wiek młodzieńczy WSFJP 875*  
*wiek niemowlęcy WSFJP 875*  
*wiek produkcyjny USJP IV 421, WSFJP 875*  
*wiek przedszkolny USJP IV 421, WSFJP 875*  
*wiek szkolny WSFJP 875*  
*wiek trolejbusowy WSFJP 875*  
*wiosna życia PSF 683*  
*w kwiecie wieku USJP IV 421, PSF 686, SFWP 333–334, 911–912, WSF 297, WSFJP 875, WSFPWN 205*  
*w (najbliższej) przyszłości WSFJP 617*  
*wolna amerykanka PSF 691, WSF 300, WSFJP 41*  
*w podeszłym wieku I*  
*w porządku / coś jest w porządku USJP III 403*  
*w rozkwicie młodości USJP II 685*  
*w sile wieku USJP IV 421, PSF 699, SFWP 912, WSF 304, WSFJP 874*  
*wspomnienia z dzieciństwa USJP IV 522*  
*wstać lewą nogą (z łóżka) WSF 304–305, WSFPWN 633*  
*wszystkie dzieci są nasze WSFJP 203*  
*w wieku młodzieńczym/nastoletnim I*  
*wychowywać dzieci I*  
*wyścig szczurów PSF 721–722, WSF 317, WSFJP 769*

*wziąć dziecko na wychowanie* USJP I 761  
*zabezpieczona starość* STJP 28  
*zakład / dom poprawczy* USJP III 372  
*Za króla Olbrachta wyginęła szlachta* WSFPWN 195  
*Za króla Sasa jedz, pij i popuszczaj pasa* WSFPWN 195  
*za młodu* WSFJP 403  
*za troje kómu gadać* ŚG 199  
*zgrzybiała staruszka / babcia* WSFJP 745  
*zgrzybiała starość* WSFJP 745  
*zgrzybiały starzec / staruszek / dziadek* USJP III 1383, WSFJP 745  
*zielone lata* WSFJP 659  
*zimna wojna* PSF 760  
*złota młodzież* PSF 765–766, WSFPWN 694, WSFJP 404  
*złote dziecko* WSFJP 203  
*znać itp. kogoś / coś od dziecka* USJP I 761  
*znać się na czymś jak kura na pieprzu / znać się na czymś tyle, co kura na pieprzu* WSFPWN 202  
*znać się na czymś tyle, co kura na pieprzu* SP 209, NSF 75, SFWP 332, 562, WSFPWN 202, WSFJP 341  
*zdziecinnieć na starość / zdziwaczeć na starość* USJP III 1379  
*z tyłu liceum, z przodu muzeum* WSFPWN 213  
*żelazna kurtyna* PSF 785  
*Życzę miłego / dobrego dnia, Życzę pani miłego / dobrego dnia, Miłego wieczoru / popołudnia* G  
*żywe dziecko* WSFJP 203

## Wykaz jednostek rosyjskich

*(быть) в хороших руках, ребенок попал в хорошие руки* СРЯО 679, БТСРЯ 1132  
*В Москве толсто звонят, да тонка едят* КоР 53  
*вешать (навешать) собак на кого* ШФСРЯ 76, СРЯО 729, СРЯ I 160, БТСРЯ 123  
*встреча с товарищем* LUK 112  
*деловая встреча* LUK 112

*ехать в Тулу со своим самоваром* P 3  
*как манны небесной ждать* БТСРЯ 519, СРЯ II 227, СРЯО 330  
*как свинья/козел в апельсинах разбираться* RPSI 219, СРЯ IV 50, БТСРЯ:  
 1160  
*Матросская тишина* FL 249  
*между Сциллой и Харибдой* БТСРЯ 1297, СРЯ, 4 319  
*холодная война* БТСРЯ 145, СРЯ IV 617, СРЯО 853  
*свидане, посещение врача* БТСРЯ 931  
*сделать что-либо с почти закрытыми глазами* БТСРЯ 207, СРЯ I 534  
*черный ворон* БТСРЯ 150, СРЯ II 667  
*чёрный рынок* БТСРЯ 1136, СРЯ IV 668  
*на кого-л. свалилась манна небесная/как манны небесной ждать* ШФСРЯ 76  
*пускать/пустить козла в огород* RPSI 195, БТСРЯ 437, СРЯ II 68, СРЯО 275  
*собака на сене* БТСРЯ 1224, СРЯ IV 168  
*радиатор автомашины* LUK 112

## Wykaz jednostek włoskich

*acciaio di Ferrara (temperato a Piombino)* DMDL 58  
*adottare il figlio* DeM 52  
*affidare il bambino a qu/alla madre/al padre* DeM 52  
*allevare/stare/tenere/vivere nella bambagia/tenere nel cotone* CA 39, DMD 43,  
 DMDS 27, USWP 131, WSWP I 165  
*allevare/educare un bambino* DeM 83, DO 209  
*a/di mezza età* DO 765  
*amico degli amici* DeM 98  
*amico/amica d'infanzia* DeM 98, WSWP I 132  
*A Napoli si mangia maccaroni e a Roma si prega* DPI 741  
*anatra zoppa* DeM 112  
*andare all'asilo* WSWP I 238  
*andare in pensione* PSWP I 302  
*andare per i (...) anni* NDI 29  
*anni della giovinezza* WSWP I 165  
*anni di Cristo/età di Cristo*

- anni verdi / verdi anni / verde età, gli* DMD 24, DMDS 17, USWP 82, WSWP I 165
- arzilo vecchietto, un* DLI 2865
- asilo d'infanzia* DO 154, WSWP I 238
- asilo infantile* DeM 184, DO 154, CID 289, WSWP I 238
- asilo nido* DeM 184, DO 154, USWP 105, USWP 714, WSWP I 238
- aurora della vita, l'* DMD 37, WSWP I 280
- autunno della vita, l'* DMD 37 WSWP I 289
- A Venezia tanti Corneri, molti Barbari e pochi Giusti* DPI 1234
- aver bevuto l'acqua del Porcellino* DMDL 338
- avere gli anni del primo topo* DMD 24, DMDL 248
- avere gli anni di Matusalemme* DMD 24, DMDL 248
- avere il latte alla bocca / avere la bocca che sa ancora di latte* DMD 57  
(*avere*) *la bellezza dell'asino* DO 155, WSWP I 239
- avere l'arme dei cinque topi* DMDL 249
- avere molte primavere* USWP 849
- avere rispetto della vecchiaia* BD
- bambini sotto i ... anni, i* BD
- bambino deficiente / bambina deficiente*
- bambino/ragazzo degli slums*
- bambino di guerra* I
- bambino/ragazzo di strada* I
- bambino indifeso* I
- bambino in età scolare* BD
- bambino/a / figlio/a in/a provetta* DeM 027, WSWP I 316
- bambino insopportabile* PSPW I 755
- bambino maltrattato* I
- bambino nato vecchio, un* USWP I 233
- bambino non voluto* I
- bambino/a prodigio/a* DeM 249, WSWP I 316
- bambino vispo/ bambina vispa* WSWP IV 412
- bambino/ ragazzo viziato* DO 2292, WSWP IV 412
- bastone della vecchiaia, il* DMD 24, DMDL 445, CID 642, USWP 1230, WSWP I 327
- bel vecchietto tutto pepe, un* WSWP IV 354

*Bianco e il nero hanno fatto ricca Venezia, Il* DPI 1234  
*Bologna è la grassa, per chi ci sta, ma non per chi ci passa* DPI 135  
*Bologna la grassa, ma Padova la passa* DPI 135  
*buon bambino / buona bambina* PSWP I 233  
*burro di Segovia* DMDL 58  
*capelli d'argento* DMD 93, CID 40, WSWP I 210  
*casalinga di Voghera* PPR 79  
*cavallo dell'Asinara, un* DMDL 58  
*cavare il latte dal toro* CA 542  
*centro anziani, il* I  
*Chi vuol cominciare vada dal fiorentino* DPI 436  
*collocare/mettere in pensione* PSWP I 302  
*come il cattedrale / la fabbrica di Pietro* DMDS 89  
*come la fabbrica del Duomo* DMDL  
*conoscere qu/sapere qc da bambino* BD  
*cornacchia vecchia* DMD  
*correre la cavallina/la filibusta* CA 106, DMDL 93, FF 73 WSWP I 457  
*crepuscolo della vita* WSWP I 165  
*(crescere) a vista d'occhio* CA 108, DMD 333, WSWP I 654  
*crescere i bambini/ i figli* WSWP I 654  
*culto della giovinezza* I  
*da bambino* DeM 249, USWP 312  
*da giovane* DeM 1053, DO 912, NDI 252, PSWP I 641  
*dall'infanzia* I  
*da ragazzo/ragazza* DO 1682  
*dare un bambino in affidamento* I  
*da vecchio* DeM 2865, USWP 1263  
*delinquenza giovanile/minorile* DeM 671  
*diamanti di Vetralla* DMDL 58  
*dietro liceo, davanti museo* I  
*di mezza età* NDI 213  
*dolori di / della crescita* I  
*è giunto ad una bella età* NDI 213  
*entrare negli „anta“/aver passato gli „anta“* DMDS 17

*errori/peccati do gioventù, errori giovanili* PSWP I 640, USWP 493, WSWP II 143

*(esame di) maturità* WSWP II 551

*essere al tramonto/sul viale/sulla via del tramonto* DeM 2769, USWP 1186

*essere in (buona) età* DMD 183

*(essere/trovarsi) in buone mani* USWP 658

*(essere) in età avanzata* NDI 213

*essere in età minore* NDI 213

*essere in là/su con gli anni* CA 150, DMD 24, USWP 82

*essere nel fiore della gioventù / degli anni / dell'età / della vita* DeM 939, WSWP I 900

*(essere nell') età critica* DO 555

*(essere nell') età della pubertà* DO 765, WSWP I 900

*essere nel verde degli anni* BD

*essere più vecchio del prezzemolo* WSWP I 900, WSWP II 149

*essere più vecchio di Noè/Matusalemme* USWP 1230

*essere un Matusalemme/matusalemme* DeM 1484, FF 118

*essere (un po') rimbambito con l'età/con la vecchiaia* DeM 2178

*essere un po' vecchiotto* I

*(essere) un uomo/donna di mezza età* USWP 679

*età adulta* VT

*età avanzata* VT

*età critica* DMD 867, WSWP I 900

*età giovanile* WSWP II 149

*età infantile* DO 1036, WSWP I 901

*età minore/minore età* PSWP I 539, 729, USWP 414

*età pensionabile* DeM 867

*età prescolastica* VT

*età produttiva* VT

*età scolastica/scolare* DeM 867, WSWP I 900

*età virile* WSWP IV 407

*farsi di color il can che fugge* CA 252

*figlio/a adottato/a/adottivo/a* NDI 13, PSWP I 59, WSWP I 63

*filio dell'amore* DeM 977

*figlio di primo letto* DeM 927



*figlio di secondo letto* DeM 927  
*figlio/a illegittimo/a* DeM 927  
*figlio legittimo* DeM 927  
*figlio/figlia naturale* DeM 927  
*figlio unico/figlia unica* DeM 927  
*fin da piccolo/a* BD  
*fin da giovane* WSWP II 149  
*fin dalla gioventù* BD  
*fiore delle giovinezza/ della gioventù, il* DO 913  
*fiorentini sono cattive doghe, I* DPI 435  
*follie di gioventù* WSWP II 70  
*frutta di Marcialla* DMDL 58  
*generazione X* I  
*Genovese falso cortese* DPI 494  
*Genovesi, mercanti* DPI 494  
*giardino d'infanzia* DeM 1045, WSWP II 309  
*giovane arrabiato, un / giovani arrabiati* DeM 1053  
*giovane leone, un* DeM 1053  
*giovani leoni* DMD 258  
*giovani di oggi, i* I  
*gioventù dorata, la* PPR 202  
*gioventù operaia, la* WSWP II 149  
*gioventù perduta* DeM1821  
*giovinanza perduta* I  
*gioventù studiosa, la* WSWP II 149  
*giovinanza tempestosa* I  
*giovinanza triste* CI  
*grazia giovanile* BD  
*guerra fredda* DeM 1101, DO 954, PPR 191, WSWP II 194  
*ideali giovanili, gli* BD  
*in età avanzata* BD  
*infanzia abbandonata* NDI 289  
*infanzia triste* BD  
*in gioventù* WSWP II 149  
*in infanzia* BD

*inizio della mezza età, l' I*  
*intendersene quanto una capra d'algebra DMDL 21*  
*intendersene quanto una vacca del lunario DMDL 21*  
*intendersene quanto un bove di musica DMDL 21*  
*invecchiare con grazia I*  
*invecchiare precocemente WSWP II 397*  
*ira dei genovesi dura tre giorni, L' DPI 495*  
*lavare i panni in Arno/nell'Arno DMD*  
*letteratura, film per ragazzi BD*  
*letteratura/letture per l'infanzia / letteratura infantile NDI 289, USWP 564, WSWP II 309*  
*levarsi/togliersi gli anni WSWP I 165*  
*libri, giochi, film per bambini/i piccoli PSWP II 184*  
*libri, film per gioventù PSWP I 640, WSWP II 149*  
*maggiore età USWP 414*  
*malanni/gli acciacchi della vecchiaia, i WSWP IV 353*  
*malattie dell'infanzia, malattie infantili DeM1210*  
*mantenere figli VT*  
*maturità sessuale DeM 1483*  
*mercato nero/borse nera DeM 1504, DO 1252, DMD 297, WSWP III 562*  
*morire di vecchiaia WSWP IV 353*  
*morire giovane PSWP I 62, WSWP II 149*  
*Napoletano largo di bocca e stretto di mano DPI 741*  
*Napoletano: mangiapane, schiacciapicocchi e suonacampane DPI 741*  
*nella prima gioventù WSWP II 309*  
*nella vecchiaia NDI 438*  
*nido d'infanzia BD*  
*non essere più tanto giovane/giovanissimo CID 252*  
*non più giovanissimo BD*  
*non essere quello/a di una volta BD*  
*Non sono in Arno tanti pesciolini quant'in Venezia zazzere e camini DPI 1234*  
*onorare/rispettare la vecchiaia USWP 1230*  
*oro di Piombino DMDL 58*  
*ospedale per i bambini VT*  
*ospizio dei vecchi USPW 1264*

*ostello della gioventù* WSWP II 149  
*Padova grassa, Bologna la passa* DPI 813  
*Padovani e vincentini ladri e assassini* DPI 813  
*pagare per i peccati di gioventù* BD  
*Pane di Prato, vino di Pomino, cosa di Lucca e coso fiorentino* DPI 932  
*pensare alla vecchiaia* DLI 2865, WSWP IV 353  
*Per conoscere un bolognese ci vuole un anno e un mese* DPI 135  
*Per fare un genovese ci voglion sette ebrei e un fiorentino* DPI 494  
*Per fare un genovese ci voglion sette ebrei e un piemontese* DPI 494  
*Per fare un genovese ci voglio sette ebrei, e per fare un chiavarese ce ne voglio sei* DPI 495  
*persona anziana / vecchia, una* VT  
*persona di età matura* WSWP II 551  
*persona matura* WSWP II 551  
*Piemontese falso e cortese* DPI 893  
*popolo di poeti, santi e navigatori* PPR 305  
*po' stagionato, un* BD  
*portar acqua ad Arno* P 3  
*portare cocodrilli a Egitto* DMD 129, DMDL 382  
*portar frasconi a Vallombrosa* DMDL 382  
*portar vasi a Samos* DMDL 382  
*Prato é la città dello sconforto: o piove, o tira vento, o suona a morto* DPI 932  
*prendere due piccioni con una fava* DMDL 157  
*prendere due rigogoli a un fico* DMDL 157  
*prima/ tenera età* PSWP I 539, USWP 414, WSWP I 900  
*prima infanzia* NDI 289, WSWP II 309  
*prima giovinezza, la* WSWP III 221  
*Prima veneziani e poi cristiani* PDI 1234  
*Quelli di Prato quando piove lasciano piovere* PDI 933  
*ragazza da/ in età da marito* USWP 662  
*ragazza madre* DeM 2069, DO 1682  
*ragazzo difficile* DO 1682  
*ragazzo di strada* DeM 2069  
*raggiungere la maturità* WSWP II 551  
*ricordi dell'infanzia, i* WSWP II 309

*ricovero gerocomio, un* USPW 1264  
*sapienza/saggezza dei vecchi, la* WSWP IV 345  
*sciaquare i panni in Arno* DMD  
*scuola dell'infanzia* BD  
*seconda infanzia* WSWP II 309  
*seconda giovinezza* DO 913, WSWP II 149  
*Se Genova non prende Genova, nessuno al mondo può prendere Genova* DPI 494  
*Se Roma avesse un porto, Napoli sarebbe un orto* DPI 740  
*sigarette di Cartagine* DMDL 58  
*signora anziana, una* VT  
*signor Rossi* PPR 79  
*sin dalla prima gioventù* BD  
*sin dalla più tenere età* BD  
*sin dall' età più giovane* BD  
*soglia della vecchiaia, la* PSWP II 458  
*sogni di gioventù* WSWP II 149  
*tarda vecchiaia, la* PSWP II 634  
*tenere qu a battesimo* VT  
*terza età, la* USWP 414, WSWP I 901  
*topo d'albergo* DeM 2749, DO 2161, DMD 536, DMDL 424, USWP 1178, WSWP IV 275  
*topo d'appartamento* DeM 2746, DMD 537  
*topo d'auto* DeM 2746, DO 2161, DMD 537, USWP 1178  
*topo di treno* Do 2161, DMD 537, USWP 1178  
*topo d'aereo* DMD 537  
*Torinese falso e cortese* DPI 893  
*trascorrere una vecchiaia tranquilla* DeM 2865  
*trauma infantile/ trauma dell'infanzia* I  
*università della terza età* I  
*vecchiaia d'aquila* DMD 26  
*vecchiaia precoce* WSWP IV 353  
*vecchiaia tranquilla, una* WSWP IV 353  
*vecchietto rubizzo, un* USPW 1264  
*vecchiezza sana/fiorente* WSWP IV 353

*vecchio bacucco* DMD 556, DMDS 236, FF 289  
*vecchio come il cucco* CA 190, DMD 550, DMDS 236, FF 289  
*vecchio come Matusalemme/Noè* DMD 550  
*vecchio decrepito, un* USPW 1264  
*vecchio di età ma giovane di spirito* WSWP IV 353  
*vecchio rimbambito/decrepito, un* FF 289  
*Veneziani alla mattina una mezzetta, dopo desinare una bassetta e la sera una donnetta, I* DPI 1234  
*viso vecchio e rugoso, un* WSWP IV 354  
*vivere fino all'estrema vecchiezza* USWP 1263, WSWP IV 353  
*vivere gli anni di Nestore* DMD 24  
*viziare/sfrenare il bambino* WSWP IV 241  
*zio Sam* DeM 2944, DO 2318, DMD 574

## Wykaz jednostek w pozostałych językach

czes. *být křtěn Vltavou* CZWiZF 216  
czes. *dítě křtěné Vltavou* CZWiZF 216  
duń. *twee vliegen in één klap slaan* I  
głuż. *Hdyž Budyšin zapiska, Židow tež zarezjwa* KoP 53  
indonez. *serigala berbulu domba* IPI 145  
indonez. *berjalan lambat seperti keong* IPI 147  
jap. *itte kimasu* HGPT 193  
jap. *itte irasshai (itterasshai)* HGPT 193  
rum. *apa-n Dunare* P 15  
szw. *slå två flugor i en små ll* I

# Indeks osób

## A

Adamiec Dorota 189  
Adamowski Jan 57  
Adamska-Sałaciak Arleta 219, 246  
Akasu Kaoru 192  
Aksamitov Anatol 190  
Aleksijenko Michaił 73, 89, 113, 116  
Anders Heidi 147  
Anokhina Tetiana 18  
Anusiewicz Janusz 39, 58, 258  
Aristow Borys 56  
Austin John 47  
Awdiejew Aleksy 191

## B

Baker Mona 61  
Bakuła Kordian 45  
Balázsi József A. 17  
Ballyn Susan 9  
Balowski Mieczysław 173, 188, 191  
Bańko Mirosław 188  
Baran Anneli 34, 247  
Barańczak Stanisław 60  
Bárdosi Vilmos 49, 193  
Bartmiński Jerzy 11, 26, 34, 43, 55, 58, 80,  
114, 118, 185, 189, 201, 229, 248, 252,  
261  
Basaj Mieczysław 190, 227  
Bąba Stanisław 73, 98, 193, 199  
Beecher Stowe Harriet E. 169  
Belczyk Arkadiusz 34  
Bentivogli Luisa 9  
Bernal Elisa 189  
Berthemet Elena 190, 202, 210  
Biber Douglas 24  
Bielińska-Gardziel Iwona 22

Bielińska Monika 192, 250–251  
Bierwiaczonek Bogusław 171  
Biłowus Halina 113  
Bogusławski Andrzej 10–11, 43, 187  
Borejsza Jerzy W. 222  
Bortkiewicz Paweł ks. 97  
Borucki Tadeusz 97  
Bouillon Henri 90  
Bragina Natalia 89, 114  
Brusatin Manlio 261  
Brzezina Maria 33  
Buchta Magdalena 25  
Budziszewska Wanda 55  
Burger Harald 11, 78, 90  
Burkhanov Igor 203  
Burkhardt Hanna 106  
Busse Ulrich 78  
Buttler Danuta 116, 227, 229  
Bykova Gulchera V. (Bikova Gulchera V.)  
19, 24

## C

Callaghan James 224  
Carstensen Broder 78  
Chalmers Judith 244  
Chaucer Geoffrey 184  
Chlebda Wojciech 11–13, 18, 43–47, 50,  
57, 62, 69, 74–76, 89, 92, 97, 171, 173,  
187–192, 194, 200, 237, 244, 250, 252  
Chłopicki Władysław 199  
Christensen Karen 53  
Ciesielska Anna 190  
Cieślińska Wiesława 31  
Coleman Julie 55  
Colson Jean-Pierre 11, 87, 90

Conrad Susan 24  
Corino Elisa 32  
Corrigan Roberta 11  
Cowie Anthony P. 41, 89, 114, 192  
Curie-Sklodowska Maria 60  
Čermák František 88, 90  
Czermińska Małgorzata 190  
Czurak Maria 190

## D

Dagut Mechab 29–30, 46  
Dalyell Tam 65  
Darbelnet Jean 19  
Daszczyńska Izabela 31  
Dąbrowska Anna 106, 146  
Dąbska-Prokop 32  
DeCarrico Jeanette S. 11  
DeCesaris Jeanette 180  
Dimova Ana 251  
Dobrovoľskij Dmitrij 11, 45, 67, 87–88,  
90–91, 94–98, 103, 108, 110, 112, 219,  
221–222  
Draxler Christoph 9  
Dubisz Stanisław 44, 73  
Dunin-Dudkowska Anna 62  
Durante Vanda 190  
Dyczewski Leon OFM Conv 146–147  
Dyoniziak Jolanta 113  
Dziadek Adam 146  
Dziamska-Lenart Gabriela 116, 188, 193,  
199–200

## E

Eguíluz Federico 62  
Ejger Heinrich 37  
Eletti Valerio 250  
Engelking Aniela 147, 217  
Ertelt-Vieth Astrid 12, 21  
Estienne Henri 130  
Evert Stefan 9

## F

Fabčič Melania 261  
Falkenberg Gabriel 58  
Fanfani Massimo 192  
Farø Ken 95, 192, 219  
Feilke Helmuth 238  
Fernando Chitra 39

Fiedler Sabine 42, 78, 97, 99, 247, 261  
Filar Dorota 88  
Filipenko Tatjana 192  
Finegan Edward 24  
Firth Kathleen 9  
Fjeld Ruth V. 97  
Fliciański Piotr 74, 76, 97, 190, 192, 212  
Flórián Éva 106  
Földes Csaba 32, 90  
Forster Johann Georg A. 85  
Fraser Bruce 244  
Fries Norbert 58

## G

Gajda Stanisław 44, 73–74, 117, 226, 264  
Galinsky Hans 78  
Ganoshenko Jurij 193  
Gębka-Wolak Małgorzata 238  
Gierek Edward 64  
Glahn Richard 78  
Gläser Rosemarie 41, 43  
Głaz Adam 88  
Głowiński Michał 59, 258  
Gnutzmann Claus 78  
Gondek Anna 261  
Gorbacz Jolanta 69  
Götze Lutz 95  
Grabias Stanisław 55  
Granger Sylviane 12, 87  
Granić Jagoda 97  
Gréciano Gertrude 49, 90  
Grochowski Maciej 41  
Grodzki Erika 19  
Grucza Sambor 221  
Gruszczyński Włodzimierz 45  
Grybosiowa Antonina 81  
Gryshkova Nina 22  
Grzegorzczkova Renata 47, 88, 115, 141  
Grzybek Peter 187  
Gulland Daphne 206  
Guławska-Gawkowska Małgorzata 89, 189

## H

Häcki Buhofer Annelies 78, 90  
Hale Kenneth L. 19  
Hallsteinsdóttir Erla 95, 219  
Hartmann Reinhard R. K. 189  
Hausmann Franz J. 246

Heath David 252  
Heine Antje 238  
Heid Ulrich 9  
Hejwowski Krzysztof 31, 89, 97, 189  
Helbig Gerhard 95  
Henrici Gert 95, 252  
Herbst Thomas 252  
Hessky Regina 193  
Heywood John 57  
Herman Wilga 44  
Hinds-Howell David 206  
Hobson Thomas 51  
Hołyńska Tatiana 82  
Hordy Mirosława 89, 113, 116  
Huszcza Romulad 38–39, 48  
Hyvärinen Irma 78

**I**

Ignatowicz-Skowrońska Jolanta 190–191,  
193, 219, 227, 229  
Inoue Ai 89, 256  
Intemann Frauke 78  
Ishida Priscilla 98  
Ivanova Ljudmila 251

**J**

Jacobsen Jane R. 246  
Jadacka Hanna 23  
Jadanowska Karolina 212  
Jäger Gert 37  
Jakubowska Ewa 81  
Janicka Anna 146  
Jankovičová Milada 193, 203  
Jankowski Henryk prałat 259  
Jarecka Urszula 147  
Jaskot Maciej P. 193  
Jastrzębska-Golonka Danuta 200  
Janus Dominika 192  
Jawór Agnieszka 202  
Jenkins Peter 224  
Jesenšek Vida 187, 251  
Jędrzejewski Marek 181  
Jędrzejko Ewa 190  
Johannson Stig 24  
Johnson Mark 146  
Jokiel Irena 117  
Jurkowski Marian 82  
Juska-Bacher Britta 23

**K**

Kaczyński Mieczysław 109  
Kakietek Piotr 89  
Kallio Petri 78  
Kamper-Warejko Joanna 39, 192–193  
Kania Stanisław 83  
Kanzaki Takaaki 246, 256  
Kaproń-Charzyńska Iwona 39, 192–193  
Karney Janina E. 146  
Karwatowska Małgorzata 23  
Katriel Tamar 34  
Kątny Andrzej 31, 97, 189, 250  
Kharchenko Vera K. 24  
Kochman Stanisław 173  
Koivulehto Jorma 78  
Kołodziejek Ewa 55  
Kopaliński Władysław 180  
Korhonen Jarmo 78, 88, 95, 193  
Kornaszewski Marek 189  
Korwin-Mikke Janusz 235  
Kosek Iwona 43, 188, 190, 212, 238  
Kozła-Szymańska Małgorzata 63  
Kowalcz-Pawlik Anna 25  
Kowalski Grzegorz 146  
Kozakiewicz Władysław 56, 254  
Koziaara Stanisław 97  
Kozioł-Chrzanowska Elżbieta 44  
Kövecses Zoltan 25  
Kramsch Claire 61  
Krasnowolski Antoni 189  
Krumm Hans-Jürgen 95  
Krzyżanowska Anna 98, 147  
Krzyżanowski Julian 83  
Kubicka Emilia 188  
Kudlik Krystyna 191  
Kuiper Koenraad 238  
Kukowicz-Zarska Katarzyna 102  
Kunkel-Razum Kathrin 192  
Kurkiewicz Juliusz 227  
Kurkowska Halina 35  
Kurski Jacek 43

**L**

Lachur Czesław 41, 43  
Laineste Liisi 34  
Lakoff George 146  
Laskowska Elżbieta 58, 258  
Laskowski Marek 32



- Lebda Renarda 116, 205  
Lebiedziński Henryk 34  
Leech Geoffrey 24  
Lehmann Egbert 9  
Lehrer Adrienne 9, 26–27, 70  
Leisi Ernst 39  
Lengert Joachim 192  
Lerot Jacques 90  
Lew Robert 247  
Lewandowski Marcin 55  
Lewicki Andrzej M. 12–13, 41–42, 74, 93,  
147, 187–190, 235  
Lewicki Roman 191  
Lewiński Piotr H. 147  
Liberek Jarosław 73, 188, 193  
Lilicz Halina A. 191  
Linde Samuel B. 83  
Linde-Usiekniewicz Jadwiga 115  
Lipczuk Ryszard 251  
Lipka Leonhard 37  
Lisowski Tomasz 39  
Lubensky Sophia 188, 221, 226, 245  
Ludorowski Lech 41  
Lukszyn Jurij 194  
Luque Nadal Lu 11
- Ł**  
Łaziński Marek 23  
Łyp Aleksandra 189
- M**  
Machnicka Violetta 141  
Maćkiewicz Jolanta 38  
Maćkowiak Krzysztof 191  
Magnuszewski Władysław 41  
Mahlow Cerstin 73  
Majdak Magdalena 216  
Majkowska Grażyna 43, 45, 262  
Makarewicz Renata 43  
Malczowski Jacek S. 189  
Maliszewski Bartłomiej 212  
Małocha-Krupa Agnieszka 45  
Małycka Agata 62  
Manley James 246  
Mańczak-Wohlfeld Elżbieta 32  
Marcjanik Małgorzata 61, 80  
Marello Claudia 32  
Markowski Andrzej 217  
Martí Solano Ramón 261  
Mazowiecki Tadeusz 233–234  
Mazur Jan 62  
McShane Majorie 188, 221, 226, 245  
Meller Katarzyna 190  
Meller Marcin 181  
Menac Antica 98  
Meunier Fanny 12, 87  
Mędelska Jolanta 191  
Mickiewicz Adam 180  
Mieder Wolfgang 78, 98  
Mikołajczak Stanisław 97  
Milewska-Stawiany Małgorzata 76  
Miller Leszek 75  
Miodek Jan 45  
Michalewski Kazimierz 45  
Milewicz Ewa 175  
Milewski Tadeusz 38–39  
Milne Alan A. 74  
Miller Julia 192, 202  
Młynarczyk Ewa 70, 118  
Mokijenko Walerij M. (Mokienko Vale-  
rij M.) 12, 73, 190, 192  
Monteiro-Platin Rosemeire S. 42, 56  
Moon Rosamund 11, 42, 90, 92, 237–238,  
240  
Moravcsik Edith 11  
Morley Jasmin 202  
Mrozek Stanisław 264–265  
Mosiołek Katarzyna (Mosiołek-Kłosińska  
Katarzyna) 82, 178  
Mrongowiusz Krzysztof C. 192  
Mrózek Robert 226  
Müldner-Nieckowski Piotr 188  
Müller Peter O. 192  
Murano Michela 192  
Mycawka Mirosława 82, 213
- N**  
Naciscione Anita 256  
Nadobnik Renata 251  
Naef Walter 39  
Nagórko Alicja 106  
Narbut Maja 257  
Nattinger James R. 11  
Nawarecki Aleksander 146  
Negro Alosque Isabel 62  
Nemark Paul 62

Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława 22  
Niewiara Aleksandra 146, 248  
Nikołajczuk Krystyna 117, 148  
Nowak Małgorzata 75  
Nowak Paweł 257  
Nowakowska Alicja 11, 41, 70, 189, 191  
Nowakowska Beata 60, 73, 77–78, 80–81,  
181–182, 202  
Nowosad-Bakalarczyk Marta 23  
Nowowiejski Bogusław 54, 76, 98, 192

## O

Obuchowski Kazimierz 146  
Oksaar Els 105  
Oleśkiewicz Anastazja 98–99  
Onesti Cristina 32  
Oparina Elena 89, 114  
Orłoś Teresa Z. 191  
Ortiz Alvarez Maria Luisa 35  
Ostrowicki Michał 181  
Ouali Hamid 11  
Ożóg Kazimierz 74

## P

Paczolay Gyula 17  
Pajdzińska Anna 10, 42, 58, 61–62, 75, 80,  
82–83, 87–88, 141, 188, 212, 218–219,  
227, 238, 245, 257–258, 261  
Palm Christine 217  
Pamies Antonio (Pamies Bertrán Antonio)  
11, 39, 56, 94, 98, 112, 192  
Panas Władysław 59  
Panaszuk Igor 9, 36–37  
Panaszuk Jolanta 118, 229, 248  
Paradowska Janina 265  
Parton Dolly 244  
Pastorueau Michel 261  
Paszenda Joanna 97  
Pawley Andrew 10, 87  
Pazos Bretaña José M. 11  
Pedersen Viggo H. 246  
Petkov Pavel 251  
Pianesi Fabio 9  
Pianta Emanuele 9  
Piątkowski Cezary 191  
Pieklarz Magdalena 18  
Pieńkos Jerzy 31–32  
Pietrak-Meiser Halina 63

Pietrzyk Izabela 12  
Piirainen Elisabeth 11, 17, 32, 45, 78, 88,  
90–91, 100, 102, 250  
Pinnavaia Laura 97, 113  
Pintarić Neda 63  
Piñel Rosa 78  
Piotrowski Tadeusz 199, 201  
Piotrowicz Anna 45, 74, 246  
Pleciński Jacek 188  
Podhajecka Mirosława 189  
Polkowska Laura 45  
Połowniak-Wawrzonek Dorota 74, 248  
Potent Małgorzata 140, 147, 259  
Poyatos Fernando 106  
Pręczkowska Halina 184  
Prędota Stanisław 189  
Pronińska Aleksandra 193  
Przybylska Renata 191  
Puda-Blokesz Magdalena 98  
Puzynina Jadwiga 58, 258  
Pym Anthony 9

## R

Radziejewski Dariusz 117, 205  
Radziński Krzysztof 257  
Reichmann Oskar 246  
Rejakowa Bożena 42, 188  
Rembowski Józef 146  
Ribarova Slavomira 97  
Rohrer Christian 9  
Rogowska-Cybulska 76  
Ruszkowski Marek 45, 190  
Rzeszutko Małgorzata 212  
Rybka Małgorzata 97  
Rydzik Tadeusz o. 257–260  
Rypel Agnieszka 200  
Rytel Danuta 227  
Rysz-Kowalczyk Barbara 146

## S

Sabban Anette 89  
Saloni Zygmunt 43, 187  
Sandomirskaja Irina 89, 114  
Santamaría Jose M. 62  
Sarnowski Michał 98  
Sawicki Stefan 59

Satkiewicz Halina 45  
Schiewe Jürgen 251  
Schreiber David 73  
Schröder Hartmut 9, 35  
Searle John 47  
Sękowska Elżbieta 30  
Skandera Paul 10, 87  
Skibińska Elżbieta 35  
Skibski Krzysztof 74, 98, 199  
Skorupka Stanisław 229  
Skowronek Bogusław 74  
Skuza Sylwia 71, 261  
Snow Charles P. 65  
Sobczyk Katarzyna 74  
Sobkowiak Włodzimierz 27  
Sokólska Urszula 23, 141  
Spagińska-Pruszek Agnieszka 113  
Stanisławski Jan 223  
Staręga-Piasek Joanna 146  
Strumff Tadeusz 249  
Sułkowska Monika 96  
Susułowska Maria 146  
Synak Bruno 146  
Sypnicki Józef 113  
Szabała Henryk 150  
Szadura Joanna 22  
Szagun Dorota 191  
Szatur-Jaworska Barbara 146  
Szczekocka-Augustyn Aleksandra 141  
Szczepaniak Renata 247, 256  
Szczepankowska Irena 92, 227  
Szczęk Joanna 251, 261  
Szczęsny Anna 89  
Szczyszek Michał 74, 98, 199  
Szekspir William 116  
Szerszunowicz Joanna 21, 32, 34–35, 39,  
47, 50, 52, 54, 56, 59, 69, 73, 77, 89, 92,  
96, 98, 101, 105, 108, 147, 171, 194, 202,  
213, 227, 234, 256, 258, 261  
Szpila Grzegorz 12, 32, 62, 87, 103, 196,  
199, 212, 215, 252, 261  
Szypra-Kozłowska Jolanta 26–27  
Szumska Dorota 45  
Szymczak Mieczysław 216  
Szyntor-Bykowska Anna 190, 227, 233

**Ś**

Święcicka Małgorzata 200

**T**

Tabarcea Cezar 104  
Tacco Alfredo 66  
Tambor Anna 147  
Tarsa Jadwiga 188  
Teliya Veronika 89, 114  
Tokarski Jan 83  
Tokarski Ryszard 74, 114, 141, 185, 262  
Tomaszczyk Jerzy 189, 251  
Topczewska Urszula 89  
Torjusen Julie M. 97  
Troc Abraham 192  
Trotta von Margharete 225

**U**

Uchida Satoru 192  
Ułaszyn Henryk 55  
Urbańczyk Stanisław (Urbańczyk Stani-  
sławo) 233

**V**

Vidović Bolt Ivana 39, 97–98, 190, 202  
Vidovič Muha Ada 74  
Vietri Simonetta 238  
Vinay Jean-Paul 19  
Virbickaitė Rūta 52  
Voolaid Piret 34

**W**

Walczak Bogdan 216  
Walter Harry 12, 73  
Wałęsa Lech 18, 59  
Waszakowa Krystyna 115  
Weiss Elżbieta 217  
Weniger Dorothea 39  
Wereszyńska Beata  
Wesołowska Elżbieta 146  
Westphal Werner 251  
Węgiel Maria 191  
Węgrzynek Katarzyna 191  
Wheatley Kathrin 11  
Wiatrowski Przemysław 98  
Wiegand Herbert E. 246  
Wieremiejewicz Magdalena 23  
Wierzbicka Anna 28, 34  
Wierzchoń Piotr 44, 69  
Williams Fionualla 104

- Winfrey Ophra 66  
Wipprecht Claudia 9, 38  
Wirrer Jan 32, 90  
Wiśniewska-Roszkowska K. 146  
Witaszek-Samborska Małgorzata 30, 68  
Wojtak Maria 212  
Wojtczuk Krystyna 140  
Wolny Maja 146  
Wotjak Barbara 95, 238  
Wójcicka Marta 57  
Wray Alison 11–12, 41  
Wróbel Henryk 191  
Wróblewski Piotr 35  
Wysoczański Włodzimierz 89, 98, 147,  
153, 155
- Z**
- Zagrodzka Teresa 141  
Zakrzewski Paweł 41–42  
Zaniewski Jan 69  
Zaręba Leon 12, 31–32, 87  
Zawilska Katarzyna 43  
Zgusta Ladislav 246  
Zimny Rafał 257  
Zöfgen Ekkehard 246, 252  
Zuckermann Gilhard 202
- Zych Adam A. 146  
Zykova Irina V. 112–113, 209
- Ż**
- Żeromski Stefan 60  
Żamojda Jarosław 74, 182  
Żeberek Teresa 97  
Żmigrodzki Piotr 44, 188, 191, 200, 203,  
218, 252
- Антипов Владислав А. 21, 36  
Вомперский Валентин П. 20  
Донских Олег А. 21, 36  
Гак Владимир Г. 29  
Жуков Влас П. 189  
Зыкова Ириа В. (Zykova Irina) 114  
Илиева Диана И. 22, 113  
Калдева-Захаријева Стефана 113  
Костомаров Виталий Г. 20  
Макаров Валерий И. 189  
Марковина Ирина Ю. (Markovina  
Irina Ju.) 19–21, 36  
Сорокин Юрий А. (Sorokin Jurij A.)  
19–21, 36  
Толстой Никита И. 20  
Федосов Олег 74

# Indeks wybranych pojęć i terminów

W indeksie ujęto wybrane pojęcia i terminy, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które są najistotniejsze dla zrozumienia przedstawionych w pracy zagadnień i koncepcji. Drukiem tłustym zaszyfrowano miejsca, w których znajdują się definicje lub szczegółowe omówienia danych terminów.

## A

adaptacja 20  
adiektywizacja 92  
aforyzm rekursywny 44  
akcent 215  
akcentowanie 215  
akcentuacja 93  
akronim 82  
akt mowy 47, 58  
aluzja 43  
analiza 88, 90, 191, 203  
    ekwiwalencji jednostek wielowyrazo-  
    wych 95–107  
    gradacji lakunarności (natężenia laku-  
    narności, odwróconej ekwiwalen-  
    cji) 10, 12–13, 14, 268  
    jednostek wielowyrazowych (stałych  
    połączeń wyrazowych, frazeologi-  
    zmów) 12, 68, **112–116**, 250  
    kontrastywna 10, 90, 115, 209, 220, 268  
analog 239  
antonim 25, 173, 211  
antroponim 82, 102, 264–265  
apelatyw 40  
archaizm 70  
archileksem 37  
artykuł hasłowy (słownikowy) 201–203,  
    **209–211**, 223, 226, 239, 243, 245–248,  
    249, 261, 263, 265–266, 269  
asocjacje kulturowe 265  
autoportret Polaków 62  
autostereotyp 22, 248

## B

badania  
    ankietowe 161, 228  
    konfrontatywne 12  
    kontrastywne 12, 89, 163  
    korpusowe 90  
behawiorem  
    niewerbalny 106  
    parajęzykowy 106  
    pozawerbalny 106  
    werbalny 106  
behawitorywy (*behavitiva*) **47–48**, 106  
bezekwiwalentność 14  
biblizm 97, 191

## C

*cockney* 55  
*compositum* (wyraz złożony) 47, 95, 108,  
    212  
cytat 43, 74, 84, 210, 234, 245  
czasownik modalny 229  
czynniki pozajęzykowe 61, 70, 252

## D

defektywność 238  
definicja 105, 211, 220, 222–223, **226–238**,  
    257  
    bezpośrednia 223  
    słownikowa 228  
    znaczenia 225

- definiowanie 18, 196  
 bezpośrednie 223  
 pośrednie 218, 223, 247, 269
- demotywator 247
- derywat 257
- desygnat 61, 102
- dialekt florentryński 66
- domena  
 docelowa 257  
 źródłowa 257
- dosłowne tłumaczenie jednostki hasłowej 215
- dwuelementowość 108
- dywersyfikacja semantyczna 83
- E**
- egzotyzm 20
- ekwiwalencja 94  
 absolutna 163, 167  
 częściowa 99, 163  
 jednostek wielowyrzawowych (stałych połączeń wyrazowych) 94, 96  
 funkcjonalna (dynamiczna, komunikacyjna, pragmatyczna, sytuacyjna) 220  
 niedoskonała 221  
 paralelna 163, 170  
 przekładowa (kontekstowa, substytucyjna, tekstowa, tłumaczeniowa) 94, **110–112**, 219  
 quasi-absolutna 166  
 systemowa (kognitywna, semantyczna, prototypowa, conceptualna, zdekontekstualizowana, pojęciowa) 94, 110, 219  
 zerowa 10, 163
- ekwiwalent (odpowiednik) 160, 165, 167, 171, 174, 180, 186, 219–220, 223–226, 253  
 absolutny (pełny) 75, **96–99**, 100, 107–108, 127, 130, 163, 164–165, 186, 221  
 arabski 17  
 bliski 17, 172  
 chiński 17  
 częściowy 96, **99–100**, 127, 159, 163, 165, 167–168, 170, 186, 221, 255  
 frazeologiczny (sfrazeologizowany) 71, 75, 129–130, 193, 221, 223, 237, 266, 269  
 funkcjonalny 37, 108, 220  
 japoński 17  
 jednowyrzawowy 31, 108, 178  
 konkurencyjny 110  
 łaćniński 17  
 międzyjęzykowy 119, 175, 219, 222  
 niefrazeologiczny 107, 110, 181  
 obcojęzyczny 17, 103, 165, 168–169, 195, 233  
 opisowy (objaśniający, deskryptywny) 195, 218, 220–221, 269  
 paralelny 75, 96, **100–105**, 108, 127, 129–130, 159, 163, 166, 169–172, 186  
 perski 17  
 potencjalny 95, 195  
 przekładowy 210, 220  
 przybliżony 196  
 quasi-absolutny 97, 107–108, 128–130, 159, 165  
 różniący się frekwencją 163  
 różniący się liczbą znaczeń 163  
 różniący się wartością stylistyczną 163  
 sanskrycki 17  
 słownikowy 194–195, 221  
 systemowy (kognitywny) 164, 219–220, 222, 268  
 translatoryczny 226  
 wielowyrzawowy 72, 119, 160, 163, 202  
 wyrazowy 160  
 zbliżony znaczeniowo 223  
 zerowy 96, **105–109**, 127, 268
- etnolingwistyka (nurt etnolinwistyczny) 89
- etnonim 103
- etnopsycholingwistyka 19
- etnos (wspólnota etniczna) 22, 61, 86
- etykieta 22
- etymologia 43, 251
- ewaluacja 107, 247, 259

**F**

- fakt kulturowy 252
- fałszywi przyjaciele (fałszywi przyjaciele tłumacza, *faux amis*, pseudoekwiwalenty) 31–33, 90–91
- filmoznawstwo 9
- fonologia 9
- forma
  - augmentatywna 109
  - folkloru (elementarna) 44
  - rodzajowa 165
  - żeńska 23
- formulaic language* 11
- formuła 11, 44, 80
  - etykietalna 44
  - gatunkowa 44
- fraza 92, 247
- frazem 43–44, 69, 95, 191, 200, 262
  - filmopochodny 74
  - tytułopochodny 74
- frazematyka 43
- frazografia 107, 188, 192
- frazologia 44, 69, 166, 223, 235, 244, 250
  - angielska 262
  - animalistyczna 98–102
  - bezekwiwalentna 196
  - dialektalna 189
  - kontrastywna 61
  - porównawcza 12
- frazeologizm 11–12, 44, 61, 74, 77, 108, 118, 166, 167–168, 170, 172, 174, 203, 212, 221, 227, 229, 233
  - języka docelowego 71
  - języka wyjściowego 71
  - obcojęzyczny 67
  - pragmatyczny 89–90
- frekwencja 97, 253
- funkcja
  - illokucyjna 92
  - kumulatywna 226
  - składniowa 100

**G**

- gatunek mowy 34–35
- gest 22, 93
- glosa 221
- glottodydaktyka 90

- gra słów 93
- gradacja
  - lakunarności 12, 159, 186
  - ekwiwalencji 159
- grupa
  - nominalna 240
  - tematyczna 88, 205
- grzeczność językowa 81
- gwara miejska 76

**H**

- hasło 12, 200, 209, 221, 223, 251
  - nadrzędne 206
- heca 44
- heteronimia 39
- hiperonim 11, 36
- hiponim 36
- hybrydyczność leksykografii 252
- hydronim 104

**I**

- ideonim 74
- idiom (połączenie idiomatyczne, związek idiomatyczny) 11–12, 17, 41, 51–52, 66, 88, 90, 94, 105, 106, 109–110, 168, 170, 179, 184, 200, 215, 223, 225, 236–237, 246, 255, 258, 262
  - bezekwiwalentny 106
  - o charakterze zdaniowym 88
  - pragmatyczny 43, 106
- idiomatyczność 42
- idiomatykon 17
- ilustracja 247, 250, 256, 261
- indeks
  - alfabetyczny 205, 207
  - frazeologizmów 207
  - komponentów 209
- indywidualizm 74
- indywidualna treść 47
- informacje
  - gramatyczne 238–239
  - językowe 252
  - językowo-kulturowe 238, 252
  - kulturowe 202, 210, 225–226, 251–253, 269
- inkluzja znaczeniowa 37, 103

innowacja 221

intensywność

ekwiwalencji 162

luk 36

internacjonalizm frazeologiczny 97

intertekstualność 93, 256–261, 270

intonacja 93

inwektywa 36

ironia 257

## J

jednostka 171, 209, 214, 219, 221, 223, 226,

235–236, 238–239, 243–244, 252–253,

255, 257, 262, 266, 268

archaiczna 70

bezekwiwalentna 12, 33, 47, 71, 181,

193, 194, 196–197, 233, 269

frazeologiczna 42

hasłowa 92–93, 211, 215, 223, 226,

izolowana semantycznie 63

językowa 68

języka docelowego 218

języka wyjściowego 218, 238

korespondująca 108

lakunarna jednostka wielowyrazowa

(lakunarne połączenie wyrazowe)

10, 12, 20, 40, 45–46, 160, 180, 201,

233, 239, 243, 246, 252, 254, 261,

266, 267–269, 270

leksykalna 19, 108, 116, 175, 177

odtwarzalna (połączenie odtwarzalne)

10, 46, 162, 174, 270

polisemiczna 107, 233

poboczna 210

recesywna 70

wielowyrazowa (połączenie wielo-

wyrazowe) 10, 12–13, 25, 47, 58,

65, 119–121, 128–129, 131, 159,

161–162, 164, 170, 173–176, 180,

185–188, 190, 192–193, 203, 206,

218, 222, 227–228, 233, 236–239,

241, 243–244, 246, 249, 251, 256,

261, 267, 269, 270

język 61, 162, 233, 239, 245, 266

angielski (angielszczyzna) 13, 17, 60, 75,

77, 85, 102–106, 108–109, 112, 114,

118, 119–159

docelowy 12, 23, 44, 46–47, 71–72, 94,

110, 160, 192–194, 219–220, 221,

233, 246, 267

duński 192

estoński 17

europejski 17, 51

fiński 192

francuski (francuszczyzna) 17, 84, 85,

103

germański 13

hiszpański 17, 104, 192

łaciński 103

naturalny 58

nieeuropejski 17

niemiecki 17, 102–103, 108, 192

obcy 255

ogólny 76, 117

polski 12, 17, 77, 104, 108, 112, 114, 118,

119–159, 192

portugalski 17, 103

potoczny 166, 170

rodzimy 239

romański 13

rumuński 104

rosyjski 102, 104, 112, 192

słowiański 12

sportu 76–77

techniczny 76

węgierski 17, 192

włoski 13, 77, 104, 108–109, 114, 118,

119–159, 192

wyjściowy 23, 46–47, 71–72, 94, 160,

174, 194, 219, 221, 246

językowy obraz świata 226

językoznaństwo

korpusowe 88–89

## K

kalka 20, 77–83

frazeologiczna 195, 262

semantyczna 82

kalkowanie 193

kategoria 119, 205, 207, 209, 268, 268

gramatyczna 28

tematyczna 206

klasa ekwiwalentów 109



- klasyfikacja  
ekwiwalentów jednostek wielowyrzoz-  
wych 107  
luk 21–23  
wielowyrzozowych jednostek lakunar-  
nych 48–69
- kod 42
- kolokacja 41, 44, 114, 211, 229
- kolokatywność 92, 220
- komentarz 210  
objaśniający 224
- kompensacja 20
- kompetencje  
interkulturowe 266  
językowe 239  
użytkownika słownika 243
- kompleks  
frazeosemantyczny 114  
odpowiedników 101  
pojęciowy 114, 234, 270
- komponent/składnik 82, 102, 223, 235,  
238  
adiektywny 26, 166, 171, 236, 262–263  
antropomiczny 102, 253  
dodatkowy 118  
dydaktyczny 206  
fauniczny 70, 101, 170  
fitomiczny 189  
florystyczny 70  
frazetwórczy 264  
główny 203  
hydromiczny 104  
jądrowy 58, 203, 236, 264  
kulturowy 62, 92, 104, 189  
obrazowy 91, 96  
onomastyczny 66, 102, 104, 106, 215  
somatyczny 170  
topomiczny (toponomastyczny) 215,  
224  
wartościujący 59  
zmienny 242  
znaczeniowy 164
- komunikacja  
międykulturowa 19  
niewerbalna 22
- komunikat 44–45, 60, 247, 258
- konceptualizacja 28, 37–39, 89, 267
- konotacja 93, 102, 107, 130, 170, 243, 256,  
261–262, 268
- komponentu 261
- kulturowa 56, 103, 114, 237, 253
- konstrukcja  
pleonastyczna 191  
porównawcza 191, 223  
tautologiczna 191
- kontaminacja 257
- kontekst 219–220, 222, 230, 239, 244,  
247–250, 258  
językowo-kulturowy 269  
kulturowy 224  
przekładowy 222  
użycia 247, 269
- kontur melodyczny 93
- kontynuanty jednostek łacińskich 101–102
- korespondencja  
częściowa 128, 163, 173  
niewłaściwa 160  
paralelna 128, 160  
quasi-niewłaściwa 161  
stopień korespondencji 166  
właściwa 160
- korpus 14, 89–90, 161, 229, 236–237, 247,  
268
- kreatywne adaptacje 239
- ksenizm 106
- kultura 9, 30–31, 201, 233, 247, 250, 253,  
266  
amerykańska 65  
arabska 39  
brytyjska (angielska, anglosaska) 64,  
106, 196  
docelowa 18, 23, 36, 61, 102, 106, 179,  
189, 197, 224, 253  
izraelska 34  
obca 22  
polska 35, 256, 264  
śródziemnomorska 13  
własna 22  
włoska 196  
wyjściowa 18, 36, 61, 189, 253
- kulturem 69, 106

- kwalifikator 72, 99, 166, 211, **216–218**, 220,  
 223, 226, 250, 269  
 chronologiczny 216  
 ekspresywny 216  
 geograficzny 216  
 specjalistyczny 216  
 społeczno-środowiskowy 216  
 pragmatyczny 216  
 stylistyczny 192, 216  
 środowiskowy 216  
 terminologiczny 216  
 zawodowy 216
- L**
- lacuna (lacunae)* 18  
*lacunology* 18  
 lakunarność 9–10, 14, **18–19**, 23, 32, 70,  
 72–73, 77, 109, 159–160, 186, 256, 267  
 absolutna 162–163, **174–186**, 269  
 częściowa 162–163, **173–174**, 269  
 drugiego stopnia 163  
 jednostek wielowyrazowych 163  
 międzyjęzykowa 33, 163  
 nierzeczywista 160  
 pierwszego stopnia 163  
 potencjalna 75, 161  
 rzeczywista 160  
 trzeciego stopnia 163  
 właściwa prognozowana 161  
 właściwa nieprognozowana 161  
 zerowa 162–163, **164–173**, 269  
 lakunologia **18–19**  
 leksem 22, 177, 194  
 leksyka 114, 216  
 bezekwiwalentna 196  
 leksykografia 90, 227, 250, 252, 269  
 dwujęzyczna 266  
 praktyczna 187  
 teoretyczna 187  
 leksykologia 9  
 leksykon 19, 252  
*lexical phrases* 11  
 liczebnik 19  
*lingua franca* 13, 115  
 literatura piękna 47, 98, 219, 233  
 luka 12, 18, 40, 77, 163, 174, 218, 247  
 absolutna 30  
 aksjologiczna 50, **58–61**  
 behawioralna/specyfiki behawioralnej  
 21–22  
 charakteru 22  
 częściowe 36  
 denotacyjna 30  
 diachroniczna 21  
 eksplicytna 23  
 etnograficzna 21  
 fonetyczna 21  
 frazeologiczna 222, 255  
 generalizacyjne 37  
 gramatyczna 21  
 humoru 22  
 implicytna 23  
 interkulturowa 22  
 intrajęzykowa (wewnątrzjęzykowa) 24  
 intrakulturowa 23  
 inwentarza kulturowego 22  
 językowa 19, 21, 30, 68, 160, 174, 176,  
 184, 201, 268  
 komunikacyjna 22  
 konfrontatywne 36  
 konotacyjna 50, **56–57**, 181  
 kontrastywne 36  
 kulturalno-emotywna 22  
 kulturowa 21, 68, 185  
 leksykalna 21, 23, 28–29  
 międzyjęzykowa 28, 77, 217, 237, 252,  
 255  
 mnestyczna 22  
 morfemowa 27  
 mowy 35  
 paradygmatyczne 28  
 perceptywna 22  
 poznawcza 21  
 pragmatyczna 50, **57–58**  
 przestrzeni kulturowej 22  
 przypadkowa 27  
 psychologiczna 21  
 referencyjna 30, 50, **61–68**, 160, 174,  
 179–180, 201, 268, 270  
 semantyczno-formalna 50  
 składniowa 33  
 specyfikacyjne 37  
 stylistyczna 21, 50, 72, 83  
 subiektywne 22  
 sylogistyczne 22

- symboliki kulturowej i społecznej 22  
 synchroniczna 21  
 temporalna 21  
 wiedzy 21  
 w doświadczeniach 21  
 w języku 21  
 w mowie 21  
 złożona 50  
 znaczeniowa/semantyczna 50  
 luźna kombinacja wyrazowa/luźne połączenie wyrazowe 47, 95, 105, 120–121, 160, 174, 182, 184, 220
- Ł**
- ładunek aksjologiczny 258
- M**
- makrostruktura 194, \*203–209  
 maksyma 43  
 materiał  
   egzemplifikacyjny 245–247, 270  
   ilustracyjny 245, 249–250  
   multimedialny 250  
   przykładowy 246, 266, 269  
   wizualny 247–248, 250  
 matryca 268  
 medioznawstwo 9  
 mem 249  
 metafora 37, 88, 257  
 metaforyka 50  
 międzyjęzykowa asymetria 107  
 mikrostruktura 194, 209–211, 269  
 mimika 22  
 miniteksty kultury 74  
 mit 232  
 mitologizm 97  
 model 239–240, 243–244, 267  
   leksykalno-składniowy 243  
   opisu frazeograficznego wielowyrzowych jednostek lakunarnych 14, 198  
   produktywny 241  
   semantyczno-składniowy 241  
 modyfikacja 74, 92, 245, 253, 255  
   postaci kanonicznej 239  
   znaczenia 231, 231  
 morfem 26  
 motyw 257, 265
- motywacja 170  
   kulturowa 62, 105, 251  
   stałych połączeń wyrazowych 251  
   wyjściowa 82  
   zatarta 251  
   związku 257  
*multiword units* 11
- N**
- nacechowanie 71, 231  
   kulturowe 61, 247, 250  
   obcością 85  
   stylistyczne 100, 172  
   żartobliwe 172  
 nadawca 60, 258  
 nadwyżka semantyczna 105  
 natężenie lakunarności 160, 269  
 nawiązania kulturowe 228, 231  
 nazwa  
   apelatywna 265  
   barwy 19, 88, 262  
   wielowyrzowa 216  
   własna 21, 264, 265  
   złożona 43  
   zwierzęcia 88  
 neologizm frazeologiczny 13, 73–77, 193  
 neosemantyzaacja 76  
 neosemantyzm 74, 77  
 nieciągłość jednostki 42  
 niejasne elementy kultury 21  
 nieostrość semantyczna 227  
 niepodzielność syntaktyczna 42  
 nieprzekładalność 20  
 nominacja 197  
   o charakterze kulturowym 197  
   wtórna 25, 42  
 nominalizacja 92  
 nosiciel  
   kultury docelowej 189, 253  
   kultury wyjściowej 18, 189  
 nośnik  
   konotacji 256  
   oceny 247, 258–259  
   negatywnej 247  
   pozytywnej 247  
   treści kulturowych 268  
   znaczenia 47, 194, 268

nośność konotacyjna 265  
nowomowa 33

## O

obcość konkretna 82  
objaśnienie znaczenia 234, 250, 255  
obrazowanie 99, 100, 167, 172, 176, 178  
obrazowość 91, 105, 179, 220  
odcień  
  stylistyczny 220  
  znaczeniowy 220  
odmiana  
  języka angielskiego 26  
    amerykańska 26, 104–105, 244  
    australijska 106, 243  
    brytyjska 26, 104–105, 244  
    kanadyjska 26  
    nowozelandzka 26  
  kolokwialna 165  
  naukowa 18, 117  
  standardowa 25  
odmienność międzykulturowa 17  
odtworzalność 12, 43–44  
ograniczenia  
  fleksyjne 239  
  fonotaktyczne 27  
  gramatyczne 266  
  składniowe 239  
okienko informacyjne 251  
określenie  
  deprecjonujące 180, 257  
  ironiczne 257  
onomastyka 43  
onomastykon 21  
onim wartościujący 54  
operator 90  
  metajęzykowy 44  
  metatekstowy 44  
  towarzyszący związkom wyrazowym 90  
opis  
  dwujęzyczny 245  
  frazograficzny 221, 247, 251  
  gramatyczny 239  
  lakunarnych jednostek wielowyrazo-  
    wych 14

leksykograficzny (słownikowy; prezen-  
tacja leksykograficzna) 14, 188,  
  193–211, 196, 228, 231, 234, 237,  
  239, 241, 244, 256, 270  
osadzenie kulturowe 50, 59, 75, 77, 211,  
  247, 257, 261, 270

## P

pamięć zbiorowa (społeczna) 57  
paradygmat  
  fleksyjny frazeologizmu/związku 238  
  grupy składniowej 238  
  kulturowy 39  
parafraza 31, 119, 220  
parafrazowanie 198  
paralele typologiczne 87  
paralelizm 172  
parametr 160, 164, 220, 269  
parodia 257  
pauza  
  psychologiczna 21  
  uwarunkowana wahaniem lub lękiem  
    21  
perspektywa (ujęcie)  
  angielsko-polska 34  
  formalna 14  
  językowo-kulturowa 12  
  kontrastywna 12, 17, 26, 33, 61, 64, 81,  
    101  
  polsko-angielska 60  
peryfraza 20  
*phraseme* 11  
pochodzenie  
  frazologizmów 209–211, 235, 252, 266,  
    270  
  łacińskie 18  
  tekstowe 47  
podgrupa 206  
podhasło 212  
podfunkcja poznawcza 226  
podmiot 239  
podobieństwa międzyjęzykowe 17  
podsystem 19  
  gramatyczny 19  
  leksykalny 19  
podobieństwo znaczeniowe 225

- pojęcie 22, 196, 236, 238  
 obce kulturze docelowej 224
- pole  
 semantyczne (pole) 12, 38, 88, 116, 120, 268  
 WIEK CZŁOWIEKA 12, **116–158**, 163
- polisemia 67  
 asymetryczna 91  
 frazeologizmów 190
- połączenie 228, 245, 270  
 metaforyczne 41  
 niefiguratywne 41  
 stałe (utarte) 10, 13, 58, 88, 115, 121, 162, 176, 182, 190, 222–233, 237–239, 251, 268, 270
- porównanie 100  
 doprzymiotnikowe 25  
 idiomatyczne 209  
 sfrazeologizowane 194, 262  
 stereotypowe 43
- porządek synonimiczno-skojarzeniowy 205
- postać  
 hasłowa **211–215**  
 kanoniczna (podstawowa, pierwotna) 74, 209, 211, 224, 239, 249  
 konkurencyjna 212  
 reprezentatywna 213  
 zmodyfikowana 249
- poświadczenie leksykograficzne 18
- potencjał 202  
 konotacyjny 26, 37, 39, 50, 81, 182, 233, 261, 264, 265  
 modyfikacyjny 92, 211, 239, 245–246, 253, 266  
 semantyczny 233  
 stylistyczny 248  
 stylotwórczy 219
- powiązania  
 genetyczne 87  
 semantyczne 206
- półkalka **81–82**
- pragmatyka 91
- praktyka leksykograficzna 244
- procesy fonologiczne 27
- produkt 45
- produktywność 76, 240
- proweniencja 182
- przedimki  
 nieokreślone 28  
 określone 28
- przykład 202, 211, 220, 226, 242  
 autentyczny 211  
 odautorski 211  
 semiautentyczny 211  
 użycia jednostki wielowyrazowej **245–250**
- przypis tłumacza 20
- przyrost  
 okresowy 73  
 ciągły 73
- przysłowie 42–43, 62–63, 171, 200, 258  
 izolowane semantycznie 62
- pytanie retoryczne 244
- Q**  
 quasi-ekwiwalent 90  
 quasi-odpowiednik 219
- R**  
 realia 21, 30, 64, 67  
 rejestr 117, 217  
 reklama 19, 47  
 relacje interpersonalne 236  
 reprodukt 12, **45**, 164  
 respondent 228–229, 231–232, 234–236  
 restrykcje  
 gramatyczne 270  
 uzualne 209, 220
- rodzaj  
 męski 28  
 nijaki 28  
 żeński 28
- rodzimy użytkownik języka 23, 174, 253  
 polskiego 234, 236
- romantyzm 231
- różnice konotacyjne 225
- rytualizm 50
- S**  
 schemat 182, 184, 238–239, 241, 243  
 formalno-semantyczny **52–55**, 101–102  
 lakunarności 163, **174–186**  
 wartościujący 258

- semantyka 91, 96, 108, 173, 184, 185, 228,  
231, 233, 247, 266  
kognitywna 88  
siatka składniowa 210  
składnia 91, 239  
skład leksykalny 100, 170  
składnik 188, 242, 261  
adiektywny 263  
leksykalny 26  
proprialny 264  
związku frazeologicznego 265  
skrypt kulturowy 106  
skrzydlate słowa 12, 18, 41, 62, 74, 200,  
233  
slang 102  
slogan 43–44, 74  
słowa klucze 106  
słownik (opracowanie słownikowe, opra-  
cowanie leksykograficzne) 14, 172, 177,  
191, 193, 205, 210, 212, 219, 223, 226,  
227, 233–234, 238, 240, 243, 245, 251  
256, 266, 269  
angielsko-polski 13, 197, 199, 224  
angielsko-włoski 14, 196, 199  
dwujęzyczny 12, 14, 188, 190, 193, 198,  
202, 206, 222, 237, 251, 264, 269  
elektroniczny 220  
frazeologiczny (opracowanie frazeogra-  
ficzne, stałych połączeń wyrazo-  
wych, związków wyrazowych)  
12, 188, 199, 216, 221, 235, 228,  
244–245, 269  
derywacyjny 13  
etymologiczno-historyczny 13  
frekwencyjny 13  
poprawnościowy 13  
frazeologii prymarnie ustnej 13  
glottodydaktyczny 221  
idiomów 206  
jędojęzyczny 12, 188, 190, 198, 202,  
210, 212, 218, 224, 251  
języka polskiego 190, 227, 252  
kolokacji 199  
lakunarnych jednostek wielowyrazo-  
wych 201 *passim*, 246  
ogólny 12, 188, 197, 200, 227–228  
peryfraz 199  
polsko-angielski 13, 197, 199, 200, 224,  
225  
polsko-francuski 197  
polsko-hiszpański 197–198  
polsko-niemiecki 197  
polsko-szwedzki 197–198  
polsko-włoski 13, 197–199, 200  
porównań 199  
przekładowy 200  
przysłów 200  
transformacji frazeologicznych 13  
szczegółowy 200  
tematyczny 116  
wielojęzyczny 188  
włosko-angielski 14, 196, 199, 225  
włosko-polski 14, 197, 199, 225  
współczesny 190, 252  
w wersji elektronicznej (on-line) 202  
słowotwórstwo 28  
specyfika  
językowo-kulturowa (lingwo-kulturowa)  
209–210  
narodowa 21  
stereotyp 22, 106  
stopień  
sfraczeologizowania 202  
upowszechnienia 200  
struktura znaczeniowa 233  
stylistyka 173, 228  
substytucja 253  
elementu kulturowego 103  
komponentu 253  
szereg synonimiczny 101  
subpole 117, 131  
symbol 181, 242  
symbolika barw 172, 262  
synkretyzm metodologiczny 270  
synonim 91, 172–173, 211  
bliski 91  
międzyjęzykowy 91  
quasi-synonim 91  
synonimia wewnątrzjęzykowa 96  
syntagma 44  
system językowy 219  
sytuacja komunikacyjna 107  
szereg synonimiczny 220, 240–241, 244

**T**

- taksonomia 39
- tekst 18–19, 91, 191, 219, 253
  - kultury 223, 235, 256, 257, 266
  - multimedialny 35
  - oryginału 35–36, 219
  - paralelny 36
  - przekładu 35–36
  - użytkowy 44
- temperament narodowy 22
- teoria
  - frazeologii 88
  - luk 19
- termin 11, 18, 41, 216
  - kulinarny 30
  - specjalistyczny 43
- terminologia 11, 19, 166
  - matematyczna 18
  - medyczna 18
- terminologizm 44
- tło kulturowe 260, 266, 270
- tłumaczenie 222, 246
  - dosłowne 222, 251
  - przykładów 246
- tożsamość
  - formalna 95
  - leksykalno-formalna 159, 166
  - częściowa 96
  - pełna 96
- toponim 54
- tradycja
  - leksykograficzna 209
  - terminologiczna 44
- transformacja 92, 245
- translacja 246
- translatoryka 107, 222
- typologia
  - jednostek lakunarnych 12, **46–69**
  - luk 12, **21–23**
  - międzyjęzykowych odpowiedników frazeologizmów 88, **96–107**

**U**

- układ
  - alfabetyczny 203, 205, 212
  - gniazdowy 204
  - tematyczny 203
- ukrainizm 82
- utarta konstrukcja wyrazowa 265

- uwarunkowania kulturowe 47, 116, 256
- uzus 109
- użycie
  - autentyczne 247
  - idiomu 246
  - kontekstowe 232, 237, 252
  - kreatywne 256
  - w tekście 255
- użytkownik
  - języka 265
  - słownika 232

**V**

- void (voids)* 18

**W**

- wałęszizm 18
- wariant 109, 119, 203, 211, 213–214
  - hasłowy 212
  - jednostki 213
  - leksykalny 212
  - leksykalno-składniowy 210
  - morfologiczny 212
  - ortograficzny 212
- wariantywność 213
  - graficzna/zapisu 108–109
- wartości 34, 258
- wartościowanie 58, 116, 186, **256–261**
  - negatywne 59–60
  - nośnik wartościowania 172
  - pozytywne 59–60
- wartość
  - kodowa 46, 107
  - stylistyczna 82, 99, 165
  - symboliczna 102, 180
- werbalizacja 174, 225, 233
- weryfikacja 161–162, 212
- wiedza kulturowa 22, 244, 253, 266
- wieloznaczność (polisemia) 232–233
- właściwości składniowe 238
- wymowa 204, 215
- wypowiedzenie 239
- wyraz 162
  - hasłowy 204, 263
  - klucz 207
  - nadrzędny 204
  - potencjalny 27
  - prosty 95

- wyrażenie 168, 172, 205, 225, 233, 234,  
246, 247, 256–257  
binominalne 43, 63  
bliskoznaczące 205  
funkcyjne 44  
idiomatyczne 251  
nominalne 88  
o charakterze peryfrastycznym 67  
pragmatyczne 44  
przysłowiowe 180  
rzeczownikowe 213  
wyrażenie-cytat 77, 83–85  
wywiad pogłębiony 161  
wzorzec minimalny 209  
wzór tekstowy 36
- Z**
- zabarwienie 228  
negatywne 230  
pozytywne 230  
stylistyczne 96, 169, 218, 266, 269  
zapożyczenie 262  
nowsze 262  
wewnętrzne 72  
zewnętrzne 72  
zdanie 245–246  
zleksykalizowanie 109  
złożoność semantyczna 211, 237  
zmiany  
kulturowe 80, 228  
znaczenia 75–78, 227, 232  
znaczenie 11, 22, 107, 121, 132, 141, 149,  
167, 173, 185, 198, 209, 218–219, 221,  
224, 226, 230, 233–234, 255
- asumaryczne 42  
dosłowne 225, 251  
językowe 266  
językowo-kulturowe 255  
kulturowe 67, 253, 266  
narodowokulturowe 264  
nieznane w kulturze docelowej 268, 270  
pierwotne 232  
sumaryczne 53  
tożsame 99, 219  
wyrazu 256  
zbliżone 211, 225  
złożone 247
- znak przybliżenia 196  
zróżnicowanie regionalne 104  
związek 168, 203, 222, 224, 244, 248, 251,  
253, 255, 263, 266, 270  
bezekwiwalentny 62, 201, 246, 261, 270  
frazologiczny 63, 116, 162, 203, 209,  
212, 222, 233, 256, 261  
izolowany semantycznie 59  
tożsamy semantycznie 182  
wieloznaczny 67  
wielowyrazowy (wielowyrazowy) 186,  
220, 247, 268
- zwrot 170, 172, 205, 238  
doczasownikowy zwrot porównawczy  
169  
czasownikowy 88  
frazologiczny 258  
utarty 258
- Ż**
- żargon środowiskowy 76



# Lacunary Multiword Units from a Cross-Linguistic Perspective

## Summary

The phenomenon of lacunae, i.e. gaps, is researched by scholars specialising in many disciplines, for example, literary, film or media studies. The notion of lacuna is also used in linguistic studies, in which the analysis of lacunary phenomena can be done at various levels and from many perspectives. So far gaps have been analysed mostly in phonology and lexicology, with much less attention paid to lacunae observed in the collections of multiword units. The use of the terms *lacuna*, *lacunary* and *lacunarity* allows for discussing the phenomenon which can be researched both from a monolingual and multilingual perspective. In the contrastive approach, the word *lacunarity* is synonymous to the terms *non-equivalence* or *zero equivalence*. Moreover, the use of the proposed terms facilitates the analysis of the phenomena at issue from an interdisciplinary perspective.

Unlike language products, reproducts, i.e. units not created *ad hoc* by language users, constitute a very big and important group of word combinations. The aim of the present work is to discuss the phenomenon of lacunarity in the area of multiword expressions. Research studies on multiword expressions have been conducted from various angles. The number of approaches contributes to diversity, which can be beneficial, but which may also cause problems. One of them is related to determining what the object of the analyses should be, which criteria one ought to adopt to select the research material composed of so many various units. Moreover, terminological issues need to be discussed further, since nowadays common terms tend to be used by particular scholars in different meanings.

To a great extent such differences can be attributed to various traditions in particular linguistic circles, for example, Slavic and Anglo-Saxon. One can observe the tendency to use broad notions, which is related to the existence of the opposition *produced* – *reproduced*, such as in English *lexical phrases* or *formulaic language*, Polish – *wielowyrazowe jednostki języka* (multiword language units) and *reprodukty* (reproducts). Thanks to it, the analysis can encompass various kinds of word combinations – from idioms to winged words – which all belong to phrases characterised by reproducibility.

In Part One, the theoretical issues regarding lacunae are presented, with a special focus on gaps among reproducts. The notion of lacunary multiword unit is defined and a typology of such expressions is proposed. Special attention is paid to linguo-cultural aspects, which are very important, due to the fact that many units at issue are culture-bound. The division of gaps into linguistic and referential ones is also discussed. Another issue which is addressed is how gaps among the multiword units are filled in.

Part Two is devoted to the contrastive analysis of those lacunae. The comparison of two or more languages enables determining which multiword expressions do not have equivalents in the form of petrified word combinations in the target language, in other words, such research studies result in finding lacunae in the collections of reproducts used in the compared languages. The phenomenon of cross-linguistic equivalents is also discussed: first, the traditional approach is presented and the division into four classes of interlingual correspondences is given. The typology comprises the following kinds of equivalents: absolute/quasi-absolute, partial, parallel, zero. Then zero equivalence is analysed in detail to give an insight into lacunarity of multiword expressions. The research methodology will be presented and its implementation illustrated by the analysis of gaps in the field AGE, based on Polish, English and Italian multiword stock.

The units were excerpted from various mono- and bilingual lexicographic works of general and specific character. The inclusion in a dictionary was a criterion of selection, since the units attested in lexicographic works tend to be stabilized in language. The most important Polish sources are the following: *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (WSFJP), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* (WSF), *Słownik frazeologiczny współcze-*

*snej polszczyzny* (SFWP). The English dictionaries which were particularly useful for the excerption are: *Macmillan Dictionary of English* (MDE), *Oxford Dictionary of English Idioms* (ODEI), *The Penguin Dictionary of English Idioms* (PDEI). Among the Italian ones, the main works comprise: *Il dizionario della lingua italiana* (DLI), *Dizionario dei modi di dire* (DMD), *Capire l'antifona* (CA).

As for bilingual dictionaries, the major Polish-English and English-Polish dictionaries are: *Wielki słownik polsko-angielski PWN-OXFORD* (WSPA) and *Wielki słownik angielsko-polski PWN-OXFORD* (WSAP), *Słownik frazeologiczny angielsko-polski i polsko-angielski* (SFAPPA), while among Polish-Italian and Italian-Polish, the following are important: *Uniwersalny słownik polsko-włoski* (USPW), *Podręczny słownik polsko-włoski* (SPW), *Wielki słownik włosko-polski* (WSWP), *Uniwersalny słownik włosko-polski* (USWP). Among English-Italian and Italian-English dictionaries the ones which should be mentioned include: *2001 Italian and English Idioms. 2001 Espressioni idiomatiche italiane e inglesi* (IEI).

The units excerpted from the dictionaries listed above were divided into four subfields: CHILDHOOD, YOUTH, MIDDLE AGE, OLD AGE. Then they were subdivided into expressions naming: the life period, persons, characteristic features, places, activities, other notions related to a given period. All units were excerpted and analyzed, so that a set of all their meanings could be distinguished. The next step was to provide multiword expressions for the languages in which they exist and propose single-word or multiword equivalents for other phrases.

The analysis of Polish, English and Italian multiword expressions excerpted from lexicographic sources allowed for creating a list of all meanings expressed by fixed expressions in at least one of the languages compared. The meanings are divided into categories, so that a matrix could be made. Then units from all the languages were included in the model and the lack of a unit in a particular language is signalled by the symbol X preceding the word or a descriptive phrase expressing the meaning. The implementation of this method facilitates doing research on the units from a given field. Simultaneously, it shows the correspondences between all the analyzed languages.

The novelty of the study consists in proposing the model for the analysis of lacunarity of cross-linguistic equivalents of multiword units. While traditional approaches focus on equivalence, the proposal aims to reverse the analysis: it is the intensity of lacunarity which is the dominant

category of the research on the selected units. Three levels of lacunarity are distinguished: zero (multiword equivalents: absolute/quasi-absolute, partial, parallel), partial (occurring in the case of polysemous unit when one meaning is of lacunary character), absolute (zero equivalents).

The lexicographic description of lacunary units is discussed in Part Three. The focal issue is the presentation of multiword units in bilingual dictionaries. Attention is paid to their description in such lexicographic sources. From a cross-linguistic perspective, lacunary multiword units cause many problems in bilingual lexicographic description which is conditioned by many factors of both linguistic and cultural character.

The analysis of selected lacunary units in contemporary dictionaries serves to create a model of their extended description. The proposed model of an entry contains additional elements, which allows for a more detailed presentation. The inclusion of additional information, especially those on the cultural background of a given unit, contributes to its comprehensive presentation. Such an approach enables the dictionary user to acquire the knowledge on the specifics of the lacunary expressions, which are necessary for proper using and interpreting the units in question.

# Лакунарные составные лексические единицы в межъязыковой перспективе

## Резюме

Феномен лакунарности, т.е. наличия пустых мест, является предметом исследований самых разных объектов – языка, литературных текстов, кино, медиа. Термин *лакуна* ('пропуск') употребляется преимущественно в филологических исследованиях, где лакунарность рассматривается на разных уровнях и в разных аспектах. (В контрастивных исследованиях термин *лакунарность* является синонимом нулевой эквивалентности). До настоящего времени лакуны рассматривались прежде всего в фонологическом и лексикологическом плане. Значительно меньше внимания исследователи уделяли ресурсам *составных устойчивых лексических единиц*. По нашему мнению, использование понятий *лакуна*, *лакунарный* и *лакунарность* поможет исследовать проблему составных устойчивых лексических единиц в плане как одного языка, так и нескольких языковых систем. Кроме того, применение этих понятий дает возможность проводить междисциплинарный анализ составных лексических единиц.

Репродукты, т.е. воспроизводимые языковые единицы (создаваемые не *ad hoc*), образуют многочисленную и функционально существенную группу. Главным предметом настоящего исследования является проблема лакунарности устойчивых составных соединений – лакунарных единиц. Исследование лакунарных единиц проводилось в различных аспектах. Большое количество различных в стилистическом отношении устойчивых сочетаний разных языков повышает значительность исследования, но при этом порождает новые вопросы. Это вопросы о конкретном предмете анализа, о критериях анализа, об основаниях выбора методов изучения исходного материала. Существуют также терминологические

гические проблемы, поскольку даже основные понятия используются исследователями далеко не однозначно.

Значительные различия в толковании терминов сложились в ходе их применения в конкретных языковедческих центрах, например в славянских или англо-американских. Вместе с тем оказывается, что в работах большинства ученых преобладает употребление более общих понятий, которые создавались по принципу оппозиции: создаваемое – реконструируемое. Например, английский термин *lexical phrases* (лексический оборот), польские термины *wielowyrzowe jednostki języka* (многословные лексические единицы) и *reprodukty* (репродукты). По этой причине объектом анализа становятся разные виды вербальных соединений, начиная с идиом и заканчивая крылатыми словами, требующими репродукции.

Первая глава нашего исследования посвящена теоретическим вопросам, связанным с употреблением термина *лакуна* применительно к составным лексическим единицам. Предпринята попытка уточнения понятия: лакуна подробно рассмотрена в языковом и культурном аспекте как несущая отпечаток конкретной культуры. В исследуемом составе лакунарных единиц выделены два вида: языковые и реферирующие. Считаю целесообразным говорить о возможности заполнения лакуны в языке реципиента (воспринимающего).

Глава вторая посвящена анализу лакунарных единиц. Сопоставительное изучение двух и/или более языков позволяет установить, какие единицы являются „пустыми“ (нулевыми) в языке получателя. Полагаем, что можно определить лакунарность в обоих контрастивно исследуемых языках. В работе также представлена традиционная классификация *межъязыковых эквивалентов* составных лексических единиц в виде четырех классов соответствий: *абсолютные* (квазиабсолютные), *частичные*, *параллельные* и *нулевые*. Нулевая эквивалентность описана исчерпывающе, чего требует поставленная проблема лакунарности. В главе продемонстрирована методика исследования проблемы лакунарности на основе составных лексических единиц. Применение подхода иллюстрируется анализом польских, английских и итальянских составных лексических единиц, связанных с понятием WIEK (ВОЗРАСТ, ВЕК).

Лакунарные единицы отбирались из лексического фонда нескольких одно- и двуязычных словарей как общего профиля, так и фразеологических. Такого рода источники гарантируют точность и презентабельность исследуемого материала. Самыми значительными польскими

словарями, которые мы использовали, являются *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (WSFJP), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* (WSF), *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* (SFWP). Из английских лексикографических трудов заслуживают особого внимания *Macmillan Dictionary of English* (MDE), *Oxford Dictionary of English Idioms* (ODEI), *The Penguin Dictionary of English Idioms* (PDEI). Наиболее существенными итальянскими лексикографическими трудами являются *Il dizionario della lingua italiana* (DLI), *Dizionario dei modi di dire* (DMD), *Capire l'antifona* (CA).

Из двуязычных польско-английских и англо-польских словарей необходимо отметить такие, как *Wielki słownik polsko-angielski PWN–OXFORD* (WSPA), *Wielki słownik angielsko-polski PWN–OXFORD* (WSAP), а из польско-итальянских и итальянско-польских – *Uniwersalny słownik polsko-włoski* (SPW), *Uniwersalny słownik włosko-polski* (USWP). Среди работ англо-итальянского профиля в первую очередь заслуживает внимания лексикон *2001 Italian and English Idioms. 2001 Espressioni idiomatiche italiane e inglesi* (IEI).

Отобранные нами из словарных фондов составные лексические единицы, определяющие понятие ВОЗРАСТ, отнесены к четырем подгруппам: ДЕТСТВО, ЮНОСТЬ/МОЛОДОСТЬ, ЗРЕЛОСТЬ, СТАРОСТЬ. В рамках каждой из них лакунарные единицы представлены в следующих категориях: *время жизни, черты характера, место действия*, а также в связи с понятиями определенных периодов жизни. Единицы были проанализированы по семантическому принципу, что дало возможность представить их разнообразное употребление в каждом конкретном языке.

Рассмотренный материал позволил разработать семантическую матрицу, в которой символ X маркирует отсутствие фразеологического соответствия. После символа дается вербальный эквивалент или словесное описание значения данной лакунарной единицы. Применение матрицы весьма удобно при изучении разноязычного фонда составных лексических единиц с точки зрения лакунарности.

Новаторским элементом в работе является предлагаемая модель анализа межъязыковых лакунарных составных единиц. При традиционном подходе основное внимание обычно сосредоточено на изучении эквивалентности, тогда как наше предложение состоит в том, чтобы поменять направление исследования: исходной (доминирующей) в исследовании должна быть интенсивность лакунарности. Мы выделили три

уровня лакунарной интенсивности: *нулевой* (абсолютные/квазиабсолютные, неполные, параллельные составные единицы), *неполный/частичный* (в случае многозначных единиц, одно из значений которых имеет лакунарный характер), *абсолютный* (нулевая эквивалентность).

Лексикографическое описание лакунарных единиц является задачей, которая решается в третьей главе настоящего исследования. Особое внимание уделено описанию лакунарных единиц в двуязычных словарях с учетом проблемных мест. Затруднения в решении данной задачи обусловлены различиями языкового и культурного характера.

Для анализа описания лакунарных единиц в двуязычных словарях мы предложили модель разработки исследуемых единиц, которая гарантирует изучение их специфики. Предлагаемая модель обогащает традиционную схему фразеологического описания существенными дополнительными элементами. Включение этих элементов предоставляет возможность более точного описания лакунарных единиц, благодаря чему пользователь словаря получает возможность правильного понимания единицы, ее интерпретации и употребления в разных коммуникативных ситуациях.